Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Τίτλος πρωτότυπου: The Soul After Death
Συγγραφέας: Ἱερομόναχος Seraphim Rose
Μετάφραση ἀπό τήν Ἀγγλική: Παναγιώτα Τσουροπλή
Ἐπιμέλεια βιβλίου: π. Ἰωάννης Δρογγίτης

Ἐξώφυλλο: πρεσβυτέρα Ἀναστασία Δρογγίτη
Διόρθωση: Ντίνα Σαμοθράκη
Ἰνώ Μπάμπαλη

Α΄ ἔκδοση: Φεβρουάριος 2003
Β΄ βελτιωμένη ἔκδοση : Ἀπρίλιος 2003
Γ΄ ἔκδοση: Ὀκτώβριος 2003
Δ΄ ἔκδοση: Ἀπρίλιος 2004
Ε΄ ἔκδοση: Αὔγουστος 2004

Ἐκδόσεις Μυριόβιβλος, Καρέλλας Νικόλαος
Βύρωνος 2 Πλάκα Τ.Κ. 105 58 Ἀθήνα
Τηλ.-Fax: 210 32 14 565
e-mail: myriob@otenet.gr

ISBN: 960-87579-0-8

Τό παρόν βιβλίο ἐκδόθηκε γιά πρώτη φορά στά Ἀγγλικά ἀπό τήν ἀδελφότητα τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ στήν Ἀλάσκα (St. Herman of Alaska Brotherhood, P.O. Box 70, Platina, California 96076, U.S.A.).Sixth printing: 1988. Original English version copyright 1980 by the St. Herman of Alaska Brotherhood.

π. Σεραφείμ Ρόουζ

Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

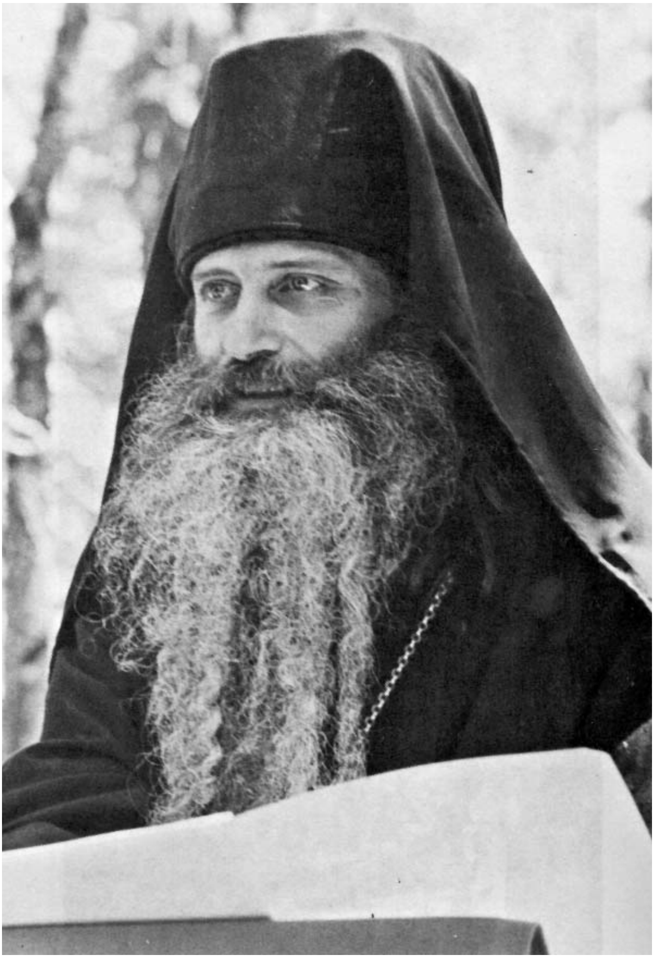
Οἱ μεταθανάτιες ἐμπειρίες στό φῶς
τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας

Εἰσαγωγικό σχόλιο - Ἐπιμέλεια:
π. Ἰωάννης Δρογγίτης

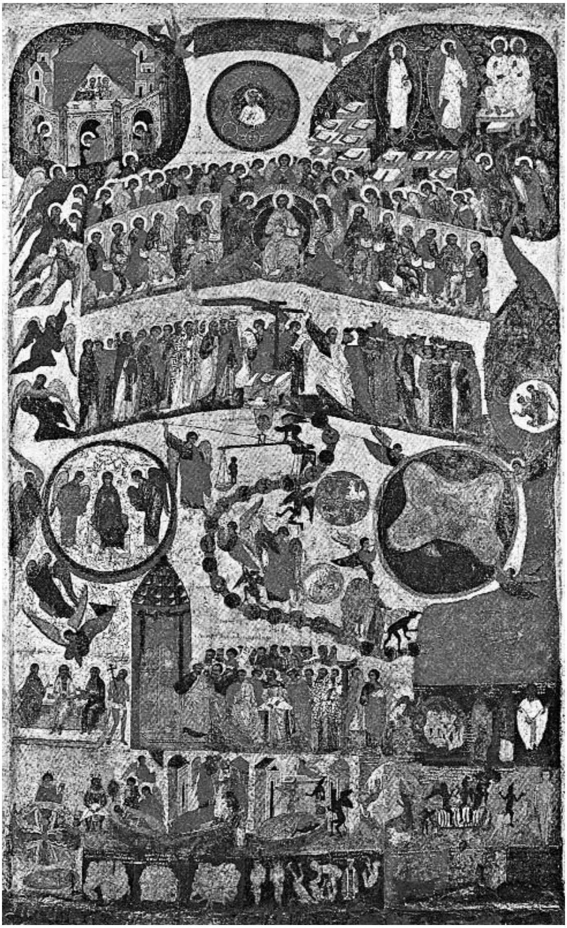
Μετάφραση:
Παναγιώτα Τσουροπλή

Ε′ *ἔκδοση*

ἐκδόσεις
ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ

῾Ο ἱερομόναχος Σεραφείμ Ρόουζ στή Μονή
τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ τῆς ᾿Αλάσκας, Πλάτινα, Καλιφόρνια

«Ἡ Τελική Κρίση»
Μοσχοβίτικη εἰκόνα τοῦ 16ου αἰώνα,
Tim Art Gallery, Σάν Ντιέγκο, Καλιφόρνια.

Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον εὐφραινόμενος καθ’ ἡμέραν λαμπρῶς. πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ· ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος καὶ ἐτάφη. καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε· πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογί ταύτῃ. εἶπε δὲ Ἀβραάμ· τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι. καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν. εἶπε δέ· ἐρωτῶ οὖν σε, πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου· ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφούς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου. λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ· ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπεν· οὐχί, πάτερ Ἀβραάμ, ἀλλ’ ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτούς, μετανοήσουσιν. εἶπε δὲ αὐτῷ· εἰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται.

Λουκ. 16, 19-31

Εἰσαγωγικό σχόλιο

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσεται σέ ἕνα κοσμικό περιβάλλον καί ἔχει δεχθῆ μιά παιδεία οὑμανιστική στό πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ, στέκεται μέ ἀμηχανία ἐνώπιον τῶν μεγάλων γεγονότων καί αἰσθημάτων ὅπως εἶναι ὁ θάνατος, ἡ ἀγάπη, ἡ μετάνοια, ἡ εὐλάβεια καί ἄλλα. Ἀδυνατεῖ νά τά κατανοήση καί νά τά ἑρμηνεύση γιατί τά προσεγγίζει ὄχι μέ νοῦ «καθηγεμόνα καί αὐτοκράτορα»[1], ἀλλά ἀποπροσανατολισμένο καί «δοῦλο τῶν ἀλόγων παθῶν».

Ἔτσι, ἄν δέ μαθητεύση ταπεινά στήν παράδοση πού μεταφέρει ὅ,τι χαρισματικά ἔχει βιωθῆ καί βιώνεται ἀπό τούς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀνοιχτός σέ ὁποιαδήποτε ἰδέα ἤ ἐμπειρία συγκινήση τήν ἀμηχανία του.

Εἰδικώτερα στό θέμα τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ἀνάσκητος ὅπως εἶναι στό νά «δοκιμάζη τά πνεύματα»[2], γίνεται κοινωνός ρομαντικῶν ἀντιλήψεων πού τόν ἀφήνουν ἐκτεθειμένο σέ ἰδέες καί ἀντιλήψεις πού ἀπέχουν πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια. Αὐτό ἔχει σάν ἀποτέλεσμα νά μή συντονίζεται μέ τήν ἀλήθεια πού θά μποροῦσε νά τόν θεραπεύση καί τελικά νά τόν σώση.

Σ' αὐτόν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο ἀπευθύνεται τό βιβλίο τοῦ π. Σεραφείμ Ρόουζ. Στόχος του δέν εἶναι νά τόν κρίνη

---

1. Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς Ὁ*μιλία ΜΓ*, 8,10
2. *Α΄ Ἰω.* δ,1.

ἤ νά τόν κατηγορήση γιά τίποτα, ἀλλά ἀντίθετα νά τόν καταστήση κοινωνό τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία διαστρέφεται ἀπό τό κοσμικό πνεῦμα καί τά παραμορφωτικά ἔσοπτρα τῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων. Τά ἐπιχειρήματά του προέρχονται ἀπό τόν πλοῦτο τῆς πατερικῆς παραδόσεως, γι' αὐτό στό βάθος τους εἶναι φιλάνθρωπα. Ἀκόμα καί οἱ ἀναφορές στά «ἐναέρια τελώνια» ἔχουν τήν ποιότητα αὐτῆς τῆς φιλανθρωπίας. Ὅλα καλοῦν σέ μετάνοια, σέ κατάνυξη, σέ μιά ἱερή ὅσο καί ἔμπονη διαδικασία πού ὁδηγεῖ στή «βαθεία εἰρήνη» γιά τήν ὁποία ὁμιλοῦν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλα ἔχουν σάν σκοπό νά ἐλευθερώσουν τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἐγωπάθειά του, ἔτσι ὥστε νά μπορέση νά γνωρίση τό Θεό καί τήν ἀγάπη Του.

Καί ἡ ἐμπειρία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πιό συγκλονιστική μεταθανάτια ἐμπειρία, διά τῆς ὁποίας ὁ ἀγαπώμενος ἀπό τό Θεό ἄνθρωπος ὑπερβαίνει τή ζωή καί τό θάνατο, ἑλκόμενος ἀπό τήν ἄκτιστη Χάρη Του.

π. Ἰωάννης Δρογγίτης
Ἐφημέριος Ἱ. Παρ/σίου Ἁγ. Δημητρίου, Πλάκα
1/10/2002 Ἀνανίου Ἀποστόλου
καί Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ

Εὐχαριστοῦμε τόν π. Σεραφείμ γιά τόν κόπο του καί ζητᾶμε τήν εὐχή του. Καί στίς ἐκδόσεις Μυριόβιβλος πού ἐγκαινιάζουν τήν ἐκδοτική τους πορεία μέ αὐτό τό βιβλίο, εὐχόμαστε καλή καί εὐλογημένη πορεία στή διακονία τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως.

Πρόλογος

Ὁ στόχος τοῦ παρόντος βιβλίου εἶναι διττός· πρῶτον, νά δώσει μία ἐξήγηση, βάσει τῆς Ὀρθόδοξης Χριστια-νικῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, σχετικά μέ τίς σημερινές «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» οἱ ὁποῖες ἔχουν προκαλέσει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον σέ μερικούς θρησκευτικούς καί ἐπιστημονικούς κύκλους· καί δεύτερον, νά παρουσιάσει τίς βασικές πηγές καί τά κείμενα πού ἐκφράζουν τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Τό γεγονός ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία εἶναι ἐλάχιστα κατανοητή σήμερα, ὀφείλεται κατά πολύ στό ὅτι τά ἐν λόγῳ κείμενα ἔχουν τόσο παραμεληθεῖ καί θεωρηθεῖ «ἐκτός μόδας» στούς «πεφωτισμένους» καιρούς μας· ἐπιδίωξή μας ἦταν νά κάνουμε αὐτά τά κείμενα περισσότερο κατανοητά καί προσιτά στό σύγχρονο ἀναγνώστη. Εἶναι περιττό νά ποῦμε ὅτι τά κείμενα αὐτά ἀποτελοῦν ἕνα ἀναγνωστικό ὑλικό ἀπείρως πιό βαθύ καί ψυχωφελές ἀπ' ὅ,τι τό ἀντίστοιχο τῶν δημοφιλῶν βιβλίων πού κυκλοφοροῦν στίς μέρες μας πάνω στό θέμα τῶν «μεταθανάτιων ἐμπειριῶν», βιβλία τά ὁποῖα ἀκόμα καί ὅταν δέν ἀποσκοποῦν μόνον στόν ἐντυπωσιασμό, ἁπλῶς δέν μποροῦν νά διεισδύσουν πολύ πιό πέρα ἀπό τή θεαματική ἐπιφάνεια τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν λόγω τῆς ἀπουσίας μίας μεθοδικῆς καί ἀληθινῆς διδασκαλίας πάνω στό ὅλο θέμα τῆς «μετά θάνατον» ζωῆς.

Ἀναμφίβολα, ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία πού παρουσιάζεται σέ αὐτό τό βιβλίο θά δεχθεῖ τίς ἐπικρίσεις μερικῶν, οἱ ὁποῖοι θά τή θεωρήσουν ὡς ὑπερβολικά «ἁπλή» ἤ ἀκόμα καί «ἁπλοϊκή» γιά νά γίνει πιστευτή ἀπό τόν ἄνθρωπο τοῦ 21ου αἰώνα. Θά πρέπει, ἑπομένως, νά τονίσουμε ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτή δέν προέρχεται ἀπό κάποιους ἀπομονωμένους ἤ μή τυπικούς διδασκάλους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλά εἶναι ἡ διδασκαλία τήν ὁποία παρέδωσε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπό τά πολύ πρῶτα χρόνια τῆς δημιουργίας της, διδασκαλία ἡ ὁποία ἐκφράζεται σέ ἀμέτρητα Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἁγίων καθώς καί στίς θεῖες λειτουργίες τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, καί ἡ ὁποία διδάσκεται ἀδιαλείπτως μέσα στήν Ἐκκλησία καί μέχρι σήμερα. Ἡ «ἁπλότητά» της εἶναι ἡ ἁπλότητα τῆς ἴδιας τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία – εἴτε ἐκφράζεται σέ αὐτήν εἴτε σέ ἄλλες διδασκαλίες της Ἐκκλησίας – προβάλλει ὡς ἀναζωογονητική πηγή καθαρότητας μέσα στή σκοτεινή σύγχυση πού προκαλεῖται στό νοῦ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπό τά διάφορα σφάλματα καί τίς κενές θεωρίες τῶν τελευταίων αἰώνων. Κάθε κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἐπιχειρεῖ νά παραπέμψει στίς Πατερικές καί ἁγιογραφικές πηγές οἱ ὁποῖες περιέχουν αὐτήν τή διδασκαλία.

Κύρια πηγή ἔμπνευσης γιά τή συγγραφή τοῦ βιβλίου ἀποτέλεσε ὁ Ρῶσος Πατέρας τῆς Ὀρθοδοξίας Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ, ὁ ὁποῖος ἔζησε τό 19ο αἰώνα καί ἦταν ἴσως ὁ πρῶτος μεγάλος Ὀρθόδοξος θεολόγος πού ἀντιμετώπισε εὐθέως αὐτό καθαυτό τό πρόβλημα, τό ὁποῖο ἔχει γίνει τόσο ἔντονο στίς μέρες μας: τή διαφύλαξη τῆς αὐθεντικῆς Χριστιανικῆς παράδοσης καί διδασκαλίας σέ ἕναν κόσμο πού ἔχει γίνει τελείως ξένος πρός τήν Ὀρθοδο-

ξία καί πού ἀγωνίζεται εἴτε νά τήν ἀνατρέψει καί νά τήν ἀγνοήσει εἴτε νά τήν «μεθερμηνεύσει», ἔτσι ὥστε νά μπορέσει νά γίνει συμβατή μέ ἕναν κοσμικό τρόπο ζωῆς καί σκέψης. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ἀντιλαμβανόμενος μέ ὀξυδέρκεια τίς Ρωμαιοκαθολικές καί ἄλλες δυτικές ἐπιρροές, οἱ ὁποῖες πάσχιζαν νά «ἐκσυγχρονίσουν» τήν Ὀρθοδοξία ἀκόμα καί στήν ἐποχή του, προετοιμάστηκε γιά τήν ἄμυνα τῆς Ὀρθοδοξίας τόσο μέ τήν ἐμβριθή μελέτη τῶν αὐθεντικῶν Ὀρθόδοξων πηγῶν, τῶν ὁποίων τή διδασκαλία ἀφομοίωσε σέ μερικά ἀπό τά καλύτερα μοναστικά κέντρα τῆς ἐποχῆς του, ὅσο καί μέ τήν ἐξοικείωσή του μέ τήν ἐπιστημονική καί λογοτεχνική γραμματεία τοῦ αἰώνα του – παρακολούθησε σχολή μηχανολόγων καί ὄχι κάποια θεολογική σχολή. Ἔτσι, ἐφοδιασμένος τόσο μέ τήν ἀντίληψη τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας ὅσο καί μέ τήν κοσμική γνώση, ἀφιέρωσε τή ζωή του στήν ὑπεράσπιση τῆς αὐθεντικῆς Ὀρθοδοξίας καί στήν ἀποκάλυψη τῶν σύγχρονων παρεκκλίσεων ἀπό αὐτήν. Δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι καμιά ἄλλη Ὀρθόδοξη χώρα στό 19ο αἰώνα δέ διέθετε ἕναν τέτοιο ὑπερασπιστή τῆς Ὀρθοδοξίας ἐναντίον τῶν προκλήσεων καί τῶν σφαλμάτων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς· ὁ μόνος ἄλλος ἀντάξιός του ἦταν ἴσως ὁ συμπατριώτης του Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος, τό ἔργο του ὁποίου ἦταν σχεδόν ἴδιο μέ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ἀλλά λιγότερο «ἐμπεριστατωμένο».

Ὁ τρίτος τόμος τῶν Ἔργων του Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ἦταν εἰδικά ἀφιερωμένος στό θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, τήν ὁποία καί ὑπερασπίσθηκε ἐνάντια στίς Ρωμαιοκαθολικές καί ἄλλες σύγχρονες κακοδοξίες. Ἀπό αὐτόν κυρίως τόν τόμο δανει-

στήκαμε τά στοιχεῖα γιά τήν ἐξέταση θεμάτων ὅπως τά τελώνια καί οἱ ἐμφανίσεις τῶν πνευμάτων, διδασκαλίες τίς ὁποῖες, γιά κάποιο λόγο, ὁ «σύγχρονος» νοῦς βρίσκει ἀδύνατο νά δεχθεῖ μέ ἕναν ἁπλό τρόπο, ἀλλά ἐπιμένει νά τίς «μεθερμηνεύει» ἤ νά τίς ἀπορρίπτει τελείως. Ἀλλά καί ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ὅπως εἶναι φυσικό, παρέδωσε τήν ἴδια διδασκαλία, καί κάναμε ἐπίσης χρήση τῶν λόγων του· ἕνας ἄλλος μεγάλος Ρῶσος Ὀρθόδοξος θεολόγος, ὁ εὐλογημένος Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης Μαξίμοβιτς, ἐπανέλαβε αὐτήν τή διδασκαλία τόσο ἁπλά καί καθαρά, ὥστε χρησιμοποιήσαμε τά δικά του λόγια γιά νά δημιουργήσουμε τό μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ συμπεράσματος τοῦ παρόντος βιβλίου. Τό γεγονός ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἔχει διατυπωθεῖ μέ τέτοια σαφήνεια καί καθαρότητα ἀπό τούς μεγάλους Ὀρθόδοξους διδασκάλους τῆς ἐποχῆς μας, ἀκριβῶς μέχρι καί τίς μέρες μας, ἀποτελεῖ τεράστια βοήθεια γιά ἐμᾶς πού πασχίζουμε σήμερα νά διαφυλάξουμε τήν ἀληθινή Ὀρθοδοξία τοῦ παρελθόντος, ὄχι ἁπλῶς ὅσον ἀφορᾶ τή σωστή μεταβίβαση τῶν διδαγμάτων της, ἀλλά ἀκόμη περισσότερο, τήν αὐθεντικά Ὀρθόδοξη ἑρμηνεία αὐτῶν τῶν διδαγμάτων.

Στό βιβλίο αὐτό, ἐκτός ἀπό τίς Ὀρθόδοξες πηγές καί τίς ἑρμηνεῖες πού ἀναφέρθηκαν πιό πάνω, χρησιμοποιήσαμε μεγάλο μέρος τῆς σημερινῆς μή Ὀρθόδοξης βιβλιογραφίας γιά τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, καθώς ἐπίσης καί κάποια ἀποκρυφιστικά σχετικά κείμενα. Ἐδῶ ἀκολουθήσαμε τό παράδειγμα τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου καί παρουσιάσαμε, ὅπως καί ἐκεῖνος, μία ψευδή διδασκαλία ὅσο πληρέστερα καί ἀμερόληπτα χρειάζεται γιά νά ἐκθέσουμε τήν ἀναλήθειά της, ἔτσι ὥστε οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί νά μήν

παρασυρθοῦν ἀπό αὐτήν· ἐπίσης ἀνακαλύψαμε, ὅπως καί ἐκεῖνος, ὅτι τά μή Ὀρθόδοξα κείμενα, ὅταν παρουσιάζουν πραγματικές ἐμπειρίες καί ὄχι ἁπλῶς καί μόνον ἑρμηνεῖες καί ἀπόψεις, συχνά παρέχουν ἐκπληκτικές ἐπιβεβαιώσεις τῶν Ὀρθόδοξων ἀληθειῶν. Πρωταρχικός μας στόχος σέ αὐτό τό βιβλίο ἦταν νά καταδείξουμε τήν ὕπαρξη μίας ἀντίθεσης ὅσο λεπτομερῶς ἀπαιτεῖται, ὥστε νά ἐπισημάνουμε τήν πλήρη διαφορά ἀνάμεσα στήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία καί τήν ἐμπειρία τῶν Ὀρθόδοξων ἁγίων ἀφενός, καί τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία καί τίς σύγχρονες ἐμπειρίες ἀφετέρου. Ἐάν εἴχαμε ἁπλῶς παρουσιάσει τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία χωρίς αὐτήν τήν ἀντίθεση, θά ἦταν πειστική γιά ἐλάχιστους ἐκτός ἀπό τούς ἤδη πεπεισμένους· τώρα ὅμως, ἴσως μερικοί ἀκόμα καί ἀπό ὅσους ἔχουν ἤδη βιώσει παρόμοιες ἐμπειρίες στή σύγχρονη ἐποχή νά ἀντιληφθοῦν τήν τεράστια διαφορά ἀνάμεσα στή δική τους καί στή γνήσια πνευματική ἐμπειρία.

Παρόλα αὐτά, τό ἴδιο τό δεδομένο ὅτι ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου ἀναφέρει ἐμπειρίες, τόσο Χριστιανικές ὅσο καί μή Χριστιανικές, σημαίνει ἐπίσης ὅτι τό βιβλίο δέν παρουσιάζει ἁπλῶς καί μόνον τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἀλλά καί τίς προσωπικές ἑρμηνεῖες τοῦ συγγραφέα του σχετικά μέ τίς διάφορες αὐτές ἐμπειρίες. Ὅσον ἀφορᾶ τίς συγκεκριμένες ἑρμηνεῖες, φυσικά, ὑπάρχει χῶρος γιά μία βάσιμη διαφορά ἀπόψεων μεταξύ Ὀρθόδοξων Χριστιανῶν. Προσπαθήσαμε ὅσο τό δυνατόν περισσότερο νά παρουσιάσουμε αὐτές τίς ἑρμηνεῖες μέ ἕναν λιγότερο συστηματικό τρόπο, χωρίς νά προσπαθήσουμε νά τίς «ὁρίσουμε» μέ τόν ἴδιο τρόπο μέ τόν ὁποῖο μπορεῖ νά ὁριστεῖ ἡ γενική διδασκαλία τῆς Ἐκκλη-

σίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Εἰδικότερα, ὅσον ἀφορᾶ τίς ἀπόκρυφες «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες καί τό «ἀστρικό πεδίο», ἁπλῶς τίς παρουσιάζουμε ὅπως τίς ἔχουν περιγράψει οἱ συμμετέχοντες σέ αὐτές, καί τίς συγκρίνουμε μέ παρόμοιες ἐμπειρίες στήν Ὀρθόδοξη γραμματεία, χωρίς νά προσπαθοῦμε νά ὁρίσουμε τήν ἀκριβή τους φύση· τίς ἀποδεχόμαστε, ὅμως, ὄχι ὡς ἁπλές παραισθήσεις, ἀλλά ὡς πραγματικές ἐμπειρίες κατά τίς ὁποῖες τά ἄτομα ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ πραγματικές δαιμονικές δυνάμεις. Ἄς κρίνει μόνος του ὁ ἀναγνώστης πόσο ἐπαρκής ἦταν αὐτή ἡ προσέγγιση.

Θά πρέπει νά γίνει φανερό ὅτι σέ καμιά περίπτωση τό βιβλίο αὐτό δέν παρουσίασε τήν πλήρη Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς· ἀποτελεῖ μόνο μία εἰσαγωγή σέ αὐτήν. Στήν πραγματικότητα, ὡστόσο, δέν ὑπάρχει «πλήρης διδασκαλία» πάνω στό συγκεκριμένο θέμα, οὔτε καί Ὀρθόδοξοι «εἰδικοί». Ἐμεῖς πού ζοῦμε στή γῆ μετά βίας μποροῦμε ἀκόμα καί νά ἀρχίσουμε νά καταλαβαίνουμε τήν πραγματικότητά του πνευματικοῦ κόσμου μέχρι νά ἔρθουμε οἱ ἴδιοι νά κατοικήσουμε σέ αὐτόν. Εἶναι μία διαδικασία πού ἀρχίζει τώρα, στήν ἐπίγεια ζωή, ἀλλά τερματίζεται μόνον στήν αἰωνιότητα, ὅπως δηλώνει καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Πρός Κορινθίους Α΄ 13:12).[1] *Ὅμως οἱ Ὀρθόδοξες πηγές τίς ὁποῖες χρησιμοποιήσαμε στό βιβλίο, μᾶς δίνουν ἕνα βασικό περίγραμμα τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας, καί αὐτό*

1. «Τώρα βλέπομεν σὰν σὲ καθρέφτη ἁμυδρῶς, τότε ὅμως θὰ βλέπωμεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» *(Πρός Κορινθίους Α΄ 13:12)*

ἀρκεῖ γιά νά μᾶς παρακινήσει, ὄχι νά ἀποκτήσουμε μία ἀκριβῆ γνώση γιά κάτι πού εἶναι, σέ τελική ἀνάλυση, πέρα ἀπό ἐμᾶς, ἀλλά νά ἀρχίσουμε νά ἀγωνιζόμαστε γιά τήν κατάκτηση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τόν στόχο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, καί γιά τήν ἀποφυγή τῶν δαιμονικῶν παγίδων, οἱ ὁποῖες εἶναι διασκορπισμένες παντοῦ στό δρόμο τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν ἐχθρό τῆς σωτηρίας μας. Ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι πιό πραγματικός καί πιό κοντινός ἀπ᾿ ὅσο συνήθως νομίζουμε· καί τό μονοπάτι γι᾿ αὐτόν βρίσκεται ἀκριβῶς ἐδῶ μπροστά μας, στή ζωή τῆς ὑπακοῆς καί τῆς προσευχῆς πού ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει παραδώσει ὡς τόν δρόμο πού ὁδηγεῖ στή σωτηρία. Τό βιβλίο αὐτό ἀφιερώνεται καί ἀπευθύνεται σέ ὅλους ὅσοι ἐπιθυμοῦν νά ζήσουν μία τέτοια ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ

Τό σύγχρονο φαινόμενο τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἔχει, ἐντελῶς ξαφνικά, ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐκτεταμένου ἐνδιαφέροντος γιά τό πλατύ κοινό στό δυτικό κόσμο. Εἰδικότερα, τά τελευταῖα δυό χρόνια ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀρκετά βιβλία πού διατείνονται ὅτι περιγράφουν «μεταθανάτιες ἐμπειρίες», καί φημισμένοι ἰατροί καί ἄλλοι ἐπιστήμονες εἴτε ἔχουν γράψει οἱ ἴδιοι αὐτά τά βιβλία εἴτε τούς ἔχουν προσφέρει τήν ὁλόθερμη ὑποστήριξή τους. Μία τέτοια περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ παγκοσμίως γνωστή ἰατρός καί «εἰδική» ἐπί τῶν προβλημάτων πού σχετίζονται μέ τό θάνατο καί τήν ἐπιθανάτια ἀγωνία, Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός. Ἡ Ρός θεωρεῖ πώς αὐτές οἱ ἔρευνες γιά τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες «θά διαφωτίσουν πολλούς ἀνθρώπους καί θά ἐπιβεβαιώσουν αὐτό πού ἔχουμε διδαχθεῖ ἐδῶ καί δυό χιλιάδες χρόνια – ὅτι δηλαδή ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο».

Ὅλα αὐτά, φυσικά, συνιστοῦν μία ἀπότομη ἀλλαγή στήν ἕως τώρα ἐπικρατοῦσα ἀτμόσφαιρα στούς ἰατρικούς καί ἐπιστημονικούς κύκλους, οἱ ὁποῖοι γενικά θεωροῦσαν τό θέμα τοῦ θανάτου «ταμπού» καί ἐξοστράκιζαν ὁποιαδήποτε ἰδέα σχετικά μέ τή μετά θάνατον ἐπιβίωση στή σφαίρα τοῦ φανταστικοῦ ἤ τῆς δεισιδαιμονίας ἤ, στήν καλύτερη περίπτωση,

τήν ἀντιμετώπιζαν ὡς προσωπική πεποίθηση ἡ ὁποία στερεῖται ἀντικειμενικῶν ἀποδείξεων.

Ἡ ἐξωτερική αἰτία αὐτῆς τῆς ξαφνικῆς ἀλλαγῆς ἀπόψεων εἶναι ἁπλή: νέες τεχνικές ἐπαναφορᾶς στή ζωή τῶν «κλινικῶς νεκρῶν» - συγκεκριμένα, μέ διέγερση τῆς καρδιᾶς ὅταν αὐτή ἔχει πάψει νά χτυπᾶ - χρησιμοποιοῦνται εὐρέως τά τελευταῖα χρόνια. Ἔτσι, πολλοί ἄνθρωποι κλινικῶς «νεκροί», δηλαδή χωρίς σφυγμό ἤ καρδιακούς παλμούς, ἔχουν ἐπανέλθει στή ζωή καί ἕνα μεγάλο ποσοστό ἀπό αὐτούς, ἐφόσον τό σχετικό ταμπού καθώς καί ὁ φόβος μήπως θεωρηθοῦν «τρελοί» ἔχουν σταδιακά ἐκλείψει, μιλοῦν τώρα ἀνοιχτά γιά τήν ἐμπειρία τους.

Ὅμως, μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀλλαγῆς ὅπως καί ἡ «ἰδεολογία» της: γιά ποιό λόγο αὐτό τό φαινόμενο ἔχει ξαφνικά τέτοια τεράστια ἀπήχηση στόν κόσμο καί βάσει ποιᾶς θρησκευτικῆς ἤ φιλοσοφικῆς ἄποψης γίνεται γενικῶς κατανοητό; Ἀποτελεῖ ἤδη ἕνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν», σύμπτωμα τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντός τῆς ἐποχῆς μας· ποιά εἶναι λοιπόν ἡ σημασία του; Θά ἐπανέλθουμε σέ αὐτά τά ἐρωτήματα, ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσουμε πιό προσεκτικά τό ἴδιο τό φαινόμενο.

Πρῶτα, ὅμως, πρέπει νά διερωτηθοῦμε: σέ ποιά βάση θά ἐξετάσουμε τό συγκεκριμένο φαινόμενο; Αὐτοί οἱ ἴδιοι πού τό περιγράφουν δέ διαθέτουν κάποια σαφή ἑρμηνεία του ἀλλά συχνά τήν ἀναζητοῦν σέ ἀποκρυφιστικά ἤ πνευματιστικά κείμενα. Μερικοί θρησκευόμενοι ἄνθρωποι, ὅπως καί μερικοί ἐπιστήμονες, διαισθανόμενοι μία ἀπειλή γιά τίς καθιερωμένες πεποιθήσεις τους, ἁπλῶς ἀπορρίπτουν τίς ἐμπειρίες, ὅπως αὐτές περιγράφονται, καί συνήθως τίς ὑποβιβάζουν στόν χῶρο τῶν «παραισθήσεων». Ἔτσι ἐνεργοῦν μερικοί Προτε-

στάντες οἱ ὁποῖοι πιστεύουν εἴτε ὅτι ἡ ψυχή βρίσκεται σέ κατάσταση ἀσυνειδησίας μετά τό θάνατο εἴτε ὅτι πηγαίνει ἀμέσως νά βρεθεῖ «μέ τό Χριστό»· παρομοίως, οἱ θεωρητικοί ἄθεοι ἀπορρίπτουν ἀκόμα καί τήν ἰδέα ὅτι ἡ ψυχή ἐπιζεῖ μετά τό θάνατο, ὁποιαδήποτε ἀποδεικτικά στοιχεῖα κι ἄν τούς παρουσιαστοῦν. Τέτοιες ἐμπειρίες ὅμως δέν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν ἁπλῶς καί μόνον μέ τό νά τίς ἀπορρίπτουμε· πρέπει νά γίνουν σωστά κατανοητές, τόσο ὅσον ἀφορᾶ τήν ἴδια τή φύση τους, ὅσο καί μέσα στό συνολικό πλαίσιο γνώσης σχετικά μέ τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

Δυστυχῶς, μερικοί Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί ἐπίσης, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση κάποιων σύγχρονων ὑλιστικῶν ἰδεῶν, ὅπως αὐτές ἔχουν ἐμφιλοχωρήσει μέσα στόν Προτεσταντισμό καί τό Ρωμαιοκαθολικισμό, καταλήγουν νά ἔχουν μᾶλλον ἀσαφεῖς καί ἀόριστες ἀπόψεις γιά τή μετά θάνατον ζωή. Ὁ συγγραφέας ἑνός ἀπό τά καινούρια βιβλία πού πραγματεύονται τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες[1], ζήτησε τή γνώμη διάφορων «ἐκπροσώπων θρησκευτικῶν δογμάτων» σχετικά μέ τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο. Ἔτσι λοιπόν, ἀπευθύνθηκε σέ ἕναν ἱερέα τῆς ἑλληνορθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ὁποῖος ἐξέφρασε μία πολύ γενική γνώμη σχετικά μέ τήν ὕπαρξη παραδείσου καί κόλασης, τοῦ εἶπε, ὅμως, ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία δέν ἔχει «καμιά συγκεκριμένη ἄποψη γιά τό πῶς εἶναι ἡ μετά θάνατον ζωή». Ἔτσι, τό μόνο πού μποροῦσε νά συμπεράνει ὁ συγγραφέας ἦταν ὅτι «ἡ ἄποψη τῆς ἑλληνικῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας γιά τή μετά θάνατον ζωή δέν εἶναι σαφής»[2].

1. David R. Wheeler, *Journey to the Other Side,* Ace Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

2. Στό ἴδιο, σελ. 130.

Φυσικά, ἰσχύει τό ἀντίθετο: ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανισμός διαθέτει μία ἀρκετά συγκεκριμένη διδασκαλία καί ἄποψη γιά τή μετά θάνατον ζωή, ἡ ὁποία ξεκινᾶ ἀπό αὐτήν τήν ἴδια τή στιγμή τοῦ θανάτου. Αὐτή ἡ διδασκαλία ἐμπεριέχεται στήν Ἁγία Γραφή, ἑρμηνευμένη μέσα στό συνολικό πλαίσιο τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, στά κείμενα τῶν ἁγίων Πατέρων καί, εἰδικά ὅσον ἀφορᾶ τίς συγκεκριμένες ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, σέ πολλούς Βίους Ἁγίων καί ἀνθολογίες προσωπικῶν ἐμπειριῶν αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Γιά παράδειγμα, ὁλόκληρο τό τέταρτο βιβλίο τῶν Διαλόγων τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Πάπα Ρώμης (604), εἶναι ἀφιερωμένο στό θέμα αὐτό. Στίς μέρες μας, κυκλοφόρησε στά Ἀγγλικά μία ἀνθολογία τέτοιων ἐμπειριῶν οἱ ὁποῖες συγκεντρώθηκαν τόσο ἀπό πολύ παλαιούς Βίους Ἁγίων ὅσο καί ἀπό πιό πρόσφατες διηγήσεις.[3] Πρόσφατα ἐπίσης, ἐπανεκδόθηκε σέ ἀγγλική μετάφραση ἕνα ἀξιόλογο κείμενο πού γράφτηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ἀπό κάποιον πού ἐπανῆλθε στή ζωή ἀφοῦ παρέμεινε νεκρός ἐπί 36 ὧρες.[4]

Ἔτσι λοιπόν, ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανός ἔχει στή διάθεσή του μία πολύ πλούσια γραμματεία, ἡ ὁποία τοῦ παρέχει τή δυνατότητα νά κατανοήσει τίς νέες «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» καί νά τίς ἀξιολογήσει ὑπό τό φῶς ὁλόκληρης τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιά τή μετά θάνατον ζωή.

---

3. *Eternal Mysteries Beyond the Grave,* Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968.

4. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life,* Ἰούλιος - Αὔγουστος 1976 Το περιστατικό αὐτό περιέχεται μέ τήν ὀνομασία «Ἕνα ἀπίστευτο καί ὅμως ἀληθινό γεγονός» στό βιβλίο *Ἀπίστευτα καί ὅμως Ἀληθινά,* Ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985. Οἱ ἁπλές παραπομπές πού θά ἀκολουθήσουν ἀναφέρονται στίς ἀμερικανικές ἐκδόσεις, καί οἱ ἐντός παρενθέσεων στίς ἑλληνικές.

Στή σημερινή ἐποχή, τό βιβλίο πού ἔχει ἐξάψει τό ἐνδιαφέρον γιά τό θέμα αὐτό γράφτηκε ἀπό τό Ραίημοντ Μούντυ, ἕνα νεαρό ψυχίατρο ἀπό τίς νότιες Ἡνωμένες Πολιτεῖες, καί κυκλοφόρησε τό Νοέμβριο τοῦ 1975.[5] Τότε ὁ Μούντυ δέ γνώριζε ἐάν ὑπῆρχαν ὁποιεσδήποτε ἄλλες μελέτες ἤ βιβλιογραφία σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή, ὅμως ἀκόμα καί τήν περίοδο πού τυπωνόταν τό βιβλίο ἔγινε φανερό ὅτι εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ ἔντονο σχετικό ἐνδιαφέρον καί εἶχαν ἤδη γραφτεῖ πολλά γιά τό θέμα. Ἡ σαρωτική ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου, τό ὁποῖο πούλησε πάνω ἀπό δύο ἑκατομμύρια ἀντίτυπα, ἔφερε τίς ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων πού πέθαιναν στό φῶς μίας ἐκτεταμένης δημοσιότητας καί ἀπό τότε κυκλοφόρησαν ἀρκετά βιβλία καί ἄρθρα σχετικά μέ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ἀνάμεσα στά πιό σημαντικά εἶναι τά ἄρθρα καί τό βιβλίο τῆς Δρος Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ Ρός, τά εὑρήματα τῆς ὁποίας συμφωνοῦν ἀπολύτως μέ τοῦ Δρος Μούντυ, καθώς καί οἱ ἐπιστημονικές μελέτες τῶν ἰατρῶν Ὄσις καί Χάραλντσον. Ὁ ἴδιος ὁ Δρ. Μούντυ ἔχει γράψει ἕνα δεύτερο βιβλίο, πού ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου[6], μέ συμπληρωματικό ὑλικό καί περαιτέρω συλλογισμούς ἐπί τοῦ θέματος. Τά εὑρήματα αὐτῶν καί ἄλλων νέων βιβλίων, τά ὁποῖα ὅλα βασικά συμφωνοῦν μεταξύ τους ὅσον ἀφορᾶ τά ἐξεταζόμενα φαινόμενα, θά συζητηθοῦν στή συνέχεια.

---

5. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life,* Mockingbird Books, Atlanta 1975. Ἑλληνική ἔκδοση: Ραίημοντ Μούντυ, *Ἡ ζωή μετά τό σωματικό θάνατο*, μτφρ. Γιώργου Κριμπᾶ, Ἐκδ. Μπουκουμάνη, β′ ἔκδ., Ἀθήνα 1977.Οἱ ἁπλές παραπομπές πού θά ἀκολουθήσουν ἀναφέρονται στίς ἀμερικανικές ἐκδόσεις, καί οἱ ἐντός παρενθέσεων στίς ἑλληνικές.

6. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Reflections on Life After Life,* A Bantam-Mockingbird Book 1977.

Θά ξεκινήσουμε ἐξετάζοντας τό πρῶτο βιβλίο τοῦ Δρος Μούντυ, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ μία ἀρκετά ἀντικειμενική καί συστηματική προσέγγιση τοῦ ὅλου θέματος.

῾Ο Δρ. Μούντυ, μέσα σέ μία δεκαετία, συγκέντρωσε τίς προσωπικές μαρτυρίες περίπου 150 ἀτόμων οἱ ὁποῖοι εἴτε εἶχαν οἱ ἴδιοι πεθάνει ἤ φθάσει στό κατώφλι του θανάτου, εἴτε τοῦ διηγήθηκαν τίς ἐμπειρίες πού εἶχαν ἄλλοι τή στιγμή πού πέθαιναν· ἀπό τά 150 ἄτομα, ὁ Δρ. Μούντυ ἐπικεντρώθηκε σέ περίπου πενήντα, μέ τά ὁποῖα διεξήγαγε λεπτομερεῖς συνεντεύξεις. Προσπαθεῖ νά εἶναι ἀντικειμενικός στήν παρουσίαση αὐτῶν τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων, ἄν καί παραδέχεται ὅτι τό βιβλίο «ἀντανακλᾶ, φυσικά, τό βάθος τῶν ἀπόψεων καί προκαταλήψεων τοῦ συγγραφέα του»[7], ὁ ὁποῖος στό θρήσκευμα εἶναι μεθοδιστής προτεστάντης μέ μᾶλλον φιλελεύθερες ἀπόψεις. Καί πράγματι, τό βιβλίο, ἐάν ὑποτεθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ μία ἀντικειμενική μελέτη τῶν «μεταθανάτιων» φαινομένων, παρουσιάζει ὁρισμένα μειονεκτήματα.

Πρῶτον, ὁ συγγραφέας δέν παρουσιάζει οὔτε μία ὁλοκληρωμένη ἐμπειρία θανάτου ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος, ἀλλά παραθέτει μόνον ἀποσπάσματα, συνήθως πολύ σύντομα, πού ἀντιπροσωπεύουν καθένα ἀπό τά δεκαπέντε ξεχωριστά στοιχεῖα τά ὁποῖα σχηματίζουν τό «μοντέλο» του γιά τήν «πλήρη» ἐμπειρία θανάτου. ῞Ομως, στήν πραγματικότητα, οἱ ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων πού πεθαίνουν, ὅπως περιγράφονται σέ αὐτό καί σέ ἄλλα μεταγενέστερα βιβλία, συχνά διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους στίς λεπτομέρειες, ὥστε μοιάζει στήν καλύτερη περίπτωση πρόωρη ἡ ἀπόπειρα νά προσπαθήσει κανείς νά τίς συμπεριλάβει ὅλες σέ ἕνα «μοντέλο». Τό

7. Moody, *Life After Life*, σελ.9 (15).

.

«μοντέλο» τοῦ Δρος Μούντυ φαίνεται σέ κάποια σημεῖα τεχνητό καί βεβιασμένο, παρότι αὐτό, φυσικά, δέν ὑποβαθμίζει τήν ἀξία τῶν καθαυτό μαρτυριῶν τίς ὁποῖες παραθέτει.

Δεύτερον, ὁ συγγραφέας ἔχει συνενώσει δύο ἀρκετά διαφορετικές κατηγορίες ἐμπειριῶν: καθαυτό ἐμπειρίες «κλινικοῦ θανάτου» καί ἐμπειρίες «στό κατώφλι του θανάτου». Ὁ συγγραφέας ἀναγνωρίζει τή διαφορά πού ὑπάρχει μεταξύ τους, ἀλλά ἰσχυρίζεται ὅτι «οἱ περιπτώσεις τῆς δεύτερης κατηγορίας μᾶλλον ἀποτελοῦν προέκταση ἐκείνων τῆς πρώτης»[8] καί γι' αὐτό θά πρέπει νά μελετηθοῦν μαζί. Σέ περιπτώσεις ἐμπειριῶν οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν πρίν τό θάνατο καί καταλήγουν στήν ἐμπειρία του ἴδιου τοῦ θανάτου, ἀσχέτως τοῦ ἐάν ἤ ὄχι τό πρόσωπο ἐπανέρχεται στή ζωή, ὑπάρχει ὄντως ἕνα «συνεχές» ἐμπειρίας· ὅμως ἀρκετές ἀπό τίς ἐμπειρίες πού περιγράφει, ὅπως ἡ ταχεία χρονολογική ἀνάκληση τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς ἑνός ἀνθρώπου, ὅταν κινδυνεύει νά πνιγεῖ, ἡ ἐμπειρία τῆς εἰσόδου σέ ἕνα «τοῦνελ», ὅταν τοῦ χορηγηθεῖ ἀναισθητικό ὅπως ὁ αἰθέρας, ἀποτελοῦν ἐμπειρίες ἀρκετά συνηθισμένες ἀνάμεσα σέ ἀνθρώπους πού δέν ἔχουν ποτέ βιώσει «κλινικό θάνατο», καί ἑπομένως, ἴσως ἀνήκουν στό «μοντέλο» κάποιας γενικότερης ἐμπειρίας καί συναντῶνται μόνο συμπτωματικά στήν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου πού πεθαίνει. Μερικά ἀπό τά βιβλία πού κυκλοφοροῦν σήμερα εἶναι ἀκόμα λιγότερο ἐπιλεκτικά ὡς πρός τίς ἐμπειρίες πού καταγράφουν, συμπεριλαμβάνοντας «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, γενικῶς, μαζί μέ τίς καθαυτό ἐμπειρίες θανάτου καί ἐπιθανάτιας ἀγωνίας.

Τρίτον, τό ἴδιο τό γεγονός ὅτι ὁ συγγραφέας προσεγγίζει

8. Στό ἴδιο, σελ.20 (29)

τέτοια φαινόμενα «ἐπιστημονικά», χωρίς νά διαθέτει ἐκ τῶν προτέρων σαφή ἀντίληψη γιά τό τί πραγματικά συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, τόν ἐκθέτει σέ πολλές συγχύσεις καί παρανοήσεις σχετικά μέ τή «μεταθανάτια» ἐμπειρία, οἱ ὁποῖες δέν μποροῦν ποτέ νά ἀποφευχθοῦν μέ μία ἁπλή συλλογή κάποιων περιγραφῶν της· αὐτοί οἱ ἴδιοι πού τήν περιγράφουν ἀναπόφευκτα προσθέτουν τίς δικές τους ἑρμηνεῖες. Ἀκόμα καί ὁ συγγραφέας παραδέχεται ὅτι στήν πραγματικότητα εἶναι ἀδύνατο νά μελετήσει κανείς τό θέμα «ἐπιστημονικά» καί μάλιστα ἀναζητᾶ μία ἐξήγηση σέ παράλληλες ἐμπειρίες πού περιγράφονται σέ ἀποκρυφιστικά κείμενα, ὅπως αὐτά τοῦ Σβέντενμποργκ καί *τῆς Θιβετιανῆς Βίβλου τῶν Νεκρῶν,* σημειώνοντας ὅτι προτίθεται τώρα νά μελετήσει πιό προσεκτικά τήν «τεράστια βιβλιογραφία πάνω στά παραφυσικά καί μυστηριώδη φαινόμενα», ἔτσι ὥστε νά κατανοήσει βαθύτερα τά γεγονότα πού ἔχει μελετήσει.[9]

Ἐξαιτίας ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων δέ θά πρέπει νά προσδοκοῦμε πολλά ἀπό τό συγκεκριμένο βιβλίο καθώς καί ἀπό ἄλλα παρόμοια, ἀφοῦ ἀδυνατοῦν νά μᾶς παράσχουν μία περιγραφή τῆς μεταθανάτιας κατάστασης τῆς ψυχῆς, πού νά χαρακτηρίζεται ἀπό πληρότητα καί ἐσωτερική συνοχή. Ὑπολείπεται, ὡστόσο, ἕνας ἱκανοποιητικός ἀριθμός πραγματικῶν ἐμπειριῶν κλινικοῦ θανάτου τόσο σέ αὐτό ὅσο καί σέ ἄλλα καινούρια βιβλία, πού τά καθιστᾶ ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς, ἐάν μάλιστα λάβουμε ὑπόψιν ὅτι μερικοί ἄνθρωποι ἤδη ἑρμηνεύουν αὐτές τίς ἐμπειρίες κατά τρόπο ἐχθρικό πρός τήν παραδοσιακή χριστιανική ἄποψη

9. Στό ἴδιο, σελ.9 (15).

γιά τή μετά θάνατον ζωή, θέλοντας νά «διαψεύσουν» τήν ὕπαρξη εἴτε τοῦ παραδείσου εἴτε – κυρίως – τῆς κόλασης. Σέ ποιά βάση λοιπόν, πρέπει νά ἑρμηνεύσουμε αὐτές τίς ἐμπειρίες;

Τά δεκαπέντε στοιχεῖα πού περιγράφει ὁ Δρ. Μούντυ ὡς στοιχεῖα τά ὁποῖα συνιστοῦν μία «πλήρη» ἐμπειρία θανάτου μποροῦν νά περιορισθοῦν, γιά νά διευκολύνουμε τή συζήτησή μας, σέ μερικά κύρια χαρακτηριστικά τῆς ἐμπειρίας, τά ὁποῖα θά παρουσιάσουμε ἀμέσως παρακάτω καί θά τά συγκρίνουμε μέ τά χαρακτηριστικά ἀντίστοιχων ἐμπειριῶν πού συναντοῦμε στήν Ὀρθόδοξη γραμματεία.

Ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία.

Τό πρῶτο πράγμα πού συμβαίνει σέ ἕναν ἄνθρωπο πού ἔχει πεθάνει, σύμφωνα μέ αὐτές τίς περιγραφές, εἶναι ὅτι ἀφήνει τό σῶμα του καί ὑπάρχει τελείως χωριστά ἀπό αὐτό, χωρίς οὔτε μία στιγμή νά χάνει τή συνείδησή του. Συχνά, μπορεῖ νά παρατηρεῖ τά πάντα γύρω του, ἀκόμα καί αὐτό τό ἴδιο του τό νεκρό σῶμα καί τίς προσπάθειες ἄλλων ἀνθρώπων νά τό ἐπαναφέρουν στή ζωή. Αἰσθάνεται μία ἀνώδυνη ζεστασιά καί γαλήνη, σάν νά «πλέει» ἤ νά «αἰωρεῖται»· εἶναι τελείως ἀνίκανος νά ἐπιδράσει στό περιβάλλον του μέ τήν ὁμιλία ἤ τήν ἁφή κι ἔτσι συχνά νιώθει μία ἔντονη «μοναξιά»· οἱ λειτουργίες τῆς σκέψης του συνήθως γίνονται πολύ πιό γρήγορες ἀπ᾽ ὅ,τι ὅταν ἦταν μέσα στό σῶμα. Παραθέτουμε πιό κάτω μερικά σύντομα ἀποσπάσματα ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες:

«Ἡ μέρα ἦταν πολύ κρύα, ὡστόσο ἐγώ ὅσο ἔπλεα στό ἀπόλυτο ἐκεῖνο κενό, ἔνιωθα μία ζεστασιά καί ἕνα αἴσθη-

μα τόσο εὐχάριστο, πού δέν τό εἶχα ξαναδοκιμάσει ποτέ ὥς τότε... Θυμᾶμαι πώς σκεφτόμουν: θά πρέπει νά ἔχω πεθάνει».[10]

«Ἄρχισα νά νιώθω τά πιό ὑπέροχα συναισθήματα. Ἦταν γαλήνη, ἠρεμία, χαλάρωση».[11]

«Τούς ἔβλεπα νά ἀγωνίζονται νά μέ ξαναζωντανέψουν. Ἦταν κάτι παράξενο στ᾽ ἀλήθεια. Δέν ἤμουν πολύ ψηλά, ἀλλά ἔνιωθα σάν νά βρίσκομαι πάνω σ᾽ ἕνα βάθρο, μά ὄχι πολύ ψηλότερα ἀπ᾽ τούς ἄλλους. Προσπαθοῦσα νά τούς μιλήσω, μά κανείς δέ μέ ἄκουγε, κανείς δέ μοῦ ἔδινε προσοχή.»[12]

«Ἀπό παντοῦ ἔβλεπα κόσμο νά τρέχει στόν τόπο τοῦ δυστυχήματος... καθώς μέ πλησίασαν, ἔκανα νά παραμερίσω γιά νά μή μέ τσαλαπατήσουν. Μά δέ χρειάστηκε, γιατί μέ μεγάλη μου κατάπληξη εἶδα πώς περνοῦσαν μέσα ἀπό τό σῶμα μου!»[13]

«Δέν μποροῦσα ν᾽ ἀγγίξω τίποτα, οὔτε κι ἦταν δυνατό νά ἐπικοινωνήσω μέ κανένα γύρω μου. Ἔνιωθα ἕνα αἴσθημα μοναξιᾶς, ἕνα αἴσθημα ἀπόλυτης ἐρημιᾶς. Ἤξερα πώς ἤμουν μόνος, ὁλομόναχος.»[14]

Μερικές φορές ὑπάρχει κάποια ἐντυπωσιακή «ἀντικειμενική ἀπόδειξη» ὅτι ἕνας ἄνθρωπος πράγματι βρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα του ἐκείνη τήν ὥρα, ὅπως στίς περιπτώσεις στίς ὁποῖες εἶναι σέ θέση νά ἐπαναλάβει συζητήσεις πού ἔγιναν ἤ νά δώσει ἀκριβεῖς λεπτομέρειες γιά γεγονότα πού συνέβη-

---

10. Στό ἴδιο, σελ. 27 (40).
11. Στό ἴδιο, σελ. 27 (40).
12. Στό ἴδιο, σελ. 37 (51).
13. Στό ἴδιο, σελ. 37 (52).
14. Στό ἴδιο, σελ. 43 (60).

σαν, ἀκόμα καί σέ διπλανά δωμάτια ἤ καί μακρύτερα, ἐνόσω αὐτός ἦταν «νεκρός». Ἀνάμεσα σέ ἄλλα παρόμοια παραδείγματα, ἡ Δρ.Κιοῦμπλερ-Ρός ἀναφέρει τήν ἀξιοσημείωτη περίπτωση μίας τυφλῆς γυναίκας ἡ ὁποία «εἶδε» καί ἀργότερα περιέγραψε μέ ἀκρίβεια τά πάντα μέσα στό δωμάτιο ὅπου «πέθανε», παρότι ὅταν ἐπανῆλθε στή ζωή ἦταν καί πάλι τυφλή – μία ἐντυπωσιακή ἔνδειξη γιά τό ὅτι δέν εἶναι τό μάτι πού βλέπει οὔτε ὁ ἐγκέφαλος πού σκέφτεται, ἀφοῦ οἱ διανοητικές λειτουργίες ἐπιταχύνονται μετά τό θάνατο· εἶναι ἡ ψυχή πού ἐπιτελεῖ αὐτές τίς λειτουργίες μέσω τῶν σωματικῶν ὀργάνων γιά ὅσο διάστημα τό σῶμα εἶναι ζωντανό, ἀλλά μέ τή δική της καί μόνο δύναμη ὅταν τό σῶμα εἶναι νεκρό.[15]

Τίποτα ἀπό τά παραπάνω δέ θά πρέπει νά φαίνεται παράξενο σέ ἕναν Ὀρθόδοξο Χριστιανό· ἡ ἐμπειρία πού περιγράφηκε ἐδῶ εἶναι αὐτό πού γνωρίζουν οἱ Χριστιανοί ὡς χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου. Εἶναι χαρακτηριστικό δεῖγμα τῆς ἀπιστίας πού ἐπικρατεῖ στήν ἐποχή μας τό ὅτι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι σπανίως χρησιμοποιοῦν τό Χριστιανικό λεξιλόγιο ἤ συνειδητοποιοῦν ὅτι εἶναι ἡ ψυχή τους πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τό σῶμα καί τώρα βιώνει τά πάντα· συνήθως εἶναι ἁπλῶς σαστισμένοι ἀπό τή νέα κατάσταση στήν ὁποία βρέθηκαν.

Ἡ περιγραφή μίας παρόμοιας μεταθανάτιας ἐμπειρίας[16] γράφτηκε ἀπό ἕναν τέτοιον ἄνθρωπο: ἕνα βαπτισμένο Ὀρθόδοξο Χριστιανό ὁ ὁποῖος, ἀκολουθώντας τό πνεῦμα

---

15. Dr. Elizabeth Kubler-Ross, «Death Does Not Exist», *The Co-Evolution Quarterly,* Καλοκαίρι 1977, σελ. 103-4.

16. Βλ. ὑποσημ. ἀρ. 4.

τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰώνα, παρέμενε ἀδιάφορος πρός τίς ἀλήθειες τῆς δικῆς του Πίστης καί μάλιστα δέν πίστευε στήν ὕπαρξή τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἡ ἐμπειρία του, πρίν ἀπό ἑκατό[17] περίπου χρόνια, ἔχει πολύ σημαντική ἀξία γιά ἐμᾶς σήμερα, καί μοιάζει νά εἶναι ἀκόμα καί ἔργο τῆς Θείας Πρόνοιας, λαμβανομένων ὑπόψη τῶν καινούριων μεταθανάτιων ἐμπειριῶν τῆς ἐποχῆς μας, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μία μοναδική πλήρη ἐμπειρία τοῦ τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο καί προχωρᾶ πολύ πιό πέρα ἀπό τίς σύντομες καί ἀποσπασματικές ἐμπειρίες πού περιγράφονται στά νέα βιβλία. Ἡ ἐμπειρία αὐτή βιώθηκε ἀπό ἕναν εὐαίσθητο ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος, ξεκινώντας ὡς ἄπιστος, σύμφωνα μέ τό σύγχρονο πνεῦμα, κατέληξε νά ἀναγνωρίσει τίς ἀλήθειες τῆς Ὀρθοδοξίας σέ τέτοιο βαθμό πού τελείωσε τή ζωή του ὡς μοναχός. Τό μικρό αὐτό βιβλίο μπορεῖ πράγματι νά χρησιμεύσει ὡς «πρότυπο» βάσει τοῦ ὁποίου νά ἀξιολογήσουμε τίς νέες ἐμπειρίες. Ἔχει ἐγκριθεῖ ἀπό ἕναν ἀπό τούς κορυφαίους Ὀρθόδοξους ἐκδότες ἱεραποστολικῶν ἔργων τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰῶνα, τόν Ἀρχιεπίσκοπο Νίκωνα τῆς Βολογδᾶ.

Ἀφοῦ περιγράφει τήν τελική ἐπιθανάτια ἀγωνία του καί τό φοβερό βάρος πού τόν πίεζε πρός τά κάτω, ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ διηγεῖται:

«Ξαφνικά κατάλαβα ὅτι δέν αἰσθάνομαι πιά αὐτήν τήν ἕλξη. Ἄνοιξα τά μάτια μου. Στή μνήμη μου ἀποτυπώθηκαν μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες ὅλα αὐτά πού εἶδα ἐκείνη τή στιγμή.

»Εἶδα ὅτι στέκομαι μόνος μου στή μέση τοῦ δωματίου. Στά δεξιά μου εἶδα τό προσωπικό τοῦ νοσοκομείου πού μαζεύτηκε γύρω ἀπό τό κρεβάτι μου, σχηματίζοντας ἡμικύ-

17. Ὀγδόντα στό πρωτότυπο.

κλιο... αὐτό μοῦ φάνηκε περίεργο. Ἐκεῖ πού στεκόταν αὐτή ἡ ὁμάδα ἀνθρώπων ἦταν τό κρεβάτι μου. Ποιό πρᾶγμα τώρα τραβοῦσε τήν προσοχή τους, τί κοίταζαν αὐτοί, ἄν ἐγώ τώρα δέν ἤμουν ἐκεῖ, ἀλλά στεκόμουν στή μέση τοῦ δωματίου;

»Πλησίασα καί κοίταξα ἐκεῖ ὅπου κοιτοῦσαν ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι: ἐκεῖ πάνω στό κρεβάτι βρισκόμουν ἐγώ.

»Δέ φοβήθηκα ὅταν εἶδα τόν ἑαυτό μου, ἀποροῦσα ὅμως, πῶς εἶναι δυνατό νά γίνεται κάτι τέτοιο! Αἰσθανόμουν ὅτι εἶμαι ἐδῶ, ἀλλά καί ἐκεῖ συγχρόνως...

»Ἤθελα μέ τό δεξιό μου χέρι νά πιάσω τό ἀριστερό. Τό ἕνα χέρι πέρασε μέσα ἀπό τό ἄλλο. Προσπάθησα νά πιάσω μέ τά χέρια τη μέση μου, καί πάλι τά χέρια μου πέρασαν μέσα ἀπό τό σῶμα μου σάν νά ὑπῆρχε στή θέση του ἕνα κενό... Φώναξα τό γιατρό. Ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα γύρω μου ἦταν ἤδη τελείως διαφορετική: δέν μποροῦσε κἄν νά μεταδώσει τή φωνή μου. Κατάλαβα τότε τόν πλήρη ἀποχωρισμό μου ἀπό τό περιβάλλον, τήν παράξενη μοναξιά μου καί μέ ἔπιασε πανικός. Ἦταν πραγματικά φρικτή αὐτή ἡ παράξενη μοναξιά μου...

»Τόν κοίταξα καί τότε γιά πρώτη φορά σκέφτηκα ὅτι αὐτό πού μοῦ συνέβη, στή γλώσσα μας, στή γλώσσα τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπων, ὀνομάζεται θάνατος! Ἡ σκέψη αὐτή μοῦ ἦλθε στό μυαλό, ἐπειδή τό σῶμα πού ἦταν ξαπλωμένο στό κρεβάτι φαινόταν σάν πτῶμα...

»Στό νοῦ μας ἡ λέξη «θάνατος» συνδέεται ἀδιάρρηκτα μέ τόν ἀφανισμό καί μέ τό τέλος τῆς ζωῆς. Ἀλλά πῶς ἦταν δυνατόν, ἐγώ νά σκέφτομαι ὅτι πέθανα ὅταν, οὔτε γιά ἕνα λεπτό, δέν ἔχασα τήν αὐτοσυνειδησία μου, ὅταν αἰσθανόμουν τόν ἑαυτό μου ζωντανό καί εἶχα μάλιστα καί τήν ἱκανότητα νά ἀκούω, νά βλέπω, νά αἰσθάνομαι, νά κινοῦμαι, νά σκέφτομαι καί νά μιλάω;...

»Ἡ ἀποξένωση ἀπό τό περιβάλλον καί ὁ διχασμός τῆς προσωπικότητάς μου θά μποροῦσε νά μέ κάνει νά ἑρμηνεύσω τό συμβάν, ἄν πίστευα ὅτι ὑπάρχει ἡ ψυχή καί ἄν ἤμουν ἄνθρωπος θρησκευόμενος. Ὅμως τέτοιες προϋποθέσεις δέν ὑπῆρχαν. Μέ ὁδηγοῦσαν μόνο οἱ αἰσθήσεις μου. Αὐτή ἡ αἴσθηση ὅτι εἶμαι ζωντανός ἦταν τόσο καθαρή, πού ὅλα τά παράξενα αὐτά φαινόμενα μοῦ προκαλοῦσαν ἔκπληξη καί μόνο. Δέν ἤμουν σέ θέση νά συνδέσω αὐτό πού αἰσθανόμουν μέ τή συνηθισμένη ἀντίληψη περί θανάτου, δέν ἦταν δυνατόν, ἔχοντας πλήρη αὐτοσυνειδησία, νά σκέφτομαι πώς δέν ὑπάρχω...

»Ὅταν ἀργότερα ἐνθυμόμουν τήν κατάσταση στήν ὁποία βρέθηκα, ἔβλεπα ὅτι ὁ νοῦς μου λειτουργοῦσε τότε μέ τόση δύναμη καί ταχύτητα...».[18]

Ἡ κατάσταση τῆς ψυχῆς κατά τά πρῶτα λεπτά μετά τό θάνατο δέν περιγράφεται μέ τόσες λεπτομέρειες στή Χριστιανική γραμματεία τῆς ἀρχαιότητας· ἐκεῖ ἡ ὅλη ἔμφαση δίνεται στίς πολύ πιό ἐντυπωσιακές ἐμπειρίες πού ἀκολουθοῦν. Ἴσως μόνο στή σημερινή ἐποχή, στήν ὁποία ἡ ταύτιση τῆς «ζωῆς» μέ τή «ζωή μέσα στό σῶμα» ἔχει γίνει τόσο πλήρης καί διάχυτη, θά περιμέναμε νά ἐκδηλώνεται τέτοιο ἐνδιαφέρον γιά αὐτά τά πρῶτα λίγα λεπτά, ὅπου οἱ προσδοκίες τῶν περισσότερων σύγχρονων ἀνθρώπων διαψεύδονται πλήρως, μέ τή συνειδητοποίηση ὅτι ὁ θάνατος δέν εἶναι τό τέλος, ἡ ζωή συνεχίζεται, καί ἡ ψυχή εἰσέρχεται σέ μία τελείως νέα κατάσταση!

Ἀσφαλῶς δέν ὑπάρχει τίποτε σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία πού νά ἀντιδιαστέλλεται μέ τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία γιά τήν

18. Uekskuell, ἔ. ἀ., σελ. 16-21 (34-43).

κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο. Μερικοί, σχολιάζοντας αὐτό τό εἶδος ἐμπειρίας, ἐκφράζουν ἀμφιβολίες γιά τό ἐάν ἕνα πρόσωπο εἶναι πράγματι νεκρό στήν περίπτωση πού ἐπανέρχεται στή ζωή μέσα σέ λίγα λεπτά· αὐτό ὅμως ἀποτελεῖ ἕνα ἐρώτημα ἐπιστημονικῆς φύσεως, μέ τό ὁποῖο θά ἀσχοληθοῦμε ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ. Γεγονός παραμένει ὅτι σέ αὐτά τά λίγα λεπτά, καί μερικές φορές ἀκόμα καί στά λεπτά πού προηγοῦνται τοῦ θανάτου, οἱ ἄνθρωποι συχνά βιώνουν ἐμπειρίες πού δέν μποροῦν νά ἑρμηνευθοῦν ὡς ἁπλές «παραισθήσεις». Σκοπός μας στό παρόν βιβλίο εἶναι νά ἀνακαλύψουμε σέ ποιά βάση θά πρέπει νά ἑρμηνεύσουμε τίς ἐμπειρίες αὐτές.

Ἡ συνάντηση μέ ἄλλους

Μετά τό θάνατο ἡ ψυχή παραμένει γιά πολύ μικρό χρονικό διάστημα στήν ἀρχική της κατάσταση μοναξιᾶς. Ὁ Δρ. Μούντυ παραθέτει ἀρκετές περιπτώσεις ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καί πρίν πεθάνουν, εἶδαν ξαφνικά πεθαμένους συγγενεῖς καί φίλους τους.

«Ὁ γιατρός μέ ἀποφάσισε καί εἶπε στούς δικούς μου πώς ἤμουν στά τελευταῖα μου... Διαπίστωσα πώς ἦταν ὅλοι τους γνωστοί μου πού ὅμως εἶχαν πεθάνει πρίν ἀπό μένα ὅλοι τους. Ἀναγνώρισα τή γιαγιά μου, μιά συμμαθήτριά μου ἀπ' τό σχολεῖο καί πολλούς ἄλλους συγγενεῖς καί φίλους... Φαίνονταν ὅλοι τούς εὐχαριστημένοι καί σκέφτηκα πώς εἶχαν ἔρθει νά μέ προστατέψουν ἤ νά μέ ὁδηγήσουν.»[19]

Ἡ ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ ἀποβιώσαντες φίλους καί

19. Στό ἴδιο, σελ. 44 (61).

συγγενεῖς κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου δέν ἀποτελεῖ καθόλου νέα ἀνακάλυψη, ἀκόμα καί μεταξύ τῶν σύγχρονων ἐπιστημόνων. Περισσότερο ἀπό ἑβδομήντα[20] χρόνια πρίν, ἀποτέλεσε τό θέμα ἑνός μικροῦ βιβλίου πού γράφτηκε ἀπό ἕναν πρωτοπόρο τῆς σύγχρονης «παραψυχολογίας» ἤ, ἀλλιῶς, τῆς σύγχρονης «ψυχικῆς ἔρευνας», τόν σέρ Οὐίλιαμ Μπάρετ[21]. Μετά τήν ἐμφάνιση τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ, ἕνα νέο βιβλίο δημοσιεύτηκε, ἐμπνευσμένο ἀπό τό βιβλίο τοῦ Σέρ Οὐίλιαμ, τό ὁποῖο πραγματευόταν τό θέμα τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους» μέ πολύ περισσότερες λεπτομέρειες. Ὅπως ἀποδείχθηκε, οἱ δυό συγγραφεῖς του διεξῆγαν γιά πολλά χρόνια συστηματική ἔρευνα πάνω στίς ἐμπειρίες τῶν ἑτοιμοθάνατων. Θά πρέπει ἐδῶ νά ποῦμε λίγα λόγια γιά τά εὑρήματα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.[22]

Πρόκειται γιά τό πρῶτο καθαρά «ἐπιστημονικό» βιβλίο πού κυκλοφόρησε σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων τή στιγμή πού πεθαίνουν. Βασίζεται στά ἀποτελέσματα λεπτομερῶν ἐρωτηματολογίων καί συνεντεύξεων μέ μία τυχαία ἐπιλεγμένη ὁμάδα γιατρῶν καί νοσοκόμων στίς ἀνατολικές Ἡνωμένες Πολιτεῖες καί τή Βόρεια Ἰνδία, ἡ ὁποία ἐπελέγη γιά νά ἐπιτευχθεῖ ἡ μέγιστη ἀντικειμενικότητα, ἔτσι ὥστε νά ἐλεγχθοῦν οἱ πιθανές διαφορές στίς ἐμπειρίες ἀνθρώπων λόγω τῆς διαφορᾶς ἐθνικότητας, ψυχολογίας καί θρησκεύματος. Ἔτσι, τό ὑλικό πού συγκεντρώθηκε περιλαμβάνει πάνω ἀπό χίλιες περιπτώσεις ὀπτασιῶν καί ὁραμάτων πού

---

20. Πενήντα στό πρωτότυπο.

21. Sir William Barrett, *Death- Bed Visions*, Methuen, Λονδίνο 1926.

22. Karlis Osis and Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death,* Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

ἐμφανίστηκαν σέ ἑτοιμοθάνατους, καθώς καί σέ μερικούς οἱ ὁποῖοι ἐπανῆλθαν στή ζωή ἀφοῦ εἶχαν θεωρηθεῖ κλινικῶς νεκροί. Οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου θεωροῦν ὅτι σέ γενικές γραμμές τά εὑρήματα τοῦ Δρος Μούντυ συμφωνοῦν μέ τά δικά τους.[23] Διαπιστώνουν ὅτι ὀπτασίες νεκρῶν συγγενῶν καί φίλων καί, στήν Ἰνδία, πολλές ὀπτασίες Ἰνδουιστικῶν «θεοτήτων» ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους ἀρκετές φορές μέσα στήν τελευταία ὥρα καί συνήθως μέσα στό τελευταῖο εἰκοσιτετράωρο πρίν τό θάνατο. Στίς μισές περίπου περιπτώσεις ἐμφανίζεται ἕνα ὅραμα κάποιου μεταφυσικοῦ περιβάλλοντος, πού θυμίζει «παράδεισο», καί προκαλεῖ τά ἴδια συναισθήματα· αὐτή ἡ ἐμπειρία «παραδείσου» θά συζητηθεῖ παρακάτω. Ἡ ἰδιαίτερη ἀξία τῆς μελέτης τῶν Ὄσις καί Χάραλντσον ἔγκειται στό ὅτι διαχωρίζει ἐπιμελῶς τίς ἀσύνδετες, φυσικές παραισθήσεις ἀπό τίς ἐναργεῖς, «ὑπερκόσμιες» ἐμφανίσεις ὀπτασιῶν καί ὁραμάτων, καί ἀναλύει στατιστικά τήν παρουσία παραγόντων, ὅπως ἡ χρήση παραισθησιογόνων φαρμάκων, ὁ ὑψηλός πυρετός, καθώς καί ἀσθένειες καί βλάβες τοῦ ἐγκεφάλου, τά ὁποῖα θά μποροῦσαν νά δημιουργήσουν ἁπλές παραισθήσεις μᾶλλον, παρά πραγματικές ἐμπειρίες κάποιας κατάστασης πού λαμβάνει χώρα ἔξω ἀπό τό ἴδιο τό μυαλό τοῦ ἀσθενοῦς. Οἱ συγγραφεῖς καταλήγουν στήν ἀξιοσημείωτη διαπίστωση ὅτι οἱ καθαρά «ὑπερκόσμιες» καί μέ τή μεγαλύτερη ἐσωτερική συνοχή ἐμπειρίες συμβαίνουν στούς ἀσθενεῖς ἐκείνους πού ἔχουν τή μεγαλύτερη ἐπαφή μέ τή «φυσική»πραγματικότητα καί τίς λιγότερες πιθανότητες νά ἐκδηλώσουν παραισθήσεις· εἰδικότερα, ὅσοι βλέπουν ὀπτασίες νεκρῶν ἤ πνευματικῶν ὄντων

23. Στό ἴδιο,, σελ. 24.

συνήθως διατηροῦν πλήρως τίς διανοητικές τους λειτουργίες καί βλέπουν αὐτά τά ὄντα ἔχοντας ταυτόχρονα πλήρη ἀντίληψη τοῦ νοσοκομειακοῦ περιβάλλοντος. Ἐπιπλέον, οἱ Ὄσις καί Χάραλντσον διαπιστώνουν ὅτι αὐτοί πού ἔχουν παραισθήσεις συνήθως βλέπουν πρόσωπα πού βρίσκονται ἐν ζωῇ, ἐνῶ οἱ γνήσιες ἐμπειρίες τῶν ἑτοιμοθάνατων ἀφοροῦν κυρίως πρόσωπα πού ἔχουν πεθάνει. Οἱ συγγραφεῖς, παρότι ἐπιφυλακτικοί ὅσον ἀφορᾶ τά συμπεράσματά τους, καταλήγουν ὅτι τείνουν πρός τήν «ἀποδοχή τῆς ὑπόθεσης περί μετά θάνατον ζωῆς ὡς τῆς πιό ἀξιόπιστης ἑρμηνείας τῶν δεδομένων μας».[24] Ἔτσι λοιπόν, τό βιβλίο συμπληρώνει τά εὑρήματα τοῦ Δρος Μούντυ καί ἐπιβεβαιώνει μέ ἐντυπωσιακό τρόπο τήν ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ τούς νεκρούς, καθώς καί μέ πνευματικά ὄντα κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου. Ἐάν τά ἐν λόγῳ ὄντα, εἶναι πράγματι αὐτά πού πιστεύουν ὅτι εἶναι οἱ ἑτοιμοθάνατοι, εἶναι ἕνα θέμα πού θά συζητηθεῖ παρακάτω.

Τέτοια εὑρήματα προκαλοῦν, φυσικά, μία κάποια ἔκπληξη ἀφοῦ προέρχονται ἀπό τό ὑπόβαθρο τοῦ ἀγνωστικισμοῦ καί τῆς ἀπιστίας πού ἐδῶ καί τόσον καιρό χαρακτηρίζουν τίς θεωρίες τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ἐν τούτοις, γιά ἕναν Ὀρθόδοξο Χριστιανό, δέν ὑπάρχει τίποτε σέ αὐτές πού νά προκαλεῖ ἔκπληξη· γνωρίζουμε ὅτι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ μόνο μία μετάβαση πρός μία ἄλλη μορφή ὕπαρξης, καί μᾶς εἶναι οἰκεῖες πολλές περιπτώσεις ἐμφάνισης ὀπτασιῶν καί ὁραμάτων στούς ἑτοιμοθάνατους, τόσο στούς ἁγίους ὅσο καί στούς κοινούς ἁμαρτωλούς. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, περιγράφοντας πολλές τέτοιες ἐμπειρίες στούς Διαλόγους του, ἐξηγεῖ τό φαινόμενο τῆς συνάντησης μέ ἄλλα πρόσωπα ἤ πνευματικά

24. Στό ἴδιο, σελ. 194.

ὄντα: «Συμβαίνει ἀρκετά συχνά ἡ ψυχή πού πρόκειται νά ἐξέλθει νά ἀναγνωρίζει ἀκόμη καί αὐτούς, μέ τούς ὁποίους πρόκειται νά τῆς ὁρισθεῖ ἡ ἴδια οὐράνια μονή, λόγω ἰσότητας πταισμάτων ἤ καί βραβείων»[25]. Καί εἰδικά ὅσον ἀφορᾶ ἐκείνους πού ἔχουν ζήσει ἕναν ἐνάρετο βίο, ὁ ἅγ. Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι «πράγματι συμβαίνει πολλές φορές στούς δικαίους, κατά τό θάνατό τους νά δέχονται ὀπτασίες τῶν προηγηθέντων ἁγίων γιά νά μή φοβηθοῦν τήν καταδικαστική ἀπόφαση τοῦ θανάτου τους, ἀλλά, καθώς δεικνύεται στό νοῦ τους ὁ ὅμιλος τῶν ἐντός τῆς Βασιλείας πολιτῶν, νά λυθοῦν ἀπό τό δεσμό τῆς σάρκας τους χωρίς λύπη καί φόβο».[26] Παραθέτει χαρακτηριστικές περιπτώσεις ὅπου ἄγγελοι, μάρτυρες, ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἡ Παναγία, ἀκόμα καί ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ἔχουν ἐμφανιστεῖ σέ ἑτοιμοθάνατους.[27]

Ὁ Δρ. Μούντυ ἀναφέρει ἕνα παράδειγμα συνάντησης πού εἶχε ἕνας ἑτοιμοθάνατος, ὄχι μέ κάποιο συγγενή ἤ πνευματικό ὄν, ἀλλά μέ ἕναν τελείως ἄγνωστο ἄνθρωπο: «Μιά γυναίκα μοῦ διηγήθηκε πώς σάν «πέθανε», εἶδε, ἐκτός ἀπ' τό δικό της «ἐξαϋλωμένο σῶμα», καί τό «σῶμα» κάποιου πού εἶχε πεθάνει πρόσφατα καί πού ὡστόσο ἡ ἴδια δέν τόν γνώριζε.»[28]

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει ἕνα παρόμοιο φαινόμενο στούς Διαλόγους του: ἀναφέρει διάφορα περιστατικά, κατά τά ὁποῖα ἕνας ἑτοιμοθάνατος φωνάζει δυνατά τό ὄνομα

---

25. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι,* μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν,* Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 36, σελ. 344.

26. Στό ἴδιο, IV, 12, σελ. 299.

27. Στό ἴδιο ΦV, 13-18, σελ. 299-312.

28. Moody, *Life After Life,* σελ. 45 (62).

κάποιου ἄλλου, ὁ ὁποῖος πεθαίνει τήν ἴδια ὥρα σέ κάποιο ἄλλο μέρος. Καί δέν πρόκειται καθόλου γιά φαινόμενο διόρασης, ἡ ὁποία εἶναι δυνατή μόνο στούς ἁγίους, ἀφοῦ ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει τό πῶς ἕνας κοινός ἁμαρτωλός, προοριζόμενος προφανῶς γιά τήν κόλαση, καλεῖ κάποιον μέ τό ὄνομα Στέφανος, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶναι ἄγνωστος καί πεθαίνει τήν ἴδια μέ ἐκεῖνον στιγμή, θέλοντας νά τοῦ πεῖ ὅτι « ἕτοιμο εἶναι τό καράβι γιά νά μᾶς μεταφέρει στή Σικελία». Σημειώνουμε ὅτι ἡ Σικελία εἶναι τόπος ἔντονης ἡφαιστειακῆς δραστηριότητας, πού θυμίζει τήν Κόλαση.[29] Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιά τήν ὀνομαζόμενη σήμερα «ὑπέρ-αἰσθητική ἀντίληψη» ἤ ESP,[30] ἡ ὁποία γίνεται ἰδιαιτέρως ἔντονη σέ πολλούς ἀνθρώπους ἀκριβῶς πρίν πεθάνουν, καί φυσικά συνεχίζει νά ὑπάρχει μετά τό θάνατο, ὅταν ἡ ψυχή βρίσκεται τελείως ἔξω ἀπό τόν κόσμο τῶν φυσικῶν αἰσθήσεων.

Ἑπομένως, αὐτή ἡ συγκεκριμένη «ἀνακάλυψη» τῆς σύγχρονης ψυχικῆς ἔρευνας ἁπλῶς ἐπιβεβαιώνει αὐτό πού ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς γραμματείας ἤδη γνωρίζει σχετικά μέ τίς συναντήσεις μέ ἄλλα πνευματικά ὄντα ἤ πρόσωπα κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου. Οἱ συναντήσεις αὐτές, ἐνῶ κατά κανέναν τρόπο δέ φαίνεται νά συμβαίνουν σέ κάθε ἑτοιμοθάνατο, μποροῦν, ἐντούτοις, νά ὀνομαστοῦν καθολικές ἐμπειρίες, μέ τήν ἔννοια ὅτι συμβαίνουν ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητας, θρησκεύματος ἤ ἁγιότητας βίου τοῦ ἑτοιμοθάνατου.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐμπειρία ἑνός χριστιανοῦ ἁγίου, ἐνῶ ἔχει τά γενικά κοινά χαρακτηριστικά τά ὁποῖα φαινομε-

29. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 36, σελ. 346.

30. ESP: Extra Sensory Perception.

νικά ὁ καθένας μπορεῖ νά βιώσει, διαθέτει μία τελείως ἄλλη διάσταση – μία διάσταση ἡ ὁποία δέν ἐπιδέχεται ὁρισμό ἀπό τούς ἐρευνητές τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Κατά τήν ἐμπειρία αὐτή, συχνά ἐκδηλώνονται ἔκτακτα σημεῖα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καί ὅλοι ἤ πολλοί ἀπό αὐτούς πού βρίσκονται κοντά στόν ἑτοιμοθάνατο ἔχουν τή δυνατότητα νά δοῦν τό ὅραμα ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Ἄς παραθέσουμε, ὅμως, ἕνα καί μόνο τέτοιο παράδειγμα ἀπό τούς Διαλόγους τοῦ ἁγ. Γρηγορίου.

«Τά μεσάνυκτα, ἐνῶ βρισκόντουσαν δίπλα στό κρεββάτι τῆς κατάκοιτης, ξαφνικά φῶς σταλμένο ἀπό τόν οὐρανό γέμισε κάθε χῶρο τοῦ μικροῦ οἰκίσκου καί ἀστραποβόλησε μιά λάμψη τέτοιας φωτεινότητας, πού ἀνείπωτος φόβος διαπέρασε τίς καρδιές τῶν παρευρισκομένων... ἄρχισε νά ἀκούγεται ἦχος σάν νά ἔμπαινε μέσα πλῆθος πολύ καί ἡ εἴσοδος τοῦ οἰκίσκου σειόταν σάν νά συνθλιβόταν ἀπό τίς μάζες τῶν εἰσερχομένων. Ὅπως ἔλεγαν, αἰσθανόντουσαν πλῆθος νά εἰσέρχεται, ἀλλά ἀπό τήν ὑπερβολή τοῦ φόβου καί τοῦ φωτός δέν μποροῦσαν νά δοῦν, γιατί τά μάτια τους τά εἶχε πλακώσει ὁ φόβος καί τά εἶχε θαμπώσει ἡ ἀκτινοβολία τόσου φωτός. Τό φῶς αὐτό ἀμέσως τό ἀκολούθησε ὀσμή θαυμαστῆς εὐωδίας, ἔτσι ὥστε κι ἄν τήν τρόμαξε τήν ψυχή τους τό ἐκπεμπόμενο φῶς, τήν ἀνέθαλπε ὅμως ἡ γλυκύτητα τῆς εὐωδίας... ἄρχισε ἡ Ρωμύλα νά παρηγορεῖ μέ φιλόφρονα τόνο φωνῆς τήν δικιά της διδασκάλισσα τῆς χρηστοήθειας Ρεδέμπτα, πού στεκόταν δίπλα καί ἔτρεμε, λέγοντας: «Μή φοβᾶσαι, μητέρα. Δέν πεθαίνω ἀμέσως». Κι ἐνῶ τό ἐπαναλάμβανε αὐτό συνέχεια, λίγο-λίγο τό ἐκπεμπόμενο φῶς ἀποτραβήχθηκε, ἀλλά ἡ εὐωδία πού τό ἀκολούθησε παρέμεινε. Ἔτσι πέρασε δεύτερη καί τρίτη ἡμέρα καί ἡ σκορπισμένη ὀσμή εὐωδίας παρέμενε. Τήν τέταρτη νύκτα φώναξε ξανά τήν

διδασκάλισσά της. Σάν ἦρθε, ζήτησε τή Θεία Κοινωνία τήν ὁποία καί πῆρε. Δέν εἶχαν ἀκόμη ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό κρεββάτι τῆς κατάκοιτης ἡ Ρεδέμπτα καί ἡ ἄλλη μαθήτριά της, ὅταν ξαφνικά στήν πλατεία μπροστά στήν εἴσοδο αὐτοῦ τοῦ οἰκίσκου στάθηκαν δυό χοροί ψαλλόντων... ἡ ἁγία ἐκείνη ψυχή λύθηκε ἀπό τή σάρκα. Καθώς ὁδηγεῖτο αὐτή στόν οὐρανό, ὅσο ψηλότερα ἀνέβαιναν οἱ χοροί τῶν ψαλλόντων, τόσο σιγανότερα ἄρχισε νά ἀκούγεται ἡ ψαλμωδία, ἕως ὅτου ξεμακρυσμένος πιά ὁ ἦχος τῆς ψαλμωδίας καί ἡ γλυκύτητα τῆς εὐωδίας ἔσβησαν»[31]. Οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί θά θυμοῦνται παρόμοια περιστατικά ἀπό τήν ἀνάγνωση πολλῶν Βίων Ἁγίων, ὅπως τοῦ ἁγ. Σισώη, τῆς ἁγ.Ταϊσίας, τοῦ ὁσίου Θεοφίλου τοῦ Κιέβου, κλπ.

Καθώς προχωροῦμε ὅλο καί βαθύτερα στή μελέτη τῶν ἐμπειριῶν θανάτου καί ἐπιθανάτιων ἐμπειριῶν θά πρέπει νά ἔχουμε πάντοτε ὑπόψη τίς σημαντικές διαφορές πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στή γενική ἐπιθανάτια ἐμπειρία, ἡ ὁποία προκαλεῖ σήμερα τόσο ἔντονο ἐνδιαφέρον, καί στήν ἐμπειρία θανάτου πού παρέχει ἡ Θεία Χάρη στούς δίκαιους Ὀρθόδοξους Χριστιανούς. Αὐτό θά μᾶς βοηθήσει νά κατανοήσουμε πληρέστερα μερικές ἀπό τίς δυσεξήγητες πλευρές τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν θανάτου.

Ἡ ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς διάκρισης, γιά παράδειγμα, μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει νά προσδιορίσουμε τήν ταυτότητα τῶν ὀπτασιῶν πού βλέπουν οἱ ἑτοιμοθάνατοι. Συμβαίνει πράγματι νά ἔρχονται συγγενεῖς καί φίλοι ἀπό τόν κόσμο τῶν νεκρῶν γιά νά ἐμφανιστοῦν στούς ἑτοιμοθάνατους; Καί διαφέρουν ἄραγε αὐτές οἱ ἴδιες οἱ ὀπτασίες ἀπό τίς ἐμφανίσεις

31. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 16, σελ. 308-9.

ἁγίων σέ δίκαιους Χριστιανούς κατά τό θάνατό τους;

Γιά νά ἀπαντήσουμε στό πρῶτο ἐρώτημα, θά ἀνατρέξουμε στό βιβλίο τῶν Δρων Ὄσις καί Χάραλντσον, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν ὅτι πολλοί Ἰνδουιστές βλέπουν τούς «θεούς» καί τίς «θεές» τοῦ Ἰνδουϊστικοῦ Πανθέου, π.χ τόν Κρίσνα, τό Σίβα, τήν Κάλι κλπ, καί ὄχι ἐκείνους τούς στενούς συγγενεῖς καί φίλους πού συχνά ἀναφέρονται στήν Ἀμερική. Ὡστόσο, ὅπως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τόσο κατηγορηματικά διδάσκει, αὐτοί οἱ «θεοί» δέν ὑπάρχουν στήν πραγματικότητα:*«περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς»* (*Πρός Κορινθίους* Α΄ 8:4-5)[32]· σέ ὁποιαδήποτε ἀληθινή ἐμπειρία «θεῶν» ἐμπλέκονται δαίμονες «*ἀλλ᾽ ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει καὶ οὐ Θεῷ*» (*Πρός Κορινθίους Α΄* 10:20).[33] Ποιούς λοιπόν πραγματικά βλέπουν αὐτοί οἱ ἑτοιμοθάνατοι Ἰνδουιστές; Οἱ Δρες Ὄσις καί Χάραλντσον πιστεύουν ὅτι ὁ προσδιορισμός τῆς ταυτότητας τῶν ὄντων μέ τά ὁποῖα συναντᾶται ὁ ἑτοιμοθάνατος εἶναι σέ μεγάλο βαθμό προϊόν ὑποκειμενικῆς ἑρμηνείας πού ἀποδίδεται ἀνάλογα μέ τό θρησκευτικό, πολιτισμικό καί προσωπικό ὑπόβαθρο τοῦ καθενός· καί αὐτή φαίνεται πράγματι νά εἶναι μία λογική ἄποψη πού ἁρμόζει στίς περισσότερες περιπτώσεις. Ἐπίσης,

32. «Ὅσον ἀφορᾶ λοιπὸν τὸ ζήτημα, ἐὰν πρέπει νὰ τρώγωμεν κρέατα ἀπὸ θυσίας ποὺ ἔχουν προσφερθῆ εἰς τὰ εἴδωλα, γνωρίζομεν ὅτι κανένα εἴδωλο δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον πραγματικά, καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἄλλος θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἕνα» *(Πρός Κορινθίους Α΄ 8:4-5)*,
Ἡ νεοελληνική μετάφραση τῶν πρωτοτύπων κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔχει γίνει ἀπό τήν 5η ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2000.

33. «Ὄχι, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ τὰ ἔθνη θυσιάζουν, τὸ θυσιάζουν εἰς τὰ δαιμόνια καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν» *(Πρός Κορινθίους Α΄ 10:20)*

στίς περιπτώσεις ἀτόμων ἀπό τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, τό πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ νεκροί συγγενεῖς τούς ὁποίους βλέπουν οἱ ἑτοιμοθάνατοι δέν εἶναι στήν πραγματικότητα «παρόντες», ὅπως ἐκεῖνοι πιστεύουν ὅτι εἶναι. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας λέει μόνον ὅτι ὁ ἑτοιμοθάνατος «ἀναγνωρίζει» ἄτομα, ἐνῶ στούς δικαίους *«οἱ ἅγιοι τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν ἐμφανίζονται»* – μία διάκριση ἡ ὁποία δέν ὑποδεικνύει ἁπλῶς τή διαφορετική ἐπιθανάτια ἐμπειρία μεταξύ δικαίων καί κοινῶν ἁμαρτωλῶν, ἀλλά είναι καί ἄμεσα συνδεδεμένη μέ τή διαφορετική μεταθανάτια κατάσταση ἁγίων καί κοινῶν ἁμαρτωλῶν. Οἱ ἅγιοι ἔχουν μεγάλη ἐλευθερία νά πρεσβεύουν ὑπέρ τῶν ζώντων καί νά σπεύδουν πρός βοήθειά τους, ἐνῶ οἱ ἀποθανόντες ἁμαρτωλοί, ἐκτός ἀπό πολύ εἰδικές περιπτώσεις, δέν ἔχουν καμία ἐπαφή μέ τούς ζῶντες.

Αὐτή ἡ διάκριση ἐκφράζεται μέ ἀρκετή σαφήνεια ἀπό τόν ἱερό Αὐγουστίνο, Λατίνο Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 5ου αἰώνα, στήν πραγματεία πού ἔγραψε κατ' αἴτησιν τοῦ ἁγίου Παυλίνου Ἐπισκόπου Νώλης περί τῆς «φροντίδος τῶν νεκρῶν». Στό ἔργο αὐτό, ὁ Αὐγουστίνος προσπαθεῖ νά συμβιβάσει τό ἀδιαμφισβήτητο γεγονός ὅτι ἅγιοι, ὅπως ὁ Μάρτυρας Φήλιξ τῆς Νώλης, ἔχουν σαφῶς ἐμφανιστεῖ σέ πιστούς, μέ τό ἐξίσου ἀδιαμφισβήτητο γεγονός ὅτι οἱ νεκροί κατά γενικό κανόνα δέν ἐμφανίζονται στούς ζῶντες.

Ἀφοῦ παραθέσει τή βασισμένη στήν Ἁγία Γραφή Ὀρθόδοξη διδασκαλία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν βρίσκονται σέ ἕνα μέρος ὅπου δέ βλέπουν τά διαδραματιζόμενα σέ αὐτήν τή θνητή ζωή»[34], καθώς καί τήν ἄποψή

34. Saint Augustine, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects, The Fathers of the Church,* τόμ. 27, Νέα Ὑόρκη, κεφ. 13, σελ. 378.

του ὅτι οἱ περιπτώσεις φαινομενικῶν ἐμφανίσεων νεκρῶν στούς ζῶντες εἶναι συνήθως εἴτε τό ἀποτέλεσμα «ἔργου τῶν ἀγγέλων» εἴτε «ψευδῆ ὁράματα» κατ' ἐνέργειαν τῶν δαιμόνων, πού ἀποσκοποῦν στό νά ὁδηγήσουν τούς ἀνθρώπους στή διαμόρφωση μίας ἐσφαλμένης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς[35], ὁ ἱερός Αὐγουστίνος προχωρᾶ κατόπιν στή διάκριση ἀνάμεσα στίς *φαινομενικές* ἐμφανίσεις νεκρῶν καί τίς *ἀληθινές* ἐμφανίσεις τῶν ἁγίων:

«Πῶς γίνεται οἱ μάρτυρες μέ τίς εὐεργεσίες τους , πού παρέχουν σέ ἐκείνους πού τίς ζητοῦν, νά δείχνουν ὅτι ἐνδιαφέρονται γιά τίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις, ἐάν οἱ νεκροί δέ γνωρίζουν τί κάνουν οἱ ζῶντες; Ἀφοῦ, ὁ Φήλιξ ὁ Ὁμολογητής ὄχι μόνο ἔγινε ἀντιληπτός ἀπό τίς εὐεργεσίες πού παρεῖχε στούς ἀνθρώπους, ἀλλά καί ἐμφανίστηκε μπροστά στά ἴδια τους τά μάτια, ὅταν ἡ Νώλα ἐπολιορκεῖτο ἀπό τούς βαρβάρους. Σεῖς (σημ: ἐννοεῖ τόν Ἐπίσκοπο Παυλίνο) διακατέχεστε ἀπό εὐσεβή ἀγαλλίαση λόγω αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεώς του. Πληροφορηθήκαμε αὐτό τό γεγονός ὄχι ἀπό ἀμφίβολες φῆμες, ἀλλά ἀπό ἀξιόπιστους μάρτυρες. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι παρουσιάζονται κατά θεῖο τρόπο πράγματα τά ὁποῖα διαφέρουν ἀπό τή συνήθη τάξη πού ἡ φύση ἔχει δώσει στά διαφορετικά εἴδη τῶν δημιουργημάτων. Τό ὅτι ὁ Κύριός μας μετέτρεψε ξαφνικά τό νερό σέ κρασί, ὅταν Ἐκεῖνος τό θέλησε, δέν ἀποτελεῖ δικαιολογία γιά ἐμᾶς γιά νά μήν κατανοήσουμε τήν καθαυτό ἀξία τοῦ νεροῦ ὡς νεροῦ. Πρόκειται γιά ἕνα σπάνιο, καί μάλιστα μοναδικό περιστατικό θεϊκῆς παρέμβασης. Ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι ὁ Λάζαρος ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς, δέ σημαίνει ὅτι κάθε νεκρός ἀνασταίνεται

35. Στό ἴδιο, κεφ. 10.

ὅταν τό ἐπιθυμεῖ, ἤ ὅτι ἕνας ζωντανός μπορεῖ νά ἐπαναφέρει στή ζωή κάποιον πού ἔχει πεθάνει, ὅπως μπορεῖ νά ξυπνήσει κάποιον πού κοιμᾶται. Μερικά γεγονότα ὀφείλονται χαρακτηριστικά σέ ἀνθρώπινη ἐνέργεια, ἐνῶ ἄλλα ἐμφανίζουν τά σημεῖα θείας δύναμης. Κάποια πράγματα συμβαίνουν φυσικά, ἐνῶ ἄλλα γίνονται θαυματουργικά, μολονότι ὁ Θεός εἶναι παρών στίς φυσικές διαδικασίες, καί ἡ φύση συνοδεύει τό θαῦμα. Δέν πρέπει λοιπόν νά πιστεύουμε ὅτι ἕνας νεκρός μπορεῖ νά παρέμβει στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων ἁπλῶς καί μόνον ἐπειδή οἱ μάρτυρες εἶναι παρόντες ὅταν θεραπεύουν, ἤ ὅταν βοηθοῦν ὁρισμένους ἀνθρώπους. Ἀντίθετα, θά πρέπει νά πιστεύουμε τό ἑξῆς: «Οἱ μάρτυρες διά μέσου τῆς θείας δύναμης συμμετέχουν στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων, ἀλλά οἱ νεκροί ἀπό μόνοι τους δέν ἔχουν τή δύναμη νά παρέμβουν σέ αὐτές»[36].

Μάλιστα, γιά νά δώσουμε ἕνα παράδειγμα, οἱ ἅγιοι Πατέρες πού ἔζησαν πρόσφατα, ὅπως ὁ ὅσιος Ἀμβρόσιος τῆς Ὄπτινα, διδάσκουν ὅτι τά ὄντα μέ τά ὁποῖα ἔρχονται σέ ἐπικοινωνία οἱ παρευρισκόμενοι σέ πνευματιστικές συγκεντρώσεις δέν εἶναι τά πνεύματα τῶν νεκρῶν ἀλλά δαίμονες· ἀλλά καί ὅσοι ἔχουν ἐνδελεχῶς ἐρευνήσει τά πνευματιστικά φαινόμενα, ἀκόμα καί ἄν διαθέτουν στό ἐλάχιστο κάποια Χριστιανικά κριτήρια, ἔχουν καταλήξει στό ἴδιο συμπέρασμα[37]. Δέ χρειάζεται, λοιπόν, νά ἀμφιβάλλουμε γιά τό ὅτι οἱ ἅγιοι πράγματι ἐμφανίζονται στούς δικαίους κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου τους, ὅπως περιγράφεται σέ πολλούς Βίους Ἁγίων.

---

36. Στό ἴδιο, κεφ. 16.

37. Βλ. γιά παράδειγμα, Simon A. Blackmore, S. J., *Spiritism: Facts and Frauds,* Benziger Bros., Νέα Ὑόρκη 1924

Ἀπό τήν ἄλλη, στούς κοινούς ἁμαρτωλούς ἐμφανίζονται συχνά ὀπτασίες συγγενῶν, φίλων, ἤ «θεῶν» πού ἀντιστοιχοῦν σέ ὅ,τι οἱ ἑτοιμοθάνατοι εἴτε προσδοκοῦν εἴτε εἶναι προετοιμασμένοι νά δοῦν. Ἡ ἀκριβής φύση αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐμφανίσεων εἶναι ἴσως ἀδύνατο νά προσδιο-ρισθεῖ· σίγουρα δέν εἶναι ἁπλές παραισθήσεις, ἀλλά φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν μέρος τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας τοῦ θανάτου, μία ἔνδειξη γιά τό ἀποθνῆσκον πρόσωπο ὅτι πρόκειται νά εἰσέλθει σέ ἕνα νέο κόσμο ὅπου οἱ νόμοι τῆς συνηθισμένης ὑλικῆς πραγματικότητας δέν ἰσχύουν πιά. Δέν ὑπάρχει τίποτα τό ἰδιαίτερα ἀσυνήθιστο ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐμπειρία αὐτή, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐπαναλαμβάνεται σταθερά, ἀνεξαρτήτως χρόνου, τόπου καί θρησκεύματος.

Ἡ ἐμπειρία τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους» συνήθως συμβαίνει ἀκριβῶς πρίν τό θάνατο, καί δέν πρέπει νά συγχέεται μέ τή μᾶλλον διαφορετική συνάντηση τήν ὁποία θά περιγράψουμε ἀμέσως: τή συνάντηση μέ τή «φωτεινή ὕπαρξη».

Ἡ «φωτεινή ὕπαρξη»

Αὐτή ἡ ἐμπειρία περιγράφεται ἀπό τόν Δρα Μούντυ ὡς «τό πιό ἐκπληκτικό ἀπό τά κοινά σέ ὅλες τίς διηγήσεις στοιχεῖα, πού ἄλλωστε ἄσκησε καί τή μεγαλύτερη ἐπίδραση στά ἄτομα μέ ἐμπειρίες θανάτου»[38]. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πού βιώνουν αὐτήν τήν ἐμπειρία περιγράφουν ὅτι ἐμφανίζεται ἕνα φῶς τοῦ ὁποίου ἡ λαμπρότητα αὐξάνεται πολύ γρήγορα· καί ὅλοι ἀναγνωρίζουν τό φῶς αὐτό ὡς κάποια προσωπική ὕπαρξη, γεμάτη θέρμη καί ἀγάπη, ἡ ὁποία ἀσκεῖ

38. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 45 (64).

μαγνητική ἕλξη στόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει. Ὁ προσδιορισμός τῆς ταυτότητας τῆς φωτεινῆς ὕπαρξης φαίνεται ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπό τό θρησκευτικό ὑπόβαθρο τοῦ προσώπου στό ὁποῖο ἐμφανίζεται· ἡ ὕπαρξη αὐτή καθαυτή δέν ἔχει ἀναγνωρίσιμη μορφή. Μερικοί τήν ἀποκαλοῦν «Χριστό», ἄλλοι «ἄγγελο», ὅλοι ὅμως φαίνεται νά καταλαβαίνουν ὅτι εἶναι μία ὕπαρξη πού ἔχει ἀπό κάπου σταλεῖ μέ σκοπό κάπου νά τούς ὁδηγήσει. Παραθέτουμε στή συνέχεια κάποιες χαρακτηριστικές περιγραφές:

«Ἄκουσα τούς γιατρούς νά λένε πώς ἤμουν νεκρός καί τήν ἴδια στιγμή ἔνιωσα νά κλυδωνίζομαι σάν νά ἔπλεα στή θάλασσα καί νά πέφτω μέσα σέ μιά σκοτεινή γαλαρία. Θαρρῶ πώς δέν ὑπάρχουν λέξεις γιά νά περιγράψω ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού μοῦ συνέβαινε. Γύρω μου ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτο σκοτάδι, ὅταν ξαφνικά εἶδα ἐκεῖνο τό φῶς. Ἦταν ἕνα φῶς πολύ δυνατό, μά στήν ἀρχή δέν ἔπιανε πολύ χῶρο. Ὅσο ὅμως τό ζύγωνα, ὅλο καί μεγάλωνε.»[39]

Ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος πού πέθανε ἔνιωσε νά αἰωρεῖται καί κατευθύνθηκε «πρός ἐκεῖνο τό καθάριο φῶς, ἐκεῖνο τό κάτασπρο, δυνατό φῶς... Νομίζω πώς τέτοιο φῶς δέν ὑπάρχει πάνω στή γῆ, γι' αὐτό καί δέ μοῦ εἶναι δυνατό νά τό περιγράψω. Καί μόλο πού δέν εἶδα κανέναν μέσα σέ αὐτό τό φῶς, ὅμως εἶχε μιά συγκεκριμένη ὀντότητα, μιά δική του προσωπικότητα. Ἀπό μέσα του πήγαζε ἀπέραντη κατανόηση κι ἀγάπη.»[40]

«Εἶχα βγεῖ ἀπ' τό σῶμα μου τό δίχως ἄλλο, γιατί τό ἔβλεπα σωριασμένο ἐκεῖ μπροστά μου, πάνω στό χειρουργικό

39. Στό ἴδιο,, σελ. 48 (67)

40. Στό ἴδιο, σελ. 48 (67)

τραπέζι. Ἡ ψυχή μου λοιπόν ἦταν λεύτερη. Στήν ἀρχή ἔνιωθα δύσκολα, τ' ὁμολογῶ, μά γαλήνεψα μεμιᾶς μόλις εἶδα ἐκεῖνο τό λαμπρό φῶς, πού ἐνῶ ὅταν πρωτοφάνηκε ἦταν ἀμυδρό, λίγο - λίγο δυνάμωσε γιά νά γίνει τελικά μιά ἐκθαμβωτική δέσμη ἀπό ἀκτίνες... Σάν πρωτοεμφανίστηκε τό φῶς, δέν εἶχα πολυκαταλάβει τί μοῦ συνέβαινε, μά τό συνειδητοποίησα μόλις τό φῶς μέ ρώτησε ἄν ἤμουν ἕτοιμος νά πεθάνω.»[41]

Σχεδόν πάντα, αὐτή ἡ ὕπαρξη ἀρχίζει νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει, περισσότερο μέ ἕνα εἶδος «μεταβίβασης τῆς σκέψης» παρά μέ προφορικό λόγο· τούς «λέει» πάντα τό ἴδιο πρᾶγμα, πού ὅσοι βιώνουν αὐτήν τήν ἐμπειρία τό μεταφράζουν μέ τίς ἀκόλουθες ἐρωτήσεις: «Εἶσαι προετοιμασμένος νά πεθάνεις;» ἤ «τί μπορεῖς νά μοῦ δείξεις ἀπ' ὅσα ἔκανες στή ζωή σου;»[42]

Μερικές φορές ἐπίσης, τήν παρουσία τῆς φωτεινῆς ὕπαρξης τή συνοδεύει ἕνα εἶδος ἀναδρομῆς στά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου πού πεθαίνει. Ὡστόσο, ὅλοι τονίζουν ὅτι ἡ ὕπαρξη αὐτή δέν ἐκφέρει ἀπολύτως καμιά «κρίση» σχετικά μέ τίς ζωές ἤ τίς πράξεις τους· ἁπλῶς τούς προτρέπει σέ ἕναν ἀπολογισμό τῆς ζωῆς τους.

Ἀλλά καί οἱ Δρες Ὄσις καί Χάρολντσον κατέγραψαν στίς μελέτες τους κάποιες ἐμπειρίες σχετικά μέ τήν ἐμφάνιση μίας τέτοιας ὕπαρξης. Οἱ δυό ἐπιστήμονες παρατηροῦν ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ φωτός ἀποτελεῖ «χαρακτηριστική ἰδιότητα τῶν ὑπερκόσμιων ἐπισκεπτῶν»[43] καί προτιμοῦν νά υἱοθετήσουν

41. Στό ἴδιο, σελ. 48 (68)
42. Στό ἴδιο, σελ. 48 (66)
43. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ. 38.

τήν ἄποψη τοῦ Δρος Μούντυ σχετικά μέ τήν ὀνομασία τῶν ὄντων τά ὁποῖα γίνονται ὁρατά ἤ αἰσθητά μέσα σέ αὐτό τό φῶς, ἀποκαλώντας τα ἁπλῶς «φωτεινές μορφές» καί ὄχι πνευματικά ὄντα καί θεότητες, ταυτίσεις τίς ὁποῖες συχνά προσδίδουν οἱ ἄνθρωποι πού πεθαίνουν.

Ποιά – ἤ τί – εἶναι αὐτά τά «φωτεινά ὄντα»;

Πολλοί τά ἀποκαλοῦν «ἀγγέλους» καί τονίζουν ἰδιαίτερα τίς θετικές τους ἰδιότητες: εἶναι «φωτεινές» ὑπάρξεις, γεμάτες «ἀγάπη καί κατανόηση», καί ἐμφυσοῦν στόν ἀποθνήσκοντα τήν ἰδέα τῆς «εὐθύνης» γιά τή ζωή του. Ὅμως οἱ ἄγγελοι τούς ὁποίους γνωρίζει ἡ Ὀρθόδοξη Χριστιανική παράδοση εἶναι πολύ περισσότερο καθορισμένοι, τόσο ὡς πρός τήν ἐμφάνιση, ὅσο καί ὡς πρός τό ἔργο πού ἐπιτελοῦν, ἀπ' ὅ,τι αὐτές οἱ «φωτεινές ὑπάρξεις». Γιά νά τό καταλάβουμε αὐτό καί γιά ν' ἀρχίσουμε νά βλέπουμε τί μπορεῖ νά εἶναι αὐτές οἱ «φωτεινές ὑπάρξεις», θεωροῦμε ἀναγκαῖο νά παρουσιάσουμε τήν Ὀρθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία περί ἀγγέλων, καί κατόπιν νά ἐξετάσουμε, εἰδικότερα, τή φύση τῶν ἀγγέλων πού ὁδηγοῦν τήν ψυχή στή μεταθανάτια κατάστασή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΥΟ

Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί ἀγγέλων

Γνωρίζουμε ἀπό τούς λόγους τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ ὅτι μετά τό θάνατο τήν ψυχή τή συναντοῦν ἄγγελοι. *«Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ»* (*Κατά Λουκᾶν* 16:22).
[1]

Τό Εὐαγγέλιο μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης γιά τή μορφή μέ τήν ὁποία ἐμφανίζονται οἱ ἄγγελοι: *«Ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ...ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών»* (*Κατά Ματθαῖον* 28:2-4)[2]· *«εἶδον νεανίσκον... περιβεβλημένον στολὴν λευκήν»* (*Κατά Μᾶρκον* 16:5)[3] *«ἄνδρες δύο... ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις»* (*Κατά Λουκᾶν* 24:4)[4]· *«δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς ...»* (*Κατά Ἰωάννην* 20:12)[5]. Σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ἄγγελοι φανερώνονται μέ τήν ἴδια αὐτή μορφή, δηλαδή ὡς ἐξαστράπτοντες νεανίσκοι περιβεβλημένοι

---

1. «Συνέβη δὲ νὰ πεθάνη ὁ πτωχὸς καὶ νὰ φερθῆ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ» *(Κατά Λουκᾶν 16:22)*

2. «Ἕνας ἄγγελος τοῦ Κυρίου κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν …τὸ πρόσωπόν του ἦτο σὰν ἀστραπὴ καὶ τὸ ἔνδυμά του ἄσπρο σὰν τὸ χιόνι» *(Κατά Ματθαῖον 28:2-4)*

3. «Εἶδαν ἕνα νέον μὲ λευκὴν στολήν» *(Κατά Μᾶρκον 16:5)*

4. «Δύο ἄνδρες μὲ ἐνδύματα ἀστραφτερά» *(Κατά Λουκᾶν 24:4)*

5. «Δύο ἀγγέλους μὲ λευκὰ ἐνδύματα» *(Κατά Ἰωάννην 20:12)*

στολήν λευκήν. Ἡ εἰκονογραφική παράδοση σχετικά μέ τήν ἐμφάνιση ἀγγέλων παραμένει ἐπίσης σταθερή διαμέσου τῶν αἰώνων, ἀπεικονίζοντας μόνον τέτοιους ἐξαστράπτοντες νεανίσκους, συχνά μέ φτερά, τά ὁποῖα βεβαίως ἀποτελοῦν ἕνα συμβολικό χαρακτηριστικό, συνήθως ὄχι ὁρατό στίς ἐμφανίσεις τῶν ἀγγέλων· καί ἡ Ἕβδομη Οἰκουμενική Σύνοδος τοῦ 787 μ.Χ. ὅρισε ὅτι οἱ ἄγγελοι θά πρέπει πάντα νά ἀπεικονίζονται μόνον κατ' αὐτόν τόν τρόπο, δηλαδή ὡς ἄνθρωποι. Οἱ «ἐρωτιδεῖς» τῆς Δυτικῆς τέχνης τῆς Ἀναγέννησης καί τῶν κατοπινῶν περιόδων εἶναι παγανιστικῆς ἔμπνευσης καί δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τούς ἀληθινούς ἀγγέλους.

Μάλιστα, ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾶ τήν καλλιτεχνική ἀναπαράσταση ἀγγέλων, ἀλλά καί στή συνολική διδασκαλία περί πνευματικῶν ὄντων, ἡ σύγχρονη Ρωμαιοκαθολική καί Προτεσταντική Δύση ἔχει κατά πολύ ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς ἀρχαίας Χριστιανικῆς παράδοσης. Εἶναι σημαντικό νά γνωρίζουμε αὐτό τό σφάλμα, ἐάν θέλουμε νά κατανοήσουμε τήν ἀληθινή χριστιανική διδασκαλία γιά τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ (†1867), ἕνας ἀπό τούς μεγάλους Πατέρες τῶν πρόσφατων χρόνων, παρατήρησε αὐτό τό σφάλμα καί ἀφιέρωσε ἕναν ὁλόκληρο τόμο ἀπό τά Ἔργα του τόσο γιά νά τό ἀποκαλύψει, ὅσο καί γιά νά παραθέσει τήν ἀληθινή Ὀρθόδοξη διδασκαλία σχετικά μέ τό θέμα[6]. Ἐπικρίνοντας τίς ἀπόψεις πού ἐκφράζει ἕνα πρότυπο Ρωμαιοκαθολικό θεολογικό ἔργο, τό Λεξικό τῆς Θεολογίας,

6. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα,* τόμος ΙΙΙ, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886.

πού γράφτηκε τό 19ο αἰώνα ἀπό τόν Ἀββά Μπερζιέ, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιερώνει ἕνα ἐκτενές τμῆμα αὐτοῦ τοῦ τόμου[7] γιά νά ἐκφράσει τήν ἀντίθεσή του πρός τή σύγχρονη ἰδέα, πού βασίζεται στήν διατυπωμένη ἀπό τόν Ντεκάρτ φιλοσοφία τοῦ 17ου αἰώνα, ἡ ὁποία πρέσβευε ὅτι καθετί πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τόν ὑλικό κόσμο ἀνήκει ἁπλῶς στόν κόσμο τοῦ «ἀμιγοῦς πνεύματος». Μία τέτοια ἰδέα, στήν πραγματικότητα, τοποθετεῖ τόν ἄπειρο Θεό στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τά διάφορα πεπερασμένα πνεύματα – ἀγγέλους, δαίμονες, ψυχές ἀποθανόντων. Ἡ ἰδέα αὐτή εἶναι ἐξαιρετικά διαδεδομένη σήμερα, ἄν καί ὅσοι τήν ἀσπάζονται δέν ἀντιλαμβάνονται τίς πλήρεις συνέπειές της, καί ἐξηγεῖ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχυσης πού διέπει τό σύγχρονο κόσμο ὅσον ἀφορᾶ τά «πνευματικά» θέματα: ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐκδηλώνεται γιά καθετί πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τόν ὑλικό κόσμο, συχνά μέ ἐλάχιστη διάκριση μεταξύ τοῦ τί εἶναι θεῖο, ἀγγελικό, δαιμονικό, ἤ ἁπλῶς καί μόνον ἀποτέλεσμα ἀσυνήθιστων ἀνθρώπινων δυνάμεων ἤ καί τῆς φαντασίας.

Ὁ Ἀββᾶς Μπερζιέ δίδασκε ὅτι οἱ ἄγγελοι, οἱ δαίμονες, καί οἱ ψυχές τῶν ἀποθανόντων εἶναι ὄντα «ἀπολύτως πνευματικά»· συνεπῶς δέν ὑπόκεινται σέ νόμους πού διέπουν τό χρόνο καί τό χῶρο, μποροῦμε νά ὁμιλοῦμε γιά τή «μορφή» ἤ τήν «κίνησή» τους μόνο μεταφορικά καί, τέλος, «ἔχουν ἀνάγκη νά περιβάλλονται ἕνα λεπτό σῶμα ὁποτεδήποτε ὁ Θεός τούς ἐπιτρέπει νά ἐνεργοῦν ὡς ὄντα μέ ὑλική ὑπόσταση».[8] Ἀκόμα καί ἕνα Ρωμαιοκαθολικό ἔργο τοῦ 20οῦ αἰώνα σχετικά μέ τό σύγχρονο πνευματισμό, τό ὁποῖο, κατά τά ἄλλα, δια-

7. Στό ἴδιο, σελ. 185-302

8. Στό ἴδιο, σελ. 193-95.

θέτει γνώση τοῦ θέματος, ἐπαναλαμβάνει αὐτήν τή διδασκαλία, δηλώνοντας, γιά παράδειγμα, ὅτι τόσο οἱ ἄγγελοι ὅσο καί οἱ δαίμονες «μποροῦν νά δανειστοῦν τήν ἀπαιτούμενη ὕλη (ὥστε νά καθίστανται ὁρατοί στούς ἀνθρώπους) ἀπό μία κατώτερη οὐσία εἴτε ἔμψυχη εἴτε ἄψυχη».[9] Οἱ ἴδιοι οἱ πνευματιστές καί ἀποκρυφιστές ἔχουν ἀφομοιώσει τίς ἰδέες αὐτές ἀπό τή σύγχρονη φιλοσοφία. Ἕνας ὀξυδερκής ἀπολογητής τῶν ἀπόψεων τοῦ Χριστιανισμοῦ περί ὑπερφυσικοῦ, ὁ Ἀγγλικανός Κ.Σ. Λιούις, ὀρθά ἐπικρίνει τή σύγχρονη «ἀντίληψη περί οὐρανοῦ ὡς ἁπλῶς μία κατάσταση τοῦ νοός», καί πάλι ὅμως φαίνεται, τουλάχιστον ἐν μέρει, προσκολλημένος στή σύγχρονη ἄποψη «ὅτι τό σῶμα καί ὁ τόπος καί ἡ κίνηση καί ὁ χρόνος, σήμερα φαίνονται ἄσχετα πρός τά μεγαλύτερα ὕψη τῆς πνευματικῆς ζωῆς».[10] Τέτοιες ἀπόψεις εἶναι τό ἀποτέλεσμα μίας ὑπεραπλούστευσης τῆς πνευματικῆς πραγματικότητας ὑπό τήν ἐπιρροή τοῦ σύγχρονου ὑλισμοῦ καί ὀφείλονται στήν ἀπώλεια ἐπαφῆς μέ τήν αὐθεντική χριστιανική διδασκαλία καί τίς πνευματικές ἐμπειρίες.

Γιά νά κατανοήσουμε τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί ἀγγέλων καί ἄλλων πνευμάτων, πρέπει πρῶτα νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τήν ὑπεραπλουστευμένη σύγχρονη διχοτομική διάκριση - διχοτομία «ὕλης-πνεύματος»· ἡ ἀλήθεια εἶναι πολύ πιό σύνθετη ἀπό αὐτήν τή διάκριση, ἀλλά καί ταυτόχρονα τόσο «ἁπλή» πού ὅσοι εἶναι ἀκόμα ἱκανοί νά τήν πιστεύουν, μᾶλλον θά θεωρηθοῦν ἀπό πολύ κόσμο ὡς «ἀφελῶς προσηλωμένοι στό γράμμα». Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει:[11]

9. Simon A. Blackmore, *Spiritism: Facts and Frauds,* Benziger Bros, Νέα Ὑόρκη 1924, σελ. 522.

10. C. S. Lewis, *Miracles,* The Macmillan Company, Νέα Ὑόρκη 1967, σελ. 164-65.

11. Ἡ ἔμφαση εἶναι τοῦ π. Ρόουζ.

«Ὅταν ὁ Θεός ἀνοίξει τούς πνευματικούς ὀφθαλμούς ἑνός ἀνθρώπου, αὐτός τότε μπορεῖ νά δεῖ τά πνεύματα μέ τή δική τους μορφή».[12] «Οἱ ἄγγελοι, ὅταν ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους, ἔχουν πάντοτε ἀνθρώπινη μορφή».[13] Παρομοίως, σύμφωνα μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο, «ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καθίσταται φανερό ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχή ἔχει τή μορφή ἀνθρώπινου σώματος, ἀκριβῶς ὅπως τά ἄλλα δημιουργημένα πνεύματα».[14] Γιά νά τό ἀποδείξει αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει ἕνα πλῆθος ἀποσπασμάτων ἀπό Πατερικές πηγές. Ἄς ἐξετάσουμε λοιπόν πρός ἰδίαν γνώσιν τήν Πατερική διδασκαλία.

Ὁ ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας, στό ἔργο του περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀναφέρει ὅτι «ὡς πρός τάς ἀγγελικάς δυνάμεις ἡ μέν οὐσία αὐτῶν εἶναι πνεῦμα ἀέριον ἤ ἴσως πῦρ ἄυλον. Διά τοῦτο καί εὑρίσκονται εἰς τόπον συγκεκριμένον καί καθίστανται ὁρατοί διά τῆς ἐμφανίσεώς των εἰς τούς ἀξίους ὑπό τήν μορφήν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων». Ἐπίσης, ὅτι «διά τούς ἀγγέλους πιστεύεται ὅτι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν εὑρίσκεται εἰς ἕνα ὡρισμένον τόπον, διότι ὁ ἄγγελος ὁ ὁποῖος ἐπαρουσιάσθη εἰς τόν Κορνήλιον δέν εὑρίσκετο ταυτοχρόνως καί δίπλα εἰς τόν Φίλιππον[15], ἐνῶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος συνωμίλει μετά τοῦ Ζαχαρίου εἰς τό θυσιαστήριον[16], δέν εὑρίσκετο συγχρόνως καί εἰς τήν θέσιν του εἰς τόν οὐρανόν.»[17]

---

12. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. , σελ. 216.
13. Στό ἴδιο, σελ. 227.
14. Στό ἴδιο, σελ. 233.
15. *Πράξεις Ἀποστόλων* 10:3, 8:26.
16. *Κατά Λουκᾶν 1:*11.
17. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Περί Ἁγίου Πνεύματος», μτφρ. Θεοδώρου Ζήση, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10, Θεσσαλονίκη 1974, κεφ. ΙΣΤ΄, ΚΓ΄.

Παρομοίως, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος διδάσκει: «Κι ἀπ' τήν Τριάδα φῶτα εἶν' ἐκεῖνα δεύτερα βασιλικά πού λάμπουν, λαμπροί ἄγγελοι, χωρίς μορφή, πού στό μεγάλο θρόνο σάν πνεύματα πανάλαφρα στέκονται ὁλόγυρά του, φλόγα καί πνεύματα θεϊκά, γοργά πετοῦν στά αἰθέρια.»[18]

Ἔτσι λοιπόν, οἱ ἄγγελοι, ἐνῶ εἶναι «πνεύματα» καί «πυρός φλόγα», ὅπως διαβάζουμε στήν Ἁγία Γραφή, *«ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα»* (*Πρός Ἑβραίους* 1:7, *Ψαλμοί* 103:5)[19], καί ἐνοικοῦν σέ ἕναν κόσμο ὅπου δέν ἰσχύουν οἱ γήινοι νόμοι πού διέπουν τό χῶρο καί τό χρόνο, ἐν τούτοις εἶναι περιορισμένοι ἀπό τό χῶρο καί τό χρόνο καί ἐνεργοῦν μέ τέτοιους «ὑλικούς» τρόπους, ἄν μποροῦμε νά τούς ὀνομάσουμε ἔτσι, πού μερικοί Πατέρες δέ διστάζουν νά ἀναφέρονται στά «ἀέρια σώματα» τῶν ἀγγέλων. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, συνοψίζοντας κατά τόν 8ο αἰώνα τή διδασκαλία τῶν προγενέστερών του Πατέρων, ἀναφέρει: «Ἐν τούτοις ὁ ἄγγελος λέγεται ἀσώματος καί ἄυλος, ὅταν συγκρίνεται μέ μᾶς, γιατί καθετί πού συγκρίνεται μέ τό Θεό, τό μόνο ἀσύγκριτο, βρίσκεται παχύ καί ὑλικό. Πραγματικά ἄυλο καί ἀσώματο εἶναι μόνον τό θεῖον». Ἐπίσης, διδάσκει ὅτι: «Οἱ ἄγγελοι εἶναι περιγραπτοί, ὅταν βρίσκονται στόν οὐρανό, δέ βρίσκονται στή γῆ, καί ὅταν στέλνονται ἀπό τό Θεό στή γῆ, δέ

18. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «Περί Νοερῶν οὐσιῶν» (7), *Ἔπη δογματικά,* μτφρ. Ἰγνατίου Σάκκαλη, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 8, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 289.

19. «Ἐκεῖνος ποὺ κάνει τοὺς ἀγγέλους του σὰν ἀνέμους, καὶ ἐκείνους ποὺ τὸν ὑπηρετοῦν σὰν πυρίνην φλόγα» (*Πρός Ἑβραίους* 1:7, *Ψαλμοί* 103:5). Ἡ ἀπόδοση τῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης ἔχει γίνει ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη κατά τούς ἑβδομήκοντα, μτφρ. Ἰωάννου Κολιτσάρα, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «ΖΩΗ», δ΄ ἔκδ., Ἀθήνα 1997.

μένουν στόν οὐρανό. Δέν περιορίζονται ἀπό τείχη καί πόρτες καί κλειδαριές καί σφραγίσματα, γιατί δέν ἔχουν ὅρια. Βέβαια λέγω ὅτι δέν ἔχουν ὅρια, γιατί δέ φανερώνονται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι στούς ἄξιους, σ' αὐτούς πού θά θελήσει ὁ Θεός νά φανερωθοῦν, ἀλλά μέ μετασχηματισμό, ὅπως μποροῦν νά τούς δοῦν αὐτοί πού τούς βλέπουν.»[20] Λέγοντας ὅτι οἱ ἄγγελοι «δέ φανερώνονται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι», ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δέ βρίσκεται σέ ἀντίφαση μέ τόν ἅγ. Βασίλειο, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται «ὑπό τήν μορφήν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων». Καί οἱ δυό αὐτές δηλώσεις εἶναι ἀληθεῖς, ὅπως φαίνεται καθαρά σέ πολυάριθμες φανερώσεις ἀγγέλων στήν Παλαιά Διαθήκη. Ἔτσι, ὁ Ἀρχάγγελος Ραφαήλ ἦταν ἐπί πολλές ἑβδομάδες ὁ συνταξιδιώτης τοῦ Τωβία χωρίς ποτέ νά κινήσει τήν παραμικρή ὑποψία ὅτι δέν ἦταν ἄνθρωπος. Ὡστόσο, ὅταν ὁ Ἀρχάγγελος ἀποκάλυψε στὸ τέλος ποιός ἦταν, εἶπε: «πάσας τὰς ἡμέρας ὠπτανόμην ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔφαγον οὐδέ ἔπιον, ἀλλὰ ὅρασιν ὑμεῖς ἐθεωρεῖτε» (*Τωβίτ* ιβ':19).[21] Ἀλλά καί οἱ τρεῖς ἄγγελοι πού ἐμφανίστηκαν στόν Ἀβραάμ ἔδωσαν τήν ἐντύπωση ὅτι ἔτρωγαν καί ἐξελήφθησαν ὡς ἄνθρωποι[22]. Παρομοίως, ὁ ἅγ. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, στίς Κατηχήσεις του μᾶς πληροφορεῖ, σχετικά μέ τόν ἄγγελο πού ἐμφανίστηκε στό Δανιήλ, ὅτι «ὁ προφήτης Δανιήλ κατατρόμαξε καί ἔβαλε τό πρόσωπό του στή γῆ, μόνο καί μόνο πού τοῦ φανερώθηκε ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ... καί

---

20. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τούς ἀγγέλους», *Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως,* μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 98.

21. «Ὅλας τὰς ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐνεφανιζόμην εἰς σᾶς, δὲν ἔφαγα καὶ δὲν ἔπια τίποτε, ἀλλὰ σεῖς φαινομενικῶς μὲ ἐβλέπατε νὰ τρώγω καὶ νὰ πίνω.» (*Τωβίτ* ιβ':19).

22. *Γένεσις*, κεφ. 18, 19.

μέχρι πού πῆρε ὁ Ἄγγελος ἀνθρώπινη μορφή, δέν τόλμησε νά ἀπαντήσει ὁ προφήτης.»[23] Ὅμως, στό βιβλίο τοῦ Δανιήλ διαβάζουμε ὅτι ἀκόμα καί στήν πρώτη του ἀπαστράπτουσα παρουσία, ὁ ἄγγελος εἶχε ἐπίσης ἀνθρώπινη μορφή, μόνον πού ἡ λαμπρότητά της ἦταν τόσο μεγάλη, *«καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ ὅρασις ἀστραπῆς, καί οἱ ὀφθαλμοί αὐτοῦ ὡσεὶ λαμπάδες πυρός, καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡς ὅρασις χαλκοῦ στίλβοντος»*, ὥστε νά μήν μποροῦν νά τήν ἀντέξουν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί (*Δανιήλ* ι´:6)[24]. Συνεπῶς, ἡ ἐξωτερική ἐμφάνιση ἑνός ἀγγέλου εἶναι ἡ ἴδια μέ τήν ἐμφάνιση ἑνός ἀνθρώπου· ἀλλά ἐπειδή τό ἀγγελικό «σῶμα» δέν εἶναι ὑλικό καί ἐπειδή αὐτή καί μόνο ἡ ὅραση τῆς πύρινης, λαμπερῆς του ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης εἶναι ἀρκετή γιά νά ἀποσβολώσει ὁποιονδήποτε ἄνθρωπο πού βρίσκεται ἀκόμα μέσα στή σάρκα, οἱ ἐμφανίσεις ἀγγέλων πρέπει ἀναγκαστικά νά προσαρμόζονται στούς ἀνθρώπινους ὀφθαλμούς πού τίς ἀντικρύζουν, κι ἔτσι νά φαίνονται λιγότερο λαμπερές καί νά ἐμπνέουν λιγότερο δέος ἀπ᾿ ὅ,τι στήν πραγματικότητα.

Σχετικά μέ τήν ἀνθρώπινη ψυχή ἐπίσης, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος διδάσκει στό ἔργο του «Ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ» ὅτι, ὅταν ἡ ψυχή ἀποχωρισθεῖ ἀπό τό σῶμα, «ὁ ἄνθρωπος πού βρίσκεται σέ μία τέτοια κατάσταση, καθαρῶς πνευματική καί ὄχι σωματική, βλέπει τόν ἑαυτό του τόσο ὅμοιο πρός τό σῶμα του, ὥστε νά μήν μπορεῖ νά διακρίνει καμιά ἀπολύ-

23. Ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις*, Κατήχηση Θ´, α.´, μτφρ. Ἀρχιμ. Ἀντωνίου Ρωμαίου καί τῶν Ἀδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, Ἐκδ. «Ἑτοιμασία», Ἱερά Μονή Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, β´ ἔκδ., Ἀθήνα 1999, σελ. 243.

24. «Τὸ δὲ πρόσωπόν του εἶχε τὴν λάμψιν τῆς ἀστραπῆς. Τὰ μάτια του ἔλαμπαν ὡσὰν λαμπάδες πυρός, οἱ βραχίονές του καὶ τὰ σκέλη του ὡσὰν στίλβων χαλκός» (*Δανιήλ* ι´: 6).

τως διαφορά».[25] Ἡ ἀλήθεια αὐτή ἔχει σήμερα εὐρέως ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπό τίς προσωπικές ἐμπειρίες τῶν πιθανῶς χιλιάδων ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπαναφερθεῖ στή ζωή στήν ἐποχή μας.

Ὅμως ὅταν ὁμιλοῦμε περί «σωμάτων» τῶν ἀγγέλων καί τῶν ἄλλων πνευμάτων, πρέπει νά προσέχουμε νά μήν ἀποδίδουμε σέ αὐτούς κανένα χονδροειδῶς ὑλικό χαρακτηριστικό. Ἐν κατακλεῖδι, ὁ ἅγ. Ιωάννης ὁ Δαμασκηνός διδάσκει: «τῆς ὁποίας οὐσίας μόνος ὁ κτίστης γνωρίζει τό εἶδος καί τόν ὅρο».[26] Στή Δύση, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἔγραψε ὅτι εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο εἴτε προτιμοῦμε νά ὁμιλοῦμε περί «ἀερίων σωμάτων» τῶν δαιμόνων καί ἄλλων πνευμάτων, εἴτε ἁπλῶς τά ἀποκαλοῦμε «ἀσώματα».[27]

Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἔδειξε ἴσως ἕνα ὑπερβολικό ἐνδιαφέρον νά ἑρμηνεύσει τά ἀγγελικά «σώματα» βασιζόμενος στήν ἐπιστημονική γνώση τοῦ 19ου αἰώνα περί τῶν ἀερίων· γιά τό λόγο αὐτό μία ἐλαφρά διαφωνία δημιουργήθηκε μεταξύ ἐκείνου καί τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, ὁ ὁποῖος θεώρησε ἀναγκαῖο νά τονίσει τή μή σύνθετη φύση τῶν πνευμάτων, τά ὁποῖα, φυσικά, δέν ἀπαρτίζονται ἀπό μόρια χημικῶν στοιχείων, ὅπως συμβαίνει μέ ὅλα τά ἀέρια. Στό βασικό σημεῖο ὅμως, δηλαδή στό «λεπτό περίβλημα» πού ὅλα τά πνεύματα διαθέτουν, συμφωνοῦσε μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο.[28] Ἴσως κάποια παρόμοια παρανόηση σέ

25. Saint Augustine, *City of God,* Ἐκδ. Modern Library, Νέα Ὑόρκη, 1955, Βιβλίο XXI, 10, σελ. 781.

26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἔ. ἀ., σελ. 98.

27. Saint Augustine, ἔ. ἀ., σελ. 781.

28. π. Γεωργίου Φλορόφσκυ, *Σταθμοί τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας,* στα ρωσικά, Παρίσι 1937, σελ. 394-5

κάποιο δευτερεῦον σημεῖο ἤ κάποιο ζήτημα ὀρολογίας στάθηκε ὑπεύθυνη γιά τή διαμάχη πού ἐκδηλώθηκε στή Δύση τόν 5ο αἰώνα μ.Χ., ὅταν ὁ Λατίνος Πατέρας ἅγ. Φαῦστος τοῦ Λεράν δίδαξε αὐτό τό ἴδιο δόγμα περί τῆς σχετικῆς «ὑλικότητας» τῆς ψυχῆς, βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄν ὁ ἀκριβής προσδιορισμός τῆς ἀγγελικῆς φύσης εἶναι γνωστός μόνο στό Θεό, ἡ κατανόηση τῆς δράσης τῶν ἀγγέλων, τουλάχιστον σέ αὐτόν τόν κόσμο, εἶναι ἐφικτή γιά κάθε ἄνθρωπο, ἀφοῦ ὑπάρχουν πολλές σχετικές μαρτυρίες τόσο στήν Ἁγία Γραφή ὅσο καί στά Πατερικά κείμενα, καθώς ἐπίσης καί στούς Βίους Ἁγίων. Γιά νά κατανοήσουμε πλήρως τίς φανερώσεις πού ἐκδηλώνονται στούς ἀποθνήσκοντες, θά πρέπει νά γνωρίζουμε εἰδικῶς τό πῶς ἐμφανίζονται οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, δηλαδή οἱ δαίμονες. Οἱ ἀληθινοί ἄγγελοι πάντα ἐμφανίζονται μέ τίς δικές τους μορφές, μόνο λιγότερο ἐξαστράπτοντες ἀπ' ὅ,τι εἶναι στήν πραγματικότητα, καί ἐνεργοῦν ἀποκλειστικά μέ σκοπό νά ἐκπληρώσουν τό θέλημα καί τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, παρότι ἐμφανίζονται μερικές φορές μέ τή δική τους μορφή τήν ὁποία ὁ ὅσιος Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ περιέγραψε, ἀπό τήν προσωπική του ἐμπειρία, ὡς «φρικιαστική», συνήθως ἐμφανίζονται μέ διάφορες ἄλλες μορφές καί κάνουν πολλά «θαύματα» μέ τίς δυνάμεις πού κατέχουν λόγω τῆς ὑποτέλειάς τους στόν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος.[29] Ὁ ἰδιαίτερος τόπος διαμονῆς τους εἶναι ὁ ἀέρας, καί κύρια ἀποστολή τους εἶναι νά βάζουν σέ πειρασμό ἤ νά τρομάζουν τους ἀνθρώπους καί ἔτσι νά τούς παρασύρουν μαζί τους

29. *Πρός Ἐφεσίους* 2:2.

στήν ἀπώλεια. Ὁ ἀγώνας τοῦ Χριστιανοῦ κατευθύνεται ἐναντίον τῶν δαιμόνων: «*ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καί σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις*» (*Πρός ᾿Εφεσίους* 6:12).[30]

Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, στήν ὄχι ἰδιαιτέρως γνωστή πραγματεία του «Ἡ Μαντεία τῶν Δαιμόνων», τήν ὁποία ἔγραψε ὅταν τοῦ ζητήθηκε νά ἑρμηνεύσει μερικές ἀπό τίς πολλές δαιμονικές φανερώσεις στόν ἀρχαῖο παγανιστικό κόσμο, παρουσιάζει μία ἱκανοποιητική γενική εἰκόνα τῶν δαιμονικῶν δραστηριοτήτων:

«Ἡ φύση τῶν δαιμόνων εἶναι τέτοια, ὥστε ἡ ἀντιληπτική ἱκανότητα τοῦ ἀέριου σώματος ὑπερβαίνει εὔκολα αὐτήν τῶν γήινων σωμάτων, καί ἡ ταχύτητά τους, ἐπίσης, λόγω τῆς μεγαλύτερης κινητικότητας τοῦ ἀέριου σώματος, ξεπερνᾶ ἀσύγκριτα ὄχι μόνο τήν ταχύτητα μέ τήν ὁποία κινοῦνται οἱ ἄνθρωποι καί τά ἄγρια ζῶα, ἀλλά ἀκόμα καί αὐτή μέ τήν ὁποία πετοῦν τά πουλιά. Διαθέτοντας αὐτές τίς ἱκανότητες, χάρη στίς ἰδιότητες τοῦ ἀέριου σώματος, δηλαδή τήν ὀξύτητα ἀντίληψης καί τήν ταχύτητα κίνησης, προβλέπουν καί ἀποκαλύπτουν πολλά πράγματα πού ἔχουν παρατηρήσει πολύ πρίν αὐτά συμβοῦν. Ὅταν γίνεται κάτι τέτοιο, οἱ ἄνθρωποι θαυμάζουν, ἐξ αἰτίας τῆς βραδύτητας τῆς γήινης ἀντίληψής τους. Οἱ δαίμονες ἐπίσης, ἐπειδή ὑπάρχουν ἐπί μακρά χρονική περίοδο, ἔχουν συσσωρεύσει μία πολύ μεγαλύτερη πεῖρα τῶν γεγονότων σέ σύγκριση μέ τούς ἀνθρώ-

---

30. «Διότι δὲν διεξάγομεν πάλην μὲ σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου, μὲ τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανούς» (*Πρός ᾿Εφεσίους* 6:12)

πους, τῶν ὁποίων ἡ ζωή εἶναι σύντομη. Χάρη σέ αὐτές τους τίς ἱκανότητες, πού τούς ἔχει παραχωρήσει ἡ φύση τοῦ ἀερίου σώματος, οἱ δαίμονες ὄχι μόνον προλέγουν πολλά ἀπό αὐτά πού θά συμβοῦν, ἀλλά κάνουν καί πολλά θαύματα».[31]

Πολλά ἀπό τά «θαύματα» καί τά ὀπτικά τεχνάσματα τῶν δαιμόνων περιγράφονται στήν ἐκτενή ὁμιλία τοῦ ἅγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου, στό Βίο του, πού συνέγραψε ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος· στό ἴδιο ἐπίσης ἔργο γίνεται ἀναφορά στά «ἐλαφρύτερα σώματα» τῶν δαιμόνων . Ἀλλά καί στό Βίο τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ, πρώην μάγου, βρίσκουμε πολυάριθμες περιγραφές δαιμονικῶν μεταμορφώσεων καί θαυμάτων, ὅπως τά διηγεῖται κάποιος πού εἶχε ἐνεργό συμμετοχή σέ αὐτά.[32]

Μία κλασική περιγραφή δαιμονικῆς δραστηριότητας συναντοῦμε στήν ἕβδομη καί ὄγδοη ἀπό τίς Διαλέξεις τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Κασσιανοῦ, τοῦ μεγάλου Πατέρα τῆς Γαλατίας, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 5ο αἰώνα καί πρῶτος μετέφερε τήν πλήρη διδασκαλία τοῦ Ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ στή Δύση. Γράφει ὁ ἅγ. Κασσιανός:

«Εἶναι τόσο μεγάλο τό πλῆθος τῶν πονηρῶν πνευμάτων τά ὁποῖα πληροῦν τόν ἐναέριο χῶρο πού ἐκτείνεται μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς καί ἵπτανται στό χῶρο αὐτό μή μένοντας ἀδρανῆ ἀλλά μέσα σέ ταραχή καί θόρυβο, ὥστε ἡ Θεία Πρόνοια γιά τό δικό μας ὄφελος ἔχει κρύψει καί ἀπομακρύνει αὐτά τά πνεύματα ἀπό τά βλέμματα τῶν ἀνθρώπων· ἐάν δέν εἶχε γίνει αὐτό, οἱ ἄνθρωποι θά καταλαμβάνονταν ἀπό ἀνυπόφορο τρόμο καί θά ἦταν ἕτοιμοι νά καταρρεύσουν, ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου μήπως τούς ἐπιτεθοῦν οἱ δαίμονες ἤ τοῦ

31. Saint Augustine, *The Divination of Demons,* The Fathers of the Church, τόμ. 27, κεφ. 3, σελ. 426

32. Βλ. *The Orthodox Word,* 1976, τεῦχος No. 5.

φρικιαστικοῦ θεάματος τῶν προσώπων στά ὁποῖα μεταμορφώνονται καί μεταλλάσσονται οἰκειοθελῶς ὁποτεδήποτε θελήσουν...

»Ὅσο γιά τήν ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι τά ἀκάθαρτα πνεύματα κυβερνῶνται ἀπό τίς πιό πονηρές δυνάμεις καί ὑπόκεινται σέ αὐτές, αὐτό τό πληροφορούμαστε ὄχι μόνο ἀπό τή μαρτυρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τήν ὁποία διαβάζουμε στήν περιγραφή τῆς ἀπάντησης τοῦ Κυρίου πρός τούς Φαρισαίους πού Τόν συκοφαντοῦσαν: «*εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ, τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*» (*Κατά Ματθαῖον* 12:25, 28)[33], ἀλλά καί ἀπό τά εὐκρινῆ ὁράματα καί τίς πολλές ἐμπειρίες τῶν ἁγίων μας.

»Ὅταν ἕνας ἀπό τούς ἀδελφούς μας ταξίδευε σέ αὐτήν τήν ἔρημο, ἔχοντας βρεῖ μιά σπηλιά μετά τό σούρουπο, σταμάτησε ἐκεῖ καί θέλησε νά κάνει τή βραδινή προσευχή του. Ἐνῶ λοιπόν κατά τή συνήθεια ἔλεγε τούς ψαλμούς, ἡ ὥρα πέρασε καί ἔφτασε κιόλας περασμένα μεσάνυχτα. Ἀφοῦ τελείωσε τόν κανόνα τῆς προσευχῆς, θέλοντας νά ξεκουράσει λίγο τό ἀποκαμωμένο του σῶμα, ξάπλωσε κάτω καί ξαφνικά ἄρχισε νά βλέπει ἀναρίθμητες ὀρδές δαιμόνων πού συγκεντρώνονταν ἀπ' ὅλες τίς κατευθύνσεις· ἔρχονταν ὁ ἕνας πίσω ἀπό τόν ἄλλο, σέ μιά ἀτέλειωτη παράταξη καί μιά πολύ μακριά σειρά· μερικοί προηγοῦνταν τοῦ ἀρχηγοῦ τους, ἐνῶ ἄλλοι τόν ἀκολουθοῦσαν. Τελικά ἐμφανίστηκε ὁ ἄρχοντας, μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους στό ἀνάστημα καί φρικιαστικότερος ἀπ' ὅλους στήν ἐμφάνιση. Ἀφοῦ τοῦ ἔστησαν ἕνα θρόνο πάνω σέ ἕνα ὑπερυψωμένο βῆμα, κάθισε καί,

33. «Ἐὰν ἐγὼ διὰ τοῦ Βεελζεβούλ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν δαιμονίων, διώχνω τὰ δαιμόνια» (*Κατά Ματθαῖον* 12:25, 28).

ἐρευνώντας προσεκτικά, ἄρχισε νά ἐξετάζει τή δραστηριότητα τοῦ κάθε δαίμονα. Ἐκείνους πού ἔλεγαν ὅτι δέν εἶχαν καταφέρει ἀκόμα νά παρασύρουν τους ἀντιπάλους τους, τούς διέταξε μέ ἐπιπλήξεις καί βρισιές νά ἐξαφανιστοῦν ἀπό τά μάτια του, θεωρώντας τους τεμπέληδες καί ἀδιάφορους, καί τούς κατηγοροῦσε μέ λυσσασμένους βρυχηθμούς ὅτι χαράμισαν τόσο χρόνο καί προσπάθεια χωρίς νά καταφέρουν τίποτα. Ἐκείνους ὅμως πού δήλωναν ὅτι εἶχαν πετύχει νά παρασύρουν στήν ἁμαρτία αὐτούς πού τούς εἶχαν ἀνατεθεῖ, τούς ἄφηνε νά φύγουν μέ μεγάλες τιμές, ἐνῶ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι δαίμονες τούς ἐπευφημοῦσαν μέ ἐνθουσιασμό, ὡς ἰδιαίτερα θαρραλέους πολεμιστές, οἱ ὁποῖοι δοξάζονταν ὡς παράδειγμα γιά ὅλους.

»Τότε ἕνα πονηρότατο πνεῦμα προχώρησε μπροστά ἀπό τό πλῆθος καί ἀνέφερε μέ μοχθηρή χαρά, σάν νά ἐπρόκειτο γιά κάποια λαμπρή του νίκη, ὅτι τελικά εἶχε ὑποτάξει ἕνα φημισμένο μοναχό, τοῦ ὁποίου εἶπε τό ὄνομα, μετά ἀπό δεκαπέντε χρόνια ἀκατάπαυστης πειρασμικῆς πολιορκίας, παρασύροντας τον ἐκείνη ἀκριβῶς τή νύχτα στήν πορνεία... Μετά ἀπό αὐτήν τή δήλωση, ὑπερβολική εὐθυμία κατέλαβε ὅλο τό πλῆθος τῶν δαιμόνων, ἐνῶ ὁ δαίμονας ἐκεῖνος ἀποχώρησε, ἐκστασιασμένος μπροστά στούς ὑψηλούς ἐπαίνους τοῦ ἄρχοντα τοῦ σκότους καί στεφανωμένος μέ δόξα. Καθώς πλησίαζε ἡ αὐγή, ὅλο ἐκεῖνο τό πλῆθος τῶν δαιμόνων ἐξαφανίσθηκε». Ἀργότερα ὁ ἀδελφός πού ἔγινε μάρτυρας αὐτοῦ τοῦ θεάματος πληροφορήθηκε ὅτι ἡ δήλωση σχετικά μέ τήν πτώση τοῦ μοναχοῦ ἦταν πράγματι ἀληθινή.[34]

34. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», *Ἔργα*, μτφρ. στά Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα 1892, VIII,12, 16, σελ. 313, 315.

Τέτοιες ἐμπειρίες ἐξακολουθοῦν νά συμβαίνουν σέ ᾿Ορθόδοξους Χριστιανούς μέχρι καί τόν αἰώνα μας. Σαφῶς δέν ἀποτελοῦν οὔτε ὄνειρα οὔτε ὁράματα, ἀλλά ἐν ἐγρηγόρσει ἐμπειρίες δαιμόνων μέ τή μορφή πού ἔχουν στήν πραγματικότητα – μόνον, φυσικά, ἀφοῦ οἱ πνευματικοί ὀφθαλμοί τοῦ ἀνθρώπου στόν ὁποῖο ἐμφανίζονται ἔχουν ἀνοιχθεῖ ὥστε νά βλέπει αὐτά τά ὄντα πού κανονικά εἶναι ἀόρατα γιά τούς ἀνθρώπινους ὀφθαλμούς. Μέχρι σχετικά πρόσφατα, ὑπήρχαν ἴσως ἐλάχιστοι μόνο «συντηρητικοί» ἤ «ἀφελεῖς» ᾿Ορθόδοξοι Χριστιανοί πού μποροῦσαν ἀκόμα νά πιστεύουν στήν «κατά γράμμα ἀλήθεια» τέτοιων διηγήσεων· καί σήμερα ὅμως, μερικοί ᾿Ορθόδοξοι δυσκολεύονται νά τίς πιστέψουν, τόσο πολύ ἔχει διαπεράσει τόν κόσμο ἡ σύγχρονη πεποίθηση ὅτι οἱ ἄγγελοι καί οἱ δαίμονες εἶναι «ἀμιγῆ πνεύματα» καί δέν ἐνεργοῦν μέ τέτοιους «ὑλικούς» τρόπους. Μόνο λόγω τῆς σημαντικά αὐξημένης δαιμονικῆς δραστηριότητας τῶν τελευταίων χρόνων αὐτές οἱ διηγήσεις ἀρχίζουν καί πάλι νά μοιάζουν τουλάχιστον ἀληθοφανεῖς. Σήμερα ἐπίσης οἱ εὐρέως διαδεδομένες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἔχουν ἀνοίξει διάπλατα τόν κόσμο τῆς μή ὑλικῆς πραγματικότητας σέ πολλούς συνηθισμένους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν ποτέ ὥς τώρα ἔλθει σέ ἐπαφή μέ ἀπόκρυφα φαινόμενα, καί ἔτσι ἡ ὕπαρξη μίας ἑρμηνείας τοῦ κόσμου αὐτοῦ καί τῶν ὄντων του, ἑρμηνεία ἡ ὁποία θά χαρακτηρίζεται ἀπό ἀλήθεια καί ἐσωτερική συνοχή, ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας. Μόνον ὁ ᾿Ορθόδοξος Χριστιανισμός, ἔχοντας διαφυλάξει τήν αὐθεντική Χριστιανική διδασκαλία μέχρι σήμερα, μπορεῖ νά παράσχει μία τέτοια ἑρμηνεία.

Ἄς δοῦμε τώρα πιό συγκεκριμένα μέ ποιόν τρόπο ἐμφανίζονται οἱ ἄγγελοι καί οἱ δαίμονες κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ

Ἐμφανίσεις ἀγγέλων καί δαιμόνων κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου

Στίς περιπτώσεις αὐτές τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει τή συναντοῦν συνήθως δυό ἄγγελοι. Νά πῶς περιγράφει τή σχετική του ἐμπειρία ὁ συγγραφέας τοῦ «Unbelievable for Many...»[1]: «Ἡ ἡλικιωμένη νοσοκόμα εἶπε: «Ἄς ἔχει τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καί τήν αἰώνια ἀνάπαυση». Μόλις τό εἶπε αὐτό, ἀμέσως ἦλθαν κοντά μου δύο ἄγγελοι: στόν ἕνα ἀναγνώρισα τό δικό μου Φύλακα Ἄγγελο ἀλλά ὁ ἄλλος μοῦ ἦταν ἄγνωστος. Ἀργότερα κάποιος εὐλαβής περιπλανώμενος προσκυνητής τοῦ εἶπε πώς ἐκεῖνος ἦταν ὁ «ἄγγελος τῆς ὑποδοχῆς». Ἡ ἁγ. Θεοδώρα, τῆς ὁποίας ἡ μετά θάνατον διαδρομή μέσα ἀπό τά ἐναέρια «τελώνια» περιγράφεται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου[2] διηγεῖται: «Ὅταν πιά μ' ἐγκατέλειψαν οἱ δυνάμεις μου εἶδα ξαφνικά δυό ἀκτινοβολοῦντες ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, πού εἶχαν ὄψη λαμπρῶν νέων ἀνέκφραστης ὡραιότητας. Τά πρό-

1. K.Uekshuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1976, σελ.22.
Ἑλληνική Ἔκδοση: *«Ἀπίστευτα καί ὅμως ἀληθινά»*, Ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη, σελ. 44.

2. Ὁ ὅσιος Βασίλειος ὁ Νέος ἔζησε τό 10ο αἰ. μ.Χ. Ἀναφέρεται ὡς ἅγιος μόνον στά σλαβικά ἁγιολόγια, τά ὁποῖα ἑορτάζουν τή μνήμη του τήν 26η Μαρτίου.

σωπά τους ἦταν λαμπρότερα κι ἀπ' τόν ἥλιο, ἡ ματιά τους γεμάτη ἀγάπη, τά μαλλιά τους λευκά σάν τό χιόνι, γύρω ἀπό τό κεφάλι τους ξεχυνόταν μιά χρυσή ἀνταύγεια, τά ἐνδύματά τους ἄστραφταν καί στό στῆθος ἦταν περιζωσμένοι σταυρωτά μέ ὀράρια».[3] Ὁ ἅγ. Σάλβιος, ἐπίσκοπος Γαλατίας τόν 6ο αἰώνα, περιγράφει τή δική του ἐμπειρία θανάτου: «Ὅταν σειόταν τό κελλί μου πρίν τέσσερις ἡμέρες, καί μέ εἴδατε νά κείτομαι νεκρός, δυό ἄγγελοι μέ ἀνύψωσαν καί μέ μετέφεραν στό πιό ψηλό σημεῖο τοῦ οὐρανοῦ».[4]

Οἱ ἄγγελοι αὐτοί ἔχουν ἀποστολή νά συνοδεύσουν τήν ψυχή τοῦ ἀποθανόντος στό μεταθανάτιο ταξίδι της. Δέν ὑπάρχει ἐπάνω τους τίποτε τό ἀσαφές, οὔτε ὡς πρός τή μορφή οὔτε ὡς πρός τίς ἐνέργειές τους· ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή, πιάνουν σταθερά τό «λεπτό σῶμα» τῆς ψυχῆς καί τό μεταφέρουν. «Οἱ φωτοφόροι ἄγγελοι πῆραν τήν ψυχή μου ἀμέσως στήν ἀγκαλιά τους».[5] «Ἀφοῦ μέ πῆραν ἀπό τό χέρι, μέ ἔβγαλαν στό δρόμο περνώντας κατευθείαν μέσα ἀπό τόν τοῖχο τοῦ δωματίου...».[6] Τόν ἅγ. Σάλβιο τόν «ἀνύψωσαν δύο ἄγγελοι». Ὑπάρχουν πολλά ἄλλα παρόμοια παραδείγματα.

Δέν μπορεῖ, ἑπομένως, νά εὐσταθεῖ ὁ ἰσχυρισμός ὅτι τό «φωτεινό ὄν» πού ἐμφανίζεται στίς σύγχρονες ἐμπειρίες εἶναι ἕνας ὁδηγός ἄγγελος, ἀφοῦ τό ὄν αὐτό δέν ἔχει συγκεκριμένη μορφή, δέν ὁδηγεῖ τήν ψυχή πουθενά, σταματᾶ γιά νά συνδιαλεχθεῖ μέ τήν ψυχή καί τῆς δείχνει σέ ταχύτατη ἀναδρομή τά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς της. Δέν εἶναι

---

3. *Eternal Mysteries Beyond the Grave,* Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ.70.

4. Ἁγίου Γρηγορίου Τουρώνης, *Ἡ Ἱστορία τῶν Φράγκων,* VII, 1 · Βλ. τόν Βίο τοῦ ἁγ. Σάλβιου στό *The Orthodox Word*, 1977, τεῦχος No. 5.

5. *Eternal Mysteries*....ἔ. ἀ., σελ.71.

6. Uekskuell, ἔ. ἀ.., σελ.22(45).

πράγματι ἄγγελος κάθε ὄν πού ἐμφανίζεται ὡς ἄγγελος, ἀφοῦ «αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός» (*Πρός Κορινθίους* Β΄11:14)[7]· ἔτσι λοιπόν τά ὄντα αὐτά, ἀπό τή στιγμή πού δέ διαθέτουν κἄν τή μορφή ἀγγέλων σίγουρα δέν μποροῦν νά ταυτισθοῦν μαζί τους. Αὐθεντικές συναντήσεις μέ ἀγγέλους φαίνεται ὅτι σχεδόν ποτέ δέ συμβαίνουν στίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες γιά ἕνα λόγο πού θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε παρακάτω.

Εἶναι λοιπόν δυνατόν τό «φωτεινό ὄν» νά εἶναι στήν πραγματικότητα ἕνας δαίμονας μεταμφιεσμένος ὡς ἄμορφος «ἄγγελος φωτός», προκειμένου νά βάλει σέ πειρασμό τόν ἑτοιμοθάνατο, ἀκόμα καί τή στιγμή κατά τήν ὁποία ἡ ψυχή ἀφήνει τό σῶμα; Ὁ Δρ. Μούντυ στά βιβλία του[8] καθώς καί ἄλλοι ἐρευνητές ὄντως θέτουν αὐτό τό ἐρώτημα, μόνο καί μόνο γιά νά ἀπορρίψουν τήν πιθανότητα νά συμβαίνει κάτι τέτοιο, ἐπειδή δέν ἐναρμονίζεται μέ τίς «καλές» ἐντυπώσεις πού ἡ ἐμφάνιση τέτοιων ὄντων δημιουργεῖ στόν ἑτοιμοθάνατο. Τό σίγουρο εἶναι ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτῶν τῶν ἐρευνητῶν γιά τό «κακό» εἶναι σέ ὑπέρτατο βαθμό ἀφελεῖς· σύμφωνα μέ τόν Δρα Μούντυ «ὁ Διάβολος θά τόν συμβούλευε ν᾿ ἀκολουθήσει τό δρόμο τοῦ μίσους καί τῆς καταστροφῆς»[9] καί φαίνεται νά ἀγνοεῖ παντελῶς τά κείμενα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας πού περιγράφουν τήν πραγματική φύση τῶν δαιμονικῶν πειρασμῶν, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται ἀνεξαιρέτως

7. «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Σατανὰς μεταμφιέζεται εἰς ἄγγελον φωτεινόν» (*Πρός Κορινθίους* Β΄11:14).

8. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 108 (146) καί *Reflections on Life After Life,* A Bantam-Mockingbird Book, 1977, σελ. 58-60.

9. Dr. Raymond a. Moody, Jr., *Life After Life*, σελ. 108 (146).

στά θύματά τους ὡς κάτι τό «καλό».

Ποιά εἶναι, ὅμως, ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία σχετικά μέ τούς δαιμονικούς πειρασμούς κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου; Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἑρμηνεύοντας τά λόγια τοῦ Ψαλμοῦ *«σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ῥῦσαί με, μὴ πότε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου»* (*Ψαλμός* ζ΄ 2-3)[10] δίνει τήν παρακάτω ἐξήγηση:[11] «Νομίζω δέ ὅτι οἱ γενναῖοι ἀθληταί τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἠγωνίσθησαν εἰς ὁλόκληρον τήν ζωήν τῶν ἀξίως κατά τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ὅταν διαφύγουν ἀπό ὅλας τάς καταδιώξεις αὐτῶν καί φθάσουν εἰς τό τέλος τῆς ζωῆς, ἐξετάζονται ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος· καί, ἐάν μέν εὑρεθοῦν τραυματισμένοι, ἀπό τούς ἀγῶνας των, ἤ κάπως στιγματισμένοι ἤ νά ἔχουν ἀποτυπώματα τῆς ἁμαρτίας, θά κρατηθοῦν αἰχμάλωτοι· ἐάν ὅμως εὑρεθοῦν ἀπρόσβλητοι καί ἀκηλίδωτοι, θά τούς ἀναπαύσῃ ὁ Χριστός, ἐπειδή εἶναι ἀνίκητοι καί ἐλεύθεροι. Παρακαλεῖ λοιπόν καί περί τῆς παρούσης καί περί τῆς μελλούσης ζωῆς. Διότι λέγει, σῶσε με ἐδῶ ἀπό τούς διώκτας· λύτρωσέ με ἐκεῖ εἰς τόν καιρόν τῆς ἐξετάσεως μήπως ὡς λέων ἁρπάξῃ τήν ψυχήν μου. Καί αὐτά δύνασαι νά τά μάθῃς ἀπό τόν ἴδιον τόν Κύριον πού ἔλεγε κατά τόν

10. «Σῶσε με ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐχθρούς μου, οἱ ὁποῖοι μὲ καταδιώκουν καὶ γλύτωσέ με ἀπὸ αὐτούς, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν των τὸν Ἀβεσσαλώμ, διὰ νὰ μὴ ἁρπάσῃ αὐτὸς καὶ ὡς λέων ἄγριος κατασπαράξῃ τὴν ζωήν μου» (*Ψαλμοί* ζ΄ 2-3).

11. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Ὁμιλία εἰς τόν Ζ΄ Ψαλμόν», *Ἔργα,* μτφρ. Σοφίας Καρακασίδου, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 45-47. Τό κείμενο αὐτό προφανῶς ἀναφέρεται εἰδικότερα στά τελώνια τά ὁποῖα ἀπαντῶνται μετά τόν θάνατο· στό Κεφάλαιο 6 παρακάτω γίνεται μία λεπτομερής συζήτηση σχετικά μέ τήν ἐμπειρία τῶν δοκιμασιῶν καί πειρασμῶν πού ὑφίσταται ἡ ψυχή ἀπό τούς δαίμονες τόσο πρίν, ὅσο καί μετά τόν θάνατο.

καιρό τοῦ πάθους του· *«Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἔρχεται, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔξει οὐδέν»* (*Κατά ᾿Ιωάννην* 14:30).[12] »

Καί μάλιστα, δέν εἶναι μόνο οἱ χριστιανοί ἀγωνιστές πού ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν τή δοκιμασία ἀπό τούς δαίμονες κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου. Ὁ ἅγ. ᾿Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος, στίς ὁμιλίες του στό Κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, περιγράφει πολύ παραστατικά τί συνήθως συμβαίνει στούς κοινούς ἁμαρτωλούς κατά τό θάνατό τους: «Διά τοῦτο λοιπόν καί εἶναι δυνατόν τότε ν' ἀκούσῃς πολλούς νά διηγοῦνται φοβερές ἱστορίες καί ὁράματα φρικτά, πού δέν ἠμποροῦν οὔτε κἄν νά τά ἀντικρύσουν οἱ μελλοθάνατοι, καί τινάσσονται μέ μεγάλη ὁρμή πάνω στό κρεββάτι πού εἶναι ἐξαπλωμένοι καί βλέπουν μέ τρόμο τούς παρευρισκομένους, ἐπειδή ἡ ψυχή τους προσπαθεῖ νά εἰσχωρήσῃ βαθύτερα καί διστάζει ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου ν' ἀποχωρισθῆ ἀπό τό σῶμα καί δέν ὑποφέρει τήν θέα τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται. Πραγματικά, ἄν κυριευόμαστε ἀπό φόβο ὅταν ἀντικρύζωμε ἁπλῶς ἀνθρώπους φοβερούς, τί δέν θά πάθωμε ὅταν ἰδοῦμε ἀπειλητικούς ἀγγέλους καί ἀδυσωπήτους δυνάμεις νά καταφθάνουν, ἐνῶ ἡ ψυχή μας θά ἀποχωρίζεται ἀπό τό σῶμα μας καί θά σύρεται καί θά ὀδύρεται συνεχῶς ἄσκοπα καί μάταια;»[13]

Στούς Βίους Ἁγίων τῆς ᾿Ορθόδοξης ᾿Εκκλησίας συναντοῦμε πολυάριθμες ἀναφορές τέτοιων δαιμονικῶν δράσεων κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου, πού συνήθως ἀποσκοποῦν στό νά τρομοκρατήσουν τόν ἀποθνήσκοντα καί νά τόν κάνουν νά

---

12. «Διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, καὶ δὲν ἔχει ἐπάνω μου καμμίαν δύναμιν» (*Κατά ᾿Ιωάννην* 14:30).

13. ᾿Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *«Ὑπόμνημα εἰς τό Κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον»*, Ὁμιλία ΝΓ', μτφρ. ᾿Ελευθερίου Μερετάκη, Πατερικαί ᾿Εκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 11, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 170-1.

χάσει κάθε ἐλπίδα γιά τή σωτηρία του. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος, γιά παράδειγμα, μιλᾶ γιά κάποιον πλούσιο ἄνδρα πού ἦταν ὑποδουλωμένος σέ πολλά πάθη: «Φθάνοντας στά τελευταῖα του, τήν ὥρα ἀκριβῶς πού ἐπρόκειτο πιά νά βγεῖ ἀπό τό σῶμα, μέ ἀνοιχτά τά μάτια εἶδε βδελυρά καί κατάμαυρα πνεύματα νά παραστέκονται μπροστά του καί ἐπίμονα νά τόν βιάζουν γιά νά τόν ἁρπάξουν στά κλεῖθρα τοῦ ἅδη... μέ θορυβώδεις θρήνους συγκεντρώθηκε ὅλη ἡ οἰκογένεια. Οἱ ἴδιοι ὅμως δέν μποροῦσαν νά δοῦν τά πονηρά πνεύματα, τῶν ὁποίων τίς πιέσεις τόσο ὀδυνηρά ἐκεῖνος ὑπέμενε, ἀλλά ἔβλεπαν τήν παρουσία τους μέ τήν ὁμολογία, τήν χλωμάδα καί τόν τρόπο ἐκείνου πού ἔσερναν. Ἀπό τήν φρίκη τῆς βδελυρῆς μορφῆς ἐκείνων περιστρεφόταν πέρα-δῶθε στό κρεβάτι... κι ὅταν ἀπό τό ὑπερβολικό σφίξιμο ἀπελπίσθηκε πιά πώς θά μποροῦσε νά βρεῖ λίγη χαλάρωση, ἄρχισε μέ μεγάλες φωνές νά κραυγάζει: Ἀνακωχή τουλάχιστον μέχρι τό πρωί. Ἀλλά ἐνῶ φώναζε αὐτά, μέσα στίς ἴδιες τίς φωνές του ἀποσπάσθηκε ἀπό τήν κατοικία τοῦ σώματος.»[14] Ὁ ἅγ. Γρηγόριος παραθέτει καί ἄλλα παρόμοια περιστατικά, ὅπως καί ὁ Βέδας στό ἔργο του *History of the English Church and People.*[15] Ἀκόμα καί στήν Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα τέτοιες ἐμπειρίες δέν ἦταν καθόλου ἀσυνήθιστες· σέ μία ἀνθολογία σχετικῶν περιστατικῶν πού κυκλοφόρησε πρόσφατα ὁ συγγραφέας ἔχει συγκεντρώσει πολλές διηγήσεις ὁραμάτων πού εἶχαν στό νεκρικό κρεβάτι ἁμαρτωλοί ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, μέ τίτλους

---

14. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν,* Ἐκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 40, σελ. 360-1.

15. Venerable Bede, *A History of the English Church and People,* μτφρ. Leo Sherley-Price, Penguin Books, Baltimore, 1968, Βιβλίο V, κεφ. 13 & 15.

ὅπως «Εἶμαι μέσα στίς φλόγες – βγάλτε με ἔξω!», «Ἄχ, σῶστε με! Μέ τραβᾶνε πρός τά κάτω!», «Πάω στήν κόλαση!», καί «Ὁ διάβολος ἔρχεται νά σύρει τήν ψυχή μου κάτω στήν κόλαση!»[16] Ὁ Δρ. Μούντυ, ὡστόσο, δέ μνημονεύει τίποτα παρόμοιο: οὐσιαστικά ὅλες οἱ ἐμπειρίες τῶν ἑτοιμοθάνατων πού περιέχονται στό βιβλίο του, μέ τήν ἀξιοσημείωτη ἐξαίρεση τῶν περιπτώσεων αὐτοκτονίας,[17] εἶναι εὐχάριστες, εἴτε εἶναι Χριστιανοί εἴτε ὄχι, θρησκευόμενοι ἤ μή. Οἱ Δρες Ὄσις καί Χάραλντσον, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἀνακάλυψαν κατά τή διεξαγωγή τῶν ἐρευνῶν τους κάτι πού δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τήν παραπάνω τοποθέτηση.

Ὅσον ἀφορᾶ τήν ἔρευνά τους στήν Ἀμερική, τά ἀποτελέσματα ἦταν τά ἴδια μέ τοῦ Δρος Μούντυ: τό γεγονός τῆς ἐμφάνισης τῶν ὑπερκόσμιων ἐπισκεπτῶν ἀντιμετωπίζεται ὡς κάτι θετικό, ὁ ἀσθενής ἀποδέχεται τό θάνατο, ἡ ἐμπειρία εἶναι εὐχάριστη, προκαλεῖ αἴσθημα γαλήνης καί ἀγαλλίασης καί συχνά παύση τοῦ πόνου πρίν τό θάνατο. Ἀντιθέτως, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἀντίστοιχη ἔρευνα στήν Ἰνδία, τουλάχιστον τό ἕνα τρίτο τῶν ἀσθενῶν πού εἶδαν ὀπτασίες βίωσαν φόβο, κατάθλιψη καί ἀγωνία, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐμφάνισης τῶν «γιαμντού», ὅπως ὀνομάζονται οἱ ἄγγελοι θανάτου στόν ἰνδουισμό, ἤ ἄλλων ὄντων· αὐτοί οἱ Ἰνδοί ἀντιστέκονται καί προσπαθοῦν νά διαφύγουν ἀπό τούς ὑπερκόσμιους ἀγγελιαφόρους. Γιά παράδειγμα, ἕνας Ἰνδός, ὑπάλληλος γραφείου, ἔλεγε κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου του: «Κάποιος στέκεται ἐκεῖ! Ἔχει ἕνα καρότσι μαζί του, πρέπει νά εἶναι γιαμντού!

---

16. John Myers, *Voices from the Edge of Eternity,* Spire Books, Old Tappan, N.J., 1973, σελ.71,109, 167, 196 κλπ.
17. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 127-8.

Πρέπει νά ἔχει ἔρθει γιά νά πάρει κάποιον μαζί του! Μέ κοροϊδεύει καί λέει ὅτι θά πάρει ἐμένα!... Κρατῆστε με σᾶς παρακαλῶ· δέ θέλω νά πάω μαζί του.» Ὁ πόνος του αὐξανόταν καί τελικά πέθανε».[18] Ἕνας Ἰνδουιστής εἶπε ξαφνικά ἐνῶ πέθαινε: «Τό γιαμντού ἔρχεται νά μέ πάρει μακριά. Κρύψτε με κάτω ἀπ' τό κρεβάτι γιά νά μή μέ βρεῖ». Ἔδειξε πρός τά ἔξω καί πάνω. «Ἐκεῖ εἶναι.» Τό δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου ὅπου βρισκόταν ὁ ἀσθενής ἦταν ἰσόγειο. Ἔξω, μπροστά ἀπό τόν τοῖχο τοῦ κτιρίου, ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο δέντρο, στά κλαδιά τοῦ ὁποίου κάθονταν πολλά κοράκια. Τήν ὥρα τοῦ ὁράματος, ὅλα τά κοράκια ξαφνικά πέταξαν μακριά ἀπό τό δέντρο μέ πολύ θόρυβο, σάν νά εἶχε ἐκπυρσοκροτήσει ὅπλο. Μείναμε κατάπληκτοι καί βγαίνοντας ἀπό τήν ἀνοιχτή πόρτα τοῦ δωματίου τρέξαμε ἔξω, ἀλλά δέν εἴδαμε τίποτα πού νά μποροῦσε νά εἶχε ἐνοχλήσει τά κοράκια. Συνήθως ἦταν ἤρεμα, γι' αὐτό καί ὅλοι οἱ παρόντες θεωρήσαμε ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτο τό γεγονός ὅτι πέταξαν μακριά μέ μία πολύ ἔντονη βοή, ἀκριβῶς τή στιγμή πού ὁ ἀσθενής ἔβλεπε τό ὅραμα. Ἦταν σάν νά εἶχαν ἀντιληφθεῖ κι ἐκεῖνα κάποια τρομερή παρουσία. Μετά ἀπό αὐτό, ὁ ἀσθενής ἔπεσε σέ κῶμα καί ἐξέπνευσε λίγα λεπτά ἀργότερα».[19] Μερικά «γιαμντού» ἔχουν τρομακτική ἐξωτερική ἐμφάνιση καί προκαλοῦν ἀκόμα περισσότερη ἀπελπισία στόν ἑτοιμοθάνατο.

Αὐτή εἶναι καί ἡ πιό ἐντυπωσιακή διαφορά ἀνάμεσα στίς ἐμπειρίες ἑτοιμοθάνατων στήν Ἀμερική καί τήν Ἰνδία πού

---

18. Karlis Osis and Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη, 1977, σελ. 90.
19. Στό ἴδιο, σελ. 41-2.

μελέτησαν οἱ Δρες Ὄσις καί Χάραλντσον, ὡστόσο οἱ συγγραφεῖς δέν μποροῦν νά προσφέρουν καμιά σχετική ἐξήγηση. Εἶναι φυσικό λοιπόν νά ἀναρωτηθοῦμε: Γιατί ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ Ἀμερικανοῦ ἑτοιμοθάνατου στή σύγχρονη Ἀμερική ἀπουσιάζει σχεδόν ὁλοκληρωτικά ἕνα στοιχεῖο – ὁ ἔντονος φόβος πού προκαλεῖται ἀπό τίς τρομακτικές ἐμφανίσεις τῶν ὑπερκόσμιων ὄντων – τό ὁποῖο εἶναι τόσο συνηθισμένο τόσο στίς ἀνάλογες παρελθοντικές ἐμπειρίες τῶν Χριστιανῶν, ὅσο καί στίς σημερινές ἐμπειρίες τῶν Ἰνδῶν;

Δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά καθορίσουμε ἀκριβῶς τή φύση αὐτῶν τῶν ὀπτασιῶν γιά νά διαπιστώσουμε ὅτι ἐξαρτῶνται σέ κάποιο βαθμό, ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖ, ἀπό αὐτό πού ὁ ἑτοιμοθάνατος ἀναμένει ἤ εἶναι προδιατεθειμένος νά ἀντικρύσει. Ἔτσι λοιπόν, οἱ Χριστιανοί τῶν περασμένων αἰώνων οἱ ὁποῖοι ἔτρεφαν μία ζωντανή πίστη γιά τήν Κόλαση, καί τῶν ὁποίων ἡ συνείδηση τούς κατηγοροῦσε κατά τήν ὥρα τοῦ τέλους, συχνά ἔβλεπαν δαίμονες τήν ὥρα τοῦ θανάτου τους· οἱ σημερινοί Ἰνδοί, σαφῶς πιό «πρωτόγονοι» ἀπό τούς Ἀμερικανούς ὅσον ἀφορᾶ τά πιστεύω τους καί τίς ἀντιλήψεις τους, συχνά βλέπουν ὄντα πού ἀνταποκρίνονται στούς ἀκόμα καί σήμερα πολύ ἀληθινούς φόβους τους γιά τή μετά θάνατον ζωή· ἀντίθετα, οἱ σημερινοί Ἀμερικανοί, μέ τίς «πεφωτισμένες» ἀπόψεις τους, βλέπουν ὀπτασίες πού ἐναρμονίζονται μέ τήν «ἄνετη» ζωή καί τά πιστεύω τους, πού γενικά δέν περιλαμβάνουν κανέναν ἀπολύτως ρεαλιστικό φόβο γιά τήν κόλαση, ἤ καμιά ἀπολύτως ἐπίγνωση τῆς ὕπαρξης τῶν δαιμόνων.

Αὐτό πού ἀντικειμενικά συμβαίνει εἶναι ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ δαίμονες παρουσιάζουν πειρασμούς ἀνάλογα μέ τό πνευματικό ἐπίπεδο καί τίς προσδοκίες αὐτῶν τούς ὁποίους πειρά-

ζουν. Σέ ὅσους τρέμουν τήν κόλαση, οἱ δαίμονες μπορεῖ νά ἐμφανιστοῦν μέ τρομακτικές μορφές, προκειμένου νά καταφέρουν νά πεθάνει ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν ἀπελπισία· σέ ὅσους ὅμως, δέν πιστεύουν στήν κόλαση, ἤ στούς Προτεστάντες πού πιστεύουν ὅτι εἶναι σίγουρα «ἤδη σεσωσμένοι» καί ἑπομένως δέ χρειάζεται νά φοβοῦνται τήν κόλαση, οἱ δαίμονες προτιμοῦν νά παρουσιάζουν πειρασμούς μέ κάποια ἄλλη μορφή μέ τήν ὁποία ἡ πονηρή τους πρόθεση δέ θά ἐκδηλώνεται τόσο φανερά. Κατά παρόμοιο τρόπο, ἀκόμα καί σέ ἕνα Χριστιανό ἀγωνιστή πού ἔχει ἤδη ὑποφέρει πολλά, οἱ δαίμονες μπορεῖ νά ἐμφανιστοῦν μέ τέτοιον τρόπο ὥστε νά τόν ἀποπλανήσουν παρά νά τόν ἐκφοβίσουν.

Οἱ δαιμονικοί πειρασμοί πού πολιορκοῦσαν τήν ἁγ. Μαύρα, Χριστιανομάρτυρα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., καθώς πέθαινε, μᾶς προσφέρουν ἕνα καλό παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ εἴδους πειρασμοῦ πού μόλις ἀναφέραμε. Ἀφοῦ εἶχε παραμείνει ἐννέα ἡμέρες σταυρωμένη μαζί μέ τό σύζυγό της, ἅγ. Τιμόθεο, ἡ ἁγ. Μαύρα δέχθηκε πειρασμό ἀπό τό διάβολο. Ὁ Βίος τῶν δύο ἁγίων ἀναφέρει τά λόγια μέ τά ὁποῖα ἡ ἴδια ἡ ἁγ. Μαύρα περιέγραφε τούς πειρασμούς πού δεχόταν στό σύζυγο καί συμμάρτυρά της : «–Στάσου στερεός, στάσου παλικάρι, Τιμόθεε. Τά μεσάνυχτα βρέθηκα σέ ἔκσταση κι εὐθύς ἀμέσως πρόσεξα νά μέ ζυγώνει ἕνας ἄνθρωπος χαμογελαστός, πού κρατοῦσε στά χέρια ἕνα ποτήρι γιομάτο μέλι καί γάλα. Μοῦ τὄφερε μέχρι τά χείλη, καί μοῦ εἶπε: «Πάρτο κι ἀπόλαυσέ το.» «Ποιός εἶσαι καί ἀπό ποῦ ἔρχεσαι;» τόν ρώτησα. «Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ εἶμαι», μοῦ ἀποκρίθηκε. «Ἄν εἶσαι τέτοιος πού λές, ἔλα νά κλαύσουμε μαζί καί νά προσευχηθοῦμε στόν Ἐσταυρωμένο». «Ξέρεις κάτι;» μοῦ λέει. «Σέ λυπήθηκα νά σέ βλέπω πάνω στό ξύλο, δίχως τροφή. Θά τά καταφέρεις ἄραγε

νά συνεχίσεις;». «Ποιός σ' ἔστειλε νά μοῦ τά πεῖς αὐτά;» τόν σιγορώτησα. «Δέν ξέρεις ὅτι μέ τήν ὑπομονή, τήν ἐγκράτεια καί τήν προσευχή, ἀνεβαίνω τή σκάλα τοῦ ὕψους;» Ὤ, ἡ δύναμη τῆς προσευχῆς λιώνει τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μας. Τή στιγμή πού στήν προσευχή μου ἀνέφερα τόν λυτρωτικό σταυρό τοῦ Σωτήρα μας, εἶδα νά στρέφει τό πρόσωπό του πρός τή Δύση. Τότε κατάλαβα. Καί τή στερνή ἀκόμα τούτη ὥρα, ἦλθε σάν ἄγγελος φωτός νά μᾶς ἀναστατώσει. Σέ λίγο ἡ ὀπτασία αὐτή ἐξαφανίσθηκε.

Μετά τήν ἐξαφάνισή του μ' ἐπισκέφθηκε ἄλλος. Αὐτός μέ πῆρε στά χέρια του, μέ ξεσήκωσε καί μ' ἔφερε σ' ἕνα πλατύ ποτάμι. Ἀνάμεσα στίς ὄχθες του κυλοῦσε μέλι καί γάλα! «Σκύψε καί ἀπόλαυσε ὅσο λαχταρᾶς» μοῦ ψιθύρισε. Στή δελεαστική του προσφορά ἀποκρίθηκα: «Δέν πρόκειται νά γευτῶ μήτε νερό, μήτε ἄλλο εὔοσμο δροσιστικό ποτό, ἄν τά χείλη μου δέν ἀκουμπήσουν στό Ποτήρι τοῦ Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ. Αὐτό τό ποτήρι σκορπᾶ σωτηρία καί ζωή. Ζωή ἀτελεύτητη». Ὁ καινούργιος μου ἐπισκέπτης ἔσκυψε στόν ποταμό, ἅπλωσε τίς παλάμες του καί ἤπιε, καί ξαφνικά ἐξαφανίστηκε, αὐτός μαζί καί τό ποτάμι»[20].

Ἡ τρίτη ὀπτασία πού ἐμφανίστηκε στήν ἁγ. Μαύρα, αὐτή ἑνός ἀληθινοῦ ἀγγέλου, θά ἀναφερθεῖ παρακάτω· ἤδη, ὅμως, εἶναι φανερό ὅτι οἱ πραγματικοί Χριστιανοί ἀντιμετωπίζουν μέ μεγάλη ἐπιφύλαξη τίς «ἀποκαλύψεις» πού δέχονται κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου.

Ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, λοιπόν, εἶναι πράγματι μία ὥρα δαιμονικῶν πειρασμῶν καί οἱ «πνευματικές ἐμπειρίες» πού

---

20. Σώτου Χονδρόπουλου, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες Τιμόθεος καί Μαύρα,* Ἐκδ. «Καινούργια Γῆ», Ἀθήνα 1996, σελ. 90-2.

βιώνουν οἱ ἄνθρωποι τήν ὥρα αὐτή, ἀκόμα κι ἄν φαίνονται νά εἶναι «μεταθανάτιες», ἕνα σημεῖο πού θά συζητηθεῖ παρακάτω, πρέπει νά κρίνονται μέ τά ἴδια κριτήρια τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μέ τά ὁποῖα κρίνονται ὁποιεσδήποτε ἄλλες «πνευματικές ἐμπειρίες». Κατά τόν ἴδιο τρόπο, τά «πνεύματα» πού ἐνδέχεται νά συναντήσει ὁ κάθε ἄνθρωπος αὐτήν τήν ὥρα πρέπει νά τά ὑποβάλλει στήν καθολική δοκιμασία, γιά τήν ὁποία μιλᾶ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης: «δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον» (*Ἰωάννου Α´* 4:1).[21]

Μερικοί κριτικοί τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἔχουν ἤδη ἐπισημάνει τήν ὁμοιότητα ἀνάμεσα στό «φωτεινό ὄν» καί στά πνεύματα «ὁδηγούς» καί «φίλους» τοῦ μεντιουμιστικοῦ πνευματισμοῦ. Ἄς ρίξουμε λοιπόν μία σύντομη ματιά στήν πνευματιστική διδασκαλία σχετικά μέ τά «φωτεινά ὄντα» καί τά μηνύματά τους. Ἕνα κλασικό πνευματιστικό κείμενο[22] ἀναφέρει ὅτι «ἡ διδασκαλία τῶν πνευμάτων εἶναι σύμφωνη πάντα ἤ σχεδόν πάντα, μέ ὑψηλά ἠθικά κριτήρια· ὅσον ἀφορᾶ τήν πίστη, δέχεται πάντοτε τήν ὕπαρξη Θεοῦ, διακρίνεται ἀπό εὐλάβεια πρός Αὐτόν, ἀλλά δέν ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιά τά διανοητικά κατασκευάσματα πού ἀπασχολοῦσαν τό νοῦ τῶν Ἐπισκόπων στίς Ἐκκλησιαστικές Συνόδους».[23] Ἐπιπλέον, τό βιβλίο αὐτό

21. «Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, ἐὰν εἶναι ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐβγῆκαν εἰς τὸν κόσμον.» (*Ἰωάννου* Α´ 4:1).

22. J. Arthur Hill, *Spiritualism, Its History, Phenomena and Doctrine,* George H. Doran Co., Νέα Ὑόρκη, 1919.

23. Στό ἴδιο, σελ. 235.

δηλώνει ὅτι ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ «λέξη-κλειδί» καί «κεντρικό δόγμα» τῆς πνευματιστικῆς διδασκαλίας[24]· ὅτι «ἡ θαυμάσια γνώση» μεταβιβάζεται ἀπό τά πνεύματα καί ὠθεῖ τούς πνευματιστές νά ἀναλάβουν τό ἱεραποστολικό ἔργο τῆς διάδοσης «τῆς ἰδέας ὅτι ἡ μετά θάνατον ζωή ἀποτελεῖ βεβαιότητα»·[25] καί, τέλος, ὅτι τά «ἀνώτερα» πνεύματα ὑπερβαίνουν τούς «περιορισμούς» τῆς ἀτομικῆς προσωπικότητας καί ἐνεργοῦν περισσότερο ὡς «ἐπιρροές» παρά ὡς πρόσωπα, πληρούμενα ὅλο καί περισσότερο μέ «φῶς»[26]. Πράγματι, οἱ πνευματιστές στούς ὕμνους τους κυριολεκτικά ἐπικαλοῦνται «φωτεινά ὄντα»:

«Ἅγιοι λειτουργοί τοῦ φωτός!
Κρυμμένοι ἀπό τή θνητή ὅρασή μας...
Στεῖλτε τούς ἀγγελιοφόρους τοῦ φωτός
Ν' ἀποσφραγίσουν τήν ἐσωτερική ὅρασή μας.»[27]

Ὅλα τά παραπάνω εἶναι ἀρκετά γιά νά μᾶς κάνουν πολύ δύσπιστους ὅσον ἀφορᾶ τό «φωτεινό ὄν» τό ὁποῖο τώρα ἐμφανίζεται σέ ἀνθρώπους πού ἔχουν παντελή ἄγνοια τῆς φύσης καί τῆς δεξιοτεχνικῆς πανουργίας τῶν δαιμονικῶν ἐνεργειῶν. Καί ὁ Δρ. Μούντυ ἁπλῶς αὐξάνει αὐτή μας τή δυσπιστία ὅταν ἀναφέρει ὅτι κάποιοι περιγράφουν αὐτό τό ὄν ὡς «ἀστεῖο πρόσωπο» μέ «αἴσθηση τοῦ χιοῦμορ» πού κάνει τόν ἑτοιμοθάνατο νά «νιώθει εὐχάριστα μαζί του».[28] Ἕνα τέτοιο ὄν, μέ τό μήνυμα «ἀγάπης καί κατανόησης» πού ἐκπέμπει, ἔχει ὄντως μία ἀξιοσημείωτη ὁμοιότητα μέ τά ἀσή-

24. Στό ἴδιο, σελ. 283.
25. Στό ἴδιο, σελ. 185-6.
26. Στό ἴδιο, σελ. 300-1.
27. Στό ἴδιο σελ. 186-7.
28. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 49, 51 (68).

μαντα καί συχνά εὐδιάθετα «πνεύματα» τῶν πνευματιστικῶν συγκεντρώσεων, τά ὁποῖα εἶναι ἀναμφισβήτητα δαίμονες – ὅταν βέβαια ἡ ἴδια ἡ πνευματιστική συγκέντρωση δέν εἶναι μία στημένη ἀπάτη.

Τό γεγονός αὐτό ἔχει ὁδηγήσει πολλούς στό νά καταδικάσουν κάθε φαινόμενο «μεταθανάτιας» ἐμπειρίας τό ὁποῖο τώρα χαρακτηρίζουν ὡς δαιμονική πλάνη. Οἱ Εὐαγγελικοί Προτεστάντες συγγραφεῖς ἑνός σχετικοῦ βιβλίου δηλώνουν: «Θεωροῦμε ὅτι ὑπάρχουν ὁρισμένοι νέοι καί ἄγνωστοι κίνδυνοι σέ ὅλη αὐτήν τήν πλάνη τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἔχουμε τήν αἴσθηση ὅτι ἀκόμα καί μιά ἀόριστη πίστη στίς ἀναφερόμενες κλινικές ἐμπειρίες μπορεῖ νά ἔχει σοβαρές συνέπειες γιά τούς ἀνθρώπους πού πιστεύουν στή Βίβλο. Μερικοί εἰλικρινεῖς στήν πίστη Χριστιανοί ἔχουν πιστέψει ἀπολύτως ὅτι τό Φωτεινό Ὄν δέν εἶναι κανείς ἄλλος ἐκτός ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό καί, δυστυχῶς, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί βρίσκονται στήν κατάλληλη θέση νά ἐξαπατηθοῦν».[29] Γιά νά ὑποστηρίξουν τήν ἄποψή τους, οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου παραθέτουν κάποιους ἀξιοσημείωτους παραλληλισμούς μεταξύ μερικῶν σημερινῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν καί ἐμπειριῶν πού εἶχαν κάποια μέντιουμ καί ἀποκρυφιστές τῆς ἐποχῆς μας, τονίζοντας ἐπιπροσθέτως τό ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι ἕνας ἀριθμός ἐρευνητῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἐνδιαφέρονται ἐπίσης, καί γιά τόν ἀποκρυφισμό, καί μάλιστα ἔχουν ἔρθει σέ ἐπαφή μέ μέντιουμ.[30]

Ὑπάρχει, φυσικά, μεγάλο ποσοστό ἀλήθειας σέ αὐτές τίς παρατηρήσεις. Δυστυχῶς, χωρίς τήν πλήρη Χριστιανική

29. John Weldon and Zola Levitt, *Is There Life After Death·* Harvest House Publishers, Irvine, Calif. 1977, σελ.76.
30. Στό ἴδιο, σελ. 64-70.

διδασκαλία γιά τή μετά θάνατον ζωή, ἀκόμα καί οἱ πιό καλοπροαίρετοι «πιστεύοντες στή Βίβλο» ἀποπροσανατολίζονται, ἀπορρίπτοντας τίς ἀληθινές μεταθανάτιες ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς μαζί μέ τίς ἐμπειρίες πού μπορεῖ ὄντως νά προέρχονται ἀπό δαιμονικές πλάνες. Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι εἶναι «ἀνοιχτοί» στήν ἀποδοχή παραπλανητικῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

Οἱ Δρες Ὄσις καί Χάραλντσον, πού εἶχαν καί οἱ δυό «ἐκτενεῖς καί προσωπικές ἐμπειρίες μέ μέντιουμ» σημειώνουν κάποια ὁμοιότητα ἀνάμεσα στίς ὀπτασίες πού ἐμφανίζονται στούς ἑτοιμοθάνατους καί στίς ἐμπειρίες τῶν ἀσχολούμενων μέ τόν πνευματισμό. Σημειώνουν, ὡστόσο, καί μία «ὁλοφάνερη διαφορά» ἀνάμεσα στά δυό αὐτά εἴδη ἐμπειριῶν: «ἀντί νά συνεχίσει νά ζεῖ τή ζωή του μέ τό συνηθισμένο κοσμικό τρόπο τόν ὁποῖο περιγράφουν τά μέντιουμ, ὁ ἄνθρωπος πού γυρίζει ἀπό τό θάνατο ἐμφανίζεται νά προβαίνει μέ πάθος σέ ἕνα ριζικά νέο τρόπο ὕπαρξης καί βίωσης καταστάσεων καί γεγονότων».[31] Μάλιστα, ὁ κόσμος τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν πράγματι μοιάζει στό σύνολό του νά εἶναι ἐντελῶς διαφορετικός ἀπό τό συνηθισμένο κόσμο τῶν μέντιουμ καί τοῦ πνευματισμοῦ· καί πάλι ὅμως, εἶναι ἕνας κόσμος ὅπου οἱ δαιμονικές πλάνες καί προτροπές εἶναι ὄχι μόνο πιθανές ἀλλά σίγουρα ἀναμενόμενες, εἰδικά στούς ἔσχατους καιρούς στούς ὁποίους ζοῦμε, καιρούς στούς ὁποίους ἤδη βλέπουμε νά ἐκδηλώνονται ὅλο καί πιό καινούριοι, ὅλο καί πιό ἀδιόρατοι πνευματικοί πειρασμοί, ἀκόμα καί «σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καὶ

31. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ.200.

32. «Μεγάλα θαύματα καὶ τέρατα, ὥστε νὰ πλανήσουν, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.» (*Κατά Ματθαῖον* 24:24).

τοὺς ἐκλεκτούς» (Κατά Ματθαῖον 24:24).[32]

Ὀφείλουμε, λοιπόν, νά εἴμαστε ἐξαιρετικά δύσπιστοι ἀπέναντι στά «φωτεινά ὄντα» πού μοιάζουν νά ἐμφανίζονται τή στιγμή τοῦ θανάτου. Θυμίζουν πολύ δαίμονες οἱ ὁποῖοι προσποιοῦνται τους ἀγγέλους καί ἀποσκοποῦν στήν παραπλάνηση ὄχι μόνο τοῦ ἴδιου τοῦ προσώπου πού πεθαίνει, ἀλλά ἀκόμα περισσότερο, αὐτῶν, στούς ὁποίους τό πρόσωπο αὐτό θά διηγηθεῖ ἀργότερα τήν προσωπική του ἐμπειρία στήν περίπτωση πού ἀνανήψει, ἀνάλογα μέ τίς πιθανότητες γιά κάτι τέτοιο, τίς ὁποῖες, φυσικά, οἱ δαίμονες γνωρίζουν πολύ καλά.

Ὡστόσο, τελικά, ἡ κρίση μας ὅσον ἀφορᾶ τό συγκεκριμένο καθώς καί ἄλλα «μεταθανάτια» φαινόμενα θά πρέπει νά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τό δόγμα τό ὁποῖο ἀνακύπτει ἀπό τά ἐν λόγῳ φαινόμενα, εἴτε αὐτό μεταβιβάζεται ἀπό κάποιο «πνευματικό ὄν» πού βλέπει ὁ ἄνθρωπος τήν ὥρα τοῦ θανάτου, εἴτε ἁπλῶς ὑπονοεῖται ἤ συνάγεται ἀπό τά φαινόμενα. Θά προσεγγίσουμε τό θέμα τῆς διαμόρφωσης τῆς κρίσης μας γιά τά συγκεκριμένα φαινόμενα ἀφοῦ πρῶτα τελειώσουμε τήν ἐξέταση τῶν ἴδιων τῶν φαινομένων.

Μερικοί ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι «πέθαναν» καί ἐπανῆλθαν στή ζωή – συνήθως ἐκεῖνοι πού εἶναι ἤ γίνονται οἱ πιό «θρησκευόμενοι» – ταυτίζουν τό «φωτεινό ὄν» πού συνάντησαν ὄχι μέ ἄγγελο, ἀλλά μέ τήν ἀόρατη «παρουσία» τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Γιά τέτοιους ἀνθρώπους ἡ ἐμπειρία αὐτή συχνά συνδέεται μέ ἕνα ἄλλο φαινόμενό τό ὁποῖο γιά τούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς εἶναι ἴσως, ἐκ πρώτης ὄψεως, αὐτό πού προβληματίζει περισσότερο ἀπ' ὅλα τά σημερινά «μεταθανάτια» φαινόμενα: τή θέαση τοῦ «παραδείσου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ

Ἡ σύγχρονη ἐμπειρία τῆς ὅρασης τοῦ «Παραδείσου»

Ὁ Δρ. Μούντυ παρατηρεῖ στό *Life After Life* ὅτι τά ἄτομα ἀπό τά ὁποῖα πῆρε συνέντευξη δέ φαίνεται νά ἔχουν βιώσει τίποτε σχετικό μέ «τίς παραδοσιακές δοξασίες γιά τή μετά θάνατον ζωή», καί μάλιστα συνήθως δυσπιστοῦν στή συνηθισμένη ἄποψη γιά τόν παράδεισο καί τήν κόλαση καί στό ὅλο μοντέλο «ἐπιβράβευση-τιμωρία στήν ἄλλη ζωή».[1]

Στό *Reflections on Life after Life,* ὁ συγγραφέας δηλώνει ὅτι οἱ μεταγενέστερες συνεντεύξεις πού πῆρε πράγματι ἀποκαλύπτουν τήν εὐρεία ὕπαρξη μεταθανάτιων ἐμπειριῶν πού ἀφοροῦν κάποια «ἄλλα βασίλεια ὕπαρξης πού θά μποροῦσαν κάλλιστα νά ἀποκαλεστοῦν "οὐράνια"»[2]. Κάποιος ἄνδρας βρέθηκε σέ «μία ἐξοχή ὅπου ὑπήρχαν ρυάκια, γρασίδι, δέντρα καί βουνά»[3]· ἐπίσης, μία γυναίκα βρέθηκε σέ ἕνα παρόμοιο «ὄμορφο μέρος», καί περιέγραψε πώς «πέρα μακριά... εἶδα μία πόλη. Αὐτή ἡ πόλη εἶχε κτίρια, ξεχωριστά κτίρια. Ἦταν λαμπερά, ἀστραφτερά, ξεχωριστά μεταξύ τους.

1. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Life After Life,* Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 70 (95).

2. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Reflections on Life* After Life, A Bantam-Mockingbird Book, σελ. 15.

3. Στό ἴδιο, σελ.16.4. Στό ἴδιο, σελ.17.

Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ ἦταν εὐτυχισμένοι. Ὑπῆρχαν κρυστάλλινα νερά, συντριβάνια...νομίζω ὅτι θά μποροῦσε νά τήν πεῖ κανείς μία πόλη φωτός».[4]

Στήν πραγματικότητα, ὅπως ἀποκαλύπτουν μερικά ἀπό τά ὑπόλοιπα καινούρια βιβλία, αὐτή εἶναι μία μᾶλλον συνηθισμένη ἐμπειρία. Οἱ Προτεστάντες συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου πού ἀναφέραμε στό προηγούμενο κεφάλαιο πιστεύουν ὅτι πρόκειται – τουλάχιστον ὅταν οἱ περιγραφόμενες εἰκόνες εἶναι καθαρά Βιβλικές – γιά Χριστιανική ἐμπειρία ἡ ὁποία πρέπει νά διαχωρίζεται σαφῶς ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἄλλων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν, τίς ὁποῖες θεωροῦν ὡς δαιμονικές πλάνες. «Οἱ ἄπιστοι φαίνεται πώς βιώνουν ἐμπειρίες βασισμένες σέ λανθασμένες διδασκαλίες, ἐκεῖνες πού στή Βίβλο ἀποδίδονται συγκεκριμένα στό Σατανά· οἱ πιστοί βιώνουν δογματικῶς ὀρθές ἐμπειρίες, οἱ ὁποῖες θά μποροῦσαν νά προέρχονται κατευθείαν ἀπό τή Γραφή».[5] Ἰσχύει ὄντως αὐτό ἤ ὑπάρχει πραγματικά πολύ μεγαλύτερη ἐγγύτητα μεταξύ ἐμπειριῶν πιστῶν καί ἀπίστων ἀπ' ὅ,τι φαντάζονται οἱ συγκεκριμένοι συγγραφεῖς;

Ἡ ἐμπειρία πού παρατίθεται ὡς αὐθεντικά «Χριστιανική» εἶναι αὐτή τῆς Μπέτυ Μάλτς, ἡ ὁποία ἔχει δημοσιεύσει ἕνα βιβλίο ὅπου περιγράφει τήν 28λεπτη «ἐξωσωματική» της ἐμπειρία ἐνῶ ἦταν «κλινικά νεκρή». Ἡ Μάλτς γράφει: «Μετά τό θάνατό μου βρέθηκα ἀμέσως νά ἀνεβαίνω ἕναν ὄμορφο πράσινο λόφο... βάδιζα πάνω σέ γρασίδι, εἶχε τήν πιό ζωντανή ἀπόχρωση πράσινου πού εἶχα δεῖ ποτέ». Συνοδευόταν ἀπό μία ἄλλη φιγούρα πού βάδιζε δίπλα της, «μία ψηλή

4. Στό ἴδιο, σελ.17.

5. Zola Levitt and John Weldon, *Is There Life After Death?,* Harvest House Publishers, Irvine, Ca. 1977, σελ.116.

φιγούρα, πού θύμιζε ἄνδρα καί φοροῦσε μακρύ χιτώνα. Ἀναρωτήθηκα ἄν ἦταν ἄγγελος... Καθώς περπατούσαμε μαζί δέν ἔβλεπα κανέναν ἥλιο – ὑπῆρχε ὅμως παντοῦ φῶς. Ἀριστερά μας, σέ ἀπόσταση, ἄνθιζαν πολύχρωμα λουλούδια. Ὑπήρχαν ἐπίσης θάμνοι καί δέντρα... καί ξαφνικά ἀντικρίσαμε ἕνα ὑπέροχο ἀσημένιο οἰκοδόμημα. Θύμιζε παλάτι, ἀλλά δέν εἶχε πύργους. Καθώς πλησιάζαμε πρός αὐτό, ἄκουσα φωνές. Ἦταν μελωδικές, ἁρμονικές, καί ἔψαλλαν ἐν χορῷ· ἄκουσα τή λέξη «Ἰησοῦς»... Ὁ ἄγγελος προχώρησε μπροστά καί ἔβαλε τήν παλάμη τοῦ χεριοῦ του πάνω σέ μία πύλη πού δέν εἶχα παρατηρήσει προηγουμένως. Γύρω στά τέσσερα μέτρα ὕψος, ἡ πύλη ἦταν ἕνα συμπαγές φύλλο ἀπό μαργαριτάρι.» Ὅταν ἄνοιξε, «μέσα εἶδα κάτι σάν δρόμο πού εἶχε χρυσό χρῶμα μέ ἕνα ἐπίστρωμα ἀπό γυαλί ἤ νερό. Τό κίτρινο φῶς πού ἐκπεμπόταν ἦταν ἐκτυφλωτικό. Δέν ὑπάρχει τρόπος νά τό περιγράψω. Δέν εἶδα κάποια φιγούρα, ὅμως εἶχα αἴσθηση τῆς παρουσίας ἑνός Προσώπου. Ξαφνικά ἤξερα ὅτι τό φῶς ἦταν ὁ Ἰησοῦς.» Ὅταν τήν κάλεσαν νά περάσει τήν πύλη, θυμήθηκε τόν πατέρα της πού προσευχόταν γιά ἐκείνη, ὕστερα οἱ πύλες ἔκλεισαν, καί ἐπέστρεψε στό λόφο, παρατηρώντας τόν ἥλιο νά ἀνατέλλει πάνω ἀπό τό στολισμένο μέ πολύτιμους λίθους τοῖχο· ὁ ἥλιος αὐτός σύντομα ταυτίστηκε μέ τόν ἥλιο πού ἀνέτελλε πάνω ἀπό τήν πόλη Τέρ Ὤτ, στό νοσοκομεῖο ὅπου βρισκόταν ὅταν ἐπέστρεψε στό σῶμα της, γεγονός πού κοινῶς ἀναγνωρίστηκε ὡς θαῦμα.[6]

Εἶναι ἄραγε αὐτή ἡ ἐμπειρία πραγματικά διαφορετική στό εἶδος της ἀπό τίς περισσότερες ἀνάλογες ἐμπειρίες πού

---

6. Betty Malz, *My Glimpse of Eternity,* Chosen Books, Waco, Texas 1977, σελ.84-89.

ἀναφέρει ὁ Δρ. Μούντυ; Πρόκειται ὄντως γιά ἕνα χριστιανικό ὅραμα τοῦ παραδείσου; Σημειώνουμε ὅτι ἡ κα Μάλτς εἶναι Προτεστάντισσα στό θρήσκευμα, καί ἡ πίστη της ἐνδυναμώθηκε ἀπό αὐτήν τήν ἐμπειρία. Ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανός ἀναγνώστης δέν εἶναι, φυσικά, τόσο πεπεισμένος γιά τήν αὐθεντικότητα τῆς ἐμπειρίας της ὅσο εἶναι οἱ Προτεστάντες συγγραφεῖς πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Ἀνεξάρτητα ἀπό ὁποιαδήποτε γνώση πού μπορεῖ νά διαθέτουμε γιά τό πῶς ἡ ψυχή προσεγγίζει τόν οὐρανό μετά τό θάνατο, καί τό τί ὑφίσταται μέχρι νά καταλήξει ἐκεῖ – αὐτά θά τά συζητήσουμε ἀργότερα – αὐτή ἡ ἐμπειρία δέ μᾶς φαίνεται πραγματικά τόσο πολύ διαφορετική ἀπό τίς «κοσμικές» μεταθανάτιες ἐμπειρίες τίς ὁποῖες ἔχουμε ἀναφέρει καί πού τόσο συζητιοῦνται στίς μέρες μας. Ἐκτός ἀπό τή «Χριστιανική» ἀπόχρωση πού εἶναι φυσικό νά προσδίδει στή συγκεκριμένη ἐμπειρία μία πιστή Προτεστάντισσα – ὁ ἄγγελος, ὁ ὕμνος, ἡ παρουσία τοῦ Ἰησοῦ – ὑπάρχουν ἀρκετά κοινά στοιχεῖα μέ τίς «κοσμικές» ἐμπειρίες: τά αἰσθήματα ἀνακούφισης καί γαλήνης τά ὁποῖα περιγράφει ὡς ἐντελῶς ἀντίθετα μέ αὐτά πού τῆς δημιουργοῦσε ἐπί μῆνες ἡ ἐπώδυνη ἀσθένειά της, τό «φωτεινό ὄν» τό ὁποῖο καί ἄλλοι ἄνθρωποι ταυτίζουν μέ τόν «Ἰησοῦ», ἡ πρόσβαση σέ κάποιο εἶδος διαφορετικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος κεῖται πίσω ἀπό κάποιο εἶδος «συνόρου»· καί εἶναι, τέλος, λίγο παράξενο τό ὅτι ἔβλεπε τόν ἥλιο τοῦ δικοῦ μας κόσμου νά ἀνατέλλει πάνω ἀπό τούς τοίχους μέ τούς πολύτιμους λίθους, ἐάν πράγματι αὐτό ἦταν ὁ παράδεισος. Πῶς πρέπει λοιπόν νά ἑρμηνεύσουμε τήν ἐμπειρία της;

Σέ μερικά ἀπό τά ἄλλα καινούρια βιβλία ἀναφέρεται ἕνας ἀριθμός παρόμοιων ἐμπειριῶν, ἡ σύντομη ἐξέταση τῶν ὁποίων θά μᾶς δώσει μία πιό σαφή εἰκόνα γιά τό τί πράγ-

ματι συμβαίνει.

Ἕνα βιβλίο πού ἔχει ἐκδοθεῖ πρόσφατα περιέχει μία συλλογή ἀπό «Χριστιανικές» ἐμπειρίες ἀνθρώπων, κυρίως Προτεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι εἴτε βρίσκονταν στό κατώφλι τοῦ θανάτου εἴτε εἶχαν θεωρηθεῖ κλινικῶς νεκροί.[7] Στό βιβλίο αὐτό περιγράφεται ἡ ἐμπειρία μίας γυναίκας ἡ ὁποία «πέθανε», ἐλευθερώθηκε ἀπό τό σῶμα της καί ἔφτασε σέ ἕναν τόπο μέ λαμπρό φῶς κοιτάζοντας μέσα ἀπό ἕνα «ἐπουράνιο παράθυρο.» «Αὐτό πού εἶδα ἐκεῖ ἔκανε κάθε γήινη χαρά νά ὠχριᾶ ἀπό ἀσημαντότητα. Λαχταροῦσα νά ἑνωθῶ μέ τό εὐτυχισμένο πλῆθος τῶν παιδιῶν πού τραγουδοῦσαν καί χοροπηδοῦσαν στόν κῆπο μέ τίς μηλιές... Πάνω στά δέντρα ὑπῆρχαν εὐωδιαστά ἄνθη μαζί μέ ὥριμους κόκκινους καρπούς. Καθώς καθόμουν ἐκεῖ ρουφώντας τήν ὀμορφιά, σταδιακά ἄρχισα νά ἀντιλαμβάνομαι τήν ὕπαρξη μίας Παρουσίας· μίας Παρουσίας πού ἐξέπεμπε χαρά, ἁρμονία καί εὐσπλαχνία. Ἡ καρδιά μου ποθοῦσε νά γίνει ἕνα κομμάτι αὐτῆς τῆς ὀμορφιᾶς.» Κατόπιν ἡ γυναίκα αὐτή ἐπέστρεψε στό σῶμα της, ἀφοῦ εἶχε «πεθάνει» γιά δεκαπέντε λεπτά, «τήν ὑπόλοιπη ἐκείνη μέρα, καθώς καί τήν ἑπόμενη, αὐτός ὁ ἄλλος κόσμος ἦταν πολύ πιό πραγματικός γιά μένα ἀπ' ὅ,τι ὁ κόσμος στόν ὁποῖο εἶχα γυρίσει».[8] Ἡ ἐμπειρία πού μόλις ἀναφέραμε προκάλεσε στή γυναίκα μία φαινομενικά «πνευματική» χαρά ἐφάμιλλη μέ αὐτήν τῆς κας Μάλτς, καί ἐπιπλέον ἔδωσε μία νέα θρησκευτική διάσταση στή μετέπειτα ζωή της· ὅμως ἡ εἰκόνα τοῦ «παραδείσου» στή μία περίπτωση εἶναι τελείως διαφορετική ἀπ' ὅ,τι στήν ἄλλη.

7. John Myers, *Voices from the Edge of Eternity,* Spire Books, Old Tappan, N.J. 1973.
8. ἔ. ἀ. σελ. 228-231, ἀναδημοσίευση ἀπό τό *Guideposts Magazine,* 1963.

Μία ἔντονη «μεταθανάτια» ἐμπειρία εἶχε ἕνας γιατρός ἀπό τήν πολιτεία Βιρτζίνια τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν, ὁ Δρ. Τζώρτζ Ρίτσι. Μία σύντομη περίληψη της δημοσιεύτηκε στό *Guideposts Magazine* τό 1963, καί μία ἐκτενέστερη ἀπόδοση κυκλοφόρησε μέ τή μορφή βιβλίου[9]. Ὁ νεαρός Τζώρτζ Ρίτσι ἀφηγεῖται ὅτι μετά ἀπό μία μακρά ἀπροσδόκητη διαδικασία κατά τήν ὁποία χωρίσθηκε ἀπό τό σῶμα του, τό ὁποῖο εἶχε ἐπισήμως χαρακτηρισθεῖ «νεκρό», ἐπέστρεψε στό μικρό δωμάτιο ὅπου κειτόταν τό σῶμα του, καί μόνο τότε συνειδητοποίησε ὅτι ἦταν «νεκρός», ἐνῶ ἀμέσως μετά ἕνα πολύ δυνατό φῶς πλημμύρισε τό δωμάτιο, ἕνα φῶς πού ὁ Ρίτσι αἰσθάνθηκε πώς ἦταν ὁ Χριστός, «μία παρουσία τόσο παρηγορητική, τόσο χαρούμενη καί ἀπόλυτα καθησυχαστική, πού ἤθελα νά χαθῶ γιά πάντα μέσα στό θαῦμα της». Ἀφοῦ εἶδε σέ ἀστραπιαία ἀναδρομή τά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς του, καί ρωτήθηκε: «Τί ἔκανες μέ τό χρόνο πού σοῦ δόθηκε πάνω στή γῆ;», εἶδε κατόπιν τρία ὁράματα. Τά δυό πρῶτα φαίνονταν νά προέρχονται ἀπό «ἕναν πολύ διαφορετικό κόσμο πού κατελάμβανε τόν ἴδιο χῶρο ὅπως ἡ γῆ», ἀλλά παρουσίαζε καί πολλές γήινες εἰκόνες, ὅπως δρόμους καί ἐξοχές, πανεπιστήμια, βιβλιοθῆκες, ἐργαστήρια. «Τόν κόσμο τοῦ τρίτου ὁράματος τόν εἶδα μόνο φευγαλέα. Φαινόταν ὅτι δέν εἴμαστε πιά στή γῆ, ἀλλά ἀπέραντα μακριά της, δέν εἴχαμε καμιά σχέση μέ αὐτήν. Καί ἐκεί, πάλι πολύ μακριά μου, εἶδα μία πόλη – ἀλλά μία πόλη, ἄν κανείς μπορεῖ νά τό διανοηθεῖ, χτισμένη ἀπό φῶς... οἱ τοῖχοι, τά σπίτια, οἱ δρόμοι της ἔμοιαζαν νά ἐκπέμπουν φῶς, ἐνῶ ἀνάμεσά τους κινοῦνταν ὄντα τόσο ἐκτυφλωτικά λαμπρά ὅπως Ἐκεῖνος πού στεκόταν δίπλα μου. Ἦταν ἕνα ὅραμα πού κράτησε μόνο γιά

9. George C. Ritchie, Jr., *Return From Tomorrow,* Chosen Books, Waco, Texas 1978.

μία στιγμή, ἀφοῦ ἀμέσως μετά οἱ τοῖχοι τοῦ μικροῦ δωματίου ἔκλεισαν γύρω μου, τό ἐκτυφλωτικό φῶς σιγά-σιγά ἔσβησε, καί ἕνας περίεργος ὕπνος μέ κυρίευσε.» Πρίν ἀπό τήν ἐμπειρία του, ὁ Ρίτσι δέν εἶχε ποτέ διαβάσει τίποτε σχετικό μέ τή «μετά θάνατον» ζωή· μετά τήν ἐμπειρία του ὅμως, ἔγινε ἕνα πολύ δραστήριο μέλος τῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας.[10]

Ἡ παραπάνω ἐντυπωσιακή ἐμπειρία συνέβη τό 1943, καί ὅπως φαίνεται, τέτοιες ἐμπειρίες εἶναι κάθε ἄλλο παρά μεμονωμένες στό σύνολο τῶν ἐμπειριῶν «ἀνάνηψης» πού καταγράφονταί τά τελευταῖα χρόνια. Ὁ Προτεστάντης πάστορας Νόρμαν Βίνσεντ Πήλ καταγράφει στό βιβλίο του παρόμοιες ἐμπειρίες μέ τό ἑξῆς σχόλιο: «Παραίσθηση, ὄνειρο, ὅραμα – δέν πιστεύω ὅτι εἶναι τίποτε ἀπ᾽ αὐτά. Ἔχω περάσει τόσα πολλά χρόνια κουβεντιάζοντας μέ ἀνθρώπους πού ἔφτασαν στό χεῖλος τοῦ «κάτι» καί ἔριξαν μιά ματιά πέρα ἀπ᾽ αὐτό, ἀνθρώπους πού ὁμόφωνα ἀναφέρουν ὅτι ἔνιωσαν ὀμορφιά, φῶς καί γαλήνη, ὥστε ἐγώ ὁ ἴδιος δέν ἔχω καμιά σχετική ἀμφιβολία».[11] Τό *Voices from the Edge of Eternity* χρησιμοποιεῖ πολυάριθμα παραδείγματα ἀπό τρεῖς ἀνθολογίες τοῦ 19ου αἰώνα πού ἔχουν συγκεντρώσει διηγήσεις γιά ὁράματα στό νεκρικό κρεβάτι καί ἐμπειρίες στό κατώφλι τοῦ θανάτου· παρότι κανένα ἀπό τά παραδείγματά του δέν εἶναι τόσο λεπτομερές ὅσο μερικές ἀπό τίς πιό πρόσφατες μαρτυρίες, προσφέρουν ἐν τούτοις ἄφθονες ἀποδείξεις ὅτι ἡ ὅραση ὑπερκόσμιων σκηνῶν καί ὀπτασιῶν ἀποτελεῖ ἀρκετά κοινή ἐμπειρία μεταξύ τῶν ἑτοιμοθάνατων. Στή διάρκεια τέτοιων ἐμπειριῶν, αὐτοί πού πιστεύουν στό Χριστό καί εἶναι προε-

10. Myers, ἔ. ἀ., σελ. 56-61.

11. Norman Vincent Peale, *The Power of Positive Thinking,* Prentice-Hall, Νέα Ὑόρκη 1953, σελ. 256.

τοιμασμένοι γιά τό θάνατο νιώθουν γαλήνη καί χαρά, βλέπουν φῶς, ἀγγέλους, τόν παράδεισο, ἐνῶ οἱ ἄπιστοι στήν πιό παραδοσιακή Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα συχνά βλέπουν δαίμονες καί κόλαση.

Ἔχοντας ἀποδείξει τήν ἀδιαμφισβήτητη ὕπαρξη αὐτῶν τῶν ὁραμάτων, καλούμαστε τώρα νά θέσουμε τό ἐρώτημα: Ποιά εἶναι ἡ φύση τους; Εἶναι ἡ θέαση τοῦ παραδείσου πράγματι τόσο κοινή μεταξύ αὐτῶν πού, ἐνῶ νομίζουν ὅτι πεθαίνουν ὡς χριστιανοί, βρίσκονται ὡστόσο ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας;

Προκειμένου νά προσδιορίσουμε τή φύση καί τήν ἀξία τέτοιων ἐμπειριῶν, θά ξεκινήσουμε μέ τήν ἴδια προσέγγιση πού ἐφαρμόσαμε καί στό θέμα τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους». Θά ἐξετάσουμε τίς ἐμπειρίες πού ἔχουν οἱ μή Χριστιανοί κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου γιά νά δοῦμε ἐάν εἶναι φανερά διαφορετικές ἀπό αὐτές τῶν καθ' ὁμολογίαν Χριστιανῶν. Ἐάν καί οἱ μή Χριστιανοί βλέπουν συνήθως τόν «παράδεισο» κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου ἤ μετά τό «θάνατο», τότε θά πρέπει νά κατανοήσουμε αὐτήν τήν ἐμπειρία ὡς κάτι φυσικό πού εἶναι δυνατό νά συμβεῖ στόν καθένα, καί ὄχι ὡς κάτι συγκεκριμένα Χριστιανικό. Τό βιβλίο τῶν Δρων Ὄσις καί Χάραλντσον προσφέρει πολλά ἀποδεικτικά στοιχεῖα σχετικά μέ τό συγκεκριμένο θέμα.

Οἱ δυό ἐρευνητές ἀναφέρουν περίπου 75 περιπτώσεις «ὁραμάτων ἑνός ἄλλου κόσμου» πού τά εἶδαν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι πέθαιναν. Μερικοί περιγράφουν ἀπίστευτης ὀμορφιᾶς κήπους καί λιβάδια· ἄλλοι βλέπουν πύλες νά ἀνοίγονται ὁδηγώντας σέ μία ὄμορφη ἐξοχή ἤ μία πόλη· πολλοί ἀκοῦν ὑπερκόσμια μουσική. Συχνά κάποιες μᾶλλον ἐγκό-

σμιες εἰκόνες ἀναμειγνύονται μέ τά παραπάνω, ὅπως στήν περίπτωση τῆς ᾿Αμερικανίδας πού πῆγε μέ ταξί σέ ἕναν ὄμορφο κῆπο, ἤ τῆς ᾿Ινδῆς πού πῆγε στό δικό της «παράδεισο» πάνω σέ μία ἀγελάδα[12], ἤ τοῦ Νεοϋορκέζου πού βρέθηκε μέσα σέ ἕνα καταπράσινο λιβάδι, μέ τήν ψυχή του πλημμυρισμένη ἀπό «ἀγάπη καί εὐτυχία» καί ἔβλεπε σέ ἀπόσταση τά κτίρια τοῦ Μανχάταν καί ἕνα λούνα πάρκ.[13]

Εἶναι ἀξιοσημείωτο τό γεγονός ὅτι στή μελέτη τῶν Ὄσις καί Χάραλντσον οἱ ἰνδουιστές βλέπουν τόν «παράδεισο» τόσο συχνά ὅσο καί οἱ χριστιανοί, καί ἐνῶ οἱ Χριστιανοί συχνά βλέπουν «ἀγγέλους» καί τόν «᾿Ιησοῦ», οἱ ἰνδουϊστές ἐξίσου συχνά βλέπουν ἰνδουϊστικούς ναούς καί θεούς.[14] ᾿Ακόμα πιό ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ θρησκευτική ἀφοσίωση ἤ ἡ συμμετοχή σέ θρησκευτικές δραστηριότητες φαίνεται νά μήν ἔχει καμιά ἀπολύτως ἐπίδραση ὅσον ἀφορᾶ τήν ἱκανότητά τους νά βλέπουν ὑπερκόσμια ὁράματα· «βαθιά θρησκευόμενοι ἀσθενεῖς βλέπουν κήπους, πύλες καί τόν παράδεισο τόσο συχνά, ὅσο κι ἐκεῖνοι πού εἶναι λιγότερο ἤ καί καθόλου θρησκευόμενοι.[15] Μάλιστα, ἕνα μέλος τοῦ ᾿Ινδικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ἀθεϊστής καί ὑλιστής, μεταφέρθηκε ἐνῶ πέθαινε σέ «ἕνα πανέμορφο μέρος, ὄχι τοῦ κόσμου τούτου...». Στό βάθος ἄκουγε μουσική καί κάποια τραγούδια. Ὅταν συνειδητοποίησε ὅτι ζοῦσε ἀκόμα, στενοχωρήθηκε πού ἦταν ἀνάγκη νά ἀφήσει αὐτό τό πανέμορφο μέρος.[16] Κάποιος ἄλλος ἄνθρωπος εἶχε ἀποπειραθεῖ νά αὐτοκτονή-

12. Karl Osis & Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death,* Avon Books, Νέα ῾Υόρκη, σελ.163.

13. David Wheeler, *Journey to the Other Side,* Ace Books, Νέα ῾Υόρκη, σελ.100-105.

14. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ. 177.

15. Στό ἴδιο, σελ. 173.

16. Στό ἴδιο, σελ. 179.

σει καί ἐνῶ πέθαινε εἶπε τά ἀκόλουθα: «Βρίσκομαι στόν παράδεισο. Ὑπάρχουν τόσα σπίτια γύρω μου, τόσοι δρόμοι μέ μεγάλα δέντρα πού ἔχουν γλυκούς καρπούς καί πουλάκια πού τραγουδοῦν στίς φυλλωσιές τους».[17] Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς πού βιώνουν τέτοιες ἐμπειρίες διακατέχονται ἀπό αἰσθήματα χαρᾶς, γαλήνης, ἠρεμίας καί ἀποδοχῆς τοῦ θανάτου· ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοί πού ἐπιθυμοῦν νά ἐπιστρέψουν στή γήινη ζωή.[18]

Εἶναι λοιπόν φανερό ὅτι πρέπει νά εἴμαστε ἐξαιρετικά προσεκτικοί ὅταν ἑρμηνεύουμε τά «ὁράματα παραδείσου» πού βλέπουν οἱ ἑτοιμοθάνατοι ἤ οἱ «νεκροί». Ὅπως καί προηγουμένως στό 2ο Κεφάλαιο, ὅταν ἐξετάζαμε τή «συνάντηση μέ ἄλλους», ἔτσι καί τώρα ἔχουμε καθῆκον νά κάνουμε μία σαφή διάκριση ἀνάμεσα στά γνήσια ὑπερκόσμια ὁράματα, πού εἶναι δωρεά τῆς Θείας Χάριτος ἀπό τήν ἁπλῶς καί μόνο φυσική ἐμπειρία ἡ ὁποία, ἀκόμα κι ἄν ξεφεύγει ἀπό τά συνήθη ἀνθρώπινα ὅρια, δέν εἶναι οὔτε στό ἐλάχιστο «πνευματική» καί δέ μᾶς λέει τίποτα ἀπολύτως γιά τήν ἀληθινή πραγματικότητα εἴτε τοῦ παραδείσου εἴτε τῆς κόλασης ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται στήν αὐθεντική χριστιανική διδασκαλία.

Καί τώρα βρισκόμαστε μπροστά στό πιό σημαντικό μέρος τῆς ἔρευνάς μας γιά τίς ἐμπειρίες στό κατώφλι τοῦ θανάτου καί τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: πρῶτον, τήν ἐκτίμηση καί ἀξιολόγησή τους μέ κριτήριο τήν αὐθεντική Χριστιανική διδασκαλία καί ἐμπειρία γύρω ἀπό τή μετά θάνατον ζωή, καί δεύτερον, τόν προσδιορισμό τῆς σημασίας τους καθώς καί τῆς σπουδαιότητάς τους γιά τή σημερινή ἐποχή. Ἤδη ὅμως ἔχουμε τή δυνατότητα, στό σημεῖο αὐτό, νά προβοῦμε σέ μία

17. Στό ἴδιο, σελ. 178.

18. Στό ἴδιο, σελ. 182.

προκαταρκτική ἐκτίμηση τῆς «ἐμπειρίας παραδείσου» πού τόσο συχνά ἀναφέρεται σήμερα· οἱ περισσότερες ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες, ἴσως μάλιστα καί ὅλες, ἔχουν ἐλάχιστα κοινά στοιχεῖα μέ τή Χριστιανική ἐμπειρία παραδείσου. Τά ὁράματα αὐτά δέν εἶναι πνευματικά ἀλλά τοῦ κόσμου τούτου. Εἶναι τόσο σύντομα, τόσο εὐπρόσιτα, τόσο κοινά, τόσο γήινα στίς εἰκόνες πού περιγράφουν, πού εἶναι ἀδύνατο νά συγκριθοῦν σοβαρά μέ τά ἀληθινά Χριστιανικά ὁράματα παραδείσου τά ὁποῖα ἔχουν ἐκδηλωθεῖ κατά τό παρελθόν καί μερικά ἀπό τά ὁποῖα θά περιγράψουμε παρακάτω. Ἀκόμα καί τό πιό «πνευματικό» στοιχεῖο πού ἐνυπάρχει σέ μερικά ἀπό αὐτά – ἡ αἴσθηση τῆς «παρουσίας» τοῦ Χριστοῦ – μᾶς πείθει πιό πολύ γιά τήν πνευματική ἀνωριμότητα ἐκείνων πού βλέπουν τά ὁράματα, παρά γιά ὁτιδήποτε ἄλλο. Τά ὁράματα αὐτά δέν προκαλοῦν βαθύτατο δέος, φόβο Θεοῦ καί μετάνοια, πού ἡ αὐθεντική ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ προκαλεῖ στούς χριστιανούς ἁγίους· ἡ ἐμπειρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στό δρόμο γιά τή Δαμασκό ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα μίας τέτοιας αὐθεντικῆς ἐμπειρίας: *«ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν ἤκουσεν φωνήν λέγουσαν αὐτῷ· Σαούλ, Σαούλ, τὶ μὲ διώκεις; εἶπε δέ· τίς εἶ, Κύριε; ὁ δὲ Κύριος εἶπεν. ἐγὼ εἰμὶ Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεωγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα ἔβλεπε· χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν»* (*Πράξεις Ἀπο-*

στόλων 9:3-9)[19]. Ἀντίθετα, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες προκαλοῦν κάτι πού θυμίζει περισσότερο τήν «ἄνεση» καί τή «γαλήνη» τῶν μοντέρνων πνευματιστικῶν καί πεντηκοστιανῶν κινήσεων.

Ὡστόσο δέν μποροῦμε νά μήν παραδεχθοῦμε ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες εἶναι ἀσυνήθιστες· πολλές δέν μποροῦν νά ὑποτιμηθοῦν ὡς ἁπλές παραισθήσεις καί φαίνονται νά λαμβάνουν χώρα ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς γήινης ζωῆς, ὅπως αὐτή ἐννοεῖται γενικά, σέ ἕναν κόσμο κάπου μεταξύ ζωῆς καί θανάτου, ἄν μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὑπάρχει κάτι τέτοιο.

Ἀμέσως παρακάτω θά διαλευκάνουμε τή φύση αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἐξετάζοντας πρῶτα ἀπ᾽ ὅλα τήν αὐθεντική Χριστιανική μαρτυρία, καί κατόπιν – ὅπως κάνει ὁ Δρ. Μούντυ καί πολλοί ἄλλοι πού ἔχουν γράψει σχετικά μέ τό θέμα – θά ἐξετάσουμε τά κείμενα τῶν σύγχρονων ἀποκρυφιστῶν καί ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν ταξιδέψει στόν κόσμο τόν ὁποῖο θά ἐρευνήσουμε. Τά εὑρήματα αὐτῆς τῆς τελευταίας πηγῆς, ἐάν κατανοηθοῦν ὀρθά, προσφέρουν μία ἐκπληκτική ἐπιβεβαίωση τῆς Χριστιανικῆς ἀλήθειας.

Ἄς ξεκινήσουμε λοιπόν θέτοντας τό ἐρώτημα: ποιός εἶναι ἐκεῖνος ὁ κόσμος, σύμφωνα μέ τή Χριστιανική διδασκαλία, στόν ὁποῖο εἰσέρχεται πρῶτα ἡ ψυχή μετά τό θάνατο;

---

19. «Ἀλλ᾽ ἐνῶ, κατὰ τὴν πορείαν του, ἐπλησίαζε εἰς τὴν Δαμασκόν, ἔξαφνα ἄστραψε γύρω του φῶς ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Ἔπεσε εἰς τὴν γῆν καὶ ἄκουσε φωνὴν νὰ τοῦ λέγη, “Σαούλ, Σαούλ, γιατί μέ καταδιώκεις;”. Καί εἶπε, “Ποιὸς εἶσαι, Κύριε;”. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, “Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς τὸν ὁποῖον σὺ καταδιώκεις, ἀλλὰ σήκω καὶ ἔμπα εἰς τὴν πόλιν καὶ θὰ σοῦ δηλωθῆ τί πρέπει νά κάνης”. Οἱ ἄνδρες, ποὺ τὸν συνώδευαν, ἐστάθηκαν βουβοί, διότι ἄκουαν τὴν φωνήν, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπαν κανένα. Ὁ Σαῦλος ἐσηκώθηκε ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἀλλ᾽ ἂν καὶ τὰ μάτια του ἦσαν ἀνοικτά, δὲν ἔβλεπε κανένα· γι᾽ αὐτὸ τὸν κρατοῦσαν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὸν ἔφεραν εἰς τὴν Δαμασκόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἔφαγε οὔτε ἤπιε.» (*Πράξεις Ἀποστόλων* 9: 3-9).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ

Ὁ ἐναέριος κόσμος τῶν πνευμάτων

Ἡ κατανόηση τῆς φύσης τοῦ κόσμου στόν ὁποῖο εἰσέρχεται ἡ ψυχή μετά τό θάνατο, ἀπαιτεῖ τή μελέτη τοῦ θέματος μέσα στό συνολικό πλαίσιο τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Χρειάζεται νά γνωρίσουμε ποιά ἦταν ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου πρίν τήν πτώση του, τίς ἀλλαγές τίς ὁποῖες ὑπέστη μετά τήν πτώση, καί τέλος τίς δυνατότητες πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιά ἐπικοινωνία μέ τά πνευματικά ὄντα.

Ἴσως ἡ πιό συνοπτική ἀνάλυση τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας πάνω σέ αὐτά τά θέματα περιέχεται στόν ἴδιο τόμο τῶν *Ἔργων* τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ ἀπό τόν ὁποῖο ἔχουμε ἤδη παραθέσει ἀποσπάσματα σχετικά μέ τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί ἀγγέλων.[1] Ο Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιέρωσε ἕνα κεφάλαιο τοῦ τόμου αὐτοῦ στό θέμα τῆς ἀντίληψης τῶν πνευμάτων μέσω τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, δηλαδή τῶν ἀγγελικῶν καί δαιμονικῶν ἐμφανίσεων στούς ἀνθρώπους. Στή συνέχεια, θά παραθέσουμε ἀποσπάσματα ἀπό τό συγκεκριμένο κεφάλαιο, τό ὁποῖο ἐκφράζει τήν Ὀρθόδοξη Πατερική διδασκαλία, ὅπως τή μετέδωσε μέ σοβαρότητα καί ἀκρίβεια ἕνας ἀπό τούς μεγάλους Ὀρθόδοξους Πατέρες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.[2]

---

1. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα,* τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1886

2. Οἱ τίτλοι ἔχουν προστεθεῖ ἀπό τόν π. Σεραφείμ Ρόουζ.

Ἡ ἀρχική φύση τοῦ ἀνθρώπου

«Πρίν τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, τό σῶμα του ἦταν ἀθάνατο, ξένο πρός κάθε ἀσθένεια, ξένο πρός τή σημερινή του βραδυκινησία καί παχύτητα, ξένο πρός τά ἁμαρτωλά καί σαρκικά αἰσθήματα τά ὁποῖα σήμερα θεωρεῖ ὡς φυσικά νά ἐνυπάρχουν σέ αὐτό.[3] Οἱ αἰσθήσεις του ἦταν ἀσυγκρίτως πιό ἐκλεπτυσμένες, καί δροῦσαν τελείως ἐλεύθερα καί σέ ἕνα ἀπείρως εὐρύτερο φάσμα. Ἐνδεδυμένος μέ ἕνα τέτοιο σῶμα, μέ τέτοια αἰσθητήρια ὄργανα, ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἱκανός νά ἀντιλαμβάνεται μέσω τῶν αἰσθήσεών του τά πνεύματα, στήν τάξη τῶν ὁποίων ἀνῆκε ὡς πρός τήν ψυχή του· ἦταν ἱκανός νά ἔρχεται σέ κοινωνία μαζί τους, νά ἔχει αὐτήν τή θεία θεωρία καί κοινωνία μέ τό Θεό ἡ ὁποία εἶναι φυσική στά ἅγια πνεύματα. Τό ἅγιο σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο, οὔτε καί διαχώριζε τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ὁ ἄνθρωπος, ἐνδεδυμένος μέ σῶμα, εἶχε τή δυνατότητα νά κατοικεῖ στόν παράδεισο, στόν ὁποῖο τώρα μόνον οἱ ἅγιοι, καί μόνο μέ τίς ψυχές τους, μποροῦν νά παραμένουν, καί πρός τόν ὁποῖο θά ἀνέλθουν τά σώματα τῶν ἁγίων μετά τήν ἀνάσταση. Τότε τά σώματα αὐτά θά ἀφήσουν στόν τάφο τήν παχύτητα τήν ὁποία προσέλαβαν μετά τήν πτώση καί θά γίνουν πνευματικά σώματα, ἀκόμα καί πνεύματα, σύμφωνα μέ τήν ἔκφραση τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου,[4] καί θά ἐκδηλώσουν ἐκεῖνες τίς ἰδιότητες οἱ ὁποῖες τούς δόθηκαν κατά τή δημιουργία τους.[5] Τότε οἱ ἄνθρωποι

---

3. St. Macarius the Great, *Fifty Spiritual Homilies, Homily* 4, μτφρ. A. J. Mason, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca., 1974.

4. Στό ἴδιο, *Homily* 6:13.

5. Ὑπάρχει, ὡστόσο, μία διαφορά στή λεπτότητα ἀνάμεσα στό σῶμα πού

θά εἰσέλθουν καί πάλι στήν τάξη τῶν ἁγίων πνευμάτων καί θά βρίσκονται σέ ἀνοικτή κοινωνία μαζί τους. Ἕνα παράδειγμα τοῦ σώματος, πού θά εἶναι ταυτόχρονα σῶμα καί πνεῦμα, εἶναι τό σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετά τήν ἀνάστασή Του.»

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου

«Μέ τήν πτώση τόσο ἡ ψυχή ὅσο καί τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἄλλαξαν. Ὑπό τήν ἀκριβή ἔννοια ἡ πτώση ἦταν γιά τήν ψυχή καί γιά τό σῶμα ἐπίσης, ἕνας θάνατος. Αὐτό τό ὁποῖο βλέπουμε καί ὀνομάζουμε ὡς θάνατο εἶναι στήν οὐσία μόνον ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, ἐκ τῶν ὁποίων καί τά δυό – ψυχή καί σῶμα – εἶχαν ἤδη θανατωθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς πτώσης. Οἱ ἀδυναμίες τοῦ σώματός μας, ἡ ἀρνητική ἐπίδραση πού ἀσκοῦν σέ αὐτό διάφορες οὐσίες ἀπό τόν ὑλικό κόσμο, ἡ παχύτητά του – αὐτές εἶναι συνέπειες τῆς πτώσης. Ἐξαιτίας τῆς πτώσης τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἰσῆλθε στήν ἴδια τάξη μέ αὐτήν στήν ὁποία ἀνήκουν τά σώματα τῶν ζώων· ἡ ζωή του ὁμοιώθηκε μέ τή ζωή τῶν ἄλογων ζώων, τή ζωή τῆς πεπτωκυίας φύσης του. Τό μεταπτωτικό σῶμα εἶναι τύμβος καί φυλακή γιά τήν ψυχή.

»Ἄν καί οἱ ἐκφράσεις πού χρησιμοποιήσαμε εἶναι ἔντονες, ὡστόσο, δέν ἐκφράζουν ἐπαρκῶς τόν ξεπεσμό τοῦ σώματός μας ἀπό τό ὕψος τῆς πνευματικῆς κατάστασης στή σαρ-

---

εἶχε ὁ ἄνθρωπος στόν παράδεισο πρίν τήν πτώση του, καί σέ αὐτό πού θά ἔχει στούς οὐρανούς μετά τήν ἀνάσταση. Βλ.*Ὁμιλία 45η*, κεφ.5, τοῦ Ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, στό περιοδικό *The Orthodox Word,* τεῦχος Νο 76· βλ. ἐπίσης *The Sin of Adam,* St. Herman Monastery Press, 1979. (Σημ. ἐπιμ. τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης)

κική. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἐξαγνίσει τόν ἑαυτό του μέ τήν ἐπιμελή μετάνοια, πρέπει νά νιώσει τουλάχιστον σέ κάποιο βαθμό τήν ἐλευθερία καί τό ὕψος τῆς πνευματικῆς κατάστασης, ἔτσι ὥστε νά ἀποκτήσει μία κατανόηση τῆς ἀξιοθρήνητης θέσης στήν ὁποία βρίσκεται τό σῶμα του, τῆς κατάστασης νέκρωσής του λόγω τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπό τό Θεό.

«Σέ αὐτήν τήν κατάσταση, λόγω τῆς ἀκραίας παχύτητας καί τραχύτητάς τους, οἱ σωματικές αἰσθήσεις εἶναι ἀνίκανες νά ἔλθουν σέ κοινωνία μέ τά πνεύματα, δέν τά βλέπουν, δέν τά ἀκοῦν, δέν τά αἰσθάνονται. Ἔτσι ὁ ἀμβλύς πέλεκυς δέν εἶναι πλέον ἱκανός νά χρησιμοποιηθεῖ σύμφωνα μέ τό σκοπό του. Τά ἅγια πνεύματα ἀποφεύγουν τήν κοινωνία μέ τούς ἀνθρώπους πού εἶναι ἀνάξιοί της, ἐνῶ τά πεπτωκότα πνεύματα, τά ὁποῖα μᾶς ἔχουν παρασύρει στήν πτώση τους, βρίσκονται ἀνάμεσά μας καί, μέ σκοπό νά μᾶς κρατοῦν πιό εὔκολα σέ αἰχμαλωσία, πασχίζουν νά καταφέρουν νά μένουν ἀπαρατήρητα, τόσο τά ἴδια ὅσο καί οἱ ἁλυσίδες μέ τίς ὁποῖες μᾶς κρατοῦν. Καί ἄν κάποτε ἀποκαλύπτουν τόν ἑαυτό τους, τό κάνουν γιά νά δυναμώσουν ἀκόμα περισσότερο τήν κυριαρχία τους ἐπάνω μας.

»Ὅλοι ἐμεῖς πού βρισκόμαστε ὑποδουλωμένοι στήν ἁμαρτία, πρέπει νά καταλάβουμε ὅτι ἡ κοινωνία μέ τούς ἁγίους ἀγγέλους εἶναι μή φυσική πρός ἐμᾶς ἐξ αἰτίας τῆς ἀποξένωσής μας ἀπό αὐτούς, ἀποξένωση ἡ ὁποία προῆλθε ἀπό τήν πτώση· ὅτι αὐτό πού εἶναι φυσικό πρός ἐμᾶς, γιά τόν ἴδιο λόγο, εἶναι ἡ κοινωνία μέ τά πεπτωκότα πνεύματα, στήν τάξη τῶν ὁποίων ἀνήκουμε ὡς πρός τήν ψυχή· ὅτι τά πνεύματα πού βλέπουν μέ τούς σωματικούς ὀφθαλμούς τους οἱ ἄνθρωποι πού βρίσκονται σέ κατάσταση ἁμαρτίας καί πτώσης εἶναι δαίμονες καί σέ καμιά περίπτωση ἅγιοι ἄγγελοι.

«Μία ρυπαρή ψυχή», λέει ὁ ἅγ. Ἰσαάκ ὁ Σύρος, «δέν εἰσέρχεται στόν ἁγνό κόσμο καί δέ συναντᾶται μέ τά ἅγια πνεύματα»[6]. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἐμφανίζονται μόνον σέ ἅγιους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποκαταστήσει τήν κοινωνία μέ τό Θεό καί μαζί τους, διάγοντας ἕναν ἅγιο βίο[7]».

Ἐπαφή μέ τά πεπτωκότα πνεύματα

«Παρότι οἱ δαίμονες, κατά τήν ἐμφάνισή τους στούς ἀνθρώπους, συνήθως προσλαμβάνουν τήν ἐμφάνιση φωτεινῶν ἀγγέλων προκειμένου νά τούς ἐξαπατήσουν πιό εὔκολα, παρότι ἐπίσης πασχίζουν μερικές φορές νά τούς πείσουν ὅτι εἶναι ἀνθρώπινες ψυχές καί ὄχι δαίμονες – αὐτός ὁ τρόπος ἐξαπάτησης στίς μέρες μας εἶναι πολύ τῆς μόδας μεταξύ τῶν δαιμόνων, λόγω τῆς ἰδιαίτερης προδιάθεσης τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων νά πιστεύουν κάτι τέτοιο – παρότι μερικές φορές προλέγουν τό μέλλον, παρότι ἀποκαλύπτουν μυστήρια ἀκόμα κι ἄν αὐτά συμβαίνουν, ὡστόσο, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά τούς ἐμπιστεύεται κατά κανένα τρόπο. Οἱ δαίμονες μπερδεύουν τήν ἀλήθεια μέ τό ψέμα· ἐνίοτε χρησιμοποιοῦν τήν ἀλήθεια μόνο καί μόνο γιά νά πετύχουν μία πιό βολική ἐξαπάτηση. Ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: *«Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός... καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης»* (*Πρός Κορινθίους Β´* 11:14,15)[8].[9]

6. St. Isaac the Syrian, *Homily* 74.

7. Ὡστόσο, σέ σπάνιες περιπτώσεις, γιά κάποιον εἰδικό σκοπό τοῦ Θεοῦ, ἐμφανίζονται ἄγγελοι σέ ἁμαρτωλούς, ἀκόμα καί σέ ζῶα, ὅπως ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀναφέρει παρακάτω. (Σημ. *τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης*).

»Ἕνας γενικός κανόνας γιά ὅλους τους ἀνθρώπους εἶναι νά μήν ἐμπιστεύονται γιά κανέναν λόγο τά πνεύματα ὅταν ἐμφανίζονται μέ αἰσθητή μορφή, νά μήν ξεκινοῦν συζήτηση μαζί τους, νά μήν τούς δίνουν καμιά προσοχή, νά ἀναγνωρίζουν τήν ἐμφάνισή τους ὡς ἕναν πολύ μεγάλο καί πολύ ἐπικίνδυνο πειρασμό. Ὅσο διαρκοῦν αὐτές οἱ ἐμφανίσεις, ὁ ἄνθρωπος θά πρέπει νά κατευθύνει τό νοῦ καί τήν καρδιά του πρός τό Θεό μέ μία προσευχή στήν ὁποία θά Τοῦ ζητᾶ νά τόν ἐλεήσει καί νά τόν ἀπαλλάξει ἀπό τόν πειρασμό. Ἡ ἐπιθυμία νά δεῖ κανείς πνεύματα, ἡ περιέργεια νά μάθει τά πάντα γι αὐτά καί ἀπό αὐτά, εἶναι ἕνα σημάδι ὑπέρτατης ἀνοησίας καθώς καί πλήρους ἄγνοιας τῶν παραδόσεων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας σχετικά μέ τήν ἠθική καί πνευματική ζωή. Ἡ γνώση τῶν πνευμάτων ἀποκτᾶται τελείως διαφορετικά ἀπ' ὅ,τι ὑποθέτει ὁ μή ἔμπειρος καί ἀπερίσκεπτος πειραματιζόμενος. Γιά τόν μή ἔμπειρο ἡ ἀνοικτή κοινωνία μέ τά πνεύματα ἀποτελεῖ τή μεγαλύτερη συμφορά, ἤ γίνεται αἰτία γιά τίς μεγαλύτερες συμφορές.

»Ὁ θεόπνευστος συγγραφέας τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης λέει ὅτι μετά τήν πτώση τῶν πρωτόπλαστων ὁ Θεός, δηλώνοντάς τους τήν τιμωρία τους πρίν νά τούς ἐξορίσει ἀπό τόν παράδεισο, *ἐποίησε (Κύριος ὁ Θεός) τῷ Ἀδάμ καὶ τῇ γυναικί αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς.* (*Γένεσις* γ΄ 21).[10] Οἱ δερμάτινοι χιτῶνες, σύμφωνα μέ τήν ἐξήγηση τῶν Ἁγίων Πατέρων[11] σημαίνουν τήν τραχεία σάρκα μας ἡ ὁποία

8. «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Σατανᾶς μεταμφιέζεται εἰς ἄγγελον φωτεινόν… καὶ οἱ ὑπηρέται του μεταμφιέζονται εἰς ὑπηρέτας δικαιοσύνης» (*Πρός Κορινθίους Β΄* 11:14,15).

9. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 7-9.

10. «Ὁ δὲ πανάγαθος Θεὸς κατεσκεύασε δι' αὐτοὺς χιτῶνας δερματίνους, μὲ τοὺς ὁποίους καὶ τοὺς ἐνέδυσεν» (*Γένεσις* γ΄ 21).

ὑπέστη αὐτήν τήν ἀλλοίωση κατά τήν πτώση· ἔχασε τή λεπτότητά της καί τήν πνευματική της φύση καί ἔλαβε τή σημερινή της παχύτητα. Μολονότι ἀρχική αἰτία της ἦταν ἡ πτώση, ἐν τούτοις ἡ ἀλλοίωση αὐτή συνέβη κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ Παντοδύναμου Δημιουργοῦ, στό ἀνείπωτο ἔλεός Του γιά ἐμᾶς, καί πρός τό ὕψιστο ὄφελός μας. Ἀνάμεσα στίς ἄλλες συνέπειες πού ἀποβαίνουν πρός ὄφελός μας καί ἀπορρέουν ἀπό τήν κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται σήμερα τό σῶμα μας, θά πρέπει νά ἐπισημάνουμε τήν ἑξῆς: μέσω τῆς παχύτητας τοῦ σώματός μας ἔχουμε καταστεῖ ἀνίκανοι νά ἀντιλαμβανόμαστε μέ τίς αἰσθήσεις μας ἐκεῖνα τά πνεύματα στῶν ὁποίων τόν κόσμο ἔχουμε πέσει μετά τήν πτώση.... Ἡ σοφία καί ἡ καλοσύνη τοῦ Θεοῦ τοποθέτησαν ἕνα ἐμπόδιο ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κατέπεσαν στή γῆ ἀπό τόν παράδεισο, καί στά πνεύματα τά ὁποῖα κατέπεσαν στή γῆ ἀπό τόν οὐρανό· τό ἐμπόδιο αὐτό εἶναι ἡ τραχεία ὑλικότητα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Μέ παρόμοιο τρόπο οἱ κυβερνῆτες στή γῆ ἀπομακρύνουν τούς κακοποιούς ἀπό τήν ἀνθρώπινη κοινωνία κλείνοντάς τους πίσω ἀπό τόν τοῖχο μίας φυλακῆς, ἔτσι ὥστε νά μή βλάψουν τήν κοινωνία ἐνεργώντας σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τους καί νά μή διαφθείρουν ἄλλους ἀνθρώπους.[12] Τά πεπτωκότα πνεύματα ἐνεργοῦν πάνω στούς ἀνθρώπους, φέρνοντάς τους ἁμαρτωλές σκέψεις καί συναισθήματα· ἐλάχιστοι ὅμως ἄνθρωποι κατορθώνουν νά ἔχουν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων[13].

» Ἡ ψυχή, ἐνδεδυμένη μέ ἕνα σῶμα τό ὁποῖο τήν ἀποκλεί-

---

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς *Ὀρθοδόξου Πίστεως,* μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 209.

12. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», *Ἔργα,* μτφρ. στά Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα 1892, VIII, 12.

13. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 11-12.

ει καί τή χωρίζει ἀπό τόν κόσμο τῶν πνευμάτων, σταδιακά ἐξασκεῖται μέσω τῆς μελέτης τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, δηλαδή μέσω τῆς μελέτης τοῦ Χριστιανισμοῦ, καί ἀποκτᾶ τήν ἱκανότητα νά διακρίνει τό καλό ἀπό τό κακό. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀπ. Παῦλος: «*τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ*» (*Πρός Ἑβραίους* 5:14).[14] Τότε τῆς παραχωρεῖται ἡ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων μέσω τῶν πνευματικῶν ὀφθαλμῶν, καί, ἐάν αὐτό βρίσκεται σέ συμφωνία μέ τούς σκοπούς τοῦ Θεοῦ ὁ Ὁποῖος τήν ὁδηγεῖ, τῆς παραχωρεῖται καί ἡ ἀντίληψή τους μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν, ἀφοῦ τώρα ἡ ψυχή κινδυνεύει λιγότερο ἀπό τήν αὐταπάτη καί τήν παραπλάνηση, ἐνῶ ἡ πείρα καί ἡ γνώση πού ἔχει ἀποκτήσει τήν ἐνδυναμώνουν.

»Κατά τόν ἀποχωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα μέσω τοῦ ὁρατοῦ θανάτου, εἰσερχόμαστε πάλι στήν τάξη καί τήν κοινωνία τῶν πνευμάτων. Εἶναι φανερό ὅτι γιά μία ἐπιτυχή εἴσοδο στόν κόσμο τῶν πνευμάτων χρειάζεται ἀπαραιτήτως νά ἀσκήσουμε ἔγκαιρα τόν ἑαυτό μας στό νόμο τοῦ Θεοῦ, καθώς καί ὅτι ἀκριβῶς γιά νά ὁλοκληρώσουμε αὐτήν τήν ἐκπαίδευση μᾶς ἔχει δοθεῖ ἕνα ὁρισμένο χρονικό διάστημα, καθορισμένο ἀπό τό Θεό γιά κάθε πρόσωπο γιά τό προσκυνηματικό του ταξίδι στή γῆ. Αὐτό τό προσκυνηματικό ταξίδι ὀνομάζεται ἐπίγεια ζωή.»

14. «Ἀλλ' ἡ στερεὴ τροφὴ εἶναι διὰ τοὺς ὡρίμους, οἱ ὁποῖοι, ἕνεκα τῆς ἕξεως, ἔχουν γυμνασμένα τά αἰσθητήρια ὄργανα, ὥστε νὰ διακρίνουν μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» (*Πρός Ἑβραίους* 5:14).

Τό ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων

«Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἱκανός νά βλέπει πνεύματα χάρη σέ μία ὁρισμένη ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μέ τρόπο πού δέν μπορεῖ οὔτε νά παρατηρήσει οὔτε νά ἐξηγήσει. Τό μόνο πού παρατηρεῖ στόν ἑαυτό του εἶναι ὅτι ξαφνικά ἀρχίζει νά βλέπει αὐτά πού πρίν δέν ἔβλεπε καί πού οἱ ἄλλοι δέ βλέπουν, ὅπως καί νά ἀκούει αὐτά πού πρίν δέν ἄκουγε. Γιά ὅποιον βιώνει ὁ ἴδιος προσωπικά μία τέτοια ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων, εἶναι μία ἐμπειρία πολύ ἁπλή καί φυσική, παρότι ἀνεξήγητο σέ αὐτόν καί στούς ἄλλους· γιά ὅσους δέν τήν ἔχουν βιώσει, εἶναι παράξενη καί ἀκατανόητη. Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καί μέ τόν ὕπνο: ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱκανός νά βυθίζεται σέ ὕπνο· παραμένει, ὅμως, μυστήριο γιά ἐμᾶς τό τί εἴδους φαινόμενο ἀποτελεῖ ὁ ὕπνος, καί μέ ποιόν τρόπο περνᾶμε, χωρίς νά τό παρατηρήσουμε, ἀπό μία κατάσταση ἐγρήγορσης σέ μία κατάσταση ὕπνου καί ἀπώλειας συνειδήσεως.

»Ἡ ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων μέ τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται σέ κοινωνία μέ τά ὄντα τοῦ ἀόρατου κόσμου μέσω τῶν αἰσθήσεών του ὀνομάζεται στήν Ἁγία Γραφή τό ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων. Ὅπως διαβάζουμε στήν Παλαιά Διαθήκη: *ἀπεκάλυψε δὲ ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς Βαλαάμ, καὶ ὁρᾷ τὸν ἄγγελον Κυρίου ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν μάχαιραν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ* (*Ἀριθμοί* κβ΄31).[15] Ἀλλά καί ὁ Προφήτης Ἐλισαῖος, περικυκλωμένος ἀπό ἐχθρούς,

---

15. « Τότε ὁ Θεὸς ἤνοιξεν τὰ μάτια τοῦ Βαλαὰμ καὶ εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ νὰ ἀντιστέκεται εἰς τὸν δρόμον καὶ νὰ κρατεῖ εἰς τὸ χέρι του γυμνὴν τὴν μάχαιραν. (*Ἀριθμοί* κβ΄ 31).

γιά νά ἠρεμήσει τόν τρομαγμένο ὑπηρέτη του *«προσηύξατο (Ἐλισαιέ) καὶ εἶπε· Κύριε, διάνοιξον δὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ παιδαρίου καὶ ἰδέτω· καὶ διήνοιξε Κύριος τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ εἶδε. καὶ ἰδοὺ τὸ ὄρος πλῆρες ἵππων, καὶ ἅρμα πυρὸς περικύκλῳ Ἐλισαιέ»* (*Βασιλειῶν Δ΄* στ΄ 17).[16] (Βλ. ἐπίσης *Κατά Λουκᾶν* 24:16-31)

»Ἀπό τά χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς τά ὁποῖα παραθέσαμε γίνεται φανερό ὅτι τά σωματικά ὄργανα λειτουργοῦν ὡς θύρες καί πύλες πού ὁδηγοῦν στά βασιλικά δωμάτια τῆς ψυχῆς, καί ὅτι ἀνοίγονται καί κλείνονται κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ. Μέ ὑπέρτατη σοφία καί εὐσπλαχνία, αὐτές οἱ πύλες παραμένουν μονίμως κλειστές στούς μεταπτωτικούς ἀνθρώπους, ἔτσι ὥστε οἱ ὁρκισμένοι ἐχθροί μας, τά πεπτωκότα πνεύματα, νά μήν εἰσορμήσουν βίαια ἐναντίον μας καί μᾶς ὁδηγήσουν στήν ἀπώλεια. Αὐτό τό μέτρο εἶναι πολύ περισσότερο ἀναγκαῖο καθ ὅσον, μετά τήν πτώση, βρισκόμαστε στόν κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων, περικυκλωμένοι ἀπό αὐτά, ὑποδουλωμένοι σέ αὐτά. Μήν ἔχοντας δυνατότητα νά εἰσβάλουν μέσα μας, τά πεπτωκότα πνεύματα κάνουν γνωστή τήν παρουσία τους ἀπ' ἔξω, προκαλώντας διάφορες ἁμαρτωλές σκέψεις καί φαντασίες, μέσω τῶν ὁποίων δελεάζουν τήν εὔπιστη ψυχή, ὥστε νά ἔρθει σέ κοινωνία μαζί τους. Δέν ἐπιτρέπεται στόν ἄνθρωπο νά ἀπομακρύνει τόν ἑαυτό του ἀπό τήν ἐπίβλεψη τοῦ Θεοῦ καί μέ δικούς του τρόπους – μέ παραχώρηση τοῦ Θεοῦ ἀλλά χωρίς τή θέλησή Του – νά

16 «Ὁ Ἐλισαῖος προσηυχήθη πρὸς τὸν Θεόν καὶ εἶπε· "Κύριε, ἄνοιξε, σὲ παρακαλῶ, τὰ μάτια αὐτοῦ τοῦ παιδαρίου, διὰ νὰ ἴδη". Ὁ Κύριος πράγματι ἤνοιξε τὰ μάτια ἐκείνου καὶ εἶδε· καί ἰδοὺ ὅτι τὸ ὄρος ἦτο γεμάτον ἀπὸ ἱππικὸν καὶ ἅρματα πύρινα γύρω ἀπὸ τὸν Ἐλισαῖον» (*Βασιλειῶν Δ΄* στ 17)

ἀνοίξει ὁ ἴδιος τίς δικές του αἰσθήσεις καί νά εἰσέλθει σέ ὁρατή κοινωνία μέ τά πνεύματα. Ὅμως, αὐτό συμβαίνει. Εἶναι φανερό ὅτι μέσω τοῦ δικοῦ του θελήματος ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἐπιτύχει κοινωνία μόνο μέ τά πεπτωκότα πνεύματα. Δέν εἶναι χαρακτηριστικό τῶν ἁγίων ἀγγέλων νά συμμετέχουν σέ κάτι τό ὁποῖο δέ βρίσκεται σέ συμφωνία μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, πού δέν εὐαρεστεῖ τό Θεό....

»Τί εἶναι αὐτό πού ἕλκει τούς ἀνθρώπους ὥστε νά εἰσέλθουν σέ ἀνοικτή κοινωνία μέ τά πνεύματα; Ὅσοι εἶναι ἐλαφρόμυαλοι καί ἀγνοοῦν τήν ἐν Χριστῷ ζωή ἕλκονται ἀπό περιέργεια, ἀπό ἄγνοια, ἀπό ἀπιστία, χωρίς νά καταλαβαίνουν ὅτι κάνοντας κάτι τέτοιο μποροῦν νά προκαλέσουν στόν ἑαυτό τους τό μέγιστο κακό».[17]

» Ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχει κάτι ἰδιαιτέρως σημαντικό στήν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων εἶναι λανθασμένη. Χωρίς τήν πνευματική ἀντίληψη, ἡ αἰσθητή δέν παρέχει μία σωστή, ἀλλά μόνον μία ἐπιφανειακή κατανόηση τῶν πνευμάτων. Μπορεῖ πολύ εὔκολα νά κάνει τούς ἀνθρώπους νά συλλάβουν τά πράγματα μέ τόν πλέον λανθασμένο τρόπο, καί μάλιστα αὐτό συχνότατα συμβαίνει μέ τούς μή ἔμπειρους καί μέ ἐκείνους πού ἔχουν μολυνθεῖ ἀπό ἐγωισμό καί κενοδοξία. Ἡ πνευματική ἀντίληψη τῶν πνευμάτων ἐπιτυγχάνεται μόνον ἀπό τούς ἀληθινούς Χριστιανούς, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι πού διάγουν τίς πιό διεφθαρμένες ζωές διαθέτουν τή μεγαλύτερη ἱκανότητα γιά αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων.... Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι διαθέτουν τέτοια ἱκανότητα ἐκ φύσεως καί σέ

17. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ.13-14.
* π.χ μέσω ἑνός μεντιουμιστικοῦ ταλέντου πού μπορεῖ νά κληρονομηθεῖ (Σημ. ἐπιμ. τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης).

ἄλλους, ἐπίσης ἐλάχιστους, τά πνεύματα ἐμφανίζονται ἐξαιτίας κάποιας εἰδικῆς περίστασης στή ζωή τους. Στίς τελευταῖες δύο περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει εὐθύνη, πρέπει ὅμως νά κάνει κάθε προσπάθεια ὥστε νά ξεφύγει ἀπό αὐτήν τήν πολύ ἐπικίνδυνη κατάσταση. Στήν ἐποχή μας πολλοί ἄνθρωποι ἐπιτρέπουν στόν ἑαυτό τους νά εἰσέλθει σέ κοινωνία μέ πεπτωκότα πνεύματα μέσω μαγνητικῶν φαινομένων (πνευματιστικά φαινόμενα), κατά τά ὁποῖα τά πεπτωκότα πνεύματα συνήθως ἐμφανίζονται μέ τή μορφή φωτεινῶν ἀγγέλων καί παραπλανοῦν καί ἐξαπατοῦν λέγοντας διάφορες ἐνδιαφέρουσες ἱστορίες, ἀναμιγνύοντας τήν ἀλήθεια μέ τό ψέμα· πάντοτε προκαλοῦν μία ἀκραία διαταραχή στήν ψυχή, ἀκόμα καί στή διάνοια.[18]

»Αὐτοί πού βλέπουν πνεύματα, ἀκόμα καί ἅγιους ἀγγέλους, μέ αἰσθητό τρόπο, δέν πρέπει νά σχηματίζουν μεγάλη ἰδέα γιά τόν ἑαυτό τους· ἡ ἀντίληψη μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ἀπό μόνη της δέν ἀποτελεῖ καμιά μαρτυρία τῆς ἀνώτερης ποιότητας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἀφοῦ ὄχι μόνον διεφθαρμένοι ἄνθρωποι διαθέτουν τέτοια ἱκανότητα, ἀλλά ἀκόμα καί τά ἄλογα ζῶα. Ὅπως διαβάζουμε σχετικά στήν Παλαιά Διαθήκη: *“καὶ ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν ρομφαίαν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρί αὐτοῦ, καὶ ἐξέκλινεν ἡ ὄνος ἐκ τῆς ὁδοῦ καὶ ἐπορεύετο εἰς τὸ πεδίον· καὶ ἐπάταξε τὴν ὄνον ἐν τῇ ῥάβδῳ αὐτοῦ τοῦ εὐθύναι αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ.”* (*Ἀριθμοί κβ´* 23)[19]».[20]

18. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 19.
19. «Ἡ ὄνος, ὅταν εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ νὰ τῆς ἐμποδίζη τὸν δρόμον καὶ νὰ κρατῆ ρομφαίαν γυμνὴν εἰς τὸ χέρι του, παρεξέκλινε ἀπὸ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπήγαινε εἰς τὴν πεδιάδα. Ὁ Βαλαὰμ ἐκτύπησεν αὐτὴν μὲ τὴν ράβδον του, διά νὰ τὴν ἐπαναφέρη καὶ κατευθύνη εἰς τὴν οδόν.» (*Ἀριθμοί* κβ´ 23.
20. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 21.

῾Ο κίνδυνος τῆς ἐπαφῆς μέ τά πνεύματα

«῾Η ἀντίληψη τῶν πνευμάτων μέ τούς σωματικούς ὀφθαλμούς προξενεῖ πάντοτε κακό, ἄλλοτε μικρότερο κι ἄλλοτε μεγαλύτερο σέ ὅσους δέ διαθέτουν τήν πνευματική ἀντίληψή τους. ᾿Εδῶ στή γῆ ἀληθινές εἰκόνες τῆς ἀλήθειας ἀναμιγνύονται μέ ψεύτικες (῾Αγ. ᾿Ισαάκ τοῦ Σύρου, *Λόγος Β΄*), ὅπως σέ ἕναν τόπο, ὅπου τό κακό ἀναμιγνύεται μέ τό καλό· ἕνας τέτοιος τόπος εἶναι ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων καί τῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων.»[21]

»῞Οποιος ἀντιλαμβάνεται τά πνεύματα μέ τίς αἰσθήσεις του μπορεῖ εὔκολα νά ἐξαπατηθεῖ μέ ἀποτέλεσμα νά βλάψει τόν ἑαυτό του καί νά ὁδηγηθεῖ στήν ἀπώλεια. ᾿Εάν, τή στιγμή πού ἀντιλαμβάνεται τά πνεύματα, δείξει ἐμπιστοσύνη ἤ εὐπιστία ἀπέναντί τους, εἶναι σίγουρο ὅτι θά ἐξαπατηθεῖ, εἶναι σίγουρο ὅτι θά μαγνητιστεῖ, εἶναι σίγουρο ὅτι θά σφραγιστεῖ μέ τή σφραγίδα τῆς ἐξαπάτησης, μή κατανοητή γιά τόν μή ἔμπειρο, τή σφραγίδα ἑνός φοβεροῦ τραυματισμοῦ τοῦ πνεύματός του· καί ἐπιπλέον, ἡ δυνατότητα ἐπαναφορᾶς στόν ὀρθό δρόμο καί ἡ δυνατότητα σωτηρίας συχνά χάνονται. Αὐτό ἔχει συμβεῖ σέ πάρα πολλούς ἀνθρώπους. ῎Εχει συμβεῖ ὄχι μόνο στούς παγανιστές, τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς βρίσκονταν ὡς ἐπί τό πλεῖστον σέ ἀνοικτή ἐπαφή μέ τούς δαίμονες· ὄχι μόνο σέ πολλούς Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι δέ γνωρίζουν τά μυστήρια τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἐξαιτίας διαφόρων συνθηκῶν ἔχουν εἰσέλθει σέ κοινωνία μέ πνεύματα· ἀλλά ἔχει συμβεῖ καί σέ πολλούς ἀγωνιστές τῆς πίστης καί μοναχούς οἱ ὁποῖοι εἶχαν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν

---

21. Στό ἴδιο σελ. 23.

πνευμάτων χωρίς νά ἔχουν ἀποκτήσει πνευματική ἀντίληψη αὐτῶν.

»Ἡ ὀρθή, νόμιμη εἴσοδος στόν κόσμο τῶν πνευμάτων παρέχεται μόνο μέσω τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καί ζωῆς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι τρόποι εἶναι ἀθέμιτοι καί πρέπει νά ἀποκηρυχθοῦν ὡς ἄχρηστοι καί καταστροφικοί. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ τόν ἀληθινό ἀγωνιστή τοῦ Χριστοῦ στήν ἀντίληψη τῶν πνευμάτων. Ὅταν ὁ Θεός ὁδηγεῖ, τά προκαλύμματα τῆς ἀλήθειας, μέ τά ὁποῖα ἐνδύεται τό ψέμα, ἀπομακρύνονται ἀπό τήν ἴδια τήν ἀλήθεια· τότε, παρέχεται στόν Χριστιανό ἀγωνιστή, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἡ πνευματική ἀντίληψη τῶν πνευμάτων, καί τοῦ ἀποκαλύπτονται λεπτομερῶς καί μέ ἀκρίβεια οἱ ἰδιότητές τους. Μόνον ἀφοῦ γίνει αὐτό δωρίζεται σέ ὁρισμένους ἀσκητές ἡ αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων, μέ τήν ὁποία ὁλοκληρώνεται ἡ γνώση γιά τά πνεύματα, γνώση τήν ὁποία ἔχουν ἀρχικά ἀποκτήσει μέσω τῆς πνευματικῆς ἀντίληψής τους».[22]

Μερικές πρακτικές συμβουλές

Ἀπό τά λόγια τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου, στό Βίο του πού συνέγραψε ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος – ἤδη ἀναφέρθηκε πιό πάνω ὡς ἡ κύρια πηγή τῆς γνώσης μας περί τῆς δραστηριότητας τῶν δαιμόνων – ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δανείζεται πρακτικές συμβουλές τίς ὁποῖες ἀπευθύνει πρός τούς Χριστιανούς ἀγωνιστές σχετικά μέ τό πῶς νά συμπεριφέρονται σέ περίπτωση πού τούς συμβεῖ νά ἔχουν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων. Οἱ συμβουλές του ἔχουν τεράστια ἀξία γιά ὅλους ὅσους ἐπι-

22. Στό ἴδιο, σελ. 24.

θυμοῦν νά ζοῦν μία ἀληθινή Χριστιανική πνευματική ζωή στίς μέρες μας, στίς ὁποῖες, γιά λόγους πού θά προσπαθήσουμε νά ἐξηγήσουμε παρακάτω, ἡ αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων ἔχει γίνει πολύ πιό συχνή ἀπ᾽ ὅσο ποτέ ἄλλοτε.

Ὁ ἅγ. Ἀντώνιος διδάσκει ὅτι:

« Ὡς τεκμήριον – γιά ἀπόδειξη δική σας καί γιά ἀφοβία ἐναντίον τους – νἄχετε τό ἑξῆς:

Ὅταν γίνη κάποια φαντασία, μήν τά χάνεις ἐκ τῶν προτέρων ἀπό δειλία, ἀλλ᾽ ὁποιαδήποτε κι ἄν εἶναι ἡ φαντασία αὐτή, πάρε θάρρος καί ρώτα πρῶτον:

– Ποιός εἶσαι σύ καί ποῦθε ἔρχεσαι; –«Τίς εἶ σὺ καὶ πόθεν;»

Καί ἐάν μέν εἶναι ὀπτασία ἁγίων, σέ πληροφοροῦν καί μεταβάλλουν τό φόβο σου σέ χαρά. Ἄν δέ εἶναι καμιά διαβολική, ἀμέσως ἀδυνατεῖ, γιατί βλέπει ἰσχυρή τή διάνοιά σου. Γιατί μέ τό νά ρωτᾶ κανείς νά μάθη:

–Τίς εἶ καὶ πόθεν; Αὐτό εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἀπόδειξις ἀταραξίας.

Ἔτσι, ὁ μέν Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ρώτησε καί ἔμαθε: *"Καὶ ἐγένετο ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἱεριχῷ, καὶ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν ἄνθρωπον ἑστηκότα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ ἡ ρομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. καὶ προσελθὼν Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου νυνὶ παραγέγονα."* (*Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ* ε´ 13-14).[23] Καί δέν κατώρθωσε νά ἐξαπα-

23. «Συνέβη δὲ τότε καὶ τοῦτο: Ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἦτο πλησίον τῆς Ἱεριχοῦς, ἐσήκωσε τὰ μάτια του καὶ εἶδεν ἕνα ἄνδρα ὄρθιον ἐνώπιόν του, εἰς τὸ χέρι τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε γυμνὴ ρομφαία. Ὁ Ἰησοῦς ἐπλησίασεν αὐτὸν καὶ τοῦ εἶπεν· «Ἰδικός μας εἶσαι σὺ ἢ μήπως εἶσαι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς;» Ἐκεῖνος ἀπήντησεν· "ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου· μόλις δὲ τώρα δὰ ἦλθα ἐδῶ"» (*Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ* ε´ 13-14).

τήση ὁ ἐχθρός τό Δανιήλ, ἀκριβῶς ἐπειδή τόν ρώτησε: “*Καὶ εἶπεν· εἰ οἶδας, ἱνατί ἦλθον πρὸς σέ; καὶ νῦν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἄρχοντος Περσῶν· καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἄρχων τῶν ῾Ελλήνων ἤρχετο*” (*Δανιήλ ι´* 20)[24]».[25]

῾Ο ᾿Επίσκοπος ᾿Ιγνάτιος, ἀφοῦ πρῶτα ἀναφέρει τό πῶς ἀκόμα καί ὁ ἅγ. Συμεών ὁ Στυλίτης σχεδόν ἐξαπατήθηκε κάποτε ἀπό ἕνα δαίμονα πού ἐμφανίστηκε μπροστά του μέ τή μορφή ἀγγέλου μέσα σέ πύρινο ἅρμα[26], προειδοποιεῖ τούς σημερινούς ᾿Ορθόδοξους Χριστιανούς: «᾿Αφοῦ οἱ ἅγιοι ἀντιμετώπισαν τέτοιο κίνδυνο νά ἐξαπατηθοῦν ἀπό τά πονηρά πνεύματα, ὁ κίνδυνος αὐτός προβάλλει ἀκόμα πιό τρομακτικός γιά ἐμᾶς. ᾿Αφοῦ οἱ ἅγιοι δέν ἀνεγνώριζαν πάντοτε τούς δαίμονες πού ἐμφανίζονταν μπροστά τους μέ τή μορφή ἁγίων ἀλλά καί τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, πῶς εἶναι δυνατόν ἐμεῖς νά σκεφτοῦμε ὅτι θά τούς ἀναγνωρίσουμε χωρίς νά πέσουμε σέ σφάλμα; ῾Ο μόνος τρόπος σωτηρίας ἀπό τά δαιμονικά πνεύματα εἶναι νά ἀρνηθοῦμε πλήρως νά ἔχουμε ἀντίληψη αὐτῶν καί ἐπικοινωνία μαζί τους, ἀναγνωρίζοντας τήν ἀκαταλληλότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας γιά κάτι τέτοιο.

»Οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανικοῦ ἀγώνα ζητοῦν ἀπό τούς εὐσεβεῖς ἀγωνιστές νά μήν ἐμπιστεύονται κανενός εἴδους εἰκόνα ἤ ὀπτασία πού θά ἐμφανιστεῖ ξαφνικά μπρο-

24 «᾿Εκεῖνος εἶπε· “γνωρίζεις, τάχα, διατὶ ἦλθα πρός σέ; Τώρα ἐγὼ θὰ ἐπιστρέψω νὰ πολεμήσω μὲ τὸν ἄρχοντα ἄγγελον τὸν ἐξουσιάζοντα εἰς τοὺς Πέρσας. ῞Οταν ἐγὼ ἔφευγα, ἤρχετο ὁ ἄγγελος ἄρχων τῶν ῾Ελλήνων.» (*Δανιήλ* ι´ 20)

25. Μ. ᾿Αθανασίου Πατριάρχου ᾿Αλεξανδρείας, *῾Ο Μέγας ᾿Αντώνιος-Βίος καί Πολιτεία,* μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, ᾿Εκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ´ ἐκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 94· Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ.. σελ. 43-44.

26. 7 Σεπτεμβρίου, *῾Ο Μέγας Συναξαριστής τῆς ᾿Ορθοδόξου ᾿Εκκλησίας,* ᾿Εκδ. Ματθαίου Λάγγη, τόμ. Ζ´, 5η ἔκδ., ᾿Αθήνα 1999.

στά τους, οὔτε νά ἀρχίζουν κουβέντα μαζί της, οὔτε νά τῆς δίνουν καμιά προσοχή. Ἐπίσης τούς ζητοῦν νά προφυλάσσουν τόν ἑαυτό τους κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐμφανίσεων κάνοντας τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ, νά κλείνουν τά μάτια τους, καί μέ ἀκλόνητη ἐπίγνωση τῆς ἀναξιότητας καί τῆς ἀκαταλληλότητάς τους νά βλέπουν ἅγια πνεύματα, νά ἱκετεύουν τόν Θεό ζητώντας Του νά τούς προστατεύει ἀπ' ὅλες τίς παγίδες καί τίς πλάνες πού μέ πανουργία ἐπινοοῦν ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τά μοχθηρά πνεύματα.

Ἐπιπλέον, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει χωρίο ἀπό τόν ἅγ. Γρηγόριο τό Σιναΐτη: «Ποτέ νά μήν παραδεχθεῖς ὅ,τι καί ἄν δεῖς, αἰσθητό ἤ νοερό, ἐξωτερικά ἤ ἐσωτερικά, ἀκόμα καί ὀπτασία Χριστοῦ, ἤ δῆθεν Ἀγγέλου, ἤ μορφή ἁγίου, ἤ νά φαντάζεσαι φῶς μέ τό νοῦ σου ἤ νά δίνεις σ' αὐτόν σχῆμα. Γιατί κι ὁ ἴδιος ὁ νοῦς ἔχει ἀπό τή φύση του τή δύναμη τῆς φαντασίας καί εὔκολα μπορεῖ νά σχηματίζει τίς μορφές ὅσων ἐπιθυμεῖ, σ' ἐκείνους πού δέν τόν προσέχουν ἀκόμα μέ ἀκρίβεια, καί προκαλεῖ βλάβη καί στόν ἑαυτό του».[27]

Συμπέρασμα

Ἐν κατακλεῖδι, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος διδάσκει: «Ἡ μόνη ὀρθή εἴσοδος στόν κόσμο τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ Χριστιανική ζωή καί διδασκαλία. Ἡ μόνη ὀρθή εἴσοδος στήν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ Χριστιανική πρόοδος καί τελειοποίηση.[28]

27. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, «Περί πλάνης καί διαφόρων ζητημάτων», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν,* μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Δ', γ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 236 · Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 47-49

28. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 53.

»Ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα πού εἶναι καθορισμένη ἀπό τόν ἕνα καί μοναδικό Θεό καί πού μόνον Ἐκεῖνος τή γνωρίζει, εἶναι σίγουρο ὅτι θά εἰσέλθουμε κι ἐμεῖς στόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἡ ὥρα αὐτή δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τόν καθένα μας! Μακάρι ὁ πανάγαθος Θεός νά μᾶς ἀξιώσει νά ζήσουμε τήν ἐπίγεια ζωή μας μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε κατά τή διάρκειά της νά μπορέσουμε νά διακόψουμε τήν ἐπικοινωνία μέ τά πεπτωκότα πνεύματα, καί νά εἰσέλθουμε σέ ἐπικοινωνία μέ τά ἅγια πνεύματα ἔτσι ὥστε, ἔχοντας ἀπεκδυθεῖ τό σῶμα, νά μπορέσουμε νά συγκαταλεχθοῦμε μέ τά ἅγια καί ὄχι μέ τά πεπτωκότα πνεύματα!».[29]

Ἡ διδασκαλία αὐτή τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνάτιου Μπριαντσιανίνωφ, γραμμένη περισσότερο ἀπό ἕναν αἰώνα πρίν, θά μποροῦσε κάλλιστα νά εἶχε γραφτεῖ σήμερα, ἀφοῦ περιγράφει μέ τέτοια ἀκρίβεια τους πνευματικούς πειρασμούς τῆς σύγχρονης ἐποχῆς κατά τήν ὁποία οἱ «θύρες τῆς ἀντίληψης» – γιά νά χρησιμοποιήσουμε μία δημοφιλή φράση ἑνός πειραματιστῆ τοῦ χώρου αὐτοῦ, τοῦ Ἄλντους Χάξλεϋ – ἔχουν ἀνοιχθεῖ γιά τούς ἀνθρώπους σέ βαθμό ἀσύλληπτο γιά τήν ἐποχή τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου.

Αὐτά τά λόγια δέ χρειάζονται σχεδόν κανένα σχόλιο. Ὁ ἀναγνώστης πού διαθέτει ἀντίληψη, ἴσως νά ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά ἑρμηνεύει βάσει αὐτῶν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες πού περιγράφουμε στό βιβλίο μας καί ὡς ἐκ τούτου, ἴσως ἔχει ἀρχίσει νά συνειδητοποιεῖ τόν τρομερό κίνδυνο πού τέτοιες ἐμπειρίες συνεπάγονται γιά τήν ἀνθρώπινη ψυχή. Ὅποιος γνωρίζει καλά τή σχετική Ὀρθόδοξη διδασκαλία δέν μπορεῖ παρά νά ἀντικρύσει μέ κατάπληξη καί φρίκη τήν εὐκολία μέ

29. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 67.

τήν ὁποία οἱ σημερινοί «Χριστιανοί» ἐμπιστεύονται τά ὁράματα καί τίς ὀπτασίες πού ἀποτελοῦν ἕνα τόσο συχνό σημερινό φαινόμενο. ῾Ο λόγος γι᾽ αὐτήν τήν εὐπιστία εἶναι σαφής: ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός καί ὁ Προτεσταντισμός, ἀποκομμένοι ἐδῶ καί αἰῶνες ἀπό τήν ᾿Ορθόδοξη διδασκαλία καί πρακτική τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἔχουν ἀπολέσει κάθε ἱκανότητα γιά σαφή διάκριση τοῦ κόσμου τῶν πνευμάτων. ῾Η ἀπολύτως οὐσιαστική Χριστιανική ἰδιότητα τῆς δυσπιστίας ἀπέναντι στίς «καλές» ἰδέες καί τά «καλά» συναισθήματα ἔχει καταντήσει τελείως ξένη πρός αὐτούς. ῎Ετσι, οἱ «πνευματικές» ἐμπειρίες καί οἱ ἐμφανίσεις πνευμάτων εἶναι ἴσως πιό συχνές σήμερα παρά σέ ὁποιαδήποτε ἄλλη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καί μία μωρόπιστη ἀνθρωπότητα εἶναι πρόθυμη καί ἱκανή νά δεχθεῖ τή θεωρία μίας «νέας ἐποχῆς» πνευματικῶν θαυμάτων ἤ μία «νέα ἔκχυση» τοῦ ῾Αγίου Πνεύματος, ἔτσι ὥστε νά ἐξηγήσει αὐτό τό γεγονός. ῾Η ἀνθρωπότητα ἔχει περιπέσει σέ τέτοια πνευματική ἐξαθλίωση, πού φαντάζεται ὅτι εἶναι «Χριστιανική» ἀκόμα καί τή στιγμή πού προετοιμάζεται γιά τήν ἐποχή τῶν δαιμονικῶν «θαυμάτων» πού εἶναι σημάδι τῶν ἐσχάτων καιρῶν: *«εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμονίων ποιοῦντα σημεῖα, ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.»* (*᾿Αποκάλυψις ᾿Ιωάννου* 16:14).[30]

Θά πρέπει νά προσθέσουμε ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ᾿Ορθόδοξοι

---

30. «Αὐτὰ εἶναι πνεύματα δαιμονικὰ ποὺ κάνουν σημεῖα, καὶ ἐπῆγαν εἰς τοὺς βασιλεῖς ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ νὰ τοὺς συγκεντρώσουν εἰς τὸν πόλεμον τῆς ῾Ημέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ Παντοκράτορος.» (*᾿Αποκάλυψις ᾿Ιωάννου* 16:14).

Χριστιανοί, ἐνῶ θεωρητικά κατέχουν τήν ἀληθινή Χριστιανική διδασκαλία, σπανίως ἔχουν ἐπίγνωση αὐτῆς, καί συχνά ἐξαπατοῦνται τό ἴδιο εὔκολα μέ τούς μή Ὀρθόδοξους. Εἶναι καιρός αὐτή ἡ διδασκαλία νά ἀνακτήσει τή θέση της μέ τή δραστηριοποίηση αὐτῶν πού τήν ἔχουν κληρονομήσει!

Ἀποκαλύπτεται ὅτι ἐκεῖνοι πού σήμερα περιγράφουν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους εἶναι τόσο εὐκολόπιστοι σχετικά μέ αὐτές ὅσο καί κάθε ἄλλος πού παραπλανήθηκε στό παρελθόν· σέ ὅλα τά σύγχρονα σχετικά κείμενα ὑπάρχουν ἐξαιρετικά λίγες περιπτώσεις στίς ὁποῖες ἕνα πρόσωπο ἀναρωτιέται σοβαρά ἐάν τουλάχιστον ἕνα μέρος τῆς ἐμπειρίας εἶναι δυνατόν νά προέρχεται ἀπό τό διάβολο. Ὁ Ὀρθόδοξος ἀναγνώστης, φυσικά, θά κάνει αὐτήν τήν ἐρώτηση καί θά προσπαθήσει νά κατανοήσει τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες κάτω ἀπό τό φῶς τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας τῶν Ὀρθόδοξων Πατέρων καί ἁγίων.

Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά προχωρήσουμε καί νά δοῦμε τί ἀκριβῶς συμβαίνει στήν ψυχή σύμφωνα μέ τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία, ὅταν, κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου, ἀφήνει τό σῶμα καί εἰσέρχεται στόν κόσμο τῶν πνευμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΙ

Τά ἐναέρια τελώνια

Ὁ ἰδιαίτερος τόπος, ὅπου κατοικοῦν οἱ δαίμονες στό μεταπτωτικό κόσμο μας, καί ὅπου οἱ ψυχές τῶν ἀπελθόντων ἔρχονται ἀντιμέτωπες μέ αὐτούς, εἶναι ὁ ἀέρας. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ περιγράφει ἐκτενῶς τόν κόσμο τῶν δαιμόνων, ὁ ὁποῖος πρέπει νά γίνει σαφῶς ἀντιληπτός, προκειμένου νά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε πλήρως τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες.

«Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καί τό Ἅγιο Πνεῦμα πού ἐνεργεῖ μαζί μέ αὐτόν μᾶς ἀποκαλύπτει, μέσω τῶν ἁγίων, οἱ ὁποῖοι εἶναι τά «σκεύη ἐκλογῆς του», ὅτι ὁ χῶρος μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς, ἡ ὅλη κυανόχρωμη ἔκταση τοῦ ἀέρα πού εἶναι ὁρατή στούς ἀνθρώπους κάτω ἀπό τούς οὐρανούς, εἶναι ὁ χῶρος ὅπου ἐνοικοῦν οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι ἐκδιώχθηκαν ἀπό τά οὐράνια. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀποκαλεῖ τούς πεπτωκότες ἀγγέλους «*τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις*» (*Πρός Ἐφεσίους* 6:12)[1], καί τόν ἐπικεφαλῆ τους *«τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος»* (*Πρός Ἐφεσίους* 2:2)[2]. Ὑπάρχει ἕνα πλῆθος πεπτωκότων ἀγγέλων διασκορπισμένων ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στή διάφανη,

1. «Τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανούς» (*Πρός Ἐφεσίους* 6:12).

2. «Τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» *(Πρός Ἐφεσίους* 2:2).

ἀπέραντη ἔκταση πού βλέπουμε ἀπό πάνω μας. Δέ σταματοῦν νά ἐνοχλοῦν ὅλες τίς ἀνθρώπινες κοινωνίες καί κάθε ἄνθρωπο ξεχωριστά· δέν ὑπάρχει κακή πράξη, δέν ὑπάρχει ἔγκλημα στό ὁποῖο νά μήν εἶναι πρωταίτιοι καί συμμετέχοντες· προδιαθέτουν καί καθοδηγοῦν τούς ἀνθρώπους πρός τήν ἁμαρτία μέ κάθε δυνατό μέσο. *«Ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίῃ»* (*Πέτρου Α΄* 5:8)[3], τόσο κατά τήν ἐπίγεια ζωή ὅσο καί μετά τό χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Ὅταν ἡ ψυχή ἑνός χριστιανοῦ, ἀφήνοντας τήν ἐπίγεια κατοικία της, ἀρχίζει νά ἀγωνίζεται νά φτάσει στήν οὐράνια πατρίδα περνώντας μέσα ἀπό τό χῶρο τῶν ἐναέριων πνευμάτων, οἱ δαίμονες τή σταματοῦν, πασχίζουν νά ἐντοπίσουν σέ αὐτήν κάποια ὁμοιότητα μαζί τους, μέ τήν ἁμαρτία τους, μέ τήν πτώση τους, καί νά τή σύρουν κάτω στήν κόλαση «*εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καί τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*» (*Κατά Ματθαῖον* 25:41).[4] Ἑπομένως, ἐνεργοῦν βάσει τοῦ δικαιώματος πού ἔχουν ἀποκτήσει.»[5]

Μετά τήν πτώση τοῦ Ἀδάμ, συνεχίζει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποκλείστηκε ἀπό τόν παράδεισο καί ὁ Θεός ἔβαλε ἕνα Χερουβείμ μέ φλόγινη ρομφαία νά τόν φυλάττει, «*καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ κατῴκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καί ἔταξε τὰ Χερουβείμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν*

3. «Ὁ ἀντίδικός σας ὁ διάβολος σὰν λέων ποὺ ὠρύεται, τριγυρίζει διὰ νὰ βρῇ κάποιον νὰ τὸν καταπιῇ» (*Πέτρου Α΄* 5:8).

4. «Στὴν αἰωνία φωτιά, ποὺ ἔχει ἑτοιμασθῇ διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του» (*Κατά Ματθαῖον* 25:41).

5. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. ΙΙΙ, ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 132-133.

ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (*Γένεσις γ΄* 24)[6], ὁ ἀρχηγός τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων, ὁ σατανάς, μαζί μέ ὀρδές ὑποταγμένων σέ αὐτόν πνευμάτων «στάθηκε πάνω στήν ἀτραπό πού ὁδηγεῖ ἀπό τή γῆ στόν παράδεισο, καί ἀπό ἐκείνη τή στιγμή μέχρι τή στιγμή τοῦ σωτήριου πάθους καί τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ δέν ἐπέτρεπε νά περάσει ἀπό αὐτήν τήν ἀτραπό οὔτε μία ἀνθρώπινη ψυχή μετά τήν ἔξοδό της ἀπό τό σῶμα. Οἱ πύλες τοῦ οὐρανοῦ ἦταν αἰωνίως κλειστές γιά τούς ἀνθρώπους. Μετά τό θάνατό τους, τόσο οἱ δίκαιοι ὅσο καί οἱ ἁμαρτωλοί κατέρχονταν στήν κόλαση. Οἱ αἰώνιες πύλες καί ὁ ἀδιάβατος δρόμος ἄνοιξαν μόνο γιά τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό».[7] Μετά τή λύτρωση πού μᾶς χάρισε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, «ὅλοι αὐτοί πού ἔχουν ἀπροκάλυπτα ἀπορρίψει τό Λυτρωτή ἀποτελοῦν τήν κληρονομιά τοῦ σατανᾶ: οἱ ψυχές τους, μετά τόν ἀποχωρισμό τους ἀπό τό σῶμα, κατέρχονται κατευθείαν στήν κόλαση. Ἀλλά καί οἱ Χριστιανοί πού ρέπουν πρός τήν ἁμαρτία εἶναι ἐπίσης ἀνάξιοι νά ἀναληφθοῦν ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή στή μακάρια αἰωνιότητα. Ἡ ἴδια ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νά ὑπάρξει μία στάθμιση καί μία ἀξιολόγηση αὐτῶν τῶν μορφῶν προδοσίας πρός τό Λυτρωτή. Χρειάζεται κάποια κρίση καί διάκριση προκειμένου νά καθορισθεῖ, ἐάν τά ὅσα ἐπικρατοῦν στήν ψυχή τήν προορίζουν γιά τήν αἰώνια ζωή ἤ τόν αἰώνιο θάνατο. Ἡ ἀνυπόκριτη Κρίση τοῦ Θεοῦ ἀναμένει τήν ψυχή τοῦ κάθε Χριστιανοῦ μετά τήν ἀναχώρησή της ἀπό τό σῶμα, ὅπως ἄλλωστε ἔχει

6.«Ἔβγαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἔφερε νὰ κατοικήση ἀπέναντι ἀπὸ τὸν παράδεισον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς τέρψεως. Διέταξε δὲ τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν, τὴν συστρεφομένην, νὰ φυλάσσουν τήν ὁδόν, ἡ ὁποία ὡδηγοῦσε πρὸς τὸ δένδρον τῆς ζωῆς.» (*Γένεσις γ΄* 24).
7. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 134-135.

πεῖ καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος: *"ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις"* (*Πρός Ἑβραίους* 9:27)».[8]

«Γιά τή δοκιμασία τῶν ψυχῶν καθώς περνοῦν μέσα ἀπό τόν ἀέρα, ἔχουν τοποθετηθεῖ ἀπό τίς σκοτεινές δυνάμεις ξεχωριστοί τόποι κρίσης καί φρουροί μέ ἀξιοσημείωτη τάξη. Στά ὑποουράνια στρώματα, ἀπό τή γῆ μέχρι τόν ἴδιο τόν οὐρανό, ὀρθώνονται λεγεῶνες πεπτωκότων πνευμάτων πού φρουροῦν τή διάβαση τῆς ψυχῆς. Κάθε τμῆμα εἶναι ὑπεύθυνο γιά μία εἰδική μορφή ἁμαρτίας καί ἐλέγχει τήν ψυχή γι' αὐτήν τή μορφή ἁμαρτίας, ὅταν ἡ ψυχή φθάνει ἐκεῖ. Στά Πατερικά κείμενα, οἱ ἐναέριοι δαιμονικοί φρουροί καί οἱ τόποι κρίσης ἀποκαλοῦνται τελώνια, καί τά πνεύματα τά ὁποῖα ὑπηρετοῦν σέ αὐτούς ἀποκαλοῦνται εἰσπράκτορες».[9]

Πῶς νά κατανοήσουμε τά τελώνια

Ἴσως καμιά ἄποψη τῆς Ὀρθόδοξης ἐσχατολογίας δέν ἔχει παρανοηθεῖ τόσο, ὅσο ἡ σχετική μέ τό φαινόμενο τῶν ἐναέριων τελωνίων. Πολλοί ἀπόφοιτοι τῶν σημερινῶν νεωτεριστικῶν Ὀρθόδοξων σχολῶν τείνουν νά ἀπορρίπτουν γενικά τό ὅλο φαινόμενο ὡς ἕνα εἶδος «μεταγενέστερης προσθήκης» στήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία, ἤ ὡς ἕνα εἶδος «φανταστικοῦ» κόσμου πού δέν εἶναι θεμελιωμένος στά κείμενα τῶν Γραφῶν ἤ τῶν Πατέρων ἤ στήν πνευματική πραγματικότητα. Τέτοιοι φοιτητές ἀποτελοῦν τά θύματα μίας ὀρθολογιστικῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ὁποία στερεῖται ἐκλεπτυσμένης ἀντί-

8. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορά πεθαίνουν καὶ ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (*Πρός Ἑβραίους* 9:27).

9. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 136.

ληψης σχετικά μέ τά διαφορετικά ἐπίπεδα πραγματικότητας πού συχνά περιγράφονται στά Ὀρθόδοξα κείμενα, ἀλλά καί μέ τά διαφορετικά ἐννοιολογικά ἐπίπεδα πού συχνά ἀπαντῶνται στά κείμενα τῶν Γραφῶν ἤ τῶν Πατέρων. Ἡ ὑπερβολική ἔμφαση πού προσδίδει ἡ σύγχρονη ὀρθολογιστική ἐκπαίδευση στήν «κατά γράμμα» ἔννοια τῶν κειμένων καθώς καί μία «ρεαλιστική» ἤ «κοσμική» κατανόηση τῶν γεγονότων πού περιγράφονται στήν Ἁγία Γραφή καί στούς Βίους Ἁγίων καταλήγουν νά ἐπισκιάζουν ἤ νά ἐξαφανίζουν τελείως τά πνευματικά νοήματα καί τίς πνευματικές ἐμπειρίες πού συχνά εἶναι πρωτεύοντα στίς Ὀρθόδοξες πηγές. Γιά τό λόγο αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὁ ὁποῖος ἀπό τή μία ἦταν ἕνας «ὀξυδερκής» σύγχρονος διανοούμενος καί ἀπό τήν ἄλλη ἕνα γνήσιο καί ταπεινό τέκνο τῆς Ἐκκλησίας, μπορεῖ νά ἀποτελέσει τήν κατάλληλη γέφυρα μέσα ἀπό τήν ὁποία οἱ σημερινοί Ὀρθόδοξοι διανοούμενοι νά βροῦν τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς πρός τήν ἀληθινή παράδοση τῆς Ὀρθοδοξίας.

Πρίν παρουσιάσουμε ἐκτενέστερα τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τῶν ἐναέριων τελωνίων, ἀξίζει νά σημειώσουμε τίς ἐπιφυλάξεις πού διατυπώνουν δυό Ὀρθόδοξοι στοχαστές, ἕνας σύγχρονος καί ἕνας ἀρχαῖος, γιά ὅσους προχωροῦν στήν ἐξερεύνηση τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας.

Τό 19ο αἰώνα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος Μόσχας, πραγματευόμενος τό θέμα τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, γράφει: «Πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει γενικά μέ τίς ἀναπαραστάσεις τῶν στοιχείων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου γιά ἐμᾶς πού εἴμαστε ἐνδεδυμένοι μέ τή σάρκα, ὁρισμένα χαρακτηριστικά τά ὁποῖα εἶναι ἀνθρωπομορφικά καί λιγότερο ἤ περισσότερο ἀντιληπτά

μέσω τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀναπόφευκτα παρόντα. Ἔτσι, εἰδικότερα, αὐτά τά χαρακτηριστικά ἐνυπάρχουν καί στή λεπτομερή διδασκαλία περί τελωνίων τά ὁποῖα διαβαίνει ἡ ψυχή μετά τόν ἀποχωρισμό της ἀπό τό σῶμα». Συνεπῶς πρέπει νά ἑδραιώσουμε στή μνήμη μας τήν ὁδηγία τήν ὁποία ἔδωσε ὁ ἄγγελος στόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας εὐθύς ἀφότου ἄρχισε νά τοῦ μιλᾶ γιά τά τελώνια: Νά δέχεστε τά γήινα ἐδῶ ὡς τό πιό ἀδύναμο εἶδος ἀναπαράστασης τῶν οὐρανίων. Πρέπει νά φανταζόμαστε τά τελώνια ὄχι μέ μία χονδροειδή καί αἰσθητή, ἀλλά – ὅσο εἶναι δυνατό γιά μᾶς – μέ μία πνευματική ἔννοια, καί νά μήν ἀγκιστρωνόμαστε σέ λεπτομέρειες οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται ποικιλοτρόπως σέ διάφορους συγγραφεῖς καί διηγήσεις τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας, μολονότι ἡ βασική ἰδέα τῶν τελωνίων εἶναι μία καί ἡ αὐτή.»[10]

Μερικά συγκεκριμένα παραδείγματα ἀπό τέτοιες λεπτομέρειες πού δέν πρέπει νά ἑρμηνεύονται μέ «χονδροειδή» καί «αἰσθητό» τρόπο παρατίθενται ἀπό τόν ἅγ. Γρηγόριο τόν Διάλογο στό Τέταρτο Βιβλίο τῶν Διαλόγων του, τό ὁποῖο, ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ, εἶναι εἰδικά ἀφιερωμένο στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς.

Ἔτσι, περιγράφοντας τό μεταθανάτιο ὅραμα κάποιου Ρεπαράτου, ὁ ὁποῖος εἶδε ἕναν ἁμαρτωλό ἱερέα νά καίγεται στήν κορυφή μίας τεράστιας νεκρικῆς πυρᾶς, ὁ ἅγ. Γρηγόριος σημειώνει: « Ἐξάλλου ὁ Ρεπαράτος εἶδε πυρά νά παρασκευάζεται, ὄχι γιατί στόν ἅδη καΐνε ξύλα γιά νά βάλουν φωτιά, ἀλλά ὑπό τό πρίσμα τοῦ ὅτι θά τά διηγεῖτο στούς

10. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, *Ὀρθόδοξη Δογματική Θεολογία* (στά Ρωσικά), τόμ. 2, Ἁγία Πετρούπολη 1883, σελ. 538.

ζωντανούς. Ἔτσι εἶδε νά χρησιμοποιοῦνται γιά τόν ἐμπυρισμό τῶν φαύλων ἀνθρώπων ἐκεῖνα τά ὑλικά, μέ τά ὁποῖα συνήθως τρέφεται τό σωματικό πῦρ στούς ζωντανούς, οὕτως ὥστε ἀκούγοντας γιά τά συνηθισμένα, μέ αὐτά νά μαθαίνουν τί φόβο πρέπει νά ἔχουν γιά τά ἀσυνήθιστα».[11]

Σέ μία ἄλλη περίπτωση, ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει τό πῶς ἕνας ἄνδρας στάλθηκε πίσω στή ζωή μετά τό θάνατό του ἐξ αἰτίας ἑνός «λάθους» – κάποιος ἄλλος μέ τό ἴδιο ὄνομα ἦταν αὐτός πού εἶχε κληθεῖ νά φύγει ἀπό τή ζωή, κάτι πού ἔχει ἐπίσης συμβεῖ καί στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες – καί κατόπιν προσθέτει: «Ὅταν γίνεται αὐτό, δέν πρόκειται γιά λάθος, ἀλλά γιά νουθεσία. Γιατί ἡ θεϊκή ἀγαθότητα κατά μεγάλη δωρεά τῆς εὐσπλαχνίας Της οἰκονομεῖ, ὥστε μερικοί ἀκόμη καί μετά τήν ἔξοδο ξαφνικά ξαναγυρίζουν στό σῶμα, καί ἀρχίζουν τελικά νά φοβοῦνται τίς βασάνους τοῦ ἅδη, τώρα πού τίς εἶδαν, κι ἄς μήν πίστευαν προηγουμένως, ὅταν τίς ἄκουγαν».[12]

Ἀναφερόμενος ἐπίσης σέ κάποιον ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος σέ μεταθανάτιο ὅραμα εἶδε σπίτια καμωμένα ἀπό χρυσό στόν παράδεισο, ὁ ἅγ. Γρηγόριος σχολιάζει: «Ποιός, πού ἔχει σώας τάς φρένας, θά καταλάβαινε ἔτσι;... δηλαδή εἶναι ὁπωσδήποτε σίγουρο πώς θά κτίσει τή μονή του ἀπό χρυσό, ἐπειδή εἶναι χάρη στήν ἁπλοχεριά τῶν ἐλεημοσυνῶν του πού θά ἀξιωθεῖ τοῦ αἰωνίου φωτός.»[13]

Σέ ἑπόμενα κεφάλαια θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ποῦμε

---

11. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν,* ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 32, σελ. 338.

12. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 349.

13. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 355.

περισσότερα σχετικά μέ τή διαφορά μεταξύ *ὁράσεων* τοῦ ἄλλου κόσμου καί πραγματικῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν τοῦ κόσμου τούτου – οἱ ἐμπειρίες τῶν τελωνίων, καί πολλές ἀπό τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, σαφῶς ἀνήκουν στήν τελευταία κατηγορία, ὅμως, πρός τό παρόν, μᾶς εἶναι ἀρκετό νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι πρέπει νά προσεγγίζουμε μέ ἐπιφυλακτικότητα καί σοβαρότητα ὅλες τίς ἐμπειρίες ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Κανείς ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπίγνωση τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας δέ θά ἔλεγε ὅτι τά τελώνια δέν εἶναι «ἀληθινά», ὅτι δέ *βιώνονται* ἀπό τήν ψυχή μετά τό θάνατο. Πρέπει ὅμως νά ἔχουμε ὁπωσδήποτε ὑπόψη μας ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες δέν ἐκδηλώνονται στόν τραχύ, ὑλικό μας κόσμο· ὅτι τόσο ὁ χρόνος ὅσο καί ὁ χῶρος, ἄν καί προφανῶς ὑφίστανται, ἔχουν μία τελείως διαφορετική ἔννοια ἀπό αὐτήν μέ τήν ὁποία τούς ἀντιλαμβανόμαστε στή γῆ· καί τέλος, ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορές τέτοιων ἐμπειριῶν σέ γήινη γλώσσα ἀποτυγχάνουν νά ἐκφράσουν τήν πραγματικότητα. Ὁποιοσδήποτε διαθέτει μία ἐξοικείωση μέ τό εἶδος τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας πού περιγράφει τή μεταθανάτια πραγματικότητα κατά κανόνα γνωρίζει πῶς νά διακρίνει ἀνάμεσα στίς πνευματικές πραγματικότητες πού περιγράφονται ἐκεῖ καί τίς δευτερεύουσες λεπτομέρειες πού μπορεῖ μερικές φορές νά ἐκφράζονται σέ συμβολική ἤ φανταστική γλώσσα. Συνεπῶς, φυσικά, δέν ὑπάρχουν ὁρατά «σπίτια» ἤ «θάλαμοι» στόν ἀέρα ὅπου συλλέγονται τά «τέλη», καί ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὑπάρχουν «ρολά παπύρου ἤ περγαμηνῆς» καί ἄλλα ὄργανα γραπτῆς καταχώρησης τῶν ἁμαρτιῶν, ἤ «ζυγαριές» μέ τίς ὁποῖες ζυγίζονται οἱ ἀρετές, ἤ «χρυσός» μέ τόν ὁποῖο πληρώνονται τά «χρέη» – σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις θά πρέπει νά κατανοήσουμε σωστά τίς παραπάνω

εἰκόνες ὡς συμβολικά ἤ ἑρμηνευτικά μέσα πού χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἐκφράσουν τήν πνευματική πραγματικότητα τήν ὁποία ἀντιμετωπίζει ἐκείνη τήν ὥρα ἡ ψυχή. Τό ἐάν ἤ ὄχι ἡ ψυχή ὄντως βλέπει τίς εἰκόνες αὐτές, λόγω τῆς ἰσόβιας συνήθειάς της νά βλέπει τήν πνευματική πραγματικότητα μόνον μέσω τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, ἤ τό ἐάν ἀργότερα μπορεῖ νά *θυμηθεῖ* τήν ἐμπειρία μόνο μέσω τῆς χρήσης τέτοιων εἰκόνων, ἤ τό ἐάν ἁπλῶς ἀδυνατεῖ νά *ἐκφράσει* αὐτό πού ἔχει βιώσει μέ κάποιον ἄλλο τρόπο, ὅλα αὐτά συνιστοῦν ἕνα τελείως δευτερεῦον ἐρώτημα πού δέ φαίνεται ὅτι ἦταν σημαντικό γιά τούς ἅγιους Πατέρες καί τούς συγγραφεῖς τῶν Βίων Ἁγίων οἱ ὁποῖοι ἔχουν καταγράψει τέτοιες ἐμπειρίες. Τό βέβαιο εἶναι ὅτι ὄντως *ὑπάρχει* ἕνας ἔλεγχος ἀπό τούς δαίμονες, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται μέ μία τρομακτική ἀλλά ἀνθρώπινη μορφή, κατηγοροῦν τόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει γιά τίς ἁμαρτίες του καί κυριολεκτικά προσπαθοῦν νά ἁρπάξουν μέ τή βία τό λεπτό σῶμα τῆς ψυχῆς, τό ὁποῖο κρατοῦν σφιχτά καί σταθερά οἱ ἄγγελοι· καί ὅλα αὐτά συμβαίνουν στόν ἀέρα πού βρίσκεται ἀπό πάνω μας καί μποροῦν νά τά δοῦν μόνον ἐκεῖνοι πού οἱ ὀφθαλμοί τους ἔχουν ἀνοιχθεῖ στήν πνευματική πραγματικότητα.

Ἄς ἐπανέλθουμε τώρα στήν παράθεση τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας περί τελωνίων ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο:

Πατερικές μαρτυρίες γιά τά τελώνια

« Ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία - ἡ ἔμφαση εἶναι τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου – ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος μιλᾶ γι’ αὐτά ὅταν δηλώνει δημόσια ὅτι

οἱ χριστιανοί πρέπει νά διεξάγουν πάλη μέ τά πονηρά πνεύματα πού βρίσκονται κάτω ἀπό τούς οὐρανούς: *«ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»* (*Πρός Ἐφεσίους* 6:12).[14] Αὐτήν τή διδασκαλία τή βρίσκουμε στήν πρωτοχριστιανική Ἐκκλησιαστική παράδοση καί στίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας».[15]

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει πολλά ἀποσπάσματα ἀπό τή διδασκαλία ἁγίων Πατέρων σχετικά μέ τά τελώνια, μερικά ἀπό τά ὁποῖα θά παραθέσουμε καί ἐμεῖς ἀμέσως παρακάτω.

Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, στό πασίγνωστο ἔργο του Βίος τοῦ ἅγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου,[16] περιγράφει πώς ὁ ἅγ. Ἀντώνιος, «κάποτε, τήν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ἐκεῖ πού σηκώθηκε νά προσευχηθῆ γύρω στήν ἐνάτη ὥρα (σημερινή 3μ.μ.), ἔνοιωσε μέσα του νά συναρπάζεται νοερά· καί τό παράδοξο, ὅτι στεκόταν κι ἔβλεπε τόν ἑαυτό του σάν νά ἦταν ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό του, καί πώς τόν ὁδηγοῦσαν ἄγγελοι στόν ἀέρα. Ἔπειτα ἔβλεπε μερικούς μοχθηρούς καί φοβερούς (δαίμονας) νά στέκονται στόν ἀέρα καί νά θέλουν νά τόν ἐμποδίσουν νά μή διαβῆ (πρός τόν οὐρανό). Ἐπειδή ἐκεῖνοι πού τόν ὁδηγοῦσαν (οἱ Ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ) ἀντιμάχονταν, αὐτοί τούς

14. «Διότι δὲν διεξάγομεν πάλην μὲ σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀρχὰς, τὰς ἐξουσίας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου, μὲ τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανούς» (Πρός Ἐφεσίους 6:12).
15. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 138.
16. Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁ Μέγας Ἀντώνιος- Βίος καί Πολιτεία, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ′ ἔκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 119· Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 138-139.

ζητοῦσαν τό λόγο πῶς καί γιατί παίρναν τήν εὐθύνη του. Ἤθελαν νά ζητήσουν λογαριασμό τῆς ζωῆς του ἀπό τότε πού γεννήθηκε. Ἀλλά τούς ἐμπόδιζαν οἱ ὁδηγοῦντες τόν Ἀντώνιον, λέγοντάς τους:

– Τά μέν ἁμαρτήματα ἀπό τῆς γεννήσεώς του τά ἔσβησε ὁ Κύριος, ἀφ' ὅτου δέ ἔγινε μοναχός καί ἀφοσιώθηκε στό Θεό σᾶς ἐπιτρέπομε νά κάμετε λόγο.

Τότε ἐπειδή οἱ δαίμονες κατηγοροῦσαν μόνον χωρίς νά ἔχουν καί ἐπιχειρήματα, ἀφέθηκε ἐλεύθερος καί ἀνεμπόδιστος ὁ δρόμος καί ἀμέσως εἶδε τόν ἑαυτό του σάν νά ἐρχόταν καί νά στέκεται κοντά του καί ἦταν πάλιν ὁ ἴδιος ὁ Ἀντώνιος (ὅπως πρίν).

Τότε, ξέχασε τελείως τό φαγητό καί ἔμεινε τό ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας καί ὅλη τήν νύχτα στενάζοντας καί προσευχόμενος. Διότι θαύμαζε βλέποντας μέ πόσους ἐχθρούς ἔχομε νά παλέψωμε, καί πόσους κόπους ἔχει νά καταβάλη κανείς γιά νά διαβῆ τόν ἀέρα (πρός τόν οὐρανό). Θυμόταν καί πώς αὐτά ἐννοοῦσε ὁ ἀπόστολος ὅταν ἔλεγε: *«ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»* (*Πρός Ἐφεσίους* 6:12),[17] *«τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος»* (*Πρός Ἐφεσίους* 2:2).[18] Ὁ ἀπόστολος γνωρίζει ὅτι τά ἐναέρια πνεύματα ἐπιζητοῦν ἕνα καί μόνον πράγμα, τό πῶς νά ἐμποδίσουν τήν ἐλεύθερη ἄνοδό μας στόν οὐρανό, καί ἀγωνίζονται μέ διακαή πόθο νά μᾶς στερήσουν αὐτή τή

17. Βλέπε παρ. 14 σελ. 122
18. «Τόν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (*Πρός Ἐφεσίους* 2:2).

δυνατότητα. Ἔτσι, μᾶς παρακινεῖ: *«ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ* (*Πρός ᾿Εφεσίους* 6:13),[19] *«ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ μηδὲν ἔχων περὶ ἡμῶν λέγειν φαῦλον»* (*Πρός Τίτον* 2:8).[20]

῾Ο ἅγ. ᾿Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος, περιγράφοντας τήν ὥρα τοῦ θανάτου, διδάσκει: «Στό ταξίδι μας μέσα ἀπό τόν ἀέρα, θά ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό πολλές προσευχές, πολλούς βοηθούς, πολλές ἀγαθοεργίες καθώς καί ἀπό τήν ἀδιάλειπτη μεσιτεία τῶν ἁγίων ἀγγέλων. ᾿Αφοῦ ἀκόμα κι ὅταν ταξιδεύουμε σέ κάποια ξένη χώρα ἤ ἄγνωστη πόλη ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό κάποιον ὁδηγό, πόσο περισσότερη ἀνάγκη θά ἔχουμε τότε ἀπό ὁδηγούς καί βοηθούς οἱ ὁποῖοι θά μᾶς περάσουν μέσα ἀπό τίς ἀόρατες δυνάμεις καί τούς κοσμοκράτορες τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου πού κατοικοῦν στόν ἀέρα καί ὀνομάζονται κατήγοροι καί εἰσπράκτορες τελῶν.»[21]

῾Ο ἅγ. Μακάριος ὁ Μέγας γράφει: « Σύ, ὅμως, ἀκούοντας ὅτι ὑπάρχουν ποταμοί δρακόντων, στόματα λεονταριῶν καί σκοτεινές δυνάμεις πού βρίσκονται κάτω ἀπό τόν οὐρανό, καί φωτιά πού καίει καί κοχλάζει στά μέλη, τά θεωρεῖς αὐτά σάν ἀνύπαρκτα, ἐπειδή δέ γνωρίζεις ὅτι ἄν δέ δεχθεῖς τόν ἀρραβώνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος – *«ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδί-*

---

19. «᾿Ενδυθῆτε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ μπορέσετε νὰ ἀντισταθῆτε κατὰ τὴν πονηρὰν ἡμέραν» (*Πρός ᾿Εφεσίους* 6:12).
20. «Διὰ νὰ ἐντραπῇ ὁ ἐχθρὸς ποὺ δὲν θὰ ἔχῃ νὰ πῇ τίποτε κακὸν γιὰ μᾶς» (*Πρός Τίτον* 2:8).
21. Λόγος γιά τήν ῾Υπομονή καί τήν Εὐγνωμοσύνη, ὁ ὁποῖος διαβάζεται στίς λειτουργίες τῆς ᾿Ορθόδοξης ᾿Εκκλησίας τό ἕβδομο Σάββατο τοῦ Πάσχα καθώς καί στίς νεκρώσιμες ἀκολουθίες. (῾Η παράδοση αὐτή δέν τηρεῖται στήν ῾Ελλάδα).

αις ἡμῶν.» (*Πρός Κορινθίους Β΄* 1:21-22)[22] – ὅταν ἡ ψυχή θ' ἀποχωρίζεται ἀπό τό σῶμα, θά κυριαρχήσουν πάνω σ' αὐτήν καί δέ θά σ' ἀφήσουν ν' ἀνεβεῖς στούς οὐρανούς.»[23]

Ὁ ἅγ. Ἠσαΐας ὁ Ἔγκλειστος, Πατέρας τῆς *Φιλοκαλίας* πού ἔζησε τόν 6ο αἰώνα, διδάσκει ὅτι οἱ Χριστιανοί «θά πρέπει καθημερινά νά ἔχουμε τό θάνατο μπροστά στά μάτια μας καί νά ἀνακρίνουμε τόν ἑαυτό μας κάθε μέρα, ὥστε ἡ ψυχή μας νά χωριστεῖ ἀνώδυνα ἀπό τό σῶμα ἐκείνη τήν ὥρα καί νά διέλθει ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ σκότους πού μέλλουν νά τή συναντήσουν στόν ἀέρα.» [24]

« Ὅταν ἡ ψυχή ἐξέλθει ἀπό τό σῶμα τή συνοδεύουν οἱ ἄγγελοι· καί ὕστερα οἱ δυνάμεις τοῦ σκότους βγαίνουν νά τή συναντήσουν, θέλοντας νά τήν ἁρπάξουν καί ἐλέγχοντάς την μήπως τυχόν βροῦν κάτι δικό τους σ' αὐτήν.»[25]

Παρομοίως, ὁ ἅγ. Ἡσύχιος, Πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 5ο αἰώνα, διδάσκει: «Θά ἔρθει καί σέ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, θά ἔρθει καί δέν εἶναι δυνατό νά τόν ἀποφύγομε. Καί εἴθε τότε, ὅταν ἔρθει ὁ ἄρχοντας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀέρα, νά βρεῖ τά ἁμαρτήματά μας λίγα καί μηδαμινά γιά νά μή μᾶς ἐλέγξει στ' ἀλήθεια.»[26]

---

22. «Ἐκεῖνος δὲ πού μᾶς στερεώνει μαζὶ μ' ἐσᾶς εἰς τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς ἔχρισε εἶναι ὁ Θεός, ὁ Ὁποῖος καὶ μᾶς ἐσφράγισε καὶ ἔδωκε στὶς καρδιές μας τὸ Πνεῦμα σὰν ἀρραβώνα.» (*Πρός Κορινθίους Β΄* 1:21-22).

23. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, *«Ὁμιλίες Πνευματικές», Ὁμιλία ΙΣΤ΄, Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν*, μτφρ. Νικήτα Τσιομεσίδη, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 309.

24. St. Isaiah the Recluse, *Homily 5:22, The Philokalia,* μτφρ. Palmer-Sherrard-Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1979.

25. Στό ἴδιο, *Homily 17*.

26. Ἁγίου Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου, «Πρός τόν Θεόδουλο, λόγος περί νήψεως καί ἀρετῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν,* μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α΄, 5η ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 208.

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος (†604) γράφει στίς Ὁμιλίες του στά Εὐαγγέλια: «Πρέπει νά συλλογιζόμαστε βαθιά πόσο φρικιαστική θά εἶναι γιά μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, πόσος τρόμος θά καταλάβει ἐκείνη τήν ὥρα τήν ψυχή μας, πόσο ἔντονα θά θυμηθοῦμε ὅλες τίς ἁμαρτίες μας καί θά λησμονήσουμε ὅλες τίς περασμένες εὐτυχισμένες στιγμές τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, πόσο φόβο θά νιώσουμε, καί πόση ἀνησυχία ἐνώπιον τοῦ Κριτῆ. Τήν ὥρα τοῦ θανάτου τά μοχθηρά πνεύματα θά γυρέψουν νά μάθουν ἀπό τήν ἀπερχόμενη ψυχή τά ὅσα ἔπραξε κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς της· τότε θά παρουσιάσουν μπροστά της τίς ἁμαρτίες πρός τίς ὁποῖες τήν εἶχαν προδιαθέσει, ἔτσι ὥστε νά τή σύρουν στό μαρτύριο ὡς συνεργό τους. Γιατί ὅμως μιλᾶμε μόνον γιά τήν ἁμαρτωλή ψυχή, ἀφοῦ τά μοχθηρά πνεύματα πλησιάζουν ἀκόμα καί τούς ἐκλεκτούς ἀνάμεσα στούς ἀποθνήσκοντες καί ζητοῦν τούς δικούς τους, αὐτούς τους ὁποίους ἔχουν καταφέρει νά κατακτήσουν; Ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους ὑπῆρξε μόνον Ἕνας ὁ Ὁποῖος πρίν ἀπό τό Πάθος του εἶπε ἄφοβα: *“οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ’ ὑμῶν· ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν”* (*Κατά Ἰωάννην* 14:30)[27]».[28]

Ὁ ἅγ. Ἐφραίμ ὁ Σύρος (†373) περιγράφει μέ τόν ἴδιο τρόπο τήν ὥρα τοῦ θανάτου καί τήν κρίση στά τελώνια: «Τή στιγμή πού θά φθάσουν στή συνέχεια οἱ δεσποτικές δυνάμεις, τή στιγμή πού θά κατεβοῦν οἱ φοβερές στρατιές, ὅταν οἱ θεῖοι ψυχοπομποί θά καλέσουν τήν ψυχή νά ἀναχωρήσει

---

27. «Δὲν θὰ μιλήσω πλέον πολὺ μαζί σας, διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, καὶ δὲν ἔχει ἐπάνω μου καμμίαν δύναμιν» (*Κατά Ἰωάννην* 14:30).

28. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, *«Ὁμιλίες στά Εὐαγγέλια», Ὁμιλία 39η, στό Κατά Λουκᾶν* 19:42, 47· Ἐπισκόπου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα,* τόμος III, σελ. 278.

ἀπό τό σῶμα, ὅταν ὁ ἀλύγιστος Ἄγγελος θά ζητᾶ νά μᾶς σύρει μέ τή βία στό δικαστήριο· καί ὅταν τόν ἀντικρίσει αὐτόν ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος... θά συγκλονισθεῖ ὁλόκληρος, θά τρέμει ὁλόκληρος, θά ταραχθεῖ ὁλόκληρος... Τότε παραλαμβάνοντας οἱ ἄγγελοι τήν ψυχή διά μέσου τοῦ ἀέρος, πηγαίνουν στόν τόπο ὅπου στέκονται οἱ ἀρχές, οἱ ἐξουσίες καί οἱ κοσμοκράτορες τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, οἱ σκληροί κατήγοροί μας, οἱ φοβεροί τελῶνες καί ἐλεγκτές καί εἰσπράκτορες, οἱ ὁποῖοι τή συναντοῦν στόν ἀέρα, ἐλέγχοντας, ἐξετάζοντας, παρουσιάζοντας τά ἁμαρτήματα καί τά χρέη τοῦ ἀνθρώπου, τῆς νιότης καί τῶν γηρατειῶν, ὅσα ἔκανε μέ τή θέλησή του καί ὅσα χωρίς τή θέλησή του, μέ ἔργα, μέ λόγια, μέ σκέψεις. Μεγάλος θά εἶναι ὁ φόβος ἐκεῖ· μεγάλος θά εἶναι ὁ τρόμος τῆς ταλαίπωρης ψυχῆς. Θά εἶναι ἀπερίγραπτη ἡ πίεση πού θά δοκιμάζει τότε, καθώς αὐτή θά κρατιέται, θά συνταράζεται, θά συκοφαντεῖται, θά σπρώχνεται, θά ἐμποδίζεται ἀπό τό πλῆθος τῶν μυριάδων ἐχθρῶν, γιά νά μήν κατοικήσει στό φῶς, γιά νά μήν μπεῖ στή χώρα τῶν ζώντων. Καί ἀπό τή μιά, οἱ ἅγιοι Ἄγγελοι παραλαμβάνουν τήν ψυχή καί τήν ὁδηγοῦν...»[29]

Ἀλλά καί οἱ ἀκολουθίες τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας περιέχουν πολλές ἀναφορές στά τελώνια. Ἔτσι, στήν Ὀκτώηχο, ἔργο τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, Πατέρα τοῦ 8ου μ. Χ. αἰώνα διαβάζουμε: «Ὦ Παρθένε, τήν ὥρα τοῦ θανάτου μου διάσωσέ με ἀπό τά χέρια τῶν δαιμόνων, καί τήν κρίση, καί τήν κατηγορία, καί τή φοβερή δοκιμασία, καί ἀπό τά

---

29. Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, «Λόγος γιά τή Δευτέρα Παρουσία καί τήν κρίση», *Ἔργα,* μτφρ. Κων/νου Φραντζολᾶ, Ἐκδ. Τό περιβόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη, τόμ. Δ΄, α΄ ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 226-229.

φθονερά τελώνια, καί τόν μανιασμένο ἄρχοντα καί τήν αἰώνια καταδίκη, Ὦ Μητέρα τοῦ Θεοῦ.[30]

«Ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα νά διαχωρισθεῖ βίαια ἡ ψυχή μου ἀπό τά μέλη τοῦ σώματος τότε μεσίτευσε γιά μένα, Θεονύμφευτε, ὥστε νά διέλθω ἀνεμπόδιστα ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ σκότους πού βρίσκονται στόν ἀέρα».[31]

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει δεκαεπτά ἄλλα τέτοια παραδείγματα ἀπό λειτουργικά βιβλία, τά ὁποῖα φυσικά δέν ἀπαρτίζουν τό πλῆρες σύνολο τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν.

Ἡ πιό λεπτομερής ἀπό ὅλες τίς συζητήσεις τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σχετικά μέ τή διδασκαλία περί τῶν ἐναέριων τελωνίων ἐκτίθεται στήν Ὁμιλία γιά τήν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς ἀπό τόν ἅγ. Κύριλλο Ἀλεξανδρείας (†444). Μεταξύ πολλῶν ἄλλων, στήν Ὁμιλία του ὁ ἅγ. Κύριλλος λέει: «Ὦ ψυχή, τί φόβος καί τρόμος σέ περιμένει τήν ἡμέρα τοῦ θανάτου! Θά δεῖς νά στέκονται μπροστά σου φρικτοί, ἄγριοι, ἀμείλικτοι, ἀνηλεεῖς, αἰσχροί δαίμονες, σάν μαῦροι Αἰθίοπες. Αὐτή καί μόνο ἡ ὄψη τους εἶναι χειρότερη ἀπό ὁποιοδήποτε μαρτύριο. Ἡ ψυχή, βλέποντάς τους, ταράζεται, ἀναστατώνεται, ἀνησυχεῖ, γυρεύει νά κρυφτεῖ, προστρέχει γρήγορα στούς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ γιά νά τήν βοηθήσουν. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τήν κρατοῦν καί μαζί τους περνᾶ μέσα ἀπό τόν ἀέρα καί ἀνέρχεται πρός τόν οὐρανό· ἐκεῖ συναντᾶ τά τελώνια τά ὁποῖα φρουροῦν τό δρόμο ἀπό τή γῆ στόν οὐρανό, σταματώντας τήν ψυχή καί ἐμποδίζοντάς την νά ἀνέλθει ὑψηλότερα. Κάθε τελώνιο ἐλέγχει τίς ἁμαρτίες πού τοῦ ἀντιστοιχοῦν·

30. *Ὀκτώηχος,* Βιέννη, 1855, Ἦχος δ΄, Παρασκευή, 8η Ὠδή τοῦ Κανόνα τοῦ Ὄρθρου.

31. *Στό ἴδιο,* Ἦχος β΄, Σάββατο, 9η Ὠδή.

κάθε ἁμαρτία, κάθε πάθος ἔχει τους δικούς του εἰσπράκτορες καί ἐλεγκτές.»

Πολλοί ἄλλοι ἅγιοι Πατέρες, πρίν καί μετά τόν ἅγ. Κύριλλο, πραγματεύονται ἤ θίγουν ἐν συντομίᾳ τό θέμα τῶν τελωνίων. Ἀφοῦ παραθέσει πολυάριθμα σχετικά ἀποσπάσματα, ὁ προαναφερθείς ἱστορικός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας πού ἔζησε τό 19ο αἰώνα, καταλήγει: «Μιά τέτοια ἀδιάλειπτη, σταθερή, καί καθολική χρήση τῆς διδασκαλίας περί τελωνίων ἀπό τήν Ἐκκλησία, εἰδικά μεταξύ τῶν Πατέρων τοῦ 4ου αἰώνα, μαρτυρεῖ ἀναμφισβήτητα ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτή μεταβιβάστηκε σέ αὐτούς ἀπό τούς διδασκάλους τῶν προηγούμενων αἰώνων καί βασίζεται στήν ἀποστολική παράδοση.»[32]

Τά τελώνια στούς βίους Ἁγίων

Οἱ Βίοι τῶν Ὀρθόδοξων Ἁγίων περιέχουν πολλές ἀναφορές – μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἰδιαίτερα παραστατικές – σχετικά μέ τή διαδικασία διέλευσης τῆς ψυχῆς μέσα ἀπό τά τελώνια μετά τό θάνατο. Ἡ πιό λεπτομερής ἀναφορά βρίσκεται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου, στόν ὁποῖο περιγράφεται ἡ διέλευση τῆς ὁσίας Θεοδώρας μέσα ἀπό τά τελώνια, ὅπως τή διηγήθηκε ἡ ὁσία μέσα σέ ὅραμα, σέ ἕναν μαθητή τοῦ ἁγίου, τόν Γρηγόριο. Ἡ ὁσία Θεοδώρα ἀναφέρει εἴκοσι συγκεκριμένα τελώνια, ἐκθέτοντας τά διάφορα εἴδη ἁμαρτιῶν πού περνοῦν ἀπό δοκιμασία στό κάθε τελώνιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει ἕνα τμῆμα αὐτῆς τῆς διήγησης.[33] Ὡστόσο, αὐτούσια ἡ διήγηση ἤδη ὑπάρχει σέ ἀγγλική μετά-

32. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, *ἔ. ἀ.* σελ. 535.

33. Μπριαντσιανίνωφ, *ἔ. ἀ.* σελ. 151-158

φραση[34] καί ἐπειδή δέν περιέχει κάτι σημαντικό πού νά μή βρίσκεται σέ ἄλλες Ὀρθόδοξες πηγές πού περιγράφουν τά τελώνια, θά τήν παραλείψουμε ἐδῶ προκειμένου νά παραθέσουμε ἀποσπάσματα ἀπό τέτοιες πηγές. Τά ἀποσπάσματα αὐτά, παρότι λιγότερο λεπτομερῆ, ἐντούτοις ταυτίζονται μέ τήν ἐμπειρία τῆς ὁσίας Θεοδώρας στά βασικά σημεῖα τῶν περιγραφόμενων γεγονότων.

Στήν περίπτωση τοῦ στρατιώτη Ταξιότη[35] γιά παράδειγμα, ἀναφέρεται ὅτι ἐπανῆλθε στή ζωή μετά ἀπό ἕξι ὧρες μέσα στόν τάφο καί διηγήθηκε τήν ἀκόλουθη ἐμπειρία: «Τήν ὥρα πού πέθαινα, εἶδα μπροστά μου Αἰθίοπες μέ πολύ τρομακτική ἐμφάνιση· ἡ ψυχή μου ταράχτηκε θωρώντας τους. Τότε ἐμφανίστηκαν δυό ἐξαστράπτοντες νέοι, καί ἡ ψυχή μου πετάχτηκε καί φώλιασε στήν ἀγκαλιά τους. Ἀρχίσαμε νά ἀνεβαίνουμε ἀργά στόν ἀέρα, σάν νά πετούσαμε, καί φτάσαμε στά τελώνια ποῦ φρουροῦν τήν ἄνοδο καί ἐμποδίζουν τήν ψυχή κάθε ἀνθρώπου νά περάσει ἀνάμεσά τους. Κάθε τελώνιο ἤλεγχε ἕνα συγκεκριμένο εἶδος ἁμαρτίας: ἕνα ἤλεγχε τό ψέμα, ἄλλο τόν φθόνο, ἄλλο τήν ὑπερηφάνεια· κάθε εἶδος ἁμαρτίας ἔχει τους δικούς του ἐλεγκτές στόν ἀέρα. Εἶδα ἀκόμα ὅτι οἱ ἄγγελοι κρατοῦσαν φυλαγμένες μέσα σέ ἕνα μικρό μπαοῦλο ὅλες μου τίς καλές πράξεις· βγάζοντάς τες ἔξω, τίς συνέκριναν μέ τίς κακές μου πράξεις. Ἔτσι περάσαμε μέσα ἀπό ὅλα τά τελώνια. Καί ὅταν, πλησιάζοντας τίς πύλες τοῦ οὐρανοῦ, φθάσαμε στό τελώνιο τῆς πορνείας, οἱ φρουροί πού ἦταν ἐκεῖ μέ σταμάτησαν καί μοῦ παρουσίασαν ὅλες τίς πρά-

34. *Eternal Mysteries Beyond the Grave,* Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968.

35. 28 Μαρτίου, *Βίοι Ἁγίων* (κατά τόν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902.

ξεις πορνείας πού εἶχα διαπράξει μέ τή σάρκα μου, ἀπό τήν παιδική ἡλικία μέχρι τό θάνατό μου. Οἱ ἄγγελοι πού μέ ὁδηγοῦσαν εἶπαν: “‘Ὅλες τίς σαρκικές ἁμαρτίες πού διέπραξες στήν πόλη, ὁ Θεός σοῦ τίς συγχώρεσε ἐπειδή μετανόησες γι’ αὐτές”. Οἱ ἐχθροί μου, ὅμως, ἀμέσως μετά τή φράση αὐτή δήλωσαν: “Ἀλλά ὅταν ἔφυγες ἀπό τήν πόλη καί πῆγες στό χωριό, μοίχευσες μέ τή γυναίκα ἑνός ἀγρότη.” Οἱ ἄγγελοι, ἀκούγοντάς τους καί μή βρίσκοντας καμιά καλή μου πράξη πού νά μποροῦσαν νά παρουσιάσουν γιά νά ξεπληρώσουν αὐτήν τήν ἁμαρτία, μέ ἄφησαν καί ἔφυγαν. Τότε μέ ἅρπαξαν τά πονηρά πνεύματα καί, χτυπώντας με ἀλύπητα, μέ κατέβασαν κάτω στή γῆ. Ἡ γῆ ἄνοιξε, καί ἐγώ ὁδηγήθηκα μέσα ἀπό στενούς καί δυσώδεις κατήφορους στήν ὑπόγεια φυλακή τοῦ ἅδη.»[36]

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει καί ἄλλες ἐμπειρίες σχετικά μέ τά τελώνια στούς Βίους Ἁγίων: τήν ἐμπειρία τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου τοῦ Μεγαλομάρτυρος[37], τοῦ ἁγ. Νήφωνος ἐκ Κωνσταντίας Κύπρου, ὁ ὁποῖος εἶδε πολλές ψυχές νά ἀνέρχονται περνώντας μέσα ἀπό τά τελώνια, τοῦ ἅγ. Συμεών Ἐμέσης τοῦ διά Χριστόν σαλοῦ[39], τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, τοῦ ἁγ. Συμεών τοῦ Θαυμαστοῦ Ὄρους[41] καί, τέλος, τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου[42].

---

36. Τό περιστατικό αὐτό καθώς καί ὁ ὑπόλοιπος Βίος τοῦ στρατιώτη Ταξιότη βρίσκονται στό *Eternal Mysteries Beyond the Grave,* σελ. 169-171.

37. 4ος αἰ., 13 Δεκεμβρίου.

38. 4ος αἰ., 23 Δεκεμβρίου.

39. 6ος αἰ., 21 Ἰουλίου.

40. 7ος αἰ., Πρόλογος 19 Δεκεμβρίου.

41. 7ος αἰ., Πρόλογος 13 Μαρτίου.

42. 4ος αἰ., 19 Ἰανουαρίου.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀγνοοῦσε τήν ὕπαρξη πολλῶν πηγῶν τῆς πρώιμης περιόδου τῆς Ὀρθοδοξίας στή Δύση, οἱ ὁποῖες δέ μεταφράστηκαν ποτέ στά Ἑλληνικά ἤ τά Ρωσικά· καί αὐτές ὅμως περιέχουν ἄφθονες περιγραφές τῶν τελωνίων. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ἡ ὀνομασία «τελώνια» περιορίζεται μόνο στίς προερχόμενες ἀπό τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία πηγές, ἀλλά ἡ πραγματικότητα πού περιγράφουν τόσο οἱ Ἀνατολικές ὅσο καί οἱ Δυτικές πηγές εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια.

Ὁ ἅγ. Κολούμβας, γιά παράδειγμα, ὁ ἱδρυτής τῆς νησιωτικῆς μονῆς τῆς Ἀϊόνας στή Σκωτία (†597), εἶδε πολλές φορές στή ζωή του τή μάχη πού ἔδιναν οἱ δαίμονες στόν ἀέρα γιά τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων πού μόλις εἶχαν πεθάνει. Ὁ ἅγ. Ἀδαμνανός ἀναφέρει αὐτά τά περιστατικά στό ἔργο του Βίος τοῦ ἁγ. Κολούμβα, ἕνα ἀπό τά ὁποῖα παραθέτουμε στή συνέχεια:

«Μιά μέρα ὁ ἅγ. Κολούμβας συγκέντρωσε ὅλους τους μοναχούς του καί τούς εἶπε: «Ἄς βοηθήσουμε μέ τήν προσευχή μας τούς μοναχούς τοῦ Ἡγούμενου Κόμγκελ, οἱ ὁποῖοι αὐτή τή στιγμή πνίγονται στή Λίμνη τοῦ Μόσχου· «Νά, κοιτάξτε, αὐτή τή στιγμή μάχονται στόν ἀέρα ἐναντίον ἐχθρικῶν δυνάμεων οἱ ὁποῖες προσπαθοῦν νά ἁρπάξουν μακριά τήν ψυχή ἑνός ξένου πού πνίγεται κι αὐτός μαζί τους.» Κατόπιν, ἀφοῦ προσευχήθηκαν, ὁ ἅγ. Κολούμβας τούς εἶπε: «Εὐχαριστῆστε τόν Χριστό, ἀφοῦ τώρα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἔχουν συναντήσει αὐτές τίς ἅγιες ψυχές, καί ἔχουν ἀπελευθερώσει τόν ξένο, σώζοντάς τον μετά ἀπό τή θριαμβευτική τους νίκη ἐναντίον τῶν δαιμόνων.»[43]

43. St. Adamnan, *Life of St. Columba,* μτφρ. Wentworth Huyshe, George Routledge & Sons, Ltd., Λονδίνο 1939, Μέρος III, κεφ. 13, σελ. 207.

Ὁ ἅγ. Βονιφάτιος, ὁ Ἀγγλοσάξονας «ἀπόστολος στούς Γερμανούς», πού ἔζησε τόν 8ο αἰώνα, ἀναφέρει σέ μία ἀπό τίς ἐπιστολές του σχετική διήγηση, ὅπως τοῦ τή μετέφερε προσωπικά κάποιος μοναχός τῆς μονῆς τοῦ Οὐένλοκ, ὁ ὁποῖος πέθανε καί ἐπανῆλθε στή ζωή μετά ἀπό λίγες ὧρες. «Καθώς ἐκεῖνος χωριζόταν ἀπό τό σῶμα του, ἐμφανίστηκαν μπροστά του ἄγγελοι πού τόν σήκωσαν ψηλά, οἱ ὁποῖοι εἶχαν μία τέτοια ἀπόλυτη λαμπρότητα πού δέν ἄντεχε νά τούς ἀντικρίσει... “Μέ μετέφεραν ψηλά”, εἶπε, “ψηλά στόν ἀέρα...”» Ὁ μοναχός αὐτός εἶπε ἐπίσης ὅτι ὅση ὥρα βρισκόταν ἔξω ἀπό τό σῶμα του, μαζεύτηκαν στό μέρος ὅπου βρίσκονταν ἀμέτρητες ψυχές, πού ὁ ἀριθμός τους ξεπερνοῦσε ἀκόμα καί τόν ἀριθμό τῶν ἀνθρώπων πού φανταζόταν ὅτι κατοικοῦσαν πάνω στή γῆ. Εἶπε ἀκόμα ὅτι ὑπῆρχε ἕνα πλῆθος πονηρῶν πνευμάτων καί μιά ὑπέροχη χορωδία ἀπό τούς ἀνώτερους ἀγγέλους· τά ἄθλια πνεύματα καί οἱ ἅγιοι ἄγγελοι εἶχαν μία βίαιη λογομαχία μεταξύ τους σχετικά μέ τίς ψυχές πού εἶχαν χωρισθεῖ ἀπό τά σώματά τους καί εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ· οἱ δαίμονες παρουσίαζαν κατηγορίες ἐναντίον τους, βαρύνοντας τό φορτίο τῶν ἁμαρτιῶν τους, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι τό ἔκαναν ἐλαφρύτερο δικαιολογώντας τους.

«Ὁ μοναχός ἄκουσε ὅλες τίς ἁμαρτίες του, τίς ὁποῖες εἶχε διαπράξει ἀπό τήν ἐποχή τῆς νεότητάς του καί τίς ὁποῖες εἴτε δέν εἶχε ἐξομολογηθεῖ εἴτε τίς εἶχε ξεχάσει, ἤ δέν τίς θεωροῦσε ὡς ἁμαρτίες· αὐτές κραύγαζαν ἐναντίον του, ἡ καθεμία μέ τή δική της φωνή, ἀποδίδοντάς του βαριές κατηγορίες. Κάθε ἁμαρτία πού εἶχε διαπράξει κάθε μέρα τῆς ζωῆς του καί πού εἶχε ἀμελήσει νά τήν ἐξομολογηθεῖ, ὅπως καί πολλές πού ὁ ἴδιος δέ γνώριζε ὅτι ἦταν ἁμαρτίες, ὅλες κραύγαζαν ἐναντίον του μέ τρομακτικά λόγια. Κατά τόν ἴδιο τρόπο τά πονηρά

πνεύματα μπῆκαν στόν χορό τῶν κατηγοριῶν φωνάζοντας δυνατά καί ἐπιβεβαιώνοντάς τες καί ἀποκαλύπτοντας τό χρόνο καί τόν τόπο πού διαπράχθηκε ἡ καθεμιά, παρουσίαζαν ἀποδείξεις τῶν ἁμαρτωλῶν του πράξεων... Ἔτσι, ἔχοντας συσσωρεύσει μπροστά του καί «λογαριάσει» ὅλες τίς ἁμαρτίες του, ἐκεῖνοι οἱ πανάρχαιοι ἐχθροί τόν κήρυξαν ἔνοχο καί, ὡς ἐκ τούτου, ὑπαγόμενο στή δικαιοδοσία τους.

»Ὅμως, ἀπό τήν ἄλλη", διηγοῦνταν ὁ μοναχός, "ἐκεῖνες οἱ ἀσήμαντες μικρές ἀρετές πού εἶχα ἐπιδείξει στή ζωή μου ἐλλιπῶς καί ἀναξίως μίλησαν ἄφοβα ὑπερασπίζοντάς με... Καί ἐκεῖνα τά ἀγγελικά πνεύματα μέ τήν ἀπέραντη ἀγάπη τους μέ ὑπεράσπιζαν καί μέ στήριζαν, ἐνῶ οἱ ἀρετές, σημαντικά μεγαλοποιημένες, μοῦ φαίνονταν πολύ πιό σπουδαῖες καί ἐξαιρετικές ἀπ' ὅσο θά μποροῦσαν ποτέ νά εἶναι στήν πράξη μέ τή δική μου δύναμη"».[44]

Μία σύγχρονη ἐμπειρία τῶν τελωνίων

Ἡ ἀντίδραση ἑνός χαρακτηριστικοῦ «πεφωτισμένου» ἀνθρώπου τῶν καιρῶν μας, τοῦ Κ. Γιούεκσκουελ, ὅταν μετά τόν 36ωρο «κλινικό θάνατό» του συνάντησε προσωπικά τά τελώνια, καταγράφεται στό βιβλίο του, ἀποσπάσματα τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἤδη παραθέσει σέ προηγούμενα κεφάλαια:

«Ἀφοῦ μέ πῆραν ἀπό τό χέρι, μέ ἔβγαλαν στό δρόμο περνώντας κατευθείαν μέσα ἀπό τόν τοῖχο τοῦ δωματίου.

»Ἔξω βράδιαζε καί λίγο χιόνιζε. Τό ἔβλεπα ἀλλά δέν αἰσθανόμουν κρύο καί γενικά δέν αἰσθανόμουν τή διαφορά

44. *The Letters of Saint Boniface,* μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Strauss and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973, σελ. 25-27.

θερμοκρασίας μέσα καί ἔξω. Προφανῶς κάποια πράγματα ἔχασαν γιά τό ἀλλοιωμένο σῶμα μου τή σημασία τους. Ἀρχίσαμε γρήγορα νά ἀνεβαίνουμε ψηλά. Ὅσο πιό ψηλά ἀνεβαίναμε, τόσο μεγαλύτερος χῶρος ἀνοιγόταν μπροστά στά μάτια μου. Στό τέλος αὐτός ἔλαβε τόσο μεγάλες διαστάσεις πού μέ κατέλαβε φόβος ἀπό τή συναίσθηση τῆς μηδαμινότητάς μου μπροστά σ' αὐτή τήν ἀτέλειωτη ἔρημο...

»Ἡ ἀντίληψη τοῦ χρόνου ἔσβησε ἐντελῶς στό νοῦ μου. Δέν ξέρω πόση ὥρα ἀνεβαίναμε ψηλά. Ξαφνικά ἀκούστηκε κάποιος θόρυβος καί μέ κραυγές καί γέλια ἄρχισε γρήγορα νά μᾶς πλησιάζει ἕνα πλῆθος κάποιων ἀπαίσιων ὄντων.

«Δαίμονες!» σκέφτηκα. Τό κατάλαβα μάλιστα πάρα πολύ γρήγορα καί μέ ἔπιασε κάτι σάν τρόμος πού μέχρι τότε μοῦ ἦταν ἄγνωστος. Δαίμονες! Φαντάζομαι πώς θά εἰρωνευόμουν καί θά γελοῦσα ἄν κάποιος, λίγες μέρες, ἀκόμα καί λίγες ὧρες νωρίτερα, μοῦ ἔλεγε ὅτι πιστεύει στήν ὕπαρξή τους καί εἶδε μέ τά μάτια του τούς δαίμονες! Ὡς μορφωμένος ἄνθρωπος τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα, μέ τό ὄνομα αὐτό θεωροῦσα τίς κακές συνήθειες καί τά πάθη τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό καί ἡ λέξη αὐτή δέν ἦταν γιά μένα ὄνομα, ἀλλά ἕνας ὅρος πού δηλώνει κάποια ἀφηρημένη ἔννοια. Καί ξαφνικά αὐτή «ἡ ἀφηρημένη ἔννοια» παρουσιάστηκε μπροστά μου σάν ζωντανό πρόσωπο!...

»Ἀφοῦ μᾶς περικύκλωσαν ἀπό ὅλες τίς πλευρές οἱ δαίμονες φώναζαν καί ἀπαιτοῦσαν ἀπ' τούς ἀγγέλους νά μέ παραδώσουν σ' αὐτούς. Προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά μέ ἁρπάξουν ἀπό τά χέρια τους, ἀλλά δέν τολμοῦσαν νά τό κάνουν. Ἀπό τίς αἰσχρές κραυγές καί τά οὐρλιάσματα πού ἔβγαζαν ξεχώριζα κάποιες λέξεις καί μερικές φορές καί ὁλόκληρες τίς φράσεις.

«Εἶναι δικός μας, ἀρνήθηκε τό Θεό», ξαφνικά φώναξαν ὅλοι μέ μιά φωνή καί ταυτόχρονα ὅρμησαν πάνω μου. Τό αἷμα πάγωσε στίς φλέβες μου.

«Εἶναι ψέμα! Αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια!», ἤθελα νά τούς ἀπαντήσω, ὅταν ξαναβρῆκα τόν ἑαυτό μου, καί ὅμως ἡ μνήμη μοῦ ἔδεσε τή γλώσσα. Μέ ἕναν τρόπο ἀκατανόητο θυμήθηκα ξαφνικά ἕνα ἀσήμαντο περιστατικό πού συνέβη τόσο παλιά, τήν ἐποχή πού ἤμουν νέος, καί πού τό ξέχασα σχεδόν ἐντελῶς.»

Στό σημεῖο αὐτό ὁ συγγραφέας θυμᾶται ἕνα περιστατικό ἀπό τά σχολικά του χρόνια. Κάποια μέρα, σέ μία φιλοσοφική συζήτηση πού εἶχε μέ φίλους του, ἕνας ἀπό αὐτούς ἐξέφρασε τήν ἑξῆς ἄποψη: «Γιατί πρέπει νά πιστέψω στό Θεό, ἄν χωρίς καμιά διαφορά μπορῶ νά πιστεύω ὅτι ὁ Θεός δέν ὑπάρχει;» Στήν ἐρώτηση αὐτή ὁ συγγραφέας ἀπάντησε: «Μπορεῖ καί νά μήν ὑπάρχει». Τή στιγμή ὅμως, μετά τό θάνατό του, πού βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τούς δαίμονες-κατήγορους στά τελώνια, ὁ συγγραφέας ἀναλογίστηκε:

»Αὐτή ἡ ἀπάντησή μου κυριολεκτικά ἦταν «ἀργόν ρῆμα». Δέν μποροῦσε αὐτή ἡ βαττολογία τοῦ φίλου μου νά μοῦ δημιουργήσει ἀμφιβολίες στήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε χωρίς πολλή προσοχή παρακολουθοῦσα αὐτά πού ἔλεγε. Καί ὅμως, ὅπως φάνηκε τώρα, ὁ ἀργός αὐτός λόγος δέν ξεχάστηκε. Ἔπρεπε τώρα νά δικαιολογηθῶ καί νά ἀνατρέψω αὐτήν τήν κατηγορία. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου... Θά δώσουμε λόγο γιά κάθε ἀνώφελο λόγο πού λέμε παρακινούμενοι ἀπό τόν ἐχθρό τῆς σωτηρίας μας.

»Ἡ κατηγορία αὐτή ἦταν τό πιό δυνατό ἐπιχείρημα πού πρόβαλαν οἱ δαίμονες, ζητώντας νά παραδοθῶ στά χέρια τους. Ἡ κατηγορία αὐτή τούς ἔδωσε καινούρια δύναμη καί

θάρρος καί βγάζοντας ἄγριες κραυγές ἄρχισαν νά περιστρέφονται γύρω μας, ἐμποδίζοντάς μας νά συνεχίσουμε τό δρόμο μας.

»Τότε σκέφτηκα τήν προσευχή καί ἄρχισα νά προσεύχομαι, ζητώντας τή βοήθεια ὅσων ἁγίων γνώριζα καί τά ὀνόματα τῶν ὁποίων μοῦ ἦλθαν στό νοῦ τή στιγμή ἐκείνη. Αὐτό ὅμως δέ φόβισε καθόλου τους ἐχθρούς μου. Ἐγώ ὁ ἐλεεινός, πού μόνο κατ' ὄνομα ἤμουν χριστιανός, μόνο τότε, ἴσως πρώτη φορά στή ζωή μου, θυμήθηκα ἐκείνη πού ὀνομάζεται Προστάτιδα τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν.

»Ἦταν πολύ τρομαγμένη ἡ ψυχή μου καί γι' αὐτό πολύ θερμή βγῆκε ἡ προσευχή μου πρός τήν Παναγία. Μόλις εἶπα τό ὄνομά της ἀμέσως μᾶς σκέπασε μία λευκή ὁμίχλη ἡ ὁποία ἄρχισε γρήγορα νά περικυκλώνει τήν ἀπαίσια αὐτή στρατιά τῶν δαιμόνων καί σέ λίγο τήν ἔκρυψε ὁλοτελῶς ἀπό τά μάτια μου. Πολλή ὥρα ὅμως ἄκουγα τίς κραυγές καί τά οὐρλιάσματά τους. Ἐπειδή ὅμως οἱ φωνές γίνονταν ὅλο καί πιό ἀδύναμες, κατάλαβα ὅτι οἱ δαίμονες ἔμειναν πίσω.»[45]

Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρίν τό θάνατο

Φαίνεται, λοιπόν, ἀπό τά πολυάριθμα σαφῆ παραδείγματα, πόσο σημαντική καί ζωντανή ἐμπειρία εἶναι γιά τήν ψυχή ἡ συνάντηση μέ τούς δαίμονες τῶν τελωνίων μετά τό θάνατο. Ὡστόσο, ἡ ἐμπειρία αὐτή δέν περιορίζεται ἀναγκαστικά στό χρονικό διάστημα ἀκριβῶς μετά τό θάνατο. Ὅπως

45. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1976.
Βλ. καί «Ἕνα ἀπίστευτο καί ὅμως ἀληθινό γεγονός», *Ἀπίστευτα καί ὅμως Ἀληθινά,* Ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 45-51.

εἴδαμε πιό πάνω ὁ ἅγ. Ἀντώνιος ὁ Μεγάλος συνάντησε τά τελώνια κατά τή διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας ἐνῶ προσευχόταν. Παρομοίως, ὁ ἅγ. Ἰωάννης τῆς Κλίμακος περιγράφει τήν ἐμπειρία ἑνός μοναχοῦ πρίν τό θάνατό του: «Τήν παραμονή τοῦ θανάτου του περιέπεσε σέ ἔκσταση καί μέ τά μάτια ἀνοικτά παρατηροῦσε δεξιά καί ἀριστερά τῆς κλίνης του. Σάν νά τόν ἀνέκριναν κάποιοι, ἀπαντοῦσε – τόν ἄκουγαν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι – καί ἄλλοτε ἔλεγε: «Ναί, πράγματι, ἀληθινά, πλήν ὅμως ἐνήστευσα τόσα ἔτη γι' αὐτό». Ἄλλοτε: «Ὄχι. Εἶναι ψέμα. Αὐτό δέν τό ἔκανα». Ἔπειτα ἀπό λίγο: « Αὐτό ναί, ἀληθινά τό ἔπραξα, ἀλλά ἔκλαυσα, ἔκανα διακονήματα ἀγάπης». Καί πάλι: «Ἀληθινά μέ κατηγορεῖτε». Μερικές φορές γιά ὁρισμένα ἀπαντοῦσε: « Ναί, ἀληθινά, ναί. Γι' αὐτά δέν ἔχω τί νά ἀπολογηθῶ. Ὁ Θεός εἶναι ἐλεήμων». Ἦταν ἀλήθεια ἕνα θέαμα φρικτό καί φοβερό. Ἕνα δικαστήριο ἀόρατο καί χωρίς ἔλεος. Καί τό φοβερότερο ὅτι τόν κατηγοροῦσαν καί γιά πράξεις πού δέν εἶχε διαπράξει. Ὁ ἡσυχαστής αὐτός καί ἀναχωρητής γιά ὁρισμένα πταίσματά του – ἀλίμονο! – ἔλεγε: « Γι' αὐτά δέν ἔχω τί νά εἰπῶ». Καί εἶχε σαράντα περίπου ἔτη μοναχός, χωρίς νά τοῦ λείπη καί τό δάκρυ!... Καί ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ αὐστηρά αὐτή δικαστική ἀνάκρισις, ἀποχωρίσθηκε τό σῶμα του, χωρίς νά ἀφήση καμμιά ἔνδειξι γιά τήν κρίσι ἤ τό πόρισμα ἤ τήν ἀπόφασι καί τό τέλος τῆς δίκης.»[46]

Ἐπίσης, ἡ συνάντηση μέ τά τελώνια μετά τό θάνατο ἀποτελεῖ μόνο μία συγκεκριμένη καί τελική μορφή τῆς συνολικῆς μάχης τήν ὁποία διεξάγει διά βίου ἡ ψυχή τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει: «Ὅπως ἡ ἀνάστα-

46. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλῖμαξ*, μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ιδ΄ Ἐκδ., Ὠρωπός Ἀττικῆς 2000, σελ. 161.

ση τῆς ψυχῆς τοῦ Χριστιανοῦ ἀπό τό θάνατο τῆς ἁμαρτίας πραγματοποιεῖται κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς της, ἀκριβῶς ἔτσι πραγματοποιεῖται μυστικά, ἐδῶ στή γῆ, ἡ δοκιμασία τῆς ψυχῆς ἀπό τίς ἐναέριες δυνάμεις, μέ κατάληξη τήν αἰχμαλώτισή της ἤ τήν ἀπελευθέρωσή της ἀπό αὐτές τίς δυνάμεις – κατά τή διαδρομή της μέσα ἀπό τόν ἀέρα, μετά τό θάνατο, αὐτή ἡ αἰχμαλώτιση ἤ ἡ ἀπελευθέρωσή της ἁπλῶς γίνονται φανερές».[47]

Μερικοί ἅγιοι, ὅπως ὁ Μακάριος ὁ Μέγας, τοῦ ὁποίου ἡ διέλευση ἀπό τά τελώνια ἦταν ὁρατή ἀπό διάφορους μαθητές του, ἀνέρχονται μέσα ἀπό τούς δαιμονικούς «εἰσπράκτορες» χωρίς νά συναντήσουν καμιά ἀντίσταση, ἀφοῦ ἔχουν ἤδη κερδίσει τόν πόλεμο μέ τούς δαίμονες σ' αὐτήν τή ζωή. Ἀμέσως παρακάτω παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τό Βίο του:

«Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα τοῦ θανάτου τοῦ ἀββᾶ Μακαρίου, ἦρθε νά πάρει τήν ψυχή του τό Χερουβείμ πού ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελός του, μέ τή συνοδεία πλήθους οὐράνιων ταγμάτων. Κατῆλθαν ἐπίσης χοροί ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, ἱεραρχῶν, μοναχῶν καί δικαίων. Οἱ δαίμονες διετάχθησαν σέ σειρές καί πλήθη στά τελώνια μέ σκοπό νά ἐμποδίσουν τή διέλευση τῆς ἔνθεης ψυχῆς του. Ἡ ψυχή ἄρχισε νά ἀνέρχεται. Στέκοντας πολύ μακριά της, στά τελώνια, τά πονηρά πνεύματα φώναζαν: "Ὦ Μακάριε, πόση δόξα ἀξιώθηκες νά λάβεις!" Ὁ ταπεινός ἄνδρας τούς ἀπάντησε: "Ὄχι! Ἀκόμα φοβᾶμαι, ἀφοῦ δέ γνωρίζω ἐάν ἔχω πράξει κάτι ἀγαθό." Στό μεταξύ ἀνερχόταν ταχέως στόν οὐρανό. Ἀπό κάποια ἄλλα τελώνια πού βρίσκονταν ψηλότερα οἱ ἐναέριες δυνάμεις κραύγαζαν καί πάλι: "Δέν εἶναι ἔτσι! Μᾶς ξέφυγες

47. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 159.

Μακάριε.” “Ὄχι”, ἀπάντησε ἐκεῖνος, “ἀκόμα χρειάζομαι νά ἀναχωρήσω”. Ὅταν εἶχε ἤδη φτάσει στίς πύλες τοῦ οὐρανοῦ, οἱ δαίμονες, θρηνώντας ἀπό μοχθηρία καί φθόνο, κραύγασαν: “Δέν εἶναι ἔτσι! Μᾶς ξέφυγες Μακάριε!” καί ἐκεῖνος ἀπάντησε: Μέ φύλαξε ἡ δύναμη τοῦ Χριστοῦ μου καί ξέφυγα ἀπ' τά δίχτυα σας!”»[48]

« Οἱ μεγάλοι ἅγιοι τοῦ Θεοῦ περνοῦν μέσα ἀπό τίς ἐναέριες φρουρές τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων μέ τόσο μεγάλη ἐλευθερία, ἐπειδή κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τους διεξάγουν ἀνένδοτη μάχη ἐναντίον τους καί, ἀφοῦ τελικά τούς νικήσουν, ἀποκτοῦν στά βάθη τῆς καρδιᾶς τους τέλεια ἐλευθερία ἀπό τήν ἁμαρτία, γίνονται ὁ ναός καί τό ἱερό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κάνοντας τήν κατοικία τῆς λογικῆς ψυχῆς τους ἀπροσπέλαστη γιά τούς πεπτωκότες ἀγγέλους».[49]

Ἡ μερική κρίση

Στήν Ὀρθόδοξη δογματική θεολογία ἡ διέλευση τῶν τελωνίων εἶναι μέρος τῆς μερικῆς κρίσης μέσω τῆς ὁποίας καθορίζεται ἡ πορεία τῆς ψυχῆς μέχρι τήν Τελική Κρίση. Τόσο ἡ μερική ὅσο καί ἡ Τελική Κρίση διεξάγονται ἀπό ἀγγέλους, οἱ ὁποῖοι ἐνεργοῦν ὡς ὄργανα τῆς θείας δικαιοσύνης: «*ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός*» (*Κατά Ματθαῖον* 13:49).[50]

48. Ἀπόσπασμα ἀπό τό *Πατερικόν τῆς Σκήτης*· βλ. Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III.

49. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 158-159.

50. «Κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου θὰ βγοῦν οἱ ἄγγελοι καὶ θὰ χωρίσουν τοὺς πονηρούς ἀπὸ τοὺς δικαίους καὶ θὰ τοὺς ρίξουν εἰς τὸ καμίνι ποὺ καίει» (*Κατά Ματθαῖον* 13:49).

Οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί εἶναι τυχεροί ἀφοῦ ἔχουν στή διάθεσή τους τή διδασκαλία περί τελωνίων καί μερικῆς κρίσης, ὅπως αὐτή ἐκτίθεται μέ σαφήνεια σέ πολυάριθμα Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἁγίων. Ὅμως, εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάθε ἄνθρωπος πού ἐντρυφᾶ στή μελέτη ἁπλῶς καί μόνον τῆς Ἁγίας Γραφῆς θά συναντήσει μία πολύ παρόμοια διδασκαλία. Ἔτσι, ὁ Προτεστάντης Εὐαγγελιστής Μπίλλυ Γκράχαμ γράφει στό βιβλίο του γιά τούς ἀγγέλους: «Τή στιγμή τοῦ θανάτου ἡ ψυχή ἐγκαταλείπει τό σῶμα καί περνᾶ μέσα ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα. Ὅμως ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς διδάσκει ὅτι ἐκεῖ παραμονεύει ὁ διάβολος. Εἶναι ὁ «ἄρχοντας τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος».[51] Ἐάν οἱ πνευματικοί μας ὀφθαλμοί ἦταν ἀνοικτοί, πιθανῶς θά βλέπαμε τόν ἀέρα γεμάτο μέ τούς ἐχθρούς τοῦ Χριστοῦ, τούς δαίμονες. Ἀφοῦ ὁ σατανάς κατάφερε νά παρεμποδίσει γιά τρεῖς ἑβδομάδες τόν ἄγγελο τοῦ Δανιήλ κατά τήν ἀποστολή του στή γῆ, τότε μποροῦμε νά φανταστοῦμε τήν ἐχθρότητα πού θά συναντήσει ἕνας Χριστιανός ὅταν πεθάνει... Ἡ στιγμή τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ τήν τελευταία εὐκαιρία τοῦ σατανᾶ νά ἐπιτεθεῖ στόν ἀληθινό πιστό· ὅμως ὁ Θεός στέλνει τους ἀγγέλους Του γιά νά μᾶς φυλάξουν ἐκείνη τήν ὥρα.»[52]

Τελώνια: Λυδία Λίθος τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας

Ὅλα ὅσα περιγράφηκαν σέ αὐτό τό κεφάλαιο εἶναι ὁλοφάνερα διαφορετικά ἀπό τίς «ἀναδρομές» στά γεγονότα τῆς ζωῆς τους πού τόσο συχνά βιώνουν οἱ ἄνθρωποι στίς σύγ-

51. *Πρός Ἐφεσίους* 2:2.

52. Billy Graham, *Angels, God's Secret Messengers*, Doubleday, Νέα Ὑόρκη 1975, σελ.150-151.

χρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Αὐτές οἱ «ἀναδρομές», πού πολλές φορές συμβαίνουν καί πρίν τόν θάνατο, δέν ἔχουν τίποτα τό θεϊκό, καμιά σχέση μέ τήν κρίση· φαίνεται ὅτι εἶναι μάλλον μία ψυχολογική ἐμπειρία, μία ἀνακεφαλαίωση πού κάνει ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση. Ἡ ἀπουσία κρίσης, ἀκόμα καί ἡ «αἴσθηση τοῦ χιοῦμορ» τήν ὁποία πολλοί ἔχουν περιγράψει ὅτι διαθέτει τό ἀόρατο ὄν πού παρίσταται στίς «ἀναδρομές» εἶναι, πρῶτα ἀπ' ὅλα, μία ἀντανάκλαση τῆς φοβερῆς ἔλλειψης σοβαρότητας μέ τήν ὁποία σήμερα ἀντιμετωπίζεται τό θέμα τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνθρώπων τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἀκόμα καί οἱ Ἰνδουιστές τῆς «ὑπανάπτυκτης» Ἰνδίας ἔχουν πιό τρομακτικές ἐμπειρίες θανάτου ἀπ' ὅ,τι οἱ περισσότεροι Δυτικοί: μολονότι στεροῦνται τῆς ἀληθινῆς φώτισης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχουν, ἐντούτοις, διατηρήσει μία πιό σοβαρή στάση ἀπέναντι στή ζωή ἀπό τήν ἀντίστοιχη τῶν περισσότερων ἀνθρώπων τῆς ἐπιπόλαιης «μετα-Χριστιανικῆς» Δύσης.

Ἡ περιγραφή τῆς διέλευσης τῶν τελωνίων – πού ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος λυδίας λίθου τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας – ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπό τίς σημερινές διηγήσεις, καί δέν εἶναι πολύ δύσκολο νά φανταστοῦμε τό λόγο: ἡ ἀπουσία τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται νά συναντήσουν τήν ψυχή, ἡ ἀπουσία κρίσης, ἡ ἐπιπολαιότητα πολλῶν ἀφηγήσεων, ἀκόμα καί ἡ σύντομη χρονική διάρκεια τέτοιων ἐμπειριῶν – ἡ ὁποία συνήθως κυμαίνεται μεταξύ πέντε καί δέκα λεπτῶν, ἐνῶ οἱ ἀντίστοιχες ἐμπειρίες πού περιγράφονται στούς Βίους Ἁγίων καί σέ άλλες Ὀρθόδοξες πηγές διαρκοῦν ἀπό μερικές ὧρες ἕως μερικές ἡμέρες, ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν σαφεῖς ἐνδείξεις ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες, ἄν καί ἐνίοτε πολύ ἐντυπω-

σιακές καί μή ἑρμηνεύσιμες βάσει κανενός φυσικοῦ νόμου γνωστοῦ στήν ἰατρική ἐπιστήμη, στεροῦνται, ἐντούτοις, ἰδιαίτερου βάθους. Ἐάν ὄντως πρόκειται γιά ἐμπειρίες θανάτου, τότε ἀφοροῦν μόνο τό πολύ ἀρχικό στάδιο τῆς διαδρομῆς τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο· λαμβάνουν χώρα κατά τίς πρῶτες στιγμές τοῦ θανάτου, πρίν νά ὁριστικοποιηθεῖ ἡ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ γιά τήν ψυχή, ἡ ὁποία φανερώνεται μέ τήν ἐμφάνιση τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται νά πάρουν τήν ψυχή, ἐνῶ ὑπάρχει ἀκόμα πιθανότητα νά ἐπιστρέψει μέσα στό σῶμα μέ φυσικό τρόπο.

Καί πάλι, ὅμως, ὑπολείπεται μία ἱκανοποιητική ἐξήγηση γιά τίς ἐμπειρίες τῆς ἐποχῆς μας. Τί εἶναι αὐτά τά πανέμορφα τοπία πού συχνά βλέπουν οἱ ἄνθρωποι; Ποῦ βρίσκεται αὐτή ἡ «οὐράνια» πόλη πού ἀντικρίζουν; Τί εἶναι ὅλος αὐτός ὁ κόσμος μέ τόν ὁποῖο ἀναμφισβήτητα ἔρχονται σέ ἐπαφή κατά τή διάρκεια τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν;

Ἡ ἀπάντηση στά παραπάνω ἐρωτήματα μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ στήν ἔρευνα ἑνός μᾶλλον διαφορετικοῦ εἴδους κειμένων ἀπό τίς προαναφερθεῖσες Ὀρθόδοξες πηγές· τά κείμενα αὐτά βασίζονται ἐπίσης σέ προσωπικές ἐμπειρίες, καί εἶναι πολύ περισσότερο ἐνδελεχῆ στίς παρατηρήσεις καί τά συμπεράσματά τους ἀπ᾽ ὅ,τι αὐτά πού περιγράφουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Εἶναι τά κείμενα στά ὁποῖα στρέφεται ἐπίσης ὁ Δρ. Μούντυ καθώς καί ἄλλοι ἐρευνητές, καί στά ὁποία βρίσκουν ἀξιοσημείωτες ὁμοιότητες μέ τίς κλινικές περιπτώσεις πού ἔχουν ἐξάψει τό ἐνδιαφέρον τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου γιά τή μετά θάνατον ζωή.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη τοῦ Ἐγκλειστου περί τελωνίων

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ ἦταν ὁ κύριος ὑπερασπιστής τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας περί τελωνίων στή Ρωσία τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν ἄπιστοι καί ἐκσυγχρονιστές εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νά τή χλευάζουν· ὅμως ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος ἦταν ἐπίσης σταθερός ὑποστηρικτής αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, τήν ὁποία θεωροῦσε ὡς ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς συνολικῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας σχετικά μέ τόν ἀόρατο πόλεμο ἤ τόν πνευματικό ἀγώνα τῶν ψυχῶν ἐναντίον τῶν δαιμόνων. Παραθέτουμε ἐδῶ μία ἀπό τίς δηλώσεις του σχετικά μέ τά τελώνια, μέρος τοῦ σχολιασμοῦ του στόν ὀγδοηκοστό στίχο τοῦ 118ου Ψαλμοῦ: *«γενηθήτω ἡ καρδία μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαιώμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ»* (*Ψαλμοί* ριη΄ 80).[53] Ὁ προφήτης δέν ἀναφέρει τό πῶς καί τό ποῦ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νά μήν «αἰσχυνθεῖ». Ὁ στίχος ἔχει δυό ἑρμηνευτικές προσεγγίσεις· ἡ μία ἀναφέρεται στόν ἀγώνα πού διεξάγει ὁ ἄνθρωπος ὥστε νά τηρεῖ τό λόγο τοῦ Θεοῦ στήν ἐπίγεια ζωή του, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στήν ὥρα τοῦ θανάτου καί στή διέλευση τῆς ψυχῆς ἀπό τά τελώνια. Ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ ἰδέα περί «τελωνίων» στούς «σοφούς» μας, δέ θά τά γλιτώσουν. Τί ζητοῦν λοιπόν αὐτοί οἱ «εἰσπράκτορες» ἀπό τίς ψυχές πού περνοῦν ἀνάμεσά τους; Ψάχνουν, μήπως οἱ ψυχές ἔχουν κάτι τό ὁποῖο χρήζει «τελῶν»; Τί νά εἶναι ἄραγε αὐτό; Εἶναι τά πάθη. Ἔτσι λοιπόν, στόν ἄνθρω-

---

53. «Εἴθε ἡ καρδία μου, μὲ τὸν ἰδικόν σου φωτισμόν, νὰ γίνῃ ἄμεμπτος καὶ ἀκεραία εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν σου, διὰ νὰ μὴ ἐντροπιασθῶ.» (*Ψαλμοί* ριη΄ 80).

πο τοῦ ὁποίου ἡ καρδιά εἶναι καθαρή καί ἀπαλλαγμένη ἀπό πάθη, δέ βρίσκουν τίποτα πού νά τούς κάνει ν' ἀρχίσουν τόν καβγά· ἀντίθετα, ἡ μή καθαρή καρδιά τούς ἐρεθίζει ἀφάνταστα. Στό θέμα αὐτό κάποιος μέ ἐλάχιστη μόρφωση ἐξέφρασε τήν ἀκόλουθη σκέψη: τά τελώνια εἶναι κάτι φρικιαστικό. Εἶναι ὅμως ἀρκετά πιθανό, οἱ δαίμονες, ἀντί νά παρουσιαστοῦν μέ τή φρικιαστική τους μορφή, νά παρουσιάσουν στήν ψυχή μία παραπλανητική, θελκτική εἰκόνα, ἀνάλογη μέ τά πάθη της, καθώς αὐτή θά διέρχεται ἀπό κάθε τελώνιο στή σειρά. Στήν περίπτωση πού, κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς, τά πάθη ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἀπό τήν καρδιά καί στή θέση τους ἔχουν φυτευτεῖ οἱ ἀρετές πού ἀντιτάσσονται σέ αὐτά, τότε ὁποιαδήποτε δελεαστική εἰκόνα κι ἄν παρουσιαστεῖ στήν ψυχή, ἐκείνη, δείχνοντας ἔντονη ἀποστροφή, τήν προσπερνᾶ ἀγνοώντας την. Ὅταν ὅμως ἡ καρδιά δέν ἔχει καθαριστεῖ ἀπό τά πάθη, ἡ ψυχή θά τρέξει νά πλησιάσει ὁποιοδήποτε πάθος γιά τό ὁποῖο ἡ καρδιά ἔχει τή μεγαλύτερη ἕλξη· καί τότε οἱ δαίμονες θά τή θεωρήσουν φίλη, καί γνωρίζουν ποῦ θά τήν ὁδηγήσουν. Ἔτσι λοιπόν, στήν περίπτωση πού παραμένει μέσα στήν ψυχή κάποια ἕλξη γιά ἕνα ἀντικείμενο ὁποιουδήποτε πάθους, εἶναι πολύ ἀμφίβολο τό ἐάν θά καταφέρει νά μή ντροπιαστεῖ καθώς θά διέρχεται ἀπό τά τελώνια. Τό νά αἰσχυνθεῖ ἡ ψυχή σημαίνει ὅτι μέ δική της εὐθύνη καταποντίζεται στήν κόλαση. Ὅμως τήν ὑπέρτατη αἰσχύνη θά τή νιώσει στήν Τελική Κρίση, ἐνώπιον τοῦ προσώπου τοῦ Παντεπόπτου Κριτοῦ...».[54]

54. Ὁ *Ἑκατοστός Δέκατος Ὄγδοος Ψαλμός*, σέ ἑρμηνεία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, Μόσχα 1891, ἀνατυπ. Jordanville 1976, σελ. 289-290· τό ἔργο ἐκδόθηκε στά Ἀγγλικά ἀπό τό New Diveyevo Convent, Spring Valley, Νέα Ὑόρκη, 1978, σελ. 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΠΤΑ

«Ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία

Προκειμένου νά διασαφηνίσουν τίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, οἱ ἐρευνητές τους στρέφονται σχεδόν πάντα στήν εἰδική ἐκείνη κατηγορία κειμένων ἡ ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι βασίζεται σέ ἐμπειρίες ἀπό τόν «ἐξωσωματικό» κόσμο: τά ἀνά τούς αἰῶνες ἀποκρυφιστικά κείμενα ἀπό τήν Θιβετιανή καί τήν Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν μέχρι τά κείμενα τῶν σύγχρονων δασκάλων καί πειραματιστῶν τοῦ ἀποκρυφισμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, σχεδόν κανείς ἀπό αὐτούς τους ἐρευνητές δέ δίνει ἰδιαίτερη σημασία στή χριστιανική διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἤ στά κείμενα-πηγές τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στά ὁποῖα βασίζεται. Γιατί ὅμως συμβαίνει αὐτό;

Ὁ λόγος εἶναι πολύ ἁπλός: ἡ χριστιανική διδασκαλία προέρχεται ἀπό τήν ἀποκαλυμμένη ἀπό τό Θεό στόν ἄνθρωπο πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, καί ἐπικεντρώνεται κυρίως στήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς στόν παράδεισο ἤ τήν κόλαση. Ἐνῶ ὑπάρχει ἐπίσης πληθώρα χριστιανικῶν κειμένων πού περιγράφουν τό τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, βασιζόμενα σέ προσωπικές μεταθανάτιες ἤ ἐξωσωματικές ἐμπειρίες, ὅπως παρουσιάστηκαν στό προηγούμενο κεφάλαιο περί «τελωνίων», τό σύνολο αὐτῶν τῶν κειμέ-

νων σαφῶς καταλαμβάνει δευτερεύουσα θέση συγκρινόμενο μέ τήν κύρια χριστιανική διδασκαλία περί τῆς τελικῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς, καί εἶναι κυρίως χρήσιμο στό νά διασαφηνίσει καί νά προβάλει ἐντονότερα τά βασικά σημεῖα τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ὡστόσο, στά ἀποκρυφιστικά κείμενα ἀκριβῶς τό ἀντίθετο συμβαίνει: ἡ κύρια ἔμφαση προσδίδεται στήν ἐμπειρία τῆς ψυχῆς στόν «ἐξωσωματικό» κόσμο, ἐνῶ ἡ τελική της κατάσταση συνήθως μένει ἀσαφής ἤ ἀνοικτή σέ προσωπικές γνῶμες καί ὑποθέσεις, πού δῆθεν βασίζονται σέ αὐτές τίς ἐμπειρίες. Οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἑλκύονται πολύ πιό εὔκολα ἀπό τίς ἐμπειρίες τῶν συγγραφέων τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, οἱ ὁποῖες φαίνονται νά ἐπιδέχονται, τουλάχιστον σέ κάποιο βαθμό, «ἐπιστημονική» διερεύνηση, παρά ἀπό τή χριστιανική διδασκαλία, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ δέσμευση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ὅσον ἀφορᾶ τήν πίστη καί τήν ἐμπιστοσύνη του καθώς καί τή διαγωγή μίας πνευματικῆς ζωῆς σύμφωνης μέ αὐτές.

Στό παρόν κεφάλαιο θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐπισημάνουμε μερικούς ἀπό τούς κινδύνους πού ἐλλοχεύουν σέ μία τέτοια προσέγγιση, ἡ ὁποία δέν εἶναι καθόλου τόσο «ἀντικειμενική» ὅσο φαίνεται σέ μερικούς, καθώς ἐπίσης καί νά προβοῦμε σέ μία ἐκτίμηση αὐτῶν τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν ἀπό τήν ἄποψη τοῦ Ὀρθόδοξου Χριστιανισμοῦ. Γιά νά γίνει αὐτό, πρέπει νά ἐξετάσουμε ἕνα μέρος τῆς ἀποκρυφιστικῆς βιβλιογραφίας τήν ὁποία οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές χρησιμοποιοῦν γιά νά διασαφηνίσουν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες.

Ἡ Θιβετιανή Βίβλος τῶν Νεκρῶν

Ἡ *Θιβετιανή Βίβλος τῶν Νεκρῶν*[1] εἶναι βουδιστικό βιβλίο τοῦ 8ου αἰώνα τό ὁποῖο προφανῶς περιλαμβάνει πρό-βουδιστικές παραδόσεις ἀπό μία πολύ προγενέστερη περίοδο. Ὁ τίτλος του στή θιβετιανή γλώσσα σημαίνει «Ἀπελευθέρωση στό μεταθανάτιο στάδιο μέσω τοῦ Ἀκούσματος», καί περιγράφεται ἀπό τόν μεταφραστή τῆς ἀγγλικῆς του ἔκδοσης ὡς ἕνα «μυστικό ἐγχειρίδιο γιά καθοδήγηση στόν ἄλλο κόσμο μέ τά πολλά βασίλεια καί τίς ψευδαισθήσεις»[2]. Διαβάζεται πάνω ἀπό τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει πρός ὄφελος τῆς ψυχῆς του, ἐπειδή, ὅπως λέει τό ἴδιο τό κείμενο, «κατά τίς στιγμές τοῦ θανάτου παρουσιάζονται διάφορες παραπλανητικές ψευδαισθήσεις». Αὐτές, ὅπως παρατηρεῖ ὁ μεταφραστής, δέν εἶναι ὁράματα τῆς πραγματικότητας, ἀλλά τίποτε περισσότερο ἀπό τίς δικές του διανοητικές προβολές οἱ ὁποῖες ἔχουν λάβει προσωποποιημένη μορφή.[3]

Στά κατοπινά στάδια τῶν διαρκείας 49 ἡμερῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν πού περιγράφονται στό βιβλίο, παρουσιάζονται ὁράματα τόσο «εἰρηνικῶν» ὅσο καί «ἀγριωπῶν» θεοτήτων, τά ὁποῖα ὅλα, σύμφωνα μέ τή βουδιστική διδασκαλία, θεωροῦνται ὡς ἀπατηλά. Θά ἐξηγήσουμε παρακάτω, ἐξετάζοντας τή φύση τοῦ κόσμου αὐτοῦ, τό γιατί τά ἐν λόγῳ ὁράματα εἶναι πράγματι κατά κύριο λόγο ἀπατηλά. Ἡ κατάληξη τῆς ὅλης διαδικασίας εἶναι ἡ τελική πτώση τῆς ψυχῆς σέ μία «μετενσάρκωση», τήν ὁποία ἡ βουδιστική διδα-

1. *The Tibetan Book of the Dead,* μτφρ. W.Y. Evans-Wentz, Oxford University Press, Paperback ed., 1960.
2. Στό ἴδιο,. σελ. 2.
3. Στό ἴδιο,, σελ. 31.

σκαλία θεωρεῖ ὡς κακό πού μπορεῖ νά ἀποφευχθεῖ μέ τήν ἐξάσκηση στό Βουδισμό. ῾Ο Δρ. Κάρλ Γιούνγκ, στήν Ψυχολογική του ᾿Ανάλυση σχετικά μέ τό βιβλίο, διαπιστώνει ὅτι αὐτά τά ὁράματα παρουσιάζουν πολλές ὁμοιότητες μέ τίς περιγραφές τοῦ μεταθανάτιου κόσμου στά πνευματιστικά κείμενα τῆς σημερινῆς Δύσης – καί τά δύο «δίνουν στόν ἄνθρωπο μία ἀηδιαστική ἐντύπωση τῆς ἀπόλυτης βλακείας καί κοινοτοπίας πού χαρακτηρίζουν τά μηνύματα ἀπό τόν “κόσμο τῶν πνευμάτων”»[4].

Σέ δύο σημεῖα οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες μοιάζουν ἐντυπωσιακά μέ τίς ἀναφερόμενες στή *Θιβετιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*, γεγονός πού ἐξηγεῖ καί τό ἐνδιαφέρον τοῦ Δρος Μούντυ καί τῶν ἄλλων ἐρευνητῶν γιά τό συγκεκριμένο βιβλίο. Πρῶτον, ἡ περιγραφή τῆς «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας κατά τίς πρῶτες στιγμές τοῦ θανάτου εἶναι οὐσιαστικά ἴδια μέ τήν ἀντίστοιχη περιγραφή τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν, ὅπως ἐπίσης καί μέ αὐτήν πού ἀπαντᾶται στήν ᾿Ορθόδοξη γραμματεία: ἡ ψυχή τοῦ ἀποθανόντος ἐμφανίζεται ὡς «ἀστραφτερό πλασματικό σῶμα», ὁρατό σέ ἄλλα ὄντα τῆς ἴδιας μέ αὐτό φύσης ἀλλά ὄχι στούς σαρκικούς ἀνθρώπους· ἀρχικά δέ γνωρίζει ἐάν ζεῖ ἤ ἐάν ἔχει πεθάνει· βλέπει ἀνθρώπους νά στέκονται γύρω ἀπό τό σῶμα, ἀκούει τους ὀδυρμούς τῶν συγγενῶν καί φίλων, καί διατηρεῖ ὅλες τίς αἰσθήσεις της σέ πλήρη λειτουργία· μπορεῖ νά κινεῖται ἀνεμπόδιστα καί νά διέρχεται μέσα ἀπό στερεά ἀντικείμενα.[5] Δεύτερον, ὑπάρχει ἕνα «πρῶτο καθαρό φῶς κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου»[6], τό ὁποῖο

4. Στό ἴδιο,, σελ. 11.

5. Στό ἴδιο,, σελ. 98-100, 156-160.

6. Στό ἴδιο,, σελ. 89.

οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ταυτίζουν μέ τό «φωτεινό ὄν» τῶν σύγχρονων περιγραφῶν.

Δέν ὑπάρχει λόγος νά ἀμφιβάλουμε γιά τό ὅτι τά ὅσα περιγράφονται στή Θιβετιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν βασίζονται σέ κάποιο εἶδος «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας· ὅμως, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἡ πραγματική μεταθανάτια κατάσταση εἶναι μόνο μία ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες, καί δέν πρέπει νά δεχόμαστε ἀνεπιφύλακτα τήν ὁποιαδήποτε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία ὡς ἀποκάλυψη τοῦ τί πράγματι συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο. Οἱ ἐμπειρίες τῶν μέντιουμ τῆς Δύσης μποροῦν ἐπίσης νά εἶναι γνήσιες· ἀσφαλῶς, ὅμως, δέ μεταβιβάζουν πραγματικά μηνύματα ἀπό τούς νεκρούς, ὅπως προσποιοῦνται ὅτι κάνουν.

῾Υπάρχει ἀρκετή ὁμοιότητα ἀνάμεσα στή *Θιβετιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν* καί στήν κατά πολύ προγενέστερη *Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*.[7] Σύμφωνα μέ τήν τελευταία, ἡ ψυχή μετά τό θάνατο ὑφίσταται πολλές μεταμορφώσεις καί συναντᾶται μέ πολλούς «θεούς.» Δέν ὑπάρχει, ὡστόσο, καμιά ζωντανή παράδοση σχετικά μέ τήν ἑρμηνεία αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, καί ἔτσι ὁ σημερινός ἀναγνώστης μπορεῖ μόνο νά εἰκάζει τό νόημα μερικῶν συμβολισμῶν του. Σύμφωνα μέ τήν *Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν* ὁ ἀποθανών μεταμορφώνεται διαδοχικά σέ χελιδόνι, χρυσό γεράκι, ἑρπετό μέ ἀνθρώπινες κνῆμες καί πέλματα, κροκόδειλο, ἐρωδιό, ἄνθος λωτοῦ κλπ, καί συναντᾶ παράξενους «θεούς» καί ὄντα ἑνός ἄλλου κόσμου, ὅπως π.χ. τούς «τέσσερις ἅγιους πιθήκους,» τήν ἱπποπόταμο-θεά, διάφορους θεούς μέ κεφάλια σκύλων, τσακαλιῶν, πιθήκων, πουλιῶν κλπ.

7. *The Book of the Dead,* μτφρ. E.A. Wallis Budge, Bell Publishing Co.,Νέα ῾Υόρκη 1960.

Οἱ περίπλοκες καί συγκεχυμένες ἐμπειρίες ἀπό τό «μεταθανάτιο» βασίλειο, ὅπως περιγράφονται σέ αὐτό τό βιβλίο, βρίσκονται σέ ἔντονη ἀντίθεση μέ τή σαφήνεια καί τήν ἁπλότητα τῶν Χριστιανικῶν ἐμπειριῶν. Παρότι καί τό βιβλίο αὐτό βασίζεται, ὅπως εἶναι ἀρκετά πιθανό, σέ κάποιο εἶδος πραγματικῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν, βρίθει, ἐντούτοις, ἀπό ἀπατηλές ἐμφανίσεις ὀπτασιῶν ὅπως καί ἡ *Θιβετιανή Βίβλος τῶν Νεκρῶν* καί σίγουρα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι περιγράφει τήν πραγματική κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

Τά Ἔργα τοῦ Ἐμάνιουελ Σβέντενμποργκ

Ἕνα ἄλλο ἀπό τά ἀποκρυφιστικά κείμενα τά ὁποῖα διερευνοῦν οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες παρέχει περισσότερες ἐλπίδες γιά τήν κατανόησή του, ἀφοῦ γράφτηκε στή σύγχρονη ἐποχή, χαρακτηρίζεται ἀπό τελείως δυτική νοοτροπία καί διατείνεται ὅτι εἶναι Χριστιανικό. Τά γραπτά τοῦ Σουηδοῦ ὁραματιστῆ Ἐμάνιουελ Σβέντενμποργκ (1688-1772) περιγράφουν τά ὁράματα ἑνός ἄλλου κόσμου πού ἄρχισαν νά τοῦ ἐμφανίζονται ὅταν βρισκόταν στή μέση ἡλικία. Πρίν, ἦταν ἕνας τυπικός διανοούμενος τῆς Εὐρώπης τοῦ 18ου αἰώνα, μιλοῦσε ἄπταιστα πολλές γλῶσσες, ἦταν λόγιος καί ἐπιστήμων καί ἐφευρέτης, ἕνας ἄνθρωπος πού συμμετεῖχε ἐνεργά στή δημόσια ζωή ἐργαζόμενος ὡς ἐπόπτης σέ Σουηδικές βιομηχανίες ἐξόρυξης μεταλλευμάτων καί διατελοῦσε μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Εὐγενῶν – ἐν συντομίᾳ, ἕνας «καθολικός ἄνθρωπος» στήν πρώιμη περίοδο τῆς ἐπιστήμης, ὅταν ἦταν ἀκόμα ἐφικτό γιά ἕναν ἄνθρωπο νά κατέχει σχεδόν ὅλη τή γνώση τῆς ἐποχῆς του. Ἔγραψε περίπου 150 ἐπιστημονικές ἐργα-

σίες μερικές ἀπό τίς ὁποῖες, ὅπως π.χ. ἡ τετράτομη ἀνατομική του πραγματεία *The Brain*, προηγοῦνταν κατά πολύ τῆς ἐποχῆς του.

Τότε, σέ ἡλικία 56 χρόνων, ἔστρεψε τήν προσοχή του στόν ἀόρατο κόσμο καί κατά τά τελευταία 25 χρόνια τῆς ζωῆς του παρήγαγε ἕναν τεράστιο ἀριθμό θρησκευτικῶν ἔργων τά ὁποῖα περιγράφουν τόν παράδεισο, τήν κόλαση, ἀγγέλους καί πνεύματα, ὅλα βάσει τῆς δικῆς του προσωπικῆς ἐμπειρίας.

Οἱ περιγραφές τῶν ἀόρατων κόσμων ἀπό τόν Σβέντενμποργκ θυμίζουν ἀνησυχητικά τόν γήινο κόσμο: σέ γενικές γραμμές, ὡστόσο, συμφωνοῦν μέ τίς περιγραφές πού συναντοῦμε στά περισσότερα ἀποκρυφιστικά κείμενα. Κατά τόν Σβέντενμποργκ, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος πεθαίνει, εἰσέρχεται στόν «κόσμο τῶν πνευμάτων,» ὁ ὁποῖος βρίσκεται στό μέσο τῆς ἀπόστασης μεταξύ κόλασης καί παραδείσου.[8] Αὐτός ὁ κόσμος, παρότι εἶναι πνευματικός καί ὄχι ὑλικός, θυμίζει τόσο πολύ τήν ὑλική πραγματικότητα, ὥστε ὁ ἀποθανών ἀρχικά δέ γνωρίζει ὅτι ἔχει πεθάνει·[9] ἔχει τό ἴδιο εἶδος «σώματος» καί αἰσθητηριακῶν λειτουργιῶν πού εἶχε καί ὅταν βρισκόταν μέσα στό γήινο σῶμα του. Κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου ἐμφανίζεται ἕνα ὅραμα φωτός, κάτι λαμπρό καί ἀκαθόριστο,[10] καί πραγματοποιεῖται μία «ἀνασκόπηση» τῆς ζωῆς τοῦ ἀποθανόντος καί τῶν καλῶν καί κακῶν του πράξεων. Συναντᾶ φίλους καί γνωστούς του ἀπό τό γήινο κόσμο[11],

8. Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell,* μτφρ. George F. Dole, Swedenborg Foundation, Inc., 1976, παρ. 421.

9. Στό ἴδιο, παρ. 461.

10. Στό ἴδιο, παρ. 450.

11. Στό ἴδιο, παρ. 494.

καί γιά λίγη ὥρα συνεχίζει νά ὑπάρχει μέ ἕναν τρόπο πού μοιάζει πολύ μέ τόν τρόπο πού ὑπῆρχε στή γῆ· ἡ μόνη διαφορά εἶναι ὅτι στόν κόσμο αὐτό τά πάντα εἶναι πολύ περισσότερο «ἐσωτερικά»· ὁ ἀποθανών ἑλκύεται ἀπό τά πράγματα καί τά πρόσωπα πού ἀγαπᾶ, καί ἡ πραγματικότητα καθορίζεται ἀπό τή σκέψη – ἀμέσως μόλις σκεφτεῖ κάποιο ἀγαπημένο του πρόσωπο, τό πρόσωπο αὐτό ἐμφανίζεται μπροστά του σάν νά τό εἶχε φωνάξει.[12] Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συνηθίσει νά ὑπάρχει μέσα σέ αὐτόν τόν πνευματικό κόσμο, διδάσκεται ἀπό τούς φίλους του σχετικά μέ τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, καί ὁδηγεῖται σέ διάφορες πόλεις, κήπους καί πάρκα.[13]

Σέ αὐτόν τόν ἐνδιάμεσο «κόσμο τῶν πνευμάτων» ὁ ἄνθρωπος «προετοιμάζεται» γιά τόν παράδεισο μέ μία διαδικασία ἐκπαίδευσης πού διαρκεῖ ἀπό λίγες ἡμέρες ἕως ἕναν χρόνο.[14] Ὅμως, ὁ ἴδιος ὁ «Παράδεισος», ὅπως περιγράφεται ἀπό τόν Σβέντενμποργκ, δέν εἶναι πολύ διαφορετικός ἀπό τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων», καί τόσο ὁ Παράδεισος ὅσο καί ὁ κόσμος αὐτός μοιάζουν πολύ μέ τή γῆ.[15] Ὑπάρχουν αὐλές καί μέγαρα ὅπως καί στή γῆ, πάρκα καί κῆποι, σπίτια καί ὑπνοδωμάτια γιά τούς «ἀγγέλους», μέ πολλές διαφορετικές φορεσιές γι᾽ αὐτούς. Ὑπάρχουν κυβερνήσεις καί νόμοι καί δικαστήρια – ὅλα, φυσικά, πιό «πνευματικά» ἀπ᾽ ὅ,τι στή γῆ. Ὑπάρχουν ἐκκλησίες ὅπου γίνονται λειτουργίες, καί κληρικοί οἱ ὁποῖοι βγάζουν κηρύγματα καί σαστίζουν ἐάν κάποιος ἀπό τό ἐκκλησίασμα διαφωνήσει μαζί τους. Ὑπάρχουν

12. Στό ἴδιο, παρ. 494.

13. Στό ἴδιο,, παρ.495.

14. Στό ἴδιο, παρ 498.

15. Στό ἴδιο, παρ. 171.

γάμοι, σχολεῖα, δημόσια ζωή, ὑπάρχει ἀνατροφή καί ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν, ἐν ὀλίγοις, σχεδόν ὁτιδήποτε ὑπάρχει στήν ἐπίγεια ζωή τό ὁποῖο μπορεῖ νά γίνει «πνευματικό». Ὁ ἴδιος ὁ Σβέντενμποργκ μιλοῦσε ὄχι μόνο μέ πολλούς ἀπό τούς «ἀγγέλους» τοῦ παραδείσου, οἱ ὁποῖοι ὅλοι, ὅπως πίστευε, ἦταν ἁπλῶς καί μόνο οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀλλά καί μέ τούς παράξενους κατοίκους τοῦ Ἑρμῆ, τοῦ Δία καί ἄλλων πλανητῶν· συζήτησε μέ τόν Μάρτιν Λοῦθερ Κίνγκ στόν «παράδεισο» καί κατάφερε νά τόν κάνει ν' ἀσπαστεῖ τίς δικές του ἰδέες, δέν ἔπεισε ὅμως τόν Καλβίνο νά ἀποκηρύξει τήν πίστη του στήν προκαθορισμένη ἀπό τό Θεό ἀνθρώπινη μοίρα. Ἡ «κόλαση» περιγράφεται ὡς ἕνας τόπος πού ἐπίσης θυμίζει τή γῆ· χαρακτηριστικό τῶν κατοίκων του εἶναι ἡ φιλαυτία καί ἡ διάπραξη ἁμαρτιῶν.

Ὁ καθένας μπορεῖ εὔκολα νά καταλάβει γιατί ὁ Σβέντενμποργκ ἀπορρίφθηκε ἀπό τούς περισσότερους συγχρόνους του ὡς παράφρων, καθώς καί γιατί ἀκόμα καί μέχρι ἀρκετά πρόσφατα τά ὁράματά του σπανίως ἀντιμετωπίζονταν σοβαρά. Ὡστόσο, πάντα ὑπῆρχαν καί ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν μερικοί πού ἀναγνώριζαν ὅτι, ὅσο περίεργα κι ἄν ἦταν αὐτά τά ὁράματα, ὁ Σβέντενμποργκ βρισκόταν ὄντως σέ ἐπαφή μέ μία ἀόρατη πραγματικότητα: ὁ Γερμανός φιλόσοφος Ἐμάνουελ Κάντ (1724- 1804), ἕνας ἀπό τούς κύριους θεμελιωτές τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας, ἔδειξε ἰδιαίτερα σοβαρό ἐνδιαφέρον γι' αὐτόν καί πίστεψε στά διάφορα δείγματα «διόρασής» του πού ἦταν γνωστά σέ ὅλη τήν Εὐρώπη· ἐπίσης, ὁ Ἀμερικανός φιλόσοφος Ἔμερσον σέ ἐκτενές δοκίμιό του γιά τόν Σβέντενμποργκ στό ἔργο του *Representative Men* τόν ἀποκάλεσε «ἕναν ἀπό τούς γίγαντες τῆς λογοτεχνίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία δέν μπορεῖ νά ἐκτιμηθεῖ ἀπό σχολές ὁλόκληρες

κοινῶν μελετητῶν». Σήμερα, φυσικά, ἡ ἀναβίωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τόν ἀποκρυφισμό τόν ἔχει ἐπαναφέρει στό προσκήνιο ὡς «μύστη» καί «προφήτη» μή συνδεδεμένο μέ τή δογματική διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ, καί εἰδικά οἱ ἐρευνητές τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἐπισημαίνουν ἀξιοσημείωτες ὁμοιότητες μεταξύ τῶν δικῶν τους εὑρημάτων καί τῆς περιγραφῆς τῶν πρώτων στιγμῶν μετά τό θάνατο πού δίνει ὁ Σβέντενμποργκ.

Δέν ὑπάρχει σχεδόν καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ Σβέντενμποργκ ὄντως βρισκόταν σέ ἐπαφή μέ ἀόρατα πνεύματα ἀπό τά ὁποῖα ἐλάμβανε τίς «ἀποκαλύψεις». Μία ἐξέταση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἐλάμβανε αὐτές τίς ἀποκαλύψεις θά μᾶς δείξει ποιός εἶναι ὁ πραγματικός κόσμος αὐτῶν τῶν πνευμάτων.

Ἡ ἱστορία τῶν ἐπαφῶν τοῦ Σβέντενμποργκ μέ ἀόρατα πνεύματα, τίς ὁποῖες κατέγραψε λίαν λεπτομερῶς στά ὀγκώδη ἔργα του *Journal of Dreams and Spiritual Journal* (2300 σελίδες), ἀποκαλύπτει μέ ἀκρίβεια τά χαρακτηριστικά τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τούς δαίμονες τοῦ ἀέρα, ὅπως περιγράφονται ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο Μπριαντσιανίνωφ. Ἀπό τήν παιδική του ἡλικία ὁ Σβέντενμποργκ ἀσκοῦνταν σέ μία μορφή διαλογισμοῦ, ἡ ὁποία περιελάμβανε χαλάρωση καί βαθιά αὐτοσυγκέντρωση· μέ τόν καιρό, ἄρχισε νά βλέπει μία λαμπρή φλόγα ἐνῶ διαλογιζόταν, τήν ὁποία ἀποδέχθηκε μέ ἐμπιστοσύνη καί τήν ἑρμήνευσε ὡς ἕνα σημάδι «ἔγκρισης» τῶν ἰδεῶν του. Τό γεγονός αὐτό τόν προετοίμασε γιά τήν ἔναρξη τῆς ἐπικοινωνίας μέ τόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἀργότερα ἄρχισε νά ὀνειρεύεται τό Χριστό καθώς καί ὅτι γινόταν δεκτός σέ μία κοινωνία «ἀθανάτων» καί σταδιακά ἄρχισε νά ἀντιλαμβάνεται τήν

παρουσία «πνευμάτων» γύρω του. Τελικά, τά πνεύματα ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται μπροστά του καί ὅταν ἦταν ξύπνιος. Ἡ πρώτη τέτοια ἐμπειρία συνέβη ὅταν ταξίδευε στό Λονδίνο: Μία νύχτα, ἀφοῦ εἶχε φάει ὑπερβολικά, εἶδε ξαφνικά σκοτάδι καί ἑρπετά νά σέρνονται ἀργά στό πάτωμα, καί μετά ἕναν ἄνδρα καθισμένο στή γωνιά τοῦ δωματίου, ὁ ὁποῖος εἶπε μονάχα: «Μήν τρῶς τόσο πολύ» καί ἐξαφανίστηκε μέσα στό σκοτάδι. Παρότι τρόμαξε ἀπό τήν ξαφνική ἐμφάνιση τῆς ὀπτασίας, τήν ἐμπιστεύθηκε ὡς κάτι «καλό» ἐπειδή τοῦ ἔδωσε μία «ἠθική» συμβουλή. Κατόπιν, ὅπως ἀνέφερε ὁ ἴδιος, «στή διάρκεια τῆς ἴδιας νύχτας ὁ ἴδιος ἄνδρας μοῦ ἀποκαλύφθηκε πάλι, ὅμως αὐτή τή φορά δέ φοβήθηκα. Μοῦ εἶπε μετά ὅτι ἦταν ὁ Κύριος, ὁ Θεός, ὁ Δημιουργός τοῦ Κόσμου, καί Λυτρωτής, ὅτι μέ εἶχε ἐπιλέξει γιά νά ἐξηγήσω στούς ἀνθρώπους τό πνευματικό νόημα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καί ὅτι ἐκεῖνος θά μοῦ ἐξηγοῦσε τί θά ἔπρεπε νά γράψω σχετικά μέ τό θέμα αὐτό· ἐκείνη τή νύχτα, γιά νά πειστῶ ἀπολύτως γιά τήν πραγματικότητα τῆς ὕπαρξής τους, ἀνοίχτηκαν μπροστά μου οἱ κόσμοι τῶν πνευμάτων, ἡ κόλαση καί ὁ παράδεισος... Μετά τήν ἐμπειρία αὐτή ὁ Κύριος ἄνοιγε πολλές φορές καθημερινά τούς σωματικούς μου ὀφθαλμούς, ἔτσι ὥστε στό μέσο τῆς ἡμέρας νά μπορῶ νά βλέπω τόν ἄλλο κόσμο, καί σέ κατάσταση τέλειας ἐγρήγορσης νά συνομιλῶ μέ ἀγγέλους καί πνεύματα.»[16]

Εἶναι ὁλοφάνερο ἀπό τήν παραπάνω περιγραφή ὅτι ὁ

---

16. R.L. Tafel, *Documents Concerning Swedenborg,* τόμ.1,σελ..35-6. Βλ. Wilson Van Dusen, *The Presence of Other Worlds (The Psychologica-Spiritual Findings of Emanuel Swedenborg),* Harper and Row, Νέα Ὑόρκη, σελ.19-63, γιά μία περιγραφή τοῦ ἀνοίγματος τῶν «πνευματικῶν ὀφθαλμῶν» τοῦ Σβέντενμποργκ.

Σβέντενμποργκ ἦλθε σέ ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων ἀπ᾽ ὅπου καί προέρχονταν ὅλες οἱ κατοπινές ἀποκαλύψεις του. Ὁ «παράδεισος» καί ἡ «κόλαση» πού ἔβλεπε ἀποτελοῦσαν ἐπίσης τμήματα αὐτοῦ τοῦ ἐναέριου κόσμου, καί οἱ «ἀποκαλύψεις» πού κατέγραψε εἶναι περιγραφές τῶν ψευδαισθήσεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ψευδαισθήσεις πού τά πεπτωκότα πνεύματα συχνά δημιουργοῦν γιά τούς ἀφελεῖς, προκειμένου νά ἐπιτύχουν τους δικούς τους σκοπούς. Μία ματιά σέ κάποια ἄλλη κατηγορία ἀποκρυφιστικῶν κειμένων θά μᾶς φανερώσει περισσότερα χαρακτηριστικά αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Τό «ἀστρικό πεδίο» τῆς θεοσοφίας

Ἡ θεοσοφία τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰώνα, ἀμάλγαμα τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν Ἀνατολῆς καί Δύσης, διαθέτει μία λεπτομερή διδασκαλία περί τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία αὐτή, ἀποτελεῖται ἀπό ἕναν ἀριθμό «ἀστρικῶν πεδίων». Ὁ ὅρος«ἀστρικός» – ἀπό τή λέξη ἄστρο – εἶναι ἕνας φαντασιώδης ὅρος ἀναφορᾶς στό ἐπίπεδο τῆς πραγματικότητας πού βρίσκεται «ὑπεράνω τῆς γήινης». Σύμφωνα μέ μία περίληψη τῆς διδασκαλίας, «τά ἀστρικά πεδία περιλαμβάνουν τούς τόπους κατοικίας ὅλων τῶν ὑπερφυσικῶν ὀντοτήτων, τόν τόπο δράσης θεῶν καί δαιμόνων, τό κενό στό ὁποῖο ζοῦν οἱ σκεπτομορφές, τήν περιοχή ὅπου κατοικοῦν πνεύματα τοῦ ἀέρα καί ἄλλων στοιχείων, καί τίς διάφορες κολάσεις καί παραδείσους μέ τά ἀγγελικά καί δαιμονικά τους τάγματα... Μέ τή βοήθεια τελετουργικῶν διαδικασιῶν, τά καταρτισμένα ἄτομα πιστεύουν ὅτι μποροῦν «νά ἀνέλθουν στά ἐπίπε-

δα,» καί νά ἔχουν ἐμπειρία αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἐνῶ βρίσκονται σέ πλήρη ἐγρήγορση.»[17]

Σύμφωνα μέ τή θεοσοφιστική διδασκαλία, ὁ ἄνθρωπος κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου εἰσέρχεται στό «ἀστρικό πεδίο», ἤ στά «ἀστρικά πεδία», ἀναλόγως μέ τό ἐάν ὁ κόσμος αὐτός ἐξετάζεται ὡς ὁλότητα ἤ ὡς πρός τά ξεχωριστά του «στρώματα» καί, ὅπως ἐπίσης διδάσκει ὁ Σβέντενμποργκ, δέν ὑπάρχει καμιά ξαφνική ἀλλαγή στήν κατάστασή του καί καμιά κρίση σχετικά μέ τή ζωή του· συνεχίζει νά ζεῖ ὅπως καί πρῶτα, μόνον πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα του, καί ἀρχίζει νά «διέρχεται ἀπό ὅλα τά ὑπο-πεδία τοῦ ἀστρικοῦ πεδίου, στήν πορεία του πρός τόν κόσμο τοῦ παραδείσου.»[18] Κάθε ὑπο-πεδίο εἶναι ὅλο καί περισσότερο ἐκλεπτυσμένο καί «ἐσωτερικό» ἀπό τό προηγούμενο, καί ἡ διαδοχική μετάβαση ἀπό τό ἕνα στό ἄλλο, ἀντί νά προκαλεῖ φόβο καί ἀβεβαιότητα, ὅπως τά «τελώνια» τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι πηγή ἀπόλαυσης καί χαρᾶς: «ἡ χαρά τῆς ζωῆς στό ἀστρικό ἐπίπεδο εἶναι τόσο ἔντονη πού ἡ ζωή στό φυσικό σῶμα, συγκρινόμενη μέ αὐτήν, μοιάζει νά μήν εἶναι καθόλου ζωή... ᾿Εννέα στούς δέκα ἀνθρώπους δυσαρεστοῦνται ἰδιαίτερα ὅταν ἐπιστρέφουν στό σῶμα τους»[19].

῾Η θεοσοφία, τό δημιούργημα τῆς Ρωσίδας μέντιουμ ῞Ελενας Μπλαβάτσκυ, ἱδρύθηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα σέ μία προσπάθεια νά δοθεῖ μία συστηματική ἑρμηνεία τῶν ἐπαφῶν πού εἶχαν τά μέντιουμ μέ τούς «νεκρούς», οἱ ὁποῖες

17. Benjamin Walker, *Beyond the Body: The Human Double and the Astral Planes,* Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο, σελ..117-8.
18. A.E. Powell, *The Astral Body,* The Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1972, σελ.123.
19. Στό ἴδιο, σελ. 94.

συνέχιζαν νά πολλαπλασιάζονται στό δυτικό κόσμο ἀπό τήν ἐποχή τῆς μεγάλης ἔκρηξης τῶν πνευματιστικῶν φαινομένων στήν Ἀμερική τό 1848. Ἕως σήμερα ἡ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας περί «ἀστρικοῦ πεδίου», παρότι συχνά δέν ἀποκαλεῖται μέ αὐτό τό ὄνομα, χρησιμοποιεῖται ἀπό τά μέντιουμ καί ἄλλους ἐρασιτέχνες τοῦ ἀποκρυφισμοῦ ὡς ὑπόδειγμα γιά τήν ἑρμηνεία τῶν ἐμπειριῶν τους στόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἄν καί στά θεοσοφιστικά βιβλία σχετικά μέ τό «ἀστρικό πεδίο» ἀφθονεῖ ἡ ἴδια «ἀηδιαστική βλακεία καί κοινοτοπία» πού ὁ Δρ. Γιούνγκ θεωρεῖ ὅτι χαρακτηρίζουν τό σύνολο τῆς σχετικῆς μέ τόν πνευματισμό βιβλιογραφίας, ὡστόσο, πίσω ἀπό αὐτήν τήν εὐτέλεια ὑπάρχει μία βασική ὑποκείμενη φιλοσοφία κάποιας ὑπερκόσμιας πραγματικότητας πού ἀγγίζει μία εὐαίσθητη χορδή τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν. Ἡ σημερινή οὐμανιστική κοσμοθεωρία εἶναι πολύ περισσότερο εὐνοϊκά διακείμενη πρός ἕναν εὐχάριστο παρά πρός ἕναν ὀδυνηρό ἄλλο κόσμο, ἕναν κόσμο πού λαμβάνει ὑπόψη του τήν ἤπια «ἀνάπτυξη» ἤ «ἐξέλιξη» καί ὄχι τήν τελεολογία τῆς κρίσης, πού προσφέρει στόν ἄνθρωπο «ἄλλη μία εὐκαιρία» ὥστε νά προετοιμαστεῖ γιά μία ἀνώτερη πραγματικότητα καί δέν καθορίζει τήν αἰώνια μοίρα του βάσει τῆς συμπεριφορᾶς του κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς. Ἡ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας διαθέτει ἀκριβῶς τά ἴδια χαρακτηριστικά πού ἀπαιτεῖ ἡ «σύγχρονη ψυχή» καί ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι βιωματική.

Προκειμένου νά δώσουμε τήν ἀπάντηση τοῦ Ὀρθόδοξου Χριστιανισμοῦ σέ αὐτήν τή διδασκαλία πρέπει νά ἐξετάσουμε πιό προσεκτικά τίς συγκεκριμένες ἐμπειρίες πού βιώνει ὁ ἄνθρωπος στό «ἀστρικό πεδίο». Ποῦ θά ψάξουμε ὅμως γι᾽ αὐτές; Οἱ ἐπικοινωνίες τῶν μέντιουμ μέ τά πνεύμα-

τα εἶναι διαβοήτως ἀναξιόπιστες καί ὁμιχλώδεις· καί σέ κάθε περίπτωση ἡ ἐπαφή μέ τόν «πνευματικό κόσμο» μέσω τῶν μέντιουμ εἶναι τόσο ἀόριστη καί ἔμμεση πού δέ συνιστᾶ πειστική ἀπόδειξη τῆς φύσης τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Ὅσον ἀφορᾶ δέ τίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, εἶναι ἰδιαίτερα σύντομες καί μή καταληκτικές, ὥστε δέν μποροῦν νά ληφθοῦν ὡς ἀποδεικτικά στοιχεῖα τῆς πραγματικῆς φύσης τοῦ ἄλλου κόσμου.

Ὑπάρχει, ἐντούτοις, ἕνα εἶδος ἐμπειρίας στό «ἀστρικό πεδίο» πού μπορεῖ νά μελετηθεῖ περισσότερο λεπτομερῶς. Στή θεοσοφιστική γλώσσα ἀποκαλεῖται «ἀστρική προβολή» ἤ «προβολή τοῦ ἀστρικοῦ σώματος». Εἶναι δυνατόν, μέσω πρακτικῆς ἐξάσκησης μέ ὁρισμένες τεχνικές τῶν μέντιουμ, ὄχι μόνο νά ἐπικοινωνήσει κάποιος μέ ἄυλα πνεύματα, ὅπως κάνουν τά συνηθισμένα μέντιουμ – ὅταν οἱ πνευματιστικές τους συγκεντρώσεις εἶναι γνήσιες – ἀλλά νά εἰσέλθει ὄντως στόν κόσμο ὕπαρξής τους καί νά «ταξιδέψει» ἀνάμεσά τους. Ὅταν ἀκούσει κάποιος ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες βιώνονταν ἀπό μερικούς ἀνθρώπους στήν ἀρχαιότητα, δικαιολογημένα θά δυσπιστήσει, ὅμως, συμβαίνει αὐτές οἱ ἐμπειρίες νά ἔχουν γίνει σχετικά συνηθισμένες, καί ὄχι μόνο μεταξύ ἀποκρυφιστῶν, στή σύγχρονη ἐποχή, καί ἤδη ὑπάρχει ἐκτεταμένος ὄγκος σχετικοῦ γραπτοῦ ὑλικοῦ.

«Ἀστρική προβολή»

Οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί γνωρίζουν πολύ καλά ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πράγματι τή δυνατότητα νά ὑψωθεῖ ὑπεράνω τῶν περιορισμῶν τῆς σωματικῆς του φύσης καί νά ταξιδέψει σέ ἀόρατους κόσμους. Ἡ ἀκριβής μορφή αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ

δέ θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέ γνώριζε ἐάν ἦταν *«μὲ τὸ σῶμα ἤ ἐκτὸς τοῦ σώματος»* ὅταν ἁρπάχθηκε ἕως τόν τρίτο οὐρανό, *«εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν»* (*Πρός Κορινθίους Β΄* 12:2)[20], καί δέ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο νά εἰκάσουμε τό πῶς τό σῶμα μπορεῖ νά γίνει ἀρκετά ἐκλεπτυσμένο ὥστε νά εἰσέλθει στούς οὐρανούς – ἐάν ἡ ἐμπειρία του ἦταν ὄντως «μέ τό σῶμα» – ἤ τό τί εἴδους «λεπτό σῶμα» εἶναι δυνατόν νά ἐνδυθεῖ ἡ ψυχή κατά τή διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς ἐμπειρίας» – ἐάν βέβαια τέτοιες γνώσεις μποροῦν νά ἀποκτηθοῦν σέ αὐτή τή ζωή. Μᾶς ἀρκεῖ νά γνωρίζουμε ὅτι ἡ ψυχή μέσα σέ ὁποιουδήποτε εἴδους «σῶμα» μπορεῖ πράγματι νά ἀνυψωθεῖ μέ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ καί νά δεῖ τόν παράδεισο, ὅπως καί τόν ὑπο-οὐράνιο ἐναέριο κόσμο τῶν πνευμάτων.

Συχνά στήν Ὀρθόδοξη γραμματεία τέτοιες ἐμπειρίες περιγράφονται ὡς «ἐξωσωματικές», ὅπως αὐτή τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου μέ τά «τελώνια» κατά τή διάρκεια τῆς προσευχῆς του, ἡ ὁποία ἀναφέρθηκε σέ προηγούμενο κεφάλαιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ μνημονεύει δύο ἀσκητές τοῦ 19ου αἰώνα, τῶν ὁποίων οἱ ψυχές μέ τόν ἴδιο τρόπο ἀποχωρίστηκαν ἀπό τά σώματά τους ἐνῶ προσεύχονταν – πρόκειται γιά τόν Πρεσβύτερο Βασιλίσκο ἀπό τή Σιβηρία, μαθητής τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ φημισμένος Ζωσιμᾶς, καί τόν Μεγαλόσχημο Ἰγνάτιο (Ἠσαΐα), προσωπικό φίλο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου.[21] Ἡ πιό ἐντυπωσιακή «ἐξωσωμα-

20. «Εἴτε μὲ τὸ σῶμα, δέν ξέρω, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δὲν ξέρω, ὁ Θεὸς ξέρει» (*Πρός Κορινθίους Β΄* 12:2).

21. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 75..

τική» ἐμπειρία στούς ᾿Ορθόδοξους Βίους ῾Αγίων εἶναι πιθανῶς αὐτή τοῦ ὁσίου ᾿Ανδρέα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διά Χριστόν Σαλοῦ ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τό σῶμα του κειτόταν μέσα στό χιόνι τῶν δρόμων τῆς πόλης, ἀνελήφθη ἐν πνεύματι καί εἶδε τόν παράδεισο καί τόν τρίτο οὐρανό, μέρος τοῦ ὁποίου περιέγραψε στό μαθητή του ὁ ὁποῖος κατέγραψε τήν ἐμπειρία.[22]

Τέτοιες ἐμπειρίες παραχωροῦνται μόνο ἀπό τή Χάρη τοῦ Θεοῦ καί τελείως ἀνεξάρτητα ἀπό τή θέληση ἤ τήν ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων. ῞Ομως ἡ «ἀστρική προβολή» εἶναι μία «ἐξωσωματική» ἐμπειρία τήν ὁποία μπορεῖ κάποιος νά ἀναζητήσει καί νά μυηθεῖ σ᾿ αὐτή μέσω ὁρισμένων τεχνικῶν. ᾿Αποτελεῖ μία εἰδική μορφή αὐτοῦ πού ὁ ᾿Επίσκοπος ᾿Ιγνάτιος περιγράφει ὡς τό «ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων», καί εἶναι φανερό ὅτι, ἀφοῦ ἡ ἐπαφή μέ τά πνεύματα εἶναι ἀπαγορευμένη γιά τούς ἀνθρώπους ἐκτός ἀπό τήν περίπτωση ἄμεσης ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ὁ κόσμος πού μπορεῖ νά προσεγγίσει κάποιος μέ τήν παραπάνω μέθοδο δέν εἶναι ὁ ἐπουράνιος, ἀλλά ἁπλῶς καί μόνον ὁ ὑπο-οὐράνιος ἐναέριος κόσμος τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

Τά θεοσοφιστικά κείμενα πού περιγράφουν λεπτομερῶς τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικῆς προβολῆς» περιέχουν τόσες πολλές ἀπόψεις καί ἑρμηνεῖες βασισμένες στόν ἀποκρυφισμό, ὥστε τελικά ἀδυνατοῦν κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους νά δώσουν μία ἰδέα περί τῶν πραγματικῶν ἐμπειριῶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Στόν 20ό αἰώνα, ὡστόσο, ἔκανε τήν ἐμφάνισή της μιά ἄλλη κατηγορία κειμένων σχετικῶν μέ τήν ἐν λόγῳ ἐμπειρία: παράλληλα μέ τήν πρόοδο τῆς ἔρευνας καί τῶν πειραμά-

22. ῎Εζησε τόν 10ο αἰώνα καί ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τήν 2α ᾿Οκτωβρίου.

των στό πεδίο τῆς «παραψυχολογίας», μερικοί ἄνθρωποι ἔχουν ἀνακαλύψει, εἴτε πειραματιζόμενοι εἴτε κατά τύχη, ὅτι εἶναι ἱκανοί νά βιώνουν τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικῆς προβολῆς» καί ἔχουν γράψει βιβλία στά ὁποῖα περιγράφουν αὐτές τους τίς ἐμπειρίες σέ μή ἀποκρυφιστική γλώσσα· ἐπίσης, μερικοί ἐρευνητές ἔχουν συγκεντρώσει καί μελετήσει ἀναφορές «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν καί ἔχουν γράψει σχετικά μέ αὐτές σέ ἐπιστημονική καί ὄχι ἀποκρυφιστική γλώσσα. Ἀμέσως παρακάτω θά ἐξετάσουμε μερικά τέτοια βιβλία.

Ἡ γήινη πλευρά τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν περιγράφεται ἱκανοποιητικά σέ βιβλίο πού ἔγραψε ἡ Διευθύντρια τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχοφυσικῆς Ἔρευνας πού ἑδρεύει στήν Ὀξφόρδη τῆς Ἀγγλίας.[23] Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1966, μετά ἀπό σχετική ἀνακοίνωση στόν Τύπο καί τό ραδιόφωνο τῆς Βρετανίας, τό Ἰνστιτοῦτο ἔλαβε περίπου 400 ἀπαντήσεις ἀπό ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι εἶχαν προσωπικές ἐξωσωματικές ἐμπειρίες. Μία τέτοια εὐρεία ἀνταπόκριση δείχνει τόσο ὅτι οἱ ἐμπειρίες αὐτές δέν εἶναι καθόλου σπάνιες στίς μέρες μας, ὅσο καί ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού τίς βιώνουν εἶναι πολύ περισσότερο πρόθυμοι ἀπ' ὅ,τι στό παρελθόν νά τίς συζητήσουν χωρίς νά κινδυνεύουν νά θεωρηθοῦν «τρελοί». Ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές ἔχουν καταλήξει στίς ἴδιες διαπιστώσεις ὅσον ἀφορᾶ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Τό Ἰνστιτοῦτο ἔδωσε στά 400 αὐτά ἄτομα δυό ἐρωτηματολόγια πρός συμπλήρωση, καί ἀπό τή συγκριτική καί ἀναλυτική ἐπεξεργασία τῶν ἀπαντήσεων πού δόθηκαν προέκυψε τό σχετικό βιβλίο.

Οἱ περιγραφόμενες ἐμπειρίες ἦταν σχεδόν ὅλες ἀκούσιες

---

23. Celia Green, *Out-of-the-Body Experiences,* Ballentine Books, Νέα Ὑόρκη 1975.

καί εἶχαν προκληθεῖ κάτω ἀπό διάφορες ὀργανικές συνθῆκες, ὅπως στρές, κούραση, ἀσθένεια, κάποιο ἀτύχημα, λήψη ἀναισθητικῆς οὐσίας, ὕπνο. Σχεδόν ὅλες συνέβησαν κοντά στό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι σέ κάποιον «πνευματικό» κόσμο, καί οἱ σχετικές παρατηρήσεις θυμίζουν πολύ αὐτές πού συναντοῦμε στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: τό ἄτομο βλέπει τό ἴδιο του τό σῶμα ὄντας «ἔξω» ἀπό αὐτό, κατέχει στό ἀκέραιο ὅλες τίς αἰσθητηριακές λειτουργίες, ἀκόμα κι ἄν «μέσα» στό σῶμα ἦταν τυφλό ἤ κουφό, δέν ἔχει τή δυνατότητα νά ἀγγίζει τό περιβάλλον του ἤ νά ἀλληλεπιδρᾶ μέ αὐτό, «αἰωρεῖται» μέ μία ἐξαιρετική αἴσθηση εὐχαρίστησης καί εὐεξίας, καί ἔχει μεγαλύτερη πνευματική διαύγεια ἀπ' ὅ,τι συνήθως. Μερικά ἄτομα περιέγραψαν ὅτι συναντήθηκαν μέ ἀποθανόντες συγγενεῖς ἤ ὅτι ταξίδεψαν σέ ἕνα τοπίο πού δέ φαινόταν νά ἀνήκει στή συνηθισμένη πραγματικότητα.

Ἕνας ἐρευνητής «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν, ὁ Ἄγγλος γεωλόγος Ρόμπερτ Κρούκαλ, ἔχει συγκεντρώσει ἕνα τεράστιο σχετικό δεῖγμα, τόσο ἀπό ἀποκρυφιστές καί μέντιουμ, ὅσο καί ἀπό κοινούς ἀνθρώπους, καί συνοψίζει τήν ἐμπειρία ὡς ἑξῆς: «ἕνα σῶμα ἀντίγραφο», ἤ «δεύτερο σῶμα» «γεννήθηκε» ἀπό τό φυσικό σῶμα καί κατέλαβε μία θέση πάνω ἀπό αὐτό. Καθώς τό «δεύτερο» σῶμα ἀποχωρίσθηκε ἀπό τό φυσικό προκλήθηκε ἕνα «μπλάκ ἄουτ» στή συνείδηση (κατά τόν ἴδιο περίπου τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ἀλλαγή ταχυτήτων στό αὐτοκίνητο προκαλεῖ μία στιγμιαία διακοπή στή μετάδοση ἰσχύος)... Πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπαν τήν περασμένη τους ζωή σέ μία πανοραμική ἀνασκόπηση καί συνήθως, κοιτάζοντας ἀπό τό ἀπελευθερωμένο «δεύτερο» σῶμα πρός τά κάτω, μποροῦσαν νά δοῦν τό κενωμένο φυσικό τους σῶμα... Ἀντίθετα ἀπό τό ἀναμενόμενο, κανείς δέν ἀνέφερε ὅτι αἰ-

σθάνθηκε πόνο ἤ φόβο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπό τό σῶμα, ἀντιθέτως, τά πάντα ἔμοιαζαν ἀπολύτως φυσικά... Ἡ συνείδηση, καθώς λειτουργοῦσε μέσα ἀπό τό ἀποχωρισμένο «δεύτερο» σῶμα, ἦταν πιό διευρυμένη ἀπ' ὅ,τι στήν καθημερινή ζωή... Σέ μερικές περιπτώσεις ἐκδηλώθηκαν φαινόμενα τηλεπάθειας, διόρασης καί πρόγνωσης καί οἱ ἄνθρωποι εἶδαν «πεθαμένους» φίλους τους. Πολλοί ἔνιωσαν ἔντονη ἀπροθυμία νά εἰσέλθουν καί πάλι στό σῶμα τους καί ἔτσι νά ἐπιστρέψουν στήν ἐπίγεια ζωή... Αὐτό τό γενικό μοντέλο τῶν καταστάσεων πού ἀπαντῶνται στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, μή ἀναγνωρισμένο ἕως τώρα, δέν μπορεῖ νά ἑρμηνευθεῖ ἐπαρκῶς βάσει τῆς ὑπόθεσης ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ἐμπειρίες ἦταν ὄνειρα καί ὅτι ὅλα τά περιγραφέντα «δεύτερα» σώματα ἦταν ἁπλές παραισθήσεις. Μπορεῖ, ὅμως, εὔκολα νά ἑρμηνευθεῖ βάσει τῆς ὑπόθεσης ὅτι ἐπρόκειτο γιά γνήσιες ἐμπειρίες καί ὅτι τά «δεύτερα» σώματα πού ἔβλεπαν τά ἄτομα αὐτά ἦταν, ἄν καί ὑπερφυσικά, ἐν τούτοις ὑπαρκτά.[24]

Ἡ ἀνωτέρω περιγραφή εἶναι σχεδόν πανομοιότυπη, σημεῖο πρός σημεῖο, μέ τό «μοντέλο» μεταθανάτιων ἐμπειριῶν τοῦ Δρος Μούντυ.[25] Αὐτή ἡ ὁμοιότητα εἶναι τόσο ἀκριβής πού τό μόνο πού μποροῦμε νά συμπεράνουμε εἶναι ὅτι πρόκειται γιά τήν περιγραφή μίας καί τῆς αὐτῆς ἐμπειρίας. Ἐάν κάτι τέτοιο ἀληθεύει, τότε εἶναι τελικά δυνατό νά προσδιορίσουμε τήν ἐμπειρία πού περιγράφουν ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές, καί ἡ ὁποία ἔχει προκαλέσει τόσο ἐνδιαφέρον καί τόσες συζητήσεις στό Δυτικό κόσμο ἐδῶ καί ἀρκετά

24. Robert Crookall, *Out-of-the-Body Experiences,* The Citadel Press, Secaucus, N.J.1970, σελ.11-13.

25. Dr.Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life,* Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 23-24 (33-34).

χρόνια. Δέν πρόκειται ἀκριβῶς γιά «μεταθανάτια» ἀλλά γιά «ἐξωσωματική» ἐμπειρία πού ἀποτελεῖ μόνο τόν προθάλαμο γιά ἄλλες πολύ περισσότερο ἐκτενεῖς ἐμπειρίες εἴτε αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου εἴτε αὐτοῦ πού ἐνίοτε ἀποκαλεῖται «ἀστρικό ταξίδι», τό ὁποῖο θά περιγράψουμε παρακάτω. Παρότι ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία θά μποροῦσε νά ὀνομαστεῖ ἡ «πρώτη στιγμή» τοῦ θανάτου – στήν περίπτωση πού ὁ θάνατος ὄντως ἀκολουθεῖ – εἶναι καταφανές σφάλμα νά συμπεράνουμε ἀπό αὐτήν ὁτιδήποτε ἀπολύτως σχετικά μέ τή «μεταθανάτια» κατάσταση, ἐκτός ἀπό τά ἀδιαμφισβήτητα δεδομένα τῆς ἐπιβίωσης καί τῆς συνείδησης τῆς ψυχῆς μετά θάνατον, πού σχεδόν κανείς ἀπό αὐτούς πού πράγματι πιστεύουν στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς δέν ἀρνεῖται σέ ὁποιαδήποτε περίπτωση.[26] ᾿Επιπλέον, ἐπειδή ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία δέν εἶναι καθόλου κατ᾿ ἀνάγκη συνδεδεμένη μέ τό θάνατο, πρέπει νά προχωροῦμε μέ ἐξαιρετική προσοχή στή διάκριση τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων πού μᾶς παρέχουν οἱ ἐκτενεῖς ἐμπειρίες στόν κόσμο αὐτό· εἰδικότερα, πρέπει νά ἀναρωτηθοῦμε ἐάν οἱ ἐμπειρίες τῆς ὅρασης τοῦ «παραδείσου» ἤ τῆς «κόλασης» πού μερικοί ἄνθρωποι βιώνουν σήμερα ἔχουν ὁποιαδήποτε σχέση μέ τήν ἀληθινή χριστιανική ἀντίληψη γιά τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, ἤ ἐάν ἀποτελοῦν μόνο μία ἑρμηνεία κάποιας ἁπλῶς φυσικῆς ἤ δαιμονικῆς ἐμπειρίας στόν «ἐξωσωματικό» κόσμο.

῾Ο Δρ. Κρούκαλ, ὁ πλέον ἐμβριθής ἐρευνητής τοῦ χώρου αὐτοῦ ἕως σήμερα, ὁ ὁποῖος προσεγγίζει τό ἀντικείμενο τῆς

26. Μόνο μερικές αἱρέσεις ἔξω ἀπό τόν ἱστορικό Χριστιανισμό διδάσκουν ὅτι ἡ ψυχή «κοιμᾶται» ἤ «βρίσκεται σέ κατάσταση ἀσυνειδησίας» μετά θάνατον, ὅπως γιά παράδειγμα οἱ Μάρτυρες τοῦ ᾿Ιεχωβᾶ, οἱ ᾿Αντβεντιστές τῆς ῞Εβδομης ῾Ημέρας, κλπ.

ἔρευνάς του μέ τήν ἴδια σύνεση καί τό ἴδιο ἐνδιαφέρον γιά τή λεπτομέρεια πού χαρακτηρίζουν τά προηγούμενα βιβλία του γιά τά ἀπολιθωμένα φυτά στή Μ. Βρετανία, ἔχει συγκεντρώσει ἐκτενές ὑλικό σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες ἀπό τόν «ἅδη» καί τόν «παράδεισο». Θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιά φυσικές καί οὐσιαστικά καθολικές ἐμπειρίες στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση, καί τίς διακρίνει ὡς ἑξῆς: «Ἐκεῖνοι πού ἄφηναν τά σώματά τους ἀβίαστα συνήθως ἀντίκριζαν φευγαλέα ἕνα εἶδος «Παραδεισένιων» συνθηκῶν, ὅπου ὅλα ἦταν φωτεινά καί εἰρηνικά, ἕνα εἶδος ἐκθαμβωτικά λαμπερῆς γῆς· ἀντιθέτως, ὅσοι εἶχαν ἀποχωρισθεῖ βίαια ἀπό τά σώματά τους... συνήθως βρίσκονταν σέ ἕνα σχετικά θαμπό, συγκεχυμένο, καί ἡμι-ὀνειρικό περιβάλλον ἀντίστοιχο τοῦ ἀρχαίου «Ἅδη». Οἱ πρῶτοι συνάντησαν πολλά πρόσωπα πού εἶχαν διάθεση νά τούς βοηθήσουν, συμπεριλαμβανομένων τῶν «πεθαμένων» φίλων καί συγγενῶν πού ἤδη ἀναφέρθηκαν, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι μερικές φορές συνάντησαν ἄυλα ὄντα τά ὁποῖα σχεδίαζαν νά τούς παρεμποδίσουν.»[27] Τά ἄτομα πού, σύμφωνα μέ τό Δρα. Κρούκαλ, ἔχουν σωματική σύνθεση «ἴδια μέ αὐτήν τῶν μέντιουμ», πάντοτε διέρχονται κατ' ἀρχήν μέσα ἀπό μία σκοτεινή, ὁμιχλώδη περιοχή «Ἅδη», καί κατόπιν ἀπό μία περιοχή λαμπροῦ φωτός πού μοιάζει μέ τόν Παράδεισο. Αὐτός ὁ «Παράδεισος» ποικιλοτρόπως περιγράφεται, ἀπό μέντιουμ καί μή, ὡς «τό πιό ὄμορφο τοπίο πού ἔχει δεῖ ποτέ κανείς», «ἕνας τόπος θεσπέσιας ὀμορφιᾶς, ἕνας ἀπέραντος κῆπος πού θύμιζε πάρκο καί ἕνα φῶς πού παρόμοιό του κανείς ποτέ δέν ἔχει ἀντικρίσει στή γῆ ἤ στή θάλασσα», «ὑπέροχο τοπίο» μέ «ἀνθρώπους ντυμένους στά λευ-

27. Robert Crookall, ἔ. ἀ., σελ. 14-15.

κά»[28]· ὅπως ἐπίσης περιγράφουν σέ ἄλλα σημεῖα, «τό φῶς ἔγινε πολύ ἔντονο», «ὅλη ἡ γῆ φλεγόταν»[29].

Γιά νά ἑρμηνεύσει αὐτές τίς ἐμπειρίες ὁ Δρ. Κρούκαλ διατυπώνει τήν ὑπόθεση τῆς ὕπαρξης μίας «συνολικῆς γῆς» ἡ ὁποία ἀποτελεῖται, στό κατώτατο ἐπίπεδο, ἀπό τή φυσική γῆ ὅπως τή γνωρίζουμε στήν καθημερινή μας ζωή, περιβαλλόμενη ἀπό μία διεισδύουσα σέ αὐτήν μή-φυσική σφαίρα μέ ζῶνες «῞Αδη» καί «Παραδείσου» στά κατώτερα καί ἀνώτερα ὅριά της.[30] Πρόκειται, σέ γενικές γραμμές, γιά τήν περιγραφή τοῦ κόσμου πού ἡ ᾿Ορθοδοξία ἀποκαλεῖ ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων του ὑπο-οὐράνιου χώρου, καί ἡ θεοσοφία «ἀστρικό πεδίο»· ὡστόσο, οἱ περιγραφές πού δίνει ἡ ᾿Ορθοδοξία γι᾿ αὐτόν τόν κόσμο δέ διακρίνονται ἀπό «γεωγραφικούς» διαχωρισμούς μεταξύ «ἀνώτερου» καί «κατώτερου», ἀλλά ὑπογραμμίζουν κυρίως τίς δαιμονικές πλάνες οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἕνα οὐσιῶδες τμῆμα του. ῾Ο Δρ. Κρούκαλ, ἕνας κοσμικός ἐρευνητής, δέ γνωρίζει τίποτα σχετικά μέ αὐτήν τήν πλευρά τοῦ ἐναέριου κόσμου, μέ τήν «ἐπιστημονική» του ὅμως ἰδιότητα πιστοποιεῖ ἕνα ἐξαιρετικά σημαντικό δεδομένο γιά τήν κατανόηση τῶν «μεταθανάτιων» καί «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν: *ὁ «παράδεισος» καί ἡ «κόλαση» πού βλέπουν οἱ ἄνθρωποι κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν εἶναι μόνον τμήματα (ἤ ἐξωτερικές ἐντυπώσεις) ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πνευμάτων καί δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τόν ἀληθινό παράδεισο καί τήν κόλαση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, πού ἀποτελοῦν τίς αἰώνιες κατοικίες τῶν ἀνθρώπι-*

28. Στό ἴδιο, σελ. 117.

29. Στό ἴδιο, σελ. 137.

30. Στό ἴδιο, σελ. 87.

νων ψυχῶν (καί τῶν ἀναστημένων σωμάτων τους) καθώς καί τῶν ἄυλων πνευμάτων. Τά ἄτομα πού βρίσκονται σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση δέν εἶναι ἐλεύθερα νά «περιπλανηθοῦν» μέσα στόν ἀληθινό παράδεισο καί τήν κόλαση, πού ἀνοίγονται στίς ψυχές μόνο μέ τήν ἔκτακτη θέληση τοῦ Θεοῦ. Τό ὅτι μερικοί «χριστιανοί» κατά τό «θάνατό» τους βλέπουν σχεδόν ἀμέσως μία «οὐράνια πόλη» μέ «μαργαριταρένιες πύλες» καί «ἀγγέλους», ἀποτελεῖ μόνον ἔνδειξη ὅτι ἡ ὀπτική παράσταση τοῦ ἐναέριου κόσμου ἐξαρτᾶται σέ κάποιο βαθμό ἀπό τίς παρελθοντικές ἐμπειρίες καί προσδοκίες τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀφοῦ ἄλλωστε, κατά τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, κάποιοι ἑτοιμοθάνατοι ἰνδουιστές βλέπουν τούς δικούς τους ἰνδουϊστικούς ναούς καί «θεούς». Ὅμως, ὅπως θά δοῦμε στό ἑπόμενο κεφάλαιο, οἱ γνήσιες χριστιανικές ἐμπειρίες παραδείσου καί κόλασης ἔχουν μία τελείως διαφορετική διάσταση.

«Ἀστρικά ταξίδια»

Ὅλες σχεδόν οἱ πρόσφατες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες εἶναι ὑπερβολικά σύντομες· ἐάν ἡ διάρκειά τους ἦταν μεγαλύτερη, θά εἶχε ἐπέλθει πραγματικός θάνατος. Ὅμως, ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία» ἡ ὁποία δέ συμβαίνει ἀποκλειστικά σέ ἄτομα πού βρίσκονται πολύ κοντά στό θάνατο, εἶναι δυνατό νά ἔχει μεγαλύτερη διάρκεια. Ἐάν διαρκέσει γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τή δυνατότητα νά ἀφήσει πίσω τό ἄμεσο περιβάλλον του καί νά εἰσέλθει σέ ἕνα τελείως ἄγνωστο τοπίο, ὅπου ὄχι ἁπλῶς διακρίνει φευγαλέα ἕναν «κῆπο» ἤ ἕνα «φωτεινό μέρος» ἤ μία «οὐράνια πόλη», ἀλλά ζεῖ μία παρατεταμένη «περιπέτεια» μέσα στόν ἐναέριο κόσμο. Τό «ἀστρικό πεδίο» βρίσκεται προφανῶς

ἀρκετά κοντά στόν κάθε ἄνθρωπο, καί ὁρισμένες κρίσιμες καταστάσεις ἤ τεχνικές πού ἐφαρμόζουν τά μέντιουμ μποροῦν νά τόν «προβάλλουν» στό πεδίο αὐτό. Σέ ἕνα ἀπό τά βιβλία του, ὁ Δρ. Κάρλ Γιούνγκ περιγράφει τήν ἐμπειρία ἀσθενοῦς του ἡ ὁποία εἶχε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία κατά τή διάρκεια μίας δύσκολης γέννας. Ἔβλεπε τούς γιατρούς καί τίς νοσοκόμες πού ἦταν γύρω της, ὅμως πίσω της μποροῦσε νά ἀντιληφθεῖ τήν ὕπαρξη ἑνός ἐκθαμβωτικοῦ τοπίου τό ὁποῖο ἔμοιαζε νά εἶναι τό σύνορο μίας ἄλλης διάστασης· αἰσθάνθηκε ὅτι ἐάν γύριζε πρός τή μεριά τοῦ τοπίου, θά ἄφηνε τήν ἐπίγεια ζωή – ἀντί γι᾽ αὐτό ὅμως, ἐπέστρεψε στό σῶμα της.[31]

῾Ο Δρ. Μούντυ ἔχει καταγράψει ἀρκετές τέτοιες ἐμπειρίες, στίς ὁποῖες τό ἄτομο πλησιάζει σέ μιά ὁριακή γραμμή, κάτι σάν σύνορο.[32]

῞Οσοι προκαλοῦν σκόπιμα τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικῆς προβολῆς» συχνά ἐπιτυγχάνουν νά εἰσέλθουν στήν «ἄλλη διάσταση». Μόλις τά τελευταῖα χρόνια οἱ περιγραφές ἑνός ἄνδρα ὀνόματι Ρόμπερτ Μόνροου γιά τά «ταξίδια» του στήν «ἄλλη διάσταση» ἔχουν ἀποκτήσει ἀρκετή φήμη, γεγονός πού τοῦ ἐπέτρεψε νά ἱδρύσει ἕνα ἰνστιτοῦτο διεξαγωγῆς πειραμάτων στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση. Στό ἰνστιτοῦτο αὐτό ἔχει μαθητεύσει καί ἡ Δρ. ᾽Ελίζαμπεθ Κιοῦμπλερ Ρός, ἡ ὁποία συμφωνεῖ μέ τά συμπεράσματα τοῦ Μόνροου ὅσον ἀφορᾶ τήν ὁμοιότητα μεταξύ «ἐξωσωματικῶν» καί «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν. ᾽Αμέσως παρακάτω

31. C. G. Jung, *The Interpretation of Nature and the Psyche,* Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1955, σελ.128.

32. Moody, ἔ. ἀ. σελ. 54-57 (76-79)

θά παραθέσουμε συνοπτικά τά εὑρήματα αὐτοῦ τοῦ πειραματιστῆ.[33]

Ὁ Ἀμερικανός Ρόμπερτ Μόνροου εἶναι ἐπιτυχημένο διοικητικό στέλεχος ἐπιχείρησης – πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἑνός οἰκονομικοῦ «κολοσσοῦ» – καί ἀγνωστικιστής. Οἱ «ἐξωσωματικές» του ἐμπειρίες ἄρχισαν τό 1958, χωρίς ποτέ πρίν νά ἔχει ἐνδιαφερθεῖ γιά τόν ἀποκρυφισμό, τήν περίοδο πού διεξήγαγε ὁ ἴδιος πειράματα πάνω σέ τεχνικές ἐκμάθησης ἐπιχειρησιακῶν δεδομένων κατά τή διάρκεια τοῦ ὕπνου· οἱ τεχνικές αὐτές περιελάμβαναν ἀσκήσεις αὐτοσυγκέντρωσης καί χαλάρωσης καί ἔμοιαζαν μέ κάποιες τεχνικές τοῦ διαλογισμοῦ. Ἀφότου ξεκίνησε τά πειράματα, εἶχε τήν ἑξῆς ἀσυνήθιστη ἐμπειρία: τοῦ φάνηκε ὅτι χτυπήθηκε ξαφνικά ἀπό μία ἀκτίνα φωτός, ἡ ὁποία τοῦ προκάλεσε προσωρινή παράλυση. Ἀφοῦ αὐτή ἡ αἴσθηση ἐπαναλήφθηκε ἀρκετές φορές, ἄρχισε νά «αἰωρεῖται» ἔξω ἀπό τό σῶμα του. Τελικά ἄρχισε νά πειραματίζεται μέ στόχο νά ἀναπαράγει καί νά τελειοποιεῖ τή συγκεκριμένη ἐμπειρία. Σέ αὐτό τό ξεκίνημα τῶν ἀπόκρυφων «ταξιδιῶν» του, ὁ Μόνροου ἀποκαλύπτει τά ἴδια βασικά χαρακτηριστικά τά ὁποῖα ἄνοιξαν στόν Σβέντενμποργκ τόν δρόμο γιά τίς περιπέτειές του στόν κόσμο τῶν πνευμάτων.

Στήν ἀρχή τά «ταξίδια» τοῦ Μόνροου γίνονταν σέ ἀναγνωρίσιμους τόπους τῆς γῆς, πρῶτα σέ κοντινούς, ἔπειτα σέ μακρινότερους· μερικές φορές μάλιστα, ἀνέφερε ἐπιτυχῶς πραγματικά στοιχεῖα πού ἀπεδείκνυαν τή γνησιότητα τῶν ἐμπειριῶν του. Κατόπιν ἄρχισε νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ

33. Robert A. Monroe, *Journeys Out of the Body,* Anchor Books (Doubleday), Garden City, Νέα Ὑόρκη 1977 (α΄ ἔκδοση, 1971)

κάποιες φιγοῦρες πού «ἔμοιαζαν μέ φαντάσματα», ἡ πρώτη δέ τέτοια ἐπαφή ἦταν μέρος ἑνός μεντιουμιστικοῦ πειράματος, κατά τό ὁποῖο ὁ ἀπεσταλμένος ἀπό τό μέντιουμ «᾿Ινδός καθοδηγητής» ἦλθε πράγματι σέ αὐτόν![34] Τελικά, ἄρχισε νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ περίεργα τοπία, πού φαινομενικά δέν ἦταν γήινα.

Κρατώντας λεπτομερεῖς σημειώσεις ἀπό τίς ἐμπειρίες του, τίς ὁποῖες κατέγραφε ἀμέσως μόλις ἐπέστρεφε στό σῶμα του, τίς κατηγοριοποίησε ὅλες, θεωρώντας ὅτι ἀνήκουν σέ τρία «πεδία»: Τό «Πεδίο Ι» εἶναι τό «ἐδῶ-τώρα», τό συνηθισμένο περιβάλλον αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Τό «Πεδίο ΙΙ» εἶναι ἕνα «μή ὑλικό» περιβάλλον φαινομενικά τεράστιας ἔκτασης, μέ χαρακτηριστικά πανομοιότυπα μέ αὐτά τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου». Τό Πεδίο ΙΙ εἶναι τό «φυσικό περιβάλλον» τοῦ «Δεύτερου Σώματος», ὅπως ἀποκαλεῖ ὁ Μόνροου τήν ὀντότητα πού ταξιδεύει μέσα σέ αὐτό· τό Πεδίο ΙΙ «διεισδύει βαθιά» στόν ὑλικό κόσμο, καί διέπεται ἀπό τούς νόμους τῆς σκέψης: «ὅπως σκέφτεσαι, ἔτσι εἶσαι», «τά ὅμοια ἕλκονται», γιά νά ταξιδέψει κανείς χρειάζεται μόνο νά σκεφτεῖ τόν προορισμό του. Ὁ Μόνροου ἐπισκέφτηκε διάφορους «τόπους» αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὅπου εἶδε μία ὁμάδα ἀνθρώπων πού φοροῦσαν μακριούς χιτῶνες καί βρίσκονταν σέ μία στενή κοιλάδα,[35] καθώς καί μερικούς ἀνθρώπους μέ στολές οἱ ὁποῖοι αὐτοαποκαλοῦνταν «στρατός στόχου» καί περίμεναν νά ἀναλάβουν ἀποστολή.[36] Τό «Πεδίο ΙΙΙ» εἶναι ἕνας πραγματικός κόσμος πού φαινομενικά μοιάζει μέ τή γῆ ἀλλά πού, ὡστόσο,

---

34. Στό ἴδιο, σελ. 52.

35. Στό ἴδιο, σελ. 81.

36. Στό ἴδιο, σελ. 82.

δέ μοιάζει μέ τίποτε γνωστό σέ αὐτή τή γῆ, μέ ἀσυνήθιστα ἀναχρονιστικά χαρακτηριστικά· οἱ θεοσοφιστές πιθανῶς ἀντιλαμβάνονται τό Πεδίο ΙΙΙ ὡς ἁπλῶς ἕνα ἀκόμα πιό «στερεό» τμῆμα τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου».

Ἀφοῦ ὑπερνίκησε σέ σημαντικό βαθμό τήν ἀρχική αἴσθηση φόβου πού εἶχε ὅταν βρισκόταν σέ αὐτούς τους ἄγνωστους κόσμους, ὁ Μόνροου ἄρχισε νά τούς ἐξερευνᾶ καί νά περιγράφει τά πολλά νοήμονα ὄντα πού συναντοῦσε ἐκεῖ. Σέ μερικά «ταξίδια» του συναντοῦσε «πεθαμένους» φίλους καί κουβέντιαζε μαζί τους, ὅμως πιό συχνά ἔβρισκε περίεργα ἀπρόσωπα ὄντα πού ἐνίοτε τόν «βοηθοῦσαν» ἀλλά πού ἐξίσου συχνά δέν ἀποκρίνονταν ὅταν τά καλοῦσε, ὄντα πού ἔδιναν ἀσαφῆ «μυστικά» μηνύματα, πού θυμίζουν τά μηνύματα πού λαμβάνουν τά μέντιουμ. Κάποιες φορές τόν χαιρετοῦσαν διά χειραψίας, κάποιες ἄλλες ὅμως ἔχωναν ἕνα ἀγκίστρι στό χέρι του ὅταν τούς τό ἅπλωνε γιά νά τούς χαιρετήσει[37]. Ἀνάμεσα σέ αὐτά τά ὄντα ὁ Μόνροου ξεχώριζε κάποια πού καταλάβαινε ὅτι εἶχαν σκοπό νά τόν «παρεμποδίσουν»: τερατόμορφα πλάσματα μέ ἐλαστικά σώματα πού εὔκολα ἔπαιρναν τή μορφή σκύλων, νυχτερίδων, ἤ τῶν παιδιῶν του[38], καί ἄλλα πού τόν περιέπαιζαν καί τόν βασάνιζαν καί ἁπλῶς γελοῦσαν ὅταν ἐκεῖνος ἐπικαλοῦνταν – ὄχι μέ πίστη, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλά μόνον ὡς ἕνα ἀκόμα «πείραμα» – τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.[39]

Μή διαθέτοντας δική του πίστη, ὁ Μόνροου δεχόταν πρόθυμα τίς «θεοσεβεῖς» ὑποβολές τῶν ὄντων αὐτῶν. Τοῦ

37. Στό ἴδιο, σελ. 89.

38. Στό ἴδιο, σελ. 137-140.

39. Στό ἴδιο, σελ. 119.

παρουσίαζαν «προφητικά» ὁράματα περιστατικῶν τά ὁποῖα μερικές φορές ὄντως συνέβαιναν ἔτσι ὅπως τά εἶχε δεῖ.[40] Κάποια φορά, ὅταν μία λευκή ἀκτίνα φωτός ἐμφανίστηκε μπροστά του πάνω στό σύνορο τῆς ἐξωσωματικῆς κατάστασης, ὁ Μόνροου τῆς ζήτησε νά τοῦ ἀπαντήσει στά ἐρωτήματά του σχετικά μέ τόν κόσμο ἐκεῖνο. Μία φωνή μέσα ἀπό τήν φωτεινή ἀκτίνα ἀπάντησε: «Ρώτησε τόν πατέρα σου νά σοῦ πεῖ γιά τό μεγάλο μυστικό.» Ἔτσι, μέ τήν ἑπόμενη εὐκαιρία ὁ Μόνροου προσευχήθηκε ἀνάλογα: «Πατέρα, ὁδήγησε με. Πατέρα, πές μου τό μεγάλο μυστικό».[41] Εἶναι φανερό ἀπ' ὅλα τά παραπάνω ὅτι ὁ Μόνροου, ἄν καί παρέμεινε «κοσμικός» καί «ἀγνωστικιστής» ὅσον ἀφορᾶ τά θρησκευτικά του πιστεύω, διέθεσε ἐλεύθερα τόν ἑαυτό του πρός ἐκμετάλλευση ἀπό τά ὄντα τοῦ ἀπόκρυφου βασιλείου, τά ὁποῖα, φυσικά, εἶναι δαίμονες.

Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές αὐτοῦ τοῦ βασιλείου, ἔτσι καί ὁ Μόνροου γράφει: «στά δώδεκα χρόνια πού πειραματίζομαι μέ μή-σωματικές δραστηριότητες, δέ βρῆκα κανένα στοιχεῖο πού νά τεκμηριώνει τίς βιβλικές ἔννοιες τοῦ Θεοῦ καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς σέ κάποιον τόπο πού νά ὀνομάζεται «παράδεισος».[42] Ἐντούτοις, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Σβέντενμποργκ, οἱ θεοσοφιστές καί ἐρευνητές ὅπως ὁ Δρ. Κρούκαλ, ἔτσι καί ὁ Μόνροου ἐντοπίζει στό «μή ὑλικό» περιβάλλον πού ἐξερεύνησε «ὅλα τά χαρακτηριστικά πού ἀποδίδουμε στόν παράδεισο καί στήν κόλαση, τά ὁποῖα δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρά τμῆμα τοῦ Πεδίου ΙΙ».[43]

40. Στό ἴδιο, σελ. 145.
41. Στό ἴδιο, σελ. 131-132.
42. Στό ἴδιο, σελ. 116.
43. Στό ἴδιο, σελ. 73.

Στήν περιοχή πού ἦταν φαινομενικά «πλησιέστερα» πρός τόν ὑλικό κόσμο, ὁ Μόνροου συνάντησε μία γκριζόμαυρη ἔκταση πού κατοικοῦνταν ἀπό «ὄντα πού βασάνιζαν καί δάγκωναν μέ μικρές δαγκωματιές»· ὁ Μόνροου θεωρεῖ ὅτι αὐτή ἡ περιοχή εἶναι ἴσως τό «χεῖλος τῆς κόλασης»,[44] κάτι σάν τήν περιοχή τοῦ «Ἅδη» πού περιγράφει ὁ Δρ. Κρούκαλ.

Ὡστόσο, πιό ἀποκαλυπτική ἀπ' ὅλες εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ «παραδείσου» πού εἶχε ὁ Μόνροου. Τρεῖς φορές ταξίδεψε σέ ἕνα μέρος «ἀπόλυτης γαλήνης», «ἐπιπλέοντας» μέσα σέ ζεστά, μαλακά σύννεφα τά ὁποῖα σαρώνονταν ἀπό χρωματιστές ἀκτίνες φωτός πού ἄλλαζαν συνεχῶς χρώματα· ὁ Μόνροου δονοῦνταν σέ ἁρμονία μέ τή χωρίς λόγια μουσική ἀπό χορωδίες· ὑπῆρχαν ἄγνωστα ὄντα γύρω του στήν ἴδια κατάσταση, ὄντα μέ τά ὁποῖα δέν εἶχε προσωπική ἐπαφή. Αἰσθάνθηκε ὅτι αὐτό τό μέρος ἦταν ἡ τελική του «Κατοικία» καί τό νοσταλγοῦσε ἐπί μερικές ἡμέρες μετά τό τέλος τῆς ἐμπειρίας του.[45] Αὐτός ὁ «ἀστρικός παράδεισος» εἶναι, φυσικά, ἡ βασική πηγή τῆς θεοσοφιστικῆς διδασκαλίας σχετικά μέ τήν «εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα» τοῦ ἄλλου κόσμου· πόσο, ὅμως, ἀπέχει ἀπό τήν πραγματική χριστιανική διδασκαλία περί τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, ἡ ὁποία βρίσκεται πολύ πιό μακριά ἀπό αὐτόν τόν ἐναέριο κόσμο καί τῆς ὁποίας ἡ πλήρης ὀντότητα, μέ ὅλη τήν ἀγάπη καί τή συνειδητή παρουσία τοῦ Θεοῦ πού ἐνυπάρχουν σέ αὐτήν, εἶναι πιά πολύ μακρινή γιά τούς ἀπίστους τῆς σημερινῆς ἐποχῆς οἱ ὁποῖοι δέν ἀποζητοῦν τίποτε περισσότερο ἀπό ἕνα «νιρβάνα» ἀπό μαλακά σύννεφα καί χρωματιστά φῶτα! Τά πεπτωκότα πνεύματα

44. Στό ἴδιο, σελ. 120-121.

45. Στό ἴδιο, σελ. 123-125.

μποροῦν εὔκολα νά δημιουργήσουν μία τέτοια ἐμπειρία «παραδείσου»· ὅμως, μόνο ἡ ἐν Χριστῷ ζωή καί ἡ Θεία Χάρη ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀνυψώσουν τόν ἄνθρωπο στόν πραγματικό παράδεισο τοῦ Θεοῦ.

Ἀρκετές φορές, ὁ Μόνροου συνάντησε τό «Θεό» τοῦ παραδείσου του. Αὐτές οἱ συναντήσεις, λέει, μποροῦν νά συμβοῦν ὁπουδήποτε στό «Πεδίο ΙΙ». «Ὑπάρχει μία στιγμή κατά τήν ὁποία κάθε δραστηριότητα, ὁπουδήποτε κι ἄν λαμβάνει χώρα, διακόπτεται ἀπό ἕνα προειδοποιητικό Σῆμα, κάτι σάν ἐραλδικό σάλπισμα. Ὁ καθένας δέχεται ἤρεμα τό Σῆμα, καί ἐκείνη τή στιγμή ὅλοι σταματοῦν νά μιλοῦν ἤ νά κάνουν ὁτιδήποτε ἄλλο. Εἶναι τό Σῆμα ὅτι Αὐτός (ἤ Αὐτοί) πλησιάζει μέσα ἀπό τή Βασιλεία Του.

«Κανείς δέν προσκυνᾶ ἔντρομος, οὔτε πέφτει στά γόνατα. Ἀντίθετα, ἡ στάση τους ἀπέναντι στήν παρουσία Του εἶναι φυσική. Πρόκειται γιά μία ἐμφάνιση στήν ὁποία ὅλοι εἶναι συνηθισμένοι καί ἡ συμμόρφωση εἶναι αὐτό πού προέχει ἀπολύτως. Δέν ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις.

»Στό ἄκουσμα τοῦ Σήματος, κάθε ζωντανό ὄν ξαπλώνει κάτω... μέ τό κεφάλι γυρισμένο στή μία πλευρά ὥστε νά μή βλέπει Ἐκεῖνον καθώς περνᾶ. Φαίνεται ὅτι στόχος εἶναι νά σχηματιστεῖ ἕνας δρόμος ἀπό ζωντανά ὄντα πάνω ἀπό τόν ὁποῖο Ἐκεῖνος νά μπορεῖ νά περάσει... Δέν ὑπάρχει καμιά κίνηση, οὔτε κἄν σκέψη, καθώς Ἐκεῖνος περνᾶ...

»Ὅσες φορές βίωσα αὐτήν τήν ἐμπειρία, ξάπλωσα κάτω μαζί μέ τούς ἄλλους. Τή στιγμή ἐκείνη, ἡ σκέψη νά κάνω διαφορετικά ἦταν ἀδιανόητη. Καθώς Ἐκεῖνος περνᾶ, ὑπάρχει ἕνας βροντερός μουσικός ἦχος καί ἡ αἴσθηση μίας ἀπαστράπτουσας, ἀκατανίκητης ζώσας δύναμης μέ ἀπόλυτη ἐξουσία, αἴσθηση ἡ ὁποία κορυφώνεται ὅταν ἡ δύναμη περνᾶ πάνω

ἀπό τά κεφάλια τῶν ὄντων καί σβήνει καθώς αὐτή ξεμακραίνει... Εἶναι μία πράξη ἀδιάφορη, ὅπως τό σταμάτημα μπροστά στό φανάρι σέ μία πολυσύχναστη διασταύρωση ἤ ἡ ἀναμονή στή σιδηροδρομική διάβαση ὅταν τό σῆμα προειδοποιεῖ ὅτι πλησιάζει τρένο· εἶσαι ἀδιάφορος κι ὅμως νιώθεις ἄφατο σεβασμό γιά τή δύναμη πού ἀντιπροσωπεύεται στό διερχόμενο τρένο. Τό περιστατικό εἶναι ἐπίσης ἀπρόσωπο.

«Εἶναι ἄραγε ὁ Θεός; Ἤ εἶναι ὁ Υἱός Του; Ἤ μήπως ὁ ἐκπρόσωπός Του;» [46]

Δύσκολα θά ἔβρισκε κανείς, στήν παγκόσμια βιβλιογραφία τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, μία πιό ζωντανή περιγραφή τῆς λατρείας τοῦ σατανᾶ μέσα στό δικό του βασίλειο ἀπό τούς ἀπρόσωπους δούλους του. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ βιβλίου του, ὁ Μόνροου περιγράφει τήν προσωπική του σχέση μέ τόν πρίγκιπα τοῦ βασιλείου στό ὁποῖο διείσδυσε. Μία νύχτα, δυό περίπου χρόνια ἀφότου ἄρχισαν τά «ἐξωσωματικά» του ταξίδια, ἔνιωσε τόν ἑαυτό του νά λούζεται μέσα στό ἴδιο εἶδος φωτός πού συνόδευε τήν ἔναρξη αὐτῶν τῶν ταξιδιῶν· ἐπίσης ἔνιωσε τήν παρουσία μίας πολύ ἰσχυρῆς, εὐφυοῦς, προσωπικῆς δύναμης, ἡ ὁποία τόν κατέστησε ἀνίσχυρο καί τοῦ ἀφαίρεσε τή θέληση. «Εἶχα τήν ἀκλόνητη ἐντύπωση ὅτι ἤμουν δεσμευμένος ἀπό ἀφοσίωση σέ αὐτήν τήν εὐφυή δύναμη, χωρίς περιθώρια διαφυγῆς, ὅτι ἤμουν ἔτσι ὅλη μου τή ζωή, καί ὅτι εἶχα νά διεκπεραιώσω ἕνα ἔργο ἐδῶ στή γῆ».[47] Σέ ἄλλη παρόμοια ἐμπειρία μέ αὐτήν τήν ἀόρατη δύναμη ἤ «ὀντότητα» ἀρκετές ἑβδομάδες ἀργότερα, αὐτή (ἤ αὐτοί) φάνηκε νά εἰσέρχεται στό νοῦ του καί νά τόν «ἐρευνᾶ», καί

46. Στό ἴδιο, σελ. 122-3.
47. Στό ἴδιο, σελ. 260-261.

κατόπιν, «φάνηκαν νά ἀπογειώνονται στόν οὐρανό, ἐνῶ ἐγώ τούς ἱκέτευα νά γυρίσουν πίσω.[48] Τότε σιγουρεύτηκα ὅτι ἡ νοοτροπία καί ἡ νοημοσύνη τους ἀπεῖχαν πολύ ἀπό τά δικά μου μέτρα κατανόησης. Εἶναι μία ἀπρόσωπη, ψυχρή νοημοσύνη, χωρίς κανένα ἀπό τά συναισθήματα τῆς ἀγάπης καί τῆς εὐσπλαχνίας τά ὁποῖα ἐμεῖς θεωροῦμε τόσο σεβαστά... Κάθισα κάτω κι ἔκλαψα μέ βαθιά ἀναφιλητά, ὅπως δέν εἶχα κλάψει ποτέ πρίν στή ζωή μου, γιατί τότε συνειδητοποίησα χωρίς καμιά ἐπιφύλαξη ἤ ἐλπίδα νά ἀλλάξει κάτι στό μέλλον ὅτι ὁ Θεός τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ὁ Θεός πού δόξαζαν στίς ἐκκλησίες, ὁ Θεός στόν ὁποῖο πίστευε ἡ θρησκεία σέ ὅλον τόν κόσμο δέν ἦταν αὐτός πού ἐμεῖς λατρεύαμε – ὅτι γιά ὅλη τήν ὑπόλοιπη ζωή μου, θά «βασανιζόμουν» ἀπό τήν ἀπώλεια αὐτῆς τῆς αὐταπάτης».[49]

Δέ θά μποροῦσε κανείς νά φανταστεῖ καλύτερη περιγραφή τῆς συνάντησης μέ τό διάβολο, τήν ὁποία ὑφίστανται στή σύγχρονη ἐποχή τόσο πολλοί ἀνυποψίαστοι συνάνθρωποί μας, ἀνήμποροι νά προβάλουν ἀντίσταση ἐξ αἰτίας τῆς ἀποξένωσής τους ἀπό τόν ἀληθινό Χριστιανισμό.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Μόνροου ὅσον ἀφορᾶ τή φύση καί τά ὄντα τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου» εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντική. Ἄν καί ὁ ἴδιος συμμετεῖχε ἐνεργά στίς ἐμπειρίες αὐτές καί ὄντως

48 Ἡ τελευταία αὐτή ἐμπειρία θυμίζει πολύ τήν ἀντίστοιχη ἐμπειρία πού ἔχουν πολλοί ἄνθρωποι στήν ἐποχή μας κατά τίς στενές ἐπαφές τους μέ UFO. Ἡ ἀπόκρυφη ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ τά πεπτωκότα ἐναέρια πνεύματα εἶναι πάντοτε μία καί ἡ αὐτή, παρότι ἐκφράζεται μέ διαφορετικές εἰκόνες καί σύμβολα σύμφωνα μέ τίς ἀνθρώπινες προσδοκίες. (Για μία ἐξέταση τῆς ἀπόκρυφης πλευρᾶς τῶν συναντήσεων μέ UFO, βλ. Ἱερομονάχου Seraphim Rose, *Ἡ Ὀρθοδοξία καί ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος,* μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Ἐκδ. «Ἐγρήγορση», Ἀθήνα 2000, κεφ. 6.

49. Monroe, ἔ. ἀ. σελ. 262.

παρέδωσε τήν ψυχή του πρός ὑποταγή στά πεπτωκότα πνεύματα, ὡστόσο τίς περιέγραψε μέ ἁπλή, μή-ἀποκρυφιστική γλώσσα καί ἀπό μία σχετικά φυσιολογική ἀνθρώπινη ὀπτική γωνία. Τό τελευταῖο αὐτό στοιχεῖο κάνει τό βιβλίο τοῦ Μόνροου νά ἀποτελεῖ πειστική προειδοποίηση πρός ἀποφυγή σχετικῶν «πειραμάτων». Ὅσοι γνωρίζουν τήν Ὀρθόδοξη Χριστιανική Διδασκαλία περί τοῦ ἐναερίου κόσμου, καθώς καί περί τοῦ ἀληθινοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης πού βρίσκονται ἔξω ἀπό αὐτόν τόν ἐναέριο κόσμο, μόνο πιό σταθερά πεπεισμένοι μποροῦν νά εἶναι σχετικά μέ τήν ἀληθινή ὕπαρξη τῶν πεπτωκότων πνευμάτων καί τοῦ κόσμου τους, ὅπως καί τόν πολύ μεγάλο κίνδυνο πού ἐνέχει ἡ ἐπαφή μαζί τους ἀκόμα καί μέσω μίας φαινομενικά «ἐπιστημονικῆς» προσέγγισης.[50] Ὡς Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί παρατηρητές, δέν ἔχουμε ἀνάγκη νά γνωρίζουμε κατά πόσο ἦταν «ἀληθινή» ἡ ἐμπειρία του καί κατά πόσο ἦταν ἀποτέλεσμα θεαμάτων καί ψευδαισθήσεων πού εἶχαν ἐπινοήσει γιά τήν παραπλάνησή του τά πεπτωκότα πνεύματα· ἡ παραπλάνηση ἀποτελεῖ ἕνα τόσο κυρίαρχο χαρακτηριστικό τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων, ὥστε δέν ἔχει νόημα ἀκόμα καί νά προσπαθήσουμε νά ἐξηγήσουμε τίς ἀκριβεῖς μορφές της. Δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ ὅμως τό γεγονός ὅτι ὁ Μόνροου ὄντως ἦλθε σέ ἐπαφή μέ αὐτόν τόν κόσμο.

Ἡ ἐπαφή μέ τό «ἀστρικό πεδίο» εἶναι ἐπίσης ἐφικτή – ὄχι

50. Η παρατήρηση τοῦ Μόνροου, ὅπως καί πολλῶν ἄλλων πειραματιστῶν αὐτοῦ τοῦ χώρου, ὅτι οἱ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες συνοδεύονται πάντοτε ἀπό ὑψηλό βαθμό σεξουαλικῆς διέγερσης, ἁπλῶς ἐπιβεβαιώνει τήν ἤδη ἰσχύουσα ἀλήθεια, ὅτι δηλαδή οἱ ἐμπειρίες αὐτές προσελκύουν τήν κατώτερη πλευρά τῆς ἀνθρώπινης φύσης καί δέν ἔχουν ἀπολύτως καμία σχέση μέ ὁτιδήποτε πνευματικό.

ὅμως κατ᾽ ἀνάγκη σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση – μέσω τῆς χρήσης ὁρισμένων ναρκωτικῶν οὐσιῶν. Πρόσφατα πειράματα χορήγησης LSD σέ ἑτοιμοθάνατους παρήγαγαν πολύ πειστικές ἐμπειρίες «στό κατώφλι τοῦ θανάτου», οἱ ὁποῖες συνοδεύονταν ἀπό μία «συμπυκνωμένη ἐπανάληψη» ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἕνα ὅραμα ἐκτυφλωτικοῦ φωτός, συναντήσεις μέ «πεθαμένους» καί μέ μή ἀνθρώπινα «πνευματικά ὄντα», καί τέλος, τή μεταβίβαση πνευματικῶν μηνυμάτων πού ἀφοροῦσαν τίς ἀλήθειες τῆς «κοσμικῆς θρησκείας», τή μετενσάρκωση, καί ἄλλα παρόμοια. Στή διεξαγωγή αὐτῶν τῶν πειραμάτων συμμετεῖχε ἐπίσης ἡ Δρ.᾽Ελίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός.[51]

Εἶναι εὐρέως γνωστό ὅτι οἱ σαμάνοι τῶν πρωτόγονων φυλῶν ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων σέ «ἐξωσωματικές» καταστάσεις, καί ἀφοῦ «μυηθοῦν» σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία γίνονται ἱκανοί νά ἐπισκέπτονται τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» καί νά ἐπικοινωνοῦν μέ τά ὄντα του.[52]

῾Η ἴδια αὐτή ἐμπειρία ἦταν κοινή μεταξύ τῶν μυημένων στά «μυστήρια» τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ κόσμου. Στό Βίο τῶν ἁγίων Κυπριανοῦ καί ᾽Ιουστίνης[53] διαβάζουμε τήν προσωπική μαρτυρία ἑνός πρώην μάγου σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες του ἀπό τόν κόσμο τῶν πνευμάτων:

«Στό ὄρος ῎Ολυμπος ὁ Κυπριανός μελέτησε ὅλων τῶν εἰδῶν τίς διαβολικές τέχνες: κατάφερε νά πραγματοποιεῖ

---

51. Stanislav Grof and Joan Halifax, *The Human Encounter with Death,* E.P. Dutton, Νέα ῾Υόρκη 1977.

52. M.Eliade, *Shamanism,* Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1961.

53. ῾Η μνήμη τους ἑορτάζεται τήν 2α ᾽Οκτωβρίου. Βλ. *The Orthodox Word,* 1976, τεῦχος No. 70, σελ. 136-138.

δαιμονικές μεταμορφώσεις, ἔμαθε πῶς νά μεταβάλλει τή φύση τοῦ ἀέρα... Στόν τόπο αὐτό εἶδε μία λεγεώνα ἀμέτρητων δαιμόνων, μέ τόν πρίγκιπα τοῦ σκότους ἐπικεφαλή τους· κάποιοι ἀπό τούς δαίμονες στέκονταν μπροστά του, ἄλλοι τόν ὑπηρετοῦσαν, ἄλλοι τόν ὑμνοῦσαν μέ δυνατές κραυγές, καί κάποιοι ἄλλοι ἀποστέλλονταν στόν κόσμο γιά νά διαφθείρουν τούς ἀνθρώπους. Εἶδε ἐπίσης τούς παγανιστικούς θεούς καί θεές μέ τίς ψεύτικες μορφές τους, καθώς καί φαντάσματα καί ἄλλα στοιχειά, καί ἔμαθε τόν τρόπο νά τά ἐπικαλεῖται στή διάρκεια μιᾶς αὐστηρῆς σαρανταήμερης νηστείας... Ἔτσι τελικά ἔγινε μάγος, καταστροφέας τῶν ψυχῶν, πολύ στενός φίλος καί πιστός δοῦλος τοῦ πρίγκιπα τοῦ ἅδη, μέ τόν ὁποῖο συνομιλοῦσε πρόσωπο μέ πρόσωπο, καί δεχόταν μεγάλες τιμές ἀπό αὐτόν, σύμφωνα μέ δική του μαρτυρία. "Πιστέψτε με", εἶπε, "εἶδα αὐτόν τόν ἴδιο τόν πρίγκιπα τοῦ σκότους... τόν χαιρέτησα, ἐκεῖνον καί τούς προγόνους του... Μοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θά μέ κάνει κι ἐμένα πρίγκιπα μετά τήν ἀναχώρησή μου ἀπό τό σῶμα, καί ὅτι θά μέ βοηθᾶ σέ ὁτιδήποτε χρειαστῶ κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς μου... Ἡ ἐξωτερική ἐμφάνιση τοῦ πρίγκιπα τοῦ σκότους θύμιζε λουλούδι. Στό κεφάλι φοροῦσε ἕνα στέμμα, (φανταστικό, ὄχι ἀληθινό) ἀπό χρυσό καί λαμπερούς λίθους, πού καταφώτιζαν ὅλο τό χῶρο γύρω του· καί ἡ ἐνδυμασία του ἦταν ἐπίσης ἐκθαμβωτική. Ἕνα πλῆθος πονηρῶν πνευμάτων διαφόρων βαθμῶν στεκόταν ὑποτακτικά δίπλα στό θρόνο του καί ὅταν γύριζε ἀπό τή μία ἤ τήν ἄλλη πλευρά ὅλος ὁ τόπος ἔτρεμε. Παραδόθηκα ὁλοκληρωτικά στήν ὑπηρεσία του ἐκεῖνον τόν καιρό, ὑπακούοντας σέ κάθε του ἐντολή."[54]

---

54. *The Orthodox Word,* 1976, τεῦχος No. 70, σελ. 136-138

Ὁ ἅγ. Κυπριανός δέ δηλώνει ρητά ὅτι βίωσε αὐτές τίς ἐμπειρίες σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση· μάλιστα, φαίνεται ὅτι πιό ἐξελιγμένοι μάγοι καθώς καί ὅσοι διαθέτουν μεγάλη ἐμπειρία δέ χρειάζεται νά ἀφήσουν τό σῶμα τους προκειμένου νά ἐπιτύχουν πλήρη ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμο. Ὁ Σβέντενμποργκ, ἀκόμα κι ὅταν περιέγραφε τίς δικές του «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, δήλωνε ὅτι ἡ ἐπαφή του μέ τά πνεύματα γινόταν, κατά κύριο λόγο, μέσα στό σῶμα, ἔχοντας ὅμως τίς «πύλες ἀντίληψής» του ἀνοικτές.[55] Καί πάλι ὅμως, τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐναέριου κόσμου, ὅπως καί οἱ «περιπέτειες» κάποιου μέσα στόν κόσμο αὐτό, δέ διαφέρουν καθόλου εἴτε βρίσκεται «μέσα» στό σῶμα του εἴτε «ἔξω» ἀπό τό σῶμα του.

Ἡ περιγραφή τῆς μύησης στά μυστήρια τῆς Ἴσιδος ἑνός διάσημου παγανιστῆ μάγου τῆς ἀρχαιότητας, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 2ο αἰ., ἀποτελεῖ κλασικό παράδειγμα «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας καί ἐπαφῆς μέ τόν ἐναέριο κόσμο· τό παράδειγμά του θά μποροῦσε νά χρησιμοποιηθεῖ ἐπίσης γιά τήν περιγραφή μερικῶν ἀπό τίς σημερινές «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες:

«Περίεργε ἀναγνώστη, ἴσως νά μέ ρωτήσεις ἐπίμονα τί εἰπώθηκε, τί ἔγινε; Θά τό ἔλεγα, ἄν μποροῦσε νά λεχθεῖ τέτοιο πράμα· θά τό μάθαινες, ἄν ἐπιτρεπόταν νά τό καταλάβεις·... μάθε λοιπόν καί πίστεψε πώς ἄγγιξα τά σύνορα τοῦ θανάτου καί πατώντας στό κατώφλι τοῦ παλατιοῦ τῆς Περσεφόνης, ἐπέστρεψα παλεύοντας μέ ὅλα τά στοιχεῖα· στό μέσο τῆς νύχτας εἶδα τόν ἥλιο νά λάμπει μέ ζωηρό φῶς· ἔφτασα μπροστά στούς θεούς τοῦ οὐρανοῦ καί τούς θεούς τοῦ ἅδη

55. Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell,* παρ. 440-442.

καί τούς προσκύνησα ἀπό κοντά: νά τί εἶδα! Τό ἀκούσατε, ἀλλά δέν μπορεῖτε νά τό καταλάβετε· θά σᾶς διηγηθῶ λοιπόν μόνο ἐκεῖνα πού μπορῶ νά ξηγήσω χωρίς κίνδυνο.»[56]

Συμπεράσματα σχετικά μέ τόν «ἐξωσωματικό» κόσμο

Ὅσα ἀναφέρθηκαν σέ αὐτό τό κεφάλαιο σχετικά μέ τίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες ἀρκοῦν γιά νά θέσουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες στή σωστή τούς προοπτική. Συνοψίζουμε, λοιπόν, ἀμέσως παρακάτω τά συμπεράσματά μας:

1. Οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες εἶναι, ἁπλά καί ξεκάθαρα, «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, πολύ γνωστές εἰδικά στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία, οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται μέ αὐξανόμενη συχνότητα τά τελευταῖα χρόνια σέ συνηθισμένους ἀνθρώπους πού δέν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τόν ἀποκρυφισμό. Ὡστόσο, οἱ ἐμπειρίες αὐτές στήν πραγματικότητα δέ μᾶς παρέχουν σχεδόν καμιά γνώση γιά τό τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ὄντως ἐπιζεῖ καί διατηρεῖ τήν αὐτοσυνειδησία της.

2. Ὁ κόσμος στόν ὁποῖο εἰσέρχεται ἀμέσως ἡ ψυχή ὅταν ἀφήνει τό σῶμα καί ἀρχίζει νά χάνει τήν ἐπαφή μέ αὐτό πού γνωρίζουμε ὡς «ὑλική πραγματικότητα», εἴτε μετά τό θάνατο εἴτε κατά τή διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας, δέν εἶναι οὔτε ὁ παράδεισος οὔτε ἡ κόλαση, ἀλλά ἕνας ἀόρατος

---

56. Ἀπουλήιου, *Ὁ Χρυσός Γάϊδαρος,* μτφρ. ἀπό τήν Ἔκδοση «Γραμμάτων» Ἀλεξάνδρειας, 1927, Ἐκδ. «Νεφέλη», Ἀθήνα 1982.
Ἡ Περσεφόνη ἦταν ἡ Βασίλισσα τοῦ Ἅδη στήν Ἑλληνική καί Ρωμαϊκή μυθολογία.

κόσμος πλησίον τῆς γῆς, γνωστός μέ διάφορες ὀνομασίες, ὅπως τό «μεταθανάτιο ἐπίπεδο» ἤ «ἐπίπεδο Bardo», στή γλώσσα τῆς *Θιβετιανῆς Βίβλου τῶν Νεκρῶν*, ὁ «κόσμος τῶν πνευμάτων», στή γλώσσα τοῦ Σβέντενμποργκ καί τοῦ πνευματισμοῦ, τό «ἀστρικό πεδίο», στή γλώσσα τῆς θεοσοφίας καί τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, τό «Πεδίο II» στή γλώσσα τοῦ Μόνροου ἤ, στή γλώσσα τῆς ᾿Ορθοδοξίας, ὁ ὑπο-οὐράνιος ἐναέριος κόσμος ὅπου κατοικοῦν τά πεπτωκότα πνεύματα, τά ὁποῖα ἔχουν ὡς ἔργο νά παραπλανοῦν τούς ἀνθρώπους μέ στόχο τήν αἰώνια ἀπώλειά τους. Δέν πρόκειται γιά τόν «ἄλλο κόσμο» πού περιμένει τόν ἄνθρωπο μετά θάνατον, ἀλλά μόνο γιά τό ἀόρατο τμῆμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀπό τό ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά διέλθει ὥστε νά φτάσει στόν πραγματικά «ἄλλο» κόσμο τοῦ παραδείσου ἤ τῆς κόλασης. Γιά ὅσους πραγματικά πεθαίνουν καί ὁδηγοῦνται ἀπό ἀγγέλους ἔξω ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή, αὐτός εἶναι ὁ κόσμος ὅπου ἡ Μερική Κρίση ξεκινᾶ στά ἐναέρια «τελώνια», ὅπου τά πονηρά πνεύματα ἀποκαλύπτουν τήν ἀληθινή τους φύση καί τήν ἐχθρότητά τους πρός τήν ἀνθρωπότητα· γιά ὅλους τούς ἄλλους, εἶναι ἕνας κόσμος δαιμονικῆς πλάνης ἀπό αὐτά τά ἴδια τά πνεύματα.

3. *Τά ὄντα μέ τά ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται σέ ἐπαφή στόν ἐναέριο κόσμο εἶναι πάντοτε, ἤ σχεδόν πάντοτε,* δαίμονες, πού εἴτε ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπό ἀνθρώπινη ἐπίκληση μέσω τῶν μέντιουμ ἤ ἄλλων ἀποκρυφιστικῶν μεθόδων εἴτε συναντῶνται κατά τή διάρκεια «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν. Αὐτά τά ὄντα δέν εἶναι ἄγγελοι, ἀφοῦ οἱ ἄγγελοι κατοικοῦν στούς οὐρανούς καί μόνο διέρχονται ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο μόνο ὡς ἀγγελιοφόροι τοῦ Θεοῦ. Δέν εἶναι οὔτε οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀφοῦ οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν βρίσκονται σέ μία προ-

σωρινή κατάσταση στήν ὁποία προγεύονται τόν παράδεισο ἤ τήν κόλαση καί διέρχονται ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο μόνον ἀμέσως μετά τό θάνατο, πορευόμενες πρός Κρίση γιά τίς πράξεις τους σέ τούτη τη ζωή. Ἀκόμα καί οἱ πλέον μυημένοι στίς ἐξωσωματικές ἐμπειρίες δέν μποροῦν νά παραμείνουν σέ αὐτόν τόν κόσμο γιά πολλή ὥρα χωρίς τόν κίνδυνο νά ἀποχωρισθοῦν μονίμως ἀπό τό σῶμα τους, δηλαδή νά πεθάνουν καί, ἀκόμα καί στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία, ὑπάρχουν ἐλάχιστες περιγραφές γιά συναντήσεις αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους.

4. *Ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά ἐμπιστεύεται τίς ἐμπειρίες πού βιώνει στόν ἐναέριο κόσμο καί σίγουρα δέν πρέπει νά πιστεύει ὅτι εἶναι αὐτό πού φαίνονται.* Ἀκόμα καί ὅσοι διαθέτουν σταθερές βάσεις στήν Ὀρθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία μποροῦν εὔκολα νά ἐξαπατηθοῦν ἀπό τά πεπτωκότα ἐναέρια πνεύματα ὅσον ἀφορᾶ οἱαδήποτε «ὁράματα» ἤ «ὀπτασίες» πού εἶναι πιθανό νά τούς παρουσιαστοῦν· ὅσοι ὅμως εἰσέρχονται στόν κόσμο αὐτό χωρίς καμιά σχετική γνώση καί ἀποδέχονται ὅσα τούς «ἀποκαλύπτονται» μέ ἐμπιστοσύνη δέν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπό ἀξιοθρήνητα θύματα τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

Ἴσως κάποιος ρωτήσει: Καί τί γίνεται μέ τή «γαλήνη» καί τήν «τέρψη» πού φαίνεται ὅτι αἰσθάνονται σχεδόν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση; Καί τί εἶναι τό ὅραμα «φωτός» πού τόσο πολλοί βλέπουν; Εἶναι κι αὐτά μόνον πλάνες καί τίποτε ἄλλο;

Ὑπό μία ἔννοια, οἱ παραπάνω ἐμπειρίες εἶναι πιθανῶς «φυσικές» γιά τήν ψυχή ὅταν ἀποχωρίζεται τό σῶμα. Τά ὑλικά μας σώματα στόν μεταπτωτικό κόσμο στόν ὁποῖο ζοῦμε εἶναι σώματα πόνου, φθορᾶς καί θανάτου. Ὅταν ἡ

ψυχή ἀποχωρίζεται τό ὑλικό σῶμα, βρίσκεται ἀμέσως σέ μία κατάσταση πιό «φυσική» πρός αὐτήν, πιό κοντά στήν κατάσταση πού ὁ Θεός προορίζει γι᾽ αὐτήν· αὐτό συμβαίνει ἐπειδή τό ἀναστημένο «πνευματικό σῶμα» ἐντός τοῦ ὁποίου θά κατοικήσει ὁ ἄνθρωπος στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἔχει περισσότερα κοινά στοιχεῖα μέ τήν ψυχή παρά μέ τό γήινο σῶμα. Ἀκόμα καί ἡ φύση τοῦ σώματος μέ τό ὁποῖο ἀρχικά δημιουργήθηκε ὁ Ἀδάμ ἦταν διαφορετική ἀπό αὐτήν τοῦ μεταπτωτικοῦ του σώματος, πιό ἐκλεπτυσμένη καί μή ὑποκείμενη σέ πόνο ἤ ὀδύνες.

Ὑπό αὐτήν τήν ἔννοια, τά αἰσθήματα «γαλήνης» καί «τέρψης» τῆς ἐξωσωματικῆς ἐμπειρίας μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι γνήσια καί δέν ἀποτελοῦν πλάνη. Ὡστόσο, ἡ πλάνη εἰσέρχεται τή στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νά ἑρμηνεύει αὐτά τά «φυσικά» αἰσθήματα ὡς κάτι «πνευματικό», ὡσάν ἡ «εἰρήνη» νά εἶναι ἡ πραγματική εἰρήνη τῆς συμφιλίωσης μέ τό Θεό, καί ἡ «τέρψη» ἡ πραγματική πνευματική τέρψη πού δημιουργεῖ ὁ παράδεισος. Αὐτός εἶναι, πράγματι, ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο εἶναι πιθανό νά ἑρμηνεύουν πολλοί ἄνθρωποι τίς «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους, λόγω τοῦ ὅτι στεροῦνται πραγματικῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας καί ἀντίληψης. Τό ὅτι μία τέτοια ἑρμηνεία εἶναι λανθασμένη γίνεται φανερό καί ἀπό τό δεδομένο ὅτι ἀκόμα καί οἱ πλέον ἄκαμπτοι ἄπιστοι αἰσθάνονται τήν ἴδια τέρψη ὅταν «πεθαίνουν». Αὐτό τό διαπιστώσαμε ἤδη, ὅταν σέ προηγούμενο κεφάλαιο ἀναφερθήκαμε στίς περιπτώσεις τῶν Ἰνδουιστῶν, ἑνός ἀθεϊστῆ, καί ἑνός ἀνθρώπου πού αὐτοκτόνησε. Ἕνα ἄλλο ἐντυπωσιακό παράδειγμα εἶναι αὐτό τοῦ ἀγνωστικιστῆ Βρετανοῦ μυθιστοριογράφου, Σόμερσετ Μόγκαμ, ὁ ὁποῖος εἶχε μία σύντομη ἐμπειρία «θανάτου»

ἀκριβῶς πρίν τόν πραγματικό του θάνατο σέ ἡλικία 80 ἐτῶν. Κατά τή διάρκεια τῆς ἐμπειρίας του ὁ Μόγκαμ εἶδε πρῶτα ἕνα ὁλοένα αὐξανόμενο φῶς καί κατόπιν εἶχε «τήν πιό τέλεια αἴσθηση ἀπελευθέρωσης», ὅπως τήν περιέγραψε μέ δικά του λόγια.[57] Ὅμως αὐτή ἦταν ἡ «φυσική», ὅπως πολλές ἄλλες, καί καθόλου «πνευματική» ἐμπειρία ἑνός ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ζωή ἔσβησε μέσα στήν ἀπιστία.

Ἑπομένως, ὡς ἐμπειρία ἀντιληπτή μέσω τῶν αἰσθήσεων ἤ «φυσική», θά φαινόταν ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὄντως τερπνός. Ἡ τερπνότητα αὐτή μπορεῖ νά βιωθεῖ τόσο ἀπό κάποιον τοῦ ὁποίου ἡ συνείδηση εἶναι καθαρή ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅσο καί ἀπό κάποιον ὁ ὁποῖος δέν πιστεύει βαθιά στό Θεό, ἤ δέν πιστεύει καθόλου στήν αἰώνια ζωή καί συνεπῶς δέν ἔχει συναίσθηση τοῦ πῶς μπορεῖ νά ἔχει δυσαρεστήσει τό Θεό κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του. Ἕνας «ἄσχημος θάνατος» βιώνεται, ὅπως ἔχει ὀρθά δηλώσει ἕνας συγγραφέας, μόνον ἀπό «αὐτούς πού γνωρίζουν ὅτι ὁ Θεός ὑπάρχει, ὡστόσο ἔχουν ζήσει τίς ζωές τους σάν νά μήν ὑπῆρχε»[58] δηλαδή αὐτούς τῶν ὁποίων ἡ συνείδηση τούς βασανίζει καί ἀντισταθμίζει μέσω τοῦ πόνου πού τούς προκαλεῖ τή φυσική «τερπνότητα» τοῦ σωματικοῦ θανάτου. Ἡ διάκριση μεταξύ πιστῶν καί ἀπίστων ἐπιτελεῖται, λοιπόν, ὄχι τή στιγμή τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου, ἀλλά ἀργότερα, στή Μερική Κρίση. Ἡ «τερπνότητα» τοῦ θανάτου μπορεῖ νά εἶναι πραγματική, ἀλλά σέ καμιά περίπτωση δέ συνδέεται ἀναγκαστικά

57. Allen Spreggett, *The Case for Immortality*, New American Library, Νέα Ὑόρκη 1974, σελ.73.

58. David Winter, *Hereafter: What happens after Death?,* Harold Shaw Publishers, Wheaton, Ill. 1977, σελ..90

μέ τήν τελική πορεία τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μπορεῖ κάλλιστα νά καταλήξει στόν αἰώνιο βασανισμό. Τά παραπάνω ἰσχύουν ἀκόμα περισσότερο στήν περίπτωση τοῦ ὁράματος «φωτός». Αὐτό ἴσως εἶναι ἐπίσης κάτι ἁπλῶς καί μόνο φυσικό, μία ἀντανάκλαση τῆς ἀληθινῆς κατάστασης φωτός γιά τήν ὁποία δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος. ᾿Αλλά ἀκόμα κι ἄν εἶναι ἔτσι, ἀποτελεῖ καί πάλι σοβαρό σφάλμα νά προσδίδουμε σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία τό «πνευματικό» νόημα πού μονίμως τῆς προσδίδουν οἱ ἄπειροι στά πνευματικά θέματα. Πάρα πολλά κείμενα τῆς ᾿Ορθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας προειδοποιοῦν τούς ἀνθρώπους νά μήν ἐμπιστεύονται κανένα εἶδος «φωτός» πού μπορεῖ νά τούς ἐμφανιστεῖ· ἀπό τή στιγμή πού ἀρχίσει κάποιος νά ἑρμηνεύει αὐτό τό φῶς ὡς «ἄγγελο» ἤ ἀκόμα καί ὡς «Χριστό», εἶναι φανερό ὅτι ἔχει ἤδη παραπλανηθεῖ, ὑφαίνοντας μία «πραγματικότητα» πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φαντασίας του ἀκόμα καί πρίν τά πεπτωκότα πνεύματα ἀρχίσουν τό δικό τους ἔργο παραπλάνησης.

Εἶναι ἐπίσης «φυσικό» γιά τήν ψυχή πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα νά ἔχει μία διευρυμένη ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας καί νά διαθέτει αὐτό πού σήμερα ὀνομάζεται «ὑπεραἰσθητική ἀντίληψη» ἤ ESP. Εἶναι προφανές δεδομένο, πού καταγράφεται τόσο στήν ᾿Ορθόδοξη γραμματεία ὅσο καί στίς σύγχρονες ἐπιστημονικές ἔρευνες, ὅτι ἡ ψυχή ἀκριβῶς μετά τό «θάνατο» – καί πολλές φορές ἀκριβῶς πρίν ἀπό αὐτόν – βλέπει εἰκόνες πού οἱ παριστάμενοι ἀδυνατοῦν νά δοῦν, γνωρίζει ὅτι κάποιος πού βρίσκεται μακριά πεθαίνει, κλπ. Μία ἀπεικόνιση αὐτῆς τῆς κατάστασης μποροῦμε νά δοῦμε στήν ἐμπειρία πού ὁ Δρ. Μούντυ ἀποκαλεῖ «ὅραση τῆς γνώσης», ὅταν ἡ ψυχή μοιάζει νά δέχεται μία «φώτιση» καί

νά βλέπει «ὅλη τή γνώση» μπροστά της.[59] Ὁ ἅγ. Βονιφάτιος περιγράφει τήν ἐμπειρία πού εἶχε ἀμέσως μετά τό θάνατό του «ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ» ὡς ἑξῆς: «Ἔνιωσε ὅτι μποροῦσε νά δεῖ καί ὅτι ἦταν ἐντελῶς ξύπνιος, ὅτι τά μάτια του πρίν ἦταν καλυμμένα μέ ἕνα πυκνό πέπλο καί μετά ξαφνικά τό πέπλο ἀνασηκώθηκε καί ὅλα αὐτά πού πρίν ἦταν ἀόρατα, καλυμμένα καί ἄγνωστα τώρα ἔγιναν ὁλοφάνερα. Ὅταν τό πέπλο τῆς σάρκας ἀποβλήθηκε ὅλο τό σύμπαν φάνηκε νά ἐμφανίζεται ταυτόχρονα μπροστά στά μάτια του, ἔτσι πού σέ μία ματιά εἶδε ὅλα τά μέρη τοῦ κόσμου καί ὅλες τίς θάλασσες καί ὅλους τούς λαούς.»[60]

Μερικές ψυχές φαίνεται ὅτι ἔχουν μία φυσική εὐαισθησία σέ παρόμοιες ἐμπειρίες, ἀκόμα καί ὅταν ἐξακολουθοῦν νά βρίσκονται μέσα στό σῶμα. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας ἀναφέρει ὅτι «ἄλλοτε ἡ ἴδια ἡ δύναμη τῶν ψυχῶν μέ τήν λεπτότητά της προορᾶ κάτι»[61] σέ ἀντίθεση μέ αὐτούς πού προβλέπουν τό μέλλον μέσω θεϊκῆς ἀποκάλυψης. Ὅμως τά ἄτομα μέ τέτοιες ἱκανότητες πέφτουν πάντοτε σέ πλάνη ὅταν ἀρχίζουν νά ἑρμηνεύουν ἤ νά καλλιεργοῦν αὐτό τό ταλέντο, τό ὁποῖο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ μέ τόν κατάλληλο τρόπο μόνο ἀπό ἄτομα μεγάλης ἁγιότητας καί, φυσικά, Ὀρθόδοξης πίστης. Ὁ Ἀμερικανός «ψυχικός» Ἔντγκαρ Κέυση εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα τῶν παγίδων πού ἐνέχει ἡ «ὑπερ-αἰσθητι-

---

59. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Reflections on Life after Life,* A Bantam-Mockingbird Book, σελ. 9-14.

60. *The Letters of Saint Boniface,* μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη, σελ. 25.

61. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν,* Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 27, σελ. 323

κή ἀντίληψη»: ἀπό τή στιγμή πού ἀνακάλυψε ὅτι διέθετε τό χάρισμα νά κάνει ἀκριβεῖς ἰατρικές διαγνώσεις σέ κατάσταση ὕπνωσης, ἄρχισε νά ἐμπιστεύεται ὅλα τά μηνύματα πού ἐλάμβανε εὑρισκόμενος σέ αὐτήν τήν κατάσταση καί κατέληξε νά αὐτοχρισθεῖ προφήτης τοῦ μέλλοντος, μερικές φορές μέ θεαματική ἀποτυχία, ὅπως στήν πρόβλεψη τοῦ κατακλυσμοῦ πού θά συνέβαινε – καί δέ συνέβη – στή Δυτική Ἀκτή τῶν ΗΠΑ τό 1969, παρέχοντας ἀστρολογικές ἑρμηνεῖες, καί ἐντοπίζοντας τίς «περασμένες ζωές» ἀνθρώπων στήν «Ἀτλαντίδα», τήν ἀρχαία Αἴγυπτο καί ἀλλοῦ.

Συνεπῶς, οἱ «φυσικές» ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς στήν περίπτωση πού ἔχει κάποια σχετική εἰδική εὐαισθησία, ἤ πού ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό σῶμα – εἴτε πρόκειται γιά ἐμπειρίες «γαλήνης» καί τέρψης, φωτός, εἴτε «ὑπερ-αἰσθητικῆς ἀντίληψης» – ἀποτελοῦν μόνον τήν «πρώτη ὕλη» τῆς διευρυμένης συνείδησης, παρέχοντας ὡστόσο, ὅπως καί πάλι τονίζουμε, ἐλάχιστες συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά μέ τή μεταθανάτια κατάσταση τῆς ψυχῆς, καί πάρα πολύ συχνά ὁδηγοῦν τόν ἄνθρωπο στή διαμόρφωση ἀναξιόπιστων ἑρμηνειῶν γιά τόν «ἄλλο κόσμο», καθώς ἐπίσης καί στήν ἄμεση ἐπαφή μέ τά πεπτωκότα πνεύματα πού κυριαρχοῦν ἐκεῖ. Τέτοιες ἐμπειρίες ἀνήκουν ὅλες στόν «ἀστρικό» κόσμο καί δέν ἐνυπάρχει σέ αὐτές τίποτε τό πνευματικό ἤ τό οὐράνιο· ἀκόμα καί ὅταν ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία εἶναι πραγματική, οἱ ἑρμηνεῖες πού τῆς ἀποδίδονται εἶναι ἀναξιόπιστες.

5. Λόγω τῆς ἴδιας τῆς φύσης τῶν πραγμάτων, *μία πραγματική γνώση τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων καί τῶν ὅσων ἀποκαλύπτονται μέσα σέ αὐτόν δέν μπορεῖ νά ἀποκτηθεῖ ἀποκλειστικά μέσω τῆς ἐμπειρίας.* Ἡ βέβαιη γνώση περί τῆς ὁποίας καυχησιολογοῦν ὅλοι οἱ κλάδοι τοῦ ἀποκρυφι-

σμοῦ μέ τή δικαιολογία ὅτι βασίζεται στήν «ἐμπειρία» εἶναι ἀκριβῶς τό μοιραῖο ψεγάδι τῆς ὅλης ἀπόκρυφης «γνώσης». Ἀντιθέτως, τέτοιες ἐμπειρίες, ἐπειδή βιώνονται στόν ἐναέριο κόσμο καί συχνά προκαλοῦνται ἀπό δαίμονες μέ ἀπώτατο σκοπό νά παραπλανήσουν καί νά καταστρέψουν τίς ἀνθρώπινες ψυχές, εἶναι ἀπό αὐτήν τήν ἴδια τους τή φύση ἀδιαχώριστες ἀπό τήν πλάνη, πέραν τοῦ δεδομένου ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδή ὁ ἐναέριος κόσμος δέν ἀποτελεῖ, ὅπως ὁ ὑλικός κόσμος, τό φυσικό του χῶρο, δέν μπορεῖ ποτέ νά προσανατολιστεῖ μέσα σέ αὐτόν καί νά εἶναι σίγουρος γιά τή γνησιότητά του. Ἡ Βουδιστική διδασκαλία, ὅπως ἐκφράζεται στή *Θιβετιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν,* εἶναι ἀσφαλῶς ὀρθή, ὅταν ἀναφέρεται στήν ἀπατηλή φύση τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων τοῦ «ἐπιπέδου Bardo»· ἐσφαλμένα ὅμως συμπεραίνει ἀπό αὐτό, βασισμένη μόνο στήν ἐμπειρία, ὅτι δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀντικειμενική πραγματικότητα πίσω ἀπό τέτοιες ἐξωτερικές ἐντυπώσεις. Κανείς δέν μπορεῖ νά γνωρίζει στ' ἀλήθεια ποιά εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀόρατου κόσμου ἐκτός κι ἄν ἡ γνώση αὐτή τοῦ ἀποκαλυφθεῖ ἀπό μία πηγή πού βρίσκεται ἔξω καί πάνω ἀπό τόν ἐν λόγῳ κόσμο.

Ἡ σύγχρονη προσέγγιση τοῦ ἐναέριου κόσμου μέσω προσωπικῶν καί «ἐπιστημονικῶν» πειραματισμῶν εἶναι, γιά τόν ἴδιο λόγο, καταδικασμένη νά καταλήγει σέ παραπλανητικά καί ἀπατηλά συμπεράσματα. Σχεδόν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἀποδέχονται ἤ τουλάχιστον διάκεινται λίαν εὐνοϊκῶς πρός τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία σχετικά μέ τόν κόσμο αὐτό, γιά τό μοναδικό λόγο ὅτι βασίζεται στήν ἐμπειρία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐπίσης τή βάση τῆς ἐπιστήμης. Ὅμως ἡ «ἐμπειρία» στόν ὑλικό κόσμο εἶναι κάτι τελείως διαφορετικό ἀπό τήν «ἐμπειρία» στόν ἐναέριο κόσμο. Στή μία περίπτωση,

ἡ πρώτη ὕλη εἶναι ἠθικά «οὐδέτερη» καί μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἀντικειμενικά καί τό ἀποτέλεσμα νά ἐπαληθευτεῖ ἀπό ἄλλους· στήν ἄλλη ὅμως, ἡ «πρώτη ὕλη» εἶναι κρυμμένη, ἐξαιρετικά δύσκολο νά κατανοηθεῖ, καί, σέ πολλές περιπτώσεις, ἔχει μία δική της θέληση, θέλει νά ἐξαπατήσει τόν παρατηρητή. Γι' αὐτόν τό λόγο, σοβαροί ἐρευνητές ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ, ὁ Δρ. Κρούκαλλ, οἱ Δρες Ὄσις καί Χάραλντσον καί ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός καταλήγουν νά χρησιμοποιοῦνται γιά τή διάδοση ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν, τῶν «φυσικῶν» ἰδεῶν πού ἐξάγονται ἀπό τή μελέτη τοῦ ἀπόκρυφου ἐναέριου κόσμου. Μόνο ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχει μία ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια ὑπεράνω πάσης ἐμπειρίας, ἰδέα πού σπανίως γίνεται ἀποδεκτή στίς μέρες μας, μπορεῖ νά ὁδηγήσει στή διαλεύκανση τοῦ ἀπόκρυφου ἐναέριου κόσμου, στήν ἀναγνώριση τῆς ἀληθινῆς του φύσης καί στή διαμόρφωση μίας διάκρισης μεταξύ τοῦ κατώτερου ἐναέριου κόσμου καί τοῦ ἀνώτερου ἐπουράνιου κόσμου.

Κρίναμε ἀναγκαῖο νά ἀφιερώσουμε αὐτό τό ἐκτενές κεφάλαιο στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες προκειμένου νά καθορίσουμε μέ ὅσο τό δυνατόν περισσότερη ἀκρίβεια τή φύση τῶν ἐμπειριῶν πού βιώνουν σήμερα πολλοί συνηθισμένοι ἄνθρωποι, ὄχι μόνο μέντιουμ καί ἀποκρυφιστές. Στό Συμπέρασμα τοῦ βιβλίου μας θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε τό γιατί τέτοιες ἐμπειρίες συμβαίνουν τόσο συχνά στή σύγχρονη ἐποχή. Εἶναι ἀπολύτως σαφές ὅτι οἱ ἐμπειρίες αὐτές εἶναι ἀληθινές, καί δέν μποροῦν νά ἀπορριφθοῦν ὡς «παραισθήσεις». Εἶναι, ὅμως, ἐξίσου σαφές ὅτι δέν πρόκειται γιά «πνευματικές» ἐμπειρίες, καί ὅτι οἱ ἀπόπειρες ὅσων τίς ἔχουν βιώσει νά τίς ἑρμηνεύσουν ὡς τέτοιες, ὡς ἐμπειρίες πού ἀποκαλύπτουν

τήν ἀληθινή φύση τῆς μετά θάνατον ζωῆς καί τήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς, τό μόνο πού κάνουν εἶναι νά αὐξάνουν τή σύγχυση πού διακατέχει τή σύγχρονη ἀνθρωπότητα ὅσον ἀφορᾶ τά πνευματικά θέματα καί νά ἀποκαλύπτουν πόσο πολύ μακριά βρίσκεται ἀπό τή συνειδητοποίηση τῆς ἀληθινῆς πνευματικῆς γνώσης καί ἐμπειρίας.

Γιά νά διαπιστώσουμε τά ὅσα μόλις ἀναφέραμε, θά προχωρήσουμε στήν ἐξέταση διαφόρων περιπτώσεων *ἀληθινῶν* ἐμπειριῶν ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, τόν αἰώνιο ἐπουράνιο κόσμο πού ἀποκαλύπτεται στόν ἄνθρωπο μόνο μέ τή θέληση τοῦ Θεοῦ, καί πού εἶναι τελείως διαφορετικός ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο πού ἐξετάσαμε ἐδῶ· ὁ ἐναέριος κόσμος ἀποτελεῖ τμῆμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος κάποτε θά ἔχει ἕνα τέλος.

Λίγα λόγια γιά τή «μετενσάρκωση»

Ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης εἶναι μία ἀπό τίς ἀποκρυφιστικές ἰδέες οἱ ὁποῖες συζητοῦνται εὐρέως σήμερα καί μερικές φορές γίνονται ἀποδεκτές ἀπό ἀνθρώπους μέ «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἀκόμα καί ἀπό κάποιους ἐπιστήμονες. Σύμφωνα μέ τήν ἰδέα αὐτή, ἡ ψυχή μετά τό θάνατο δέν ὑφίσταται τή Μερική Κρίση ὥστε νά προγευτεῖ κατόπιν τόν παράδεισο ἤ τήν κόλαση ἀναμένοντας τήν ἀνάσταση τοῦ σώματος καί τήν Τελική Κρίση, ἀλλά, προφανῶς μετά ἀπό μία περισσότερο ἤ λιγότερο μακρά παραμονή στό «ἀστρικό πεδίο», ἐπιστρέφει στή γῆ καί καταλαμβάνει ἕνα νέο σῶμα, εἴτε κάποιου ζώου εἴτε κάποιου ἄλλου ἀνθρώπου.

Πρόκειται γιά μία ἰδέα πού ἦταν πολύ διαδεδομένη στήν παγανιστική ἀρχαιότητα τῆς Δύσης, πρίν ἀντικατασταθεῖ ἀπό τίς ἰδέες τοῦ Χριστιανισμοῦ· ὅμως ἡ ἐξάπλωσή της στήν

ἐποχή μας ὀφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στήν ἐπιρροή τοῦ Ἰνδουισμοῦ καί τοῦ Βουδισμοῦ, θρησκειῶν οἱ ὁποῖες γενικῶς τήν ἀποδέχονται. Σήμερα ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης εἶναι συνήθως «ἐξανθρωπισμένη», ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι ὑποθέτουν ὅτι στίς «προηγούμενες ζωές» τους ἦταν καί πάλι ἄνθρωποι, ἐνῶ ἡ πιό διαδεδομένη ἄποψη, τόσο μεταξύ ἀρχαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων ὅσο καί μεταξύ Ἰνδουιστῶν καί Βουδιστῶν, εἶναι ὅτι τό νά καταφέρει ὁ ἄνθρωπος νά «ἐνσαρκωθεῖ» ξανά σέ ἄνθρωπο ἀποτελεῖ μάλλον σπάνιο φαινόμενο καί ὅτι οἱ περισσότερες σημερινές περιπτώσεις ἀφοροῦν «ἐνσαρκώσεις» σέ ζῶα, ἔντομα, ἀκόμα καί φυτά.

Οἱ ὀπαδοί τῆς μετενσάρκωσης ὑποστηρίζουν ὅτι μπορεῖ νά ἑρμηνεύσει ὅλες τίς «ἀδικίες» πού κατακλύζουν τήν ἐπίγεια ζωή, καθώς καί τίς φαινομενικά ἀνεξήγητες φοβίες: τό νά γεννηθεῖ κάποιος τυφλός ἤ φτωχός, ἀποτελεῖ δίκαιη ἀνταμοιβή γιά τίς πράξεις του σέ κάποια «προηγούμενη» ζωή ἤ, ὅπως πιστεύουν οἱ Ἰνδουιστές καί οἱ Βουδιστές, ὀφείλεται στό «κακό του κάρμα»· ἐάν κάποιος φοβᾶται τό νερό, εἶναι ἐπειδή εἶχε πνιγεῖ σέ μία «προηγούμενη ὕπαρξη».

Οἱ πιστοί τῆς μετενσάρκωσης δέ διαθέτουν κάποια ἰδιαίτερη φιλοσοφία πού νά ἀσχολεῖται ἐνδελεχῶς μέ τό θέμα τῆς προέλευσης καί τοῦ προορισμοῦ τῆς ψυχῆς, οὔτε κάποιες πειστικές ἀποδείξεις πού νά ὑποστηρίζουν τή θεωρία τους· τά κύρια, ἀλλά ἐπιφανειακά στοιχεῖα, πού τήν καθιστοῦν θελκτική ὡς θεωρία, εἶναι ὅτι φαίνεται νά ἀποδίδει «δικαιοσύνη» στή γῆ, ὅτι ἐξηγεῖ κάποιες ἀνεξήγητες ψυχικές καταστάσεις καί ὅτι παρέχει κάποια εἰκονική «ἀθανασία» σέ ὅσους δέν ἀποδέχονται αὐτήν τήν ἀθανασία ἔτσι ὅπως τή διδάσκει ὁ Χριστιανισμός.

Μέ μία βαθύτερη ἀνάλυση, ὅμως, γίνεται φανερό ὅτι ἡ

θεωρία τῆς μετενσάρκωσης δέν παρέχει καμιά ἀπολύτως πραγματική ἐξήγηση γιά τίς ὑπάρχουσες ἀδικίες: ἐάν κάποιος βασανίζεται σέ αὐτήν τή ζωή γιά ἀδικίες καί λάθη πού διέπραξε σέ μία ἄλλη ζωή, τήν ὁποία δέν μπορεῖ νά θυμηθεῖ καί γιά τήν ὁποία – στήν περίπτωση πού στήν «προηγούμενη» ζωή του ἦταν ζῶο – δέν μπορεῖ οὔτε κἄν νά θεωρηθεῖ ὑπεύθυνος, καί ἐάν – σύμφωνα μέ τή Βουδιστική διδασκαλία – δέν ὑπάρχει οὔτε κἄν «ἑαυτός», ὁ ὁποῖος νά ἐπιζεῖ ἀπό τή μία «ἐνσάρκωση» στήν ἄλλη, καί τά περασμένα λάθη κάποιου ἦταν στήν κυριολεξία τά λάθη κάποιου ἄλλου, τότε δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀναγνωρίσιμη δικαιοσύνη, παρά μόνο μία τυφλή δυστυχία ἐξαιτίας κακῶν πράξεων πού ἡ προέλευσή τους δέν εἶναι δυνατόν νά ἐντοπιστεῖ. Ἡ χριστιανική διδασκαλία περί τῆς πτώσης τοῦ Ἀδάμ, πού εἶναι ἡ πηγή τῶν δεινῶν ὅλου τοῦ κόσμου, παρέχει μία πολύ καλύτερη ἐξήγηση γιά τίς ἀδικίες στόν κόσμο αὐτό· καί ἡ Χριστιανική ἀποκάλυψη τῆς τέλειας δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πού συνίσταται στήν κρίση Του γιά τούς ἀνθρώπους μέ στόχο τήν αἰώνια ζωή στόν παράδεισο ἤ στήν κόλαση καθιστᾶ ἄσκοπη καί εὐτελή τήν ἰδέα τῆς ἐπίτευξης «δικαιοσύνης» μέσω διαδοχικῶν «ἐνσαρκώσεων» στό γήινο κόσμο.

Τίς τελευταῖες δεκαετίες ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης ἔχει γίνει ἰδιαίτερα δημοφιλής στό Δυτικό κόσμο, καί ὑπάρχουν πολυάριθμες περιπτώσεις πού ὑπαινίσσονται τήν «ἐνθύμηση» «περασμένων ζωῶν»· πολλοί ἄνθρωποι ἐπίσης ἐπιστρέφουν ἀπό «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες πιστεύοντας ὅτι ὑποδηλώνουν ἤ ἐγχέουν τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης. Πῶς πρέπει νά ἑρμηνεύσουμε αὐτές τίς περιπτώσεις;

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἐλάχιστες προσφέρουν κάτι

περισσότερο ἀπό μία ἀσαφή καί συμπτωματική «ἀπόδειξη», καί θά μποροῦσαν κάλλιστα νά ἀποτελοῦν ἀποκύημα ἁπλῆς φαντασίας: γιά παράδειγμα, κάποιο παιδί γεννιέται μέ ἕνα σημάδι στό λαιμό του, καί στή συνέχεια «θυμᾶται» ὅτι στήν «προηγούμενη ζωή» του εἶχε πεθάνει ἀπό πέσιμο· καί ἄλλα παρόμοια. Ἡ φυσική ἀνθρώπινη ροπή πρός τή φαντασία καθιστᾶ τέτοιες περιπτώσεις μή ἱκανές νά θεωρηθοῦν ὡς «ἀπόδειξη» τῆς μετενσάρκωσης.

Σέ πολλές περιπτώσεις, ὡστόσο, τέτοιες «προηγούμενες ζωές» ἀνακαλύπτονται μέσω μίας τεχνικῆς ὕπνωσης γνωστῆς ὡς «ἀνάδρομης ὕπνωσης», ἡ ὁποία συχνά δίνει ἐντυπωσιακά ἀποτελέσματα ὅσον ἀφορᾶ τήν ἀνάκληση γεγονότων πού ἔχουν λησμονηθεῖ πρό πολλοῦ ἀπό τό συνειδητό, γεγονότα πού ἀνάγονται ἀκόμα καί στή βρεφική ἡλικία. Ὁ ὑπνωτιστής φέρνει ἕνα ἄτομο «πίσω» στή βρεφική του ἡλικία, καί κατόπιν τό ρωτᾶ: «Καί τί συνέβη πρίν ἀπό αὐτό; Συχνά, σέ τέτοιες περιπτώσεις, τό ἄτομο «θυμᾶται» τό «θάνατό» του ἤ ἀκόμα καί μία ἐντελῶς διαφορετική ζωή· πῶς πρέπει λοιπόν νά ἑρμηνεύσουμε αὐτές τίς ἀναμνήσεις;

Οἱ καλά ἐκπαιδευμένοι ὑπνωτιστές παραδέχονται οἱ ἴδιοι τίς παγίδες τῆς «ἀνάδρομης ὕπνωσης». Ὁ Δρ. Ἄρθουρ Χιέϊστινγκς ἀπό τήν Καλιφόρνια τῶν ΗΠΑ, εἰδικός στήν ψυχολογία τῆς ἐπικοινωνίας, παρατηρεῖ ὅτι «αὐτό πού ὁλοφάνερα συμβαίνει σέ κατάσταση ὕπνωσης εἶναι ὅτι ὁ ὑπνωτισμένος ἀποδέχεται ἐξαιρετικά εὔκολα ὁποιεσδήποτε διακριτικά διατυπωμένες, μή λεκτικές, καθώς καί λεκτικές προτάσεις τοῦ ὑπνωτιστῆ πού ἀπευθύνονται στό ἀσυνείδητό του καί εἶναι ἐξαιρετικά ἐνδοτικός σέ αὐτές. Ἐάν τοῦ ζητήσεις νά πάει σέ μία περασμένη ζωή, καί δέν ἔχει περασμένη ζωή, θά ἐπινοήσει μία γιά χάρη σου! Ἐάν τοῦ ὑποβάλεις τήν ἰδέα ὅτι

εἶδε ἕνα UFO, θά ἔχει δεῖ ἕνα UFO»[62]. Ὁ Δρ. Λάρυ Γκάρετ, ὑπνωτιστής πού ἐργάζεται στό Σικάγο καί ἔχει ὁ ἴδιος πραγματοποιήσει περίπου 500 ἀναδρομές μέσω ὕπνωσης, σημειώνει ὅτι αὐτές οἱ ἀναδρομές εἶναι συχνά ἀνακριβεῖς ἀκόμα καί στήν περίπτωση τῆς ἐνθύμησης κάποιου περασμένου γεγονότος αὐτῆς τῆς ζωῆς: «Πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν γεγονότα ἀπό εὐσεβεῖς πόθους, φαντασιώσεις, ὄνειρα, καί ἄλλα παρόμοια... Ὁ καθένας πού ἀσχολεῖται μέ τήν ὕπνωση καί κάνει ὁποιοδήποτε εἶδος ἀναδρομῆς θά διαπιστώσει ὅτι πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι διαθέτουν μία τέτοια ζωηρή φαντασία, πού κάθονται ἐκεῖ καί ἐπινοοῦν ὅ,τι μπορεῖ κανείς νά φανταστεῖ μόνο καί μόνο γιά νά εὐχαριστήσουν τόν ὑπνωτιστή.»[63]

Ἕνας ἄλλος ἐρευνητής τοῦ θέματος γράφει: «Αὐτή ἡ μέθοδος εἶναι παρακινδυνευμένη γιά πολλούς λόγους, σημαντικότερος ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ τάση τοῦ ἀσυνείδητου νά δημιουργεῖ ὑπερβολικές φαντασιώσεις κατά τήν ὕπνωση. Αὐτό πού ἔρχεται στήν ἐπιφάνεια κατά τήν ὕπνωση ἴσως στήν πραγματικότητα νά εἶναι ἕνα ὄνειρο τοῦ εἴδους τῆς προηγούμενης ζωῆς πού ὁ ὑπνωτισμένος θά ἐπιθυμοῦσε νά εἶχε ζήσει ἤ πού πιστεύει, ἐσφαλμένα ἤ ὀρθά, ὅτι ὄντως ἔζησε... Σέ ἕνα σχετικό πείραμα, ἕνας ψυχολόγος ἔδωσε ὁδηγία σέ ἀρκετούς ὑπνωτισμένους νά θυμηθοῦν μία προηγούμενη ὕπαρξή τους, καί τό ἔκαναν ὅλοι, χωρίς ἐξαίρεση. Μερικές ἀπό τίς ἀναφορές αὐτῶν τῶν ἀτόμων ἦταν γεμάτες μέ ζωντανές λεπτομέρειες καί ἔμοιαζαν πειστικές..., ὡστόσο, ὅταν ὁ

62. J.Allen Hynek and Jacqes Vallee, *The Edge of Reality*, Henry Regnery Co.,Chicago 1975,σελ. 107.

63. Στό ἴδιο, σελ. 91-92.

ψυχολόγος τούς ὑπνώτισε ἐκ νέου, ἦταν ἱκανοί, σέ κατάσταση ὕπνωσης, νά ἐντοπίσουν τήν προέλευση κάθε στοιχείου τῆς ἀναφερθείσας προηγούμενης ὕπαρξής τους σέ κάποια συνηθισμένη πηγή – κάποιο ἄτομο πού εἶχαν γνωρίσει στήν παιδική τους ἡλικία, σκηνές ἀπό μυθιστορήματα πού εἶχαν διαβάσει ἤ ἀπό ταινίες πού εἶχαν δεῖ χρόνια πρίν, καί οὕτω καθεξῆς»[64]

Τί συμβαίνει ὅμως μέ τίς περιπτώσεις, πού τελευταῖα ἔχουν ἀποκτήσει μεγάλη δημοσιότητα, κατά τίς ὁποῖες ὑπάρχει «ἀντικειμενική ἀπόδειξη» γιά τήν «προηγούμενη ζωή» κάποιου – ὅταν ἕνα ἄτομο «θυμᾶται» λεπτομερῶς στοιχεῖα σχετικά μέ τόπους καί ἡμερομηνίες πού δέν εἶναι δυνατόν νά γνώριζε ἀπό μόνο του, στοιχεῖα πού, ὅμως, μποροῦν νά ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπό ἱστορικά ἐπίσημα ἔγγραφα;

Τέτοιες περιπτώσεις φαίνονται πολύ πειστικές σέ ὅσους ἤδη τείνουν νά πιστεύουν στή μετενσάρκωση· ὅμως αὐτό τό εἶδος «ἀπόδειξης» δέ διαφέρει ἀπό τίς συνηθισμένες πληροφορίες πού παρέχονται ἀπό τά «πνεύματα» στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις, οἱ ὁποῖες ἐπίσης μποροῦν νά διακρίνονται ἀπό ἐντυπωσιακή ἀκρίβεια, καί δέν ὑπάρχει λόγος νά ὑποθέσουμε ὅτι προέρχονται ἀπό διαφορετική πηγή. Ἀφοῦ τά «πνεύματα» τῶν πνευματιστικῶν συγκεντρώσεων εἶναι ὁλοφάνερα δαίμονες, τότε ἐπίσης οἱ δαίμονες μποροῦν νά παρέχουν τίς πληροφορίες γιά τίς «προηγούμενες ζωές» κάποιου. Ὁ σκοπός καί στίς δυό περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος: νά προκαλέσουν σύγχυση στούς ἀνθρώπους μέσω μίας θεαματικῆς ἐπίδειξης δῆθεν «ὑπερφυσικῆς» γνώσης, καί ἔτσι νά τούς παραπλανήσουν ὅσον ἀφορᾶ τήν ἀληθινή φύση τῆς

64. Allen Spraggett, *The Case for Immortality,* σελ. 137-8.

μετά θάνατον ζωῆς καί νά τούς στερήσουν τήν κατάλληλη πνευματική προετοιμασία γιά τή ζωή αὐτή.

Ἀκόμα καί οἱ ἀποκρυφιστές πού σέ γενικές γραμμές διατίθενται εὐνοϊκῶς ἀπέναντι στήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης παραδέχονται ὅτι ἡ «ἀπόδειξη» γιά τή μετενσάρκωση ἐπιδέχεται πολλές ἑρμηνεῖες. Ἡ Σούζυ Σμίθ, μία Ἀμερικανίδα ἐκλαϊκεύτρια τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν, πιστεύει ὅτι «τά περισσότερα ἀναφερόμενα περιστατικά πού παρέχουν ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τή μετενσάρκωση εἶναι πιθανόν νά ἀποτελοῦν περιπτώσεις κατοχῆς.»[65] «Ἡ κατοχή», σύμφωνα μέ αὐτούς τούς ἀποκρυφιστές, ἐπέρχεται ὅταν ἕνα «νεκρό» ἄτομο καταλαμβάνει τό σῶμα ἑνός ζωντανοῦ ἀτόμου· τότε ἡ προσωπικότητά του καί αὐτή ἡ ἴδια ἡ ταυτότητά του ὡς ἀτόμου φαίνονται νά ἀλλάζουν, προκαλώντας ἔτσι τήν ἐντύπωση ὅτι ἔχει κυριευθεῖ ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς «προηγούμενης ζωῆς» του. Τά ὄντα αὐτά πού «καταλαμβάνουν» τούς ἀνθρώπους εἶναι, φυσικά, δαίμονες, ὅσο καλά κι ἄν μποροῦν νά μεταμφιέζονται ὡς ψυχές τῶν νεκρῶν. Μάλιστα, τό πολύ γνωστό πρόσφατο βιβλίο τοῦ Δρος Ἴαν Στήβενσον[66] φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ μία συλλογή περιπτώσεων τέτοιας «κατοχῆς».

Ἡ πρωτοχριστιανική Ἐκκλησία πολέμησε τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ἡ ὁποία εἰσῆλθε στό χριστιανικό κόσμο μέσα ἀπό Ἀνατολικές διδασκαλίες ὅπως αὐτές τῶν Μανιχαίων. Ἡ λανθασμένη διδασκαλία τοῦ Ὠριγένη σχετικά μέ τήν «προ-ὕπαρξη τῶν ψυχῶν» ἦταν στενά συνδεδεμένη μέ αὐτές τίς διδασκαλίες, καί κατά τήν Πέμπτη Οἰκουμενική Σύνοδο

65. Suzy Smith, *Life is Forever,* G.P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη, 1974, σελ.171
66. Stevenson, Dr. Ian, *Twenty Cases Supportive of Reincarnation.*

στήν Κωνσταντινούπολη τό 553 μ.Χ. καταδικάστηκε σθεναρά καί οἱ ὀπαδοί της ἀναθεματίστηκαν. Ὑπάρχουν πολλές μεμονωμένες περιπτώσεις Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν κατά τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, κυρίως ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων στή Δύση,[67] ὁ ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης στήν Ἀνατολή,[68] καί ἄλλοι.

Γιά τόν σημερινό Ὀρθόδοξο Χριστιανό ὁ ὁποῖος δελεάζεται ἀπό τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ἤ διερωτᾶται σχετικά μέ τήν ὑποτιθέμενη «ἀπόδειξή» της, ἴσως εἶναι ἀρκετό νά παραθέσουμε τρία βασικά Χριστιανικά δόγματα, ἡ προσεκτική ἐξέταση τῶν ὁποίων ἀναιρεῖ τελειωτικά κι αὐτήν ἀκόμα τή δυνατότητα μετενσάρκωσης:

1. *Ἡ ἀνάσταση τοῦ σώματος.* Ὁ Χριστός ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς μέσα στό ἴδιο σῶμα τό ὁποῖο εἶχε πεθάνει μέ τόν ἴδιο θάνατο πού πεθαίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, καί ἀποτέλεσε τό πρῶτο παράδειγμα γιά ὅλους τους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τά σώματα ἐπίσης θά ἀναστηθοῦν τήν τελευταία ἡμέρα καί θά ἐπανενωθοῦν μέ τίς ψυχές τους, ἔτσι ὥστε νά ζήσουν αἰώνια στήν κόλαση ἤ στόν παράδεισο, σύμφωνα μέ τή δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ γιά τή ζωή τους πάνω στή γῆ. Αὐτό τό ἀναστημένο σῶμα, ὅπως καί τό σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, θά διαφέρει ἀπό τό γήινο σῶμα μας, ἀφοῦ θά εἶναι πιό ἐκλεπτυσμένο καί θά προσιδιάζει περισσότερο στήν ἀγγελική φύση, χωρίς τήν ὁποία δέ θά μποροῦσε νά κατοι-

67. Ambrose, St., *«On Belief in the Resurrection», The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Eerdmans Publishing Co., τόμ. 10, Grand Rapids, Mich. 1969, Βιβλίο II.

68. Gregory of Nyssa, St., «On the Soul and the Resurrection», *The Nicene and Post-Nicene Fathers,* Second Series, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., τόμ. 5, Grand Rapids, Mich., 1972.

κήσει στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, ὅπου δέν ὑπάρχει θάνατος οὔτε φθορά· θά ἐξακολουθεῖ ὅμως νά εἶναι τό ἴδιο σῶμα, πού ὁ Θεός θαυματουργά θά ἔχει ἀνακαινίσει ὥστε νά εἶναι κατάλληλο γιά τήν αἰώνια ζωή, ὅπως ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ εἶδε στό ὅραμα τῶν γυμνῶν καί ξηρῶν ὀστῶν: «*Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου. Καὶ ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι Κύριος καὶ ἔθηκέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καὶ τοῦτο ἦν μεστὸν ὀστέων ἀνθρωπίνων· καὶ περιήγαγέ με ἐπ' αὐτὰ κυκλόθεν κύκλῳ, καὶ ἰδοὺ πολλὰ σφόδρα ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου, ξηρὰ σφόδρα. Καὶ εἶπε πρός με· υἱὲ ἀνθρώπου εἰ ζήσεται τὰ ὀστέα ταῦτα; Καὶ εἶπα· Κύριε, Κύριε, σὺ ἐπίστῃ ταῦτα. Καὶ εἶπε πρός με· προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὀστᾶ ταῦτα καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρά, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. τάδε λέγει Κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· ἰδοὺ ἐγὼ φέρω ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας, καὶ ἐκτενῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε· καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ Κύριος. καὶ ἐπροφήτευσα καθὼς ἐνετείλατό μοι, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐμὲ προφητεῦσαι καὶ ἰδοὺ σεισμός, καὶ προσήγαγε τὰ ὀστᾶ ἑκάτερον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἐπ' αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκες ἐφύοντο, καὶ ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτὰ δέρμα ἐπάνω, καὶ πνεῦμα οὐκ ἦν ἐπ' αὐτοῖς. καὶ εἶπε πρός με· προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα, προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ εἶπον τῷ πνεύματι· τάδε λέγει Κύριος· ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθὲ καὶ ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καί ζησάτωσαν. καὶ ἐπροφήτευσα καθότι ἐνετείλατό μοι· καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα, καὶ ἔζησαν καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγὴ πολλὴ σφόδρα. καὶ ἐλάλησε Κύριος πρός με λέγων· υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὀστὰ ταῦτα πᾶς οἶκος Ἰσραήλ ἐστι, καὶ αὐτοὶ λέγουσι· ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστὰ ἡμῶν, ἀπόλω-*

λεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν. Διὰ τοῦτο προφήτευσον καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τά μνήματα ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ ᾿Ισραήλ, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ἐν τῷ ἀνοῖξαί με τούς τάφους ὑμῶν τοῦ ἀναγαγεῖν με ἐκ τῶν τάφων τὸν λαόν μου. Καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ θήσομαι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος· λελάληκα καὶ ποιήσω, λέγει Κύριος. (*᾿Ιεζεκιήλ ΛΖ΄:* 1-14).[69] Στόν παράδεισο οἱ σεσωσμέ-

69. «῾Ο Κύριος ἔθεσε τὸ χέρι του ἐπάνω μου καὶ διὰ τοῦ Πνεύματός του μὲ ἔβγαλε καὶ μὲ ἔθεσεν ὡσὰν ἐν μέσῳ μιᾶς πεδιάδος. Αὐτὴ δὲ ἡ πεδιάς ἦτο γεμάτη ἀπὸ ἀνθρώπινα ὀστᾶ. ῾Ο Κύριος μὲ περιέφερεν ὁλόγυρα ἀπὸ τὰ ὀστᾶ αὐτὰ καὶ ἰδού, εἶδα ὅτι αὐτὰ ἦσαν πάρα πολλὰ εἰς ὅλην ἐκείνην τὴν πεδιάδα, ξηρὰ δὲ πολύ. ῾Ο Κύριος εἶπε πρὸς ἐμέ· «υἱὲ ἀνθρώπου, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσουν ζωὴν τὰ ὀστᾶ αὐτά;» Καὶ ἐγὼ εἶπα· «Κύριε Κύριε, σὺ γνωρίζεις τὶ μπορεῖ νὰ συμβῇ μὲ αὐτά». ῾Ο Κύριος μοῦ εἶπε· «Προφήτευσε διὰ τὰ ὀστᾶ αὐτὰ καὶ εἰπέ τὰ ἑξῆς: τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρὰ ἀκούσατε τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος εἰς αὐτὰ τὰ ξηρὰ ὀστᾶ· ἰδού, ἐγὼ φέρω εἰς σᾶς πνεῦμα ζωῆς, θὰ δώσω εἰς σᾶς νεῦρα, θὰ σᾶς καλύψω μὲ σάρκας, θὰ ἁπλώσω ἐπάνω εἰς σᾶς δέρμα καὶ θὰ δώσω τὸ Πνεῦμα μου εἰς σᾶς. Θὰ ἀποκτήσετε ζωὴν καὶ θὰ ζήσετε. ῎Ετσι δὲ θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος». ᾿Εγὼ ἐπροφήτευσα σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου. ῞Οταν ἐγὼ ἐπροφήτευσα ἰδού, ἔγινε σεισμός, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὰ ὀστᾶ τὸ καθένα εἰς τὴν φυσικήν του θέσιν καὶ τὸ ἐνηρμόνισε πρὸς τὰ ἄλλα ὀστᾶ, ὥστε νὰ ἀποτελεσθοῦν ὁλόκληροι σκελετοί. Καὶ μὲ κατάπληξίν μου εἶδον καὶ ἰδού, ὅτι ἐφύτρωσαν ἐπάνω εἰς αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκες. ᾿Επάνω δὲ εἰς τὰς σάρκας καὶ τὰ νεῦρα, ἡπλώθη δέρμα ἀλλὰ πνοὴ ζωῆς δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη εἰς αὐτὰ τὰ σώματα. ῾Ο Κύριος εἶπε τότε πρὸς ἐμέ· «προφήτευσον πρὸς τὸ Πνεῦμα· υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσε καὶ εἰπὲ εἰς τὸ ζωογόνον Πνεῦμα· αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος· ἀπὸ τοὺς τέσσαρας ἀνέμους, ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, σὺ Πνεῦμα, πανταχοῦ παρόν, ἔλα ἐδῶ καὶ ἐμφύσησε εἰς τὰ νεκρὰ αὐτά σώματα, διὰ νὰ λάβουν ζωήν καὶ ζήσουν». ᾿Επροφήτευσα, ὅπως ὁ Κύριος μὲ διέταξε, καὶ εἰσῆλθε πράγματι εἰς αὐτὰ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς καὶ ἔζησαν καὶ ἐστάθησαν ὄρθια ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας των, λαὸς πάρα πολύς. ῾Ο Κύριος ὡμίλησε πάλιν πρὸς ἐμὲ καὶ εἶπεν· «υἱὲ ἀνθρώπου, αὐτὰ τὰ ὀστᾶ ὑποδηλώνουν τὸν ἰσραηλιτικὸν λαόν, διότι οἱ ᾿Ισραηλῖται λέγουν, ὁ καθένας διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ δι᾿ ὁλόκληρον τὸν λαόν, ὅτι τὰ ὀστᾶ

νοι θά ἀναγνωρίζουν ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Συνεπῶς τό σῶμα συνιστᾶ ἀναπαλλοτρίωτο τμῆμα τοῦ ὅλου ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος θά ζεῖ γιά πάντα, καί ἡ ἰδέα τῶν πολλῶν σωμάτων πού ἀνήκουν στόν ἴδιο ἄνθρωπο ἀρνεῖται τήν ἴδια τή φύση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας πού ὁ Θεός ἔχει ἑτοιμάσει γιά ἐκείνους πού Τόν ἀγαποῦν.

2. *Ἡ λύτρωσή μας ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό.* Ὁ Θεός ἐνσαρκώθηκε, καί μέσα ἀπό τή ζωή Του, τό μαρτύριό Του, καί τό θάνατό Του πάνω στό Σταυρό μᾶς λύτρωσε ἀπό τήν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ θανάτου. Μέσα στήν Ἐκκλησία Του βρίσκουμε τή σωτηρία μας καί προγευόμαστε τήν Οὐράνια Βασιλεία, χωρίς νά ὀφείλουμε «τέλη» γιά τίς προηγούμενες παραβάσεις μας. Σύμφωνα ὅμως μέ τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ὁ ἄνθρωπος κερδίζει τή σωτηρία μόνον ἀφοῦ ζήσει πολλές ζωές μέσα ἀπό τίς ὁποῖες θά ἐπανορθώσει πλήρως τίς συνέπειες τῶν ἁμαρτιῶν του. Αὐτός εἶναι ὁ ψυχρός καί θλιβερός νομικισμός τῶν παγανιστικῶν θρησκειῶν, ὁ ὁποῖος καταργήθηκε ὁλοκληρωτικά μέ τή Σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ· ὁ ληστής στά δεξιά Του κέρδισε τή σωτηρία σέ μία στιγμή χάρη στήν πίστη του στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ τό «κακό κάρμα» τῶν ἁμαρτιῶν του ἐξαλείφθηκε μέ τή Θεία Χάρη.

μας ἔγιναν κατάξηρα, ἐχάθη πλέον κάθε ἐλπὶς δι' ἡμᾶς· ἔχομεν ὁριστικῶς χαθῆ. Διὰ τοῦτο προφήτευσε καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος: Ἰδοὺ ἐγὼ θὰ ἀνοίξω τοὺς τάφους σας καὶ θὰ σᾶς βγάλω μέσα ἀπὸ τὰ μνήματά σας καὶ θὰ σᾶς ἐπαναφέρω εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ τότε θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος, ὅταν θὰ ἀνοίξω τοὺς τάφους σας καὶ θὰ βγάλω τὸν λαόν μου μέσα ἀπὸ τὰ μνήματά του. Θὰ σᾶς δώσω τὸ ζωοποιόν μου Πνεῦμα, θὰ ἀναστηθῆτε καὶ θὰ ἀποκτήσετε ζωήν. Θὰ σᾶς ἐγκαταστήσω εἰς τὴν χώραν σας καὶ θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος. Ἐγὼ ὡμίλησα καὶ θὰ πραγματοποιήσω αὐτὰ ποὺ εἶπα, λέγει ὁ Κύριος». (*Ἰεζεκιήλ* ΛΖ΄ 1-14).

3. *Ἡ Κρίση. «Ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο, κρίσις»* (*Πρός Ἑβραίους* 9:27).[70] Ἡ ἀνθρώπινη ζωή εἶναι μία μοναδική, καθορισμένη περίοδος δοκιμασίας, μετά ἀπό τήν ὁποία δέν ὑπάρχει «δεύτερη εὐκαιρία» ἀλλά μόνο ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ – δίκαιη ἀλλά καί φιλεύσπλαχνη – γιά τόν ἄνθρωπο, ἀνάλογα μέ τήν κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται ἡ ψυχή του ὅταν ἡ ζωή του τερματιστεῖ.

Στά παραπάνω τρία δόγματα ἡ Χριστιανική ἀποκάλυψη εἶναι ἀπολύτως ἀκριβής καί συγκεκριμένη, σέ ἀντίθεση μέ τίς παγανιστικές θρησκεῖες οἱ ὁποῖες δέ δέχονται οὔτε τήν ἀνάσταση οὔτε τή σωτηρία, καί εἶναι ἀσαφεῖς στό θέμα τῆς κρίσης καί τῆς μελλοντικῆς ζωῆς. Ἡ μόνη ἀπάντηση σέ ὅλες τίς ὑποτιθέμενες ἐμπειρίες ἤ ἐνθυμήσεις «προηγούμενων ζωῶν» εἶναι ἀκριβῶς ἡ σαφής καί καθορισμένη Χριστιανική διδασκαλία σχετικά μέ τή φύση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τίς ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων.

70. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορὰ πεθαίνουν καὶ ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (*Πρός Ἑβραίους* 9:27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΚΤΩ

Ἀληθινές Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου

Ποῦ «βρίσκονται» ὁ Παράδεισος καί ἡ Κόλαση

Ὅπως εἴδαμε ἕως τώρα, μέσα ἀπό πολυάριθμες ἀναφορές σέ Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἁγίων, ἡ ψυχή μετά τό θάνατο εἰσέρχεται ἀμέσως στόν ὑπο-οὐράνιο ἐναέριο κόσμο, τά χαρακτηριστικά τοῦ ὁποίου ἐξετάσαμε λεπτομερῶς. Εἴδαμε ἐπίσης ὅτι ἡ πορεία τῆς ψυχῆς διαμέσου αὐτοῦ τοῦ ἐναέριου κόσμου, ἐφόσον τό σῶμα ἔχει πραγματικά πεθάνει καί ἡ σχέση τῆς ψυχῆς μέ ὁτιδήποτε ἐπίγειο ἔχει παύσει, περιγράφεται ὡς μία ἄνοδος μέσα ἀπό τά τελώνια, ὅπου ξεκινᾶ ἡ Μερική Κρίση ἡ ὁποία ἔχει σκοπό νά καθορίσει τήν καταλληλότητα ἤ μή τῆς ψυχῆς γιά νά κατοικήσει στόν παράδεισο. Οἱ ψυχές πού ἔχουν καταδικαστεῖ λόγω ἀμετανοησίας γιά τίς ἁμαρτίες τους καταποντίζονται ἀπό τά πεπτωκότα πνεύματα στήν κόλαση, ἐνῶ ἐκεῖνες πού τελικά ὑπερνικοῦν τίς δοκιμασίες τῶν τελωνίων ἀνέρχονται ἀνεμπόδιστα, ὁδηγούμενες ἀπό ἀγγέλους, στόν παράδεισο.

Τί εἶναι ὅμως αὐτός ὁ παράδεισος; Ποῦ βρίσκεται; Εἶναι κάποιος τόπος; Εἶναι «ἐπάνω»;

Ὅπως καί γιά ὅλα τά θέματα πού ἀφοροῦν τή μετά θάνατον ζωή, δέ θά πρέπει νά διατυπώνουμε τέτοια ἐρωτήματα ἀπό ἁπλή περιέργεια, ἀλλά ἀποκλειστικά μέ σκοπό νά κατανοήσουμε πληρέστερα τή σχετική διδασκαλία τήν ὁποία ἡ

Ἐκκλησία μας ἔχει κληροδοτήσει καί νά ἀποφύγουμε τή σύγχυση πού μποροῦν νά προκαλέσουν ἀκόμα καί στούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς οἱ σύγχρονες ἰδέες καί μερικές ψυχικές ἐμπειρίες.

Τό θέμα τοῦ «χωρικοῦ ἐντοπισμοῦ» τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης εἶναι ἕνα εὐρύτατα παρανοημένο θέμα στή σύγχρονη ἐποχή. Ἀρκετά χρόνια πρίν ὁ Σοβιετικός δικτάτορας Κροῦστσεφ χλεύαζε τούς θρησκευόμενους ἀνθρώπους πού πίστευαν ἀκόμα στόν παράδεισο – εἶχε στείλει «κοσμοναῦτες» στό διάστημα καί δέν τόν εἶχαν δεῖ!

Κανείς σκεπτόμενος χριστιανός, βεβαίως, δέν πιστεύει στήν ἀθεϊστική γελοιογραφία ἑνός παραδείσου πού βρίσκεται «στόν οὐρανό», παρότι μερικοί ἀφελεῖς Προτεστάντες τοποθετοῦν τόν παράδεισο σέ κάποιο μακρινό γαλαξία ἤ ἀστερισμό· ὅλη ἡ ὁρατή δημιουργία εἶναι πεπτωκυῖα καί διεφθαρμένη καί δέν ὑπάρχει κανένας τόπος ὁπουδήποτε ἐντός αὐτῆς γιά τόν ἀόρατο παράδεισο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συνιστᾶ πνευματική καί ὄχι ὑλική πραγματικότητα. Ἀλλά καί πολλοί χριστιανοί, προκειμένου νά ἀποφύγουν τόν ἐμπαιγμό τῶν ἄπιστων καί νά προλάβουν ἀκόμα καί τήν παραμικρή κηλίδα οἱασδήποτε ὑλιστικῆς ἀντίληψης, καταφεύγουν στό ἀντίθετο ἄκρο καί δηλώνουν ὅτι ὁ παράδεισος δέ βρίσκεται «πουθενά». Στό χῶρο τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καί τῶν Προτεσταντῶν ὑπάρχουν κάποια ἀπολογητικά ἔργα τά ὁποῖα προσεγγίζουν διανοητικά τό θέμα τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης καί διακηρύσσουν ὅτι ὁ παράδεισος εἶναι «κατάσταση, ὄχι τόπος», ὅτι τό «πάνω» εἶναι καθαρή μεταφορά, ὅτι ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ – *«Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐλόγησεν αὐτούς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτούς διέστη ἀπ' αὐτῶν*

καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.» (*Κατά Λουκᾶν* 24: 50-51), *«Καὶ ταῦτα εἰπὼν βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, οἳ καὶ εἶπον· ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.»* (*Πράξεις* 1: 9-11)[1] – δέν ἦταν στήν πραγματικότητα «ἀνάληψη» ἀλλά μόνον ἀλλαγή κατάστασης. Τό ἀποτέλεσμα τέτοιων ἀπολογητικῶν ἔργων εἶναι νά παρουσιάζεται ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση ὡς πολύ ἀκαθόριστες καί συγκεχυμένες ἔννοιες, καί ἡ αἴσθηση τῆς πραγματικῆς τους ὑπόστασης βαθμιαῖα νά ἐξασθενεῖ, μέ καταστροφικά ἀποτελέσματα γιά τή χριστιανική ζωή, ἀφοῦ αὐτές ἀκριβῶς εἶναι οἱ πραγματικότητες πρός τίς ὁποῖες κατευθύνεται ὅλη ἡ ἐπίγεια ζωή μας.

Σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνάτιου Μπριαντσιανίνωφ, ὅλα αὐτά τά ἀπολογητικά ἔργα βασίζονται στή λανθασμένη ἀντίληψη τοῦ σύγχρονου φιλόσοφου Ντεκάρτ ὅτι ὁτιδήποτε μή ὑλικό εἶναι «ἀμιγές πνεῦμα» καί

---

1. «Τοὺς ὡδήγησε δὲ ἔξω ἕως τὴν Βηθανίαν καὶ ἀφοῦ ἐσήκωσε τὰ χέρια του τοὺς εὐλόγησε. Καὶ ἐνῶ τοὺς εὐλογοῦσε, ἀποχωρίσθηκε ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἐφέρετο ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανόν.» (*Κατά Λουκᾶν* 24:50-51).
«Ὅταν εἶπε αὐτά, ἐσηκώθηκε εἰς τὸν ἀέρα, ἐνῶ ἐκεῖνοι τὸν ἐκοιτοῦσαν, καὶ ἕνα σύννεφο τὸν ἀπέκρυψε ἀπὸ τὰ μάτια τους. Καὶ καθὼς ἐκοιτοῦσαν μὲ προσοχὴν πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐνῶ αὐτὸς ἀνυψώνετο, αἴφνης δύο ἄνδρες μὲ ἐνδύματα λευκὰ ἐστάθηκαν κοντά τους καὶ τοὺς εἶπαν, "Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, γιατὶ στέκεσθε καὶ κοιτάζετε εἰς τὸν οὐρανόν; Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ποὺ ἀνελήφθη ἀπὸ σᾶς εἰς τὸν οὐρανόν, θὰ ἔλθη κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ὅπως τὸν εἴδατε νὰ ἀνεβαίνη εἰς τὸν οὐρανόν"».

δέν περιορίζεται ἀπό χρόνο καί χῶρο. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέ διδάσκει κάτι τέτοιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει: «ἡ φαντασίωση τοῦ Ντεκάρτ γιά τή μή ἐξάρτηση τῶν πνευμάτων ἀπό τό χῶρο καί τό χρόνο εἶναι ἕνας ἀναμφισβήτητος παραλογισμός. Ὁτιδήποτε περιορισμένο ἐξαρτᾶται ἀναγκαστικά ἀπό τό χῶρο».[2] «Τά πολυάριθμα χωρία ἀπό λειτουργικά βιβλία καί ἔργα Πατέρων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας πού παραθέσαμε πιό πάνω ὁρίζουν ἀπολύτως ἱκανοποιητικά τό ποῦ βρίσκονται ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση... Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία διδάσκει μέ εὐκρίνεια ὅτι *ὁ παράδεισος βρίσκεται στούς οὐρανούς καί ἡ κόλαση στά ἔγκατα τῆς γῆς»*[3]*. Ἐδῶ θά ὑποδείξουμε μόνο τό πῶς πρέπει νά ἑρμηνευτεῖ αὐτή ἡ διδασκαλία.

Ἀληθεύει ἀσφαλῶς, ὅπως ὑποδεικνύουν τά πολυάριθμα χωρία πού παραθέτει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅτι ὅλες οἱ Ὀρθόδοξες πηγές – ἡ Ἁγία Γραφή, οἱ θεῖες λειτουργίες, οἱ Βίοι Ἁγίων, τά γραπτά τῶν ἁγίων Πατέρων – τοποθετοῦν τόν παράδεισο καί τούς οὐρανούς «ἐπάνω» καί τήν κόλαση «κάτω» ἀπό τή γῆ. Ἀληθεύει ἐπίσης ὅτι ἀφοῦ οἱ ἄγγελοι καί οἱ ψυχές περιορίζονται στό χῶρο – ὅπως εἴδαμε στό κεφάλαιο γιά τήν «Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῶν Ἀγγέλων» – πρέπει πάντα νά βρίσκονται σέ ἕναν καθορισμένο τόπο – εἴτε στόν οὐρανό εἴτε στήν κόλαση εἴτε στή γῆ. Ἔχουμε ἤδη παραθέσει σχετικό ἀπόσπασμα ἀπό τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ τό ὁποῖο δηλώνει ὅτι «οἱ ἄγγελοι εἶναι περιγραπτοί· ὅταν βρίσκονται στόν οὐρανό, δέ βρίσκο-

2. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα,* τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 312.
3. Στό ἴδιο, σελ. 308-9.
* Ἡ ἔμφαση δική του

νται στή γῆ καί ὅταν στέλνονται ἀπό τό Θεό στή γῆ, δέ μένουν στόν οὐρανό»[4] καί τό ὁποῖο δέν εἶναι παρά ἡ ἴδια διδασκαλία περί ἀγγέλων πού δίδαξαν πρωτύτερα ὁ ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας[5], ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος[6], καί βεβαίως ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι Πατέρες.

Ὁ παράδεισος, ἑπομένως, εἶναι σίγουρα τόπος, καί εἶναι σίγουρα ἐπάνω ἀπό ὁποιοδήποτε σημεῖο τῆς γῆς, ὅπως καί ἡ κόλαση εἶναι σίγουρα κάτω, στά ἔγκατα τῆς γῆς· ὅμως οἱ ἄνθρωποι δέν εἶναι σέ θέση νά δοῦν αὐτούς τους τόπους μέχρι νά ἀνοιχθοῦν οἱ πνευματικοί τους ὀφθαλμοί, ὅπως εἴδαμε προηγουμένως στά ἀναφερόμενα γιά τόν ἐναέριο κόσμο. Ἐπιπλέον, αὐτοί οἱ τόποι δέ βρίσκονται μέσα στίς «συντεταγμένες» τοῦ δικοῦ μας χωρο-χρονικοῦ συστήματος: ἕνα ἀεροπλάνο δέν μπορεῖ νά περάσει «ἀόρατα» μέσα ἀπό τόν παράδεισο, οὔτε ἕνας γήινος δορυφόρος μέσα ἀπό τόν τρίτο οὐρανό, οὔτε ἀσφαλῶς μπορεῖ κανείς σκάβοντας μέ τρυπάνι βαθιά στή γῆ νά φτάσει ἕως τίς ψυχές πού βρίσκονται στήν κόλαση ἀναμένοντας τήν Τελική Κρίση. Δέν εἶναι ἐκεί, ἀλλά σέ ἕνα διαφορετικό εἶδος χώρου πού ξεκινᾶ ἀκριβῶς ἀπό δῶ ἀλλά «ἐκτείνεται» πρός μία διαφορετική κατεύθυνση.

Ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ἤ τουλάχιστον κάποια στοιχεῖα, πού ὑποδηλώνουν αὐτήν τήν ἄλλου εἴδους πραγματικότητα ἀκό-

---

4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τούς ἀγγέλους» *Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως,* μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 98.

5. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Περί Ἁγίου Πνεύματος», *Ἔργα*, μτφρ. Θεοδώρου Ζήση, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10. Θεσσαλονίκη 1974, κεφ. ΚΓ΄.

6. Gregory the Great (the Dialogist), St., *Morals on the Book of Job,* Oxford, John Henry Parker, 1844

μα καί στήν καθημερινή ἐμπειρία, στό γήινο κόσμο μας. Γιά παράδειγμα, ἡ ὕπαρξη ἡφαιστείων καί τεράστιας θερμότητας στό κέντρο τῆς γῆς θεωρεῖται ἀπό πολλούς ἁγίους καί Πατέρες ὡς ἄμεση ἔνδειξη περί τῆς ὕπαρξης κόλασης μέσα στά ἔγκατα τοῦ πλανήτη μας.[7] Φυσικά, ἡ κόλαση δέν εἶναι «ὑλική» μέ τήν ἔννοια τῆς ὑλικῆς λάβας πού ξεπηδᾶ κάτω ἀπό τό φλοιό τῆς γῆς κατευθυνόμενη πρός τά πάνω· ὅμως φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπάρχει ἕνα εἶδος «ἀλληλοεπικάλυψης» τῶν δυό πραγματικοτήτων – μία «ἀλληλοεπικάλυψη» πού μπορεῖ νά γίνει ἀντιληπτή στήν ἴδια τή φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἱκανός, κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες ἤ μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, νά κατανοήσει καί τά δυό εἴδη πραγματικότητας ἀκόμα καί στήν ἐπίγεια ζωή. Οἱ ἴδιοι οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες παραδέχονται τελικά ὅτι δέν εἶναι πλέον σίγουροι γιά τήν ἀπώτερη φύση καί τά ἀπώτερα ὅρια τῆς ὕλης, οὔτε γιά τό ποῦ αὐτή ἡ ὕλη παύει νά ὑπάρχει καί ξεκινᾶ ἡ «ψυχική» πραγματικότητα.

Πολυάριθμα περιστατικά στούς Βίους Ἁγίων δείχνουν τό πῶς αὐτό τό ἄλλο εἶδος χώρου εἰσέρχεται στό «φυσιολογικό» χῶρο τοῦ κόσμου τούτου. Συχνά, γιά παράδειγμα, ἡ ψυχή ἑνός ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει θεᾶται νά ἀνέρχεται στούς οὐρανούς, ὅπως ὅταν ὁ ἅγ. Βενέδικτος εἶδε τήν ψυχή τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ, ἐπισκόπου Καπούης, νά μεταφέρεται ἀπό ἀγγέλους στούς οὐρανούς μέσα σέ μία πύρινη σφαίρα[8], ἤ ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄφονιακ εἶδαν τήν ψυχή τοῦ ἁγ.

7. *Βίοι Ἁγίων* (κατά τόν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902 – 19 Μαΐου · Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, σελ. 98· Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι,* μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου, «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 36 & 44.

Γερμανοῦ νά ἀνέρχεται μέσα σέ μία πύρινη στήλη, ἤ ὅταν ὁ Πρεσβύτερος Φιλάρετος τοῦ Γκλίνσκ εἶδε νά ἀνέρχεται ἡ ψυχή τοῦ ὁσίου Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ. Ὁ Προφήτης Ἐλισαῖος ἀντίκρισε τόν Προφήτη Ἠλία νά ἀνυψώνεται στούς οὐρανούς μέσα σέ ἕνα πύρινο ἅρμα: «*καί ἰδοὺ ἅρμα πυρὸς καὶ ἵπποι πυρὸς καὶ διέστειλαν ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων, καὶ ἀνελήφθη Ἠλιοῦ ἐν συσσεισμῷ ὡς εἰς τὸν οὐρανόν.*» (*IV Βασιλειῶν β΄* 11).[9] Συχνά ἐπίσης, στούς Βίους Ἁγίων συναντοῦμε περιστατικά κατά τά ὁποῖα οἱ ἅγιοι βλέπουν τίς ψυχές νά διέρχονται ἀπό τά τελώνια· πολλά τέτοια περιστατικά ἀναφέρονται στόν Βίο τοῦ ἁγ. Νήφωνος Κωνσταντίας[10] καί τοῦ ἁγ. Κολούμβα ἀπό τή νῆσο τῆς Ἀιόνας, καί μερικά ἀπό αὐτά παραθέσαμε στό κεφάλαιο περί τελωνίων. Στό Βίο τοῦ ὁσίου Θεοφίλου τοῦ Κιέβου, περιγράφεται ἡ ἐμπειρία τοῦ Ντιμίτρι, τοῦ ἀνθρώπου πού ἔστεκε δίπλα του τή στιγμή πού ξεψυχοῦσε μέσα στό κελί του: «κάτι ἄστραψε μπροστά στά μάτια του καί ἕνα ρεύμα ψυχροῦ ἀέρα χτύπησε τό πρόσωπό του. Ὁ Ντιμίτρι κοίταξε κατάπληκτος πρός τά ἐπάνω καί ἔμεινε ἀποσβολωμένος. Τό ταβάνι τοῦ κελιοῦ ἄρχισε νά σηκώνεται καί ὁ κυανός οὐρανός, σάν νά ἄνοιγε τίς ἀγκάλες του, ἑτοιμαζόταν νά ὑποδεχθεῖ τήν ἅγια ψυχή τοῦ ἀποθνήσκοντος δικαίου Θεοφίλου.»[11]

Πέραν τῆς γενικῆς γνώσης ὅτι ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση εἶναι ὄντως «τόποι», ἀλλά ὄχι τόποι τοῦ κόσμου αὐτοῦ,

---

8. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι,* II, 35.
9. «Αἴφνης ἕνα πύρινον ἅρμα καὶ πύρινοι ἵπποι διεχώρισαν τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλον, καὶ ὁ Ἠλιοὺ μέσα εἰς ἀνεμοστρόβιλον ἀνελήφθη καὶ ἐφέρετο ὡς εἰς τὸν οὐρανόν.» (*IV Βασιλειῶν* β΄11).
10. *Βίοι Ἁγίων,* ἔ. ἀ., 23 Δεκεμβρίου.
11. *Life of Blessed Theophilus (Feofil),* Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1970, σελ. 125

στό δικό μας χωρο-χρονικό σύστημα, δέ χρειάζεται νά ἐπιζητοῦμε ἀπό περιέργεια νά γνωρίζουμε κάτι περισσότερο. Αὐτοί οἱ «τόποι» εἶναι τόσο διαφορετικοί ἀπό τίς κοσμικές ἀντιλήψεις μας περί «τόπου», ὥστε σίγουρα θά βρεθοῦμε σέ ἀπελπιστική σύγχυση ἐάν ἐπιχειρήσουμε νά τούς τοποθετήσουμε «γεωγραφικά» στό χῶρο. Σέ μερικούς Βίους Ἁγίων δηλώνεται σαφῶς ὅτι οἱ «οὐρανοί» εἶναι πάνω ἀπό τόν «παράδεισο», καί σέ ἄλλους ὅτι ὑπάρχουν τουλάχιστον «τρεῖς οὐρανοί» – δέν εἶναι ὅμως στή δικαιοδοσία μας νά καθορίσουμε τά «σύνορα» αὐτῶν τῶν τόπων ἤ νά προσπαθήσουμε νά διακρίνουμε τά χαρακτηριστικά τους. Τέτοιες περιγραφές μᾶς παρέχονται ἀπό τή Θεία Πρόνοια μέ σκοπό νά μᾶς ἐμπνεύσουν νά ἀγωνιστοῦμε, ὥστε νά εἰσέλθουμε στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ζώντας καί πεθαίνοντας χριστιανικά καί ὄχι γιά νά τίς ἐντάξουμε σέ κοσμικές κατηγορίες λογικῆς καί γνώσης πού δέν τούς ἁρμόζουν. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὀρθά μᾶς ὑπενθυμίζει μέ ποιό φρόνημα πρέπει νά μελετοῦμε τά σχετικά μέ τόν παράδεισο καί τήν κόλαση: «Καί ποῦ, λέγει, καί σέ ποιό τόπο θά εἶναι αὐτή ἡ γέεννα; Τί σ' ἐνδιαφέρει αὐτό; Γιατί τό ζητούμενο εἶναι ν' ἀποδειχθεῖ ὅτι ὑπάρχει, ὄχι ποῦ ὁρίσθηκε καί σέ ποιό τόπο... Κάπου ἔξω, ὅπως ἐγώ βέβαια νομίζω, ἀπ' ὅλο αὐτόν τόν κόσμο... Ἄς μή ζητοῦμε λοιπόν ποῦ βρίσκεται ἡ γέεννα, ἀλλά πῶς μποροῦμε νά τήν ἀποφύγουμε».[12]

Ἡ πλήρης κατανόηση τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας δέ μᾶς ἔχει παραχωρηθεῖ, ἄν καί εἶναι ἀλήθεια ὅτι γνωρίζου-

12. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *«Στήν Πρός Ρωμαίους Ἐπιστολή», Ὁμιλία ΛΒ', Ἔργα,* μτφρ. Σπύρου Μουστάκα, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 17, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 711

με ἀρκετά, ὥστε νά ἀπαντήσουμε στούς ὀρθολογιστές, οἱ ὁποῖοι πρεσβεύουν ὅτι ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση δέ βρίσκονται «πουθενά» καί συνεπῶς εἶναι μή-ὑπαρκτοί ἐπειδή δέν μποροῦμε νά τούς δοῦμε. Πράγματι, αὐτοί οἱ τόποι βρίσκονται «κάπου», καί μερικοί ἄνθρωποι πού ζοῦν στή γῆ ἔχουν βρεθεῖ ἐκεῖ καί ἔχουν ἐπιστρέψει γιά νά διηγηθοῦν τά ὅσα εἶδαν· ὅμως ὁ σαρκικός ἄνθρωπος βλέπει αὐτούς τούς τόπους περισσότερο μέ τήν πίστη παρά μέ τή γνώση: *«Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.* (*Πρός Κορινθίους Α΄* 13:12).[13]

Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου

Οἱ ἀληθινές Χριστιανικές ἐμπειρίες παραδείσου πάντοτε φέρουν τήν πανομοιότυπη σφραγίδα τῆς ὑπερκόσμιας ἐμπειρίας. Ἐκεῖνοι πού ἔχουν δεῖ τόν παράδεισο δέν ταξίδεψαν ἁπλῶς σέ ἕναν διαφορετικό τόπο, ἀλλά ἐπίσης εἰσῆλθαν σέ μία τελείως διαφορετική *πνευματική κατάσταση*. Ἐμεῖς πού δέν ἔχουμε ἀνάλογη προσωπική ἐμπειρία πρέπει νά ἀρκεστοῦμε στήν περιγραφή ὁρισμένων ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τά ὁποῖα, συναθροιζόμενα, διαφοροποιοῦν ἀρκετά εὐκρινῶς αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀπό ὅλες τίς ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου τίς ὁποῖες ἐξετάσαμε προηγουμένως.

Σέ πολυάριθμους Βίους Ἁγίων περιγράφεται ἡ εἴσοδος τῶν ψυχῶν στόν οὐρανό, ὅπως θεᾶται ἀπό τή γῆ. Στό Βίο τοῦ

---

13. «Τώρα βλέπομεν σὰν σὲ καθρέφτη ἀμυδρῶς, τότε ὅμως θὰ βλέπωμεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Τώρα γνωρίζω μερικῶς, ἀλλὰ τότε θὰ ἔχω πλήρη γνῶσιν.» (*Πρός Κορινθίους* Α΄ 13:12).

ἁγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου διαβάζουμε: «Ἄλλοτε πάλιν, ἐκεῖ πού ἀσκήτευε στό ὄρος, σήκωσε τό βλέμμα του ψηλά καί εἶδε στόν ἀέρα κάποιον ν' ἀνεβαίνη καί νά γίνεται μεγάλη χαρά σ' αὐτούς (τούς Ἀγγέλους) πού τόν συναπαντοῦσαν. Ἔπειτα, ἐνῶ θαύμαζε καί μακάριζε τόν τέτοιο χορό, προσηύχετο νά μάθη τί νά ἦταν αὐτό. Καί ἀμέσως τοῦ ἦλθε φωνή, ὅτι αὐτή ἦταν ἡ ψυχή τοῦ Ἀμοῦν, τοῦ μοναχοῦ τῆς Νιτρίας. Αὐτός ἔμεινε ἀσκητής ὥς τά γεράματα.»[14]

Μέ τόν ἴδιο τρόπο περιγράφει καί ὁ ἀββᾶς Σεραπίων τό θάνατο τοῦ ἁγ. Μάρκου Θράκης:[15] «Σηκώνοντας τά μάτια μου πρός τόν οὐρανό, εἶδα τήν ψυχή τοῦ ἁγίου νά ἔχει ἤδη ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά τοῦ σώματος. Οἱ ἄγγελοι τήν εἶχαν καλύψει μέ ἕνα λαμπρό, λευκό ἔνδυμα καί τήν ἀνέβαζαν στούς οὐρανούς. Εἶδα τό δρόμο πρός τούς οὐρανούς πού ἀνοιγόταν μέσα ἀπό τόν ἀέρα, καθώς καί τούς ἀνοιγμένους οὐρανούς. Μετά εἶδα τίς ὀρδές τῶν δαιμόνων πού ἔφραζαν αὐτό τό δρόμο καί ἄκουσα φωνή ἀγγέλου νά λέει στούς δαίμονες: «Γιοί τοῦ σκότους! Ἐξαφανιστεῖτε ἀπό δῶ καί κρυφτεῖτε ἀπό τό πρόσωπο τοῦ φωτός τῆς εὐσέβειας!» Οἱ δαίμονες κρατοῦσαν τήν ἅγια ψυχή τοῦ Μάρκου στόν ἀέρα γιά μία ὥρα περίπου. Καί τότε μία φωνή ἀκούσθηκε ἀπό τούς οὐρανούς πού εἶπε στούς ἀγγέλους: «Πάρτε τον καί φέρτε τον ἐδῶ αὐτόν πού ντρόπιασε τούς δαίμονες». Ἀφοῦ ἡ ψυχή τοῦ ἁγίου διάβηκε τίς ὀρδές τῶν δαιμόνων χωρίς νά πάθει κανένα κακό καί ὁδηγήθηκε ἀπό τούς ἀγγέλους κοντά στούς ἀνοιγμένους οὐρανούς, εἶδα κάτι πού ἔμοιαζε μέ χέρι νά ξεπρο-

14. Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, *Ὁ Μέγας Ἀντώνιος, Βίος καί Πολιτεία,* μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 115.

15. *Βίοι Ἁγίων,* ἔ. ἀ., 5 Ἀπριλίου.

βάλλει καί νά παίρνει μαζί του τήν ἄμωμη ψυχή. Μετά αὐτό τό ὅραμα ἀποκρύφτηκε ἀπό τά μάτια μου καί δέν εἶδα πιά τίποτε ἄλλο.»

Ἀπό τίς παραπάνω ἀναφορές ἤδη γίνονται φανερά τρία χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς Χριστιανικῆς ἐμπειρίας παραδείσου: ἡ πορεία πρός τόν παράδεισο εἶναι ἄνοδος· ἡ ψυχή ὁδηγεῖται ἀπό ἀγγέλους· τή χαιρετίζουν καί τήν ὑποδέχονται στή συντροφιά τους οἱ κάτοικοι τοῦ παραδείσου.

Οἱ ἐμπειρίες παραδείσου εἶναι διαφόρων εἰδῶν. Μερικές φορές ἡ ψυχή ὁδηγεῖται στόν παράδεισο πρίν τό θάνατο ἔτσι ὥστε νά τῆς φανερωθοῦν τά θαυμαστά του ἤ ἡ θέση πού ἔχει προετοιμαστεῖ ἐκεῖ γι' αὐτήν. Ἔτσι, ἡ ἁγ. Μαύρα, ἀφοῦ κατάφερε νά μήν ὑποκύψει στά δυό ψευδῆ ὁράματα τῶν πεπτωκότων πνευμάτων κατά τή διάρκεια τοῦ μαρτυρίου της – τά ὁποῖα περιγράψαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο ὡς παράδειγμα τῶν πειρασμῶν πού μποροῦν νά ἐμφανιστοῦν τήν ὥρα τοῦ θανάτου – περιέγραψε τή θεόσδοτη ἐμπειρία πού ἀκολούθησε: «Μετά τήν ἀπομάκρυνσή του, μέ κοντοζύγωσε ἕνας τρίτος. Ἦταν σεμνά ντυμένος, τό πρόσωπό του ἔλαμπε σάν ἥλιος. Μέ πῆρε ἀπό τό χέρι καί μέ ταξίδεψε. Μέ ἀνέβαζε, μέ ἀνέβαζε συνέχεια. Φτάσαμε σέ τοποθεσία μέ ἀζωγράφιστη θέα, μέ ἀπερίγραπτο κάλλος... Μοῦ 'δειξε ἕνα θρόνο μέ ἀπαστράπτουσες κουρτίνες. Κάποιο στεφάνι πού τόξευε ἀνταύγειες ἀπό πολύτιμους λίθους, στεκόταν μετέωρο ἀνάμεσα στίς κουρτίνες... Συμμάζεψα τή δύναμη πού μοῦ ἀπόμενε στή γλώσσα καί εἶπα: "Σέ ποιόν ἀνήκουν αὐτές οἱ καταπληκτικές ὀμορφιές, Κύριε;". Χαμογέλασε ἁπαλά. Κίνησε τά χείλη καί ἀποκρίθηκε: "'Εκέρδισες τό θρόνο μαζί μέ τό στεφάνι πού βλέπεις. Ἑτοιμάσθηκαν σάν βραβεῖο τῆς νίκης σου... Ἀναχώρησε λοιπόν τώρα ἀπό δῶ, ξαναγύρισε

στό κρεμασμένο ἐκεῖ στό σταυρό σῶμα σου, καί κάνε λίγη ὑπομονή. Γιατί ὅπου νά 'ναι, μόλις ξημερώσει, θά κατέβουν ἄγγελοι, ἀποσταλμένοι τοῦ Κυρίου γιά νά παραλάβουν τίς ψυχές σας»[16]

Ἀναφέρεται ἡ ἐμπειρία τῆς θέασης τοῦ παραδείσου σέ ὅραμα ἀπό ἀπόσταση, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Πρωτομάρτυρα ἁγ. Στεφάνου ὁ ὁποῖος εἶδε *«τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ* (Πράξεις 7:56).[17] Ἐδῶ, ὡστόσο, θά περιγράψουμε μόνο τή συγκεκριμένη ἐμπειρία πού εἶναι καί ἡ πλέον συγκρίσιμη μέ τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: τήν ἄνοδο στούς οὐρανούς κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου, ἤ κατά τή διάρκεια μίας χαρισματικῆς ἐμπειρίας, πού ἐκδηλώνεται εἴτε «μέσα» εἴτε ἔξω» ἀπό τό σῶμα.

Ὁ ἅγ. Σάλβιος ἀπό τήν πόλη Ἀλμπί τῆς Ν. Γαλλίας, ἐπίσκοπος Γαλατίας πού ἔζησε τόν 6ο αἰώνα, ἀφοῦ ὑπῆρξε νεκρός γιά τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας, ἐπέστρεψε στή ζωή καί διηγήθηκε στό φίλο τοῦ ἅγ. Γρηγόριο τῆς Τουρώνης τά ἑξῆς: «Ὅταν σειόταν τό κελλί μου πρίν τέσσερις ἡμέρες, καί μέ εἴδατε νά κείτομαι νεκρός, δυό ἄγγελοι μέ ἀνύψωσαν καί μέ μετέφεραν στό πιό ψηλό σημεῖο τοῦ οὐρανοῦ, τόσο ψηλά πού ἔμοιαζε νά ἔχω κάτω ἀπό τά πόδια μου ὄχι μόνον αὐτήν τήν ἄθλια γῆ, ἀλλά καί τόν ἥλιο καί τό φεγγάρι, τά σύννεφα καί τά ἄστρα. Κατόπιν πέρασα μαζί μέ τούς ἀγγέλους μέσα ἀπό μιά πύλη ἡ ὁποία ἔλαμπε πιό πολύ κι ἀπ' τό

16. Σώτου Χονδρόπουλου, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες Τιμόθεος καί Μαύρα,* Ἐκδ. «Καινούργια Γῆ», Ἀθήνα 1996, σελ. 93-4.

17. «Τοὺς οὐρανοὺς ἀνοικτοὺς καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ στέκεται εἰς τὰ δεξιά τοῦ Θεοῦ» (*Πράξεις* 7:56).

φῶς τοῦ ἥλιου καί μπῆκα σέ ἕνα κτίριο πού τό πάτωμά του ἦταν καμωμένο ἀπό λαμπερό ἀσήμι καί χρυσό. Τό φῶς πού ὑπῆρχε ἦταν ἀδύνατο νά περιγραφεῖ. Βρισκόταν ἐκεῖ ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων, πού δέν ἦταν οὔτε ἄνδρες οὔτε γυναῖκες, καί κινοῦνταν πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις καί σέ τέτοια ἔκταση πού δέν μποροῦσες νά δεῖς μέχρι ποῦ ἔφτανε. Οἱ ἄγγελοί μου ἄνοιξαν δρόμο γιά νά περάσω μέσα ἀπό αὐτό τό πλῆθος πού ἦταν μπροστά μου, καί φτάσαμε στό μέρος ἐκεῖνο τό ὁποῖο ἀτενίζαμε ἀπ' ὅταν ἀκόμα βρισκόμαστε πολύ μακριά. Πάνω ἀπό ἐκεῖνο τό μέρος ἔστεκε ἕνα σύννεφο λαμπρότερο ἀπό ὁποιοδήποτε φῶς, κι ὅμως δέν ὑπῆρχε οὔτε ἥλιος οὔτε φεγγάρι οὔτε κανένα ἀστέρι· καί μάλιστα, τό σύννεφο ἔλαμπε πιό πολύ ἀπ' ὅσο θά μποροῦσε νά λάμπει ἀπό μόνο του τό καθένα ἀπό αὐτά. Μιά φωνή ἀκούστηκε μέσα ἀπό τό σύννεφο, πού θύμιζε τόν ἦχο ἀπό πολλά νερά πού ἔπεφταν. Ἐμένα τόν ἁμαρτωλό μέ ὑποδέχθηκαν μέ μεγάλο σεβασμό κάποια ὄντα, μερικά ἀπό τά ὁποῖα φοροῦσαν ἄμφια καί ἄλλα κανονικά ροῦχα· οἱ ἄγγελοι πού μέ ὁδηγοῦσαν μοῦ ἐξήγησαν ὅτι αὐτά τά ὄντα ἦταν οἱ μάρτυρες καί ἄλλοι ἅγιοι τούς ὁποίους τιμοῦμε ἐδῶ στή γῆ καί στούς ὁποίους προσευχόμαστε μέ μεγάλη εὐλάβεια. Καί ἐνῶ στεκόμουν ἐκεῖ ἄρχισε νά μέ τυλίγει ἁπαλά μιά εὐωδία τόσο γλυκιά πού, νιώθοντας νά «τρέφομαι» ἀπό αὐτήν, δέν αἰσθανόμουν καμιά ἀνάγκη νά φάω ἤ νά πιῶ τίποτα μέχρι αὐτήν τή στιγμή πού σοῦ μιλάω. Μετά ἄκουσα μιά φωνή πού εἶπε: "Ἀφῆστε αὐτόν τόν ἄνθρωπο νά γυρίσει πίσω στόν κόσμο, γιατί οἱ ἐκκλησίες μας τόν ἔχουν ἀνάγκη". Παρότι ἄκουγα τή φωνή δέν μποροῦσα νά δῶ ποιός μιλοῦσε. Καί τότε ἔπεσα μπρούμυτα στό ἔδαφος συντετριμμένος, κλαίγοντας. " Ἀλίμονο, ἀλίμονο, Θεέ μου!" εἶπα. "Γιατί μοῦ ἀποκάλυψες ὅλα αὐτά πού εἶδα μόνο καί μόνο

γιά νά μοῦ τά ξαναπάρεις πίσω;...” Ἡ φωνή πού μοῦ εἶχε μιλήσει εἶπε: “Πορεύσου ἐν εἰρήνῃ. Ἐγώ θά σέ προστατεύω μέχρι νά σέ ξαναφέρω καί πάλι σ’ αὐτό τό μέρος.” Τότε οἱ ὁδηγοί μου ἄγγελοι μέ ἄφησαν καί ἐγώ ἐπέστρεψα περνώντας καί πάλι μέσα ἀπό τήν πύλη ἀπό τήν ὁποία εἶχα εἰσέλθει, κλαίγοντας καθώς ἔφευγα.»[18]

Ἀρκετά ἐπιπλέον σημαντικά χαρακτηριστικά προστίθενται σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία: ἡ λαμπρότητα τοῦ φωτός τοῦ παραδείσου· ἡ ἀόρατη παρουσία τοῦ Κυρίου, τοῦ Ὁποίου ἡ φωνή ἀκούγεται· τό δέος καί ὁ φόβος τοῦ ἁγίου μπροστά στό Θεό· καί μία ἁπτή αἴσθηση τῆς Θείας Χάρης, μέ τή μορφή ἀπερίγραπτης εὐωδίας. Ἀκόμη, διευκρινίζεται ὅτι τό πλῆθος τῶν «ἀνθρώπων» πού ἀπαντῶνται στόν παράδεισο εἶναι – πέραν τῶν ἀγγέλων πού ὁδηγοῦν τίς ψυχές – οἱ ψυχές τῶν μαρτύρων καί τῶν ἁγίων.

Ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ, ἀφοῦ ἀνυψώθηκε στόν ἀέρα ἀπό ἀγγέλους καί πέρασε μέσα ἀπό τά τελώνια, «εἶδε ἐπίσης ἕνα μέρος ἀπίστευτης ὀμορφιᾶς, ὅπου πλῆθος ἀνθρώπων μέ πολύ ὄμορφη ἐμφάνιση ζοῦσαν μία σπάνια εὐτυχία, καί τόν προσκάλεσαν νά ἔρθει κοντά τους καί νά μοιραστεῖ τήν εὐτυχία τους ἐάν αὐτό τοῦ ἐπιτρεπόταν. Τότε τόν τύλιξε ἁπαλά μιά εὐωδία θαυμάσιας γλυκύτητας, προερχόμενη ἀπό τήν πνοή τῶν ἁγίων ψυχῶν πού ἀγαλλιοῦσαν ὅλες μαζί. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ εἶπαν ὅτι αὐτός ἦταν ὁ Παράδεισος τοῦ Θεοῦ, γιά τόν ὁποῖο ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀκούσει.» Ἀκόμα, «εἶδε μεγαλοπρεπῆ τείχη πού ἄστραφταν κι ἔλαμπαν, μέ ἀπίστευτο μῆκος καί τεράστιο ὕψος. Καί τότε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι

18. Ἁγίου Γρηγορίου Τουρώνης, *Ἱστορία τῶν Φράγκων,* Βιβλίο VII, 1· *Vita Patrum,* St. Herman Monastery Press, 1988, σελ. 296-7.

εἶπαν: « Αὐτή εἶναι ἡ ἱερή καί ὀνομαστή πόλη, ἡ οὐράνια Ἱερουσαλήμ, ὅπου οἱ ἅγιες ψυχές ζοῦν μέσα σέ αἰώνια ἀγαλλίαση.» Ὁ μοναχός εἶπε ὅτι ἐκεῖνες οἱ ψυχές καί τά τείχη ἐκείνης τῆς ἔνδοξης πόλης... εἶχαν μιά τέτοια ἐκτυφλωτική λαμπρότητα πού ἦταν τελείως ἀδύνατο νά τήν ἀντέξουν τά μάτια του.»[19]

Ἴσως ἡ πληρέστερη καί πιό ἐντυπωσιακή ἐμπειρία παραδείσου πού ἔχει καταχωρηθεῖ στήν χριστιανική γραμματεία εἶναι αὐτή τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διά Χριστόν Σαλοῦ, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 9ο αἰώνα. Ἐδῶ θά παραθέσουμε μόνο μερικά ἀποσπάσματα ἀπό τήν ἐμπειρία αὐτή, τήν ὁποία κατέγραψε ὁ φίλος του Νικηφόρος ἔτσι ὅπως τοῦ τή διηγήθηκε ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος:

Κάποτε, κατά τή διάρκεια ἑνός φοβεροῦ χειμώνα ὅταν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας κειτόταν παγωμένος σέ κάποιο δρόμο τῆς πόλης, κοντεύοντας νά πεθάνει, ἔνιωσε ξαφνικά μία θέρμη μέσα του καί εἶδε ἕναν ἐκθαμβωτικό νέο μέ πρόσωπο πού ἔλαμπε σάν τόν ἥλιο, ὁ ὁποῖος τόν ὁδήγησε στόν παράδεισο καί στόν τρίτο οὐρανό.

«Μέ τή θέληση τοῦ Θεοῦ βυθίστηκα γιά δυό ἑβδομάδες σέ ἕνα τερπνό ὅραμα... εἶδα ὅτι βρισκόμουν μέσα σέ ἕνα θαυμάσιο καί μεγαλοπρεπή παράδεισο...Ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά μου εἶχαν συγκλονιστεῖ ἀπό τήν ἀνείπωτη ὀμορφιά τοῦ θεϊκοῦ παραδείσου, καί ἔνιωθα μιά γλυκιά ἀπόλαυση περπατώντας μέσα σέ αὐτόν. Ὑπήρχαν πολλοί κῆποι, γεμάτοι μέ ψηλά δένδρα· τά κλαδιά τους ἀνέδιδαν μία ὑπέροχη εὐωδία καί τά μάτια μου ἀγαλλίαζαν βλέποντας τίς ἄκρες τους νά λικνίζο-

19. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973.

νται... Κανένα δένδρο στή γῆ δέν εἶναι τόσο ὄμορφο ὅσο αὐτά τά δένδρα. Στούς κήπους ὑπήρχαν ἐπίσης ἀμέτρητα πουλιά μέ φτερά χρυσά, χιονάτα, ἤ πολύχρωμα. Κάθονταν πάνω στά κλαδιά τῶν δένδρων τοῦ παραδείσου, καί τό μαγευτικό τους κελάηδημα μέ εἶχε συνεπάρει. Μπροστά μου περπατοῦσε ἕνας νέος, μέ πρόσωπο λαμπρό σάν τόν ἥλιο καί ντυμένος μέ μανδύα πορφυρό... Ἀκολουθώντας τον εἶδα ἕνα μεγάλο, ὑπέροχο Σταυρό, σάν φωτεινή νεφέλη, πού γύρω του στέκονταν μελωδιστές μέ μάτια πού ἄστραφταν σάν πύρινες ἀκτίνες, πού ἔψαλλαν θεσπέσιους ὕμνους, δοξάζοντας τόν Σταυρωθέντα Κύριο. Ὁ νέος πού μέ ὁδηγοῦσε, περνώντας μπροστά ἀπό τόν Σταυρό, τόν ἀσπάσθηκε καί μοῦ ἔνευσε νά τόν ἀσπασθῶ κι ἐγώ... Καθώς τόν ἀσπαζόμουν πλημμύρισα ἀπό ἄφατη πνευματική γλυκύτητα καί μία εὐωδία πού ὅμοιά της οὔτε στόν παράδεισο δέν εἶχα ὀσφρανθεῖ. Προχωρώντας μπροστά ἀπό τόν Σταυρό, κοίταξα κάτω καί ἀντίκρισα ἄβυσσο θαλάσσης... Τότε ὁ ὁδηγός μου, γυρνώντας πρός τό μέρος μου, μοῦ εἶπε: «Μή φοβᾶσαι, χρειάζεται νά ἀνεβοῦμε ἀκόμα ψηλότερα» καί μοῦ ἔδωσε τό χέρι.

»Καί τότε βρεθήκαμε ἀμέσως στό δεύτερο στερέωμα. Ἐκεῖ εἶδα ὡραιότατους ἀνθρώπους σέ μία τέτοια ἀνάπαυση καί ἀγαλλίαση πού δέν μπορεῖ νά ἐκφράσει ἡ ἀνθρώπινη γλώσσα... Καί νά, μετά ἀνεβήκαμε στό τρίτο στερέωμα, ὅπου πλῆθος οὐράνιες δυνάμεις ὑμνοῦσαν καί δοξολογοῦσαν τό Θεό. Φθάσαμε σέ ἕνα ὑπέρλαμπρο παραπέτασμα, μπροστά ἀπό τό ὁποῖο στέκονταν μεγαλόσωμοι καί φοβεροί νέοι, πού ἔμοιαζαν μέ πύρινες φλόγες. Ὁ νέος πού μέ ὁδηγοῦσε μου εἶπε: «Ὅταν σηκωθεῖ τό παραπέτασμα, θά δεῖς τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό. Ὑποκλίσου βαθιά ἐνώπιον τοῦ θρόνου τῆς δόξης Του.» Ἀκούγοντάς τον, ἔνιωσα ἀνεί-

πωτη ἀγαλλίαση ἀλλά καί τρόμο... Καί τότε, ἕνα πύρινο χέρι σήκωσε τό παραπέτασμα, καί ὅπως ὁ Προφήτης Ἠσαΐας, "*εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ Σεραφεὶμ εἱστήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ* (*Ἠσαΐας* ΣΤ' 1-2).[20] Φοροῦσε μανδύα πορφυρό· τό πρόσωπό Του ἦταν ἀπίστευτα λαμπρό, καί τά μάτια Του μέ κοίταζαν μέ ἀγάπη. Ἔπεσα καί Τόν προσκύνησα ἐνώπιον τοῦ ὁλόλαμπρου καί φοβεροῦ θρόνου τῆς δόξας Του. Ἡ χαρά πού μέ κατέκλυσε ὅταν ἀντίκρισα τό πρόσωπό Του δέν μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ λόγια. Ἀκόμα καί τώρα, φέρνοντας στό μυαλό μου ἐκεῖνο τό ὅραμα, ἡ ἴδια ἄφατη χαρά μέ κυριεύει... Τρέμοντας, ἔμεινα πεσμένος ἐνώπιόν Του... Τότε, οἱ στρατιές τῶν ἀγγέλων ἄρχισαν νά ψάλλουν ἕναν ἐξαίσιο, ἀπερίγραπτο ὕμνο καί τή στιγμή ἐκείνη, ἐγώ ὁ ἴδιος, δέν ξέρω πῶς, βρέθηκα πάλι νά περπατῶ μέσα στόν παράδεισο.»[21]

Ὅταν ὁ ἅγ. Ἀνδρέας συλλογίστηκε ὅτι δέν εἶχε δεῖ τήν Παναγία στόν οὐρανό ἕνας ἄγγελος τοῦ εἶπε: «Εὐχήθηκες νά δεῖς ἐδῶ τή Βασίλισσα ἡ Ὁποία εἶναι λαμπρότερη κι ἀπ' αὐτές τίς ἐπουράνιες δυνάμεις; Δέν εἶναι ἐδῶ· ἐπισκέπτεται τόν ἐπίγειο κόσμο πού βρίσκεται σέ μεγάλα δεινά, γιά νά βοηθήσει τούς ἀνθρώπους καί νά ἀνακουφίσει τή θλίψη τους. Θά σοῦ ἔδειχνα τήν οὐράνια κατοικία Της, τώρα ὅμως

20.«Εἶδον ἐν ὁράματι τὸν Κύριον νὰ κάθεται ἐπάνω εἰς ἕνα θρόνον ὑψηλὸν καὶ μετέωρον· καὶ εἶδα ἀκόμη νὰ εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἀπερίγραπτον δόξαν ὁ ναὸς αὐτοῦ. Γύρω ἀπὸ τὸν ἔνδοξον αὐτὸν θρόνον ἵσταντο τὰ Σεραφείμ» (*Ἠσαΐας* στ' 1-2).

21. *The Orthodox Word,* 1979, τεῦχος No. 86, σελ. 125-7· βλ. τό Βίο του στά Ἑλληνικά στό *Ὅσιος Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός,* Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ιστ' ἔκδ., Ὠρωπός Ἀττικῆς 2002, σελ. 46-55.

δέν ἔχουμε χρόνο, ἀφοῦ πρέπει καί πάλι νά γυρίσεις στή γῆ». Ἐδῶ καί πάλι ἐπιβεβαιώνεται τό ὅτι οἱ ἄγγελοι καί οἱ ἅγιοι μποροῦν νά βρίσκονται σέ ἕνα μόνο τόπο κάθε φορά.

Ἀκόμα καί τό 19ο αἰώνα, ἕνα παρόμοιο ἀληθινό ὅραμα παραδείσου ἀντίκρισε ὁ Μεγαλόσχημος μοναχός Θεόδωρος τοῦ Σβίρ, μαθητής τοῦ Πρεσβύτερου Παϊσίου τοῦ Βελιτσκόφσκυ. Πρός τό τέλος τῆς ζωῆς του βίωνε πολύ ἔντονες ἐμπειρίες τῆς χάρης τοῦ Θεοῦ. Λίγο μετά ἀπό μία τέτοια ἐμπειρία ἀρρώστησε καί ἐπί τρεῖς ἡμέρες εἶχε πέσει σέ ἕνα εἶδος κώματος: «Ὅταν περιῆλθε σέ ἔκσταση καί βρέθηκε ἔξω ἀπό τό σῶμα του, ἐμφανίστηκε μπροστά του ἕνας ἀόρατος νεανίσκος, τόν ὁποῖο ἔνιωσε καί εἶδε μόνο μέ τήν καρδιά του· αὐτός τόν ὁδήγησε πρός τά ἀριστερά μέσα ἀπό ἕνα στενό μονοπάτι. Ὁ ἴδιος ὁ πατέρας Θεόδωρος, ὅπως κατόπιν διηγήθηκε, εἶχε τήν αἴσθηση ὅτι ἦταν ἤδη νεκρός, καί εἶπε στόν ἑαυτό του: «Ἔχω πεθάνει. Δέν ξέρω ἐάν θά σωθῶ ἤ ἐάν θά ἀφανιστῶ.»

«Ἔχεις σωθεῖ!» τοῦ εἶπε μία ἀόρατη φωνή ἀπαντώντας στή σκέψη του. Καί ξαφνικά μία δύναμη, σάν ὁρμητικός ἀνεμοστρόβιλος τόν σήκωσε ψηλά καί τόν μετέφερε στά δεξιά.

«Γεύσου τή γλυκύτητα τῶν ἀρραβώνων τοῦ παραδείσου τήν ὁποία δωρίζω σέ ὅσους Μέ ἀγαποῦν», ἀκούστηκε νά λέει δυνατά ἡ ἀόρατη φωνή. Μέ αὐτές τίς λέξεις, φάνηκε στόν Πατέρα Θεόδωρο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας ἔθεσε τή δεξιά Του παλάμη ἐπάνω στήν καρδιά του, καί μεταφέρθηκε σέ ἕναν ἀνείπωτα εὐχάριστο τόπο, πού ἦταν ὅμως τελείως ἀόρατος καί ἀδύνατον νά περιγραφεῖ μέ γήινες λέξεις. Μετά ἀπό αὐτή τήν αἴσθηση, βίωσε μία ἄλλη, ἀκόμα ὑψηλότερη, καί μετά μία τρίτη· ὅμως ὅλες αὐτές τίς αἰσθήσεις, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος, μποροῦσε μόνο μέ τήν καρδιά του νά τίς θυμηθεῖ, ἐνῶ

δέν μποροῦσε νά τίς κατανοήσει μέ τό μυαλό του.

Κατόπιν εἶδε κάτι σάν ναό, καί στό ἐσωτερικό του, κοντά στήν Ἁγία Τράπεζα, κάτι πού ἔμοιαζε μέ σκηνή, στήν ὁποία ὑπῆρχαν πέντε ἤ ἕξι ἄνδρες. Μία νοερή φωνή εἶπε: «Γιά χάρη αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν ὁ θάνατός σου παραμερίζεται. Θά ζήσεις γι' αὐτούς.» Καί τότε φανερώθηκε μπροστά του τό πνευματικό ἀνάστημα μερικῶν ἀπό τούς μαθητές του, καί ὁ Κύριος τοῦ δήλωσε τίς δοκιμασίες πού ἔμελλαν νά ταράξουν τή δύση τῆς ζωῆς του... Ὅμως ἡ Θεία φωνή τόν διαβεβαίωσε ὅτι τό πλοῖο τῆς ψυχῆς του δέ θά τσακιζόταν ἀπό αὐτά τά ἄγρια κύματα, ἀφοῦ ἀόρατος ὁδηγός του θά ἦταν ὁ Χριστός.»[22]

Θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε καί ἄλλες παρόμοιες ἐμπειρίες ἀπό Βίους Ἁγίων καί ἀσκητῶν, τίς παραλείπουμε ὅμως ἀφοῦ καί σέ αὐτές ἁπλῶς ἐπαναλαμβάνονται τά χαρακτηριστικά πού ἤδη περιγράφηκαν ἐδῶ. Ὡστόσο, θεωροῦμε διδακτική τήν παράθεση τῆς ἐμπειρίας ἑνός σύγχρονου ἁμαρτωλοῦ στόν παράδεισο, εἰδικά γιά λόγους σύγκρισης μέ τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες τῆς ἐποχῆς μας. Ἔτσι, ὁ συγγραφέας τοῦ «Unbelievable for Many...»[23], τή μαρτυρία τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἤδη παραθέσει ἀρκετές φορές, ἀφοῦ διέφυγε ἀπό τούς δαίμονες τῶν τελωνίων μέ τή διαμεσολάβηση τῆς Παναγίας, περιγράφει τό πῶς, συνοδευόμενος ἀκόμα ἀπό τούς

---

22. Ἱερομ. Κλεμάν Σέντερχολμ, *Ὁ Στάρετς Λεωνίδας τῆς Ὄπτινα,* St. Herman of Alaska Brotherhood 1990, σελ. 223-4· Ρωσική ἔκδοση, 1976, σελ. 275-6.

23. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life,* Ἰούλιος-Αὔγουστος 1976
Ἑλλ. ἔκδ.: *Ἀπίστευτα καί ὅμως ἀληθινά,* Ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985.

ὁδηγούς-ἀγγέλους του, «κατάλαβα πώς συνεχίζαμε νά ἀνεβαίνουμε ψηλά... σέ λίγο εἶδα πάνω ἕνα δυνατό φῶς: ἦταν, ὅπως μοῦ φάνηκε, σάν τό δικό μας ἡλιακό φῶς ἀλλά πολύ πιό δυνατό. Ἦταν τό βασίλειο τοῦ φωτός.

»Ναί, εἶναι πραγματικά ἕνα βασίλειο μέ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ φωτός, ἐπειδή τό φῶς αὐτό δέ δημιουργεῖ σκιά», σκεφτόμουν, ἤ καλύτερα νά ποῦμε αἰσθανόμουν μέ ἕναν ἀνεξήγητο τρόπο αὐτό πού ποτέ δέν εἶχα ξαναδεῖ. "Ἀλλά πῶς μπορεῖ νά ὑπάρχει φῶς χωρίς σκιά;" παρουσιάστηκε ἀμέσως στή σκέψη μου ἡ ἀπορία φανερώνοντας πώς σκέφτομαι ἀκόμα μέ τά κατηγορήματα τοῦ γήινου κόσμου.

»Ξαφνικά εἰσήλθαμε μέ μεγάλη ταχύτητα σ' αὐτήν τήν περιοχή τοῦ φωτός πού κυριολεκτικά μέ θάμπωσε. Ἔκλεισα τά μάτια μου, ἔβαλα καί τά χέρια μου πάνω σ' αὐτά. Ὅμως αὐτό δέ μέ βοήθησε καθόλου ἐπειδή τό φῶς περνοῦσε καί μέσα ἀπό τά χέρια μου. Ἄλλωστε τί νόημα εἶχε ἐδῶ μία τέτοια προσπάθεια;

»Ἄχ, Θεέ μου, τί εἶναι αὐτό τό φῶς; Αὐτό μέ τυφλώνει. Δέ βλέπω τίποτα, σάν στό σκοτάδι, δέ βλέπω τίποτα...»

»Ἀφοῦ σκοτίστηκαν τά μάτια μου μοῦ δημιουργήθηκε περισσότερος φόβος. Ἦταν φυσικό βέβαια νά φοβᾶμαι ἐπειδή βρισκόμουν σ' ἕναν ἄγνωστο κόσμο. "Τί μέ περιμένει;" σκέφτηκα, "Πότε θά βγοῦμε ἀπ' αὐτό τό φῶς; Ὑπάρχει πουθενά τέλος;"

»Ὅμως συνέβη κάτι πού δέν τό περίμενα. Μία φωνή μεγαλοπρεπής καί ἀγέρωχη ἀκούστηκε ἀπό πάνω. Μέ ἀκλόνητη σταθερότητα καί χωρίς θυμό αὐτή ἡ φωνή εἶπε: «Δέν εἶναι ἕτοιμος!»

»Καί μετά... μετά ἀμέσως σταμάτησε ἡ πορεία μας πρός τά

πάνω – καί ἀρχίσαμε γρήγορα νά κατεβαίνουμε».[24]

Σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία ἡ ἰδιότητα τοῦ φωτός τοῦ παραδείσου περιγράφεται πιό καθαρά: εἶναι ἕνα εἶδος φωτός πού δέν μπορεῖ νά τό ἀντέξει κάποιος ὁ ὁποῖος δέν ἔχει τήν κατάλληλη προετοιμασία γι᾽ αὐτό, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἁγίους Σάλβιο καί Ἀνδρέα οἱ ὁποῖοι ὑπέμειναν ἕως τέλους τόν ἀγώνα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς ἐμπειρίας Παραδείσου

Θά συνοψίσουμε τώρα τά κύρια χαρακτηριστικά αὐτῶν τῶν ἀληθινῶν ἐμπειριῶν παραδείσου καί θά δοῦμε σέ τί διαφέρουν ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου πού περιγράφηκαν σέ προηγούμενα κεφάλαια.

1. Ἡ ἀληθινή ἐμπειρία παραδείσου πάντοτε λαμβάνει χώρα στό τέλος μίας διαδικασίας ἀνόδου, συνήθως μέσα ἀπό τά τελώνια, ἐάν ἡ ψυχή ἔχει κάποια «τέλη» νά πληρώσει ἐκεῖ. Ἀντιθέτως, στίς σημερινές «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἡ διαδικασία ἀνόδου ἀναφέρεται μόνο σέ μερικές σπάνιες περιπτώσεις, καί τά τελώνια καθώς καί οἱ δαίμονές τους δέν ἀπαντῶνται ποτέ.

2. Ἡ ψυχή πάντοτε ὁδηγεῖται στόν παράδεισο ἀπό ἕναν ἤ περισσότερους ἀγγέλους· ποτέ δέν «περιφέρεται» ἐκεῖ καί ποτέ δέν πηγαίνει ἐθελουσίως. Αὐτή εἶναι σίγουρα μία ἀπό τίς πιό ἐντυπωσιακές διαφορές ἀνάμεσα στίς αὐθεντικές ἐμπειρίες παραδείσου καί στίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἀπό τά «οὐράνια» καί τόν «παράδεισο» πού περιγράφουν οἱ Πεντηκοστιανοί καί ἄλλοι: αὐτές οἱ τελευταῖες

24. Στό ἴδιο, σελ. 26-27 (51-52)

εἶναι σχεδόν πανομοιότυπες μέ τίς ἐμπειρίες «παραδείσου» πού ἔχουν κάποιοι κοσμικοί, ἤ ἀκόμα καί ἀθεϊστές, ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ, ἐκτός ἀπό μερικά δευτερεύοντα σημεῖα ἑρμηνείας, τά ὁποῖα προέρχονται ἀπό τήν ἀνθρώπινη φαντασία, ὅπως στήν περίπτωση ἐμπειριῶν στό «ἀστρικό πεδίο»· ὅμως, σχεδόν ποτέ σέ τέτοιες ἐμπειρίες δέν ἀναφέρεται ὅτι ἡ ψυχή ὁδηγεῖται ἀπό ἀγγέλους. Γράφει σχετικά ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἑρμηνεύοντας τήν παράγραφο γιά τόν πλούσιο καί τόν πτωχό Λάζαρο (*Κατά Λουκᾶν* 16:19-31): «Ἔτσι καί τό Λάζαρο τότε ἄγγελοι τόν μεταφέρουν· ἐνῶ τήν ψυχή τοῦ πλουσίου τήν ἀπαιτοῦσαν κάποιες φοβερές δυνάμεις, ἴσως σταλμένες γι' αὐτό τό σκοπό· διότι δέν ἀναχωρεῖ πρός ἐκείνη τή ζωή μόνη της ἡ ψυχή, ἐπειδή δέν εἶναι δυνατό. Διότι ἐάν, ὅταν μεταβαίνουμε ἀπό πόλη σέ πόλη, ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό ὁδηγό, πολύ περισσότερο ἡ ψυχή ὅταν ἀποσπασθῆ ἀπό τό σῶμα καί μεταφέρεται πρός τή μέλλουσα ζωή, ἔχει ἀνάγκη ἀπό ὁδηγούς»[25]

Αὐτό τό σημεῖο μάλιστα, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἕνα ἀπό τά καθοριστικά κριτήρια τῆς αὐθεντικῆς ἐμπειρίας παραδείσου. Στίς ἐμπειρίες πού ἀναφέρονται σήμερα, πολύ συχνά παρέχεται στήν ψυχή ἡ δυνατότητα νά ἐπιλέξει νά «παραμείνει» στόν παράδεισο ἤ νά ἐπιστρέψει στή γῆ· ἀντιθέτως, ἡ γνήσια ἐμπειρία παραδείσου βιώνεται ὄχι κατόπιν ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μόνο κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, πού ἐκπληρώνεται ἀπό τούς ἀγγέλους Του. Ἡ συνήθης «ἐξωσωματική» ἐμπειρία «παραδείσου» στίς μέρες μας δέν ἔχει τήν

---

25. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *«Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον», Λόγος Β'*, μτφρ. Βασιλείας Κυριακίδου, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 25, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 453.

ἀνάγκη κάποιου ὁδηγοῦ ἀφοῦ λαμβάνει χώρα ἐδῶ ἀκριβῶς, στόν ἀέρα πού βρίσκεται πάνω ἀπό μᾶς, πού καί πάλι ὅμως, βρίσκεται *ἐντός τοῦ κόσμου τούτου*· ἀντιθέτως, ἡ παρουσία τῶν ὁδηγῶν ἀγγέλων εἶναι ἀναγκαία στήν περίπτωση πού ἡ ἐμπειρία λαμβάνει χώρα *ἐκτός τοῦ κόσμου τούτου,* σέ ἕνα διαφορετικό εἶδος πραγματικότητας, τήν ὁποία ἡ ψυχή δέν μπορεῖ νά προσεγγίσει μόνη της. Αὐτό δέ σημαίνει, βέβαια, ὅτι οἱ δαίμονες δέν μποροῦν νά μεταμφιεστοῦν ὡς «ὁδηγοί ἄγγελοι» ἐπίσης, ἀλλά φαίνεται ὅτι σπάνια τό κάνουν στίς σημερινές ἐμπειρίες.

3. Ἡ ἐμπειρία ἐκδηλώνεται μέσα σέ λαμπρό φῶς, καί συνοδεύεται ἀπό ἔκδηλα σημάδια θείας χάρης, καί εἰδικότερα ἀπό μία ὑπέροχη εὐωδία. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τέτοια σημάδια εἶναι μερικές φορές παρόντα καί στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ὑπάρχει ὅμως μία θεμελιώδης διαφορά μεταξύ τους ἡ ὁποία μετά δυσκολίας μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι τονίζεται. Οἱ σημερινές ἐμπειρίες εἶναι ἐπιφανειακές, ἀκόμα καί ὁρατές μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν· τίποτα δέν τίς διαχωρίζει ἀπό τίς παρόμοιες ἐμπειρίες τῶν ἀπίστων ἐκτός ἀπό τίς χριστιανικές συλλογικές εἰκόνες τίς ὁποῖες ὁ παρατηρητής βλέπει ἤ προσθέτει στήν ἐμπειρία· δέν πρόκειται γιά τίποτα ἄλλο παρά γιά μία φυσική αἴσθηση εὐχαρίστησης στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση μέ ἕνα λεπτό «χριστιανικό» ἐπικάλυμμα. Εἶναι, ἐπίσης πιθανό ὅτι σέ μερικές ἀπό αὐτές τά πεπτωκότα πνεύματα ἤδη προσθέτουν τίς δικές τους πλάνες ἔτσι ὥστε νά παρασύρουν τόν παρατηρητή ἀκόμα πιό πολύ στήν ὑπερηφάνεια καί νά τοῦ ἐπιβεβαιώσουν τήν ἐπιφανειακή του ἰδέα γιά τόν Χριστιανισμό· ἐδῶ ὅμως δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά τό ἐξακριβώσουμε αὐτό. Ἀπό τήν ἄλλη, τό βάθος τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς ἐμπειρίας ἐπιβεβαι-

ώνεται μέ ἀληθινά χαρισματικές ἐκδηλώσεις: Ὁ ἅγ. Σάλβιος «τρεφόταν» τόσο πολύ ἀπό τήν εὐωδία πού δέ χρειάστηκε οὔτε τροφή οὔτε νερό γιά περισσότερο ἀπό τρεῖς ἡμέρες, καί μόνο τή στιγμή πού ἀποκάλυψε τήν ἐμπειρία του ἡ εὐωδία χάθηκε ἀφήνοντας τή γλώσσα του ἐρεθισμένη καί πρησμένη· ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἶχε πεθάνει γιά δυό ἑβδομάδες· ὁ συγγραφέας τοῦ Unbelievable for many... ἦταν «κλινικά νεκρός» γιά 36 ὧρες. Ἀναμφίβολα στίς σημερινές ἐμπειρίες συμβαίνει μερικές φορές κάποια «θαυματουργική ἀνάνηψη» σέ περιπτώσεις ἐπικείμενου ἤ φαινομενικοῦ θανάτου, ποτέ ὅμως δέ συνοδεύεται ἀπό κάτι τόσο ἀσυνήθιστο ὅσο τά προαναφερθέντα, καί ποτέ δέν ὑπάρχει κάτι πού νά ὑποδηλώνει ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες ἦταν πράγματι ἐμπειρίες παραδείσου καί ὄχι ἕνα ἀπατηλό φαινόμενο πού προκαλεῖ εὐχαρίστηση στό ἄτομο πού βρίσκεται στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση (τό «ἀστρικό πεδίο»). Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στίς σημερινές ἐμπειρίες καί στίς ἀληθινές ἐμπειρίες παραδείσου εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια μέ τή διαφορά ἀνάμεσα στόν ἐπιφανειακό σημερινό «Χριστιανισμό» καί τόν ἀληθινό Ὀρθόδοξο Χριστιανισμό. Ἡ αἴσθηση τῆς γαλήνης, γιά παράδειγμα, πού ἀποκαλύπτεται στούς βίους τῶν μεγάλων Ὀρθόδοξων Ἁγίων ἁπλῶς δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά συγκριθεῖ μέ τή «γαλήνη» πού αἰσθάνεται ἕνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος «ἔχει δεχθεῖ τό Χριστό ὡς τόν προσωπικό του Σωτήρα» ἤ ἔχει βιώσει τήν πολύ συνηθισμένη σύγχρονη ἐμπειρία τῆς «γλωσσολαλιᾶς», ἤ ἔχει δεῖ τό «Χριστό» – φαινόμενο καθόλου σπάνιο σήμερα – ἀλλά ὁ ὁποῖος καθόλου δέ γνωρίζει τί συνεπάγεται ἡ συνειδητή ἐν Χριστῷ ζωή καί ἡ μετάνοια, καί δέν ἔχει κοινωνήσει τοῦ ἀληθινοῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Χριστοῦ στά Ἅγια Μυστήρια πού ὁ ἴδιος ὁ Χριστός καθιέρωσε. Οἱ σύγχρονες

ἐμπειρίες «παραδείσου» εἶναι κυριολεκτικά «κίβδηλες ἀπομιμήσεις» τῶν γνήσιων ἐμπειριῶν.

4. Ἡ ἀληθινή ἐμπειρία παραδείσου συνοδεύεται ἀπό ἕνα τέτοιο αἴσθημα δέους καί φόβου ἐνώπιον τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ, καθώς καί μίας τέτοιας ἀναξιότητας νά ἀντικρίζει ὁ ἄνθρωπος αὐτή τή μεγαλοσύνη, πού σπάνια συναντῶνται ἀκόμα καί στούς σημερινούς ᾿Ορθόδοξους Χριστιανούς, γιά νά μή μιλήσουμε γιά ὅσους βρίσκονται ἐκτός τῆς ᾿Εκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἐκ βάθους καρδίας ἐκφράσεις ἀναξιότητας τοῦ ἁγ. Σάλβιου, ἡ τρεμάμενη γονυπετής προσκύνηση τοῦ ἁγ. ᾿Ανδρέα μπροστά στό Χριστό, ἀκόμα κι αὐτή ἡ τύφλωση τοῦ συγγραφέα τοῦ Unbelievable for many μπροστά στό φῶς πού ἦταν ἀνάξιος ν᾿ ἀντικρίσει, εἶναι ἐκδηλώσεις πρωτάκουστες γιά τίς σημερινές ἐμπειρίες. Ὅσοι σήμερα βλέπουν τόν «παράδεισο» τοῦ ἐναερίου κόσμου εἶναι «εὐχαριστημένοι», «εὐτυχεῖς», «ἱκανοποιημένοι» – σπανίως κάτι περισσότερο· στήν περίπτωση πού βλέπουν τό «Χριστό» μέ κάποια μορφή, ἀρκοῦνται μόνο στό νά «ἐντρυφήσουν» στούς γνωστούς «διαλόγους» μαζί του πού χαρακτηρίζουν τίς ἐμπειρίες τῆς «χαρισματικῆς» κίνησης. Τό στοιχεῖο τοῦ Θείου καί τοῦ δέους πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιόν του, τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, ἀπουσιάζουν ἀπό τέτοιες ἐμπειρίες.

Θά μπορούσαμε νά παραθέσουμε καί ἄλλα χαρακτηριστικά μίας ἀληθινῆς ἐμπειρίας παραδείσου, ὅπως καταγράφονται εἰδικά στούς Βίους ᾿Ορθοδόξων Ἁγίων· ὅμως ὅσα ἤδη προαναφέραμε ἀρκοῦν γιά νά τή διαχωρίσουν κατηγορηματικά ἀπό τίς σημερινές παρόμοιες ἐμπειρίες. Ὡστόσο, ὁποτεδήποτε τολμᾶμε νά μιλᾶμε γιά τέτοιες μεταρσιωτικές καί ὑπερκόσμιες ἐμπειρίες, θά πρέπει νά ἔχουμε κατά νοῦ ὅτι

ἀπέχουν πολύ ἀπό τό δικό μας χαμηλό ἐπίπεδο αἴσθησης καί ἀντίληψης, καί ὅτι μᾶς δίδονται περισσότερο ὡς ἔμμεσες ἐνδείξεις παρά ὡς πλήρεις περιγραφές αὐτοῦ πού δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά περιγραφεῖ σωστά στήν ἀνθρώπινη γλώσσα. «*Ἅ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.*» (*Πρός Κορινθίους* Α΄ 2:9) [26]

Ἕνα σχόλιο γιά τίς ὁράσεις τῆς κόλασης

Γιά τούς Ὀρθόδοξους πιστούς ἡ πραγματικότητα τῆς κόλασης εἶναι τόσο βέβαιη ὅσο καί αὐτή τοῦ παραδείσου. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς μίλησε ἀρκετές φορές γιά τούς ἀνθρώπους ἐκείνους τούς ὁποίους, ἐπειδή δέν ὑπάκουσαν στίς ἐντολές Του, Ἐκεῖνος θά στείλει *«εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καί τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» (Κατά Ματθαῖον* 25:41)[27]. Σέ μία ἀπό τίς παραβολές Του, περιγράφει τό ζωντανό παράδειγμα τοῦ πλουσίου ὁ ὁποῖος, καταδικασμένος στήν κόλαση ἐξαιτίας τῶν ἀδικημάτων πού διέπραξε στήν ἐπίγεια ζωή, σηκώνει τά μάτια πρός τόν παράδεισο πού ἔχει ἀπολέσει καί ἱκετεύει τόν πατριάρχη Ἀβραάμ πού βρίσκεται ἐκεῖ νά ἐπιτρέψει στόν Λάζαρο, τό ζητιάνο πού περιφρονοῦσε ὅταν ἦταν ζωντανός, νά ἔρθει κοντά του *«ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογί ταύτῃ»*

---

26. «Ἐκεῖνα ποὺ μάτι δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε καὶ νοῦς ἀνθρώπου δὲν συνέλαβε, ἐκεῖνα ποὺ ἑτοίμασε ὁ Θεὸς δι᾿ ἐκείνους ποὺ τὸν ἀγαποῦν.» (*Πρός Κορινθίους* Α΄ 2:9).

27. «Στὴν αἰωνία φωτιά, ποὺ ἔχει ἑτοιμασθῆ διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του» (*Κατά Ματθαῖον* 25:41).

(*Κατά Λουκᾶν* 16:24)[28]. Ὅμως ὁ Ἀβραάμ ἀπαντᾶ ὅτι «*μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται.*» (*Κατά Λουκᾶν* 16:26).[29]

Στήν Ὀρθόδοξη χριστιανική γραμματεία οἱ ὁράσεις τῆς κόλασης εἶναι τόσο συχνές ὅσο καί οἱ ὁράσεις τῶν οὐρανίων καί τοῦ παραδείσου. Τέτοιες ὁράσεις καί ἐμπειρίες, ἀντίθετα μέ τίς ὁράσεις τῶν οὐρανίων, ἐκδηλώνονται πιό συχνά σέ κοινούς ἁμαρτωλούς παρά σέ ἁγίους, καί ὁ σκοπός τους εἶναι πάντα σαφής. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀναφέρει στούς Διαλόγους του: «Ἡ θεϊκή ἀγαθότητα κατά μεγάλη δωρεά τῆς εὐσπλαγχνίας Της οἰκονομεῖ, ὥστε μερικοί ἀκόμη καί μετά τήν ἔξοδο ξαφνικά ξαναγυρίζουν στό σῶμα, καί ἀρχίζουν τελικά νά φοβοῦνται τίς βασάνους τοῦ ἅδη, τώρα πού τίς εἶδαν, κι ἄς μήν πίστευαν προηγουμένως, ὅταν τίς ἄκουγαν»[30]. Περιγράφει κατόπιν διάφορες ἐμπειρίες ἀπό τήν κόλαση καθώς καί τήν ἐντύπωση πού προκάλεσαν σέ ὅσους τίς βίωσαν. Ἕνας ἀσκητής μέ τό ὄνομα Πέτρος, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπό τήν περιοχή τῆς Ἰβηρίας, πέθανε καί εἶδε «τίς τιμωρίες τοῦ ἅδη καί τούς ἀναρίθμητους τόπους τῶν φλογῶν». Ἐπιστρέφοντας ξανά στή ζωή, ὁ Πέτρος περιέγραψε τά ὅσα εἶχαν συμβεῖ γύρω του καί, «ἀπό τότε μέ τόσες ἀγρυπνίες καί νηστεῖες συνέσφιγξε τόν ἑαυτό του, ὥστε τό ὅτι εἶχε δεῖ καί φοβόταν τίς βασάνους τοῦ ἅδη, κι ἄν ἀκόμα τό ἀποσιωποῦσε ἡ γλώσσα, μιλοῦσε γι' αὐτό ἡ πολιτεία του. Ὄντως, κατά θαυμαστή δωρεά τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ διά

---

28. «Νὰ βουτήξῃ τὴν ἄκρη τοῦ δακτύλου του σὲ νερὸ καὶ νὰ δροσίσῃ τὴν γλῶσσα μου, διότι ὑποφέρω μέσα σ' αὐτὴν τὴν φλόγα» (*Κατά Λουκᾶν* 16:24).
29. «Ὑπάρχει μεταξύ μας ἕνα μεγάλο χάσμα» (*Κατά Λουκᾶν* 16:26).
30. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 37, σελ. 349

τοῦ θανάτου του οἰκονομήθηκε τό νά μήν πεθάνει»[31].

Ὁ Αἰδέσιμος Μπήντ, Ἄγγλος χρονικογράφος τοῦ 8ου αἰώνα, ἀναφέρει πῶς ἕνας ἄνθρωπος ἀπό τήν ἐπαρχία τῆς Νορθούμπρια ἐπανῆλθε στή ζωή ἀφοῦ εἶχε ὑπάρξει «νεκρός» γιά μία ὁλόκληρη νύχτα καί κατόπιν διηγήθηκε τήν ἐμπειρία του τόσο ἀπό τόν παράδεισο ὅσο καί ἀπό τήν κόλαση. Στήν κόλαση, βρέθηκε σέ πυκνό σκοτάδι· «πλῆθος σκοτεινές φλόγες ἄρχισαν ξαφνικά νά ἐμφανίζονται συνεχῶς μπροστά μας, μοιάζοντας νά ξεπηδοῦν μέσα ἀπό μία τεράστια ἄβυσσο καί μετά πάλι νά βυθίζονται σ' αὐτήν... Καθώς οἱ πύρινες γλῶσσες ἀνέβαιναν πρός τά πάνω, γέμιζαν μέ τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖες, σάν σπίθες πού πετάγονταν ψηλά μαζί μέ τόν καπνό, μερικές φορές ἐκτοξεύονταν μέ ὁρμή στόν ἀέρα, καί ἄλλες καταποντίζονταν στά βάθη τῆς ἀβύσσου καθώς οἱ ἄχνες τῆς φωτιᾶς ἐξασθενοῦσαν. Ἐπιπλέον, μία ἀπερίγραπτη δυσωδία πού ἀναδιδόταν μαζί μέ αὐτές τίς ἄχνες γέμιζε ὅλον αὐτόν τόν ζοφερό τόπο... ξαφνικά ἄκουσα πίσω μου τόν ἦχο ἑνός ἀφάνταστα φρικιαστικοῦ καί ἀπελπισμένου θρήνου, πού συνοδευόταν ἀπό τραχύ γέλιο... εἶδα ἕνα πλῆθος μοχθηρῶν πνευμάτων νά σέρνουν μαζί τους στά σκοτεινά βάθη τῆς ἀβύσσου πέντε ἀνθρώπινες ψυχές πού οὔρλιαζαν καί θρηνοῦσαν ἐνῶ οἱ δαίμονες γελοῦσαν καί πανηγύριζαν... Ἐν τῷ μεταξύ, μερικά ἀπό τά καταχθόνια πνεύματα ξεπρόβαλαν ἀπό τά φλογισμένα βάθη καί ἔσπευσαν νά μέ περικυκλώσουν, βασανίζοντάς με ἔτσι ὅπως μέ κοιτοῦσαν μέ τά πυρωμένα μάτια τους καί τίς εἰδεχθεῖς φλόγες πού ἔβγαζαν ἀπό τά στόματα καί τά ρουθούνια τους...»[32]

31. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 350.

32. Bede, *A History of the English Church and people,* μτφρ. Leo-Sherley-Price, Penguin Books, 1975, Βιβλίο V, 12, σελ. 290-291.

Στό Βίο τοῦ Στρατιώτη Ταξιότη διαβάζουμε ὅτι, ἀφοῦ οἱ δαιμονικοί «εἰσπράκτορες τελῶν» τόν σταμάτησαν στά τελώνια, τά πονηρά πνεύματα τόν ἅρπαξαν καί ἄρχισαν νά τόν χτυποῦν. Ὅπως διηγήθηκε ὁ ἴδιος: «μέ κατέβασαν στό ἐσωτερικό τῆς γῆς, ἡ ὁποία εἶχε χωριστεῖ στά δύο γιά νά μᾶς δεχθεῖ μέσα της. Μέ ὁδηγοῦσαν μέσα ἀπό στενές εἰσόδους καί περιοριστικά ρήγματα μέ δαιμονική δυσωδία. Ὅταν ἔφτασα στά τρίσβαθα τῆς κόλασης, εἶδα ἐκεῖ τίς ψυχές τῶν ἁμαρτωλῶν, περιορισμένες σέ αἰώνιο σκοτάδι. Ἡ ὕπαρξη σ' αὐτόν τόν τόπο δέν μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ ζωή, ἀφοῦ συνίσταται μόνο ἀπό δυστυχία, δάκρυα πού δέ βρίσκουν παρηγοριά, καί ἕνα ἀπερίγραπτο τρίξιμο δοντιῶν. Στόν τόπο αὐτό ἀκούγεται αἰωνίως ἡ ἀπελπισμένη κραυγή: «Συμφορά μου, συμφορά μου! Ἀλίμονο, ἀλίμονο!» Εἶναι ἀδύνατο νά περιγράψει κανείς ὅλα τά βάσανα πού περιέχει ἡ κόλαση, ὅλα τά μαρτύρια καί τίς ὀδύνες της. Οἱ νεκροί βογκοῦν ἀπό τά βάθη τῆς καρδιᾶς τους, ἀλλά κανείς δέν τούς συμπονᾶ· κλαῖνε καί ὀδύρονται, ἀλλά κανείς δέν τούς παρηγορεῖ· ἱκετεύουν, ἀλλά κανείς δέν τούς δίνει προσοχή καί δέν τούς λυτρώνει. Ἤμουν κι ἐγώ περιορισμένος σέ ἐκεῖνες τίς σκοτεινές περιοχές, γεμάτος ἀπέραντη λύπη, καί ἔκλαιγα ἐπί ἕξι ὧρες μέ πικρά ἀναφιλητά.»[33]

Ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ ἀντίκρισε μία παρόμοια σκηνή στά «κατάβαθα» τῆς γῆς, ὅπου «ἄκουσε ἕνα φρικιαστικό, τρομακτικό καί ἀνείπωτο βογκητό καί κλάμα ἀπό τίς κολασμένες ψυχές. Καί ὁ ἄγγελος τοῦ εἶπε: «Τό μουρμούρισμα καί τό κλάμα πού ἀκοῦς ἐκεῖ κάτω προέρχεται ἀπό τίς ψυχές

---

33. *Βίοι Ἁγίων,* ἔ. ἀ., 28 Μαρτίου· *Eternal Mysteries Beyond the Grave, Jordanville,* Νέα Ὑόρκη 1968, σελ.170.

ἐκεῖνες ἐπί τῶν ὁποίων ἡ εὐσπλαχνία τοῦ Κυρίου δέ θά ἔρθει ποτέ, ἀλλά θά βασανίζονται αἰωνίως μέσα σέ μία ἄσβεστη φλόγα»[34]

Φυσικά, δέ θά πρέπει νά ἐντυπωσιαζόμαστε ὑπέρμετρα ἀπό τίς κυριολεκτικές λεπτομέρειες τέτοιων ἐμπειριῶν, καί θά πρέπει νά προσπαθοῦμε νά ἀποφεύγουμε ἀκόμα περισσότερο κι ἀπ' ὅ,τι στήν περίπτωση τῶν οὐρανίων καί τοῦ παραδείσου νά συνθέτουμε ἕνα «γεωγραφικό προσδιορισμό» τῆς κόλασης μέ βάση αὐτές τίς ἀναφορές. Οἱ δυτικές ἔννοιες τοῦ «καθαρτηρίου» καί τοῦ «προθάλαμου τῆς κόλασης»[35] εἶναι ἀπόπειρες σύνθεσης ἑνός τέτοιου «γεωγραφικοῦ» προσδιορισμοῦ· ὅμως ἡ Ὀρθόδοξη παράδοση γνωρίζει μόνο τή μοναδική πραγματικότητα τῆς κόλασης στόν κάτω κόσμο. Ἐπιπλέον, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ,[36] αὐτό πού βλέπει ὁ ἄνθρωπος στίς ἐμπειρίες τῆς κόλασης εἶναι συχνά μία εἰκόνα τῶν μελλοντικῶν μαρτυρίων καί ὄχι μία κυριολεκτική ἀναπαράσταση τῆς παρούσας κατάστασης ὅσων βρίσκονται στήν κόλαση ἀναμένοντας τήν Τελική Κρίση. Εἴτε ὅμως πρόκειται γιά ἀληθινή θέαση σημερινῶν πραγματικῶν καταστάσεων εἴτε γιά ὅραση τοῦ μέλλοντος, ἡ ἐμπειρία τῆς κόλασης, ὅπως εἶναι καταγεγραμμένη στίς Ὀρθόδοξες πηγές εἶναι ἕνα ἰσχυρό μέσο ἀφύπνισης τοῦ ἀνθρώπου ὥστε νά ἀκολουθήσει τήν ἐν Χριστῷ ζωή, τό μοναδικό τρόπο γιά νά διαφύγει τά αἰώνια μαρτύ-

---

34. *The Letters of Saint Boniface,* ἔ. ἀ., σελ. 28.

35. Σ.τ.Μ: Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο limbo πού προέρχεται ἀπό τό Μεσαιωνικό Λατινικό ὅρο in limbo (στά σύνορα) καί σημαίνει τό χῶρο στίς παρυφές τῆς κολάσεως γιά τίς ψυχές τῶν ἀβάπτιστων παιδιῶν καί τῶν πρό τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντων δικαίων.

36. Βλ. τή δεύτερη ὁμιλία του περί καθαρτηρίου πυρός, στό Παράρτημα Ι , σελ. 320

ρια· καί γι' αὐτόν τό λόγο ὁ Θεός παραχωρεῖ τέτοιες ἐμπειρίες.

Ὑπάρχουν ἄραγε κάποιες συγκρίσιμες ἐμπειρίες κόλασης στή σημερινή βιβλιογραφία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν;

Ὁ Δρ. Μούντυ καί οἱ περισσότεροι ἄλλοι σημερινοί ἐρευνητές δέν ἔχουν συναντήσει σχεδόν καμιά τέτοια ἐμπειρία, ὅπως ἤδη ἔχουμε διαπιστώσει. Σύμφωνα μέ τήν ἑρμηνεία πού δώσαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, τό γεγονός αὐτό ὀφείλεται στή «βολεμένη» πνευματική ζωή τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συχνά δέ φοβοῦνται διόλου τήν κόλαση ἤ δέ γνωρίζουν τίποτε γιά τούς δαίμονες, κι ἔτσι δέν περιμένουν νά ἀντικρίσουν παρόμοιες εἰκόνες μετά θάνατον. Ὡστόσο ἕνα πρόσφατο βιβλίο γιά τή μετά θάνατον ζωή προτείνει μία ἄλλη, πιθανόν ἴσης ἀξίας ἑρμηνεία, ἐνῶ ταυτόχρονα δέν ἀποδέχεται τήν ἄποψη ὅτι ἡ ἐμπειρία τῆς κόλασης εἶναι πράγματι τόσο σπάνια ὅσο φαίνεται. Ἀμέσως παρακάτω θά ἐξετάσουμε περιληπτικά τά εὑρήματα τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Ὁ Δρ. Μόρις Ρόουλινγκς, γιατρός ἀπό τήν πολιτεία τοῦ Τεννεσσῆ μέ εἰδικότητα στήν ἐσωτερική παθολογία καί τά καρδιαγγειακά νοσήματα, ἔχει ὁ ἴδιος ἐπαναφέρει στή ζωή πολλούς ἀνθρώπους πού εἶχαν θεωρηθεῖ «κλινικῶς νεκροί». Οἱ συνεντεύξεις πού πῆρε ἀπό τούς ἀνθρώπους αὐτούς τόν δίδαξαν ὅτι «δέν εἶναι καλές ὅλες οἱ μεταθανάτιες ἐμπειρίες, ἀντίθετα μέ τίς περισσότερες δημοσιευμένες σχετικές περιπτώσεις. Ἡ κόλαση ὑπάρχει ἐπίσης! Ἀφότου συνειδητοποίησα – αὐτήν τήν ἀλήθεια ἄρχισα νά συγκεντρώνω ἀναφορές δυσάρεστων ἐμπειριῶν πού προφανῶς οἱ ἄλλοι ἐρευνητές εἶχαν παραλείψει. Αὐτό συνέβη, νομίζω, ἐπειδή οἱ ἐρευνητές, συνήθως ψυχίατροι, δέν ἔχουν ποτέ ἐπαναφέρει στή ζωή

κάποιον ἀσθενή. Δέν τούς ἔχει δοθεῖ ποτέ ἡ εὐκαιρία νά εἶναι παρόντες σέ μία τέτοια διαδικασία. Οἱ δυσάρεστες ἐμπειρίες πού κατέγραψα στή μελέτη μου ἀποδείχθηκαν τουλάχιστον τόσο συχνές ὅσο καί οἱ εὐχάριστες.[37] Ἔχω διαπιστώσει ὅτι οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἄσχημες ἐμπειρίες σύντομα ἀπωθοῦνται βαθιά στό ὑποσυνείδητο ἤ στήν περιοχή πού βρίσκεται κάτω ἀπό τό κατώφλι τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Φαίνεται ὅτι εἶναι τόσο ὀδυνηρές καί ἐνοχλητικές πού ἀπομακρύνονται ἀπό τή συνειδητή μνήμη ἔτσι ὥστε τό ἄτομο νά θυμᾶται μόνο τίς εὐχάριστες ἐμπειρίες ἤ καμιά ἀπολύτως ἐμπειρία».[38]

Ὁ Δρ. Ρόουλινγκς περιγράφει τό δικό του «μοντέλο» τῶν ἐμπειριῶν κόλασης: «Ὅπως συμβαίνει καί μέ αὐτούς πού εἶχαν καλές ἐμπειρίες, ὅσοι ἀναφέρουν ὅτι εἶχαν κακές ἐμπειρίες δυσκολεύονται νά συνειδητοποιήσουν ὅτι εἶναι νεκροί καθώς παρακολουθοῦν κάποιους ἀνθρώπους νά ἐπεμβαίνουν στά νεκρά τους σώματα. Εἰσέρχονται ἐπίσης σέ μία σκοτεινή δίοδο ἀφοῦ ἀφήσουν τό δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου, ἀντί ὅμως νά βρεθοῦν σέ κάποιο φωτεινό τόπο βρίσκονται σέ ἕνα σκοτεινό, μουντό περιβάλλον ὅπου συναντοῦν ἀλλόκοτους ἀνθρώπους πού μπορεῖ νά ἐνεδρεύουν μέσα στίς σκιές ἤ κατά μῆκος μίας φλεγόμενης πύρινης λίμνης. Ἡ προκαλούμενη φρίκη δέν ἐπιδέχεται καμίας περιγραφῆς καί δύσκολα μπορεῖ νά ἀνακληθεῖ στή μνήμη».[39] Δίνονται διάφορες περιγραφές, μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἀπό «τακτικά μέλη τῆς ἐκκλη-

37. Maurice Rawlings, *Beyond Death's Door,* Thomas Nelson, Inc., Nashville 1978, σελ.. 24-25.

38. Στό ἴδιο, σελ. 65.

39. Στό ἴδιο, σελ. 63-64.

σίας» πού ἐκπλήσσονται ἀπό τό γεγονός ὅτι βρίσκονται σέ μία τέτοια κατάσταση, γιά διαβολάκια καί ἀλλόκοτους γίγαντες πού ἐμφανίζονται, γιά κάθοδο σέ σκοτάδι καί γιά μία πύρινη ζέστη, γιά τεράστιο λάκκο καί ὠκεανό φωτιᾶς.[40]

Γενικά, αὐτές οἱ ἐμπειρίες, λόγω τόσο τῆς σύντομης διάρκειάς τους ὅσο καί τῆς ἀπουσίας ὁδηγούντων ἀγγέλων ἤ δαιμόνων, δέ διαθέτουν τά πλήρη χαρακτηριστικά τῶν γνήσιων ὑπερκόσμιων ἐμπειριῶν, μερικές μάλιστα θυμίζουν ἀρκετά τίς περιπέτειες τοῦ Ρόμπερτ Μόνροου. Παρέχουν, ὡστόσο, ἕνα σημαντικό διορθωτικό παράγοντα στήν εὐρέως ἀναφερόμενη μεταθανάτια ἐμπειρία «παραδείσου» καί «αἴσθησης τέρψης»: ὁ «ἐξωσωματικός» κόσμος δέν εἶναι σέ καμιά περίπτωση ἕνας κόσμος εὐχάριστος καί φωτεινός, καί ὅσοι βίωσαν τή «δαιμονική» πλευρά του προσέγγισαν περισσότερο τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἀπ’ ὅσους νιώθουν μόνο «ἀπόλαυση» εὑρισκόμενοι σέ τέτοια κατάσταση. Οἱ δαίμονες τοῦ ἐναέριου κόσμου ἐκθέτουν ἕνα μέρος τῆς πραγματικῆς τους φύσης σέ αὐτούς, ἀκόμα καί φανερώνοντας ἔμμεσα τά μαρτύρια πού περιμένουν στό μέλλον ὅσους δέν ἔχουν γνωρίσει τόν Χριστό καί δέν ἔχουν ὑπακούσει στίς ἐντολές Του.

40. Στό ἴδιο, σελ. 103-110.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΝΕΑ

Τό νόημα τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Εἰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν,
Οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται.
(Κατά Λουκᾶν 16:31)[1]

Τί «ἀποδεικνύουν» οἱ σύγχρονες μεταθανάτιες ἐμπειρίες;

Ὅπως ἔχουμε δεῖ μέχρι τώρα οἱ «μεταθανάτιες» καί «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, πού τόσο πολύ συζητιοῦνται σήμερα, εἶναι διαφορετικές ἀπό τίς γνήσιες ὑπερκόσμιες ἐμπειρίες πού ἔχουν βιώσει κατά τή διάρκεια τῶν αἰώνων οἱ εὐαρεστοῦντες τό Θεό ἄνθρωποι. Ἐπιπροσθέτως, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες ἔχουν τόσο πολύ ὑπερτονιστεῖ καί γίνει «τῆς μόδας» ὄχι ἐπειδή εἶναι πράγματι «νέες» – ὑπῆρχαν ὁλόκληρες συλλογές παρόμοιων ἐμπειριῶν στήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα – οὔτε κατ' ἀνάγκην ἐπειδή ἐκδηλώνονται μέ μεγαλύτερη συχνότητα τά τελευταῖα χρόνια, ἀλλά κυρίως ἐπειδή ἡ κοινή γνώμη στό δυτικό κόσμο, καί εἰδικά στήν Ἀμερική, εἶναι «ἕτοιμη» γι' αὐτές. Τό ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου φαίνεται νά ἀποτελεῖ

1. «Ἐὰν δὲν ἀκοῦνε τὸν Μωϋσῆν καὶ τοὺς προφήτας, δὲν θὰ πεισθοῦν καὶ ἂν ἀκόμη ἀναστηθῆ κάποιος ἀπὸ τοὺς νεκρούς». (*Κατά Λουκᾶν* 16:31).

τμῆμα μίας εὐρείας ἀντίδρασης κατά τοῦ ὑλισμοῦ καί τῆς ἀπιστίας τοῦ 20οῦ αἰώνα, μία ἔνδειξη ἑνός περισσότερο ἐκτεταμένου ἐνδιαφέροντος γιά τή θρησκεία. Ἀμέσως παρακάτω, θά ἐξετάσουμε τή σημασία αὐτῆς τῆς ἀναζωπύρωσης τοῦ «θρησκευτικοῦ» ἐνδιαφέροντος.

Ἀξίζει ὅμως νά ἀναφέρουμε γιά ἄλλη μία φορά τό τί «ἀποδεικνύουν» αὐτές οἱ ἐμπειρίες ὅσον ἀφορᾶ τήν ἀλήθεια τῆς θρησκείας. Οἱ περισσότεροι ἐρευνητές φαίνεται νά συμφωνοῦν μέ τόν Δρα Μούντυ στό ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἐμπειρίες δέν ἐπιβεβαιώνουν τήν «καθιερωμένη» Χριστιανική ἄποψη γιά τόν παράδεισο·[2] ἀκόμα καί οἱ ἐμπειρίες αὐτῶν πού νομίζουν ὅτι εἶδαν τόν παράδεισο δέν εὐσταθοῦν συγκρινόμενες μέ τίς αὐθεντικές ὁράσεις παραδείσου τοῦ παρελθόντος· ἀκόμα καί οἱ ἐμπειρίες τῆς κόλασης ἀποτελοῦν πιό πολύ «νύξεις» παρά ὁποιοδήποτε εἶδος ἀπόδειξης γιά τήν πραγματική ὕπαρξη τῆς κόλασης.

Θά πρέπει λοιπόν νά χαρακτηριστεῖ ὑπερβολική ἡ δήλωση τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ ὅτι ἡ σύγχρονη ἔρευνα πάνω στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες «θά ἐπιβεβαιώσει αὐτό πού ἔχουμε διδαχθεῖ ἐδῶ καί δυό χιλιάδες χρόνια, ὅτι ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο», καί θά μᾶς βοηθήσει «νά γνωρίσουμε, παρά νά πιστέψουμε» τή ζωή αὐτή[3]. Στήν πραγματικότητα, οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅτι δέν «ἀποδεικνύουν» τίποτε περισσότερο ἀπό τήν ἁπλή ἐπιβίωση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ἔξω ἀπό τό σῶμα καί τήν ἁπλή ὕπαρξη μίας μή ὑλικῆς πραγματικότητας, μήν παρέχοντας ὡστόσο

---

2. Dr. Raymond A. Moody, Jr., Life After Life, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 70, 98 (95, 121)

3. Στό ἴδιο, σελ. 7-8 (δέν περιέχεται στήν ἑλληνική μετάφραση).

καμιά ἀπολύτως πληροφορία γιά τήν περαιτέρω κατάσταση ἤ ἀκόμα καί τήν ὕπαρξη τῆς ψυχῆς στά πρῶτα λίγα λεπτά μετά τό «θάνατο», οὔτε καί γιά τή θεμελιώδη φύση τοῦ μή ὑλικοῦ κόσμου. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες εἶναι πολύ λιγότερο ἱκανοποιητικές ἀπό τίς ἀντίστοιχες ἀναφορές πού συναντοῦμε στή διάρκεια τῶν αἰώνων στούς Βίους Ἁγίων καί σέ ἄλλες Ὀρθόδοξες πηγές· γνωρίζουμε πολύ περισσότερα ἀπό αὐτές τίς τελευταῖες πηγές – ὑπό τόν ὅρο, φυσικά, ὅτι ἐμπιστευόμαστε τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν δώσει τίς πληροφορίες στόν ἴδιο βαθμό πού οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἐμπιστεύονται τούς ἀνθρώπους ἀπό τούς ὁποίους παίρνουν τίς συνεντεύξεις τους. Καί πάλι ὅμως, ἡ βασική μας στάση ἀπέναντι στά τοῦ ἄλλου κόσμου παραμένει πάντα μία στάση *πίστης παρά γνώσης*· μπορεῖ νά γνωρίζουμε μέ μία ἐπαρκή βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει «κάτι» μετά τό θάνατο· ὅμως, τό τί ἀκριβῶς εἶναι, τό πιστεύουμε παρά τό γνωρίζουμε.

Ἐπίσης, τά ὅσα ἡ Δρ Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλοι παρόμοιας νοοτροπίας ἄνθρωποι θεωροῦν ὅτι γνωρίζουν γιά τή μετά θάνατον ζωή, βασιζόμενοι στίς «μεταθανάτιες ἐμπειρίες», βρίσκονται σέ ἀνοικτή ἀντίθεση μέ ὅσα πιστεύουν οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, βασιζόμενοι στήν ἀποκαλυμμένη Ὀρθόδοξη διδασκαλία καθώς καί στίς ἀναφερόμενες στήν Ὀρθόδοξη γραμματεία «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ὅλες οἱ Χριστιανικές μεταθανάτιες ἐμπειρίες ἐπιβεβαιώνουν τήν ὕπαρξη παραδείσου, κόλασης καί κρίσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό, τήν ἀνάγκη μετανοίας καί ἀγώνα, ὅπως καί τό φόβο τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν αἰώνια ἀπώλεια τῆς ψυχῆς του· ἐνῶ οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες ὅπως αὐτές τῶν σαμάνων, τῶν μυημένων στά παγανιστικά μυστήρια καί τῶν μέντιουμ, μοιάζουν

νά ἀναφέρονται σέ μία «χώρα ὑπέρτατης εὐτυχίας» πού βρίσκεται στόν «ἄλλο κόσμο», ὅπου οἱ ἄνθρωποι βιώνουν μόνο εὐχάριστες ἐμπειρίες καί ὅπου δέν ὑπάρχει κρίση ἀλλά μόνο «ἀνάπτυξη» καί συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά φοβᾶται τό θάνατο ἀλλά νά τόν καλωσορίζει ὡς «φίλο» πού τοῦ γνωρίζει τίς ἀπολαύσεις τῆς «μετά θάνατον» ζωῆς.

Ἔχουμε ἤδη συζητήσει σέ προηγούμενα κεφάλαια τή διαφορά ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δυό εἴδη ἐμπειριῶν: ἡ Χριστιανική ἐμπειρία προέρχεται ἀπό τόν πραγματικά ἄλλο κόσμο τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης, ἐνῶ ἡ πνευματιστική προέρχεται μόνο ἀπό τό ἐναέριο τμῆμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τό «ἀστρικό πεδίο» τῶν πεπτωκότων πνευμάτων. Οἱ σημερινές ἐμπειρίες ἀνήκουν καθαρά στή δεύτερη κατηγορία ἀλλά δέ θά μπορούσαμε νά τό γνωρίζουμε αὐτό ἄν δέν εἴχαμε δεχθεῖ ἐπί τῇ βάσει τῆς πίστης μας τή Χριστιανική ἀποκάλυψη περί τῆς φύσης τοῦ ἄλλου κόσμου. Παρομοίως, τό γεγονός ὅτι ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλοι ἐρευνητές ἀποδέχονται ἤ συμμερίζονται μία μή Χριστιανική ἑρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν, δέν ὀφείλεται στό ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες ἀποδεικνύουν τήν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς ἑρμηνείας, ἀλλά στό ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνητές *ἤδη πιστεύουν σέ μία μή Χριστιανική ἑρμηνεία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν.*

Ἑπομένως, ἡ σημασία τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν ἔγκειται στό ὅτι γίνονται εὐρέως γνωστές ἀκριβῶς τή στιγμή πού πρέπει, γιά νά χρησιμεύσουν ὡς «ἐπιβεβαίωση» μίας μή Χριστιανικῆς ἄποψης περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς· χρησιμοποιοῦνται ὡς τμῆμα μίας μή Χριστιανικῆς θρησκευτικῆς κίνησης, τή φύση τῆς ὁποίας θά ἐξετάσουμε τώρα πιό προσεκτικά.

Ἡ σύνδεση μέ τόν ἀποκρυφισμό

Διαπιστώνει κανείς κατ' ἐπανάληψιν, ὅσον ἀφορᾶ τούς ἐρευνητές τῶν «μεταθανάτιων ἐμπειριῶν», μία περισσότερο ἤ λιγότερο φανερή σύνδεσή τους μέ τίς ἀποκρυφιστικές ἰδέες καί μεθόδους. Στό σημεῖο αὐτό μποροῦμε νά ὁρίσουμε τό «ἀπόκρυφο» ὡς ὁτιδήποτε ἀναφέρεται σέ ἐπαφές τοῦ ἀνθρώπου μέ ἀόρατα πνεύματα καί δυνάμεις μέ τρόπο ἀπαγορευμένο ἀπό τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ. Ὅπως διαβάζουμε στό Λευιτικό καί ἀλλοῦ: *«οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθοις καὶ τοῖς ἐπαοιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε, ἐκμιανθῆναι ἐν αὐτοῖς», «καὶ ψυχή, ἣ ἐὰν ἐπακολουθήσῃ ἐγγαστριμύθοις ἤ ἐπαοιδοῖς, ὥστε ἐκπορνεῦσαι ὀπίσω αὐτῶν, ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἐκείνην καὶ ἀπολῶ αὐτὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς»* (*Λευιτικόν* ιθ': 31, κ:6, κλπ).[4] Τίς ἐπαφές αὐτές εἴτε τίς ἀναζητοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὅπως γιά παράδειγμα στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις, εἴτε τίς ὑποκινοῦν τά πεπτωκότα πνεύματα μέ τίς αὐθόρμητες ἐμφανίσεις τους στούς ἀνθρώπους. Τό ἀντίθετο τοῦ «ἀπόκρυφου» εἶναι τό «πνευματικό» ἤ «θρησκευτικό», ὅροι πού ἀναφέρονται σέ ἐκείνη τήν ἐπαφή μέ τό Θεό, τούς ἀγγέλους Του καί τούς ἁγίους Του πού ἔχει ἐπιτραπεῖ ἀπό τό Θεό· ἡ ἐπαφή αὐτή ἐπιτυγχάνεται τόσο μέσω τῆς προσευχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καί μέσω ἀληθινῶν φανερώσεων τοῦ Θεοῦ, καθώς καί ἀγγέλων καί ἁγίων Του, κατά τίς ὁποῖες ἐκδηλώνεται ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ.

---

4. «Δὲν θὰ ἀκολουθήσετε τοὺς ἐγγαστριμύθους καὶ δὲν θὰ προσκολληθῆτε εἰς αὐτούς, ποὺ ψάλλουν μαγικὰς ᾠδάς», «ἐὰν κανεὶς ἀκολουθήσῃ ἐγγαστριμύθους ἤ αὐτοὺς ποὺ ψάλλουν μαγικὰς ᾠδάς, ὥστε ἀρνούμενος τὸν ἀληθινὸν Θεὸν νὰ ἀκολουθῇ ἐκείνους, ἐγὼ θὰ στραφῶ ἐναντίον του καὶ θὰ τὸν ἐξολοθρεύσω ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ του.» (*Λευιτικόν* ιθ': 31, κ':6,).

Ἕνα παράδειγμα τῆς σύνδεσης τῶν ἐρευνητῶν μέ τό ἀπόκρυφο εἶναι ὁ Δρ. Χάνς Χόλτσερ, ὁ ὁποῖος σέ σχετικό βιβλίο του[5] διαπιστώνει ὅτι ἡ σημασία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἔγκειται στό ὅτι ἀνοίγουν στούς ἀνθρώπους τίς πύλες ἐπικοινωνίας μέ τούς νεκρούς, καί καταλήγει ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες παρέχουν στόν ἄνθρωπο τό ἴδιο εἶδος μηνυμάτων πού παρέχουν καί οἱ «νεκροί» στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις. Ὁ Δρ. Μούντυ, καθώς καί ἕνας μεγάλος ἀριθμός σύγχρονων ἐρευνητῶν, ὅπως εἴδαμε, προστρέχουν σέ ἀποκρυφιστικά κείμενα, ὅπως τά γραπτά τοῦ Σβέντενμποργκ καί τή *Θιβετιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν,* προκειμένου νά ἑρμηνεύσουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ὁ Ρόμπερτ Κρούκαλ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἴσως ὁ ἐρευνητής μέ τή μεγαλύτερη ἐπιστημονική προσέγγιση τοῦ θέματος στό χῶρο αὐτό, χρησιμοποιεῖ τίς μεταβιβάσεις μηνυμάτων στά μέντιουμ ὡς μία ἀπό τίς πρωταρχικές πηγές πληροφοριῶν σχετικά μέ τόν «ἄλλο κόσμο». Τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μέ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες πειραματίζονται ἀπροκάλυπτα μέ ἀποκρυφιστικές μεθόδους, φτάνοντας ἀκόμα καί μέχρι τοῦ σημείου νά λαμβάνουν καθοδήγηση καί συμβουλές ἀπό τίς «ἄυλες ὀντότητες» πού συναντοῦν.

Ἡ πιό χαρακτηριστική περίπτωση ἀπό ὅλους αὐτούς τούς ἐρευνητές εἶναι, ἴσως, ἡ γυναίκα πού ἔχει ἐξελιχθεῖ σέ κορυφαία ἐκπρόσωπο τῆς νέας στάσης ἀπέναντι στό θάνατο, ἡ ὁποία ἀναφαίνεται μέσα ἀπό τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: ἡ Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός.

Δέν ὑπάρχει, φυσικά, κανένας Χριστιανός πού νά μή συμμερίζεται τόν σκοπό τόν ὁποῖο ἐπέλεξε νά προασπίσει ἡ

5. Dr. Hans Holzer, *Beyond This Life*, Pinnacle Books, Los Angeles 1977.

Δρ.Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός: μία ἀνθρωπιστική, ἀρωγό στάση πρός τόν ἄνθρωπο πού πεθαίνει, σέ ἀντίθεση μέ τήν ψυχρή, ἀμήχανη, καί πολλάκις τρομαγμένη στάση ἡ ὁποία συχνά κυριαρχεῖ ὄχι μόνο στά νοσοκομεῖα, ἀνάμεσα στούς γιατρούς καί τίς νοσοκόμες ἀλλά ἀκόμα καί ἀνάμεσα σέ κληρικούς οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι κατέχουν τήν «ἀπάντηση» στό ἐρώτημα πού ἐγείρει ἡ πραγματικότητα τοῦ θανάτου. Ἀπό τότε πού ἐκδόθηκε τό βιβλίο της[6], τό ὅλο θέμα τοῦ θανάτου θεωρεῖται πολύ λιγότερο «ταμπού» ἀνάμεσα στούς ἐπαγγελματίες τῆς ἰατρικῆς, συντελώντας, ἐπίσης, στή δημιουργία ἑνός διανοητικοῦ κλίματος εὐνοϊκοῦ γιά συζήτηση περί τοῦ τί συμβαίνει μετά θάνατον, συζήτηση ἡ ὁποία στή συνέχεια πυροδοτήθηκε μέ τή δημοσίευση τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ τό 1975. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τόσο πολλά ἀπό τά σημερινά βιβλία μέ αὐτό τό θέμα συνοδεύονται ἀπό προλόγους ἤ τουλάχιστον κάποια σύντομα σχόλια ἐκ μέρους τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός.

Τό σίγουρο εἶναι ὅτι τό βιβλίο της θά ἀπογοητεύσει ὁποιονδήποτε ἀποδέχεται τήν παραδοσιακή Χριστιανική ἄποψη ὅτι ἡ ἐπίγεια ζωή ἀποτελεῖ δοκιμαστική περίοδο γιά τήν αἰωνιότητα καί ὁ θάνατος τήν εἴσοδο στήν αἰώνια μακαριότητα ἤ τήν αἰώνια δυστυχία, ἀνάλογα μέ τήν πίστη τοῦ κάθε ἀνθρώπου καί τή ζωή του πάνω στή γῆ. Ἡ υἱοθέτηση μίας ἀνθρωπιστικῆς στάσης πρός τόν ἄνθρωπο πού πεθαίνει, ἡ παροχή βοήθειας ὥστε νά «προετοιμαστεῖ» γιά τό θάνατο, χωρίς τήν ἱεράρχηση στήν πρώτη θέση τῆς πίστης στό Χριστό καί τῆς ἐλπίδας γιά τή σωτηρία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ὅταν

6. Dr. Elizabeth Kubler-Ross, *On Death and Dying*, Macmillan Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1969.

τά πάντα ἔχουν γίνει καί εἰπωθεῖ, νά παραμένει ἡ ἀνθρωπότητα στόν ἴδιο καταθλιπτικό κόσμο τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ» στόν ὁποῖο τήν ἔχει περιορίσει ἡ ἀπιστία πού χαρακτηρίζει τή σύγχρονη ἐποχή. Ἡ ἐμπειρία τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ θανάτου μπορεῖ νά γίνει πιό εὐχάριστη ἀπ' ὅ,τι συνήθως εἶναι στά σημερινά νοσοκομεῖα· ἐάν ὅμως ἀπουσιάζει ἡ γνώση τοῦ τί συμβαίνει μετά τό θάνατο, ἤ ἔστω ὅτι *ὑπάρχει* κάτι μετά ἀπ' αὐτόν, τό ἔργο ἀνθρώπων ὅπως ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός περιορίζεται στό ἐπίπεδο τῆς παροχῆς ἀνώδυνων συμβουλῶν στούς ἀνίατα ἀσθενεῖς, χρυσώνοντάς τους τό χάπι, γιά νά τούς κάνουν τουλάχιστον νά νιώσουν ὅτι «κάτι γίνεται γι' αὐτούς».

Ὡστόσο, στήν πορεία τῆς ἔρευνάς της ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός, ἄν καί δέν τό ἀνέφερε στό πρῶτο της βιβλίο, ἔχει πράγματι συγκεντρώσει στοιχεῖα τά ὁποῖα δείχνουν ὅτι ὑπάρχει κάτι μετά τό θάνατο· μάλιστα, στίς συχνές διαλέξεις καί συνεντεύξεις της ἔχει καταστήσει σαφές ὅτι αὐτά πού ἔχει δεῖ εἶναι ἀρκετά ὥστε νά γνωρίζει μέ βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο.

Ὅμως, ἡ κύρια πηγή τῆς «γνώσης» τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός περί τοῦ συγκεκριμένου θέματος δέν εἶναι οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλά οἱ δικές της ἀρκετά ἐντυπωσιακές ἐμπειρίες μέ «πνεύματα». Ἡ πρώτη συνέβη στό γραφεῖο της στό Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγο τό 1967, ὅταν, ἀποθαρρυμένη, σκεφτόταν νά σταματήσει τήν ἔρευνα πού εἶχε πρίν λίγο καιρό ξεκινήσει σχετικά μέ τό θάνατο καί τά τελικά του στάδια. Μία γυναίκα τήν ἐπισκέφθηκε στό γραφεῖο της καί συστήθηκε ὡς ἀσθενής ἡ ὁποία εἶχε πεθάνει δέκα μῆνες πρίν. Ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός ἦταν στήν ἀρχή δύσπιστη, ἀλλά περιγράφει τό πῶς, τελικά, πείστηκε ἀπό τό

«φάντασμα»: «Μοῦ εἶπε ὅτι ἤξερε πώς σκεφτόμουν σοβαρά νά σταματήσω τό ἔργο μου μέ ἀσθενεῖς πού πλησίαζαν τό θάνατο καί ὅτι ἦρθε νά μοῦ πεῖ νά μήν τό κάνω... Ἅπλωσα τό χέρι μου γιά νά τήν ἀγγίξω. Ἔκανα ἕνα τέστ πραγματικότητας. Ἤμουν ἐπιστήμων, ψυχίατρος, καί δέν πίστευα σέ τέτοια πράγματα». Τελικά ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός ἔπεισε τό «φάντασμα» νά γράψει ἕνα σημείωμα, καί ἡ ἀνάλυση γραφικοῦ χαρακτήρα πού ἀκολούθησε ἐπιβεβαίωσε ὅτι ἀνῆκε σέ μία ἀποθανοῦσα ἀσθενή. Ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός ἀναφέρει ὅτι αὐτό τό γεγονός «συνέβη ὅταν βρισκόμουν σέ δίλημμα καί θά εἶχα πάρει λάθος ἀπόφαση ἄν δέν τήν εἶχα ἀκούσει».[7] Οἱ νεκροί, ὅμως, ποτέ δέν ἐμφανίζονται μέ τέτοιον τρόπο ἀνάμεσα στούς ζωντανούς· αὐτή ἡ «ὑπερκόσμια» ὀπτασία, ἐάν ἦταν γνήσια, θά μποροῦσε νά εἶναι ἔργο μόνον ἑνός πεπτωκότος πνεύματος πού εἶχε σκοπό νά παραπλανήσει τό θύμα του. Γιά ἕνα τέτοιο πνεῦμα, ἡ τέλεια ἀπομίμηση τοῦ ἀνθρώπινου γραφικοῦ χαρακτήρα εἶναι κάτι εὔκολο.

Ἀργότερα, οἱ ἐπαφές τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός μέ τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» ἔγιναν πολύ πιό στενές. Τό 1978, μπροστά σέ ἕνα καταγοητευμένο ἀκροατήριο 2.200 ἀτόμων στό Ἄσλαντ, τῆς πολιτείας Ὄρεγκον, διηγήθηκε μέ ποιόν τρόπο ἦρθε γιά πρώτη φορά σέ ἐπαφή μέ τούς «πνευματικούς ὁδηγούς» της. Σέ συγκέντρωση πνευματιστικοῦ τύπου πού εἶχε ἀρκετά μυστηριωδῶς κανονιστεῖ πρός τιμήν της, προφανῶς στή νότια Καλιφόρνια, 75 ἄτομα τραγουδοῦσαν μαζί προκειμένου νά «αὐξήσουν τήν ἐνέργεια στό ἀπαιτού-

7. Συνέντευξη στόν James Pearre τῆς ἐφημερίδας *Chicago Tribune* πού δημοσιεύτηκε στήν *Sunday Examiner and Chronicle* του San Francisco, (14 Νοεμβρίου 1976, Τμῆμα Β′, σελ.7).

μενο ἐπίπεδο γιά τή δημιουργία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Μέ ἐντυπωσίασε καί μέ συγκίνησε τό ὅτι ἔκαναν αὐτά γιά ἐμένα. Πρίν περάσουν δυό λεπτά, εἶδα δυό τεράστια πόδια μπροστά μου. Ἕνας τεράστιος ἄνδρας στεκόταν μπροστά μου». Αὐτός ὁ «ἄνδρας» τῆς εἶπε ὅτι ὁ προορισμός της ἦταν νά διδάξει καί αὐτή ἡ προσωπική ἐμπειρία τῆς χρειαζόταν ὥστε νά πάρει δύναμη καί κουράγιο γιά τό ἔργο της. «Περίπου μισό λεπτό ἀργότερα, ἕνα ἄλλο ἄτομο κυριολεκτικά ὑλοποιήθηκε σέ ἀπόσταση ἑνός περίπου ἑκατοστοῦ ἀπό τά πόδια μου... Κατάλαβα ὅτι αὐτός ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελός μου... Μέ φώναξε Ἴζαμπελ καί μέ ρώτησε ἐάν θυμόμουν τό πῶς, 2000 χρόνια πρίν, εἴχαμε κι οἱ δύο ἐργαστεῖ μέ τό Χριστό». Ἀργότερα, ἕνας τρίτος «ἄγγελος» ἐμφανίστηκε μέ σκοπό νά τῆς διδάξει περισσότερα πράγματα γιά τή «χαρά». «Ἡ γνωριμία μέ τούς πνευματικούς ὁδηγούς μου ἦταν μία ὕψιστη ἐμπειρία, μία ἐμπειρία ἀπολύτως ἀνεπιφύλακτης ἀγάπης. Καί θέλω μόνο νά σᾶς πῶ ὅτι ποτέ δέν εἴμαστε μόνοι. Ὁ καθένας μας ἔχει ἕναν φύλακα ἄγγελο πού δέ βρίσκεται παραπάνω ἀπό μισό μέτρο μακριά του κάθε στιγμή. Καί μποροῦμε νά καταφεύγουμε σέ αὐτά τά πλάσματα. Θά μᾶς βοηθήσουν σίγουρα.»[8]

Σέ συνέδριο ὁλιστικῆς ὑγείας πού διεξήχθη στό Σάν Φρανσίσκο τό Σεπτέμβριο τοῦ 1976, ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός μοιράστηκε μέ ἕνα ἀκροατήριο 2300 γιατρῶν, νοσοκόμων καί ἄλλων ἐπαγγελματιῶν τῆς ἰατρικῆς μία «βαθιά μυστική ἐμπειρία» πού εἶχε βιώσει μόλις τήν προηγούμενη νύχτα, προφανῶς τήν ἴδια ἐμπειρία πού περιέγραψε στό Ἄσλαντ:

8. Ὅπως παρατίθεται ἀπό τήν Gaea Laughingbird στό *Berkeley Monthly,* Ἰούνιος 1978, σελ.39.

«Χτές τή νύχτα, μέ ἐπισκέφτηκε ὁ Σάλεμ, ὁ πνευματικός μου ὁδηγός, καί δυό ἀπό τούς συντρόφους του, ὁ Ἄνκα καί ὁ Γουίλυ. Ἔμειναν μαζί μας μέχρι τίς τρεῖς ἡ ὥρα τό πρωί. Μιλήσαμε, γελάσαμε καί τραγουδήσαμε. Μοῦ μιλοῦσαν καί μέ ἄγγιζαν μέ τήν πιό ἀπίστευτη ἀγάπη καί τρυφερότητα πού θά μποροῦσε κανείς νά φανταστεῖ. Ἦταν ἡ κορυφαία ἐμπειρία τῆς ζωῆς μου». Ἀνάμεσα στό ἀκροατήριο, «καθώς τελείωνε τή διήγησή της, ὑπῆρξε μία στιγμιαία σιωπή καί κατόπιν σύσσωμο σηκώθηκε ὄρθιο σέ ἔνδειξη ἐκτίμησης πρός τό πρόσωπό της. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀκροατηρίου, κυρίως γιατροί καί ἄλλοι ἐπαγγελματίες τῆς ὑγείας, φάνηκε νά ἀναλύεται σέ δάκρυα.»[9]

Εἶναι εὐρέως γνωστό στούς ἀποκρυφιστικούς κύκλους ὅτι οἱ «πνευματικοί ὁδηγοί», οἱ ὁποῖοι, φυσικά, εἶναι τά πεπτωκότα πνεύματα τοῦ ἐναέριου κόσμου, δέ φανερώνονται τόσο εὔκολα, ἐκτός ἐάν τό ἄτομο βρίσκεται σέ ἀρκετά ἐξελιγμένο ἐπίπεδο ἀπό ἄποψη δεκτικότητας γιά ἐπικοινωνία μέ πνεύματα. Ἀλλά ἴσως ἀκόμα σημαντικότερο στοιχεῖο ἀπό τή γνωριμία καί ἐπαφή τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός μέ τά «οἰκεῖα πνεύματα» εἶναι ἡ ἐνθουσιώδης ἀνταπόκριση πού προκάλεσαν οἱ σχετικές περιγραφές της στό κοινό τῶν ἀκροατηρίων της, τό ὁποῖο δέν ἀπαρτιζόταν ἀπό ἀποκρυφιστές καί μέντιουμ, ἀλλά ἀπό συνηθισμένους ἐπαγγελματίες τῆς μεσοαστικῆς τάξης. Σαφῶς πρόκειται γιά ἕνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν»: οἱ ἄνθρωποι ἔχουν καταστεῖ δεκτικοί στίς ἐπαφές μέ τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» καί εἶναι ἕτοιμοι νά ἀποδεχθοῦν τήν ἀποκρυφιστική ἑρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐπαφῶν ἤ

9. Ὅπως παρατίθεται ἀπό τήν Lennie Kronisch στό *Yoga Journal,* Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1976, σελ. 18-20.

ὁποία βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ τή χριστιανική ἀλήθεια.

Πρίν ἀπό εἴκοσι περίπου χρόνια, μεγάλη δημοσιότητα ἔλαβε τό θέμα τῶν σκανδάλων στό κέντρο ἀνάπαυσης καί περισυλλογῆς τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός, τό «Σάντι Νιλάια», στή Νότια Καλιφόρνια. Σύμφωνα μέ ἀναφορές, πολλά ἀπό τά «πρακτικά σεμινάρια» στό Σάντι Νιλάια ἐπικεντρώνονται σέ ξεπερασμένες πνευματιστικές συγκεντρώσεις καί ἕνας ἀριθμός πρώην συμμετασχόντων δήλωσαν ὅτι οἱ συγκεντρώσεις αὐτές ἦταν ἀπατεωνίστικες.[10] Φαίνεται ὅτι οἱ «ἐπαφές μέ πνεύματα» πού περιγράφει ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός ἀντιπροσωπεύουν εὐσεβεῖς πόθους μᾶλλον παρά τήν πραγματικότητα· αὐτό ὅμως δέν ἐπηρεάζει τά ὅσα ἐκείνη καί ἄλλοι διδάσκουν σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή.

Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν

Ἡ διδασκαλία τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλων σύγχρονων ἐρευνητῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς συνοψίζεται σέ πέντε κύρια σημεῖα πού θά ἀναπτύξουμε ἀμέσως παρακάτω. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός διατυπώνει αὐτά τά σημεῖα μέ τή βεβαιότητα τοῦ ἀτόμου πού θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἄμεση ἐμπειρία τοῦ «ἄλλου κόσμου»· ὅμως, καί ἐπιστήμονες ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ, ἄν καί πολύ περισσότερο προσεκτικοί καί ἐπιφυλακτικοί ὡς πρός τό ὕφος τους, τελικά συντελοῦν στό νά προάγεται ἡ ἴδια διδασκαλία. Εἶναι αὐτή ἡ διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς πού διαπερνᾶ τήν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπο-

10. *The San Diego Union*, 2 Σεπτεμβρίου 1979, σελ. A-1,3,6,14.

χῆς ἀπό τά τέλη τοῦ 20οῦ αἰώνα καί κατά περίεργο τρόπο φαίνεται φυσική σέ ὅλους τούς ὀπαδούς της οἱ ὁποῖοι δέν κατέχουν εἰς βάθος καμιά ἄλλη διδασκαλία.

1. *Δέν πρέπει νά φοβόμαστε τό θάνατο.* Ὁ Δρ. Μούντυ γράφει: «Ὡστόσο, ὅλοι τους μοῦ δήλωσαν μέ τόν τρόπο τους πώς δέν ἔνιωθαν πιά φόβο ἀπέναντι στό θάνατο».[11] Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ- Ρός ἀναφέρει: «Τά καταγεγραμμένα περιστατικά ἀποκαλύπτουν ὅτι ἡ διαδικασία τοῦ θανάτου εἶναι ὀδυνηρή, ὅμως ὁ ἴδιος ὁ θάνατος... εἶναι μία ἀπολύτως γαλήνια ἐμπειρία, ἀπαλλαγμένη ἀπό πόνο καί φόβο. Ὅλοι ἀνεξαιρέτως ὅσοι βίωσαν μία τέτοια ἐμπειρία δηλώνουν ὅτι αἰσθάνονταν ἠρεμία καί πληρότητα.»[12] Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι τό χαρακτηριστικό ὅλων ὅσοι παραπλανῶνται ἀπό τά πεπτωκότα πνεύματα εἶναι ἡ βασική ἐμπιστοσύνη πού δείχνουν στίς προσωπικές τους ψυχικές ἐμπειρίες. Κανένα ἀπολύτως στοιχεῖο τῶν σημερινῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν δέν ὑποδηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος θά ἀποτελεῖ μία ἁπλή ἐπανάληψή τους, κι αὐτό ὄχι μόνο γιά λίγα λεπτά, ἀλλά γιά πάντα· αὐτή ἡ πεποίθηση ὅτι οἱ ψυχικές ἐμπειρίες εἶναι εὐχάριστες εἶναι μέρος τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος πού ἐπικρατεῖ σήμερα, καί δημιουργεῖ μία ψευδή αἴσθηση εὐφορίας πού εἶναι ὀλέθρια γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

2. *Δέν ὑπάρχει οὔτε μέλλουσα κρίση οὔτε κόλαση.* Ὅπως ἀναφέρει ὁ Δρ. Μούντυ, μέ βάση τά στοιχεῖα ἀπό τίς συνεντεύξεις του, «ὅλες ἐκεῖνες οἱ παραδοσιακές ἀντιλήψεις γιά τήν τιμωρία πού μᾶς περιμένει στήν ἄλλη ζωή, συνήθως πᾶνε

11. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 68 (92).
12. Δήλωση σέ ρεπορτάζ τῆς Elizabeth Kemf πού δημοσιεύτηκε στήν *East-West Journal,* Μάρτιος 1978, σελ.52.

περίπατο ὕστερα ἀπό μιά μεταθανάτια ἐμπειρία. Κι αὐτό, γιατί ὅσοι εἶχαν τέτοιες ἐμπειρίες διαπίστωσαν μέ κατάπληξή τους, πώς καί ὅταν ἀκόμη ἡ ἀναδρομή στά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς τους ἀποκάλυψε στό φωτεινό ὄν ἀκόμα καί τά μεγαλύτερα ἁμαρτήματά τους, ἐκεῖνο δέν ἀνταποκρίθηκε οὔτε μέ θυμό οὔτε μέ ὀργή, παρά μονάχα μέ κατανόηση καί κάποιες φορές μέ χιοῦμορ.[13] Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός, μέ πιό δογματικό ὕφος, παρατηρεῖ τά ἑξῆς γιά τά ἄτομα ἀπό τά ὁποῖα πῆρε τίς δικές της συνεντεύξεις: «Ὅλοι ἔχουν μία αἴσθηση πληρότητας. Ὁ Θεός δέν κατακρίνει· κατακρίνει ὁ ἄνθρωπος.»[14] Φαίνεται ὅτι δέν περνάει κἄν ἀπό τό νοῦ τέτοιων ἐρευνητῶν ὅτι ἡ ἀπουσία κρίσης στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἴσως εἶναι μία παραπλανητική πρώτη ἐντύπωση ἤ ὅτι ἡ κρίση δέ λαμβάνει χώρα στά πρῶτα λίγα λεπτά μετά τό θάνατο· οἱ ἐρευνητές αὐτοί ἁπλῶς καί μόνον ἑρμηνεύουν τίς ἐμπειρίες σύμφωνα μέ τό θρησκευτικό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τό ὁποῖο δέν ἀποδέχεται τήν πίστη στήν ὕπαρξη κρίσης καί κόλασης.

3. *Ὁ θάνατος δέν εἶναι μία τόσο μοναδική καί τελειωτική ἐμπειρία ὅπως τήν περιγράφει ἡ χριστιανική διδασκαλία, ἀλλά μόνο μία ἀνώδυνη μετάβαση σέ μία «διευρυμένη κατάσταση συνείδησης».* Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός προσδιορίζει τό θάνατο ὡς ἑξῆς: «Ὁ θάνατος εἶναι ἁπλῶς μία ἀποβολή τοῦ φυσικοῦ σώματος, ὅπως ἡ πεταλούδα πού βγαίνει μέσα ἀπό τό κουκούλι. Εἶναι μία μετάβαση σέ μία διευρυμένη κατάσταση συνείδησης, στήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νά ἀντιλαμβάνεται, νά κατανοεῖ, νά γελᾶ, νά ἔχει δυνατότητα

13. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 70 (95).
14. Kemf, ἔ. ἀ., σελ. 52.

πνευματικῆς ἀνάπτυξης καί τό μόνο πράγμα πού χάνει εἶναι αὐτό πού δέ χρειάζεται πιά, δηλαδή τό φυσικό του σῶμα. Εἶναι σάν νά ξεφορτώνεσαι τό χειμωνιάτικο παλτό σου μέ τό πού ἔρχεται ἡ ἄνοιξη... αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ὁ θάνατος»[15]. Θά ἐξηγήσουμε παρακάτω τό πῶς αὐτή ἡ ἄποψη βρίσκεται σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν ἀληθινή χριστιανική διδασκαλία.

4. *Σκοπός τῆς ζωῆς πάνω στή γῆ, καθώς καί τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο, δέν εἶναι ἡ αἰώνια σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μία ἀπεριόριστη διαδικασία «ἐξέλιξης» στήν «ἀγάπη» καί τήν «κατανόηση» καί τήν «αὐτοπραγμάτωση».* Σύμφωνα μέ τό Δρα Μούντυ: «ὅσοι λοιπόν εἶχαν κάποια ἐμπειρία θανάτου, γύρισαν στή ζωή μέ καινούριες ἀντιλήψεις κι ἀπόψεις γιά τό θάνατο. Διαπίστωσαν κοντολογίς πώς ἐκεῖ πέρα δέν ὑπάρχει μιά μονόπλευρη κρίση, καθώς πίστευαν ὥς τότε, παρά ἀναπτύσσεται μιά συνεργασία μέ σκοπό τήν ἠθική τελείωση τοῦ ἀτόμου. Σύμφωνα μέ τίς καινούργιες αὐτές ἀντιλήψεις ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος, κυρίως στούς τομεῖς τῆς γνώσης καί τῆς ἀγάπης, συνεχίζεται κι ὕστερα ἀπό τό θάνατο».[16] Μία τέτοια ἀποκρυφιστική ἄποψη γιά τή μετά θάνατον ζωή δέν προέρχεται ἀπό τίς ἀποσπασματικές ἐμπειρίες πού δημοσιεύονται στίς μέρες μας· προέρχεται, ἀντιθέτως, ἀπό τήν πολύ διαδεδομένη σήμερα ἀποκρυφιστική φιλοσοφία.

5. *Οἱ «μεταθανάτιες» καί οἱ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες συνιστοῦν οἱ ἴδιες μία προετοιμασία γιά τή μετά θάνατον ζωή.* Ἡ παραδοσιακή χριστιανική προετοιμασία γιά τήν αἰώνια ζωή – μέσω τῆς πίστης, τῆς μετάνοιας, τῆς συμμε-

15. Στό ἴδιο σελ. 50.
16. Moody, σελ. 70 (96).

τοχῆς στά Μυστήρια καί τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα – ἔχει ἐλάχιστη σημασία συγκρινόμενη μέ τήν αὐξημένη «ἀγάπη» καί «κατανόηση» πού ἐμφυσοῦν οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες· συγκεκριμένα, ὅπως γιά παράδειγμα στό πρόγραμμα πού ἐπινόησαν σέ συνεργασία οἱ Δρες Κιοῦμπλερ-Ρός καί Ρόμπερτ Μόνροου, μπορεῖ κάποιος νά ἐκπαιδεύσει στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες ἀσθενεῖς πού βρίσκονται στά τελικά στάδια τοῦ θανάτου «ἔτσι ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοί νά ἔχουν σύντομα μία ἀντίληψη γιά τό τί τούς περιμένει στόν ἄλλο κόσμο».[17] Ἕνας ἀπό τούς ἀνθρώπους μέ τούς ὁποίους μίλησε ὁ Δρ. Μούντυ δηλώνει κατηγορηματικά: «Ὁ λόγος πάντως πού ὁ θάνατος δέ μέ φοβίζει πλέον εἶναι ὅτι τώρα ξέρω ποῦ θά πάω, μόλις φύγω ἀπό τούτη τή ζωή, ἐπειδή πῆγα κιόλας ἐκεῖ πέρα».[18] Τί τραγική καί ἀβάσιμη αἰσιοδοξία!

Καθένα ἀπό τά ἀνωτέρω πέντε σημεῖα εἶναι μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνευματισμοῦ τοῦ 19ου αἰώνα ὅπως ἀποκαλύφθηκε ἐκείνη τήν ἐποχή ἀπό τά ἴδια τά «πνεύματα» μέσω τῶν μέντιουμ. Πρόκειται γιά διδασκαλία κυριολεκτικά ἐπινοημένη ἀπό τούς δαίμονες μέ τή μοναδική σαφή πρόθεση νά καταρρίψει τήν παραδοσιακή χριστιανική διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς καί νά μεταβάλει τήν ὅλη ἀντίληψη τῆς ἀνθρωπότητας περί θρησκείας. Ἡ ἀποκρυφιστική φιλοσοφία πού σχεδόν μονίμως συνοδεύει καί «χρωματίζει» τίς σημερινές «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» εἶναι ἁπλῶς μία ἐμφιλοχώρηση σέ ἐκλαϊκευμένη μορφή τοῦ ἀποκρυφιστικοῦ Πνευματισμοῦ τῆς Βικτοριανῆς ἐποχῆς· εἶναι ἕνα σύμπτωμα

17. David R. Wheeler, *Journey to the Other Side,* σελ. 92.
18. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 69 (94).

τῆς ἐξανέμισης τῶν αὐθεντικῶν Χριστιανικῶν ἀντιλήψεων ἀπό τή συνείδηση τῶν λαῶν τῆς Δύσης. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἴδια ἡ «μεταθανάτια» ἐμπειρία δέ συνδέεται μέ τήν ἀποκρυφιστική φιλοσοφία πού διαδίδεται μέσω αὐτῆς· ἡ ἐμπειρία προάγει τή συγκεκριμένη φιλοσοφία ὄχι ἐπειδή τό περιεχόμενό της αὐτό καθ' ἑαυτό εἶναι ἀπόκρυφο, ἀλλά ἐπειδή τά βασικά ἐχέγγυα καί ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ πού κάποτε προφύλασσαν τούς ἀνθρώπους ἀπό μία τέτοια ξένη φιλοσοφία ἔχουν σήμερα σέ μεγάλο βαθμό ἐκλείψει, καί σχεδόν ὁποιαδήποτε ἐμπειρία τοῦ «ἄλλου κόσμου» θά χρησιμοποιεῖται στό ἑξῆς γιά τήν προαγωγή τοῦ ἀποκρυφισμοῦ. Στό 19ο αἰώνα μόνο μερικοί ἐλευθερόφρονες ἤ ἀφορισμένοι πίστευαν στήν ἀποκρυφιστική φιλοσοφία· ὅμως σήμερα εἶναι τόσο πολύ διαδεδομένη ὥστε καθένας ὁ ὁποῖος δέν ἀσπάζεται συνειδητά μία δική του φιλοσοφία συνήθως τήν ἀποδέχεται τελείως «φυσικά».

Τό «μήνυμα» τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Γιατί ὅμως, τελικά, οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες συζητιοῦνται τόσο πολύ σήμερα, καί ποιά ἡ σημασία τους ὡς σημεῖα τοῦ «πνεύματος τῶν καιρῶν»; Ὁ πιό φανερός λόγος γι' αὐτό εἶναι ἡ ἐφεύρεση κατά τά τελευταῖα χρόνια νέων τεχνικῶν ἀνάνηψης τῶν «κλινικῶς νεκρῶν» ἀτόμων, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν νά ὑπάρχουν ἀναφορές τέτοιων ἐμπειριῶν συχνότερα ἀπό ποτέ ἄλλοτε. Τό παραπάνω γεγονός σαφῶς βοηθᾶ νά ἑρμηνεύσουμε τήν ποσοτική αὔξηση τῶν μαρτυριῶν γιά «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, δέν ἐπαρκεῖ ὅμως καθόλου ὥστε νά ἑρμηνεύσει τήν ἐπίδραση τῶν ἐμπειριῶν

αὐτῶν στή στάση τῆς ἀνθρωπότητας ὡς πρός τά πνευματικά ζητήματα καί στήν ἀλλαγή τῆς ἄποψης γιά τή μετά θάνατον ζωή στήν ὁποία συντελοῦν. Μία βαθύτερη ἑρμηνεία ἐντοπίζεται στήν ὁλοένα καί περισσότερο θετική στάση καί εὐαισθησία τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στίς «πνευματικές» καί «ψυχικές» ἐμπειρίες γενικά, κάτω ἀπό τή σημαντικά αὐξανόμενη ἐπιρροή τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν ἀφενός, καί τή φθίνουσα παρακμάζουσα ἐπικράτηση τόσο τοῦ οὑμανιστικοῦ ὑλισμοῦ ὅσο καί τῆς χριστιανικῆς πίστης. Γιά μία ἀκόμη φορά, ἡ ἀνθρωπότητα ὁδηγεῖται στήν ἀποδοχή τῆς δυνατότητας ἐπικοινωνίας μέ κάποιον «ἄλλο κόσμο».

Ἐπίσης, αὐτός ὁ «ἄλλος κόσμος» *φαίνεται διάνοικτος πρός μία ἀνθρωπότητα πού ἐπιθυμεῖ διακαῶς νά τόν βιώσει.* Ἡ «ἔκρηξη ἀποκρυφισμοῦ» τῶν τελευταίων χρόνων ἔχει προκληθεῖ ἀπό – καί μέ τή σειρά της συνετέλεσε ὥστε νά προκληθεῖ ἐκ νέου – μία θεαματική αὔξηση τῶν κάθε εἴδους σύγχρονων «παραφυσικῶν» ἐμπειριῶν. Οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, κατά τίς ὁποῖες ὑπάρχει ἐλάχιστη ἤ καί καθόλου συνειδητή ἐπιθυμία γιά ἐπαφή μέ τόν «ἄλλο κόσμο», βρίσκονται στό ἕνα ἄκρο τοῦ φάσματος αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν· στό ἄλλο βρίσκονται οἱ δραστηριότητες τῆς σύγχρονης μαγείας καί τοῦ σατανισμοῦ, οἱ ὁποῖες διακρίνονται ἀπό μία συνειδητή ἀπόπειρα ἐπαφῆς ἀκόμα καί ὑπηρέτησης τῶν δυνάμεων τοῦ «ἄλλου κόσμου»· καί κάπου ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δυό ἄκρα ἐντάσσονται οἱ μυριάδες παραλλαγές τῶν σημερινῶν ψυχικῶν ἐμπειριῶν, ἀπό τό «λύγισμα τῶν κουταλιῶν» τοῦ Γιούρι Γκέλλερ καί τίς παραψυχολογικές ἐμπειρίες σέ «ἐξωσωματικά» ταξίδια καί ἄλλα παρόμοια, ἕως τίς UFO-ἐπαφές καί ἀπαγωγές. Εἶναι σημαντικό τό ὅτι πολλές ἀπό τίς «παραφυσικές» ἐμπειρίες βιώνονται ἀπό «Χριστιανούς», καί

ἕνα εἶδος αὐτῶν, οἱ λεγόμενες «χαρισματικές», εἶναι εὐρέως ἀποδεκτό ὡς γνήσια Χριστιανικό φαινόμενο.[19] Ὡστόσο, στήν πραγματικότητα, ἡ ἀνάμειξη τῶν «Χριστιανῶν» σέ ὅλες αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀποτελεῖ ἁπλῶς μία ἐντυπωσιακή ἔνδειξη τοῦ πόσο πολύ ἔχει ἐκλείψει στίς μέρες μας ἡ χριστιανική ἑρμηνεία τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἐμπειριῶν.

Ὁ ἀποθανών Ἄρθουρ Φόρντ, ἀπό τά πιό ἀξιόλογα μέντιουμ τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἕνα πρόσωπο πρός τό ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος ὁ αὐξανόμενος σεβασμός ἐκ μέρους τόσο «Χριστιανῶν» ὅσο καί ἄθεων οὑμανιστῶν ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν», προέβη σέ ἕναν ἀποκαλυπτικό ὑπαινιγμό σχετικά μέ τή σημασία τόσο τῆς αὐξανόμενης ἀποδοχῆς τῶν ἀπόκρυφων ἐμπειριῶν ὅσο καί τῆς ἐπίσης αὐξανόμενης δεκτικότητας πρός αὐτές : «Ἡ ἐποχή τοῦ ἐπαγγελματία μέντιουμ ὁδεύει πρός τό τέλος της. Χρησιμεύσαμε ὡς πειραματόζωα. Μέσω ἡμῶν, οἱ ἐπιστήμονες ἀπέκτησαν κάποιες γνώσεις σχετικά μέ τίς ἀναγκαῖες συνθῆκες γιά νά συμβεῖ ἡ ἐπαφή μέ τόν κόσμο τῶν πνευμάτων».[20] Μέ ἄλλα λόγια: ἡ ἀπόκρυφη ἐμπειρία, μέχρι πρότινος περιορισμένη σέ λίγους «μυημένους» ἔχει γίνει προσβάσιμη σέ χιλιάδες κοινούς θνητούς. Φυσικά, αὐτό δέν ὀφείλεται πρωτίστως στήν ἐπιστήμη, ἀλλά στήν αὐξανόμενη ἀποξένωση τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό τό Χριστιανισμό καί τή δίψα της γιά πρωτόγνωρες «θρησκευτικές

19. Μία ἐξέταση τῆς «χαρισματικῆς» κίνησης ὡς μεντιουμιστικοῦ φαινομένου περιέχεται στό βιβλίο τοῦ π. Σεραφείμ Ρόουζ *Orthodoxy and the religion of the future*, St.Herman Monastery Press 1979, κεφ.7.
Τό βιβλίο κυκλοφορεῖ στήν Ἑλλάδα μέ τίτλο: *Ἡ Ὀρθοδοξία καί ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος*, μτφρ.Μαρίας Δημητριάδου, Ἐκδ. «Ἐγρήγορση», Ἀθήνα 2000.

20. *Psychics,* ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ *Psychic Magazine*, Harper & Row, Νέα Ὑόρκη 1972, σελ. 23.

ἐμπειρίες». Πρίν ἀπό ἕναν αἰώνα περίπου, μόνο τά μέντιουμ καί διάφοροι περιθωριακοί πού συμμετεῖχαν σέ θρησκευτικές λατρεῖες ἔρχονταν σέ ἐπαφή μέ «πνευματικούς ὁδηγούς», ἐπιδίδονταν σέ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, ἤ «λαλοῦσαν γλῶσσες»· σήμερα αὐτές οἱ καταστάσεις ἔχουν γίνει σχετικά συχνές καί ὅλα τά κοινωνικά στρώματα τίς δέχονται σάν κάτι συνηθισμένο.

Αὐτή ἡ ἀξιοσημείωτη αὔξηση ἐμπειριῶν τοῦ «ἄλλου κόσμου» στίς μέρες μας ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα ἕνα ἀπό τά σημεῖα τοῦ ἐπερχόμενου τέλους αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, ἀφοῦ περιγράφει διάφορες ὁράσεις καί ἐμπειρίες τῆς μετά θάνατον ζωῆς στούς *Διαλόγους* του, παρατηρεῖ ὅτι «μέ ξεκάθαρες ἀποκαλύψεις καί φανερώσεις ὁ μέλλων αἰώνας δείχνει νά παρουσιάζεται καί νά διανοίγεται σέ μᾶς... ὅσο ὁ παρών αἰώνας πλησιάζει στό τέλος του, τόσο ὁ μέλλων αἰώνας λόγω τῆς ἴδιας τῆς ἐγγύτητας σάν νά ἀγγίζεται ἤδη κάπως καί διανοίγεται μέ ὅλο καί πιό ἔκδηλα σημεῖα... τό τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀναμιγνύεται μέ τήν ἀρχή τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.»[21]

Ἐντούτοις ὁ ἅγ. Γρηγόριος προσθέτει ὅτι ἀκόμα καί διά μέσου αὐτῶν τῶν ὁράσεων καί ἀποκαλύψεων – πολύ πιό συχνῶν στήν ἐποχή μας ἀπ’ ὅ,τι στή δική του – ἔχουμε μία ἀτελή ἀντίληψη τῶν ἀληθειῶν τῆς μελλοντικῆς ζωῆς, ἐπειδή «κατά τόν ἴδιο τρόπο πού, ὅταν τελειώνει ἡ νύκτα καί ἀρχίζει νά ἀνατέλλει ἡ ἡμέρα, πρίν τήν ἀνατολή τοῦ ἥλιου, κατά κάποιο τρόπο ἀνακατεύονται μαζί τό σκοτάδι μέ τό φῶς...

21. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι,* μτφρ. Στεφάνου δ.μ., μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου, «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 43, σελ. 348.

εἶναι σάν νά βλέπουμε τό θολό εἴδωλό τους μπροστά στόν ἥλιο σέ κάποια χαραυγή τοῦ νοῦ μας».[22] Πράγματι, πόσο ἰσχύει κάτι τέτοιο γιά τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες! Ποτέ ἄλλοτε ἡ ἀνθρωπότητα δέν εἶχε στή διάθεσή της τόσο ἐντυπωσιακές καί σαφεῖς ἀποδείξεις – ἤ τουλάχιστον «ἐνδείξεις» – περί τῆς ὕπαρξης ἑνός ἄλλου κόσμου, περί τῆς συνέχισης τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, περί τῆς ὕπαρξης μίας ψυχῆς ἡ ὁποία ἐπιζεῖ καί μάλιστα ἔχει ἀκόμα περισσότερο διευρυμένη ἀντίληψη μετά τό θάνατο. Γιά ἕναν ἄνθρωπο μέ σαφή κατανόηση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, οἱ σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες δέν μποροῦν νά ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρά μία ἐντυπωσιακή ἐπιβεβαίωση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας σχετικά μέ τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο· ἀκόμα καί οἱ σημερινές ἀπόκρυφες ἐμπειρίες δέν ἐπιβεβαιώνουν τίποτε ἄλλο παρά τήν ὕπαρξη καί τή φύση τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

Ὅμως γιά τούς ὑπόλοιπους, συμπεριλαμβανομένων τῶν περισσότερων ἀπό αὐτούς πού ἀκόμα ἀποκαλοῦν τούς ἑαυτούς τους χριστιανούς, ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες, ἀντί νά ἑδραιώνουν μέσα τους τίς ἀλήθειες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀντιθέτως τούς ἀποπροσανατολίζουν ἀπό τήν ὀρθή πίστη καί διδασκαλία, προετοιμάζοντας τό ἔδαφος γιά τήν ἐπερχόμενη βασιλεία τοῦ ἀντίχριστου. Πράγματι, ἀκόμα καί αὐτοί πού ἐπιστρέφουν ἀπό τούς «νεκρούς» σήμερα δέν μποροῦν νά πείσουν τήν ἀνθρωπότητα νά μετανοήσει: *«Εἰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ*

22. Στό ἴδιο σελ. 368.

νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται» (*Κατά Λουκᾶν* 16:31).[23] Τελικά, μόνον ὅσοι ἔχουν πίστη στό «Μωϋσῆ καί τούς Προφῆτες», δηλαδή στήν πληρότητα τῆς ἀποκαλυμμένης ἀλήθειας, εἶναι ἱκανοί νά κατανοήσουν τό ἀληθινό νόημα τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν. Αὐτό πού ἡ ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα «διδάσκεται» ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες δέν εἶναι ἡ ἀνάγκη γιά μετάνοια καί τό δεδομένο τῆς ἐγγύτητας τῆς κρίσης τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἕνα περίεργο, σαγηνευτικό νέο «εὐαγγέλιο» εὐχάριστων «ὑπερκόσμιων» ἐμπειριῶν καί ἡ κατάργηση τοῦ φόβου θανάτου, ἑνός αἰσθήματος πού ὁ Θεός δημιούργησε, ὥστε νά ἀφυπνίσει τόν ἄνθρωπο σχετικά μέ τήν πραγματική ὕπαρξη τοῦ ἀληθινοῦ ἄλλου κόσμου τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης.

Ὁ Ἄρθουρ Φόρντ καθιστᾶ ἐντελῶς σαφές ὅτι ἡ ὅλη ἀποστολή του ὡς μέντιουμ, ὅπως ἐπίσης καί κάθε ἄλλου μέντιουμ, ἦταν νά «χρησιμοποιήσω ὅλα τά ἰδιαίτερα χαρίσματα πού μοῦ δόθηκαν ὥστε νά ἀπομακρύνω διά παντός τή σκιά τοῦ φόβου τοῦ θανάτου ἀπό τό μυαλό τῶν ἀνθρώπων.»[24] Ἴδιο εἶναι καί τό μήνυμα τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός, ἀλλά καί τό «ἐπιστημονικό» συμπέρασμα ἐρευνητῶν ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ: «ὁ "ἄλλος κόσμος" εἶναι εὐχάριστος, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά τρέμει τήν εἴσοδό του σέ αὐτόν». Πρίν δύο αἰῶνες ὁ Ἐμάνιουελ Σβέντενμποργκ συνόψισε τήν «πνευματικότητα» ὅσων πιστεύουν σέ ἕναν τέτοιον κόσμο ὡς ἑξῆς: «Μοῦ ἐπετράπη νά ἀπολαύσω ὄχι μόνον τίς χαρές τοῦ σώματος καί τῶν αἰσθήσεων, ὅπως οἱ ἄνθρωποι πού ζοῦν στόν κόσμο μας,

23. «Ἐὰν δὲν ἀκοῦνε τὸν Μωϋσῆν καὶ τοὺς προφήτας, δὲν θὰ πεισθοῦν καὶ ἂν ἀκόμη ἀναστηθῆ κάποιος ἀπὸ τοὺς νεκρούς» (*Κατά Λουκᾶν* 16:31).
24. Arthur Ford, *The Life Beyond Death,* G.P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη,1971, σελ.153.

ἀλλά ἐπίσης μοῦ ἐπετράπη νά ἀπολαύσω τέτοιες εὐδαιμονίες καί ἡδονές τῆς ζωῆς πού, πιστεύω, κανένας ἄνθρωπος σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο δέν εἶχε ποτέ πρίν ἀπολαύσει, καί πού ἦταν πιό ἔντονες καί πιό ἐξαίσιες ἀπ’ ὅσο κανείς θά μποροῦσε ποτέ νά φανταστεῖ καί νά πιστέψει... Πιστέψτε με, ἐάν ἤξερα ὅτι ὁ Κύριος θά μέ καλοῦσε κοντά Του αὔριο, θά φώναζα τούς μουσικούς νά παίξουν σήμερα γιά μένα, ὥστε γιά μία ἀκόμα φορά νά εἶμαι πραγματικά χαρούμενος σέ αὐτόν τόν κόσμο». Ὅταν προεῖπε τήν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου του στή σπιτονοικοκυρά του, ἦταν τόσο εὐχαριστημένος «σάν νά ἐπρόκειτο νά φύγει γιά διακοπές, νά πάει σέ κάποια γιορτή.»[25]

Θά ἀντιπαραθέσουμε τώρα αὐτήν τή στάση μέ τήν ἀληθινή χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο στή διάρκεια τῶν αἰώνων καί θά διαπιστώσουμε ὡς συνέπεια πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι γιά τήν ψυχή ἡ ἔλλειψη διάκρισης ὅσον ἀφορᾶ τίς «πνευματικές ἐμπειρίες», ἡ ἀπόρριψη τῶν ἐχεγγύων πού παρέχει ἡ χριστιανική διδασκαλία!

Ἡ Χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο

Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία γιά τή μετά θάνατον ζωή, παρότι καταλήγει νά ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, ἐντούτοις ἔχει πράγματι ὡς ἀφετηρία μία ἀναμφισβήτητη Χριστιανική ἀλήθεια: ὅτι ὁ θάνατος τοῦ σώματος δέν ἀποτελεῖ τό τέλος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀλλά μόνον τήν ἀρχή μίας νέας κατάστασης γιά τήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, ἡ ὁποία συνεχίζει τήν ὕπαρξή της ἀνεξάρτητα ἀπό τό

25. Ὅπως παρατίθεται στό βιβλίο τοῦ George Trobridge, *Swedenborg: Life and Teaching,* Swedenborg Foundation, Νέα. Ὑόρκη 1968, σελ. 175, 276.

σῶμα. Ὁ θάνατος, πού δέ δημιουργήθηκε ἀπό τό Θεό ἀλλά ἐπῆλθε στή δημιουργία ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ στόν παράδεισο, εἶναι ἡ πιό ἐντυπωσιακή μορφή μέ τήν ὁποία ἐκδηλώνεται ἡ πεπτωκυῖα φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρός τήν αἰωνιότητα ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπό τό πῶς ἀντιμετωπίζει τόν δικό του θάνατο καί τό πῶς προετοιμάζεται γι' αὐτόν.

Ἡ ἀληθινή Χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο ἐμπεριέχει στοιχεῖα τόσο φόβου ὅσο καί ἀβεβαιότητας, ἀκριβῶς αὐτά τά αἰσθήματα πού ὁ ἀποκρυφισμός ἐπιδιώκει νά ἀκυρώσει. Ὡστόσο, στή Χριστιανική στάση ἀπουσιάζει παντελῶς ὁ ἀπελπισμένος φόβος πού μπορεῖ νά αἰσθάνονται αὐτοί πού πεθαίνουν χωρίς νά ἐλπίζουν καθόλου σέ μία αἰώνια ζωή· ὁ χριστιανός, ἔχοντας ἀναπαυμένη τή συνείδησή του πλησιάζει τό θάνατο χωρίς ταραχή καί, ἀνάλογα μέ τό πόση χάρη ἔχει δεχθεῖ ἀπό τό Θεό, ἀκόμα καί μέ μία ὁρισμένη αἴσθηση βεβαιότητας. Ἄς δοῦμε τώρα τά παραδείγματα χριστιανικοῦ θανάτου ἀπό δύο ἅγιους γέροντες πού ἔζησαν στήν ἔρημο τῆς Αἰγύπτου τόν 5ο αἰώνα:

«Ἐνῶ δέ σίμωνε ἡ κοίμησή του, ἔμεινε τρεῖς μέρες ἔχοντας ἀνοιχτά τά μάτια καί ἀκίνητα. Καί τόν σκούντησαν οἱ ἀδελφοί, λέγοντας: "Ἀββά Ἀγάθων, ποῦ εἶσαι;". Τούς λέγει: "Μπροστά στό κριτήριο τοῦ Θεοῦ στέκομαι". Τοῦ λέγουν: "Καί σύ φοβᾶσαι, πάτερ;" Τούς ἀπαντᾶ: "Βέβαια, ἔβαλα ὅλη μου τή δύναμη γιά νά φυλάξω τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά ἄνθρωπος εἶμαι. Ποῦθε νά ξέρω ἄν ὁ κόπος μου ὑπῆρξε θεάρεστος;" Τοῦ λέγουν οἱ ἀδελφοί: "Δέν ἔχεις πεποίθηση ὅτι ὁ κόπος σου ἦταν σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ;". Τούς ἀπαντᾶ ὁ γέρων: "Δέν ἔχω βεβαιότητα, πρίν συναντηθῶ μέ τό Θεό. Γιατί ἀλλιῶς κρίνει ὁ Θεός καί ἀλλιῶς οἱ ἄνθρωποι".

Καί καθώς ἤθελαν νά τοῦ πάρουν καί ἄλλα λόγια, τούς λέγει: "Κάνετέ μου τή χάρη, μή μοῦ μιλᾶτε πλέον, γιατί εἶμαι ἀπασχολημένος. Καί παρέδωσε τό πνεῦμα μέ χαρά. Καί τόν ἔβλεπαν νά τούς φεύγει, καθώς κάποιος ἀσπάζεται τούς φίλους καί ἀγαπημένους του».[26]

Ἀκόμα καί μεγάλοι ἅγιοι πού πεθαίνουν ἐν τῷ μέσῳ ἔκδηλων σημείων τῆς Θείας Χάριτος διατηροῦν μία νηφαλιότητα καί ταπεινοφροσύνη ὅσον ἀφορᾶ τή δική τους σωτηρία.

« Ἔλεγαν γιά τόν Ἀββά Σισώη, ὅτι, ὅταν ἔμελλε νά τελευτήση καί κάθονταν οἱ πατέρες γύρω του, ἔλαμψε τό πρόσωπό του σάν τόν ἥλιο. Καί τούς λέγει: "Νά, ὁ Ἀββάς Ἀντώνιος ἦλθε". Καί μετά ἀπό λίγο, λέγει: "Νά, ἡ χορεία τῶν προφητῶν ἦλθε". Καί πάλι τό πρόσωπό του περίσσια ἔλαμψε καί εἶπε: "Νά, ἡ χορεία τῶν ἀποστόλων ἦλθε". Καί ἔλαμψε πάλι τό πρόσωπό του πιό πολύ. Καί ἰδού, ἦταν σάν νά μιλοῦσε μέ κάποιους. Καί τόν ρώτησαν οἱ γέροντες, λέγοντας: "Μέ ποιόν μιλᾶς, πάτερ;". Καί ἐκεῖνος εἶπε: "Νά, οἱ Ἄγγελοι ἦλθαν νά μέ πάρουν καί παρακαλῶ νά μέ ἀφήσουν γιά νά μετανοήσω λίγο ἀκόμη". Καί τοῦ λέγουν οἱ γέροντες: "Δέν ἔχεις ἀνάγκη νά μετανοήσης, πάτερ". Καί τούς εἶπε ὁ γέρων: "Σᾶς βεβαιώνω, ὅτι δέν βλέπω νά ἔχω κάμει ἀρχή". Καί πληροφορήθηκαν ὅλοι ὅτι εἶναι τέλειος. Καί πάλι, ξαφνικά, ἔγινε τό πρόσωπό του σάν τόν ἥλιο. Καί φοβήθηκαν ὅλοι. Καί τούς λέγει: "Βλέπετε, ὁ Κύριος ἦλθε καί λέγει: Φέρτε μου τό σκεῦος τῆς ἐρήμου". Καί εὐθύς παρέδωσε τό πνεῦμα. Καί ἔγινε σάν ἀστραπή. Καί γέμισε ὅλο τό κελλί ἀπό εὐωδία.»[27]

---

26. *Εἶπε Γέρων…*, Τό «Γεροντικόν» σέ νεοελληνική ἀπόδοση ὑπό Βασιλείου Πέντζα, Ἐκδ. «Ἀστήρ» Ἀλ. καί Ἐ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1992, σελ. 38.
27. Στό ἴδιο, σελ. 246.

Πόσο διαφέρει αὐτή ἡ νηπτική χριστιανική στάση συγκρινόμενη μέ τήν ἐπιπόλαιη στάση μερικῶν μή Ὀρθόδοξων σημερινῶν Χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ὅτι εἶναι ἤδη «σεσωσμένοι» καί ὅτι δέν πρόκειται κἄν νά ὑποστοῦν τήν κρίση ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἑπομένως δέν ἔχουν κανένα λόγο νά φοβοῦνται τό θάνατο. Μία τέτοια στάση, εὐρέως διαδεδομένη μεταξύ τῶν σημερινῶν Προτεσταντῶν, στήν πραγματικότητα δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἀποκρυφιστική ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά φοβᾶται τό θάνατο ἐπειδή δέν ὑπάρχει αἰώνια καταδίκη· ἀναμφισβήτητα, ἄν καί ἀκουσίως, ἡ ἰδέα αὐτή ἔχει συντελέσει στή διαμόρφωση τῆς ἀνωτέρω στάσης. Τόν 11ο αἰώνα, στά Ἑρμηνευτικά του σχόλια στά Εὐαγγέλια, καί συγκεκριμένα στό Κατά Ματθαῖον 22:14 "*Πολλοὶ γὰρ εἰσὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί* ",[28] ὁ ὅσιος Θεοφύλακτος ἀπό τή Βουλγαρία ἔγραψε: «Πολλοί ἄνθρωποι ἐξαπατοῦν τόν ἑαυτό τους μέ μία μάταιη ἐλπίδα· νομίζουν ὅτι θά κληρονομήσουν τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καί θά ἑνωθοῦν μέ τό χορό τῶν ἀναπαυόμενων στό ὕψος τῶν ἀρετῶν, ἔχοντας ὑπερβολική ἰδέα γιά τόν ἑαυτό τους. Πολλοί καλοῦνται, ἀφοῦ ὁ Θεός καλεῖ πολλούς, μᾶς καλεῖ, μάλιστα, ὅλους· ὅμως λίγοι εἶναι οἱ ἐκλεκτοί, λίγοι σώζονται, λίγοι εἶναι ἄξιοι νά τούς ἐπιλέξει ὁ Θεός».

Ἡ ὁμοιότητα μεταξύ τῆς ἀποκρυφιστικῆς φιλοσοφίας καί τῆς κοινῆς Προτεσταντικῆς ἄποψης ἀποτελεῖ ἴσως τόν κύριο λόγο γιά τόν ὁποῖο ἔχουν ἀποβεῖ τόσο ἀνεπιτυχεῖς οἱ ἀπόπειρες μερικῶν Εὐαγγελικῶν Προτεσταντῶν[29] νά κρίνουν τίς

28. «Διότι πολλοὶ εἶναι οἱ καλεσμένοι, ὀλίγοι ὅμως εἶναι οἱ ἐκλεκτοί.» (*Κατά Ματθαῖον* 22:14).

29. Βλ. Βιβλιογραφία.

σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἀπό τήν ἄποψη τοῦ «Βιβλικοῦ Χριστιανισμοῦ». Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἔχουν χάσει ἕνα τόσο μεγάλο μέρος τῆς παραδοσιακῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιά τή μετά θάνατον ζωή, τόν ἐναέριο κόσμο, καί τά ἔργα καί τίς πλάνες τῶν δαιμόνων, πού οἱ κριτικές τους εἶναι συχνά ἀσαφεῖς καί αὐθαίρετες· ἐπίσης ἡ ἱκανότητα διάκρισης τῶν ἐμπειριῶν πού ἐκδηλώνονται σέ αὐτόν τόν κόσμο πολλές φορές δέν εἶναι καλύτερη ἀπό αὐτήν τῶν κοσμικῶν ἐρευνητῶν καί τούς ὁδηγεῖ νά ἐξαπατηθοῦν ὅπως κι ἐκεῖνοι ἀπό ἀπατηλές «χριστιανικές» ἤ «Βιβλικές» ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου.

Ἡ ἀληθινή χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο βασίζεται σέ μία ἐπίγνωση τῶν κρίσιμων διαφορῶν ἀνάμεσα σέ αὐτήν καί τήν ἄλλη ζωή. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μόσχας Μακάριος συνοψίζει τή Βιβλική καί Πατερική διδασκαλία στό θέμα αὐτό μέ τά ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ θάνατος εἶναι τό ἀπώτατο ὅριο στό ὁποῖο λήγει ἡ περίοδος τοῦ ἀγώνα γιά τήν ὕπαρξη καί ἀρχίζει ἡ ἐποχή τῆς ἀνταμοιβῆς, ἔτσι ὥστε μετά θάνατον νά καθίσταται ἀδύνατη τόσο ἡ μετάνοια ὅσο καί ἡ ἐπανόρθωση τῆς ζωῆς. Ὁ Σωτήρας Χριστός ἐξέφρασε αὐτήν τήν ἀλήθεια στήν παραβολή Του γιά τόν πλούσιο καί τό Λάζαρο, ἀπό τήν ὁποία γίνεται φανερό ὅτι καί ὁ ἕνας καί ὁ ἄλλος ἔλαβαν τήν ἀνταμοιβή τους ἀμέσως μετά τό θάνατο, καί ὁ πλούσιος, ἄσχετα μέ τό πόσο βασανίστηκε στήν κόλαση, δέν μπόρεσε νά λυτρωθεῖ ἀπό τά μαρτύριά του μέσω τῆς μετάνοιας: «*μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται*» (*Κατά Λουκᾶν* 16:26).[30]»[31]

30. «Ὑπάρχει μεταξύ μας ἕνα μεγάλο χάσμα» (*Κατά Λουκᾶν* 16:26).
31. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, *Ὀρθόδοξη Δογματική Θεολογία*, (στά Ρωσικά), τόμ. 2, Ἁγία Πετρούπολη 1883, σελ. 524.

Ὁ θάνατος, ἑπομένως, ἀποτελεῖ αὐτήν ἀκριβῶς τήν πραγματικότητα πού κάνει τόν ἄνθρωπο νά συνειδητοποιήσει τη διαφορά ἀνάμεσα σέ αὐτόν καί τόν ἄλλο κόσμο καί τόν παροτρύνει νά ζήσει τή ζωή τῆς μετάνοιας καί τῆς κάθαρσης κατά τό πολύτιμο χρονικό διάστημα πού τοῦ δίδεται. Ὅταν κάποιος ἀδελφός ρώτησε τόν Ἀββά Δωρόθεο γιατί τοῦ συνέβαινε νά αἰσθάνεται ἀκηδία ὅταν καθόταν στό κελλί του, ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ἐπειδή ἀκόμα δέ γνώρισες οὔτε τήν ἀνάπαυση πού προσδοκᾶμε οὔτε τήν κόλαση πού μᾶς περιμένει. Γιατί, ἄν ἤξερες καλά αὐτά τά δυό, καί ἄν ἀκόμα τό κελλί σου ἦταν γεμάτο σκουλήκια, ὥστε νά εἶσαι βουτηγμένος σ' αὐτά μέχρι τό λαιμό, θά ὑπέμενες χωρίς νά ἀκηδιάζεις»[32].

Παρομοίως, ὁ ὅσιος Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ δίδασκε: «Ἄν γνώριζες τί χαρά καί τί γλυκύτητα ἀναμένει στόν οὐρανό τήν ψυχή τοῦ δικαίου, τότε θά ἀποφάσιζες νά ὑπομένης μέ εὐγνωμοσύνη, σ' αὐτή τήν πρόσκαιρη ζωή, ὅλα τά βάσανα, τούς διωγμούς καί τίς συκοφαντίες· ἀκόμη καί ἄν τό ἴδιο τό κελλί μας ἦταν γεμάτο σκουλήκια καί ἄν ἀκόμα τά σκουλήκια κατάτρωγαν τίς σάρκες μας κατά τή διάρκεια ὅλης τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, καί τότε, μέ ὅλη μας τήν καρδιά, ἔπρεπε νά συγκατατεθοῦμε σ' αὐτό, μόνο καί μόνο γιά νά μή στερηθοῦμε τήν οὐράνια ἐκείνη χαρά τήν ὁποία ἑτοίμασε ὁ Θεός γι' αὐτούς πού τόν ἀγαποῦν.»[33]

Ἡ ἀπουσία φόβου ἐκ μέρους ἀποκρυφιστῶν καί Προτε-

---

32. Ἀββᾶ Δωροθέου, «Γιά τό φόβο τῆς μελλούσης κολάσεως», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἐκδ. «Ἑτοιμασία», Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1993, σελ. 291.

33. Ἀρχιμανδρίτου Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Βίος Ὁσίου Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ,* Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 45.

σταντῶν ὁμοίως, μπροστά στό θάνατο, προέρχεται ἄμεσα ἀπό τήν ἀπουσία ἐπίγνωσης περί τοῦ τί ἀναμένει τόν ἄνθρωπο στή μέλλουσα ζωή καί περί τοῦ τί μπορεῖ νά κάνει σήμερα ὥστε νά προετοιμαστεῖ γι' αὐτήν. Ἀντίθετα, ἀποτέλεσμα τῶν ἀληθινῶν ἐμπειριῶν ἤ ὁράσεων τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι νά συνταράσσεται ὁ ἄνθρωπος μέχρι τά βάθη τῆς ὕπαρξής του καί, στήν περίπτωση πού μέχρι τότε δέν ἔχει ἀκολουθήσει μία ἐν Χριστῷ ζωή, νά τροποποιεῖ ὅλη του τή ζωή ὥστε νά προετοιμαστεῖ γιά αὐτήν πού θ' ἀκολουθήσει. Ὅταν ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου πέθανε καί ἐπανῆλθε στή ζωή μετά ἀπό δύο ἡμέρες, οἱ ἄλλοι μοναχοί «τρομοκρατήθηκαν βλέποντάς τον· ἄρχισαν τότε νά τόν ρωτοῦν πῶς εἶχε γίνει κάτι τέτοιο, καί τί εἶχε δεῖ καί ἀκούσει ἐνόσω ἦταν ἔξω ἀπό τό σῶμα του. Σέ ὅλες τίς ἐρωτήσεις ἀπάντησε λέγοντας μόνο: "Σῶστε τόν ἑαυτό σας!" Καί ὅταν οἱ ἀδελφοί ἐπίμονα τόν ρωτοῦσαν νά τούς πεῖ κάτι ψυχωφελές, ἐκεῖνος τούς συνέστησε τήν ὑπακοή καί τήν ἀδιάκοπη μετάνοια. Ἀμέσως μετά ὁ Ἀθανάσιος ἐγκλείστηκε σέ ἕνα σπήλαιο, ὅπου παρέμεινε συνεχῶς ἐπί δώδεκα χρόνια, χύνοντας ἀκατάπαυστα δάκρυα μέρα καί νύχτα, τρεφόμενος μέ λίγο ψωμί καί νερό μέρα παρά μέρα, καί μή συζητώντας μέ κανέναν γιά ὅλο ἐκεῖνο τό διάστημα. Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα τοῦ θανάτου του, ἐπανέλαβε στούς συγκεντρωμένους ἀδελφούς τίς ἐντολές του γιά ὑπακοή καί μετάνοια, καί ἀπεβίωσε εἰρηνικά ἐν Κυρίῳ»[34].

Κατά παρόμοιο τρόπο, στή Δύση, ὁ Βέδας περιγράφει

---

34. *Εἶπε Γέρων…*, ἔ. ἀ. σελ. 255 · Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, Ἔργα, τόμος ΙΙΙ, σελ. 129· Βλ. τόν Βίο του στό Kiev-Caves Patericon, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1967, σελ. 153-55. Ἡ μνήμη τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ «Ἀναστηθέντος», ἑορτάζεται τήν 2α Δεκεμβρίου.

πῶς ἕνας ἄνδρας ἀπό τή Νορθούμπρια, ἀφοῦ ἦταν νεκρός γιά μία ὁλόκληρη νύχτα, ἐπανῆλθε στή ζωή καί διηγήθηκε τά ἑξῆς: «Ἐλευθερώθηκα ἀληθινά ἀπό τή σφιχτή ἀγκαλιά τοῦ θανάτου, καί μοῦ ἐπετράπη νά ζήσω ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους καί πάλι. Ὅμως στό ἑξῆς πρέπει νά υἱοθετήσω ἕναν πολύ διαφορετικό τρόπο ζωῆς καί νά ἐγκαταλείψω τόν προηγούμενο»[35]. Ἔδωσε ὅλα τά ὑπάρχοντά του καί ἀποσύρθηκε σέ μία μονή. Ἀργότερα διηγήθηκε ὅτι εἶχε δεῖ καί τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, ἀλλά «αὐτός ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ δέν ἐπιθυμοῦσε νά συζητήσει γι' αὐτά καί γιά τά ἄλλα ὅσα εἶχε δεῖ, μέ ἀνθρώπους πού δέ ζοῦσαν πνευματικά, ἀλλά μόνο μέ ὅσους κατατρύχονταν ἀπό τό φόβο τῆς τιμωρίας ἤ χαροποιοῦνταν ἀπό τήν ἐλπίδα τῶν αἰωνίων ἀγαλλιάσεων, καί ἦταν πρόθυμοι νά φυλάξουν τά λόγια του στήν καρδιά τους καί νά ζήσουν στό ἑξῆς μέ ἁγιότητα»[36].

Ἀκόμα καί στή σημερινή ἐποχή, ἡ ἀληθινή ἐμπειρία τοῦ ἄλλου κόσμου πού βίωσε ὁ συγγραφέας τοῦ *Unbelievable for many...* τόν συντάραξε σέ τέτοιο βαθμό πού ἄλλαξε ἐντελῶς τη ζωή του, ἔγινε μοναχός, καί προέβη σέ μία καταγραφή τῶν ἐμπειριῶν του πρός ἀφύπνιση καί ἄλλων οἱ ὁποῖοι, ὅπως κι ἐκεῖνος, ζοῦσαν μέσα στήν ψευδή αἴσθηση ἀσφάλειας πού τούς παρεῖχε ἡ ἀπουσία πίστης στή μέλλουσα ζωή.

Τέτοιες ἐμπειρίες ἀπαντῶνται πολύ συχνά σέ Βίους Ἁγίων καί σέ ἄλλες Ὀρθόδοξες πηγές, καί βρίσκονται σέ ἀπόλυτη ἀντίθεση μέ τίς σύγχρονες ἐμπειρίες ἀνθρώπων πού ἔχουν δεῖ τόν «παράδεισο» καί τόν «ἄλλο κόσμο» ἀλλά ἐξακολουθοῦν νά διατηροῦν μία ψευδή αἴσθηση ἀσφάλειας

35. Bede, *A History of the English Church and people,* μτφρ. Leo Shery-Price, Penguin Books, Baltimore 1968, Βιβλίο 5, 12, σελ. 289, 293.
36. Στό ἴδιο, σελ. 289, 293.

θεωρώντας ὅτι εἶναι ἤδη «προετοιμασμένοι» γιά τή μετά θάνατον ζωή καί ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος δέν εἶναι καθόλου κάτι πού πρέπει νά φοβόμαστε.

Ἡ πρωταρχική σπουδαιότητα τῆς ἐνθύμησης τοῦ θανάτου στή χριστιανική ζωή περιγράφεται στό ἐγχειρίδιο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τήν *Κλίμακα* τοῦ ἁγ. Ἰωάννη, ὁ Ἕκτος Λόγος τῆς ὁποίας εἶναι εἰδικά ἀφιερωμένος στό θέμα αὐτό: «Ὅπως ὁ ἄρτος εἶναι ἀναγκαιότερος ἀπό κάθε ἄλλη τροφή, ἔτσι καί ἡ σκέψις τοῦ θανάτου ἀπό κάθε ἄλλη πνευματική ἐργασία... Δέν εἶναι δυνατόν νά περάσουμε μέ εὐλάβεια τήν σημερινή ἡμέρα, ἐάν δέν τήν λογαριάσωμε σάν τήν τελευταία τῆς ζωῆς μας»[37]. Ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει: *«Ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις σου μιμνήσκου τὰ ἔσχατά σου, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα οὐχ ἁμαρτήσεις.» (Σοφία Σειράχ* ζ΄ 36)[38]. Ὁ ἅγ. Βαρσανούφιος ἀπό τή Γάζα ἔδωσε τήν ἑξῆς συμβουλή σέ ἕναν ἀδελφό: «Ἄς ἐνδυναμώνουμε τίς σκέψεις μας μέ τήν ἐνθύμηση τοῦ θανάτου, τήν ὥρα τοῦ ὁποίου κανείς ἄνθρωπος δέ γνωρίζει. Ἄς ἀγωνιζόμαστε νά πράττουμε τό καλό πρίν ἀποχωρήσουμε ἀπό αὐτήν τή ζωή – ἐπειδή δέ γνωρίζουμε ποιά ἡμέρα θά κληθοῦμε – ὥστε νά ἀποφύγουμε νά βρεθοῦμε ἀπροετοίμαστοι καί νά παραμείνουμε ἐκτός τοῦ νυμφῶνος μαζί μέ τίς πέντε μωρές παρθένες».[39]

Ὁ μεγάλος Ἀββάς Ποιμήν, ὅταν πληροφορήθηκε τό θάνατο τοῦ ἁγ. Ἀρσενίου τοῦ Μεγάλου, εἶπε: «Μακάριος

37. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναίτου, Κλῖμαξ, «Λόγος ΣΤ'», μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ιδ΄ ἐκδ., Ὠρωπός Ἀττικῆς 2000, σελ. 139, 145.
38. «Εἰς ὅλα τὰ ἔργα καὶ τὰ λόγια σου νὰ ἐνθυμῆσαι πάντοτε τὸ τέλος τῆς ζωῆς σου, καὶ ἔτσι ποτὲ δὲν θὰ παρασυρθῇς εἰς ἁμαρτίας.» (*Σοφία Σειράχ* ζ΄ 36)
39. Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἁγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (στίς Ἐρωταποκρίσεις), Μόσχα 1855, Ἀπόκριση 799

εἶσαι, Ἀββά Ἀρσένιε, γιατί ἔκλαψες τόν ἑαυτό σου σ' αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Γιατί ὅποιος δέν κλαίει τόν ἑαυτό του ἐδῶ κάτω, αἰώνια ἐκεῖ, στήν ἄλλη ζωή, θά κλαίη. Εἴτε λοιπόν ἐδῶ θεληματικά, εἴτε ἐκεῖ ἀπό τίς βασάνους, εἶναι ἀδύνατο νά μήν κλάψη».[40]

Μόνον ὁ ἄνθρωπος μέ μία σοβαρή χριστιανική θεώρηση τῆς ζωῆς μπορεῖ νά τολμήσει νά πεῖ, ὅπως καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι *«τὴν ἐπιθυμίαν ἔχω εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι» (Πρός Φιλιππησίους* 1:23).[41] Μόνον ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει ζήσει τήν ἐν Χριστῷ ζωή τοῦ ἀγώνα καί τῆς μετάνοιας, θρηνώντας γιά τίς ἁμαρτίες του, μπορεῖ νά πεῖ ὅπως καί ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων: «Οἱ ἀνόητοι φοβοῦνται τό θάνατο ὡς τό χείριστο τῶν δεινῶν, ἀλλά οἱ σοφοί τόν ἀναζητοῦν ὡς ἀνάπαυση μετά τόν κοπιώδη ἀγώνα τους καί ὥς τό τέλος τῶν δεινῶν τους.»[42]

Ὁ ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ καταλήγει στήν περίφημη «Ὁμιλία περί Θανάτου» χρησιμοποιώντας λόγια πού ἰσχύουν καί γιά ἐμᾶς ἐπίσης, ἕναν αἰώνα πιό μετά, ὡς ἔκκληση γιά τήν ἐπιστροφή μας στή μία καί μόνη χριστιανική στάση ἔναντι τοῦ θανάτου, ἀπορρίπτοντας ὅλες τίς ρόδινες αὐταπάτες τῆς σημερινῆς πνευματικῆς μας κατάστασης καθώς καί ὅλες τίς ψευδεῖς ἐλπίδες σχετικά μέ τή φύση τῆς μετά θάνατον ζωῆς:

«Ἄς ἀφυπνίσουμε μέσα μας τήν ἐνθύμηση τοῦ θανάτου, πηγαίνοντας στά κοιμητήρια, ἐπισκεπτόμενοι τούς ἀρρώ-

40. *Εἶπε Γέρων…*, ἔ. ἀ., σελ. 30.
41. «Ἔχω τὴν ἐπιθυμίαν νὰ πεθάνω καὶ νὰ εἶμαι μαζί μὲ τὸν Χριστόν» (*Πρός Φιλιππησίους* 1: 23).
42. St. Ambrose, «Death as a Good», *Seven Exegetical Works,* μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press, 1972, τόμ. 65, σελ. 94.

στους, παρευρισκόμενοι στό θάνατο καί τήν ταφή τῶν οἰκείων μας, ἐξετάζοντας συχνά καί ἀνανεώνοντας στή μνήμη μας διάφορα περιστατικά θανάτων πού ἔχουμε δεῖ ἤ ἀκούσει... Κατανοώντας τή βραχύτητα τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας καί τή ματαιότητα ὅλων τῶν γήινων ἀποκτημάτων καί προνομίων, κατανοώντας τό τρομακτικό μέλλον πού περιμένει αὐτούς πού ἔχουν περιφρονήσει τό Λυτρωτή καί τή λύτρωση καί ἔχουν καθ' ὁλοκληρίαν θυσιάσει τόν ἑαυτό τους στήν ἁμαρτία καί τή φθορά, ἄς ἀποστρέψουμε τούς νοερούς ὀφθαλμούς μας ἀπό τή σταθερή τους προσήλωση στήν παραπλανητική καί σαγηνευτική ὀμορφιά τοῦ κόσμου τούτου πού εὔκολα αἰχμαλωτίζει τήν ἀδύναμη ἀνθρώπινη καρδιά καί τήν ὠθεῖ στό νά τήν ἀγαπᾶ καί νά τήν ὑπηρετεῖ· ἄς τούς στρέψουμε στό φοβερό ἀλλά σωτήριο θέαμα τοῦ θανάτου πού μᾶς περιμένει. Ἄς θρηνήσουμε γιά τίς ἁμαρτίες μας ὅσο ἀκόμα ὑπάρχει καιρός· ἄς πλυθοῦμε, ἄς ἐξαγνισθοῦμε κλαίοντας καί ἐξομολογούμενοι τίς ἁμαρτίες μας πού εἶναι καταγεγραμμένες στά βιβλία τοῦ Παντοκράτορος. Ἄς ἀποκτήσουμε τή χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτή τή σφραγίδα, αὐτό τό σημάδι ἐκλογῆς καί σωτηρίας· εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἀνεμπόδιστη διέλευση ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο καί τήν εἴσοδο στίς οὐράνιες πύλες καί κατοικίες... Ἀλίμονο, ἐσεῖς πού ἐξοριστήκατε ἀπό τόν παράδεισο! Σκοπός τῆς ζωῆς μας στή γῆ δέν εἶναι οἱ ἀπολαύσεις, οὔτε οἱ ἑορτασμοί, οὔτε οἱ διασκεδάσεις, ἀλλά ἡ προσπάθεια, μέσω τῆς πίστης, τῆς μετανοίας καί τοῦ Σταυροῦ, νά συντρίψουμε τό θάνατο ὅπως ἐκεῖνος μᾶς ἔχει συντρίψει καί νά ἀνακτήσουμε τό χαμένο Παράδεισο! Εἴθε ὁ φιλεύσπλαχνος Θεός νά δωρήσει στούς ἀναγνῶστες αὐτῆς τῆς Ὁμιλίας, καί σέ ἐκεῖνον πού τή συνέταξε, μνήμη θανάτου, καί μέ τή μνήμη

αὐτή, τήν ἀπονέκρωσή τους ἀπέναντι σέ ὁτιδήποτε μάταιο, καί ζώντας μία ζωή μέ στόχο τήν αἰωνιότητα, νά ἀποβάλουν τό φόβο ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα τοῦ θανάτου καί νά εἰσέλθουν στήν εὐλογημένη, αἰώνια, ἀληθινή ζωή. Ἀμήν.»[43]

43. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ.Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 181-183

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑ

Σύνοψη τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας περί τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο

Στά πρῶτα ἐννέα κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου προσπαθήσαμε νά παρουσιάσουμε μερικές ἀπό τίς βασικές πλευρές τῆς Ὀρθόδοξης Χριστιανικῆς ἄποψης γιά τή μετά θάνατον ζωή, ἀντιπαραθέτοντάς τες μέ τήν εὐρέως διαδεδομένη σύγχρονη ἄποψη καθώς καί μέ παλαιότερες δυτικές ἀπόψεις οἱ ὁποῖες γιά διάφορους λόγους διαχωρίστηκαν ἀπό τήν ἀρχαία χριστιανική διδασκαλία. Στή Δύση ἡ αὐθεντική Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί ἀγγέλων, περί τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πεπτωκότων πνευμάτων, περί τῆς φύσης τῶν ἐπαφῶν τοῦ ἀνθρώπου μέ πνεύματα, περί παραδείσου καί κόλασης, ἔχει χαθεῖ ἤ διαστρεβλωθεῖ, γεγονός πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τό νά ἀποδίδεται μία τελείως παραπλανητική ἑρμηνεία στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ἡ Ὀρθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία ἀποτελεῖ τή μόνη ἐπαρκή ἀπάντηση σέ αὐτήν τήν ψευδή ἑρμηνεία.

Ἡ πολύ περιορισμένη ἔκταση τοῦ βιβλίου δέ μᾶς παρεῖχε τή δυνατότητα νά παρουσιάσουμε τήν πλήρη Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τοῦ ἄλλου κόσμου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἀρκεστήκαμε στήν ἐλάχιστη ἀναγκαία παράθεση τμημάτων αὐτῆς τῆς διδασκαλίας ὥστε νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα πού δημιουργοῦνται ἀπό τίς σημερινές

«μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, καί νά γνωρίσουμε στούς ἀναγνῶστες τά Ὀρθόδοξα κείμενα πού περιέχουν αὐτήν τή διδασκαλία. Στό παρόν κεφάλαιο, ἐν κατακλεῖδι, θά παρουσιάσουμε μία τελική περίληψη τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας εἰδικά περί τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο. Ἡ περίληψη αὐτή συνίσταται ἀπό ἕνα ἄρθρο πού ἔγραψε ἕνα χρόνο πρίν τό θάνατό του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης Μαξίμοβιτς, ἕνας ἀπό τούς τελευταίους μεγάλους Ρώσους Ὀρθόδοξους θεολόγους τῆς ἐποχῆς μας. Τά λόγια του παρατίθενται ἐδῶ μέ πλάγιους τυπογραφικούς χαρακτῆρες, ἐνῶ μεταξύ τῶν παραγράφων παρεμβάλλονται μέ τούς συνηθισμένους τυπογραφικούς χαρακτῆρες ἐπεξηγηματικοί τίτλοι, σχόλια, καί συγκρίσεις, καθώς καί ἀποσπάσματα ἀπό ἔργα διαφόρων Ἁγίων Πατέρων.

Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗ

Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς

Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν
καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος
(ἀπό τό Σύμβολο τῆς Πίστεως)

Ἀπέραντη καί ἀπαρηγόρητη θά ἦταν ἡ θλίψη μας γιά τούς ἀποβιώνοντες οἰκείους μας, ἐάν ὁ Κύριος δέ μᾶς εἶχε δωρίσει αἰώνια ζωή. Ἡ ζωή μας θά ἦταν ἄσκοπη ἐάν τελείωνε μέ τό θάνατο. Ποιό ὄφελος θά εἶχαν τότε ἡ ἀρετή καί οἱ καλές πράξεις; Σέ τέτοια περίπτωση θά ἀποδεικνύονταν σωστοί ὅσοι λένε: «Ἄς φᾶμε καί ἄς πιοῦμε, γιατί αὔριο θά πεθάνουμε!» Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, δημιουργήθηκε γιά νά

ζήσει αἰώνια, καί ὁ Χριστός μέ τήν Ἀνάστασή του ἄνοιξε τίς πύλες τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, τῆς αἰώνιας μακαριότητας γιά ὅσους ἔχουν πιστέψει σέ Αὐτόν καί ἔχουν ζήσει σύμφωνα μέ τίς ἐντολές Του. Ἡ παροῦσα ζωή μας εἶναι μία προετοιμασία γιά τή μελλοντική ζωή, προετοιμασία πού λήγει μέ τό θάνατό μας. «Ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις» (Πρός Ἑβραίους 9:27).[1] *Τότε ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείπει ὅλες τίς ἐγκόσμιες φροντίδες· τό σῶμα ἀποσυντίθεται, προκειμένου νά ἐγερθεῖ ἐκ νέου κατά τή γενική Ἀνάσταση.*

Ἡ ψυχή του, ὅμως, συνεχίζει νά ζεῖ, μήν παύοντας νά ὑπάρχει οὔτε γιά μία στιγμή. Μέσω πολλῶν περιστατικῶν φανέρωσης νεκρῶν μᾶς ἔχει δοθεῖ μία μερική γνώση περί τοῦ τί συμβαίνει στήν ψυχή ὅταν ἀφήνει τό σῶμα. Ὅταν ἡ ὅραση τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν παύει νά λειτουργεῖ, ξεκινᾶ ἡ πνευματική ὅραση.

Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος, σέ μήνυμά του πρός μία ἀποθνήσκουσα γυναίκα, γράφει: «Δέ θά πεθάνεις. Τό σῶμα σου θά πεθάνει, ἀλλά ἐσύ θά μεταφερθεῖς σέ ἕναν διαφορετικό κόσμο, θά εἶσαι ζωντανή, θά ἔχεις μνήμη τοῦ ἑαυτοῦ σου καί θά ἀναγνωρίζεις ὅλο τόν κόσμο πού σέ περιβάλλει.»[2]

Μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή δέν εἶναι λιγότερο ἀλλά περισσότερο ζωντανή καί ἐνσυνείδητη ἀπ' ὅ,τι πρίν τό θάνατο. Ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων διδάσκει : «Ἀφοῦ ἡ ζωή τῆς ψυχῆς ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει μετά τό θάνατο, αὐτό σημαίνει ὅτι

1. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορὰ πεθαίνουν καὶ ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (*Πρός Ἑβραίους* 9:27).
2. Ἀπό τό Ρωσικό περιοδικό, *Ψυχωφελής Ἀνάγνωση,* Αὔγουστος 1894.

ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ἕνα ἀγαθό τό ὁποῖο δέ χάνεται μέ τό θάνατο, ἀλλά αὐξάνεται. Ἡ ψυχή δέ συγκρατεῖται ἀπό κανένα ἐμπόδιο πού θέτει ὁ θάνατος, ἀντιθέτως, εἶναι πιό ἐνεργή, ἀφοῦ εἶναι ἐνεργή ἐντός τοῦ δικοῦ της χώρου, μήν ἔχοντας καμιά σύνδεση μέ τό σῶμα, ἀπό τό ὁποῖο πιό πολύ ἐπιβαρύνεται παρά ἐπωφελεῖται.»[3]

Ὁ ἀββάς Δωρόθεος ἀπό τή Γάζα, μοναχός Πατέρας τοῦ 6ου αἰώνα, συνοψίζει τή διδασκαλία τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σχετικά μέ αὐτό τό θέμα: «Ὅπως λένε οἱ Πατέρες, οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν θυμοῦνται τά πάντα, ὅσα συνέβησαν ἐδῶ, λόγια, ἔργα καί λογισμούς, καί δέν μποροῦν τίποτα ἀπ' αὐτά νά ξεχάσουν τότε. Μ' ἐκεῖνο δέ πού λέει στόν Ψαλμό: *«ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ»* (*Ψαλμοί* 145:4)[4], ἐννοεῖ τούς διαλογισμούς τοῦ ἀνθρώπου σέ τούτη τή ζωή, δηλαδή γιά σπίτια, γιά τόπους, γιά γονεῖς, γιά τά παιδιά καί γενικά γιά κάθε δοσοληψία. Αὐτά χάνονται ὅταν χωρίσει ἡ ψυχή ἀπό τό σῶμα... ὅσα δέ ἔπραξε σύμφωνα μέ τήν ἀρετή ἤ ἀκολουθώντας ἕνα πάθος, αὐτά θυμᾶται καί τίποτα ἀπό αὐτά δέν ξεχνάει... Τίποτα, ὅπως εἶπα, ἀπ' ὅσα ἔπραξε σέ τοῦτον τόν κόσμο δέν ξεχνᾶ ἡ ψυχή. Ἀντίθετα ὅλα τά θυμᾶται, μετά τό χωρισμό της ἀπό τό σῶμα, πιό καθαρά καί πιό ἔντονα, ἐπειδή εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό τό γήινο σῶμα.»[5]

---

3. St. Ambrose, "Death as a Good" (De bono mortis), *Seven Exegetical Works,* μτφρ. Michael P. McHugh, τόμ. 65, Catholic University of America Press, 1972, κεφ. 4:15, σελ. 80.

4. «Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοῦ θανάτου θὰ χαθοῦν καὶ θὰ διαλυθοῦν ὅλα τὰ σχέδιά του.» (*Ψαλμοί* 145: 4).

5. Ἀββᾶ Δωροθέου, «Γιά τό φόβο τῆς μελλούσης κολάσεως», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἐκδόσεις «Ἑτοιμασία», Ἱερά Μονή Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, 1993, σελ. 297.

Ὁ μεγάλος Πατέρας τοῦ 5ου αἰώνα, μοναχός ἅγ. Ἰωάννης Κασσιανός, παραθέτει μέ ἀρκετή σαφήνεια τήν ἐνεργή κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, σέ ἀπάντηση τῶν αἱρετικῶν, τῶν πρώτων χρόνων, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι ἡ ψυχή δέν ἔχει συνείδηση μετά τό θάνατο:

«Οἱ ψυχές μετά τό χωρισμό τους ἀπό τοῦτο τό σῶμα ἐξακολουθοῦν νά ζοῦν καί νά διατηροῦν τήν αὐτοσυνειδησία τους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τήν εὐαγγελική παραβολή γιά τόν πλούσιο καί τόν Λάζαρο (*Κατά Λουκᾶν* 16:22-28). Διατηροῦν ἐπίσης ὄχι μόνο τήν αὐτοσυνειδησία τους ἀλλά καί τήν προδιάθεσή τους, δηλαδή ἐλπίδα καί φόβο, χαρά καί λύπη, καί ἤδη ἀρχίζουν νά προγεύονται σέ κάποιο βαθμό αὐτό πού περιμένουν νά αἰσθανθοῦν κατά τήν Τελική Κρίση... Γίνονται ἀκόμα περισσότερο ζωντανές καί προσηλώνονται μέ ἀκόμα περισσότερο ζῆλο στή δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχή εἶναι τό πιό πολύτιμο κομμάτι τοῦ ἀνθρώπου· τελεῖ, σύμφωνα μέ τόν ἀπόστολο Παῦλο, κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ – «εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων» (*Πρός Κορινθίους Α΄* 11:7), «κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν» (*Πρός Κολοσσαεῖς* 3:10)[6], καί, ἐμπεριέχοντας τήν ὅλη δύναμη τῆς λογικῆς, εὐαισθητοποιεῖ μέσω τῆς παρουσίας της ἀκόμα καί τήν ἄλαλη καί ἀσύνειδη ὕλη τῆς σάρκας. Ἔτσι λοιπόν, ἐάν ἔπρεπε νά ἐξαγάγουμε κάποιο λογικό συμπέρασμα ἐπί τῇ βάσει τῆς μαρτυρίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὅσον ἀφορᾶ τή φύση τῆς ψυχῆς, στό μέτρο τῆς ἀνθρώπινης κατανόησής μας, δέ θά ἦταν ἄραγε ἔστω ἀνοησία, γιά νά μήν πῶ ἀκραία ἠλιθιότητα, νά ὑποπτευόμαστε ἀκόμα καί στό ἐλάχιστο ὅτι θά χάσει τήν αὐτοσυνειδησία της ἀφοῦ ἀποβάλει αὐτήν τή σαρ-

6. «Εἰκόνα καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ» (*Πρός Κορινθίους Α΄* 11:7), «κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ του» (*Πρός Κολοσσαεῖς* 3:10).

κική παχύτητα μέ τήν ὁποία εἶναι ἐνδεδυμένη στήν παροῦσα ζωή; Ἕπεται, συνεπῶς, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς λογικῆς ἀπαιτεῖ, ὅτι τό πνεῦμα, ἀφοῦ ἀπελευθερωθεῖ ἀπό αὐτήν τή σαρκική τραχύτητα ἐξαιτίας τῆς ὁποίας εἶναι ἐξασθενημένο στήν παροῦσα ζωή, θά πρέπει νά φέρει τίς διανοητικές του δυνάμεις σέ μία καλύτερη κατάσταση καί νά τίς ἀποκαταστήσει, ὥστε νά γίνουν πιό καθαρές καί ἐκλεπτυσμένες, δέ θά πρέπει, ὅμως, νά τίς ἀποστερηθεῖ.»[7]

Οἱ σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἔχουν ὁδηγήσει τούς ἀνθρώπους σέ μία σκανδαλώδη ἐπίγνωση ὅσον ἀφορᾶ τήν αὐτοσυνειδησία τῆς ψυχῆς ἐκτός τοῦ σώματος, καί τήν ὀξύτερη καί ταχύτερη ἀπόδοση τῶν διανοητικῶν της λειτουργιῶν. Ὅμως αὐτή ἡ ἐπίγνωση δέν ἀρκεῖ ἀπό μόνη της ὥστε νά προφυλάξει τόν ἄνθρωπο πού βρίσκεται σέ μία τέτοια κατάσταση ἀπό τίς πλάνες πού προκαλοῦν οἱ ὀπτασίες τοῦ «ἐξωσωματικοῦ» κόσμου· εἶναι ἀπαραίτητο ὁ ἄνθρωπος νά κατέχει τήν *πλήρη* χριστιανική διδασκαλία σχετικά μέ τό θέμα αὐτό.

Ἡ ἔναρξη τῆς πνευματικῆς ὅρασης

Συχνά (αὐτή ἡ πνευματική ὅραση) ἀρχίζει νά λειτουργεῖ στόν ἀποθνήσκοντα, ἀκόμα καί πρίν τό θάνατό του καί ἐνόσω ἐξακολουθεῖ νά βλέπει τούς γύρω του, ἀκόμα καί νά μιλᾶ μαζί τους, ὡστόσο βλέπει αὐτά πού οἱ ἄλλοι δέν μποροῦν νά δοῦν.

Αὐτή ἡ ἐμπειρία τῶν ἀποθνησκόντων ἔχει παρατηρηθεῖ κατά τή διάρκεια τῶν αἰώνων, καί δέν ἀποτελεῖ κάποιο νέο

7. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», *Ἔργα,* Διάλεξη Α΄, μτφρ. στά Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα, 1892, κεφ. 14, σελ. 178-9.
8. Βλ. *Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο*, κεφ.1, Μέρος 2

σημερινό φαινόμενο. Θά πρέπει, ὡστόσο, νά ἐπαναλάβουμε καί ἐδῶ τά ὅσα διασαφηνίσαμε στήν ἀρχή τοῦ βιβλίου[8]: μόνο στήν περίπτωση τῶν θεόπεμπτων ὁραμάτων τῶν δικαίων, κατά τά ὁποῖα τούς ἐπισκέπτονται ἄγγελοι καί ἅγιοι, μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι ὅτι πράγματι πρόκειται γιά ὀντότητες ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Οἱ συνηθισμένες περιπτώσεις στίς ὁποῖες ὁ ἀποθνήσκων ἀρχίζει νά βλέπει κεκοιμημένους συγγενεῖς καί φίλους, ἴσως ἀποτελοῦν μόνον ἕνα εἶδος «φυσικῆς» εἰσαγωγῆς στόν ἀόρατο κόσμο στόν ὁποῖο πρόκειται νά εἰσέλθει· ἡ ἀληθινή φύση τῶν ὀπτικῶν εἰκόνων τῶν κεκοιμημένων οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται κατόπιν ἴσως εἶναι γνωστή μόνον στό Θεό – δέ χρειάζεται νά προσπαθήσουμε νά τήν ἐξιχνιάσουμε.

Προφανῶς ὁ Θεός παραχωρεῖ αὐτήν τήν ἐμπειρία ὡς τόν πιό ἔκδηλο τρόπο γιά νά πληροφορήσει τόν ἀποθνήσκοντα ὅτι ὁ ἄλλος κόσμος δέν εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἕνας τελείως ξένος τόπος, ὅτι ἡ ζωή σέ αὐτόν ἐπίσης χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἀγάπη πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος γιά τούς οἰκείους του. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος ἐκφράζει συγκινητικά αὐτήν τήν ἀλήθεια λέγοντας στήν ἀποθνήσκουσα γυναίκα: «Ἐκεῖ θά σέ συναντήσουν οἱ γονεῖς σου, οἱ ἀδελφοί καί οἱ ἀδελφές σου. Ὑποκλίσου βαθιά ἐνώπιόν τους, καί δῶσε τούς χαιρετισμούς μας, καί παρακάλεσέ τους νά προσεύχονται γιά μᾶς. Τά παιδιά σου θά τρέξουν γύρω σου, χαιρετώντας σε γεμάτα χαρά. Θά εἶσαι καλύτερα ἐκεῖ παρά ἐδῶ».

Συναντήσεις μέ πνεύματα

Ἀλλά, ὅταν ἀφήνει τό σῶμα, ἡ ψυχή βρίσκεται ἀνάμεσα σέ ἄλλα πνεύματα, ἀγαθά καί πονηρά. Συνήθως ἔχει τήν

τάση νά πρόσκειται σέ ἐκεῖνα πού εἶναι περισσότερο συγγενῆ μέ αὐτήν στό πνεῦμα, καί ἐάν ὅσον καιρό βρισκόταν στό σῶμα τελοῦσε ὑπό τήν ἐπιρροή ὁρισμένων ἐξ αὐτῶν, θά παραμένει ἐξαρτημένη ἀπό τά ἴδια πνεύματα ὅταν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό σῶμα, ὅσο δυσάρεστη κι ἄν εἶναι τελικά ἡ συνάντηση μαζί τους.

Ἐδῶ ἔχουμε μία σοβαρή ὑπενθύμιση ὅτι ὁ ἄλλος κόσμος, παρότι δέ θά εἶναι παντελῶς ἄγνωστος γιά ἐμᾶς, δέ θά εἶναι, ὡστόσο, ἕνας τόπος «ἀνεμελιᾶς καί εὐτυχίας», ὅπου θά πραγματοποιήσουμε εὐχάριστες συναντήσεις μέ ἀγαπημένους μας, ἀλλά μία συνάντηση «πνευματικῆς φύσης», ἡ ὁποία θά ἐλέγξει τήν προδιάθεση τῆς ψυχῆς μας σέ αὐτήν τή ζωή, ἐάν δηλαδή κλίνει περισσότερο πρός τούς ἀγγέλους καί τούς ἁγίους μέσω μίας ζωῆς ἀρετῆς καί ὑπακοῆς στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἤ ἐάν, μέσω τῆς ὀλιγωρίας ἤ τῆς ἀπιστίας, κλίνει περισσότερο πρός τά πεπτωκότα πνεύματα. Ὅπως ἔχει πολύ σωστά δηλώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος[9], ἀκόμα καί ἡ δοκιμασία στά ἐναέρια τελώνια μπορεῖ κάλλιστα νά ἀποδειχθεῖ περισσότερο μία δοκιμασία πειρασμῶν παρά κατηγοριῶν.

Ἄν καί καμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία δέν ὑπάρχει περί τῆς ὕπαρξης μέλλουσας κρίσης, τόσο τῆς Μερικῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο, ὅσο καί τῆς Τελικῆς στό τέλος τοῦ κόσμου, ἡ ἀπόφαση πού θά ὁρίσει ὁ Θεός θά συμφωνεῖ μέ τήν ἐσωτερική προδιάθεση τήν ὁποία ἔχει ἀναπτύξει μέσα της ἡ ψυχή ἀπέναντι σέ Ἐκεῖνον καί στά πνευματικά ὄντα.

---

9. Βλ. *῾Η Ψυχή μετά τό Θάνατο,* Κεφ 6, Μέρος 8.

Οἱ πρῶτες δύο ἡμέρες μετά τό θάνατο

Γιά διάστημα δύο ἡμερῶν ἡ ψυχή ἀπολαύει σχετικῆς ἐλευθερίας καί ἔχει δυνατότητα νά ἐπισκεφθεῖ τόπους πού τῆς ἦταν προσφιλεῖς στό παρελθόν, ἀλλά τήν τρίτη ἡμέρα μετακινεῖται σέ ἄλλες σφαῖρες.

Ἐδῶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης ἁπλῶς ἐπαναλαμβάνει τή διδασκαλία πού ἡ Ἐκκλησία ἤδη γνωρίζει ἀπό τόν 4ο αἰώνα, ὅταν ὁ ἄγγελος πού συνόδευσε τόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας στήν ἔρημο, τοῦ εἶπε, θέλοντας νά ἑρμηνεύσει τήν ἐπιμνημόσυνη δέηση τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς νεκρούς τήν τρίτη ἡμέρα μετά τό θάνατο: «Ὅταν γίνεται ἡ προσφορά τῆς ἀναίμακτης θυσίας – μνημόσυνο στή θεία λειτουργία – στήν Ἐκκλησία τήν τρίτη ἡμέρα, ἡ ψυχή τοῦ κεκοιμημένου δέχεται ἀπό τό φύλακα ἄγγελό της ἀνακούφιση γιά τή λύπη πού αἰσθάνεται λόγω τοῦ χωρισμοῦ της ἀπό τό σῶμα... Στό διάστημα τῶν δύο πρώτων ἡμερῶν ἐπιτρέπεται στήν ψυχή νά περιπλανηθεῖ στόν κόσμο, ὁπουδήποτε ἐκείνη ἐπιθυμεῖ, μέ τή συντροφιά τῶν ἀγγέλων πού τή συνοδεύουν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ψυχή, ἐπειδή ἀγαπᾶ τό σῶμα, μερικές φορές περιφέρεται στό οἴκημα στό ὁποῖο τό σῶμα της εἶχε σαβανωθεῖ, περνώντας ἔτσι δύο ἡμέρες ὅπως ἕνα πουλί πού γυρεύει τή φωλιά του. Ἀλλά ἡ ἐνάρετη ψυχή πλανιέται σέ ἐκεῖνα τά μέρη στά ὁποῖα συνήθιζε νά πράττει ἀγαθά ἔργα. Τήν τρίτη ἡμέρα, Ἐκεῖνος ὁ Ὁποῖος ἀνέστη ὁ Ἴδιος τήν τρίτη ἡμέρα ἀπό τούς νεκρούς καλεῖ τήν ψυχή τοῦ Χριστιανοῦ νά μιμηθεῖ τή δική Του ἀνάσταση, νά ἀνέλθει στούς Οὐρανούς ὅπου θά λατρεύει τό Θεό ὅλων.»[10]

10. Ὅπως παρατίθεται στό "The Church's Prayer for the Dead", *Orthodox Life,* 1978, No.1, σελ.16

Στήν Ὀρθόδοξη νεκρώσιμη ἀκολουθία, ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός περιγράφει παραστατικά τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς ἡ ὁποία, ἔχοντας μέν ἀφήσει τό σῶμα ἀλλά παραμένοντας στή γῆ, εἶναι ἀνίκανη νά ἐπικοινωνήσει μέ τούς ἀγαπημένους της τούς ὁποίους βλέπει: «Οἴμοι, οἷον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχή χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος! Οἴμοι, πόσα δακρύει τότε, καί οὐχ ὑπάρχει ὁ ἐλεῶν αὐτήν! Πρὸς τοὺς Ἀγγέλους τά ὄμματα ρέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει· πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διό, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἐννοήσαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν, παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα, καί ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος»[11].

Σέ γράμμα του πρός τόν ἀδελφό τῆς ἀποθνήσκουσας γυναίκας πού προαναφέραμε, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος γράφει: « Ἡ ἀδελφή σου δέ θά πεθάνει: τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πεθαίνει, ἀλλά ἡ προσωπικότητά του συνεχίζει νά ζεῖ. Ἁπλῶς μεταφέρεται σέ μία ἄλλη τάξη ζωῆς... Δέν εἶναι ἐκείνη πού θά βάλουν στόν τάφο. Ἐκείνη βρίσκεται σέ ἕναν ἄλλο τόπο ὅπου θά εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο ζωντανή ὅσο καί τώρα. Τίς πρῶτες ὧρες καί ἡμέρες θά βρίσκεται γύρω σου. Μόνο πού δέ θά λέει τίποτα, καί ἐσύ δέ θά μπορεῖς νά τή δεῖς· θά εἶναι, ὅμως, ἀκριβῶς ἐδῶ. Νά τό ἔχεις αὐτό στό νοῦ σου. Ἐμεῖς πού μένουμε πίσω θρηνοῦμε γιά τούς κεκοιμημένους, ὅμως γιά ἐκείνους τά πράγματα εἶναι ἀμέσως πιό εὔκολα· εἶναι πιό εὐτυχισμένοι στή νέα κατάσταση. Ὅσοι ἔχουν πεθάνει καί κατόπιν ἐπαναφέρθηκαν στό σῶμα διαπίστωσαν ὅτι τό σῶμα ἦταν μία πολύ στενό-

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἰδιόμελον, Ἦχος β′ (ἀπό τήν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν).

χωρη κατοικία. Καί ἡ ἀδελφή σου θά αἰσθάνεται ἔτσι. Εἶναι πολύ καλύτερα ἐκεῖ· καί ἐμεῖς νιώθουμε ὀδύνη, σάν νά τῆς ἔχει συμβεῖ κάτι ἀπίστευτα κακό! Θά μᾶς κοιτάζει καί σίγουρα θά μένει κατάπληκτη μέ τήν ἀντίδρασή μας»[12].

Θά πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιγραφή τῶν πρώτων δύο ἡμερῶν τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ γενικό κανόνα, ὁ ὁποῖος κατά κανένα τρόπο δέν ἰσχύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις. Πράγματι τά περισσότερα παραδείγματα ἀπό τήν Ὀρθόδοξη γραμματεία πού ἀναφέραμε στό παρόν βιβλίο δέ συνάδουν μέ αὐτόν τόν κανόνα, καί ὁ λόγος εἶναι φανερός: οἱ ἅγιοι, μήν ἔχοντας καμιά ἀπολύτως προσκόλληση στά ἐγκόσμια καί ζώντας σέ διαρκή προσδοκία τῆς ἀναχώρησής τους γιά τήν ἄλλη ζωή, δέν ἑλκύονται κἄν ἀπό τούς τόπους ὅπου ἔπρατταν τά ἀγαθά τους ἔργα ἀλλά ξεκινοῦν ἀμέσως τήν ἄνοδό τους στούς οὐρανούς. Ἄλλοι, ὅπως ὁ συγγραφέας τοῦ *Unbelievable for Many...,* ξεκινοῦν τήν ἄνοδό τους πρίν τό τέλος τῶν δύο ἡμερῶν γιά κάποιον εἰδικό λόγο πού μόνον ἡ Θεία Πρόνοια γνωρίζει. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἀτελεῖς καθώς εἶναι, ἀνήκουν ὅλες στόν ἑξῆς κανόνα: ἡ «ἐξωσωματική» κατάσταση ἀποτελεῖ μόνο τό ξεκίνημα τῆς ἀρχικῆς περιόδου ἀσώματης «περιπλάνησης» τῆς ψυχῆς στούς τόπους τῶν ἐπίγειων δεσμῶν της· ὅμως κανείς ἀπό αὐτούς τούς ἀνθρώπους δέν ἔχει παραμείνει νεκρός γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα, ἔστω μέχρι νά συναντήσει τούς ἀγγέλους πού πρόκειται νά τόν συνοδεύσουν.

Μερικοί ἐπικριτές τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας γιά τή μετά θάνατον ζωή θεωροῦν ὅτι τέτοιες ἀποκλίσεις ἀπό τό γενικό κανόνα γιά τή μεταθανάτια ἐμπειρία ἀποδεικνύουν

12. *Ψυχωφελής Ἀνάγνωση,* Αὔγουστος 1894.

τήν ὕπαρξη «ἀντιφάσεων» στήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία· αὐτοί οἱ ἐπικριτές ὅμως εἶναι ἁπλῶς καί μόνο προσκολλημένοι στίς «κατά γράμμα» ἑρμηνεῖες. Ἡ περιγραφή τῶν πρώτων δύο ἡμερῶν, καθώς καί τῶν ἑπόμενων, σέ καμιά περίπτωση δέν ἀποτελεῖ κάποια μορφή δόγματος· εἶναι ἁπλῶς ἕνα «μοντέλο», τό ὁποῖο μάλιστα ἐκφράζει τήν πιό συνηθισμένη χρονική σειρά τῶν ἐμπειριῶν τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο. Οἱ πολλές περιπτώσεις, τόσο στήν Ὀρθόδοξη γραμματεία ὅσο καί στίς ἀναφορές σύγχρονων σχετικῶν ἐμπειριῶν, ὅπου οἱ νεκροί ἔχουν στιγμιαῖα ἐμφανιστεῖ στούς ζωντανούς μέσα στήν πρώτη ἤ τίς δύο πρῶτες ἡμέρες μετά τό θάνατο, μερικές φορές σέ ὄνειρα, εἶναι παραδείγματα πού ἐπαληθεύουν τό ὅτι ὄντως ἡ ψυχή συνήθως παραμένει κοντά στή γῆ γιά κάποια σύντομη χρονική περίοδο.[13] Κατά τήν τρίτη ἡμέρα, καί συχνά πιό πρίν, ἡ περίοδος αὐτή φτάνει στό τέλος της.

Τά τελώνια

Τήν ὥρα αὐτή (τήν τρίτη ἡμέρα), ἡ ψυχή διέρχεται ἀπό λεγεῶνες πονηρῶν πνευμάτων πού παρεμποδίζουν τήν πορεία της καί τήν κατηγοροῦν γιά διάφορες ἁμαρτίες, στίς ὁποῖες αὐτά τά ἴδια τήν εἶχαν παρασύρει. Σύμφωνα μέ διάφορες θεϊκές ἀποκαλύψεις ὑπάρχουν εἴκοσι τέτοια ἐμπόδια, τά ἐπονομαζόμενα «τελώνια», σέ καθένα ἀπό τά ὁποῖα περνᾶ ἀπό δοκιμασία κάθε μορφή ἁμαρτίας· ἡ ψυχή, ἀφοῦ περάσει

13. Γιά μερικά σχετικά παραδείγματα βλ. *Eternal Mysteries Beyond the Grave,* Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ. 189-196. Οἱ ἀληθινές ἐμφανίσεις τῶν νεκρῶν μετά ἀπό αὐτήν τήν πρώτη σύντομη περίοδο τῆς «ἐλευθερίας» τῆς ψυχῆς εἶναι πολύ πιό σπάνιες καί ἐκδηλώνονται πάντοτε κατά θεϊκή παραχώρηση γιά κάποιον συγκεκριμένο σκοπό, καί ὄχι συμφώνως πρός τή δική τους θέληση (βλ. παρακάτω, Παράρτημα ΙΙ).

ἀπό ἕνα τελώνιο, συναντᾶ τό ἑπόμενο, καί μόνον ἀφοῦ διέλθει ἐπιτυχῶς ἀπό ὅλα τά τελώνια μπορεῖ νά συνεχίσει τήν πορεία της χωρίς νά ἀπορριφθεῖ βιαίως στή γέεννα. Τό πόσο φοβεροί εἶναι αὐτοί οἱ δαίμονες καί τά τελώνιά τους φαίνεται στό γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἡ Παναγία, ὅταν πληροφορήθηκε ἀπό τόν Ἀρχάγγελο Γαβριήλ τόν ἐπικείμενο θάνατό Της, ἱκέτευσε τόν Υἱό Της νά διασώσει τήν ψυχή Της ἀπό αὐτούς τούς δαίμονες καί, ἀπαντώντας στήν προσευχή Της, ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ἐμφανίστηκε ἀπό τούς οὐρανούς γιά νά παραλάβει τήν ψυχή τῆς Πανάγνου Μητρός Του καί νά τήν ὁδηγήσει στούς οὐρανούς.[14] Φοβερή εἶναι, πράγματι, ἡ τρίτη ἡμέρα γιά τήν ψυχή τοῦ ἀπελθόντος, καί γιά τό λόγο αὐτό ἡ ψυχή ἔχει ἰδιαίτερη ἀνάγκη τότε ἀπό προσευχές γιά τή σωτηρία της.

Στό Ἕκτο Κεφάλαιο παραθέσαμε ἕναν ἀριθμό Πατερικῶν καί ἁγιογραφικῶν κειμένων σχετικῶν μέ τά τελώνια, ἔτσι δέν ὑπάρχει λόγος νά προσθέσουμε καί ἄλλα στό σημεῖο αὐτό. Μποροῦμε ὅμως, γιά μία ἀκόμα φορά, νά σημειώσουμε ὅτι οἱ περιγραφές τῶν «τελωνίων» συνιστοῦν ἕνα «μοντέλο» τῶν ἐμπειριῶν τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο καί ὅτι οἱ μεμονωμένες ἐμπειρίες εἶναι δυνατόν νά διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Μικρές λεπτομέρειες, ὅπως ὁ ἀριθμός τῶν τελωνίων, εἶναι φυσικά δευτερεύουσες ἐν συγκρίσει μέ τό πρωταρχικό δεδομένο ὅτι, σύντομα μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή πράγματι βιώνει μία κρίση, τή Μερική Κρίση, ὡς τελική συγκεφαλαίωση τοῦ «ἀόρατου πολέμου» πού ἔχει διεξαγάγει, ἤ πού ἀπέτυχε νά διεξαγάγει, στήν ἐπίγεια ζωή κατά τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

14. Ἡ σκηνή αὐτή ἀναπαρίσταται ὀπτικά στήν παραδοσιακή Ὀρθόδοξη εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Συνεχίζοντας τήν ἐπιστολή του πρός τόν ἀδελφό τῆς ἀποθνήσκουσας γυναίκας, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος γράφει: «Λίγο μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή ἀρχίζει ἕναν ἀγώνα γιά νά καταφέρει νά διέλθει ἀπό τά τελώνια. Στόν ἀγώνα της ἡ ἀδελφή σου χρειάζεται βοήθεια! Ἔχε τό αὐτό στή σκέψη σου, καί θά τήν ἀκούσεις νά σέ παρακαλεῖ φωνάζοντας: Βοήθεια! Θά πρέπει νά στρέψεις ὅλη σου τήν προσοχή καί ὅλη σου τήν ἀγάπη γι' αὐτήν στό πῶς θά τή βοηθήσεις. Πιστεύω πώς ἡ μεγαλύτερη ἔμπρακτη ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης σου θά εἶναι νά ἀφήσεις τή φροντίδα τοῦ νεκροῦ της σώματος στούς ἄλλους, νά ἀποχωρήσεις καί, μένοντας μόνος σου ὁπουδήποτε μπορεῖς, νά βυθιστεῖς σέ προσευχή γιά τήν ψυχή της, γιά τή νέα κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται καί γιά τίς καινούριες, ἀπροσδόκητες ἀνάγκες της. Συνέχισε τήν ἀκατάπαυστη ἱκεσία σου στό Θεό γιά ἕξι ἑβδομάδες, καί περισσότερο. Ὅταν πέθανε ἡ ὁσία Θεοδώρα, τό σακούλι ἀπό τό ὁποῖο πῆραν χρυσό οἱ ἄγγελοι γιά νά τή γλιτώσουν ἀπό τά τελώνια ἦταν οἱ προσευχές τοῦ πνευματικοῦ της πατέρα. Ἔτσι θά γίνει καί μέ τίς δικές σου προσευχές· μήν παραλείψεις νά κάνεις ὅσα σοῦ εἶπα. Αὐτό εἶναι ἡ πραγματική ἀγάπη!»

Τό «σακούλι» ἀπό τό ὁποῖο πῆραν «χρυσό» οἱ ἄγγελοι καί «ἐξόφλησαν τά χρέη» τῆς ὁσίας Θεοδώρας στά τελώνια ἔχει συχνά παρανοηθεῖ ἀπό κάποιους ἐπικριτές τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας· μερικές φορές συγκρίνεται μέ τή λατινική ἔννοια τοῦ «πλεονάσματος χάριτος» τῶν ἁγίων. Στήν περίπτωση αὐτή, τέτοιοι ἐπικριτές ἑρμηνεύουν κατά γράμμα τά Ὀρθόδοξα κείμενα. Σέ τίποτε ἄλλο δέν ἀναφέρεται τό παραπάνω ἀπόσπασμα παρά στίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς ἀναπαυθέντες, καί εἰδικότερα στίς προσευχές ἑνός ἁγίου

ἀνθρώπου καί πνευματικοῦ πατέρα. Εἶναι σχεδόν περιττό νά ποῦμε ὅτι ὅλες αὐτές οἱ περιγραφές ἔχουν μεταφορική ἔννοια.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ τή διδασκαλία περί τελωνίων τόσο σημαντική, ὥστε ἔχει συμπεριλάβει σχετικές ἀναφορές σέ πολλές ἀπό τίς ἀκολουθίες της, μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στό κεφάλαιο περί τελωνίων. Εἰδικότερα, ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ ἰδιαιτέρως ἀπαραίτητο νά συνοδεύει μέ αὐτήν τή διδασκαλία κάθε τέκνο της πού ἀποθνήσκει· στόν «Κανόνα γιά τήν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς», πού διαβάζεται ἀπό τόν ἱερέα στό νεκρικό κρεβάτι κάθε πιστοῦ, ὑπάρχουν τά παρακάτω τροπάρια:

« Καθώς φεύγω ἀπό τή γῆ, ἀξίωσέ με νά διέλθω ἀνεμπόδιστα ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ ἀέρα, τό διώκτη καί βασανιστή, ἐκεῖνον πού ὡς ἄδικος ἀνακριτής στέκεται πάνω στούς φοβερούς δρόμους».[15]

«Ὦ Πανένδοξε Θεοτόκε, ὁδήγησέ με εἰς τούς οὐρανούς, στά ἱερά καί πολύτιμα χέρια τῶν ἁγίων ἀγγέλων ὥστε, προστατευμένος μέσα στά φτερά τους, νά μήν ἀντικρίσω τή ρυπαρή, ἀποκρουστική καί σκοτεινή μορφή τῶν δαιμόνων.[16]

«Ὦ Ἁγία Θεοτόκε, Ἐσύ ἡ Ὁποία γέννησες τόν Παντοδύναμο Κύριο, ἀπομάκρυνε ἀπό ἐμένα τόν ἄρχοντα τῶν φοβερῶν τελωνίων, τόν κυβερνήτη τοῦ κόσμου, ὅταν φτάσει ἡ στιγμή τοῦ θανάτου μου, ὥστε νά Σέ δοξολογῶ αἰωνίως».[17]

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, τά λόγια τῆς Ἐκκλησίας προετοιμάζουν τόν ἀποθνήσκοντα Ὀρθόδοξο Χριστιανό γιά τίς δοκιμασίες πού θά συναντήσει μπροστά του.

---

15. 4η Ὠδή.
16. 6η Ὠδή.
17. 8η Ὠδή.

Οἱ σαράντα ἡμέρες

Κατόπιν, ἔχοντας ἐπιτυχῶς διέλθει ἀπό τά τελώνια καί ὑποκλιθεῖ βαθιά ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἡ ψυχή γιά διάστημα τριάντα ἑπτά ἐπιπλέον ἡμερῶν ἐπισκέπτεται τίς οὐράνιες κατοικίες καί τίς ἀβύσσους τῆς κολάσεως, μή γνωρίζοντας ἀκόμα ποῦ θά παραμείνει, καί μόνον τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα καθορίζεται ἡ θέση στήν ὁποία θά βρίσκεται μέχρι τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν.

Σίγουρα δέν εἶναι παράξενο ὅτι ἡ ψυχή, ἔχοντας διέλθει ἀπό τά τελώνια καί παύσει μιά γιά πάντα κάθε σχέση μέ τά ἐπίγεια, εἰσάγεται στόν ἀληθινά ἄλλο κόσμο, σέ ἕνα τμῆμα τοῦ ὁποίου θά παραμείνει αἰωνίως. Σύμφωνα μέ τήν ἀποκάλυψη τοῦ ἀγγέλου στόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας, ἡ εἰδική ἐπιμνημόσυνη δέηση ὑπέρ τῶν ἀπελθόντων τήν ἔνατη ἡμέρα μετά τό θάνατο – πέραν τοῦ γενικοῦ συμβολισμοῦ τῶν ἐννέα ἀγγελικῶν ταγμάτων – πραγματοποιεῖται ἐπειδή μέχρι τότε παρουσιάζονται στήν ψυχή τά θαυμάσια τοῦ Παραδείσου, καί μόνον κατόπιν αὐτοῦ, γιά τό ὑπόλοιπο τῶν σαράντα ἡμερῶν, τῆς παρουσιάζονται τά μαρτύρια καί τά φρικτά τῆς κόλασης, πρίν τοποθετηθεῖ τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα στή θέση στήν ὁποία θά ἀναμένει τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καί τήν Τελική Κρίση. Θά πρέπει καί πάλι νά τονίσουμε ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ἀριθμοί ἀποτελοῦν γενικό κανόνα, ἤ «μοντέλο» τῆς μεταθανάτιας πραγματικότητας, καί ἀναμφισβήτητα δέν ὁλοκληρώνουν ὅλες οἱ ψυχές τῶν ἀπελθόντων τήν πορεία τους ἀκριβῶς σύμφωνα μέ τόν «κανόνα». Γνωρίζουμε σαφῶς ὅτι ἡ ὁσία Θεοδώρα, στήν πραγματικότητα, ὁλοκλήρωσε τό «γύρο τῆς κολάσεως» ἀκριβῶς τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα – σύμφωνα μέ τή γήινη μέτρησή τοῦ χρόνου.[18]

18. *Eternal Mysteries Beyond the Grave,* Jordanville, Νέα Ὑόρκη, σελ. 83-84.

Ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν μέχρι τήν τελική κρίση

Μερικές ψυχές βρίσκονται (μετά τίς σαράντα ἡμέρες) σέ μία κατάσταση πρόγευσης τῆς αἰώνιας ἀγαλλίασης καί μακαριότητας, ἐνῶ ἄλλες σέ μία κατάσταση τρόμου ἐξαιτίας τῶν αἰώνιων μαρτυρίων τά ὁποῖα θά ὑποστοῦν πλήρως μετά τήν Τελική Κρίση. Μέχρι τότε ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει δυνατότητα ἀλλαγῆς τῆς κατάστασής τους, ἰδιαιτέρως μέσω τῆς ὑπέρ αὐτῶν προσφορᾶς τῆς Ἀναίμακτης Θυσίας (μνημόσυνο στή θεία λειτουργία), καί παρομοίως μέσω ἄλλων προσευχῶν.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν στόν παράδεισο καί τήν κόλαση πρίν τήν Τελική Κρίση ἀναπτύσσεται πιό λεπτομερῶς στή συνέχεια μέ τά λόγια τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ.[19]

Τά ὀφέλη τῆς προσευχῆς, τόσο τῆς κοινῆς ὅσο καί τῆς ἀτομικῆς γιά τίς ψυχές πού βρίσκονται στήν κόλαση ἔχουν περιγραφεῖ σέ πολλούς Βίους Ἁγίων καί ἀσκητῶν καθώς καί σέ Πατερικά κείμενα. Στό Βίο τῆς μάρτυρος τοῦ 3ου αἰώνα Περπέτουας, γιά παράδειγμα, διαβάζουμε ὅτι ἡ κατάσταση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ της Δημοκράτη τῆς ἀποκαλύφθηκε μέ τήν εἰκόνα μίας στέρνας γεμάτης νερό, ἡ ὁποία ὅμως ἦταν τόσο ψηλά πού δέν μποροῦσε νά τή φτάσει ἀπό τόν ρυπαρό, καυτό τόπο ὅπου ἦταν περιορισμένος. Χάρη στήν ὁλόθερμη προσευχή τῆς Περπέτουας ἐπί μία ὁλόκληρη ἡμέρα καί νύχτα ὁ Δημοκράτης ἔφτασε τή στέρνα καί τόν εἶδε νά βρίσκεται σέ ἕναν φωτεινό τόπο. Ἀπό αὐτό ἡ Περπέτουα κατά-

19. Βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, Παράρτημα Ι.

λαβε ὅτι ὁ ἀδελφός της εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεινά τῆς κόλασης.[20]

Στό Βίο μίας ἀσκήτριας πού πέθανε μόλις τόν 20ό αἰώνα ἀναφέρεται μία παρόμοια περίπτωση. Πρόκειται γιά τήν ὁσία Ἀθανασία (Ἀναστασία Λογκάτσεβα), πνευματική θυγατέρα τοῦ ὁσίου Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ. Ὅπως διαβάζουμε στό Βίο της: «Ἡ Ἀναστασία εἶχε ἕναν ἀδελφό πού τόν ἔλεγαν Παῦλο. Ὁ Παῦλος κάποτε ἦταν μεθυσμένος καί κρεμάστηκε. Κι ἡ Ἀναστασία ἀποφάσισε νά προσευχηθεῖ πολύ γιά τόν ἀδερφό της. Μετά τό θάνατό του, ἡ Ἀναστασία πῆγε στό μοναστήρι Ντιβέγιεβο, τοῦ ὁσίου Σεραφείμ, γιά νά μάθει τί ἀκριβῶς ἔπρεπε νά κάνει, ὥστε νά βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση τοῦ ἀδερφοῦ της, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τέλος στή ζωή του μέ τρόπο δυσσεβή καί ἀτιμωτικό... Ἤθελε νά συναντήσει τήν Πελαγία Ἰβάνοβνα καί νά ζητήσει τή συμβουλή της... Ἡ Ἀναστασία ἐπισκέφθηκε τήν Πελαγία. Ἐκείνη τῆς εἶπε νά κλειστεῖ στό κελί της σαράντα μέρες, νά προσευχηθεῖ καί νά νηστέψει γιά τόν ἀδελφό της καί κάθε μέρα νά λέει ἑκατόν πενήντα φορές: "Ὑπεραγία Θεοτόκε, ἀνάπαυσον τόν δοῦλον σου."

»Ὅταν συμπληρώθηκαν σαράντα μέρες, ἡ Ἀναστασία εἶδε ἕνα ὅραμα. Βρέθηκε μπροστά σέ μία ἄβυσσο. Στό βάθος της ἦταν ἕνας βράχος ἀπό αἷμα. Πάνω στό βράχο κείτονταν δυό ἄντρες μέ σιδερένιες ἁλυσίδες στό λαιμό τους. Ὁ ἕνας ἦταν ὁ ἀδερφός της.

»Ἡ Ἀναστασία διηγήθηκε τό ὅραμα στήν Πελαγία καί κείνη τῆς εἶπε νά συνεχίσει τή νηστεία καί τήν προσευχή.

»Τέλειωσαν κι ἄλλες σαράντα μέρες μέ νηστεία καί προσευχή κι ἡ Ἀναστασία εἶδε τό ἴδιο ὅραμα. Ἡ ἴδια ἄβυσσος κι

20. Ὅπως παρατίθεται στό *Orthodox Life,* 1978, τεῦχος No. 1, σελ. 23-24. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος Περπέτουας ἑορτάζεται τήν 1η Φεβρουαρίου.

ὁ βράχος πάνω στόν ὁποῖο βρίσκονταν οἱ δυό ἄντρες μέ ἁλυσίδες στό λαιμό τους. Αὐτή τή φορά ὅμως ὁ ἀδερφός της ἦταν ὄρθιος. Περπατοῦσε πάνω στό βράχο, ἔπεφτε καί ξανασηκωνόταν. Οἱ ἁλυσίδες ἦταν ἀκόμα στό λαιμό του.

»Ἡ Πελαγία Ἰβάνοβνα, στήν ὁποία κατέφυγε καί πάλι ἡ Ἀναστασία, τῆς εἶπε νά ἐπαναλάβει τήν ἴδια ἄσκηση γιά τρίτη φορά.

»Ὅταν τέλειωσε καί τό τρίτο σαρανταήμερο τῆς νηστείας καί τῆς προσευχῆς, ἡ Ἀναστασία ξαναεῖδε τό ἴδιο ὅραμα. Ἡ ἴδια ἄβυσσος, ὁ ἴδιος βράχος. Τώρα ὅμως, πάνω στό βράχο ἦταν μόνο ἕνας ἄντρας, ἄγνωστός της. Ὁ ἀδερφός της εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά. Δέ φαινόταν πουθενά. Ὁ ἄγνωστος ἄντρας ἀκούστηκε νά λέει:

– Εἶσαι τυχερός ἐσύ. Ἔχεις πολύ ἰσχυρούς μεσίτες στή γῆ.

Ἡ Ἀναστασία ἀνέφερε στήν Πελαγία Ἰβάνοβνα τό τρίτο ὅραμά της καί κείνη τῆς ἀπάντησε:

– Ὁ ἀδερφός σου λυτρώθηκε ἀπό τά βάσανα. Δέν μπῆκε ὅμως στή μακαριότητα τοῦ Παραδείσου.»[21]

Πολλά παρόμοια περιστατικά ἀναφέρονται σέ Βίους Ὀρθόδοξων Ἁγίων καί ἀσκητῶν. Σέ περίπτωση πού κάποιος ἔχει τήν τάση νά ἑρμηνεύει κατά γράμμα τέτοια ὁράματα, ἴσως θά πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι βεβαίως οἱ εἰκόνες μέ τίς ὁποῖες ἐμφανίζονται τέτοια ὁράματα, συνήθως σέ ὄνειρα, δέ «φωτογραφίζουν» κατ’ ἀνάγκην τόν τρόπο ὕπαρξης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο· πρόκειται περισσότερο γιά εἰκόνες οἱ ὁποῖες μεταβιβάζουν τήν πνευματική ἀλήθεια τῆς βελτίωσης τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς στόν ἄλλο κόσμο χάρη στίς προσευχές ἐκείνων πού παραμένουν στόν κόσμο τοῦτο.

21. *Ὁσία Ἀθανασία,* μτφρ. Πέτρου Μπότση, β΄ ἔκδ., Ἀθήνα 1998, σελ. 69-73.

Προσευχές γιά τούς νεκρούς

Τό ἀκόλουθο περιστατικό μᾶς δείχνει πόσο σημαντική εἶναι ἡ τέλεση μνημόσυνου στή θεία λειτουργία: πρίν τήν ἀφαίρεση τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ.Θεοδοσίου τοῦ Τσερνίγκωφ (1896), ὁ φημισμένος Στάρετς Ἀλέξιος (†1916), ἱερομόναχος τοῦ Ἐρημητηρίου τοῦ Γκολοσεγιέφσκυ τῆς Λαύρας τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου, ὁ ὁποῖος διεξήγαγε τήν ἀνακομιδή τῶν λειψάνων, ἀποκαμωμένος καθώς καθόταν δίπλα στά λείψανα, λαγοκοιμήθηκε καί εἶδε μπροστά του τόν ἅγιο, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε: «Σ' εὐχαριστῶ πού κοπιάζεις γιά μένα καί σέ παρακαλῶ θερμά, ὅταν τελέσεις τή θεία λειτουργία, νά μνημονεύσεις τούς γονεῖς μου» – καί ἔδωσε τά ὀνόματά τους (πατήρ Νικήτας καί Μαρία).[22] «Πῶς μπορεῖς ἐσύ, ὦ Ἅγιε, νά ζητᾶς τίς δικές μου προσευχές, ὅταν ἐσύ ὁ ἴδιος στέκεσαι στόν οὐράνιο Θρόνο καί ἱκετεύεις τό Θεό νά δωρίσει στούς ἀνθρώπους τό ἔλεός Του;» ρώτησε ὁ ἱερομόναχος. «Ναί, αὐτό εἶναι ἀλήθεια,» ἀπάντησε ὁ ἅγ. Θεοδόσιος, «ἀλλά ἡ προσφορά στή θεία λειτουργία ἔχει περισσότερη δύναμη ἀπό τήν προσευχή μου.»

Ἔτσι λοιπόν, οἱ παννυχίδες καί ἡ κατ' οἶκον προσευχή γιά τούς νεκρούς εἶναι εὐεργετικές γιά τήν ψυχή τους, ὅπως ἐξάλλου εἶναι καί οἱ εἰς μνήμην τους ἀγαθοεργίες, ὅπως ἐλεημοσύνες ἤ συνεισφορές στήν ἐκκλησία. Ὅμως ἰδιαιτέρως εὐεργετική εἶναι ἡ τέλεση μνημόσυνου στή θεία λειτουργία,

22. Τά ὀνόματα αὐτά ἦταν ἄγνωστα πρίν ἀπό τό ὅραμα. Ἀρκετά χρόνια μετά τήν ἀνακήρυξη τοῦ Θεοδοσίου ὡς ἁγίου, βρέθηκε τό δικό του Βιβλίο Μνημοσύνων στή μονή ὅπου ἦταν κάποτε ἡγούμενος, τό ὁποῖο ἐπιβεβαίωσε αὐτά τά ὀνόματα καθώς καί τό ὅραμα. Βλ. τόν *Βίο τοῦ Πρεσβυτέρου Ἀλεξίου* στήν Pravoslavny Blagovestnik, San Francisco, 1967, No.1 (στά Ρωσικά).

καί πολλές ἐμφανίσεις νεκρῶν καί ἄλλα περιστατικά τά ὁποῖα ἔχουν σημειωθεῖ ἐπιβεβαιώνουν κάτι τέτοιο. Πολλοί ἄνθρωποι πού πέθαναν ἐν μετανοίᾳ ἀλλά πού δέν μπόρεσαν νά ἐκφράσουν ἔμπρακτα τή μετάνοιά τους ὅσο ζοῦσαν, ἐλευθερώθηκαν ἀπό τά μαρτύρια καί βρῆκαν ἀνάπαυση. Στήν Ἐκκλησία πάντοτε προσφέρονται προσευχές ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν νεκρῶν, καί μάλιστα τήν ἡμέρα τῆς Καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στόν ἑσπερινό τῆς γονυκλισίας, ὑπάρχει μία εἰδική εὐχή «γιά τούς εὑρισκομένους στόν ᾅδη.»

Στούς *Διαλόγους* του, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, ἀπαντώντας στήν ἐρώτηση, «Ποιό ἄραγε θά μποροῦσε νά εἶναι αὐτό, πού ἔχει τή δύναμη νά ὠφελήσει τίς ψυχές τῶν νεκρῶν;» διδάσκει: «Ἐάν τά πταίσματα δέν εἶναι ἀσυγχώρητα μετά θάνατον, συνήθως πολύ βοηθεῖ τίς ψυχές ἀκόμα καί μετά θάνατον ἡ ἱερή ἀναφορά τῆς σωτηριώδους Θυσίας, τόσο πού ὁρισμένες φορές παρουσιάζονται καί οἱ ἴδιες οἱ ψυχές τῶν κεκοιμημένων καί τό ζητοῦν αὐτό... Μέ ὅλα αὐτά πρέπει νά θεωρήσουμε πώς ἀσφαλέστερη ὁδός εἶναι, ὅ,τι καλό ἐλπίζει ὁ καθένας νά ἐνεργηθεῖ μετά τό θάνατό του ἀπό τούς ἄλλους, νά τό κάνει ὁ ἴδιος γιά τόν ἑαυτό του ὅσο ζεῖ. Μακαριότερο πράγματι εἶναι νά ἐξέλθει κανείς ἐλεύθερος, παρά μετά τά δεσμά νά ζητάει ἐλευθερία. Ὀφείλουμε, ἑπομένως, μέ ὅλη μας τή διάνοια νά καταφρονοῦμε τόν παρόντα αἰῶνα, γιά ἕνα λόγο παραπάνω τώρα πού τόν βλέπουμε ἤδη νά καταρρέει, καί νά θύουμε στό Θεό καθημερινές θυσίες δακρύων, καί καθημερινές προσφορές τοῦ Σώματος καί Αἵματός του. Αὐτή πράγματι ἡ θυσία κατά τρόπο μοναδικό σώζει τήν ψυχή ἀπό τήν αἰώνια ἀπώλεια, γιατί διά τοῦ μυστηρίου ἀνακαινίζει γιά ἐμᾶς τό θάνατο τοῦ Μονογενοῦς»[23].

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀναφέρει διάφορα περιστατικά κατά τά ὁποῖα οἱ νεκροί ἐμφανίστηκαν σέ ζωντανούς καί τούς παρακάλεσαν νά τελέσουν θεία λειτουργία ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τους ἤ τούς εὐχαρίστησαν γιά τήν τέλεσή της. Ἀναφέρει ἐπίσης τήν περίπτωση ἑνός αἰχμαλώτου, τόν ὁποῖο ἡ σύζυγός του θεωροῦσε νεκρό καί ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ ὁποίου κανόνιζε νά τελεῖται λειτουργία ὁρισμένες ἡμέρες. Ὁ αἰχμάλωτος αὐτός ὅταν ἐπέστρεψε τῆς διηγήθηκε ὅτι εἶχε ἐλευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά του κάποιες ἡμέρες, ἀκριβῶς ἐκεῖνες τίς ἡμέρες τῆς τέλεσης λειτουργίας.[24]

Οἱ Προτεστάντες γενικῶς θεωροῦν τίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς νεκρούς κατά κάποιον τρόπο ἀσύμβατες μέ τήν ἀνάγκη νά βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τή σωτηρία στήν ἐπίγεια ζωή του. «Ἐάν μποροῦμε νά σωθοῦμε μέσω τῆς Ἐκκλησίας μετά τό θάνατο, τότε γιατί νά μποῦμε στόν κόπο νά παλέψουμε ἤ νά ἀποκτήσουμε πίστη σέ αὐτήν τή ζωή; Ἄς φᾶμε, ἄς πιοῦμε, κι ἄς γλεντήσουμε...» Φυσικά, κανείς ἀπ' ὅσους ἐφάρμοσαν αὐτήν τή φιλοσοφία ὅσο ζοῦσαν δέ σώθηκε ποτέ χάρη στίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας μετά τό θάνατό του, καί εἶναι προφανές ὅτι ἕνα τέτοιο ἐπιχείρημα εἶναι ἀπολύτως τεχνητό, ἀκόμα καί ὑποκριτικό. Οἱ προσευχές τῆς Ἐκκλησίας δέν μποροῦν νά σώσουν τόν οἱονδήποτε δέν ἐπιθυμεῖ τή σωτηρία του, ἤ αὐτόν πού ποτέ δέν ἀγωνίστηκε ὁ ἴδιος νά τήν κατακτήσει κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του. Κατά μία ἔννοια, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι οἱ προσευχές τῆς Ἐκκλησίας ἤ τοῦ κάθε Χριστιανοῦ ξεχωριστά γιά

23. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι,* μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἐκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV,57, 60, σελ. 389, 399-400.
24. Στό ἴδιο IV:57, 59, σελ. 389, 396.

κάποιο νεκρό δέν προκύπτουν παρά ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου ζωῆς του: κανείς δέ θά προσευχόταν γι' αὐτόν ἐάν δέν εἶχε κάνει κάτι ὅσο ζοῦσε πού νά ἐμπνέει μία τέτοια προσευχή μετά τό θάνατό του.

Ὁ ἅγ. Μάρκος Ἐφέσου ἀσχολεῖται ἐπίσης μέ τό ἐρώτημα περί τοῦ νοήματος τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας γιά τίς ψυχές τῶν νεκρῶν καί τῆς προκαλούμενης βελτίωσης στήν κατάστασή τους, παραθέτοντας ἕνα παράδειγμα ἀπό τήν προσευχή τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου γιά τό Ρωμαῖο Αὐτοκράτορα Τραϊανό, προσευχή τήν ὁποία τοῦ ἐνέπνευσε μία ἀγαθή πράξη αὐτοῦ τοῦ εἰδωλολάτρη Αὐτοκράτορα.[25]

Τί μποροῦμε νά κάνουμε γιά τούς νεκρούς

Ὁ καθένας ἀπό ἐμᾶς πού ἐπιθυμεῖ νά ἐκφράσει τήν ἀγάπη του γιά τούς νεκρούς καί νά τούς βοηθήσει οὐσιαστικά, μπορεῖ νά τό ἐπιτύχει προσευχόμενος ὑπέρ τῶν ψυχῶν τους, καί εἰδικότερα μνημονεύοντας αὐτούς στή θεία λειτουργία, ὅταν οἱ μερίδες πού ἀποκόπτονται γιά ζῶντες καί νεκρούς ἀφήνονται νά πέσουν μέσα στό Αἷμα τοῦ Κυρίου μέ τίς λέξεις: «Ἀπόπλυνον Κύριε τά ἁμαρτήματα τῶν ἐνθάδε μνημονευθέντων δούλων σου τῷ Αἵματί σου τῷ Ἁγίῳ πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου καί πάντων σου τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.» Δέν μποροῦμε νά κάνουμε τίποτε καλύτερο ἤ σπουδαιότερο γιά τούς νεκρούς ἀπό τό νά προσευχόμαστε γι' αὐτούς, προσφέροντάς τους μνημόσυνο στή θεία λειτουργία. Τό ἔχουν πάντα ἀνάγκη, εἰδικά κατά τή διάρκεια ἐκείνων τῶν σαράντα ἡμερῶν ὅπου ἡ ψυχή τοῦ ἀπελθόντος πορεύεται πρός τίς αἰώνιες

25. Βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, Παράρτημα Ι.

κατοικίες. Τό σῶμα δέν αἰσθάνεται τίποτε τότε· δέ βλέπει τούς οἰκείους πού ἔχουν συγκεντρωθεῖ, δέ μυρίζει τό εὐωδιαστό ἄρωμα τῶν λουλουδιῶν, δέν ἀκούει τούς ἐπικήδειους. Ἡ ψυχή ὅμως αἰσθάνεται τίς προσφερόμενες ὑπέρ αὐτῆς προσευχές καί εἶναι εὐγνώμων στούς ἀνθρώπους πού τίς ἀπευθύνουν καί βρίσκεται πνευματικῶς κοντά τους.

Ὦ συγγενεῖς καί ἀγαπημένοι τοῦ νεκροῦ! Πράξετε γι' αὐτούς ὅ,τι ἔχουν ἀνάγκη καί ὅ,τι εἶναι ἐντός τῆς δικαιοδοσίας σας. Δῶστε τά χρήματά σας ὄχι γιά νά καλλωπίσετε ἐξωτερικά τό φέρετρο καί τό μνῆμα, ἀλλά γιά νά βοηθήσετε ὅσους τό χρειάζονται, εἰς μνήμην τῶν ἀγαπημένων σας πού ἔφυγαν ἀπό τή ζωή, γιά νά ἐνισχύσετε ἐκκλησίες, στίς ὁποῖες προσφέρονται προσευχές ὑπέρ αὐτῶν. Ἐλεῆστε τούς νεκρούς, φροντίστε γιά τίς ψυχές τους. Μᾶς περιμένει ὅλους ὁ ἴδιος δρόμος, καί ὅταν κι ἐμεῖς βρεθοῦμε ἐκεῖ πόσο πολύ θά εὐχόμαστε νά μᾶς θυμᾶται κάποιος στίς προσευχές του! Ἀξίζει λοιπόν νά ἐλεήσουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τούς νεκρούς.

Ἀμέσως ἀφοῦ ἀναπαυθεῖ κάποιος, καλέστε ἤ ἐνημερώσετε ἕναν ἱερέα,ὥστε νά διαβάσει τίς «Προσευχές γιά τήν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς», τίς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὁρίσει νά διαβάζονται πάνω ἀπό ὅλους τούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς μετά τό θάνατό τους. Προσπαθῆστε, εἰ δυνατόν, νά τελέσετε τήν κηδεία στήν ἐκκλησία καί νά ἀναγνώσετε τό Ψαλτήρι πάνω ἀπό τόν ἀπελθόντα μέχρι τήν κηδεία. Ἡ κηδεία δέ χρειάζεται νά εἶναι περίτεχνη, ἀλλά πρέπει ἀπαραιτήτως νά εἶναι πλήρης, χωρίς συντομεύσεις· τήν ὥρα ἐκείνη μή σκεφτεῖτε τόν ἑαυτό σας καί τήν ἄνεσή σας, ἀλλά τόν ἀπελθόντα, ἀπό τόν ὁποῖο χωρίζεστε διά παντός. Ἐάν ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί ἄλλοι ἀπελθόντες πού ἀναμένουν κηδεία στήν ἐκκλησία, μήν ἀρνηθεῖτε ἐάν σᾶς προταθεῖ νά τελέσετε τήν

κηδεία γιά ὅλους μαζί. Εἶναι καλύτερο νά τελεῖται μία κηδεία γιά δύο ἤ περισσότερους ἀπελθόντες ταυτόχρονα, ὅταν οἱ προσευχές ὅλων τῶν παρευρισκομένων προσφιλῶν προσώπων θά εἶναι ἰδιαιτέρως ἔνθερμες, παρά νά τελοῦνται ξεχωριστές, διαδοχικές κηδεῖες, καί νά συντομεύονται οἱ λειτουργίες ἐξ αἰτίας ἔλλειψης χρόνου καί ἐνέργειας· ἀφοῦ κάθε λέξη τῆς προσευχῆς γιά τόν ἀναπαυθέντα εἶναι ὅ,τι μία σταγόνα νερό γιά τό διψασμένο. Κανονίστε ὁπωσδήποτε ἐκείνη τήν ὥρα τά σχετικά μέ τήν τέλεση σαρανταλείτουργου, δηλαδή καθημερινή μνημόνευση στή θεία λειτουργία σέ ὅλη τή διάρκεια τῶν σαράντα ἡμερῶν. Συνήθως στούς ναούς ὅπου τελεῖται καθημερινά θεία λειτουργία, οἱ ἀπελθόντες οἱ ὁποῖοι ἔχουν κηδευτεῖ ἐκεῖ μνημονεύονται ἐπί σαράντα καί πλέον ἡμέρες. Ἐάν ὅμως ἡ κηδεία γίνει σέ ναό ὅπου δέν τελεῖται καθημερινά θεία λειτουργία, τότε οἱ ἴδιοι οἱ συγγενεῖς θά πρέπει νά φροντίσουν νά ζητήσουν τήν τέλεση τοῦ 40ήμερου μνημόσυνου ὁπουδήποτε τελοῦνται θεῖες λειτουργίες. Παρομοίως εἶναι καλό νά στέλνουμε εἰσφορές γιά μνημόνευση τῶν νεκρῶν σέ μοναστήρια, ὅπως καί στά Ἱεροσόλυμα, ὅπου καθημερινά διεξάγεται προσευχή στούς Ἁγίους Τόπους. Ἀλλά ἡ διαδικασία τῆς 40ήμερης δέησης ὑπέρ τῶν νεκρῶν πρέπει νά ξεκινήσει ἀμέσως μετά τό θάνατο, ὅταν ἡ ψυχή ἔχει ἰδιαίτερη ἀνάγκη βοηθείας ἀπό τήν προσευχή· ἑπομένως, θά πρέπει νά ξεκινοῦμε αὐτό τό μνημόσυνο στόν κοντινότερο ναό ὅπου τελεῖται καθημερινῶς θεία λειτουργία.

*Ἀξίζει λοιπόν νά φροντίσουμε γι᾽ αὐτούς πού ἔφυγαν γιά τόν ἄλλο κόσμο πρίν ἀπό ἐμᾶς, προκειμένου νά κάνουμε ὅ,τι μποροῦμε γιά τίς ψυχές τους, ἐνθυμούμενοι ὅτι: «Μακάριοι οἱ ἐλεή*μονες, ὅτι αὐ*τοί θά ἐλεηθοῦν.»*

Ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν

Κάποια ἡμέρα αὐτός ὁ φθαρτός κόσμος θά πάψει νά ὑπάρχει, καί τότε θά χαράξει ἡ αἰώνια Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, στήν ὁποία οἱ ψυχές τῶν σεσωσμένων, ἑνωμένες μέ τά ἀναστημένα τους σώματα, θά κατοικοῦν γιά πάντα μαζί μέ τό Χριστό, ἀθάνατες καί ἄφθαρτες. Τότε ἡ μερική ἀγαλλίαση καί μακαριότητα πού γεύονται οἱ ψυχές ἀκόμα καί σήμερα στόν οὐρανό θά ἀντικατασταθοῦν ἀπό τήν πληρότητα τῆς ἀγαλλίασης τῆς νέας δημιουργίας γιά τήν ὁποία πλάστηκε ὁ ἄνθρωπος· ὅμως ἐκεῖνοι πού δέ δέχτηκαν τή σωτηρία τήν ὁποία ὁ Χριστός ἦλθε νά προσφέρει στήν ἀνθρωπότητα θά βασανίζονται γιά πάντα – μαζί μέ τά ἀναστημένα τους σώματα – στήν κόλαση. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ἔργου του *Ἀκριβής Ἔκθεση τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως,* περιγράφει παραστατικά τήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο:

«Πιστεύουμε καί στήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Γιατί θά ὑπάρχει, πράγματι θά ὑπάρχει ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Καί λέγοντας ἀνάσταση ἐννοοῦμε ἀνάσταση σωμάτων. Γιατί ἀνάσταση εἶναι δεύτερη σύσταση τοῦ ἀνθρώπου τῆς πτώσεως – ἄλλωστε οἱ ψυχές, ὡς ἀθάνατες, πῶς θά ἀναστηθοῦν; Γιατί, ἄν ὁρίζουν τό θάνατο ὡς χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, ὁπωσδήποτε ἡ ἀνάσταση εἶναι ἡ νέα συνάφεια ψυχῆς καί σώματος καί δεύτερη σύσταση τοῦ ζώου πού διαλύθηκε καί ἔπεσε – τό ἴδιο λοιπόν τό σῶμα πού φθείρεται καί διαλύεται, τό ἴδιο θά ἀναστηθεῖ ἄφθαρτο- γιατί δέν ἀδυνατεῖ αὐτός πού ἀρχικά ἀπό τό χῶμα τῆς γῆς τό συγκρότησε, ξανά νά τό ἀναστήσει μετά τή διάλυση καί τήν ἐπιστροφή του στή γῆ, ἀπό τήν ὁποία εἶχε ληφθεῖ, κατά τήν

ἀπόφαση τοῦ δημιουργοῦ...

»Ἄν λοιπόν ἡ ψυχή μόνη της πῆρε μέρος στούς ἀγῶνες τῆς ἀρετῆς, μόνη καί θά στεφανωθεῖ. Καί ἄν μόνη της κυλίστηκε στίς ἡδονές, δίκαια καί μόνη θά κολαζόταν, ἀλλά ἐπειδή οὔτε τήν ὕπαρξη εἶχαν χωριστή καί οὔτε τήν ἀρετή οὔτε τήν κακία ἀκολούθησε ἡ ψυχή χωρίς τό σῶμα, δίκαια θά πάρουν καί οἱ δύο μαζί καί τίς ἀμοιβές.

»Γι' αὐτό λοιπόν θά ἀναστηθοῦμε, ἀφοῦ οἱ ψυχές θά ἑνωθοῦν ξανά μέ τά σώματα, τά ὁποῖα θά ἀφθαρτοποιηθοῦν καί θά ἀποβάλουν τή φθορά καί θά παρουσιαστοῦμε στό φοβερό βῆμα τοῦ Χριστοῦ καί θά παραδοθεῖ ὁ διάβολος καί οἱ δαίμονές του καί ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, δηλαδή ὁ ἀντίχριστος, καί οἱ ἀσεβεῖς καί οἱ ἁμαρτωλοί στό αἰώνιο πῦρ, πού δέν εἶναι βέβαια ὑλικό, ὅπως τό δικό μας, ἀλλ' ὅπως τό ξέρει ὁ Θεός. Καί αὐτοί πού ἔπραξαν τά ἀγαθά θά βγάλουν λάμψεις ὅπως ὁ ἥλιος μέ τούς ἀγγέλους στήν αἰώνια ζωή μέ τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, καθώς θά τόν βλέπουν καί θά βλέπονται καί θά τρυγοῦν ἀπ' αὐτόν τήν ἀτέλειωτη εὐφροσύνη.»[26]

26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τήν Ἀνάσταση», *Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως,* μτφρ. Νίκου Ματσούκα, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 445.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΜΑΡΚΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

Περί τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ γιά τήν κατάσταση τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο συχνά δέν εἶναι πλήρως κατανοητή, ἀκόμα καί ἀπό τούς ἴδιους τούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς· καί ἡ σχετικά πρόσφατη διδασκαλία τῶν Λατίνων περί «καθαρτηρίου πυρός» ἔχει προκαλέσει περαιτέρω σύγχυση στήν κοινή γνώμη. Ὡστόσο, ἡ ἴδια ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία δέν εἶναι καθόλου ἀσαφής ἤ ἀνακριβής. Ἴσως ἡ πιό συνοπτική ἔκθεση τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀπό Ὀρθόδοξη πηγή βρίσκεται στίς ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, οἱ ὁποῖες ἀνεγνώσθησαν στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας τό 1439, καί τίς ὁποῖες συνέγραψε ἀκριβῶς ὡς ἀπάντηση στή διδασκαλία τῶν Λατίνων περί καθαρτηρίου πυρός. Ἡ ἰδιαίτερη ἀξία πού ἔχουν αὐτές οἱ δύο ὁμιλίες γιά ἐμᾶς ἔγκειται στό ὅτι, προερχόμενες καθώς εἶναι ἀπό τόν τελευταῖο ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Πατέρων, πρίν τή σύγχρονη ἐποχή μέ ὅλες τίς συγκεχυμένες θεολογικές ἀπόψεις πού τή χαρακτηρίζουν, μᾶς παραπέμπουν στίς πηγές τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας καί μᾶς καθοδηγοῦν ὡς πρός τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο πρέπει νά προσεγγίζουμε καί νά κατανοοῦμε αὐτές τίς

πηγές, πού εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἁγία Γραφή, Πατερικές ὁμιλίες, λειτουργικά κείμενα, Βίοι Ἁγίων, καί ὁρισμένες ἀποκαλύψεις καί ὁράματα σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή, πού περιέχονται στό Βιβλίο IV τῶν *Διαλόγων* τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου.

Πολλοί ἀπό τούς σημερινούς ἀκαδημαϊκούς θεολόγους δυσπιστοῦν στίς ἀνωτέρω δύο ἤ τρεῖς τελευταῖες πηγές, καί ἔτσι ἐξηγεῖται τό ὅτι συχνά ἐμφανίζονται ἀμήχανοι ὅταν ὁμιλοῦν γιά τό ἐν λόγῳ θέμα καί μερικές φορές προτιμοῦν νά διατηροῦν μία «ἀγνωστικιστική ἐπιφυλακτικότητα».[1] Ἐπίσης, οἱ ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μᾶς δείχνουν πόσο πολύ «ἄνετα» αἰσθάνονται μέ τά παραδείγματα αὐτῶν τῶν πηγῶν οἱ αὐθεντικοί Ὀρθόδοξοι θεολόγοι· ἐκεῖνοι πού αἰσθάνονται «ἄβολα» ἴσως ἀποκαλύπτουν μέ τή στάση τους μία ἀδόκητη προσβολή ἀπό τή σύγχρονη ἀπιστία.

Ἀπό τίς τέσσερις ἀπολογίες τοῦ ἁγ. Μάρκου στό θέμα τοῦ καθαρτηρίου πυρός στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἡ Πρώτη περιέχει τή συνοπτικότερη ἔκθεση τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας ὡς ἀνταπάντηση στίς ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις τῶν Λατίνων, καί ἕνα μεγάλο τμῆμα της παραθέτουμε στή συνέχεια. Οἱ ὑπόλοιπες ἀπολογίες περιέχουν κυρίως ἑρμηνευτικό ὑλικό γιά τά σημεῖα πού ἐξετάζουμε ἐδῶ, καθώς καί ἀποκρίσεις σέ πιό συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα τῶν Λατίνων.

Τά «Λατινικά Κεφάλαια» στά ὁποῖα ἀπευθύνεται ἡ ἀπολογία τοῦ ἁγ. Μάρκου ἔχουν συνταχθεῖ ἀπό τόν Καρδινάλιο Ἰουλιανό Καισαρίνι καί ἐκθέτουν τή Λατινική διδασκαλία περί τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, ὅπως αὐτή

1. Timothy Ware, *The Orthodox Church,* σελ. 259.

ὁρίσθηκε στήν προγενέστερη «Ἑνωτική» Σύνοδο τῆς Λυών, τό 1270 μ.Χ. Αὐτή ἡ διδασκαλία ἀφήνει ἔκπληκτο τόν Ὀρθόδοξο ἀναγνώστη – ὅπως, βέβαια, καί τόν ἅγ. Μάρκο – ὡς μία ἀπολύτως ὑπερβολική, «νομικίστικη» καί «προσηλωμένη στό γράμμα» διδασκαλία. Ἕως ἐκείνη τήν ἐποχή οἱ Λατίνοι εἶχαν καταλήξει νά θεωροῦν τόν παράδεισο καί τήν κόλαση κατά κάποιον τρόπο «τετελεσμένες» καί «ἀπόλυτες» καταστάσεις καί ὅτι ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν πού βρίσκονται ἐκεῖ θά εἶναι καί ἡ τελική κατάσταση στήν ὁποία θά βρεθοῦν μετά τήν Τελική Κρίση· ἑπομένως, δέν εἶναι ἀνάγκη νά προσευχόμαστε οὔτε γιά ὅσους βρίσκονται στόν παράδεισο – τῶν ὁποίων ἡ κατάσταση εἶναι ἤδη τέλεια – οὔτε γιά ὅσους βρίσκονται στήν κόλαση, ἀφοῦ δέ θά μπορέσουν ποτέ νά σωθοῦν ἤ νά καθαρισθοῦν ἀπό τίς ἁμαρτίες τους. Ὅμως ἀφοῦ πολλοί πιστοί πεθαίνουν εὑρισκόμενοι σέ μία «μέση» κατάσταση, οὔτε ἀρκετά τέλειοι γιά τόν παράδεισο, ἀλλά οὔτε καί ἀρκετά ἁμαρτωλοί γιά τήν κόλαση, ἡ λογική τῆς ἐπιχειρηματολογίας τῶν Λατίνων ἀπαιτοῦσε τήν ὕπαρξη ἑνός τρίτου τόπου, ἑνός τόπου κάθαρσης («πουργατόριο»), ὅπου ἀκόμα κι ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων οἱ ἁμαρτίες εἶχαν ἤδη συγχωρεθεῖ ἔπρεπε νά τιμωρηθοῦν ἤ νά «ἐπανορθώσουν» γιά τίς ἁμαρτίες τους πρίν νά καθαρθοῦν στόν ἀπαιτούμενο βαθμό γιά τήν εἴσοδό τους στόν παράδεισο. Οἱ Λατίνοι προέβησαν στήν ὑποστήριξη αὐτῶν τῶν νομικίστικων ἐπιχειρημάτων μίας καθαρῶς ἀνθρώπινης «δικαιοσύνης» – τά ὁποῖα στήν πραγματικότητα ἀρνοῦνται τήν ὑπέρτατη ἀγαθότητα καί ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνθρωπότητα – μέσω τῶν «κατά γράμμα» ἑρμηνειῶν ὁρισμένων Πατερικῶν κειμένων καί διαφόρων ὁραμάτων· σχεδόν ὅλες αὐτές οἱ ἑρμηνεῖες εἶναι τελείως τεχνητές καί αὐθαίρετες, ἀφοῦ οὔτε ἀκόμα καί οἱ ἀρχαῖοι

Λατίνοι Πατέρες δέν εἶχαν μιλήσει γιά κάποιον τόπο σάν τό «πουργατόριο», ἀλλά μόνον γιά τήν «κάθαρση» ἀπό τίς ἁμαρτίες μετά τό θάνατο, ἡ ὁποία εἶχε ἀναφερθεῖ ἀπό μερικούς ἐξ αὐτῶν, προφανῶς ἀλληγορικά, ὡς «πῦρ».

Στήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία, ὡστόσο, ἐκφραστής τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἅγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός, οἱ πιστοί πού πεθαίνουν μήν ἔχοντας ἐξομολογηθεῖ μικρές ἁμαρτίες, ἤ πού δέν ἔχουν ἀποδώσει καρπούς μετανοίας γιά τίς ἐξομολογημένες ἁμαρτίες τους, ἐξαγνίζονται ἀπό αὐτές εἴτε κατά τή δοκιμασία τοῦ θανάτου μέ τό φόβο πού νιώθουν, ἤ μετά τό θάνατο, ὅταν εἶναι περιορισμένοι – ὄχι ὅμως αἰωνίως – στήν κόλαση, μέσω τῶν προσευχῶν καί τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ὑπέρ αὐτῶν ἀγαθοεργιῶν πού ἐκτελοῦν οἱ πιστοί. Ἀκόμα καί οἱ ἁμαρτωλοί πού προορίζονται γιά τά αἰώνια μαρτύρια μποροῦν νά ἀνακουφιστοῦν κάπως ἀπό τό μαρτύριό τους στήν κόλαση χάρη σέ αὐτές τίς παρεμβάσεις βοηθείας. Δέν ὑπάρχει, ὅμως, κανένα πῦρ πού νά βασανίζει σήμερα τούς ἁμαρτωλούς, οὔτε στήν κόλαση – ἀφοῦ τό αἰώνιο πῦρ θά ἀρχίσει νά τούς βασανίζει μόνον μετά τήν Τελική Κρίση – οὔτε, πολύ περισσότερο, σέ κανέναν τρίτο τόπο ὅπως τό «πουργατόριο»· ὅλες οἱ ὁράσεις πυρός ποῦ ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους εἶναι κατά κάποιον τρόπο εἰκόνες ἤ προφητεῖες ἀπό μελλοντικές καταστάσεις. Ἡ συγχώρηση κάθε ἁμαρτίας μετά τό θάνατο προέρχεται ἀποκλειστικά ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία προσφέρεται ἐξίσου ἀκόμα καί σέ αὐτούς πού βρίσκονται στήν κόλαση, μέ τή συμβολή τῶν προσευχῶν τῶν ἀνθρώπων καί καμιά «πληρωμή» ἤ «ἐξαγορά» δέν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος γιά ὅσες ἁμαρτίες τοῦ ἔχουν συγχωρηθεῖ.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά γραπτά τοῦ ἅγ. Μάρκου

πραγματεύονται κυρίως τό συγκεκριμένο ζήτημα τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, καί ἐλάχιστα τήν ἐξέλιξη τῶν ὅσων συμβαίνουν στήν ψυχή ἀμέσως μετά τό θάνατο. Αὐτό τό τελευταῖο ζήτημα πραγματεύονται πάρα πολλά κείμενα τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας, δέν ἐτέθη ὅμως ὑπό συζήτησιν στή Φλωρεντία.

Ὅλες οἱ ὑποσημειώσεις ἔχουν προστεθεῖ ἀπό τούς μεταφραστές[2]

ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΛΙΑ:
«Τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ἐφέσου κυρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀντίρρησις τῶν λατινικῶν κεφαλαίων, ἅπερ αὐτοί προέτεινον, περί τοῦ περκατορίου πυρός» *

(ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1, 2, 4, 5, 6, 13)

1. Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ παρ᾽ ὑμῶν εἰρημένα ὀφείλομεν, σωζομένης τῆς καθ᾽ ἡμᾶς εὐσεβείας καί τῶν πατροπαραδότων ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, προτάττομεν κεφαλαιωδῶς ἑκάστην τῶν ἐμφερομένων τοῖς παρ᾽ ὑμῶν γεγραμμένοις συστάσεων καὶ μαρτυριῶν, ἵνα εὐπερίληπτος καὶ σαφὴς ἐφ᾽ ἑκάστῃ τούτων ἡ ἀπάντησις καί ἡ λύσις γένηται.

Εἴρηται τοίνυν ἐν ἀρχῇ τοῦ γράμματος οὕτως, ὅτι «ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοοῦντες, πρὶν ἱκανῶς ποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ἢ

2. Marci Archiepiscopi Ephesii, *Patrologia Orientalis* (PO), Παρίσι, 1903, τόμ. 15, σελ. 39-43, 45-48, 55-56, 60.
Οἱ ὑποσημειώσεις ἀνήκουν στό κείμενο τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασης (*St. Marc of Ephesus and the Union of Florence,* Ν. Ὑόρκη, 1963, σελ. 58-73), ἡ ὁποία προέρχεται ἀπό τή ρωσική μετάφραση τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἀμβρόσιου Πογοδίν.
* Ἀκολουθεῖ μετάφραση τοῦ κειμένου.

ἠμελημένων τοὺς ἀξίους τῆς μετανοίας καρπούς, ἐν ἀγάπῃ ἀποβιώσωσιν, αἱ τούτων ψυχαὶ ταῖς καθαρτικαῖς τιμωρίαις ἐκκαθαίρονται μετὰ θάνατον· πρὸς δὲ τὸ ἀποκουφίσαι αὐτὰς τῶν τοιούτων ποινῶν, ὠφελοῦσιν αἱ τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίαι, ἤγουν αἱ λειτουργίαι, αἱ εὐχαί, αἱ ἐλεημοσύναι, καί τἆλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα».

Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς ἀποκρινόμεθα οὕτως. Ὅτι μέν ὠφελοῦσι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐχαὶ καὶ ἐλεημοσύναι, τό τε ἔθος αὐτὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπικρατῆσαν ἄνωθεν μαρτυρεῖ καὶ ἐπὶ τούτῳ πολλοὶ καὶ διάφοροι τῶν διδασκάλων λόγοι, Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους εἰρημένοι καὶ γεγραμμένοι· τὸ δὲ διὰ τῶν τοιούτων βοηθημάτων καθαρτικῶν τινων τιμωριῶν ἀπαλλάττεσθαι τὰς ψυχὰς καὶ πυρὸς προσκαίρου τοιαύτην δύναμιν ἔχοντος, οὐκέτι ρητῶς γε-γραμμένον εὑρίσκομεν, οὔτε ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ τοῖς ᾄσμασι τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένοις, οὔτε ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις· ἀλλά τὰς μὲν ἐν ᾅδῃ κατεχομένας καὶ ταῖς αἰωνίαις ἤδη παραδεδομένας κολάσεσιν, εἴτε ἔργῳ καὶ πείρᾳ, εἴτε ἐλπίδι βεβαίᾳ καί προσδοκίᾳ, βοηθεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὰς καὶ ὠφελεῖσθαι μικράν τινα τὴν ὠφέλειαν παρελάβομεν, οὐ μὴν ἀπαλλάττεσθαι τῆς κολάσεως εἰς τὸ παντελὲς οὐδ’ ἐλπίδα τινὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ὅλως ἔχειν· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ κατὰ τὸν μέγαν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον ἀσκητὴν διήγημα, ἐν οἷς ἐρωτήσας τὸ κατὰ τὴν ἔρημον εὑρεθὲν κρανίον, τῇ θείᾳ δυνάμει τὰ τοιαῦτα παρ’ αὐτοῦ ἔμαθε,[3] καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομέναις εὐχαῖς ταῦτα κατὰ ῥῆμα γράφων· «Ὁ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παντελείῳ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει ἱλασμοὺς μὲν ἱκεσίους ὑπὲρ τῶν κατεχομένων ἐν ᾅδῃ καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρέχων ἡμῖν ἐλπί-

3. Στήν «Ἀλφαβητική Συλλογή» τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐρήμου, στό λῆμμα «Μακάριος ὁ Μέγας», διαβάζουμε: «Εἶπε ὁ ἀββάς Μακά-

δας, ἄνεσιν τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν καὶ παραψυχὴν παρὰ σοῦ καταπέμπεσθαι»· τὰς δὲ ἐν πίστει μὲν καὶ ἀγάπῃ τῶν παρόντων ἀπαλλαγείσας, κηλῖδας δὲ ὅμως τινάς ἐπιφερομένας, ἢ μικρὰς καὶ παντάπασιν ἀμετανοήτους, ἢ καὶ μείζονας, ἐφ' αἷς μετανοήσασαι τοὺς τῆς μετανοίας καρποὺς οὐκ ἔφθασαν ἐπιδείξασθαι, ταύτας δὲ ἐκκαθαίρεσθαι πρὸς λόγον τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων, οὐ διὰ πυρός τινος καθαρσίου καὶ ἀφωρισμένων ἔν τινι τόπῳ τιμωριῶν (τοῦτο γάρ, ὡς ἔφαμεν, οὐδαμοῦ παραδέδοται), ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐξόδῳ τοῦ σώματος δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ φόβου, καθὼς καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος[4] ῥητῶς ἀποφαίνεται, τὰς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον, ἢ μενούσας ἐν τῷδε τῷ περιγείῳ χώρῳ πρὶν εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ ἀφικέσθαι καὶ τῆς μακαρίας ἀξιωθῆναι λήξεως, ἢ καὶ αὐτὰς ἐν ᾅδῃ κατεχομένας, οὐχ ὡς ἐν πυρί καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ καί φυλακῇ καθειργμένας, εἰ μείζους ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι καί πλείονος χρόνου δεόμεναι, τούτοις ἅπασι βοηθεῖν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς καὶ λειτουργίας φαμέν, συντρεχούσης αὐταῖς τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας καὶ τὰ μὲν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων αὐτίκα παρορώσης καὶ ἀφιείσης, ὅσα δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν

ριος: "Περπατώντας στήν ἔρημο κάποια φορά, βρῆκα παραπεταμένο στό χῶμα τό κρανίο ἑνός νεκροῦ ἄνδρα. Καθώς τό κούνησα μέ τό ραβδί μου, τό κρανίο μοῦ μίλησε. Τό ρώτησα: "Ποιός εἶσαι σύ;" καί μοῦ ἀπάντησε: "Ἐγώ ἤμουν ἀρχιερέας τῶν εἰδώλων καί τῶν εἰδωλολατρῶν πού κατοικοῦσαν σ' αὐτόν τόν τόπο· ἀλλά ἐσύ εἶσαι ὁ Μακάριος πού ἔχεις μέσα σου τό Ἅγιο Πνεῦμα. Ὅποια στιγμή σπλαχνιστεῖς τίς ψυχές πού ὑποφέρουν στήν κόλαση καί προσευχηθεῖς γι' αὐτές, ἀνακουφίζονται λίγο." Κατόπιν, τό κρανίο περιέγραψε στόν ἀββά Μακάριο τά μαρτύρια τῆς κόλασης, καταλήγοντας: "Ἐμεῖς πού δέν γνωρίσαμε τό Θεό λάβαμε ἔστω λίγο ἔλεος, ὅμως ὅσοι τόν γνώρισαν καί τόν ἀρνήθηκαν, αὐτοί βρίσκονται κάτω ἀπό μᾶς." (*The Sayings of the Desert Fathers*, μτφρ. Benedicta Ward, A. R. Mowbray & Co., Λονδίνο 1975, σελ. 115-6.)

4. Στό Βιβλίο IV τῶν Διαλόγων του.

πεπλημμέληται, καθὼς ὁ μέγας φησὶ Διονύσιος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων μυστηρίου, τὰ δὲ μετὰ χρόνον ἴσως τινὰ δικαίοις ζυγοῖς ἢ λυούσης καὶ ἀφιείσης καὶ αὐτὰ τέλεον ἢ κουφιζούσης τοὺς ἐπ᾽ αὐτοῖς ἐνόχους μέχρι τῆς τελευταίας ἐκείνης κρίσεως· καὶ ἐπ᾽ αὐτοῖς οὐδεμίαν ἀνάγκην ἑτέρας κολάσεως καὶ διὰ πυρὸς καθάρσεως βλέπομεν, εἴ γε τοὺς μὲν ὁ φόβος καθαίρει, τοὺς δὲ ἡ τοῦ συνειδότος βάσανος, παντὸς πυρὸς δριμύτερον κατεσθίουσα, τοὺς δὲ αὐτὴ καί μόνη τῆς θείας δόξης ἡ ἔκπτωσις καὶ ἡ ἀδηλία τοῦ μέλλοντος, εἴ ποτε αὐτῆς ἐπιτεύξονται. Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα βασανιστικά καί κολαστικά παντὸς μᾶλλον ἑτέρου, καὶ ἡ πεῖρα παρίστησι, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μάρτυς ἡμῖν ἐν πάσαις σχεδὸν ἢ ταῖς πλείσταις τῶν ἠθικῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα γράφων, καὶ ὁ θεῖος ἀσκητὴς Δωρόθεος ἐν τῷ *Περὶ συνειδήσεως* αὐτοῦ λόγῳ...

2. Τῶν οὖν τοιούτων ἀπαλλάττεσθαι τοὺς κεκοιμημένους αἰτοῦμέν τε τὸν Θεόν καὶ πιστεύομεν, οὐχὶ κολάσεώς τινος ἑτέρας καὶ πυρὸς ἑτέρου παρὰ τὰ αἰωνίως ἠπειλημένα. Καὶ ὅτι πρὸς τούτοις καὶ τῆς ἐν ᾅδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμωτηρίου τινὸς ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί, μαρτυρεῖ σὺν πολλοῖς ἑτέροις Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς καὶ *Γραπτὸς* ἐπονομαζόμενος, ὅτι δὴ τοὺς ἑαυτοῦ λόγους αἵματι μαρτυρίου ἐσφράγισεν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνος τὴν ὄψιν καταγραφείς. Οὗτος τοίνυν ἐν ἑνὶ τῶν εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνων τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτῶν προσεύχεται· «*Δακρύων καὶ στεναγμῶν* τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ τοὺς δούλους σου ἐλευθέρωσον, Σωτήρ». Ἀκούεις; *δακρύων εἶπε καὶ στεναγμῶν*, οὐχὶ κολάσεώς τινος καὶ καθαρτηρίου πυρός. Εἰ δέ που καὶ πυρὸς ἐν τοῖς τοιούτοις ᾄσμασι καὶ εὐχαῖς μνήμη γέγονεν, οὐχὶ προσκαίρου τινὸς καὶ καθαρτικὴν τὴν δύναμιν ἔχοντος, ἀλλ᾽ αὐτοῦ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῆς ἀπεράντου κολάσεως αἰτοῦσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ῥυσθῆναι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους, φιλανθρωπίᾳ κινούμενοι καὶ τῷ πρὸς

τοὺς ὁμοφύλους οἴκτῳ, τῶν ἀδυνάτων σχεδὸν ἐφιέμενοι καὶ κατατολμῶντες. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητὴς δὲ καὶ οὗτος καὶ μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνος οὕτως· «Πάντες δυσωπήσωμεν Χριστόν, τελοῦντες μνήμην σήμερον τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν, ἵνα τοῦ αἰωνίου πυρὸς αὐτοὺς ῥύσηται, πίστει κεκοιμημένους καὶ ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου». Καὶ ἐφεξῆς ἐν ἑτέρῳ τροπαρίῳ τῆς πέμπτης ᾠδῆς τοιάδε φησί· «Πυρὸς ἀεὶ φλέγοντος καὶ ἐκ σκότους ἀφεγγοῦς, βρυγμοῦ ὀδόντων καὶ σκώληκος ἀλήκτως κολάζοντος, καὶ πάσης τιμωρίας, ῥῦσαι, Σωτὴρ ἡμῶν, πάντας τοὺς θανόντας πιστῶς». Ποῦ τὸ καθαρτήριον ἐνταῦθα πῦρ; Καὶ εἰ ὅλως ἦν, ποῦ ἂν μᾶλλον εἶπεν αὐτὸ ὁ ἅγιος ἢ ἐνταῦθα; Εἰ δὲ ὅλως εἰσακούονται παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι τὰ τοιαῦτα αἰτούμενοι, οὐχ ἡμῶν ἐξετάζειν, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων ἦν ἀποφήνασθαι καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς Πνεύματος, ᾧ κινούμενοι καὶ ἐλάλουν καὶ ἔγραφον, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τοῦ δόντος ἐντολὴν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων προσευξαμένου καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον λιθαζόμενον εἰς αὐτὸ τοῦτο κινήσαντος. Οὐ γὰρ δὴ καὶ ὑπὲρ τῶν τοιούτων εὐχόμενοι, φαίη ἄν τις, εἰσακουόμεθα. Ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς τό ἡμέτερον ἅπαν ἀποπληροῦμεν· ἤδη δὲ καὶ εἰσηκούσθησαν ἔνιοι τῶν ἁγίων, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν προσευξάμενοι, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως τούτους ἐξήρπασαν, ὥσπερ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τὴν Φαλκωνίλλαν, καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὥς φασι, τὸν βασιλέα Τραϊανόν.[5]

5. Τό τελευταῖο περιστατικό ἀναφέρεται σέ μερικούς ἀπό τούς ἀρχικούς *Βίους* τοῦ ἁγ. Γρηγορίου. Ἀμέσως παρακάτω, παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπό *Βίο* του, ὁ ὁποῖος γράφτηκε στήν Ἀγγλία τόν 8ο αἰώνα: «Κάποιοι συμπατριῶτες μας διηγοῦνται μία ἱστορία, τήν ὁποία ἄκουσαν ἀπό τούς Ρωμαίους, για τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ψυχή τοῦ Αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ ἀναπαύθηκε καί «βαπτίσθηκε» χάρη στά δάκρυα τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, μία

(Τό Κεφάλαιο 3 καταδεικνύει ὅτι ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται ἐπίσης γιά ἐκείνους πού ἤδη ἀπολαμβάνουν τή μακαριότητα κοντά στό Θεό – γιά τούς ὁποίους, ἀσφαλῶς, δέν ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη νά διέλθουν ἀπό τό «καθαρτήριο πῦρ».)

4. Μετὰ τοῦτο μικρὸν ὑποκατιόντες ἠθελήσατε συστῆσαι τὸ εἰρημένον δόγμα τοῦ καθαρτηρίου πυρός, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου, ἐν ᾗ λέγεται, «καλόν εἶναι καί σωτηριῶδες τὸ ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων εὔχεσθαι, ὅπως ἂν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολυθῶσι»· δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, ἐν ᾧ φησὶν ὁ Σωτήρ, ὅτι «τῷ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι», ὡς οὔσης καί ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ ἀφέσεως.

Ταῦτα δέ ὅτι τό καθαρτήριον πῦρ οὐδαμῶς εἰσάγουσι, καί ἡλίου

ἱστορία ὑπέροχη τόσο νά τήν διηγεῖται κάποιος ὅσο καί νά τήν ἀκούει. Δέν θά πρέπει νά ἐκπλησσόμαστε ὅταν ἀκοῦμε ὅτι «βαπτίσθηκε», ἀφοῦ χωρίς τό βάπτισμα κανείς ποτέ δέ θά δεῖ τόν Θεό· καί ἕνα τρίτο εἶδος βαπτίσματος εἶναι αὐτό πού γίνεται μέ τά δάκρυα. Μία ἡμέρα, καθώς ὁ ἅγ. Γρηγόριος διέσχιζε τήν Ἀγορά, σ' ἕνα ἐκπληκτικό καλλιτέχνημα γιά τήν κατασκευή τοῦ ὁποίου λεγόταν ὅτι ἦταν ὑπεύθυνος ὁ Τραϊανός, ἀνακάλυψε μετά ἀπό προσεκτική ἐξέταση ὅτι ὁ Τραϊανός, ἄν καί εἰδωλολάτρης, εἶχε πράξει μία τόσο σημαντική ἀγαθοεργία πού θά ἦταν περισσότερο πιθανό νά εἶχε προέλθει ἀπό Χριστιανό παρά ἀπό εἰδωλολάτρη. Ἡ ἱστορία αὐτῆς τῆς ἀγαθοεργίας τήν ὁποία ἀνακάλυψε ὁ ἅγ. Γρηγόριος εἶναι ἡ ἑξῆς: Κάποτε, καθώς ὁ Τραϊανός ὁδηγοῦσε ὁρμητικά τά στρατεύματά του κατά τοῦ ἐχθροῦ, τά λόγια τῆς μάνας ἑνός νεκροῦ παλικαριοῦ προκάλεσαν τή συμπόνια του καί ἔκαναν τόν μεγάλο παγκόσμιο αὐτοκράτορα νά σταματήσει τήν πορεία του. Ἡ γυναίκα τοῦ εἶπε: «Ἄρχοντα Τραϊανέ, αὐτοί εἶναι οἱ ἄνδρες πού σκότωσαν τό γιό μου καί ἀρνοῦνται νά μοῦ δώσουν ἀποζημίωση.» Ὁ Τραϊανός ἀπάντησε: «Ἔλα νά μοῦ τό πεῖς πάλι ὅταν ἐπιστρέψω καί θά φροντίσω νά σέ ἀποζημιώσουν.» Ἐκείνη, ὅμως, ἀπάντησε: «Ἄρχοντα, ἐάν ἐσύ δέν ἐπιστρέψεις ποτέ δέ θά ὑπάρχει κανένας νά μέ βοηθήσει.» Τότε ὁ Τραϊανός, ὁπλισμένος καθώς ἦταν, ἀνάγκασε τούς κατηγορούμενους νά δώσουν ἀμέσως στή γυναίκα τήν ἀποζημίωση πού τῆς ὄφειλαν, ἐνώπιόν του. Ὅταν ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀνακάλυψε αὐτήν τήν ἱστορία, ἀναγνώρισε ὅτι ἦταν ὅ,τι ἀκριβῶς διαβάζουμε στίς Γραφές: «Ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καὶ

φανότερον· τί γὰρ κοινὸν ἀφέσει τε καὶ καθάρσει διὰ πυρός καὶ κολάσεως; Εἰ μὲν γὰρ ἄφεσις ἢ δι᾽ εὐχῶν ἢ παρ᾽ αὐτῆς καὶ μόνης τῆς θείας φιλανθρωπίας, οὐκ ἔτι χρεία κολάσεως καὶ καθάρσεως· εἰ δέ κόλασίς τε καὶ κάθαρσις ὡρισμέναι (δι᾽ αὐτὸ γὰρ τοῦτ᾽ ἐγένοντο, καὶ μάτην ἂν ἦσαν, εἰ μὴ δι᾽ αὐτῶν ἐκαθαίροντο), μάτην ὡς ἔοικεν αἱ εὐχαί γίνονται καί τήν θείαν φιλανθρωπίαν ὑμνοῦμεν. Οὐ μᾶλλον ἄρα τὸ καθαρτήριον πῦρ εἰσάγεται διὰ τῶν τοιούτων ῥητῶν ἢ ἀναιρεῖται· ἄφεσις γὰρ ἐν αὐτοῖς ἁμαρτιῶν φέρεται καθάπερ ἐκ βασιλικῆς τινος ἐξουσίας τε καὶ φιλανθρωπίας, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπαλλαγὴ κολάσεως ἢ καθάρσεως.

5. Τὸ δὲ τρίτον, ὅπερ ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς ἐλήφθη τοῦ μακαρίου Παύλου, ἐν ᾗ διαλεγόμενος περί τοῦ οἰκοδομοῦντος ἐπὶ τοῦ θεμελίου, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, «χρυσόν, ἄργυρον, τιμίους λίθους, ξύλα, χόρτον, καλάμην», ἐπάγει· *«καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου φανερώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· εἴ τινος τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιω-θήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός»*, δοκεῖ

δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος» (*Ἠσαΐας* α´ 17-18). Τότε ὁ ἅγ. Γρηγόριος, μήν ξέροντας τί νά κάνει γιά νά ἀνακουφίσει τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἔγινε ἀφορμή γιά νά ἔρθουν στό μυαλό του τά λόγια τοῦ Χριστοῦ, πῆγε στόν ναό τοῦ ἅγ. Πέτρου καί ἔχυσε ποταμούς δακρύων, ὅπως συνήθως ἔκανε, μέχρι πού τελικά κέρδισε μέσω θείας ἀποκαλύψεως τή διαβεβαίωση ὅτι οἱ προσευχές του εἶχαν εἰσακουσθεῖ· ἄλλωστε δέν εἶχε ποτέ ἄλλοτε ἀποτολμήσει νά ζητήσει κάτι παρόμοιο γιά κανέναν ἄλλον εἰδωλολάτρη.» (*The Earliest Life of Gregory the Great,* by an Anonymous Monk of Whitby, μτφρ. Bertram Colgrave, The University of Kansas Press, Lawrence, Kansas 1968, κεφ. 29, σελ. 127-9.) Ἐφόσον ἡ Εκκλησία δέν τελεῖ δημόσια προσευχή γιά ἀπελθόντες μή-πιστούς, εἶναι φανερό ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Τραϊανοῦ ἀπό τήν κόλαση ἦταν καρπός τῆς ἀτομικῆς προσευχῆς τοῦ ἅγ. Γρηγορίου. Ἄν καί πρόκειται γιά σπάνιο γεγονός, ὡστόσο χαρίζει ἐλπίδα σέ ὅσους ἔχουν ἀγαπημένα τους πρόσωπα τά ὁποῖα ἀπεβίωσαν ἔξω ἀπό τούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας..

μὲν εἰσάγειν μάλιστα πάντων τὸ καθαρτήριον πῦρ, μάλιστα δὲ πάντων αὐτὸ ἀναιρεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ δοκιμαστικόν, ἀλλ' οὐ καθαρτικὸν αὐτὸ ἀπεκάλεσεν ὁ θεῖος ἀπόστολος· ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἔργων καὶ τιμιώτατα δι' αὐτοῦ διελεύσεσθαι διωρίσατο, ταῦτα δὲ δῆλον ὡς οὐδεμιᾶς προσδεῖται καθάρσεως· εἶτα τοὺς ἐπιφερομένους τὰ πονηρά, κατακαιομένων ἐκείνων, ζημιωθήσεσθαι λέγει· οἱ δὲ καθαιρόμενοι, πρὸς τῷ μηδὲν ζημιοῦσθαι, καὶ μεγάλα κερδαίνουσιν· ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, δηλονότι τῆς κρίσεως, καὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ μέλλοντος, τὰ τοιαῦτά φησι γενήσεσθαι· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, φησίν, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται. Τότε δὲ ἄρα καθαρτήριον πῦρ ὑποτίθεσθαι, μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην τοῦ κριτοῦ παρουσίαν καὶ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν, μὴ καὶ λίαν ᾖ ἢ φορτικόν; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τοιοῦτον ἡμῖν ἡ Γραφὴ παραδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μέλλων κρίνειν ἡμᾶς. *Ἀπελεύσονται* φησὶν, *οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον*, καὶ αὖθις· *Ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθά ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως*, μέσην δέ τινα χώραν οὐδαμοῦ παραλείπει· καὶ τοὺς κρινομένους εἰς δύο μοίρας ἅπαντας διελῶν, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν στήσας, τοὺς δ' ἐξ εὐωνύμων, καὶ τοὺς μὲν καλέσας πρόβατα, τοὺς δὲ, ἐρίφια, καὶ πρὸς ἑκατέρους ἰδίᾳ διαλεχθείς, οὐδαμοῦ καὶ τρίτους παρέδειξε τοὺς ὀφείλοντας διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καθαίρεσθαι. Ἔοικεν οὖν ἐκεῖνο καὶ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τὸ πῦρ εἶναι, περὶ οὗ Δαυῒδ ὁ προφήτης φησί· *Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλω αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά*· καί αὖθις· *Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ*· καὶ ὁ Δανιὴλ αὖθις· *Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ*. Τὸ γὰρ τοιοῦτον πῦρ τοὺς μὲν ἁγίους, ἅτε μηδὲν κακίας ἔργον καὶ γνώρισμα ἐπιφερομένους, λαμπροτέρους ἀποφανεῖ, καθάπερ χρυσὸν ἐν καμίνῳ δοκιμασθέντας ἢ καθάπερ τὴν ἀμίαντόν φασι λίθον, ἥτις ἐν μὲν τῷ πυρὶ κειμένη ἀπηνθρακῶσθαι δοκεῖ, ἐξαιρεθεῖσα δὲ τοῦ

πυρός, ὡς ὕδατι λαμπρυνθεῖσα καθαρωτέρα γίνεται, ὁποῖα ἦσαν καὶ τὰ τῶν ἁγίων τριῶν παίδων σώματα ἐπὶ τῆς βαβυλωνίας φλογός· τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς ὡς εὔπρηστον ὕλην τῷ πυρὶ ἐκείνῳ τὴν κακίαν ἐπαγομένους, περιδραξάμενον, ἀνάψει ταχέως, καὶ τὸ μὲν ἔργον, ἤτοι τὴν πονηρὰν διάθεσιν ἢ ἐνέργειαν, κατακαύσει καὶ τελέως ἀφανιεῖ, αὐτοὺς δὲ ζημιώσει μὲν ὧν ἐπεφέροντο, πονηρῶν δηλονότι φορτίων, σώσει δὲ ὅμως, τουτέστιν εἰς τὸ διηνεκὲς καθέξει τε καὶ φυλάξει, μὴ συναπολλυμένους τῇ πονηρίᾳ.

6. Ταύτην τὴν ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ τούτου καὶ ὁ θεῖος πατὴρ ὁ Χρυσόστομος ἀποδίδωσι (*στόμα τοῦ Παύλου* παρ' ἡμῖν λεγόμενος, καθάπερ ἐκεῖνος *στόμα Χριστοῦ*) τήν τε ἐπιστολὴν ἑρμηνεύων, αὐτοῦ τοῦ Παύλου ὑπαγορεύοντος, ὡς ὤφθη δι' ὀπτασίας Πρόκλῳ τῷ μαθητῇ καί διαδόχῳ τοῦ θρόνου αὐτοῦ,[6] καὶ ἴδιον ἐπ' αὐτῇ μόνῃ τῇ ρήσει λόγον ἐκδεδωκώς, ἵνα μὴ πρὸς τὸ ἴδιον φρόνημα τὴν φωνὴν ἑλκύσωσιν οἱ τὰ Ὠριγένους φρονοῦντες, οἷς καὶ μᾶλλον ἔοικεν ἢ ὑμῖν συμφωνεῖν, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ λυμήνωνται, τέλος εἰσάγοντες τῆς κολάσεως καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν τελείαν ἀποκατάστασιν· «σωθήσεται γάρ» φησὶν «ὁ ἁμαρτωλὸς ὡς διὰ πυρός», τουτέστι διαμενεῖ κολαζόμενος ἐν τῷ πυρὶ καὶ οὐ συναποτελεῖται τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ διαθέσεσι. Περὶ τοῦ πυρὸς τούτου καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος ἐν τοῖς Ἠθικοῖς ἐξηγούμενος τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο· *Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός*, ὅτι «τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον εἰς κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διακόπτεται τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐπειδὴ δύο εἰσὶ δυνάμεις, ἥ τε καυστικὴ καὶ ἡ φωτίζουσα, τὸ μὲν δριμὺ καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρὸς τοῖς ἀξίοις

6. Στό Βίο τοῦ ὁσίου Πρόκλου (ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τήν 20ή Νοεμβρίου) ἀναφέρεται ὅτι τήν περίοδο κατά τήν ὁποία ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔγραφε τά Ὑπομνήματά του στίς Ἐπιστολές τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὁ ὅσιος Πρόκλος εἶδε τόν ἴδιο τόν Ἀπόστολο Παῦλο νά σκύβει πάνω ἀπό τό κεφάλι τοῦ ἅγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου καί νά ψιθυρίζει στό αὐτί του.

τῆς καύσεως προσαπομείνῃ, τὸ δὲ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν τῇ φαιδρότητι τῶν εὐφραινομένων ἀποκληρωθῇ. Φωνὴ οὖν Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρὸς καὶ μερίζοντος, ὡς ἀλαμπὲς μὲν εἶναι τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, ἄκαυστον δὲ τὸ φῶς τῆς ἀναπαύσεως διαμεῖναι». Τότ' ἄρα, ὡς ἔοικεν, ἡ τοιαύτη διακοπὴ καὶ διαίρεσις ἐκείνου τοῦ πυρὸς γίνεται, ἡνίκα δι' αὐτοῦ διϊόντων ἁπάντων ὁμοίως, τὰ μὲν λαμπρὰ τῶν ἔργων καὶ φωτεινὰ λαμπρότερα φαίνονται, καὶ οἱ ταῦτα ἐπιφερόμενοι τοῦ φωτὸς κληρονόμοι καθίστανται καὶ μισθὸν αἰώνιον τοῦτον ἀπολαμβάνουσιν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα καὶ εὔπρηστα, ζημιούμενοι τῇ τούτων ἀποβολῇ σώζονται σωτηρίαν ἀπωλείας χείρονα, διηνεκῶς ἐν τῷ πυρὶ μένοντες (τοῦτο γὰρ σημαίνει κυρίως καὶ ἡ φωνὴ τοῦ *σώζεσθαι*), ἵνα μὴ δόξωσι διὰ τὸ φθαρτικὸν τοῦ πυρὸς καὶ αὐτοὶ καθάπαξ ἀπόλλυσθαι. Τούτοις ἀκολουθοῦντες καὶ πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἕτεροι πρὸς τὴν διάνοιαν ταύτην τὸ ῥητὸν ἐξειλήφασιν. Εἰ δέ τις ἄλλως αὐτὸ ἐξηγήσατο, καὶ *σωτηρίαν* μὲν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς κολάσεως, *διέλευσιν δὲ διὰ πυρὸς* τὸν καθαρισμὸν ἐνόησε, παρανοήσας αὐτὸ φαίνεται παντελῶς, εἰ δεῖ τοῦτο εἰπεῖν· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, ἄνθρωπος ὤν, ὅπου γε πολλοὶ τῶν διδασκάλων φαίνονται διαφόρως ἐξηγούμενοι τὰ ῥητὰ τῆς Γραφῆς, οὐ πάντες ἐφικνούμενοι τῆς ἀκριβείας ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν πρὸς διαφόρους ἀποδιδομένην ἐννοίας ἐφαρμόζειν ἁπάσαις ὁμοίως· ἀλλ' ἡμᾶς γε δεῖ τὰς κυριωτέρας τούτων ἐκλεγομένους καὶ συμφωνοτέρας τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι, τάς λοιπὰς ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι. Οὐ τοίνυν ἐπιστραφησόμεθα, κἂν Αὐγουστῖνος ἀποδιδῷ τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν, κἂν Γρηγόριος ὁ Διάλογος, κἂν ἕτερος τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων· εἰσάγεται γὰρ ἐκ ταύτης οὐ μᾶλλον τὸ καθαρτήριον πρόσκαιρον πῦρ ἢ τὸ τοῦ Ὠριγένους δόγμα, τελείαν ἀποκατάστασιν τῶν ψυχῶν πρεσβεῦον διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καὶ τῆς κολάσεως λύτρωσιν, ὅπερ ὡς κοινὴ λύμη τῆς ἐκκλησίας ἀπεκηρύχθη καὶ ἀνεθεματίσθη παρὰ τῆς ἁγίας

πέμπτης οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀπελήλαται τέλεον.

(Στά Κεφάλαια 7 ἕως καί 12 ὁ ἅγ. Μᾶρκος ἀπαντᾶ σέ ἀντιρρήσεις πού διατυπώθηκαν μέσω παραθέσεως ἀποσπασμάτων ἀπό τά ἔργα τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, τοῦ ἁγ. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καί ἄλλων Πατέρων ἀποδεικνύοντας ὅτι ἔχουν παρερμηνευθεῖ ἤ ἴσως παραποιηθεῖ καί ὅτι αὐτοί οἱ Πατέρες πράγματι ἐκφράζουν τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία, καί ἄν δέν εἶναι ἔτσι, τότε ἡ διδασκαλία τους δέν πρέπει νά γίνει ἀποδεκτή. Ἐπίσης, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης δέ διδάσκει πουθενά γιά τό «καθαρτήριο πῦρ», ἀλλά υἱοθετεῖ τήν περισσότερο ἐσφαλμένη διδασκαλία τοῦ Ὠριγένη, σύμφωνα μέ τήν ὁποία θά ὑπάρξει κάποτε ἕνα τέλος στίς αἰώνιες φλόγες τῆς κολάσεως – παρότι εἶναι πιθανόν ὅτι οἱ ἰδέες αὐτές προσετέθησαν στά γραπτά του σέ μία μεταγενέστερη περίοδο ἀπό Ὠριγενιστές.)

13. *Καὶ ἐπὶ τούτοις εἴρηται παρ' ὑμῶν, «εὔδηλον εἶναι τὴν προειρημένην ἀλήθειαν κατὰ τὸν τῆς θείας δικαιοσύνης λόγον, ἥτις οὐδὲν ἀτάκτως γενόμενον ἀτιμώρητον ἐᾷ, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνάγκην εἶναι τοὺς ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν οὐκ ἀποτίσαντας, οὔτ' ἐν τῷ οὐρανῷ, οὔτε μὴν ἐν τῷ ᾅδῃ ταύτην ἀποτιννύναι· λείπεται δὴ τόπον ἕτερον εἶναι ἀφωρισμένον, οὗ δεῖ τὴν κάθαρσιν ταύτην γίνεσθαι, δι' ἧς ἕκαστος καθαρὸς γενόμενος, εἰς τὴν οὐράνιον ἀπόλαυσιν παραχρῆμα ἀνάγεται».*

Πρὸς δὴ τοῦτο τοιαῦτά φαμεν, καὶ σκοπεῖτε ὡς ἁπλᾶ καὶ δίκαια. Ἔστι μὲν ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις ὁμολογουμένως καὶ τῆς ἐπ' αὐταῖς κολάσεως ἀπαλλαγή· ἅμα γάρ τις ἀφίεται τούτων, καὶ τῆς ὀφειλομένης δι' αὐτὰς κολάσεως ἠλευθέρωται. Δίδοται δέ αὕτη τριχῇ καὶ κατὰ διαφόρους τοὺς χρόνους ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βαπτί-

σματος, καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα δι' ἐπιστροφῆς καὶ πένθους καὶ ἀντισηκώσεως ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, καὶ μετὰ θάνατον δι' εὐχῶν καὶ εὐποιϊῶν καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τεθνεῶσιν ἡ ἐκκλησία ἐπιτελεῖ. Ἡ μὲν οὖν πρώτη παντάπασιν ἄμοχθος καὶ κοινὴ πᾶσι καὶ ὁμότιμος, ὡς φωτὸς χύσις καὶ ἡλίου θέα καί ὡρῶν ἀλλαγαί· χάρις γάρ ἐστι μόνον καὶ πλέον οὐδὲν ἢ τὴν πίστιν παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖ· ἡ δὲ δευτέρα ἐπίπονος, ὡς «ὁ λούων τὴν κλίνην αὐτοῦ καθ' «ἑκάστην νύκτα καὶ τὴν στρωμνὴν τοῖς δάκρυσιν»· ᾧ τῆς κακίας προσόζουσι καί οἱ μώλωπες, ὃς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύεται καὶ μιμεῖται τὴν Νινευιτῶν ἐπιστροφὴν καί τοῦ Μανασσῆ τὴν ἠλεημένην ταπείνωσιν· ἡ τρίτη δὲ ἐπίπονος μὲν καὶ αὐτὴ (τὴν γὰρ μετάνοιαν ἔχει συνεζευγμένην καὶ τὴν συνείδησιν πλήττουσαν καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἀγαθῶν ὀδυνῶσαν), κολάσεως δὲ ἀμιγὴς ὅμως, εἴπερ ἐστὶν ἄφεσις· ἄφεσιν γὰρ καὶ κόλασιν ἐς ταὐτὸ συνελθεῖν οὐχ οἷόν τε. Πλὴν ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη καὶ τελευταία παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἔχει τὸ πλέον, συμβαλλομένων καὶ τῶν εὐχῶν, ὀλίγον δὲ λίαν τὸ παρ' ἡμῶν εἰσφερόμενον· ἡ μέση δὲ τοὐναντίον ὀλίγον μὲν τὸ παρὰ τῆς χάριτος ἔχει, πλείστης δὲ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν ἐργασίας· διαφέρει δὲ ἡ πρώτη τῆς τελευταίας ἀφέσεως, ὅσον ἐκείνη μὲν ἁπασῶν ἐστι τῶν ἁμαρτιῶν ὁμοίως, αὕτη δὲ τῶν μὴ θανασίμων μόνον καὶ ὧν ἕκαστος ἐν τῇ ζωῇ μετενόησε. Ταῦτα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία φρονοῦσα καὶ τὴν ἄφεσιν τοῖς κεκοιμημένοις αἰτοῦσά τε καὶ πιστεύουσα δίδοσθαι, κόλασιν ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ὁρίζει, πολὺ τὴν θείαν ἀγαθότητα τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ὑπερνικᾶν ἐν τοῖς τοιούτοις γινώσκουσα.

Ἀπόδοση στή νεοελληνική

ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΛΙΑ:
«Τοῦ Πανιερώτατου μητροπολίτη Ἐφέσσου κυρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ – Ἀντίρρηση πρός τά λατινικά κεφάλαια, ὅπως αὐτοί πρότειναν, σχετικά μέ τό περκατόριο (καθαρτήριο) πῦρ».

Ἐπειδή ὀφείλουμε μέ ἀγάπη νὰ ἀποκριθοῦμε στά λόγια πού ἔχουν λεχθεί ἀπό ἐσᾶς, ἐνῶ διασώζεται ἡ καθ' ἡμᾶς εὐσέβεια καθώς καί τά ἐκκλησιαστικά, πατροπαράδοτα δόγματα, προτάσσουμε ἀνά κεφάλαιο καθεμία ἀπό τίς ἀνησυχίες καί καταθέσεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ στίς δικές σας ἐπιστολές, γιά νά γίνει ἡ ἀπάντηση καί ἡ ἐπίλυση καθεμιᾶς ἀπό τίς παραπάνω εὔκολα κατανοητή καί σαφής.

Ἔτσι λοιπόν, ἔχει λεχθεῖ στήν ἀρχή τῆς ἐπιστολῆς ὅτι «ἐάν αὐτοί πού μετανοοῦν ἀληθινά ἀποδιώσουν ἐν ἀγάπῃ, πρίν παρουσιάσουν, γιά τίς ἁμαρτίες τους ἤ γιά τίς πράξεις πού ἔχουν ἀμεληθεῖ ἀπό αὐτούς, καρπούς ἄξιους τῆς μετάνοιάς τους, οἱ ψυχές τους καθαίρονται μετά τό θάνατο, μέσω καθαρτικῶν τιμωριῶν· ἡ ὑποστήριξη τῶν ζωντανῶν πιστῶν δηλαδή οἱ λειτουργίες, οἱ εὐχές, οἱ ἐλεημοσύνες καί τά ἄλλα ἔργα τῆς εὐσέβειας συμβάλλουν στήν ἀνακούφιση τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἀπό τέτοιες ποινές».

Ἐμεῖς θά ἀποκριθοῦμε ἀπέναντι σέ αὐτές τίς ἀπόψεις κατ' αὐτόν τόν τρόπο. Δηλαδή, ὅτι ὠφελοῦν, βέβαια, τούς κεκοιμημένους ἐν πίστει οἱ λειτουργίες, οἱ εὐχές καί οἱ ἐλεημοσύνες πού γίνονται ὑπέρ αὐτῶν, αὐτό ἄλλωστε μαρτυρεῖ και ἡ συνήθεια τῆς ἐκκλησίας πού ἔχει ἐπικρατήσει ἄνωθεν, ἐξάλ-

λου, ἔχουν λεχθεῖ καί ἔχουν γραφθεῖ σέ διάφορους καιρούς και τόπους πολλοί καί διάφοροι λόγοι διδασκάλων, καί Λατίνων και Γραικῶν, πάνω σέ αὐτό τό ζήτημα· τό ὅτι ὅμως ἀπαλλάσσονται οἱ ψυχές μέσω αὐτῶν τῶν ἐπιβοηθητικῶν ἐνεργειῶν ἀπό κάποιες καθαρτικές τιμωρίες, ἐνῶ τό πρόσκαιρο πῦρ ἔχει τέτοια δύναμη, δέν τό βρίσκουμε κατηγορηματικά γραμμένο, οὔτε στίς εὐχές καί τούς ὕμνους πού ἐκφωνοῦνται ἤ ψάλλονται ὑπέρ αὐτῶν οὔτε στούς λόγους τῶν διδασκάλων· ἀλλά λάβαμε ὡς παράδοση ὅτι οἱ ψυχές πού ἀνήκουν στόν ᾅδη καί εἶναι παραδομένες σέ αἰώνιες τιμωρίες εἴτε μέ ἔργο και προσπάθεια, εἴτε με βέβαια ἐλπίδα καί προσδοκία, βοηθοῦνται καί αὐτές καί λαμβάνουν κάποια μικρή ὠφέλεια, ἀλλά ὅμως ὅτι δέν ἀπαλλάσσονται τελείως ἀπό τήν τιμωρία καί οὔτε ὑπάρχει καμία ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς· αὐτό ἐξάλλου δηλώνει το διήγημα τό κατά τόν μέγα Μακάριο τόν Αἰγύπτιο ἀσκητή, στό ὁποῖο ἀφοῦ ρώτησε τό κρανίο πού βρέθηκε ἀπό αὐτόν στήν ἔρημο, πληροφορήθηκε, χάρη στή θεία δύναμη, ἀπό αὐτό τά ἑξῆς[3] καί ὁ μέγας Βασίλειος, στίς εὐχές πού ἀναγινώσκονται κατά τήν Πεντηκοστή, γράφει κατά λέξη αὐτά:

«Αὐτός πού καταδέχεται νά εἰσακούσει, κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς παντέλειας καί σωτηριώδους ἑορτῆς, ἱκεσίες γιά ἐξιλέωση ὑπέρ αὐτῶν πού ἀνήκουν στόν ᾅδη, παρέχοντας πολλές ἐλπίδες σέ ἐμᾶς, ἀνακούφιση σ' αὐτούς πού κατέχονται, ἀπό αὐτούς πού τούς ἐξουσιάζουν δυσαρεστώντας τους» – μάθετε ὅτι – «παρηγοριά καταπέμπεται ἀπό ἐσένα». Ἰσχυριζόμαστε ὅτι οἱ ψυχές, οἱ ὁποῖες ἀπαλλάχθηκαν μέ τήν πίστη καί τήν ἀγάπη αὐτῶν πού εἶναι παρόντες στήν ἐπίγεια

3. Βλ. ἀντίστοιχη ὑποσημείωση τοῦ πρωτότυπου κειμένου

ζωή, τοῦτες καθαίρονται ἀπό αὐτές τίς ἁμαρτίες ἐνάντια στήν ψυχρή λογική, ὄχι μέ κάποιο καθαρτήριο πῦρ οὔτε μέ τό νά εἶναι ἐξόριστες σέ κάποιον τόπο τιμωριῶν (αὐτό, ὅπως εἴπαμε, δέν τό ἔχουμε λάβει ὡς παράδοση ἀπό πουθενά), ἀλλά κάποιες ψυχές καθαίρονται, κατά τήν ἴδια τήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, δι᾽ αὐτοῦ καί μόνου τοῦ φόβου, καθώς καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἀποφαίνεται μέ σαφήνεια πώς ἄλλες ψυχές ὅμως καί μετά τήν ἔξοδό τους, ἤ καθ᾽ ὅσον παραμένουν κοντά στόν ἐπίγειο κόσμο πρίν ὁδηγηθοῦν στήν προσκύνηση τοῦ Θεοῦ καί γίνουν ἄξιοι τῆς μακάριας κατάληξης ἤ καί καθ᾽ ὅσον αὐτές βρίσκονται στόν ἅδη, ὄχι ὁπωσδήποτε σάν σέ πῦρ καί τιμωρία, ἀλλά σάν καθειργμένες σέ δεσμωτήριο καί φυλακή, ἐάν οἱ ἁμαρτίες ἦταν μεγαλύτερες καί ἔχει γίνει δέηση γιά αὐτές γιά περισσότερο χρόνο. Ὅλους αὐτούς πού βοηθοῦν οἱ εὐχές καί οἱ λειτουργίες πού γίνονται ὑπέρ αὐτῶν, ἐπειδή βέβαια συντρέχει αὐτές τίς ψυχές ἡ θεία ἀγαθότητα καί φιλανθρωπία καί κάποια ἀπό αὐτά τά ἁμαρτήματα μετά ἀπό λίγο τά παραβλέπει καί τά συγχωρεῖ, ὅσα ἔχουν γίνει ἐξ αιτίας τῆς ἀνθρώπινης ἀσθένειας, καθώς καί ὁ μέγας Διονύσιος ἰσχυρίζεται στή θεωρία τοῦ μυστηρίου γιά τούς ἱερῶς κεκοιμημένους, κάποια ἄλλα ὅμως ἁμαρτήματα, μετά ἀπό συγκεκριμένο ἴσως χρονικό διάστημα σέ δίκαια ζυγά ἤ ἀφοῦ λύσει καί συγχωρήσει τελείως ἤ ἀφοῦ ἀνακουφίσει τούς ἐνόχους ἀπό τίς τιμωρίες μέχρι τήν τελευταία ἐκείνη κρίση· καί ὅσον ἀφορᾶ τίς τιμωρίες δέ βλέπουμε νά ὑπάρχει καμία ἀνάγκη ἄλλου βασανιστηρίου καί διά πυρός καθάρσεως, ἐάν βέβαια κάποιους καθαίρει ὁ φόβος καί τούς ἄλλους ἡ ἐπίγνωση τῶν αἰωνίων βασάνων, ἡ ὁποία καταβροχθίζει κάθε δριμύτερο πῦρ, ἄλλους, αὐτή καί μόνη ἡ ἔκπτωση ἀπό τή θεία δόξα και

ἤ ἄγνοια γιά τό μέλλον, ἐάν κάποτε τήν ἀποκτήσουν ὡς ἐπίτευγμα. Τό ὅτι αὐτά τά βάσανα καί οἱ τιμωρίες (ἐνν. ὑφίστανται) περισσότερο ἀπό καθετί ἄλλο καί ἡ πεῖρα μᾶς τό φανερώνει καί ὁ ἅγιος Χρυσόστομος τό μαρτυρεῖ σέ ἐμᾶς, σέ ὅλες σχεδόν ἤ στίς περισσότερες ἀπό τίς ἠθικές ὁμιλίες του, γράφοντας αὐτά, καί ὁ θεῖος ἀσκητής Δωρόθεος στό λόγο τοῦ «Περί συνειδήσεως»...

2. Ζητοῦμε λοιπόν ἀπό τό Θεό καί πιστεύουμε ὅτι ἀπαλλάσσει ἀπό αὐτά τούς κεκοιμημένους, καί ὄχι ἀπό κάποια ἄλλη τιμωρία καί ἄλλο πῦρ, πέρα ἀπό αὐτά τά ὁποῖα ἀποτελοῦν τήν αἰώνια ἀπειλή. Ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής πού ὀνομάζεται καί Γραπτός, ἐπειδή σφράγισε τούς λόγους του μέ τό αἷμα τοῦ μαρτυρίου, ἀφοῦ χαράχθηκε ἡ ὄψη του ὑπέρ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, μαζί μέ πολλούς ἄλλους μαρτυρεῖ ὅτι, ἐκτός αὐτῶν, οἱ ψυχές τῶν κεκοιμημένων μέσω τῶν εὐχῶν ἐλευθερώνονται ἀπό τήν παραμονή στόν ἅδη, σάν ἀπό κάποιο δεσμωτήριο. Αὐτός λοιπόν, σέ μία προσευχή ἀπό τούς κανόνες γιά τούς κεκοιμημένους παρακαλεῖ γιά αὐτά ὑπέρ αὐτῶν: «Ἐλευθέρωσε, Σωτήρα, τούς δούλους σου πού βρίσκονται στόν ἅδη, ἀπό δάκρυα καί στεναγμούς». Ἀκοῦς; Ἀπό δάκρυα εἶπε καί ἀπό στεναγμούς καί ὄχι ἀπό κάποιο πρόσκαιρο πῦρ πού ἔχει καθαρτική δύναμη, ἀλλά ἀπό αὐτό τό αἰώνιο πῦρ καί ἀπό τήν ἀπέραντη κόλαση, ἀπό τήν ὁποία οἱ ἅγιοι ζητοῦν ἀπό τό Θεό νά σώσει τούς ἐν πίστει κεκοιμημένους, κινούμενοι ἀπό τή φιλανθρωπία τους καί ἀπό τόν οἶκτο τους γιά τούς ὁμόφυλούς τους, ἐπιθυμώντας καί τολμώντας τά ἀδύνατα. Λέει λοιπόν ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητής καί αὐτός καί μάρτυρας τῆς ἀλήθειας στήν ἴδια τήν ἀρχή τοῦ κανόνα γιά τούς κεκοιμημένους αὐτά· «Ὅλοι ἄς παρακαλέσουμε μέ ἐπιμονή τό Χριστό, τελώ-

ντας μνημόσυνο σήμερα γιά χάρη τῶν νεκρῶν πού ἔχουν κοιμηθεῖ ἐδῶ καί αἰῶνες, γιά νά τούς σώσει ἀπό τό αἰώνιο πῦρ καί συγκεκριμένα τούς κεκοιμημένους μέ πίστη στό Θεό καί μέ ἐλπίδα γιά τήν αἰώνια ζωή». Καί στή συνέχεια σέ ἄλλο τροπάριο τῆς πέμπτης ᾠδῆς λέει τά ἑξῆς: «Ἐλευθέρωσε Σωτήρα μας, ὅλους ὅσους ἔχουν πεθάνει μέ πίστη σέ ἐσένα, ἀπό τό πῦρ πού φλέγεται αἰώνια καί ἀπό τό σκοτάδι στό ὁποῖο δέν ὑπάρχει ἴχνος φωτός, ἀπό τό τρίξιμο τῶν δοντιῶν, ἀπό τό σκουλήκι πού ἀδυσώπητα βασανίζει, καί ἀπό κάθε ἄλλη τιμωρία». Ποῦ ὑπάρχει σ' αὐτά τό καθαρτήριο πῦρ; Καί ἐάν ὑπῆρχε καθόλου, ποῦ περισσότερο θά τό ἀνέφερε ὁ ἅγιος παρά ἐδῶ; Ἐάν ὅμως οἱ ἅγιοι εἰσακούονται ἀπό τό Θεό ζητώντας αὐτά, δέν πρέπει νά ἐξετάζουμε τό ζήτημα μέ τούς δικούς μας συλλογισμούς, ἀλλά θά ἦταν (ἐνν. ὀρθό) νά ἐκφράζονται ἀπόψεις σύμφωνες μέ τίς ἰδέες ἐκείνων ἀπό αὐτούς (δηλ. τούς ἁγίους) καί μέ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μέ τό ὁποῖο κινούμενοι καί μιλοῦσαν καί ἔγραφαν, ὁμοίως ὅμως μέ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ πού ἔδωσε τήν ἐντολή νά προσευχόμαστε, ὑπέρ τῶν ἐχθρῶν, ἀφοῦ προσευχήθηκε καί γιά αὐτούς πού τόν σταύρωναν καί μέ ἐκείνου πού ἔκανε αὐτήν τήν κίνηση, τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, ἐνῶ τόν λιθοβολοῦσαν. Ὄχι λοιπόν ἐπειδή εὐχόμαστε ὑπέρ αὐτῶν, εἰσακουόμαστε, ὅπως θά μποροῦσε νά ἰσχυριστεῖ κάποιος, ἀλλά ἐπειδή ἐκπληρώνουμε ὅλη τή δική μας παράδοση. Ἤδη ἔχουν εἰσακουσθεῖ μερικοί ἀπό τούς ἁγίους, ὅταν προσευχήθηκαν ὄχι μόνο ὑπέρ τῶν πιστῶν ἀλλά καί ὑπέρ τῶν ἀσεβῶν καί τούς ἐξάρπαξαν ἀπό τήν αἰώνια κόλαση, ὅπως ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τήν Φαλκωνίλλα καί ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὅπως ἰσχυρίζονται, τό βασιλιά Τραϊανό.

4. Μετά ἀπό αὐτό, ὑποβιβαζόμενοι, θελήσατε νά συγκρο-

τήσετε τό δόγμα τοῦ καθαρτήριου πυρός, γιά τό ὁποῖο μιλήσαμε, ἀρχικά ἀπό τό βιβλίο τῶν Μακκαβαίων, στό ὁποῖο λέγεται, «εἶναι καλό καί σωτήριο τό νά εὔχεται κανείς ὑπέρ αὐτῶν πού ἔχουν πεθάνει, γιά νά ἀπελευθερωθοῦν ἀπό τίς ἁμαρτίες τους»· ἔπειτα ἀπό τό κατά Ματθαῖον εὐαγγέλιο, στό ὁποῖο ὁ Σωτήρας λέει ὅτι «δέ θά συγχωρεθοῦν οἱ ἁμαρτίες σέ αὐτόν πού ἔχει βλασφημήσει τό Ἅγιο Πνεῦμα, οὔτε σέ αὐτή τή ζωή οὔτε στή μέλλουσα», ἐπειδή ὑφίσταται ἡ ἄφεση καί στή μέλλουσα ζωή.

Ὅτι ὅμως αὐτά μέ κανέναν τρόπο δέν εἰσάγουν τό καθαρτήριο πῦρ, εἶναι ἡλίου φαεινότερον· διότι τί κοινό ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν ἄφεση καί στήν κάθαρση, μέσω τῆς φωτιᾶς καί τῆς κόλασης; Ἐάν λοιπόν ἡ ἄφεση παραχωρεῖται μέσω εὐχῶν ἤ ἀπό αὐτή καί μόνη τή θεία φιλανθρωπία, τότε δέν ὑπάρχει πλέον ἀνάγκη κόλασης καί κάθαρσης· ἐάν ὅμως ἔχουν ὁριστεῖ ἡ κόλαση καί ἡ κάθαρση (γιατί τοῦτα ἔγιναν γιά αὐτά, καί θά ἦταν ἄσκοπα, ἐάν δέν καθαίρονταν μέσω αὐτῶν), μάταια, ὅπως φαίνεται, γίνονται οἱ εὐχές καί ὑμνοῦμε τή θεία φιλανθρωπία. Ἑπομένως το καθαρτήριο πῦρ μέ κανένα τρόπο δέν εἰσάγεται μέ αὐτά τά λόγια παρά ἀναιρεῖται· ἡ ἄφεση λοιπόν γι' αὐτές τίς ἁμαρτίες χορηγεῖται ὅπως ἀκριβῶς (ἐνν. θά χορηγεῖτο) ἀπό κάποια βασιλική ἐξουσία καί φιλανθρωπία, ἀλλά ὄχι μέ ἀπαλλαγή ἀπό τήν κόλαση ἤ τήν κάθαρση.

5. Τό τρίτο στοιχεῖο, τό ὁποῖο ἔχει ληφθεῖ ἀπό τήν πρώτη ἐπιστολή τοῦ μακαρίου Παύλου πρός τούς Κορινθίους, ὅπου μιλᾶ σχετικά μέ αὐτόν πού οἰκοδόμησε πάνω στό θεμέλιο, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Χριστός, «χρυσάφι, ἀσῆμι, πολυτίμους λίθους, ξύλα, χορτάρι, καλάμια» καταλήγει· «καὶ ἡ Ἡμέρα θὰ τὸ φανερώσῃ, διότι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἀποκαλύπτεται μὲ φωτιὰ

καὶ ἡ φωτιὰ θὰ δοκιμάσῃ τὶ εἴδους ἔργον ἔκανε ὁ καθένας. Ἐὰν τὸ ἔργον ποὺ ἔκτισε ἕνας μείνῃ, αὐτὸς θὰ ἀνταμειφθῇ. Ἐὰν κάποιου τὸ ἔργον καῇ, θὰ ὑποστῇ ζημίαν, ὁ ἴδιος ὅμως θὰ σωθῇ, ἀλλὰ κατὰ τέτοιον τρόπον ὅπως σώζεται κανεὶς ἀπὸ πυρκαϊάν». Τό τρίτο στοιχεῖο, λοιπόν, δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι εἰσάγει τό καθαρτήριο πῦρ περισσότερο ἀπ᾽ ὅλα*, στήν πραγματικότητα, ὅμως, περισσότερο ἀπό ὅλα τά ἄλλα τό ἀναιρεῖ. Πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ θεῖος ἀπόστολος τό ἀποκάλεσε δοκιμαστικό καί ὄχι καθαρτικό· ἔπειτα καί τά ἀγαθά ἀπό τά ἔργα, ἀκόμη καί τά πιό τίμια, ὅρισε ὅτι μέσα ἀπό τό (ἐνν. δοκιμαστικό) πῦρ θά περάσουν, αὐτά ὅμως εἶναι φανερό ὅτι δέν ἔχουν ἀνάγκη καμία κάθαρση· ἔπειτα αὐτοί πού φέρουν τά πονηρά ἔργα, ἐνῶ ἐκεῖνα θά κατακαίγονται, λέει ὅτι θά ζημιωθοῦν· αὐτοί πού καθαίρονται μέ τό νά μή ζημιώνονται σέ τίποτα, κερδίζουν πολλά· ἔπειτα κατά τήν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδή τῆς κρίσεως, καί τῆς μελλοντικῆς ζωῆς, τά ἴδια ἰσχυρίζονται ὅτι θά γίνουν· γιατί ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἡμέρα θά φανερώσει (ἐνν. τά ἔργα), ἐπειδή θά ἀποκαλυφθεῖ μέσα σέ φωτιά. Τότε, ὅμως, τό νά τίθεται τό καθαρτήριο πῦρ μετά τή φοβερά ἐκείνη παρουσία τοῦ Κριτῆ καί τήν τελευταία ἀπόφαση δέν εἶναι μήπως πάρα πολύ ἤ καί φορτικό; Διότι, οὔτε τίποτα τέτοιο παραδίδει σέ ἐμᾶς ἡ Γραφή, ἀλλά Αὐτός εἶναι πού πρόκειται νά μᾶς κρίνει. Λέει ὅτι «αὐτοί θά πᾶνε στήν αἰώνια κόλαση ἐνῶ οἱ δίκαιοι στήν αἰώνια ζωή», καί πάλι· «Θα πορευθοῦν αὐτοί πού ἔπραξαν τά ἀγαθά στήν ἀνάσταση τῆς ζωής, αὐτοί ὅμως πού ἔπραξαν τά φαῦλα στήν ἀνάσταση τῆς κρίσεως», δέν ἀφήνει κανένα χῶρο πουθενά στή

* δηλαδή τή φράση ἀπό τό βιβλίο τῶν Μακκαβαίων καί τό ἀπόσπασμα ἀπό τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιο

μέση· καί ἀφοῦ διαίρεσε ὅλους τούς κρινόμενους σέ δύο μοῖρες καί ἔστησε τούς μέν ἀπό τά δεξιά καί τούς δέ ἀπό τά ἀριστερά καί ἀποκάλεσε τούς μέν πρόβατα, τούς δέ ἐρίφια καί ἀπηύθυνε τό λόγο τό ἴδιο καί στίς δύο πλευρές, πουθενά δέ φανέρωσε τρίτους, πού νά ὀφείλουν νά καθαρθοῦν μέσω τοῦ πυρός ἐκείνου. Ἐκεῖνο μοιάζει λοιπόν ὅτι εἶναι τό πῦρ πού στόν ἀπόστολο τό ἔχουμε δεῖ, γιά τό ὁποῖο καί ὁ προφήτης Δαυίδ μιλᾶ. «Πῦρ ἐνώπιόν του θά καίεται, καί γύρω του σφοδρή καταιγίδα (ἐνν. θά μαίνεται)». Καί πάλι «Πῦρ ἐνώπιόν του θά προπορεύεται καί θά φλογίζει γύρω ἀπό τούς ἐχθρούς του». Αὐτό λοιπόν τό πῦρ αὐτούς πού εἶναι ἅγιοι, ἐπειδή δέ φέρουν κανένα ἔργο καί γνώρισμα κακίας, θά τούς καταστήσει λαμπρότερους, ἀφοῦ δοκιμασθοῦν ὅπως τό χρυσάφι στήν κάμινο ἤ ὅπως λένε ὅτι εἶναι ἡ ἀμόλυντος λίθος, ἡ ὁποία, ἐνῶ κείτεται μέσα στή φωτιά καί δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι θά ἀπανθρακωθεῖ, ἀφοῦ ἐξαιρεθεῖ ἀπό τό πῦρ, γίνεται καθαρότερη σάν νά λαμπρύνθηκε μέ νερό, ὅπως ἦταν καί τά σώματα τῶν τριῶν ἁγίων παίδων μέσα στή βαβυλώνια φλόγα· οἱ ἁμαρτωλοί, ὅμως, πού οἱ πράξεις τους, τους ὁδηγοῦν στήν κακία (ἐνν. θά γίνουν) σάν εὔφλεκτη ὕλη στή φωτιά ἐκείνη, πού ἀφοῦ τούς περιαδράξει, θά ἀνάψει γρήγορα, θά κατακαύσει καί στό τέλος θά ἀφανίσει τό ἔργο τους ἤ τήν πονηρή διάθεσή τους ἤ (ἐνν. κάποια) ἐνέργειά τους καί αὐτούς θά τούς ζημιώσει γιά αὐτά πού ἔφεραν πάνω τους, δηλαδή τά πονηρά φορτία τους, ὅμως, θά τούς σώσει. Αὐτό σημαίνει ὅτι στό ἑξῆς θά τούς κατέχει καί θά τούς φυλᾶ χωρίς νά χάνονται ἐξαιτίας τῆς πονηρίας τους.

6. Ὁ θεῖος πατέρας Χρυσόστομος. (ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπό ἐμᾶς ὡς στόμα τοῦ Παύλου, ὅπως καί ἐκεῖνος ἦταν στόμα Χριστοῦ), ἀποδίδει αὐτήν τήν ἐξήγηση στό συγκεκρι-

μένο ἀπόσπασμα, ἑρμηνεύοντας τήν ἐπιστολή, τήν ὁποία ἔχει ὑπαγορεύσει ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, ὅταν ἔγινε ὁρατός, μέσω ὀπτασίας, στόν Πρόκλο, τό μαθητή καί διάδοχο τοῦ θρόνου του*, ἀφοῦ ἐξέδωσε (ἐνν. ὁ ἅγιος Ἰωάννης) ἰδιαίτερο λόγο πάνω σέ αὐτή καί μόνη τή ρήση, γιά νά μή μιλήσουν σαγηνευτικά γιά τό δικό τους φρόνημα ὅσοι ἀσπάζονται τίς ἀπόψεις τοῦ Ὠριγένη, οἱ ὁποῖοι μοιάζουν νά συμφωνοῦν περισσότερο (ἐνν. μαζί του) παρά ἐσεῖς. Αὐτοί λυμαίνονται τήν ἐκκλησία, εἰσάγοντας στό τέλος τήν τέλεια ἀποκατάσταση τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπό τήν κόλαση. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει πώς «θά σωθεῖ ὁ ἁμαρτωλός σάν ἀπό φωτιά», πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι θά παραμένει τιμωρούμενος στό πῦρ καί δέ θά χάνεται μέ τά πονηρά ἔργα και διαθέσεις του. Γι' αὐτό τό πῦρ μιλᾶ καί ὁ μέγας Βασίλειος στά Ἠθικά του, ἐξηγώντας ἐκεῖνο τό ἀπόσπασμα τοῦ ψαλμοῦ· «Φωνή Κυρίου, ὁ ὁποῖος διακόπτει τή φλόγα τοῦ πυρός», δηλαδή ὅτι τό πῦρ πού ἔχει ἑτοιμαστεῖ στήν κόλαση γιά τό διάβολο καί τούς ἀγγέλους του διακόπτεται μέ τή φωνή τοῦ Κυρίου, γιά νά ἀπομείνει, ἀφοῦ ὑπάρχουν δύο δυνάμεις, ἡ καυστική καί ἡ φωτίζουσα, τό μέν δριμύ καί κολαστικό τῆς φωτιᾶς σέ αὐτούς πού εἶναι ἄξιοι τῆς καύσης καί γιά νά ἀπονεμηθεῖ αὐτό πού φωτίζει καί λαμπρύνει στή φαιδρότητα αὐτῶν πού εὐφραίνονται. Φωνή τοῦ Κυρίου λοιπόν, ὁ ὁποῖος διακόπτει καί διανέμει τή φλόγα τοῦ πυρός, ὅπως φαίνεται ὅτι εἶναι ἀπό τή μία πλευρά τό πῦρ τῆς κόλασης χωρίς λάμψη, ἐνῶ ὅτι παραμένει ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τό φῶς τῆς ἀναστάσεως ἄκαυστο. Ἑπομένως, ὅπως φαίνεται, αὐτή ἡ διακοπή καί ἡ διαίρεση ἐκείνου τοῦ πυρός γίνεται γιά νά φανοῦν τά

* δηλαδή τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυστοστόμου

λαμπρά καί φωτεινά ἀπό τά ἔργα λαμπρότερα δι' αὐτοῦ, καθώς διέρχεται μέσα ἀπό ὅλα κατά τόν ἴδιο τρόπο. Στή συνέχεια γιά νά κατασταθοῦν αὐτοί πού τά διέπραξαν κληρονόμοι φωτός καί γιά νά ἀπολαύσουν τοῦτο τόν αἰώνιο μισθό. Ἐπίσης γιά νά διασωθοῦν ἀπό χειρότερη ἀπώλεια ὅσοι διέπραξαν φαῦλες πράξεις καί ἄξιες γιά τό καυστικό πῦρ, ζημιούμενοι μέ τήν ἀποβολή τους, παραμένοντας συνεχῶς μέσα στή φωτιά (αὐτό σημαίνει λοιπόν καί ἡ φωνή πού εἶναι πρόξενος τῆς σωτηρίας) γιά νά μή νομίσουν ὅτι ἐξαιτίας τῆς φθοροποιοῦ φύσης τοῦ πυρός θά χαθοῦν μία φορά γιά πάντα. Ἀκολουθώντας αὐτές τίς ἀπόψεις καί πολλοί, ἄλλοι ἀπό τούς διδασκάλους πού εἶναι κοντά μας, ἔχουν ἀντιληφθεῖ αὐτό τό ρητό ἐνάντια σέ αὐτήν τή γνώση. Ἐάν, ὅμως, κάποιος ἐξήγησε μέ ἄλλον τρόπο αὐτό καί κατανόησε τή σωτηρία ὡς ἀπαλλαγή ἀπό τήν κόλαση, καί τόν καθαρισμό ὡς διέλευση μέσα ἀπό τό πῦρ, φαίνεται ὅτι τό παρανόησε ἐντελῶς, ἐάν πρέπει νά τό πεῖ κάποιος αὐτό· καί δέν εἶναι καθόλου ἄξιο ἀπορίας, ὄντας ἄνθρωποι, πού πολλοί ἀπό τούς διδασκάλους φαίνεται ὅτι ἐξηγοῦν μέ ποικίλους τρόπους τά ρητά τῆς Γραφῆς, χωρίς ὅμως νά φθάνουν ὅλοι ὅμοια στήν ἀκρίβεια. Διότι δέν εἶναι δυνατόν νά ἐφαρμόζει κανείς τήν ἴδια ρήση πού ἔχει ἀποδοθεῖ σέ διάφορες ἔννοιες, πρός ὅλες κατά τόν ἴδιο τρόπο. Ἀλλά ἐμεῖς πρέπει, ὅταν διαλέγουμε τίς κυριότερες καί τίς περισσότερο σύμφωνες μέ τά ἐκκλησιαστικά δόγματα ρήσεις, τίς ὑπόλοιπες νά τίς ἐπανεξετάζουμε. Δέ θά στραφοῦμε λοιπόν, ἀκόμα καί ἄν ὁ Αὐγουστίνος ἀποδώσει αὐτή τήν ἐξήγηση ἤ καί ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἤ καί ἄλλος ἀπό τούς διδασκάλους πού εἶναι κοντά σας· γιατί ἀπό αὐτήν (ἐνν. τή στάση) εἰσάγεται ὄχι τόσο τό καθαρτήριο πρόσκαιρο πῦρ, παρά τό δόγμα τοῦ Ὠριγένους,

καθώς πρεσβεύει τήν τέλεια ἀποκατάσταση τῶν ψυχῶν καί τή λύτρωση ἀπό τήν κόλαση, μέσω ἐκείνου τοῦ πυρός, ὅπως ἀνακηρύχθηκε ὡς κοινός ὄλεθρος γιά τήν ἐκκλησία, ἀναθεματίσθηκε ἀπό τήν Πέμπτη Ἁγία Οἰκουμενική Σύνοδο καί ἀπελάθηκε τελείως.

13. Καί πάνω σέ αὐτά τά ζητήματα ἔχει λεχθεῖ ἀπό ἐσᾶς ὅτι «εἶναι φανερό πώς (ἐνν. ὑπάρχει) ἡ ἀλήθεια πού ἔχει προλεχθεῖ κατά τό λόγο τῆς θείας δικαιοσύνης, ἡ ὁποία δέν ἀφήνει τίποτα πού γίνεται ἀτάκτως ἀτιμώρητο, καί γι᾽ αὐτό εἶναι ἀνάγκη ὅσοι δέν τιμωρήθηκαν ἐδῶ, οὔτε στόν οὐρανό οὔτε στόν ἅδη νά τιμωρηθοῦν, ἡ ψυχή (ἐνν. αὐτῶν) ἐγκαταλείπεται λοιπόν σέ ἄλλο τόπο πού εἶναι προσδιορισμένος, ὅπου πρέπει νά γίνεται αὐτή ἡ κάθαρση, μέσω τῆς ὁποίας ὁ καθένας, ἀφοῦ γίνει καθαρός, ἀνάγεται ἀμέσως στήν οὐράνια ἀπόλαυση.

Ἀπέναντι σέ αὐτό ἰσχυριζόμαστε τά ἑξῆς καί προσέξτε πόσο ἁπλά καί δίκαια εἶναι. Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι ὁμολογουμένως καί ἀπαλλαγή ἀπό τήν κόλαση πού ἐπιβάλλεται ἐξαιτίας αὐτῶν· γιατί κάποιος ἀπελευθερώνεται ἀπό αὐτές, συγχρόνως ὅμως, ἐλευθερώνεται ἀπό τήν κόλαση πού ὀφείλεται σέ αὐτές. Αὐτή (ἐνν. ἡ ἀπελευθέρωση) χορηγεῖται μέ τρεῖς τρόπους καί σέ διάφορα χρονικά διαστήματα, κατά τόν καιρό τοῦ βαπτίσματος καί μετά τό βάπτισμα, μέσω τῆς ἐπιστροφῆς καί τοῦ πένθους καί τῆς ἀντιπροσφορᾶς ἀγαθῶν ἔργων στή παροῦσα ζωή, καί μετά τό θάνατο μέσω εὐχῶν καί ἀγαθοεργιῶν, καί ὅσων ἄλλων πέρα ἀπό αὐτά ἐπιτελεῖ ἡ ἐκκλησία γιά τούς κεκοιμημένους. Ἡ πρώτη ἄφεση λοιπόν εἶναι γιά ὅλους χωρίς μόχθο, κοινή καί ἰσότιμη, ὅπως ἡ διάχυση τοῦ φωτός καί ἡ θέα τοῦ ἡλίου καί οἱ ἀλλαγές τῶν ὡρῶν· διότι εἶναι μόνο χάρισμα καί τίποτα περισσότερο καί

δέν ἀπαιτεῖ τή δική μας πίστη. Ἡ δεύτερη, ὅμως, εἶναι ἐπίπονη, ὅπως κάποιος «ὁ ὁποῖος λούζει τήν κλίνη του καί τό στρῶμα του κάθε νύχτα μέ δάκρυα»· στόν ὁποῖο μυρίζουν ἄσχημα οἱ μώλωπες τῆς κακίας καί πενθώντας καί σκυθρωπάζοντας πορεύεται καί μιμεῖται τήν ἐπιστροφή τῶν Νινευιτῶν καί τήν ἐλεημένη ταπείνωση τοῦ Μανασσῆ. Ἡ τρίτη εἶναι καί αὐτή ἐπίπονη (ἀφοῦ ἔχει συνδεδεμένη τή μετάνοια, τή συνείδηση πού τύπτει καί τήν ἀποτυχία γιά τά ἀγαθά ἔργα πού δέν ἔγιναν, ἡ ὁποία προκαλεῖ ὀδύνη), δέν εἶναι ἀναμεμειγμένη μέ τήν κόλαση, ἐάν βέβαια ὑπάρχει ἄφεση· διότι δέν εἶναι δυνατό νά συνυπάρχουν ἡ ἄφεση μέ τήν κόλαση. Ἡ πρώτη καί ἡ τρίτη ἄφεση ἔχουν τό περισσότερο μέρος τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καθώς συμβάλλουν καί οἱ εὐχές καί εἶναι μικρή ἡ δική μας εἰσφορά· ἡ μεσαία, ἀντίθετα, ἔχει λίγη χάρη καί χρειάζεται περισσότερη δική μας ἐργασία. Διαφέρει, ὅμως, ἡ πρώτη ἀπό τήν τελευταία ἄφεση, καθόσον αὐτή χορηγεῖται ὅμοια γιά ὅλες τίς ἁμαρτίες. Ἡ τρίτη ἄφεση ἀντιδιαστέλλεται ἀπό τήν πρώτη μέσω τῶν μή θανάσιμων ἁμαρτιῶν, καί αὐτῶν γιά τίς ὁποῖες ὁ καθένας μετανόησε κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του. Αὐτά φρονώντας ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ζητώντας τήν ἄφεση γιά τούς κεκοιμημένους καί ἔχοντας τήν πεποίθηση ὅτι χορηγεῖται, δέν ὁρίζει καμία τιμωρία γιά αὐτούς, γνωρίζοντας ὅτι ἡ θεία ἀγαθότητα ὑπερνικᾶ τό λόγο τῆς δικαιοσύνης σ’ αὐτές τίς περιπτώσεις.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΙΛΙΑ:
«Τοῦ σοφωτάτου καί λογιωτάτου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀπολογία πρός λατίνους δευτέρα, ἐν ᾗ ἐκτίθησι καί τῆς τῶν γραικῶν ἐκκλησίας τήν ἀληθῆ δόξαν»[7]

(ΚΕΦΑΛΑΙΑ 3, 19)

3. Ἡμεῖς οὔτε τοὺς δικαίους ἀπειληφέναι τελέως τὸν ἴδιον κλῆρόν φαμεν καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην κατάστασιν, πρὸς ἣν ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοὺς παρεσκεύασαν, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς αὐτίκα μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὴν αἰώνιον ἀπάγεσθαι κόλασιν, ἐν ᾗ βασανισθήσονται ἀϊδίως, ἀλλ' ἄμφω ταῦτα μετὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ τὴν ἀνάστασιν πάντων ἀναγκαίως γενήσεσθαι· τὸ δὲ νῦν ἔχον, εἶναι μὲν ἑκατέρους ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, τοὺς μὲν ἀνέτους πάντῃ καὶ ἐλευθέρους ἔν τε τῷ οὐρανῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ δὴ κἀν τῷ παραδείσῳ, οὗ ἐξέπεσε μὲν ὁ Ἀδάμ, ἀντεισήχθη δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ εὐγνώμων λῃστής, καὶ ἡμῖν δὲ ἑκάστοτε ἐπιχωριάζειν, ἐν οἷς τιμῶνται ναοῖς, καὶ τῶν ἐπικαλουμένων αὐτοὺς ἐπακούειν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῷ Θεῷ πρεσβεύειν, ἐξαίρετον τοῦτο γέρας παρ' αὐτοῦ εἰληφότας, καὶ διὰ τῶν οἰκείων λειψάνων θαυματουργεῖν, καὶ μὴν καὶ τῆς μακαρίας ἀπολαύειν τοῦ Θεοῦ θεωρίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐκπεμπομένης αἴγλης τελεώτερόν τε καὶ καθαρώτερον ἢ πρότερον ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντας· τοὺς δ' ἐναντίους αὖθις ἐν τῷ ᾅδῃ κατακεκλεισμένους ὑπάρχειν *ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καί ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ*, καθὰ φησὶν ὁ Δαυΐδ, καὶ ὁ Ἰὼβ πάλιν· *εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὁρᾶν ζωὴν βροτῶν·* καὶ τοὺς μὲν ἐν εὐφροσύνῃ πάσῃ καί

7. PO, τόμ, 15, σελ. 109-110, 117, 130-133.

θυμηδίᾳ διάγειν, προσδοκῶντας ἤδη καὶ μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντας τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθά· τοὺς δὲ τοὐναντίον ἐν στενοχωρίᾳ πάσῃ καί ἀπαραμυθήτῳ λύπῃ, καθάπερ τινὰς καταδίκους ἐκδεχομένους τὴν ἀπόφασιν τοῦ κριτοῦ καὶ τὰς βασάνους ἐκείνας προορωμένους· οὔτε δὲ τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας ἐκείνους ἀπολαβεῖν καί «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετυπώσατο ἀγαθά», οὔτε τούτους ταῖς αἰωνίοις ἤδη παραδεδόσθαι βασάνοις καὶ ἐν ἀσβέστῳ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ τοῦτο παρά τε τῶν πατέρων ἡμῶν ἄνωθεν παραδεδομένον ἔχομεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν παραστῆσαι ῥαδίως δυνάμεθα.

10. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἁπάντων, ὡς ὅσα τινὲς τῶν ἁγίων δι' ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεως εἶδον περὶ τῆς μελλούσης κολάσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, σκιαγραφίαι τινὲς τῶν μελλόντων ἦσαν καὶ οἷον διατυπώσεις, ἀλλ' οὐκ ἤδη παρόντα καὶ ἐνεργούμενα πράγματα, καθάπερ ὁ Δανιὴλ τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκείνην προφητικῶς διαγράφων, *ἐθεώρουν* φησὶν *ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν, καὶ τὰ καὶ τὰ γέγονε*· δῆλον γὰρ ὡς οὐ γέγονε ταῦτα, τῷ δὲ προφήτῃ πνευματικῶς προεδείκνυτο.

19. Ἐπὶ τούτοις τὰς παρ' ὑμῶν εἰρημένας χρήσεις ἔκ τε τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου θεωρούντων ἡμῶν, ἁπλῶς τε καὶ φιλαλήθως εἰπόντων, μηδεμίαν ἐν αὐταῖς ἐμφαίνεσθαι κόλασιν, οὔτε μὴν κάθαρσιν, ἀλλ' ἢ μόνον ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, διαίρεσίν τινα θαυμαστὴν ὑμεῖς ἐποιήσασθε, πᾶσαν ἁμαρτίαν εἰπόντες εἴς τε τὴν πρόσκρουσιν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ διαιρεῖσθαι καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν αὐτῇ τι-μωρίαν· ὧν τὴν μὲν πρόσκρουσιν ἀφίεσθαι μετὰ τὴν συντρι-βὴν καὶ ἀποκήρυξιν τοῦ κακοῦ, τὴν δὲ ἐνοχὴν τῆς τιμωρίας ὀφείλεσθαι πάντως, ὡς ἀνάγκην εἶναι ἐκ τούτου τοῦ λόγου τοὺς ἀφιεμένους τῶν ἁμαρτιῶν ἔτι καὶ δι' αὐτὰς κολάζεσθαι. Ταῦτα μὲν

οὖν ὅτι τοῖς ἐναργέσι καὶ ὁμολογουμένοις μάχονται, λέγειν ἐῶμεν· οὔτε γὰρ βασιλεῖς ὁρῶμεν μετὰ τὸ δοῦναι τὴν ἀμνηστίαν καὶ ἄφεσιν ἔτι καὶ κολάζοντας τοὺς ἡμαρτηκότας, οὔτε Θεὸν αὐτὸν πολλῷ μᾶλλον, ᾧ πολλῶν ὄντων τῶν γνωρισμάτων, φιλανθρωπία ἐστί τὸ ἐξαίρετον, ἀλλὰ μετὰ μὲν τὴν ἁμαρτίαν κολάζοντα, μετὰ δὲ τὴν ἄφεσιν εὐθὺς καὶ τὴν κόλασιν λύοντα. Καὶ τοῦτο εἰκότως· εἰ γὰρ τὸ προσκροῦσαι Θεῷ ποιεῖ τὴν κόλασιν, τοῦ αἰτίου λυθέντος καὶ τῆς καταλλαγῆς γενομένης, καὶ τὸ αἰτιατόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ κόλασις, ἐξ ἀνάγκης συνδιαλέλυται.

Ἀπόδοση στή νεοελληνική

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Δεύτερη Ἀπολογία πρός τούς Λατίνους, τοῦ σοφότατου καί λογιότατου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, στήν ὁποία ἐκτίθεται καί ἡ ἀληθινή δόξα τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν».

3. Ἐμεῖς δέν ἰσχυριζόμαστε οὔτε ὅτι οἱ δίκαιοι ἀπολαμβάνουν τελείως τόν δικό τους κλῆρο καί ἐκείνη τή μακάρια κατάσταση τήν ὁποία προετοίμασαν γιά τούς ἑαυτούς τους ἀπό τήν παρούσα ζωή οὔτε ὅτι οἱ ἁμαρτωλοί ἀμέσως μετά τό θάνατο ὁδηγοῦνται στήν αἰώνια κόλαση, στήν ὁποία θά βασανίζονται ἀδιαλείπτως, ἀλλά ὅτι αὐτά, καί τά δύο, θά γίνουν ὑποχρεωτικά μετά τήν ἔσχατη ἡμέρα τῆς Κρίσεως καί τήν Ἀνάσταση ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό πού συμβαίνει τώρα, εἶναι τό ὅτι καί οἱ μέν καί οἱ δέ βρίσκονται στούς κατάλληλους τύπους, κάποιοι ζώντας ἄκοπα σέ ὅλα καί

ἐλεύθεροι στόν οὐρανό, μαζί μέ τούς ἀγγέλους καί κοντά στό Θεό καί μάλιστα στόν παράδεισο, ἀπ' ὅπου ἐξέπεσε ὁ Ἀδάμ ἀλλά εἰσήχθη στή θέση του, πρίν ἀπ' ὅλους, ὁ εὐγνώμων ληστής, καί ζοῦν ἑκάστοτε κοντά σέ ἐμᾶς, στούς ναούς ὅπου τιμῶνται, εἰσακούουν αὐτούς πού τούς ἐπικαλοῦνται, πρεσβεύουν ὑπέρ αὐτῶν στό Θεό, ἀφού ἔχουν λάβει αὐτή τήν ἐξαιρετική τιμή ἀπό αὐτόν, θαυματουργοῦν μέσω τῶν λειψάνων τους καί ἀπολαμβάνουν τή μακάρια θεωρία τοῦ Θεοῦ καί τή δόξα πού ἐκπέμπεται ἀπό αὐτόν, περισσότερο τέλεια καί καθαρά παρά προηγουμένως, στην ἐπίγεια ζωή, ἄν τούς συνέβη νά βιώσουν αὐτήν την ἐμπειρία. Ὅσοι πάλι ἔχουν λάβει τήν ἀντίθετη μοίρα, κλεισμένοι στόν ἅδη, βρίσκονται σέ μέρη κατασκότεινα καί ζοῦν στή σκιά τοῦ θανάτου καί στόν κατώτατο λάκκο, ὅπως λέει ὁ Δαυίδ καί ἀλλοῦ πάλι ὁ Ἰώβ «σέ γῆ σκοτεινή καί ζοφερή, σέ γῆ αἰωνίου σκότους ὅπου δέν ὑπάρχει φέγγος οὔτε μπορεῖ νά δεῖ κανείς τή ζωή τῶν θνητῶν». Καί οἱ μέν συμβαίνει νά ζοῦν μέσα σέ κάθε εὐφροσύνη καί ἱλαρότητα προσδοκώντας, χωρίς μόνο νά ζοῦν ἐκείνη τή στιγμή, τή βασιλεία πού τήν ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ Κύριος καί τά ἀπερίγραπτα ἀγαθά. Ἀντιθέτως ὅμως, οἱ ἄλλοι (ἐνν. συμβαίνει νά ζοῦν) μέσα σέ κάθε στεναχώρια καί ἀπαρηγόρητη θλίψη, ὅπως κάποιοι κατάδικοι οἱ ὁποῖοι δέχονται τήν ἀπόφαση τοῦ δικαστῆ καί τά βάσανα πού ἔχουν προβλεφθεῖ· ἡ θέση ἐκείνων εἶναι οὔτε νά λαμβάνουν τήν κληρονομία τῆς βασιλείας καί «αὐτά πού ὀφθαλμός δέν εἶδε, οὔτε αὐτί ἄκουσε, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετύπωσε ἀγαθά», οὔτε νά παραδίδονται στά αἰώνια βάσανα καί νά κατακαίγονται σε ἄσβεστη φωτιά. Καί αὐτήν την ἐπίγνωση ἄνωθεν, ἀπό τούς πατέρες μας ἔχουμε λάβει ὡς παράδοση καί ἀπό αὐτές τίς θεῖες γραφές μπορούμε εὔκολα νά τήν ἐκφράσουμε.

10. Εἶναι φανερό, λοιπόν, ἀπ' ὅλα αὐτά, ὅπως καί ἀπό ὅσα κάποιοι ἀπό τούς ἁγίους εἶδαν μέ ὀπτασίες καί ἀποκαλύψεις γιά τή μέλλουσα κόλαση καί τή θέση τῶν ἀσεβῶν καί ἁμαρτωλῶν σέ αὐτή, ὅτι αὐτά ἦταν κάποιες σκιαγραφίες τῶν μελλόντων, καί, κατά κάποιον τρόπο, προτυπώσεις, ἀλλά δέν εἶναι καταστάσεις πού ἤδη συμβαίνουν καί βρίσκονται ἐν ἐνεργείᾳ, ὅπως διαγράφει ὁ Δανιήλ προφητικά ἐκείνη τή μελλοντική κρίση «ἔβλεπα, λέει, μέχρι ποιό σημεῖο τοποθετήθηκαν οἱ θρόνοι, καί δικαστήριο ξεκίνησε, καί βιβλία ἄνοιξαν καί ἔγιναν τά ἑξῆς». Εἶναι ἐμφανές ὅτι δέν ἔχουν γίνει ἀκόμα αὐτά, ἀλλά στόν προφήτη πνευματικά φανερώθηκαν.

19. Σχετικά μέ αὐτά τά ζητήματα, οἱ ἀπόψεις πού ἔχουν λεχθεῖ ἀπό ἐσᾶς καί προέρχονται ἀπό τό βιβλίο τῶν Μακκαβαίων καί τό Εὐαγγέλιο, κατά τή δική μας μελέτη, ἁπλά καί μόνο γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, δέ φανερώνεται σέ αὐτές (δηλ. στίς συγκεκριμμένες περικοπές) καμία κόλαση οὔτε βέβαια κάθαρση, παρά μόνο ἄφεση ἁμαρτιῶν. Ἐσεῖς δημιουργήσατε αὐτήν τήν ἄξια ἀπορίας διαίρεση, λέγοντας ὅτι κάθε ἁμαρτία σ' αὐτή τήν πρόσκρουση μέ τό Θεό διαιρεῖται, καί τήν ἀκολουθεῖ τιμωρία· αὐτῶν τῶν ὁποίων ἡ πρόσκρουση μέ τή συντριβή καί τήν ἀποκήρυξη του κακοῦ συγχωρεῖται καί ἡ ἐνοχή τῆς τιμωρίας ὀφείλεται πάντως, σάν νά εἶναι ἀνάγκη αὐτοί στούς ὁποίους ἔχουν συγχωρεθεῖ οἱ ἁμαρτίες νά τιμωροῦνται γι' αὐτό τό λόγο ἀκόμα γιά αὐτές. Αὐτά, λοιπόν, ἐπειδή μάχονται τά φανερά καί τά παραδομένα σέ ἐμᾶς, δέν τά λογαριάζουμε· διότι οὔτε βασιλεῖς βλέπουμε νά τιμωροῦν αὐτούς πού ἔχουν ἁμαρτήσει, ἀφοῦ ἔχουν χορηγήσει τήν ἀμνηστεία καί τήν ἄφεση, οὔτε πολύ περισσότερο τό Θεό, στόν ὁποῖο ἐνῶ εἶναι πολά τά γνωρίσματά του, ἡ φιλαν-

θρωπία εἶναι τό πιό ἐξαιρετικό, ἀλλά (ἐνν. ἀντίθετα τόν βλέπουμε) μετά τήν ἁμαρτία νά τύπτει παιδαγωγικά, καί μετά τήν ἄφεση ἀμέσως νά παύει τήν παιδαγωγία. Καί αὐτό γίνεται εὔλογα· ἐάν τό νά προσκρούει κανείς στό Θεό δημιουργεῖ τό παιδαγωγικό ράπισμα, ὅταν παύσει τό αἴτιο καί ὅταν ἐπέλθει ἀλλαγή στή συμπεριφορά τοῦ ἀνθρώπου, τότε καί τό αἰτιατό, ὅπως εἶναι καί ἡ τιμωρία, ἐξ ἀνάγκης λύεται καί αὐτό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗΣ

Τό Μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς[1]

π. Ἀμβροσίου Φοντριέ πρωθιερέως τῶν Γαλλικῶν Ὀρθόδοξων Ἐνοριῶν τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασπορᾶς.

Τά τελευταῖα χρόνια στή Γαλλία, τά ἔντυπα καί τά ραδιοτηλεοπτικά μέσα ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερα μέ τό θέμα τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἀκόμα καί ἕνα – ὑποτίθεται Ὀρθόδοξο – ἑλληνικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ στή Γαλλία ἔχει λάβει μέρος σέ αὐτόν τό χορό συζητήσεων, δημοσιεύοντας ἕνα ἄρθρο μέ τίτλο: «Πεῖτε μου γιατί... ποτέ κανείς δέν ἔχει γυρίσει πίσω!» Στό τέλος τοῦ ἄρθρου ὁ συντάκτης του συμπεραίνει: «Καμιά ἀνθρώπινη γνώση δέ δύναται νά δώσει μία βέβαιη ἀπάντηση στό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς: μόνο ἡ πίστη διαλύει κάπως τίς σκιές...» Παρεμπιπτόντως, ἀποδίδει τά σέβη του πρός τόν

1. Τό πρωτότυπο κείμενο, γραμμένο στά γαλλικά, παρατίθεται στό περιοδικό τοῦ π. Ambroise Fontrier, Cathéchese Orthodoxe, τόμ. VIII, τεῦχος No. 26, σελ. 74-84. Ἀκολούθησε κατόπιν μετάφρασή του στά ἀγγλικά, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται στό παρόν βιβλίο.

Κύριο, τόν Ὁποῖο ἀποκαλεῖ «ὁ ἱκανός βαρκάρης...», ἕνας βαρκάρης ὁ ὁποῖος περιέργως θυμίζει τό Χάροντα, τόν ὁδηγό τοῦ Ἅδη τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας πού ὁδηγοῦσε μέ τή βάρκα του τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στόν ποταμό, μέ ἀντίτιμο ἕναν ὀβολό.

Θά ἦταν εὐχῆς ἔργο, ἐάν ὁ συντάκτης τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου εἶχε μελετήσει τό κείμενο τῆς Ὀρθόδοξης ἐπικήδειας λειτουργίας, ἤ τῶν λειτουργιῶν ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν νεκρῶν πού τελοῦνται κάθε Σάββατο, ἤ τούς Βίους τῶν Ἁγίων ἤ τῶν Πατέρων τῆς ἐρήμου· θά εἶχε τότε μπορέσει νά δώσει «μία ἀπάντηση στό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς» καί ἔτσι νά καθοδηγήσει ὑπεύθυνα καί νά διαπαιδαγωγήσει τούς ἀναγνῶστες του. Ἀλλά οἱ δικοί μας «Ὀρθόδοξοι» οἰκουμενιστές καί μοντερνιστές, ἐξ αἰτίας τῆς ἐρωτοτροπίας τους μέ αὐτόν τόν κόσμο, ὑπέρ τοῦ ὁποίου ὁ Σωτήρας Χριστός δέν ἤθελε νά προσευχηθεῖ, ἔχουν γίνει τό ἅλατι πού ἔχει χάσει τήν ἁλμύρα του καί δέν ἔχει πλέον καμιά ἀξία παρά νά πεταχτεῖ ἔξω καί νά καταπατεῖται ἀπό τούς ἀνθρώπους, σύμφωνα μέ τόν ἀλάθητο λόγο τοῦ Κυρίου.[2]

Θέλοντας νά «διαλύσουμε κάπως τίς σκιές» τοῦ ἐπιμελητῆ ἔκδοσης τοῦ ἑλληνικοῦ περιοδικοῦ καί ταυτοχρόνως νά διαπαιδαγωγήσουμε τούς πιστούς καί τούς ἀναγνῶστες μας, δημοσιεύουμε ἐδῶ τρία κείμενα σχετικά μέ τό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς.

Σημ. μτφρ. τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης: Τά πρῶτα δύο κείμενα προέρχονται ἀπό τόν ἅγ. Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη καί ἀπό τό Βίο ἑνός ἀθωνίτη μοναχοῦ καί παρουσιάζουν τό πῶς ἕνας Ὀρθόδοξος χριστιανός προετοιμάζεται γιά τό θάνατο καί τό

2. *Κατά Ματθαῖον* 5:13.

χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Τό τρίτο κείμενο, ἀπό τό Βίο τοῦ ἀείμνηστου εἰκονογράφου Φώτη Κόντογλου ὁ ὁποῖος ἀναπαύθηκε τό 1965,[3] ἀκολουθεῖ παρακάτω χωρίς περικοπές.

Τό μεγάλο στοίχημα ἀνάμεσα σέ πιστούς καί σέ ἀπίστους

Τοῦ Φώτη Κόντογλου[4]

Τή Λαμπροδευτέρα τό βράδυ, περασμένα μεσάνυχτα, πρίν νά πλαγιάσω γιά νά κοιμηθῶ, ἐβγῆκα στό μικρό περιβολάκι πού ἔχουμε πίσ' ἀπό τό σπίτι μας, καί στάθηκα γιά λίγο, κυττάζοντας τό σκοτεινό οὐρανό μέ τ' ἄστρα. Σάν νά τόν ἔβλεπα πρώτη φορά. Μοῦ φάνηκε πολύ βαθύς, καί σάν νά ἐρχότανε ἀπό πάνω μιά μακρυνή ψαλμωδία. Τό στόμα μου εἶπε σιγανά: *«Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ».* Ἕνας ἁγιασμένος γέροντας μοῦ εἶχε πεῖ μιά φορά πώς κατά τοῦτες τίς ὧρες ἀνοίγουνε τά οὐράνια. Ὁ ἀγέρας μοσκοβολοῦσε ἀπό τά λουλούδια κι ἀπό τά ἁγιοχόρταρα, πού ἔχουμε φυτέψει. *«Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης τοῦ Κυρίου».*

Θά στεκόμουνα ἐκεῖ πέρα μοναχός ὥς τό ξημέρωμα. Σάν νά μήν εἶχα σῶμα, μήτε κανένα δεσμό μέ τή γῆ. Ἀλλά συλλογίστηκα μήπως ξυπνήσει κανένας μέσα στό σπίτι καί ἀνησυχήσουνε πού ἔλειπα, καί γι' αὐτό μπῆκα μέσα καί ξάπλωσα.

---

3. Ὁ βίος του στά Ἀγγλικά παρατίθεται στό *The Orthodox Word,* Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1966.

4. Ἀπό τό βιβλίο του *Τά Μυστικά Ἄνθη,* Ἐκδ.Παπαδημητρίου, Ἀθήνα, 1977, σελ. 113. Βλ. καί «Ἀπίστευτα καί ὅμως ἀληθινά», Ἐκδ. «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη, σελ. 121.

Δέ μέ εἶχε θολώσει καλά-καλά ὁ ὕπνος, δέν ξέρω ἄν ἤμουνα ξυπνητός ἤ κοιμισμένος, καί βλέπω μπροστά μου ἕναν ἄνθρωπο μέ ἀλλόκοτη ὄψη. Ἤτανε κατακίτρινος, σάν πεθαμένος, μά τά μάτια του ἤτανε σάν ἀνοιχτά καί μ' ἔβλεπε τρομαγμένος. Τό πρόσωπό του ἤτανε σάν μάσκα, σάν μούμια, μέ τό πετσί του γυαλιστερό, μαυροκίτρινο, καί κολλημένο στό νεκροκέφαλο μέ ὅλα τά βαθουλώματα. Κοντανάσαινε σάν λαχανιασμένος. Στό 'να χέρι του βαστοῦσε κάποιο παράξενο πρᾶγμα, πού δέν κατάλαβα τί ἤτανε, καί μέ τ' ἄλλο ἔσφιγγε τό στῆθος του, λές καί πονοῦσε.

Ἐκεῖνο τό πλάσμα μ' ἔκανε ν' ἀνατριχιάσω. Τό κύτταζα, καί μέ κύτταζε, δίχως νά μιλήσει, σάν νά περίμενε νά τό γνωρίσω. Καί στ' ἀλήθεια, μ' ὅλο πού ἤτανε τόσο ἀλλόκοτο, σάν νά μοῦ εἶπε μιά φωνή: «Εἶναι ὁ τάδε!». Μόλις ἄκουσα τή φωνή, τόν γνώρισα ποιός ἤτανε. Τότε κι ἐκεῖνος ἄνοιξε τό στόμα του κι ἀναστέναξε. Μά ἡ φωνή του σάν νά ἐρχότανε ἀπό πολύ μακρυά, σά νά 'βγαινε ἀπό κανένα βαθύ πηγάδι.

Ἔβλεπα πώς βρισκότανε σέ μιά μεγάλη ἀγωνία, κι ὑπόφερνα κι ἐγώ μαζί του. Τά χέρια του, τά πόδια του, τά μάτια του, ὅλα φανερώνανε πώς βασανιζότανε. Ἀπάνω στήν ἀπελπισία μου, πῆγα κοντά του νά τόν βοηθήσω, μά ἐκεῖνος μοῦ 'κανε νόημα μέ τό χέρι του νά σταματήσω.

Ἄρχισε νά βογγᾶ, μέ τέτοιον τρόπο, πού πάγωσα. Ἔπειτα μοῦ λέγει: *«Δέν ἦρθα, μέ στείλανε. Ἐγώ ὁλοένα τρέμω! Βρίσκομαι σέ ζάλη μεγάλη. Παρακάλεσε τόν Θεό νά μέ λυπηθῆ. Θέλω νά πεθάνω, μά δέ μπορῶ. Ἄχ! Ὅσα ἔλεγες βγήκανε ἀληθινά. Θυμᾶσαι, λίγες μέρες πρίν πεθάνω, πού ἦρθες στό σπίτι μου καί μιλοῦσες γιά θρησκευτικά; Ἤτανε καί δυό ἄλλοι φίλοι μου, ἄπιστοι κι αὐτοί σάν κι ἐμένα. Ἐκεῖ πού μιλοῦσες, ἐκεῖνοι χαμογελούσανε. Σάν ἔφυγες, μοῦ εἴπανε:*

Κρίμα, νά ᾽χει τέτοιο μυαλό, καί νά πιστεύει στίς ἀνοησίες πού πιστεύουνε οἱ γρηές! Μιά ἄλλη μέρα, σοῦ εἶχα πεῖ, ὅπως καί πολλές ἄλλες φορές: «Βρέ Φ., μάζευε λεφτά, θά πεθάνης στήν ψάθα. Βλέπεις ἐγώ πόσα ἔχω, καί πάλι θέλω κι ἄλλα».

»Τότε μοῦ εἶπες: «Ἔχεις κάνει συμβόλαιο μέ τόν χάρο πώς θά ζήσεις τόσα χρόνια πού θέλεις, γιά νά καλοπεράσεις στά γερατειά σου;». Σοῦ λέγω ἐγώ: «Θά δεῖς πόσω χρονῶ θά πάγω! Τώρα εἶμαι ἑβδομηνταπέντε. Θά περάσω τά ἑκατό. Ἔχω ἐξασφαλίσει τά παιδιά μου, ὁ γυιός μου βγάζει λεφτά πολλά, τήν κόρη μου τήν πάντρεψα μ' ἕναν πλούσιον ἀπό τήν Ἀβησσυνία, ἐγώ κι ἡ γυναίκα μου ἔχουμε καί παραέχουμε. Ὄχι σάν κι ἐσένα, πού ἀκοῦς αὐτά πού λέν οἱ παπάδες Χριστιανά τά τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τί θά βγάλεις ἀπό τά Χριστιανά τά τέλη;. Παρά νά ᾽χεις στήν τσέπη σου, καί μή σέ μέλει. Ἐγώ νά δώσω ἐλεημοσύνη; Καί γιατί ἔκανε φτωχούς ὁ πολυεύσπλαχνος Θεός σας; Γιά νά τούς θρέφω ἐγώ; Ἄμ βάζουνε ἐσᾶς καί ταΐζετε τούς τεμπέληδες, γιά νά πᾶτε στόν Παράδεισο! Ἀκοῦς ἐκεῖ Παράδεισο; Ἐγώ ξέρεις πώς εἶμαι γυιός παπᾶ, καί τά γνωρίζω καλά αὐτά τά κόλπα. Μά νά τά πιστεύουνε αὐτά οἱ μικρόμυαλοι. Ὄχι ὅμως κι ἐσύ, πού ἔχεις τέτοια σπουδή, καί νά πᾶς χαμένος. Ἐσύ, ὅπως πᾶς, θά πεθάνεις πρίν ἀπό μένα, θά πάρεις καί στόν λαιμό σου τήν οἰκογένειά σου. Μά ἐγώ, σοῦ λέγω καί σοῦ ὑπογράφω, σάν γιατρός πού εἶμαι, πώς θά ζήσω ἑκατόν δέκα χρόνια!...».

Λέγοντας αὐτά, στριφογύριζε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ, σάν νά ψηνότανε ἀπάνω σέ καμμιά σκάρα, βγάζοντας κάτι μουγκρίσματα ἀπό τό στόμα του: «Ἄχ! Οὔχ! Οὔ! Οὔ! Οὔ! Χού! Οὔχ!».

Ἡσύχασε γιά λίγο καί ξαναεῖπε: «*Αὐτά ἔλεγα, μά σέ λίγες μέρες πέθανα! Πέθανα κι ἔχασα τό στοίχημα! Τί ταραχή! Τί*

τρομάρα τράβηξα! Σαστισμένος, μιά βούλιαζα καί μιά ἀνέβαινα ἀπάνω, καί φώναζα: Ἔλεος! Μά κανένας δέν μ᾽ ἄκουγε. Ἕνα ρεῦμα μέ κλωθογύριζε σάν νά ᾽μουνα κανένα ψόφιο ποντίκι. Τί τράβηξα ὥς τά τώρα, καί τί τραβῶ. Τί ἀγωνία εἶναι αὐτή! Ὅλα ὅσα ἔλεγες βγήκανε ἀληθινά. Τό κέρδισες τό στοίχημα. Ἐγώ, τότε πού βρισκόμουνα στόν κόσμο πού ζεῖς, ἤμουνα ὁ ἔξυπνος. Ἤμουνα γιατρός, κι εἶχα μάθει νά μιλῶ καί νά μ᾽ ἀκοῦνε, νά κοροϊδεύω τή θρησκεία, νά συζητῶ γιά χεροπιαστά πράγματα. Τώρα ὅμως βλέπω πώς χεροπιαστά εἶναι ἐκεῖνα πού τά ἔλεγα παραμύθια καί χαρτοφάναρα. Χεροπιαστή εἶναι ἡ ἀγωνία πού βρίσκουμαι. Ἄχ! Τοῦτος θά εἶναι ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος, τοῦτος θά εἶναι ὁ βρυγμός τῶν ὀδόντων!».

Ἀπάνω σ᾽ αὐτά, χάθηκε ἀπό τά μάτια μου, κι ἄκουγα μονάχα τά βογγητά του, πού καί κεῖνα σβήσανε σιγά-σιγά. Μέ πῆρε λίγο ὁ ὕπνος, μά σέ μιά στιγμή, κατάλαβα νά μέ σπρώχνει ἕνα παγωμένο χέρι. Ἄνοιξα τά μάτια μου, καί τόν βλέπω πάλι μπροστά μου. Τούτη τή φορά ἤτανε ἀκόμα πιό φριχτός καί πιό μικρόσωμος. Εἶχε γίνει ἴσαμε ἕνα βυζανιάρικο παιδάκι, μ᾽ ἕνα μεγάλο γέρικο κεφάλι, πού τό κουνοῦσε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ.

Ἄνοιξε τό στόμα του καί μοῦ εἶπε: «*Σέ λίγη ὥρα θά ξημερώσει καί θά ᾽ ρθουνε νά μέ πάρουνε ἐκεῖνοι πού μέ στείλανε!*». Τοῦ λέγω: « *Ποιοί σέ στείλανε;*». Εἶπε κάτι μπερδεμένα λόγια, δίχως νά καταλάβω τίποτα. Ὕστερα μοῦ λέγει: *«Ἐκεῖ πού βρίσκομαι εἶναι κι ἄλλοι πολλοί ἀπό κείνους πού σέ περιπαίζανε γιά τήν πίστη σου, καί τώρα καταλάβανε πώς οἱ ἐξυπνάδες δέν περνοῦνε παραπέρα ἀπό τό νεκροταφεῖο. Εἶναι καί κάποιοι ἄλλοι πού τούς ἔκανες καλό, κι αὐτοί σέ κακολογούσανε. Κι ὅσο τούς συχωροῦσες, τόσο αὐτοί γινό-*

ντανε χειρότεροι. Γιατί ὁ πονηρός ἄνθρωπος ἀντί νά τόν κάνει ἡ καλωσύνη νά χαίρεται, αὐτός πικραίνεται, ἐπειδή τόν κάνει νά νοιώθει τόν ἑαυτό του νικημένον.

Τοῦτοι βρίσκονται σέ χειρότερη κατάσταση ἀπό μένα, καί δέ μποροῦνε νά βγοῦνε ἀπό τή σκοτεινή φυλακή τους γιά νά 'ρθουνε νά σέ βροῦνε, ὅπως ἔκανα ἐγώ. Βασανίζονται πολύ σκληρά, γιατί δέρνονται μέ τή μάστιγα τῆς ἀγάπης, ὅπως εἶπε ἕνας ἅγιος.

Πόσο ἀλλοιώτικος εἶναι ὁ κόσμος ἀπ' ὅ,τι τόν βλέπαμε! Ἀνάποδος ἀπό τήν ἔξυπνη ἀντίληψή μας. Τώρα καταλάβαμε πώς ἡ ἐξυπνάδα μας ἤτανε βλακεία, οἱ κουβέντες μας πονηρές μικρολογίες, κι οἱ χαρές μας ψευτιά καί ἀπάτη.

Ἐσεῖς πού ἔχετε στήν καρδιά σας τό Χριστό, καί πού γιά σᾶς ὁ λόγος του εἶναι ἀλήθεια, ἡ μονάχη ἀλήθεια, ἐσεῖς κερδίσατε τό Μεγάλο Στοίχημα, πού μπαίνει ἀνάμεσα στούς πιστούς καί στούς ἄπιστους, αὐτό τό στοίχημα πού τό ἔχασα ἐγώ ὁ ἐλεεινός, καί χάθηκα, καί τρέμω κι ἀναστενάζω, καί δέ βρίσκω ἡσυχία. Ἀληθινά, στόν Ἅδη δέν ὑπάρχει πιά μετάνοια. Ἀλλοίμονο σ' ὅσους πορεύονται ὅπως πορευθήκαμε ἐμεῖς, τόν καιρό πού εἴμαστε ἀπάνω στή γῆ. Ἡ σάρκα μας εἶχε μεθύσει, καί ἐμπαίξαμε ἐκείνους πού πιστεύανε στό Θεό καί στή μέλλουσα ζωή, κι ὁ πολύς κόσμος μᾶς χειροκροτοῦσε. Σᾶς λέγαμε ἀνόητους, σᾶς κάναμε περίπαιγμα, κι ὅσο ἐσεῖς δεχόσαστε μέ καλωσύνη τά πειράγματά μας, τόσο μεγάλωνε ἡ δική μας ἡ κακία.

Βλέπω καί τώρα πόσο θλιβόσαστε ἀπό τό φέρσιμο τῶν κακῶν ἀνθρώπων, ἀλλά πώς δεχόσαστε μέ ὑπομονή τίς φαρμακερές σαΐτες πού βγάζουνε ἀπό τό στόμα τους, λέγοντάς σας ὑποκριτές, θεομπαῖχτες καί λαοπλάνους. Ἄν βρισκόντανε, οἱ δυστυχεῖς, στή θέση πού βρίσκομαι τώρα, καί βλέπανε

ἀπό δῶ πού βλέπω, θά τρομάζανε γιά ὅ,τι κάνουνε. Θέλω νά φανερωθῶ σ' αὐτούς καί νά τούς πῶ ν' ἀλλάξουνε δρόμο, μά δέν ἔχω τήν ἄδεια, ὅπως δέν τήν εἶχε κι ἐκεῖνος ὁ πλούσιος καί γιά τοῦτο παρακαλοῦσε τόν Πατριάρχη Ἀβραάμ νά στείλει τό φτωχό τό Λάζαρο. Μά καί κεῖνον δέν τόν ἔστειλε, καί τοῦτο, γιά νά γίνουνε ἴδια ἄξιοι τῆς καταδίκης ὅσοι ἁμαρτάνουνε, κι ἄξιοι τῆς σωτηρίας ὅσοι πορεύονται τή στράτα τοῦ Θεοῦ. «Ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω ἔτι, καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι, καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι».[5]

Μ' αὐτά τά λόγια, τόν ἔχασα ἀπό μπροστά μου.

Σημ. ἐπιμ. ἀγγλικῆς ἔκδοσης.: Στό 2ο Κεφάλαιο τοῦ βιβλίου παραθέσαμε ἀπόσπασμα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο συνήθως μόνον οἱ ἅγιοι ἔχουν δυνατότητα ἐπικοινωνίας μέ τούς ζωντανούς, ἐνῶ οἱ κοινοί ἁμαρτωλοί εἶναι περιορισμένοι στόν ἅδη καί δέν μποροῦν νά βγοῦν ἀπό ἐκεῖ. Ὡστόσο, πράγματι σέ μερικές περιπτώσεις, ὅπως ἡ παροῦσα, ὁ Θεός ἐπιτρέπει σέ μία ψυχή ἀπό τήν κόλαση νά ἐμφανιστεῖ στούς ζῶντες χάριν κάποιου εἰδικοῦ σκοποῦ· μερικές παρόμοιες ἐμφανίσεις ἔχουν καταγραφεῖ στό βιβλίο Eternal Mysteries beyond the Grave.[6] Ὅπως γράφει ὁ ἱερός Αὐγουστίνος: «*Οἱ νεκροί ἀπό μόνοι τους δέν ἔχουν καμιά ἐξουσία νά παρεμβαίνουν στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων»,*[7] *καί ἐμφανίζονται στούς ζῶντες μόνον κατόπιν εἰδικῆς Θεϊκῆς παραχώρησης.*

---

5. «Ὅποιος κάνει τὸ κακόν, ἂς κάνῃ ἀκόμη τὸ κακόν, ὁ ῥυπαρὸς ἂς εἶναι ἀκόμη ῥυπαρός, ὁ καλὸς ἂς κάνῃ ἀκόμη τὸ καλόν, καὶ ὁ ἅγιος ἂς ἁγιασθῇ ἀκόμη.» (*Ἀποκάλυψις Ἰωάννου* 22:11).

6. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη, 1968.

7. Augustine, Blessed, *«Care for the Dead»*, Treatises on Marriage and Other Subjects, The Fathers of the Church, τόμ. 27, Ν. Ὑόρκη, 1955, κεφ. 16.

Ἀκόμα καί σέ αὐτές τίς περιπτώσεις, ὅμως, τέτοιες ἐμφανίσεις εἶναι πράγματι πολύ σπάνιες, καί στή συντριπτική πλειονότητά τους, πρωτίστως ὅσες προκαλοῦνται μέ τή μεσολάβηση κάποιου μέντιουμ, ἀποτελοῦν δαιμονική ἀπάτη, ἀφοῦ οἱ «νεκροί» εἶναι μεταμφιεσμένοι δαίμονες.

Περιστατικά ἐμφάνισης νεκρῶν στή σύγχρονη Μόσχα

τοῦ π. Ντιμίτρι Ντοῦντκο[8]

Ὑπάρχουν πολλές μαρτυρίες στίς μέρες μας, εἰδικά ἀπό γυναῖκες, γιά ἐμφανίσεις νεκρῶν τή νύχτα.

Μία γυναίκα ἔθαψε τόν ἄντρα της. Ὑπέφερε, πράγματι, πολύ, ἔκλαιγε μέ λυγμούς, δέν μποροῦσε νά κοιμηθεῖ.

Στίς 12 τά μεσάνυχτα ἄκουσε κάποιον νά βάζει ἕνα κλειδί στήν πόρτα, καί βήματα πού σέρνονταν· κάποιος ἦρθε στό κρεβάτι της.

«Βάλια, ἐγώ εἶμαι.»

Ἀναπήδησε ἔντρομη. Ναί, μπροστά τῆς στεκόταν ὁ νεκρός σύζυγός της· ἄρχισαν νά μιλᾶνε.

Τήν ἑπόμενη νύχτα περίμενε πολύ τρομαγμένη. Ἦρθε κι ἐκείνη τή νύχτα.

Ὁ κόσμος τῆς ἔλεγε: «Ὀνειρεύεσαι». Μορφωμένοι ἄνθρωποι τῆς ἔλεγαν: «Ἔχεις παραισθήσεις ἀπό τή μεγάλη σου στεναχώρια». Τέθηκε ὑπό ψυχιατρική παρακολούθηση...

Ὅμως, τελικά, τί συμβαίνει; Ἔχουμε ἕναν ἄνθρωπο γενικά φυσιολογικό, αὐτό ὅμως πού συνέβη εἶναι μή φυσιολογι-

8. Dimitry Dudko, *Κυριακάτικες Ὁμιλίες γιά τήν Ἀνάσταση,* μτφρ. καί ἔκδ. στά ἀγγλικά: St. Job Brotherhood, Montreal 1977, σελ. 63-65, 73-74, 93,111.

κό. Παραισθήσεις... Τί εἶναι ὅμως ἡ παραίσθηση; Ἤ μήπως πρόκειται ἁπλῶς γιά φάντασμα;

Θά σᾶς ἀναφέρω μία ἄλλη περίπτωση: μίας γυναίκας τῆς ὁποίας ἡ μητέρα πέθανε πρίν πολύ καιρό· οὔτε κἄν πού τή σκέφτεται, καί ξαφνικά ἡ μητέρα της ἐμφανίζεται, πρῶτα μόνη της καί κατόπιν μαζί μέ κάποια «παιδιά».

Ἡ μέχρι πρότινος ἀνέμελη κόρη τώρα πέφτει σέ μελαγχολία.

Μεταφέρεται σέ νοσοκομεῖο ὅπου λαμβάνει θεραπεία. Θεραπεία, ὅμως, γιά τί;

Καταλαβαίνουμε περί τίνος πρόκειται;

Ἀκοῦστε καί ἕνα τρίτο περιστατικό: Μία γυναίκα μέ ἔντονα διαταραγμένο ψυχισμό σκέφτεται νά αὐτοκτονήσει. Εἶναι κατηφής. Ξαφνικά κάποια ἄλλη γυναίκα μπαίνει στό σπίτι της καί τήν πλησιάζει.

«Βέρα, τί πᾶς νά κάνεις!» Μία συζήτηση ἀρχίζει ἀνάμεσά τους, μία σημαντική, ἐκ βάθους καρδίας συζήτηση.

Ἡ γυναίκα πού σκεφτόταν νά αὐτοκτονήσει ἠρεμεῖ καί ἐκείνη πού τήν ἐπισκέφθηκε φεύγει. Τότε ἡ γυναίκα συνέρχεται καί σκέφτεται: «Μά πῶς ἦρθε; Δέν εἶναι ἀργά;» Κοιτάζει τό ρολόι, εἶναι δύο τό πρωί. Πηγαίνει στήν ἐξώπορτα, εἶναι κλειστή.

Τήν ἑπόμενη ἡμέρα ψάχνει νά μάθει, ἦλθε πράγματι στό σπίτι της αὐτή ἡ γυναίκα; Ἐπισκέπτεται ἀνθρώπους πού εἶχε νά δεῖ πολύν καιρό, πέντε χρόνια. Ἐκεῖνοι τῆς ἀπαντοῦν: ἡ γυναίκα ἐκείνη εἶναι νεκρή ἐδῶ καί πολύν καιρό. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἦλθε ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Ἡ γυναίκα πού ἤθελε νά αὐτοκτονήσει ἀνακουφίζεται.

Τά πρῶτα δύο περιστατικά προκάλεσαν τρόμο καί ἀνησυχία, τό δεύτερο εἶχε καταπραϋντικό ἀποτέλεσμα.

Οἱ ἄπιστοι θά ποῦν καί γιά τούς δύο τύπους περιστατικῶν: ἐπρόκειτο γιά παραίσθηση, γιά διαταραγμένη φαντασία...

Ὅταν ὁ κόσμος δέν ξέρει τί νά πεῖ, λέει: παραίσθηση, φαντασία. Ἐξηγοῦν ὅμως τίποτα αὐτοί οἱ ὅροι;

Ἄς δώσουμε κι ἕνα τελευταῖο παράδειγμα.

Ὁ σύζυγος μίας γυναίκας, πιλότος στό ἐπάγγελμα, σκοτώνεται ὅταν συντρίβεται τό ἀεροπλάνο του. Ἡ γυναίκα του τόν ὀνειρεύεται νά τῆς λέει: «Δός μου δύο ρούβλια».

Ἡ γυναίκα δέ δίνει σημασία· βλέπει τό ἴδιο ὄνειρο πολλές φορές. Τότε ἀρχίζει νά ταράζεται καί ἀναρωτιέται: «Τί σημαίνει τό ὄνειρο αὐτό;»

Κάποιοι τῆς λένε: «Μήν δίνεις σημασία·» ἀλλά ἐκείνη δέν καθησυχάζεται. Ποτέ πρίν δέν εἶχε πάει στήν ἐκκλησία οὔτε εἶχε ἀναρωτηθεῖ καθόλου γιά τό Θεό· τώρα ὅμως στρέφεται στούς ἀνθρώπους τῆς ἐκκλησίας. Τή συμβουλεύουν νά κάνει μνημόσυνο γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς του. Δέν ξέρει πῶς νά τό κάνει, τῆς ἐξηγοῦν. Ἐκείνη ρυθμίζει τά σχετικά μέ τήν τέλεση τοῦ μνημόσυνου καί ρωτᾶ: «Πόσο κοστίζει;»

«Δύο ρούβλια.»

Νά λοιπόν τί σήμαινε τό «δός μου δύο ρούβλια»

Μετά τό μνημόσυνο ἡ γυναίκα δέν ξαναεῖδε αὐτό τό ὄνειρο.

Στήν ἐποχή μας τά διαχωριστικά ὅρια μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ ἄλλου κόσμου ἀρχίζουν νά συγχέονται.[9] Τα ὅσα σᾶς ἀνέ-

9. Συγκρίνετε τά παραπάνω λόγια μέ τά λόγια τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, περισσότερο ἀπό 1300 χρόνια πρίν: «Μέ ξεκάθαρες ἀποκαλύψεις καί φανερώσεις ὁ μέλλων αἰώνας δείχνει νά παρουσιάζεται καί νά διανοίγεται σέ μᾶς… ὅσο ὁ παρών αἰώνας πλησιάζει στό τέλος του, τόσο ὁ μέλλων αἰώνας λόγω τῆς ἴδιας τῆς ἐγγύτητας σάν νά ἀγγίζεται ἤδη κάπως καί δια-

φερα ἐδῶ δέν τά ἐξιστόρησα ἀπό κάποιο βιβλίο οὔτε τά ἐπινόησα ἀπό τή φαντασία μου· εἶναι πραγματικά περιστατικά, τά ὁποῖα μάλιστα ἔχουν συμβεῖ σχετικά πρόσφατα.

Ἔχουμε πάψει νά ἀναλογιζόμαστε τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καί οἱ νεκροί δέ μᾶς ἀφήνουν στή λήθη μας.

Τί εἶναι ὁ θάνατος; Ὑπάρχει ζωή μετά ἀπό αὐτόν; Γιά ὅσο διάστημα φαίνεται ὅτι δέν ἔχουμε κανένα πρόβλημα, τέτοια θέματα δέ μᾶς ἀπασχολοῦν κἄν. Ὅμως μερικές φορές καταλύονται ξαφνικά τά ὅρια αὐτοῦ τοῦ κόσμου καί ὁ ἄνθρωπος βλέπει κάτι πού ἀργότερα τοῦ ἀλλάζει ριζικά τόν ὅλο τρόπο σκέψης του.

Ἴσως κάποιοι ἀπό ἐσᾶς νά ἔχετε διαβάσει σέ ἕνα βιβλίο πού κυκλοφόρησε πρίν τήν ἐπανάσταση γιά τό πῶς ἕνας ἄνθρωπος, ὀνόματι Γιούκσκουελλ, βρέθηκε ξαφνικά στόν ἄλλο κόσμο καί, ἀφοῦ ἐπανῆλθε στή ζωή, διηγήθηκε προσωπικά ὅλη τήν ἐμπειρία του.[10] Μάλιστα, πρίν νά τοῦ συμβοῦν αὐτά ὁ Γιούκσκουελλ ἦταν ἀθεϊστής· δέν πίστευε στή μετά θάνατον ζωή καί εἰρωνευόταν ὅσους τό ἔκαναν.

Ἀντίκρισε τό σῶμα του ἀπό τό ὁποῖο εἶχε ἀποχωριστεῖ, καί τούς συγκεντρωμένους γύρω του ἀνθρώπους. Τοῦ φαινό-

---

νοίγεται μέ ὅλο καί πιό ἔκδηλα σημεῖα… τό τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀναμιγνύεται μέ τήν ἀρχή τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ., μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν,* Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου *«Κοίμησις τῆς Θεοτόκου»,* Ἁγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV 43, σελ. 368.

Ἡ πορεία αὐτοῦ τοῦ κόσμου πρός τό τέλος του ἄρχισε μέ τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καί οἱ εὐαίσθητες ψυχές βλέπουν πάντοτε τό πῶς ὁ ἄλλος κόσμος «ἐφορμᾶ» σέ αὐτόν τόν κόσμο πρίν τήν καθορισμένη ὥρα καί παρέχουν «ἔμμεσες ἐνδείξεις» γιά τήν ὕπαρξή του.

10. Πολλά ἀποσπάσματα ἀπό τό βιβλίο αὐτό, τό *Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence* ἔχουν παρατεθεῖ σέ προηγούμενα κεφάλαια τοῦ παρόντος βιβλίου.

ταν παράξενο πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐκεί, ἀφοῦ αὐτός δέ βρισκόταν ἐκεί, ἀλλά ἐδῶ. Ἤθελε νά τούς τό ἐξηγήσει, ἀλλά ἡ φωνή του χανόταν στό κενό · δέν τόν ἄκουγαν. Ἤθελε νά τούς ἀγγίξει μέ τό χέρι του, ὅμως αὐτό περνοῦσε ἀπό μέσα τους χωρίς νά τούς ἀγγίζει.

Φανταστεῖτε μόνον πῶς θά αἰσθανόσασταν σέ μία τέτοια κατάσταση.

Δέ θά ἀναφέρουμε τό τί εἶδε, ἀλλά μετά τήν ἐμπειρία αὐτή, ὅταν ἐπέστρεψε πάλι στό σῶμα του, ἐγκατέλειψε ὅλες τίς ἐπίγειες ἀπολαύσεις καί ἀφιερώθηκε στό Θεό...

Τέτοια περιστατικά ἐκδηλώνονται γιά νά μᾶς συνετίσουν.

Μπορεῖ ἕως σήμερα νά μή μᾶς ἔχει συμβεῖ προσωπικά κάτι παρόμοιο, ὅμως θά μᾶς συμβεῖ.

Ἄνθρωποι σάν τόν Γιούκσκουελλ ἐπέστρεψαν στή ζωή γιά νά τή ζήσουν μέ εὐσέβεια ἕως τό τέλος· ἐμεῖς ὅμως θά ἐπιστρέψουμε; Μόνον ὁ Θεός ξέρει...

Δέ θά ἀφηγηθοῦμε τίς τρομακτικές καταστάσεις πού ἀντιμετώπισε ὁ Γιούκσκουελλ μέ σκοπό νά τραβήξουμε ἐπάνω του τήν προσοχή. Ὁ κόσμος πού βρίσκεται πέρα ἀπό τόν τάφο σχεδόν ἀγγίζει τό δικό μας καί φαίνεται νά ἀπέχει μόλις ἕνα κλάσμα τοῦ χιλιοστοῦ· ὅμως ἡ διαπίστωση αὐτή δέ μᾶς εἶναι ἀρκετή γιά νά συνέλθουμε τελείως. Καί ἀσφαλῶς τό παραπάνω περιστατικό δέν εἶναι τό μόνο...

Ἐγώ προσωπικά ἔχω ἀκούσει γιά κάποιον ἄνθρωπο, ἐν ζωῇ σήμερα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε κλινικά νεκρός· οἱ ἄλλοι νόμιζαν ὅτι εἶχε πεθάνει, ἀλλά μετά τόν κλινικό του θάνατο τούς ἀνέφερε ὅλα τά λόγια τους καί περιέγραψε ὅλες τίς κινήσεις τους, μέ κάθε λεπτομέρεια.

Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνον σῶμα, ὕλη, τέφρα· ἀποτελεῖται ἀπό σῶμα καί ψυχή. Καί ἡ ψυχή δέν πεθαίνει ὅπως τό

σῶμα, ἀλλά βλέπει καί γνωρίζει τά πάντα...

Ὑπάρχει ἤ ὄχι μετά θάνατον ζωή; Τελικά, ἡ ἀπάντηση ἐξαρτᾶται ἀπό τήν πίστη. Τό ὅτι δεχόμαστε ὅτι ὑπάρχει εἶναι θέμα πίστης· τό ὅτι δέ δεχόμαστε ὅτι ὑπάρχει, εἶναι ἐπίσης θέμα πίστης. Ἐάν ὅμως θέλουμε νά ἀπαντήσουμε μέ βεβαιότητα, πρέπει νά πᾶμε ἐκεῖ. Καί ἐπειδή δέν ἔχουμε πάει, μερικοί ἔχουν πίστη, ἡ ὁποία τούς εὐφραίνει καί τούς ἐμπνέει νά πράττουν ἀγαθά ἔργα, ἐνῶ ἄλλοι, ὅπως ἀκριβῶς οἱ δαίμονες, πιστεύουν καί τρέμουν. Ὅλοι οἱ ἄπιστοι τρέμουν ἐν ὄψει τοῦ θανάτου, καί ἄσχετα μέ τό πόσα φάρμακα μπορεῖ νά ὑπάρχουν καί τό πόσο πολύ μπορεῖ νά παρατείνουμε τήν ἐπίγεια ζωή μας, καί πάλι δέ θά ξεφύγουμε τό θάνατο. Αὐτό θά τό κατορθώσουμε μόνον μέσω τῆς πίστης μας στόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III

Ἀπάντηση σέ ἕναν ἐπικριτή

Τήν περίοδο πού τό παρόν βιβλίο δημοσιευόταν σέ συνέχειες στό περιοδικό *The Orthodox Word,* ὁ ὑπεύθυνος ἔκδοσης ἑνός ἄλλου Ὀρθόδοξου περιοδικοῦ ἄρχισε νά δημοσιεύει μία μακρά σειρά ἄρθρων τά ὁποῖα ἐπιτίθεντο κατά τῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς τήν ὁποία ἐκθέσαμε στό βιβλίο αὐτό. Πρόκειται γιά τό περιοδικό *The Tlingit Herald*, πού ἐκδίδει ὁ ἀμερικανικός Ὀρθόδοξος Ναός τοῦ ἁγ. Νεκταρίου στό Σηάτλ τῆς πολιτείας Οὐάσινγκτον τῶν ΗΠΑ.[1] Οἱ ἐπιθέσεις αὐτές δέ στρέφονταν μόνον κατά τῆς διδασκαλίας τοῦ παρόντος βιβλίου, ἀλλά καί κατά τῆς διδασκαλίας πού ἐκφράζεται στίς ἐκδόσεις τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, στό Τζόρντανβιλλ τῆς Νέας Ὑόρκης, εἰδικά στό τεῦχος τοῦ *Orthodox Life* Ἰανουαρίου - Φεβρουαρίου, 1978, στό ἐγχειρίδιο «Unbelievable for Many but Actually True Occurrence,» τό ὁποῖο κυκλοφόρησε μέ τό *Orthodox Life* Ἰουλίου-Αὐγούστου 1976, καί στήν ἀνθολογία *Eternal Mysteries Beyond the Grave*· στρέφονταν κατά τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, μέ τίτλο «Ἡ Ζωή μετά τό Θάνατο» ἡ ὁποία περιεχόταν στό τεῦχος Νο 4 τοῦ *the Orthodox Word,* 1971, καί ἡ ὁποία ἀναδημοσιεύεται στό Κεφάλαιο Δέκα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου· στρέφονταν κατά τῆς ὅλης

1. *The Tlingit Herald,* τόμ. 5, τεῦχος Νο 6 καί ἑπόμενα.

διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε τή συγγραφή αὐτοῦ τοῦ βιβλίου· καί γενικά, στρέφονταν κατά τῆς διδασκαλίας ἡ ὁποία ἀναφέρεται ἀπό τόσο πολλές Ὀρθόδοξες πηγές ἐδῶ καί ἀρκετούς αἰῶνες καί ἡ ὁποία ἐκφράζει τή ζωντανή εὐσέβεια τῶν Ὀρθόδοξων πιστῶν ἀκόμα καί στή σημερινή ἐποχή.

Ἀφοῦ διάβασα τά κατηγορητικά αὐτά ἄρθρα δέ θεώρησα ἀναγκαῖο νά ἀλλάξω τίποτε ἀπ' ὅσα ἔχω γράψει ἐδῶ· προσέθεσα ἁπλῶς μερικές παραγράφους σέ κάποια σημεῖα γιά νά διασαφηνίσω ἀκόμα περισσότερο τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία ἡ ὁποία θεωρῶ ὅτι γελοιοποιεῖται καί παρερμηνεύεται μέ τόν πιό ἄδικο τρόπο στά ἄρθρα αὐτά.

Δέ θά εἶχε νόημα μία σημεῖο πρός σημεῖο ἀπάντησή μου στόν ἐπικριτή. Τά Πατερικά κείμενα τά ὁποῖα παραθέτει σχεδόν καθόλου δέν ὑποστηρίζουν αὐτά πού ἐκεῖνος νομίζει ὅτι ὑποστηρίζουν, καί ἡ μόνη ἀπάντηση ἔναντι αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων εἶναι τό νά ἐπισημάνουμε τήν ἐσφαλμένη χρησιμοποίησή τους. Ἔτσι, γιά παράδειγμα, ὅλα τά παρατιθέμενα χωρία τά ὁποῖα δείχνουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται τόσο ἀπό σῶμα ὅσο καί ἀπό ψυχή[2] – τό ὁποῖο κανείς δέν ἀρνεῖται – δέν ἀναφέρουν, ἐν τούτοις, τίποτε ἀπολύτως τό ὁποῖο νά δείχνει ὅτι ἀρνοῦνται τήν ἀνεξάρτητη δραστηριότητα τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, ὑπέρ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τόσα πολλά ἀποδεικτικά στοιχεῖα ὥστε νά φαίνεται ὅτι δέν ἐπιδέχεται καμιά ἀπολύτως «ἀμφισβήτηση» γιά κάποιον πού ἐμπιστεύεται τίς Ὀρθόδοξες πηγές· τά πολλά σημεῖα στήν Ἁγία Γραφή καί τά Πατερικά κείμενα ὅπου ὁ θάνατος ἀναπαρίσταται μεταφορικά ὡς «ὕπνος» δέν ἀναφέρουν τίποτε ἀπολύτως γιά

2. ἔ. ἀ. 7:2, σελ. 26 κλπ.

τήν «κατά γράμμα ἀλήθεια» αὐτῆς τῆς μεταφορᾶς, ὑπέρ τῆς ὁποίας ἔχουν ταχθεῖ ἐλάχιστοι διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνά τούς αἰῶνες καί ἡ ὁποία σαφῶς δέ συμφωνεῖ μέ τή διδασκαλία πού ἀποδέχεται ἡ Ἐκκλησία. Μία συλλογή «ἀποδεικτικῶν κειμένων» ἔχει νόημα μόνο στήν περίπτωση πού πράγματι ἀποδεικνύει τήν ὀρθότητα ἤ μή ἑνός ἀμφιλεγόμενου ζητήματος, ὄχι ὅταν ἀναφέρεται σέ κάτι λίγο διαφορετικό ἤ ὅταν δέν ἀναφέρεται καθαρά καί συγκεκριμένα στό ἐν λόγῳ ζήτημα.

Ἐνῶ ὁ ἐπικριτής συγκεντρώνει μακρές λίστες ἀπό συχνά ἄσχετα μέ τό θέμα χωρία, ἡ πιό συνηθισμένη του ἐπικριτική τεχνική εἶναι νά ἀπορρίπτει ὅσους διαφωνοῦν μαζί του μέ ἕνα σαρωτικό ἐπιχείρημα τό ὁποῖο εἴτε δέ βασίζεται καθόλου σέ ἀποδεικτικά στοιχεῖα εἴτε φανερά ἀντιφάσκει μέ ἕνα μεγάλο μέρος αὐτῶν. Γιά παράδειγμα, ὅταν θέλει νά ἀμφισβητήσει τήν πιθανότητα ἐπικοινωνίας μέ ἀνθρώπους πού ἔχουν ἐπιστρέψει στή ζωή ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, δηλώνει κατηγορηματικά: «Αὐτά τά πράγματα ἁπλῶς εἶναι ἀδύνατο νά συμβοῦν»,[3] παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη γραμματεία περιέχει πολυάριθμες τέτοιες περιπτώσεις· ὅταν θέλει νά ἀρνηθεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι βλέπουν δαίμονες ὅταν πεθάνουν, διακηρύσσει: «Οἱ Πατέρες δέ διδάσκουν κάτι τέτοιο»,[4] παρά τίς πολυάριθμες Πατερικές ἀναφορές, γιά παράδειγμα, στά «τελώνια» πού ἀπαντῶνται μετά θάνατον. Ὅταν ὄντως ἀναγνωρίζει τήν ὕπαρξη ἀποδεικτικῶν στοιχείων τά ὁποῖα ἀντιτίθενται στό ἐπιχείρημά του, τά ἀπορρίπτει μέ μία ἰσοπεδωτική κατηγορία: εἶναι ὅλα «ἀλληγορίες» ἤ «ἠθικά μυθεύματα».[5]

---

3. Στό ἴδιο τόμ. 5, τεῦχος Νο 6, σελ. 25.
4. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 24.
5. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 26.

Ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής εἶναι ἐπίσης ἰδιαίτερα ἐθισμένος στή χρήση σκληρότατων προσωπικῶν χαρακτηρισμῶν πού ἐπιχειροῦν νά μειώσουν τό κύρος οἱουδήποτε διαφωνεῖ μαζί του: «Εἶναι ἀπορίας ἄξιον τό γεγονός ὅτι μερικοί ἄνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων τῶν Λατίνων, φαίνεται νά θεωροῦν ὅτι «δέν πρέπει ἀναγκαστικά νά συμμορφωνόμαστε μέ τήν Ἁγία Γραφή»[6]· ὅλα αὐτά τά δηλώνει ἔχοντας μόλις «ἀπορρίψει» τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ ὁ ὁποῖος κατηγορεῖται, τουλάχιστον ἔμμεσα, γιά ἀσέβεια πρός τίς Γραφές. Οἱ ἀπόψεις ἄλλων διαφωνούντων μέ τόν ἐπικριτή διατρέχουν τόν κίνδυνο νά κατασπιλωθοῦν μέ δυσφημιστικά ἐπίθετα ὅπως «Ὠριγενιστής»[7] ἤ «βλάσφημος»[8], καί οἱ ἴδιοι οἱ διαφωνοῦντες νά ἀπορριφθοῦν ὡς διαθέτοντες ἕνα «Πλατωνικό-Ὠριγενιστικό νοῦ» ἤ ὡς τελοῦντες «ὑπό ἔντονες Λατινο-σχολαστικο-ἑλληνιστικές ἐπιρροές» ἤ ὡς εὑρισκόμενοι σέ κατάσταση πνευματικῆς πλάνης... ἤ, ἁπλῶς, ὡς ἀπερίγραπτα ἀνίδεοι».[9]

Ὅπως ἴσως μπορεῖ κανείς ἤδη νά διαπιστώσει, τό ἐπίπεδο τῶν ἐπικρίσεων πού ἐξαπολύει ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ἐναντίον σεβαστῶν μορφῶν πού εἶναι αὐθεντίες στό χῶρο τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας δέν εἶναι ἰδιαίτερα ὑψηλό. Ἐπειδή ὅμως ὁ ἐπικριτής αὐτός, μέ τό δικό του τρόπο, φαίνεται ὄντως νά ἀντικαθρεφτίζει στίς παρανοήσεις του τίς παρανοήσεις μερικῶν Ὀρθόδοξων Χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι δέ γνωρίζουν εἰς βάθος τήν Ὀρθόδοξη γραμματεία πού περιγράφει τή μετά θάνατον ζωή, θά ἦταν χρήσιμο νά ἀπαντήσουμε

6. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 30.
7. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 31.
8. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 23.
9. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 39.

σέ μερικές ἀπό τίς ἀντιρρήσεις του ὅσον ἀφορᾶ τήν παραδοσιακή Ὀρθόδοξη διδασκαλία γιά τό συγκεκριμένο θέμα.

Οἱ «ἀντιφάσεις» τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας στό θέμα τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο

Παρά τήν κοινή ἄποψη ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι «ἀφελής» καί «ἁπλή», ἐάν κάποιος τήν ἐξετάσει προσεκτικά θά διαπιστώσει ὅτι στήν πραγματικότητα εἶναι ἀρκετά ἐμβριθής καί ἐμπεριστατωμένη. Ἕνα τμῆμα της, πράγματι, μπορεῖ νά διαβαστεῖ ἀπό ἕνα παιδί στό δικό του ἐπίπεδο, ὡς μία συναρπαστική «ἀφήγηση», στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ ἄλλα περιστατικά πού βρίσκονται στούς Βίους Ἁγίων ὅπου παρουσιάζεται ἕνα τμῆμα τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ὅμως αὐτό τό ὑλικό δέ μᾶς μεταβιβάστηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία γιά τίς «ἀφηγηματικές» του ἰδιότητες, ἀλλά ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ἀληθινό· καί μάλιστα, μία κύρια πηγή αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ εἶναι οἱ ἀσκητικές πραγματεῖες των Ἁγίων Πατέρων, ὅπου ἡ ἐν λόγῳ διδασκαλία παρουσιάζεται μέ ἕναν πολύ σοβαρό καί ἄμεσο τρόπο, καί μέ καθόλου «ἀφηγηματική» μορφή. Ἑπομένως, μία πιό «ἐνδελεχής» μελέτη μπορεῖ ἐπίσης νά ἀποδώσει καρπούς. Προσπαθήσαμε νά ἐπιτύχουμε κάτι τέτοιο στό Κεφάλαιο Ἕξι τοῦ βιβλίου μας, στήν παράγραφο «Πῶς νά κατανοήσουμε τά τελώνια», ὅπου ἀκολουθώντας τίς ἑρμηνεῖες τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου καί ἄλλων μεγάλων μορφῶν τῆς Ὀρθοδοξίας πού ἔχουν μελετήσει αὐτά τά θέματα, κάναμε μία διάκριση ἀνάμεσα

στήν πνευματική πραγματικότητα τήν ὁποία συναντᾶ ἡ ψυχή μετά τό θάνατο καί *τά συμβολικά ἤ ἑρμηνευτικά ἐπινοήματα* πού χρησιμοποιοῦνται μερικές φορές γιά νά ἐκφράσουν αὐτήν τήν πνευματική πραγματικότητα. Ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανός πού εἶναι ἐξοικειωμένος μέ αὐτό τό εἶδος τῶν κειμένων, ἐπειδή πολλές φορές τά ἀκούει ἀπό μικρό παιδί, αὐτομάτως τά κατανοεῖ σύμφωνα μέ τό δικό του ἐπίπεδο καί ἑρμηνεύει τίς εἰκόνες τους σύμφωνα μέ τή δική του πνευματική ἀντίληψη. «Σακούλια μέ χρυσό», «πυρές ἀπό ξύλα», «χρυσές κατοικίες» καί ἄλλα παρόμοια στόν ἄλλο κόσμο δέν ἑρμηνεύονται ἀπό τούς ἐνήλικους ἀναγνῶστες «κατά γράμμα», καί ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτῆ νά δυσφημήσει αὐτές τίς Ὀρθόδοξες πηγές ἐπειδή περιέχουν τέτοιες συμβολικές εἰκόνες ἀποκαλύπτει μόνον ὅτι δέν ἔχει κατανοήσει τό σωστό τρόπο ἀνάγνωσής τους.

Συνεπῶς, πολλές ἀπό τίς ὑποτιθέμενες «ἀντιφάσεις» τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας σχετικά μέ τόν ἄλλο κόσμο ὑπάρχουν στό νοῦ ὅσων ἐπιχειροῦν νά τήν ἑρμηνεύσουν κατά γράμμα καί αὐτοί εἶναι ἐνήλικες οἱ ὁποῖοι προσποιητά προσπαθοῦν νά τήν κατανοήσουν μέ ἕναν παιδικό τρόπο.

Ἀφετέρου, μερικές ἄλλες «ἀντιφάσεις» στήν πραγματικότητα δέν εἶναι καθόλου ἀντιφάσεις. Τό ὅτι μερικοί ἅγιοι καί ἄλλοι τῶν ὁποίων οἱ ἀναφορές εἶναι ἀποδεκτές ἀπό τήν Ἐκκλησία μιλοῦν γιά τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους, ἐνῶ ἄλλοι δέν τό κάνουν, δέν εἶναι «ἀντίφαση», ἀλλά ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι μερικοί ἅγιοι δέ συμφωνοῦν νά γίνει ἡ ἀνακομιδή των λειψάνων τους, ἐνῶ ἄλλοι δίνουν τήν εὐλογία τους γιά μία τέτοια ἐνέργεια: εἶναι ζήτημα προσωπικῶν ἀναγκῶν καί περιστάσεων. Ὁ ἐπικριτής ἀναφέρει τό παράδειγμα τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Ἀναστηθέντος, ἐκ τῶν

Σπηλαίων τοῦ Κιέβου, ὁ ὁποῖος δέ μίλησε καθόλου γιά τή μεταθανάτια ἐμπειρία του, καί χρησιμοποιεῖ τό γεγονός αὐτό γιά νά ἰσχυριστεῖ κατηγορηματικά ὅτι: «...οὔτε ἐπίσης τέτοιοι ἄνθρωποι μᾶς μίλησαν ποτέ γιά *ὁτιδήποτε* ἀπό αὐτά πού τούς συνέβησαν»[10] (ἡ ἔμφαση δική του). Ὅμως ὁ Στρατιώτης Ταξιότης, ὁ ἅγ. Σάλβιος ἀπό τήν πόλη Ἀλμπί τῆς Ν. Γαλλίας, καθώς καί πολλοί ἄλλοι μίλησαν γιά τήν ἐμπειρία τους, καί ἡ ἄρνηση τῆς μαρτυρίας τους συνιστᾶ σίγουρα μία ἰδιαιτέρως «ἐπιλεκτική» καί τελείως ἀδόκιμη χρήση πηγῶν. Μερικοί, ὅπως ὁ ἅγ. Σάλβιος, ἀρχικά δίσταζαν πολύ νά μιλήσουν γιά τήν ἐμπειρία τους, ὡστόσο τελικά μίλησαν· καί τό παραπάνω γεγονός καθόλου δέν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη περί τῆς μή ὕπαρξης μεταθανάτιων ἐμπειριῶν, ἀλλά μόνο δείχνει πόσο πλούσιες εἶναι οἱ ἐμπειρίες αὐτές καθώς καί τή δυσκολία τοῦ ἀτόμου πού τίς βιώνει νά τίς μεταδώσει στούς ζῶντες.

Ἐπίσης, τό δεδομένο ὅτι πολλοί Πατέρες, καί γενικά ἡ Ἐκκλησία, μᾶς προειδοποιοῦν νά μήν ἀποδεχόμαστε τά δαιμονικά ὁράματα – καί μάλιστα μερικές φορές, ἐξ αἰτίας εἰδικῶν περιστάσεων, τό ἐκφράζουν μέ πολύ κατηγορηματικούς ὅρους – δέν «ἀντιφάσκει» καθόλου μέ τό γεγονός ὅτι πολλά ἀληθινά ὁράματα ἔχουν γίνει ἀποδεκτά ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Συχνά ὁ ἐπικριτής στίς ἐπιθέσεις του λαμβάνει μία γενική δήλωση τῶν Πατέρων, ἀποσπασμένη ἀπό τό πλαίσιό της, καί τή χρησιμοποιεῖ ἐσφαλμένα σέ μία εἰδική κατάσταση στήν ὁποία δέν ἰσχύει. Γιά παράδειγμα, ὅταν ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος δηλώνει στήν *Ὁμιλία του 28:3 στό Κατά Ματ-*

10. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 31.

θαῖον:[11] «... διότι δέν εἶναι δυνατόν ἡ ψυχή πού ἀπεχωρίσθη ἀπό τό σῶμα νά περιφέρεται εἰς τό μέλλον ἐδῶ εἰς τήν γῆν», ἀναφέρεται συγκεκριμένα κατά τῆς παγανιστικῆς ἰδέας ὅτι οἱ νεκρές ψυχές μποροῦν νά γίνουν δαίμονες καί νά παραμένουν ἐπ' ἀόριστον στή γῆ· αὐτή ὅμως ἡ γενική ἀλήθεια κατά κανέναν τρόπο δέν ἀντιφάσκει μέ τή συγκεκριμένη ἀλήθεια, τήν ὁποία οὔτε κἄν θίγει, ὅτι ὅπως φανερώνουν πολυάριθμες Ὀρθόδοξες μαρτυρίες, πολλές ψυχές πράγματι παραμένουν κοντά στή γῆ γιά μερικές ὧρες ἤ ἡμέρες μετά τό θάνατο πρίν νά ἀναχωρήσουν γιά τόν «ἀληθινά» ἄλλο κόσμο. Στήν ἴδια αὐτή περικοπή ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προσθέτει ὅτι «αἱ ψυχαί μετά τήν ἀναχώρησίν των ἀπό ἐδῶ ὁδηγοῦνται εἰς κάποιον χῶρον, ἀπό τόν ὁποῖον δέν ἠμποροῦν πλέον νά ἐπανέλθουν.»[12] Καί αὐτό κατά τόν ἴδιο τρόπο δέν ἀντιφάσκει μέ τήν ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι, κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ καί σύμφωνα μέ τήν ἀνεξιχνίαστη βουλή Του, μερικές ψυχές πράγματι ἐμφανίζονται στούς ζῶντες.[13]

Ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι ὁ Χριστός ἐλευθέρωσε τόν ἀέρα ἀπό τή μοχθηρία τῶν δαιμόνων, ὅπως διδάσκει ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, κατά κανέναν τρόπο δέν ἀπορρίπτει τήν ὕπαρξη τῶν ἐναέριων δαιμονικῶν τελωνίων, ὅπως ὑπονοεῖ ὁ ἐπικριτής[14]· μάλιστα ὁ ἴδιος, σέ ἄλλο σημεῖο, ἀναφέρει τήν ἰδέα τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας ὅτι τά μοχθηρά πνεύματα πού

10. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 31.

11. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, *Ὁμιλία ΚΗ'*, μτφρ. Ἐλευθερίου Μερετάκη, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 259.

12. Στό ἴδιο σελ. 261.

13. Βλ. τή διήγηση τοῦ Φώτη Κόντογλου στό Παράρτημα ΙΙ τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο.*

14. *The Tlingit Herald,* 6:8-9, σελ. 13.

βρίσκονται ἀκόμα στόν ἀέρα προκαλοῦν πολλούς πειρασμούς καί φαντασίες.[15] Ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ἐνῷ πρίν τή σωτηρία μας ἀπό τό Χριστό, ἐπειδή ὁ δρόμος εἶχε ἀποκλειστεῖ ἀπό τούς δαίμονες, κανείς δέν μποροῦσε νά διέλθει ἀπό τόν ἀέρα καί νά ἀνυψωθεῖ στούς οὐρανούς καί *ὅλοι οἱ ἄνθρωποι* κατέρχονταν στόν ἅδη, σήμερα ἐν τούτοις ἔχει καταστεῖ δυνατόν γιά τούς ἀνθρώπους νά διέρχονται ἀπό τόν ἐναέριο χῶρο τῶν δαιμόνων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία ἔχει περιοριστεῖ στούς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι καταδικάζονται ἐξαιτίας τῶν δικῶν τους ἁμαρτιῶν. Παρομοίως, γνωρίζουμε ὅτι παρότι ὁ Χριστός «συνέτριψε μοχλούς αἰωνίους» (Κοντάκιον τοῦ Πάσχα), ὁ καθένας ἀπό ἐμᾶς μπορεῖ καί πάλι νά καταπέσει στήν κόλαση ἀρνούμενος τήν ἐν Χριστῷ σωτηρία.

Κατά τόν ἴδιο τρόπο, ἡ ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι ἡ πνευματική μας μάχη κατά «ἐξουσιῶν καί δυνάμεων» διεξάγεται στήν ἐπίγεια ζωή, ἐπουδενί δέν ἀντιφάσκει μέ τήν ἐξίσου ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι αὐτή ἡ μάχη συνεχίζεται ἐπίσης ὅταν πεθαίνουμε. Ἡ παράγραφος στό Κεφάλαιο Ἕξι μέ τίτλο «Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρίν ἀπό τό θάνατο» ἐξηγεῖ τή σύνδεση ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς δύο ὄψεις τοῦ Ὀρθόδοξου ἀοράτου πολέμου.

Τό ὅτι τό τριήμερο, ἐννεαήμερο καί σαρανταήμερο μνημόσυνο ἑρμηνεύονται μερικές φορές ὡς συμβολικές ἀναπαραστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῶν ἐννέα ταγμάτων τῶν ἀγγέλων, καί τῆς Ἀνάληψης τοῦ Χριστοῦ ἀντίστοιχα, καθόλου δέν ἀντιφάσκει μέ τό ὅτι αὐτές οἱ ἡμέρες, κατά κάποιον τρόπο, σχετίζονται ἐπίσης μέ αὐτό πού συμβαίνει στήν ψυχή

---

15. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 33.

ἐκεῖνες τίς ἡμέρες – σύμφωνα μέ τό «μοντέλο» πού περιγράφηκε στό Κεφάλαιο Δέκα. Καμιά ἀπό τίς δύο ἑρμηνεῖες δέν ἀποτελεῖ δόγμα, οὔτε «ἀντιφάσκουν» μεταξύ τους· ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανός δέν πρέπει ἀπαραιτήτως νά ἀπορρίψει κάποια ἀπό τίς δύο.

Ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι ἡ πορεία μας μετά τό θάνατο ἐξαρτᾶται ἀπό τίς πράξεις μας στήν ἐπίγεια ζωή δέν ἀντιφάσκει καθόλου μέ τήν ἐξίσου ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι οἱ προσευχές ὑπέρ τῶν νεκρῶν μποροῦν νά ἀνακουφίσουν, ἀκόμα καί νά ἀλλάξουν τήν κατάσταση στήν ὁποία βρίσκονται, σύμφωνα μέ τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία πού διατυπώθηκε ἀπό τόν ἅγ. Μάρκο τόν Εὐγενικό καί ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γενικά.[16] Ὁ ἐπικριτής εἶναι τόσο ἀποφασισμένος νά διαπιστώσει «ἀντιφάσεις» στή διδασκαλία αὐτή, ὥστε τίς διαπιστώνει ἀκόμα καί στόν ἴδιο Ὀρθόδοξο διδάσκαλο, δηλώνοντας γιά παράδειγμα ὅτι ὁ ἅγ. Ἰωάννης τῆς Κροστάνδης μερικές φορές διδάσκει τήν «Πατερική ἀντίληψη»[17] καί ἄλλες τή «σχολαστικιστική ἀντίληψη». Ὁ ἅγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός εἶναι ἐπίσης ἔνοχος γιά τήν ἴδια «ἀντίφαση» ἀφοῦ, παρότι κάνει δηλώσεις σχετικά μέ τίς ὑπέρ τῶν νεκρῶν προσευχές οἱ ὁποῖες σύμφωνα μέ τόν ἐπικριτή εἶναι «Πατερικές», διδάσκει ἐπίσης σαφῶς ὅτι «πρὸς τούτοις καὶ τῆς ἐν ᾅδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμωτηρίου τινὸς ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί»[18], ἀντίληψη «σχολαστικιστική» σύμφωνα πάλι μέ τόν ἐπικριτή, ἀφοῦ θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀδύνατον οἱ προσευχές νά

16. Βλ. Κεφ. 10 καί Παράρτημα Ι.
17. *The Tlingit Herald,* 7:3, σελ. 28.
18. Βλ. Παράρτημα Ι, σελ. 310

ἀλλάξουν τήν κατάσταση τῶν ψυχῶν ἤ νά τούς προσφέρουν ἀνάπαυση.[19]

Ἡ ἀπάντηση σέ ὅλες αὐτές καθώς καί σέ πολλές ἄλλες ὑποτιθέμενες «ἀντιφάσεις», τίς ὁποῖες ὁ ἐπικριτής θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἐντοπίσει στήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, προκύπτει ἀπό μία περισσότερο ἀμερόληπτη καί λιγότερο ἀφελή ἀνάγνωση τῶν ἴδιων τῶν Ὀρθόδοξων κειμένων. Τά Πατερικά καί ἁγιογραφικά κείμενα δέν «ἀλληλοαναιροῦνται»· μέ μία περισσότερο ἐνδελεχή μελέτη τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας ὅσον ἀφορᾶ τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, θά διαπιστώσουμε ὅτι τό πρόβλημα δέν εἶναι τά ἴδια τά κείμενα, ἀλλά ἡ ἐκ μέρους μας ἀτελής κατανόηση αὐτῶν.

Ὑπάρχει αὐτό πού ὀνομάζουμε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία

(εἴτε πρίν εἴτε μετά τό θάνατο) ἤ ὁ «ἄλλος κόσμος» ὅπου κατοικοῦν οἱ ψυχές;

Ἡ ἄποψη τοῦ ἐπικριτῆ γιά τίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες εἶναι κατηγορηματική: «Αὐτά τά πράγματα ἁπλῶς εἶναι ἀδύνατο νά συμβοῦν».[20] Δέν παραθέτει κάποια ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τόν ἰσχυρισμό του, ἀλλά μόνον τήν προσωπική του ἄποψη ὅτι τό εὐρύ σύνολο τῶν Ὀρθόδοξων κειμένων πού ἀναφέρονται σέ αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀποτελοῦν «ἀλληγορίες» ἤ «ἠθικά μυθεύματα»[21]. Κατά τήν ἄποψή του ὁ οὐρα-

19. *The Tlingit Herald,* 7:3, σελ. 23.
20. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 25.
21. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 26.

νός, ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση δέν εἶναι «τόποι» ἀλλά μόνον «καταστάσεις»[22]· ἡ ψυχή δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει ἀπό μόνη της, ἀλλά μόνο μέσω τοῦ σώματος»[23], καί ἑπομένως ὄχι ἁπλῶς δέν μπορεῖ νά βρίσκεται σέ κανέναν «τόπο» μετά τό θάνατο, ἀλλά δέν μπορεῖ οὔτε νά ἐπιτελέσει καμιά λειτουργία[24]· δηλώνει, ἐπίσης, ὅτι «τό νά ὑποθέτει κανείς ὅτι αὐτός ὁ πολύπλοκος κόσμος εἶναι κάπου ἐκεῖ πέρα ἀπό τόν τόπο "ἀνάπαυσης" τοῦ σώματος εἶναι καθαρή τρέλα».[25]

Εἶναι ὅμως πραγματικά δυνατόν νά μήν εἶναι ἡ ψυχή στήν οὐσία της τίποτε ἄλλο παρά «ἐσωτερικότητα» καί «ἀνάπαυση» καί νά μήν ἔχει καμιά ὁποιαδήποτε «ἐξωτερική» ἐκδήλωση, κανέναν «τόπο» στόν ὁποῖο νά λειτουργεῖ; Αὐτή σίγουρα εἶναι μία ριζοσπαστική ἄποψη γιά τόν Ὀρθόδοξο Χριστιανισμό καί, ἐάν ὄντως ἴσχυε, θά ἀπαιτοῦσε, ἀσφαλῶς, ὅπως ὁ ἐπικριτής ἤδη ὑπαινίσσεται, μία ριζική μεθερμήνευση καί μάλιστα ἀναθεώρηση τῶν Πατερικῶν καί ἁγιογραφικῶν κειμένων τά ὁποῖα περιγράφουν τίς δραστηριότητες τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς μέ τή μορφή «ἐξωτερικῶν» ἐκδηλώσεων, ὅτι δηλαδή γνωρίζει, βλέπει, ἐπικοινωνεῖ κλπ.

Εἶναι ἄλλο ὅμως νά δηλώνουμε, ὅπως δηλώνουν πάντοτε ὅλες οἱ ἐξέχουσες μορφές τῆς Ὀρθοδοξίας πού ἔχουν μελετήσει αὐτά τά θέματα, ὅτι θά πρέπει νά προσέχουμε νά μήν ἑρμηνεύουμε μέ ὑπερβολικά κυριολεκτικό ἤ κοσμικό τρόπο τά κείμενα πού σχετίζονται μέ τόν ἄλλο κόσμο καί τή μετά θάνατον ζωή, ἀφοῦ ἡ ὑπερκόσμια πραγματικότητα εἶναι μέ πολλούς καί φανερούς τρόπους πολύ διαφορετική ἀπό τήν

22. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 23.
23. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 22.
24. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 19.
25. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 34.

πραγματικότητα τοῦ κόσμου τούτου· καί εἶναι ἐντελῶς ἄλλο νά «πετᾶμε στά σκουπίδια» ὅλα αὐτά τά κείμενα καί νά ἀρνούμαστε ὅτι ἀναφέρονται σέ ὁτιδήποτε ἀφορᾶ «ἐξωτερική» ἐκδήλωση τῆς ψυχῆς καί νά ἰσχυριζόμαστε ὅτι δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρά «ἀλληγορίες» καί «μυθεύματα». Ἡ Ὀρθόδοξη γραμματεία περιγράφει τίς ἐκδηλώσεις αὐτές ἀρκετά ρεαλιστικά, ὅπως ἐμφανίζονται σέ ὅσους βιώνουν τέτοιες ἐμπειρίες, καί αὐτές οἱ περιγραφές ἔχουν γίνει πάντοτε ἕως τώρα ἀποδεκτές ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί τούς πιστούς, ἀφοῦ θεωροῦνται ὅτι ἀνταποκρίνονται πιστά στήν πραγματικότητα, ἔστω κι ἄν λαμβάνουν ὑπόψη τήν περίεργη, ὑπερκόσμια φύση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἴσως δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι κανένας Ὀρθόδοξος συγγραφέας δέν ὑπῆρξε ποτέ τόσο δογματικός στήν περιγραφή τῆς φύσης αὐτῆς τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας ὅπως ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ὁ ὁποῖος τήν ἀρνεῖται ἐξ ὁλοκλήρου. Τό πεδίο αὐτό δέν προσφέρεται γιά κατηγορηματικούς ἰσχυρισμούς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, περιγράφοντας τίς δικές του πνευματικές ἐμπειρίες μέ πολύ γενικούς ὅρους, ἐκφράζεται μέ σύνεση: «*εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα · ὁ Θεὸς οἶδεν*» (*Πρός Κορινθίους Β'* 12:2)[26]. Ἀλλά καί ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στήν ἑρμηνεία τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, δηλώνει μέ τήν ἴδια σύνεση: «Τί λοιπόν; Ἡρπάγη ὁ νοῦς καί ἡ ψυχή, τό δέ σῶμα ἔμεινε νεκρόν; Ἤ μήπως ἡρπάγη τό σῶμα; Ἀλλά δέν εἶναι δυνατόν νά εἴπη κανείς. Διότι ἐάν δέν ἐγνώριζεν ὁ Παῦλος ὁ ὁποῖος καί ἡρπάγη, καί ἔτυχε τόσων καί τέτοιων ἀπορρήτων, πολύ

26. «εἴτε μὲ τὸ σῶμα, δὲν ξέρω, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δὲν ξέρω, ὁ Θεὸς ξέρει» (*Πρός Κορινθίους Β'* 12:2).

περισσότερο ἐμεῖς... Ἐάν δέ εἴπη κανείς, καί πῶς εἶναι δυνατόν νά ἁρπαγῆ χωρίς σῶμα; θά εἴπω εἰς αὐτόν, πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νά ἁρπαγῆ μέ τό σῶμα; Διότι αὐτό εἶναι περισσότερον ἀδύνατον ἀπό ἐκεῖνο, ἐάν ἐξετάζης αὐτά μέ σκέψεις, ἀμφιβολίας καί ὄχι μέ πίστιν.»[27]

Παρομοίως, ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός, περιγράφοντας τήν κατάστασή του κατά τή διάρκεια τῆς προσωπικῆς του ἐμπειρίας ἀπό τόν παράδεισο, λέει: «Εἶδα τόν ἑαυτό μου σάν νά μήν εἶχα σάρκα, ἐπειδή δέν αἰσθανόμουν τή σάρκα... Ἐξωτερικά φαινόμουν σάν νά ἤμουν μέσα στό σῶμα, ἀλλά δέν ἔνιωθα τό βάρος τοῦ σώματος· τίς δύο αὐτές ἑβδομάδες κατά τίς ὁποῖες ἀνῆλθα στούς οὐρανούς, δέν εἶχα καθόλου φυσικές ἀνάγκες, καί γι' αὐτό νομίζω ὅτι θά πρέπει νά ἤμουν ἔξω ἀπό τό σῶμα μου. Δέν μπορῶ νά πῶ μέ βεβαιότητα, αὐτό τό γνωρίζει μόνον ὁ Θεός, ὁ καρδιογνώστης »[28]

Ὅπως λοιπόν διαπιστώνουμε, τέτοιες αὐθεντίες τῆς Ὀρθοδοξίας – ἕνας Ἀπόστολος, ἕνας σπουδαῖος Πατέρας, ἕνας Ἅγιος πολύ ὑψηλῆς πνευματικότητας – ὅλοι θεωροῦν τουλάχιστον πιθανό τό νά βιώσει κάποιος μία «ἐξωσωματική» ἐμπειρία παραδείσου· καί εἶναι σίγουρα σαφές ἀπό τά λόγια τους ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες, εἴτε συμβαίνουν «μέσα» εἴτε «ἔξω» ἀπό τό σῶμα, χαρακτηρίζονται ἀπό ἕνα σωματικό καί ἐξωτερικό στοιχεῖο, ἀλλιῶς δέ θά ὑπῆρχε καθόλου ἀνάγκη νά ἀναφέρουν τό «σῶμα» σέ σχέση μέ αὐτές. Στό παρόν

27. Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Εἰς τήν Β′ Πρός Κορινθίους Ἐπιστολήν*, *Λόγος ΚΣΤ′*, μτφρ. Ἰωάννου Πελίτη, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 20, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 33.

28. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Βίο του πού συνέγραψε ὁ Νικηφόρος· βλ. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα,* τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1883, σελ. 88.

βιβλίο προσπαθήσαμε νά περιγράψουμε τέτοιες ἐμπειρίες ὅσο τό δυνατόν πιό ἁπλά στή γλώσσα τῶν ἴδιων τῶν Ὀρθόδοξων πηγῶν, ἀποφεύγοντας νά δώσουμε ἀκριβή ὁρισμό αὐτῆς τῆς κατάστασης. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἔγκλειστος, στό σχόλιό του σχετικά μέ τή δήλωση τοῦ ἀπ. Παύλου στήν Πρός Κορινθίους Β΄ Ἐπιστολή, ἀναφέρει ὅλα ἴσως ὅσα χρειάζεται νά ἀναφερθοῦν σχετικά μέ τό θέμα: «Ἐντός τοῦ κόσμου αὐτοῦ πού βλέπουμε ἤ στά βάθη του κρύβεται ἕνας ἄλλος, ἐξίσου πραγματικός κόσμος, πνευματικός ἤ λεπτά ὑλικός, αὐτό μόνον ὁ Θεός τό γνωρίζει· τό σίγουρο εἶναι ὅτι ἐκεῖ κατοικοῦν οἱ ἄγγελοι καί οἱ ἅγιοι... Ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέν μπορεῖ νά πεῖ ἐάν ἁρπάχθηκε «μέ τό σῶμα ἤ ἐκτός τοῦ σώματος» ἕως τόν τρίτο οὐρανό· αὐτό, λέει, τό ξέρει μόνον ὁ Θεός. Προφανῶς λοιπόν δέ μᾶς εἶναι ἀπαραίτητο νά γνωρίζουμε τί ἀκριβῶς συνέβη... Δέν ἀπαιτεῖται νά γνωρίζουμε μέ μεγάλη ἀκρίβεια αὐτές τίς λεπτομέρειες, καί δέν εἶναι δυνατόν νά περιμένουμε ἀπό κάποιον ἄνθρωπο νά πεῖ ὅτι εἶναι ἀπολύτως σίγουρος γιά τό τί ἀκριβῶς τοῦ συνέβη σέ μία τέτοια ἐμπειρία ὅταν ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος σιωπᾶ».[29]

Πιθανῶς κάθε Ὀρθόδοξος ἀναγνώστης πού συναντᾶ αὐτά τά «ἀλλόκοσμα» στοιχεῖα στούς Βίους Ἁγίων ἀντιλαμβάνεται σέ κάποιο βαθμό ὅτι ὁ ἀκριβής καθορισμός τῆς φύσης αὐτοῦ τοῦ κόσμου καί τῶν σχετικῶν ἐμπειριῶν δέν ἐμπίπτει στήν ἀνθρώπινη δικαιοδοσία· ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἐκφράζονται σέ αὐτές τίς πηγές εἶναι ἀκριβῶς ὁ πιό κατάλληλος καί ὀρθός τρόπος μέ τόν ὁποῖο μποροῦν νά

29. Ἐπισκόπου Θεοφάνη, *Ὑπόμνημα στήν Πρός Κορινθίους Β΄ Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου,* Μόσχα, 1894, σελ. 401-403.

ἐκφραστοῦν στή γλώσσα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπόπειρα νά ἀπορριφθοῦν τέτοιες ἐμπειρίες ὡς «ἀλληγορίες» καί «μυθεύματα», καί νά ὁρισθεῖ ἐπακριβῶς τό δεδομένο ὅτι δέν μποροῦν νά συμβαίνουν ὅπως δηλώθηκε, δέ βρίσκει δικαιολόγηση στήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία καί παράδοση.

«Κοιμᾶται» ἡ ψυχή μετά τό θάνατο;

Ὁ ἐπικριτής ἀντιτίθεται τόσο σθεναρά στίς δραστηριότητες τῆς ψυχῆς στόν ἄλλο κόσμο, ἰδιαίτερα μετά τό θάνατο, ὅπως αὐτές πού περιγράφονται σέ πολυάριθμους Βίους Ἁγίων, ὥστε τελικά διδάσκει ἕνα ὁλόκληρο δόγμα περί «ἀνάπαυσης» ἤ «ὕπνου» τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, μία ἐπινόηση ἡ ὁποία καθιστᾶ ὅλες αὐτές τίς δραστηριότητες ἁπλῶς ἀδύνατες! Ὅπως δηλώνει: « Σύμφωνα μέ τήν Ὀρθόδοξη ἀντίληψη, κατά παραχώρηση τοῦ θείου θελήματος, ἡ ψυχή κατά τό θάνατο περιέρχεται σέ μία κατάσταση ἀνάπαυσης καί ἀδράνειας, ἕνα εἶδος ὕπνου κατά τόν ὁποῖο δέ λειτουργεῖ, δέν ἀκούει, δέ βλέπει»[30] σέ αὐτήν τήν κατάσταση, ἡ ψυχή «δέν μπορεῖ οὔτε νά γνωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε νά θυμᾶται τίποτε ἀπολύτως».[31]

Ἀκόμα καί μεταξύ τῶν ἑτερόδοξων, μία τέτοια διδασκαλία περί «ὕπνου τῆς ψυχῆς» ἀπαντᾶται στήν ἐποχή μας μόνο σέ λίγες αἱρέσεις πού βρίσκονται μακριά ἀπό τόν ἱστορικό Χριστιανισμό, ὅπως οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβᾶ καί οἱ Ἀντβεντιστές τῆς Ἕβδομης Ἡμέρας· πόσο ἐκπληκτικά περίεργο εἶναι, λοιπόν, νά βρίσκουμε ἐδῶ νά διακηρύσσεται τόσο

30. *The Tlingit Herald,* 6:3-9, σελ. 19.
31. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 23.

κατηγορηματικά ὡς Ὀρθόδοξη! Ἐάν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἐπικριτής, ἕνας ἤ δυό διδάσκαλοι τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας – ὁ Ἀφραάτης ἐκ Συρίας, ὁ ἅγ. Ἀναστάσιος τοῦ Σινᾶ – ἴσως ὑποστήριξαν ἀπερίφραστα ἕνα τέτοιο δόγμα, εἶναι ἀπολύτως φανερό ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ποτέ δέ συμφώνησε μαζί τους· ἀντιθέτως, στίς θεῖες λειτουργίες της, στά ἔργα τῶν μεγάλων της Πατέρων, στίς ἀσκητικές της πραγματεῖες καί στούς Βίους Ἁγίων της διδάσκει μέ μεγάλη εὐκρίνεια ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἐνεργή καί «ἐν ἐγρηγόρσει» μετά τό θάνατο· ἔτσι, δικαίως κάποιος τρομάζει μπροστά στή ριζοσπαστική θέση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπικριτῆ. Ὁ ἴδιος μοιάζει νά ἀμφιταλαντεύεται ὡς πρός τό τί σημαίνει «ὕπνος» τῆς ψυχῆς, ὁρίζοντάς τον μερικές φορές μέ ὅρους ὑψηλῆς πνευματικότητας καί «ἡσυχαστικοῦ» λεξιλογίου πού κάπως ἁπαλύνουν τή ριζοσπαστικότητά του· τουλάχιστον ὅμως εἶναι συνεπής δηλώνοντας ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος «ὕπνος» τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο καθιστᾶ ἀπολύτως ἀδύνατες ὁποιεσδήποτε «ἐξωτερικές» ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς. Καί ἐφόσον συνεχίζει νά ἀναφέρεται στό θάνατο ὡς μία κατάσταση «ἀδράνειας» στήν ὁποία ἡ ψυχή «δέν μπορεῖ οὔτε νά γνωρίζει τίποτε ἀπολύτως οὔτε νά θυμᾶται τίποτε ἀπολύτως», εἶναι φανερό ὅτι γι αὐτόν ἡ λέξη «ὕπνος» ὄντως ἔχει μία ἔννοια πέραν τῆς μεταφορικῆς.

Δέ θά εἶχε σχεδόν κανένα νόημα νά ἀνατρέξουμε στά ἔργα των Πατέρων γιά συγκεκριμένες «διαψεύσεις» τοῦ δόγματος αὐτοῦ, ἀφοῦ σπανίως θεωρήθηκε τόσο σοβαρό ἀπό τήν Ἐκκλησία ὥστε νά ἀπαιτήσει μία συγκεκριμένη διάψευση. Στό Κεφάλαιο Δέκα παραθέσαμε τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀμβροσίου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ψυχή εἶναι «πιό ἐνεργή» ἀφοῦ ἐλευθερωθεῖ ἀπό τό σῶμα μετά τό θάνατο, τή

δήλωση τοῦ ἀββᾶ Δωροθέου ὅτι ἡ ψυχή «ὅλα τά θυμᾶται, μετά τό χωρισμό της ἀπό τό σῶμα, πιό ἔντονα καί πιό ξεκάθαρα, ἐπειδή εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό τό γήινο αὐτό σῶμα», καί τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Κασσιανοῦ σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ψυχή «καθίσταται ἀκόμα πιό ζωντανή» μετά τό θάνατο· παρόμοιες δηλώσεις ὑπάρχουν ἐπίσης στά ἔργα πολλῶν ἄλλων Πατέρων. Τά ἀνωτέρω ὅμως ἀποσπάσματα ἀποτελοῦν μόνο ἕνα μικρό τμῆμα τοῦ συνόλου τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων τά ὁποῖα διαψεύδουν τή θεωρία τοῦ «ὕπνου τῆς ψυχῆς». Ἡ ὅλη Ὀρθόδοξη εὐλάβεια καί πρακτική τῆς προσευχῆς ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν ἀσφαλῶς προϋποθέτει ὅτι οἱ ψυχές τελοῦν «ἐν ἐγρηγόρσει» στόν ἄλλο κόσμο καί ὅτι τό μαρτύριό τους μπορεῖ νά ἐλαφρυνθεῖ· ἡ Ὀρθόδοξη ἔκκληση στούς ἁγίους κατά τήν προσευχή, καί ἡ ἀπάντηση τῶν ἁγίων στήν προσευχή αὐτή, εἶναι ἀδιανόητη χωρίς τή ἐνσυνείδητη δραστηριότητα τῶν ἁγίων στόν παράδεισο· τά κείμενα τῆς ἐκτενέστατης Ὀρθόδοξης γραμματείας πού ἀφοροῦν φανερώσεις ἁγίων μετά τό θάνατό τους δέν μποροῦν ἁπλῶς νά ἀπορριφθοῦν συνολικά ὡς «μυθεύματα». Ἐάν ὁ ἐπικριτής εἶναι σωστός στήν ἄποψή του, τότε ἡ Ἐκκλησία σίγουρα εἶναι «λάθος» ἐδῶ καί πολλούς αἰῶνες.

Ὁ ἐπικριτής προσπάθησε νά ἐκμεταλλευθεῖ τό δεδομένο ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἐμπεριέχει πολλά στοιχεῖα ὄχι «ἐπακριβῶς καθορισμένα», ὄχι ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία δέ γνωρίζει τίς ἀπόψεις της γιά τό θέμα, ἀλλά ἐπειδή ἡ πραγματικότητα τοῦ ἄλλου κόσμου εἶναι – γιά νά δηλώσουμε τό πρόδηλο ἀκόμα μία φορά – τελείως διαφορετική ἀπό τήν ἐγκόσμια πραγματικότητα καί δέν ἐπιδέχεται εὔκολα τή «δογματική» προσέγγιση τοῦ ἐπικριτῆ. Ἡ ζῶσα ἐπαφή τῶν ἁγίων τοῦ παρα-

δείσου, καί μερικές φορές ἐπίσης καί ἄλλων νεκρῶν, μέ τήν ἐγκόσμια Ἐκκλησία βιώνεται μέσω τῆς εὐσέβειας καί ἐμπειρίας τῶν Ὀρθόδοξων Χριστιανῶν καί δέ χρειάζεται νά καθορισθεῖ ἐπακριβῶς· ὅμως τό νά ἐκμεταλλεύεται κανείς αὐτήν τήν ἐπιθυμία γιά «ἐπακριβή καθορισμό» ὡς δικαιολογία γιά τή διαμόρφωση μίας διδασκαλίας πού πρεσβεύει ὅτι οἱ ψυχές καί τῶν ἁγίων ἀκόμα βρίσκονται σέ κατάσταση «ἀνάπαυσης» πού ἐμποδίζει κάθε «ἐξωτερική» ἐπικοινωνία μέ τούς ἀνθρώπους στή γῆ, εἶναι μία συμπεριφορά ἡ ὁποία σαφῶς ὑπερβαίνει τά ἐπιτρεπτά ὅρια τῆς Ὀρθόδοξης Χριστιανικῆς πίστης.

Μία ἀπό τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες πού ἀπορρίπτει ἡ θεωρία τοῦ «ὕπνου τῆς ψυχῆς» καί ἡ ὁποία εἶναι καθολικῶς ἀποδεκτή ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἀπό τά πρῶτα κιόλας χρόνια της, εἶναι ἡ κάθοδος τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ στόν ἅδη: «ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ᾅδου δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστοῦ, καὶ ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος πάντα πληρῶν, ὁ Ἀπερίγραπτος».[32] Οἱ Χριστιανοί τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας γνώριζαν πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Χριστός, ἐνῶ «κοιμόταν» μέσα στό μνῆμα, ὅπως ἀναφέρεται στό Ἐξαποστειλάριον τοῦ Πάσχα, τό Κοντάκιο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου κλπ, *«ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ* (δηλ. στόν ἅδη) *πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν»* (*Πέτρου Α΄* 3:19).[33] Εἶναι κι αὐτή ἡ φράση «ἀλληγορία»; Ἀποτελεῖ ἐπίσης κραταιά παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι, ἀκόμα καί πρίν τήν κάθοδο τοῦ Χριστοῦ στόν ἅδη, ὁ ἅγ.

32. Τροπάριον τῶν Ὡρῶν τοῦ Πάσχα, χρησιμοποιούμενο ὡς μία ἀπό τίς μυστικές προσευχές μετά τόν Χερουβικό Ὕμνο στή θεία λειτουργία.
33. «Ἐν πνεύματι πορευθείς, ἐκήρυξε καὶ εἰς τὰ ἐν φυλακῇ πνεύματα» (*Πέτρου Α΄* 3:19).

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής εἶχε πεῖ: «χαίρων εὐαγγελήσω καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ Θεὸν φανερωθέντα ἐν σαρκί».[34] Καί τί ἦταν αὐτό πού εἶδαν οἱ τρεῖς μαθητές στό Ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως ὅταν ἀντίκρισαν τόν Μωυσῆ – «*καὶ ἰδοὺ ὤφθησαν αὐτοῖς Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες*» (*Κατά Ματθαῖον* 17:3)[35] – ἄν ὄχι ἡ ψυχή του, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε μέ ἕναν τρόπο ἀπολύτως «ἐξωτερικό»; Μάλιστα, αὐτή ἡ φανέρωση κατά κάποιον τρόπο ἐπιβεβαιώνει τή διστακτικότητα τοῦ ἀπ. Παύλου νά δηλώσει ἐάν τό δικό του ὅραμα ἐκδηλώθηκε «ἐντός» ἤ «ἐκτός» τοῦ σώματος· ὁ λόγος τοῦ δισταγμοῦ του ἦταν ὅτι ὁ προφήτης Ἠλίας κατοικεῖ στούς οὐρανούς «ἐντός» τοῦ σώματος, ἐφόσον δέν ἔχει ποτέ πεθάνει, ἐνῶ ὁ Μωυσῆς βρίσκεται ἐκεῖ «ἐκτός» τοῦ σώματος, ἐφόσον τό σῶμα του βρίσκεται μέσα στό μνῆμα· καί οἱ δύο τους ὅμως ἐμφανίστηκαν κατά τή Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Ἐμεῖς πού κατοικοῦμε στή γῆ δέν μποροῦμε οὔτε κἄν νά καθορίσουμε τή διαφορά μεταξύ τῶν δύο καταστάσεων, ἀλλά δέ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο κάτι τέτοιο· ἡ ἁπλή περιγραφή τέτοιων φανερώσεων, καθώς καί ἐμπειριῶν πού βιώνουν οἱ «νεκροί» στόν ἄλλο κόσμο, προφανῶς μᾶς παρέχει τήν πληρέστερη δυνατή κατανόηση αὐτῶν τῶν θεμάτων, καί δέν μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο νά προσπαθοῦμε νά τά κατανοήσουμε μέ ὁποιονδήποτε ἄλλον τρόπο ἐκτός ἀπό τόν ἁπλό τρόπο μέ τόν ὁποῖο μᾶς τά παρουσιάζει ἡ Εκκλησία.

Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ὁ ἐπικριτής ἔχει πέσει θύμα τῆς ἴδιας τῆς κατηγορίας τήν ὁποία ἐξαπολύει ἐναντίον ἄλλων: παίρ-

34. Τροπάριον τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἀποκεφάλισής του.
35. «Καὶ ἐμφανίσθηκαν εἰς αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἠλίας, οἱ ὁποῖοι συνωμιλοῦσαν μαζί τους» (*Κατά Ματθαῖον* 17:3).

νει μία εἰκόνα, αὐτήν τοῦ θανάτου ὡς «ὕπνου», καθολικῶς ἀποδεκτή στήν Ἐκκλησία ὡς μεταφορά, καί τήν ἑρμηνεύει μέ κάποιον τρόπο ὡς «κυριολεκτική ἀλήθεια». Συχνά δέν ἀντιλαμβάνεται κἄν ὅτι αὐτές οἱ ἴδιες οἱ πηγές πού παραθέτει γιά νά ὑποστηρίξει τίς ἰδέες του ἀποτελοῦν, ἀντιθέτως, τήν πιό σίγουρη «ἀναίρεσή» τους. Μνημονεύει τόν ἅγ. Μάρκο τόν Εὐγενικό, χρησιμοποιώντας τή μετάφρασή μας πού ἐμφανίστηκε γιά πρώτη φορά στό *The Orthodox Word,* No.79, σελ.90, ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι οἱ δίκαιοι «βρίσκονται στούς οὐρανούς μέ τούς ἀγγέλους ἐνώπιον τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, καί εἶναι ἤδη σάν νά βρίσκονται στόν παράδεισο ἀπό τόν ὁποῖο ἔπεσε ὁ Ἀδάμ – καί στόν ὁποῖο εἰσῆλθε ὁ μετανοήσας ληστής πρίν ἀπό τούς ἄλλους – καί συχνά μᾶς ἐπισκέπτονται στούς ναούς ὅπου λατρεύονται καί ἀκοῦν ἐκείνους πού τούς ἐπικαλοῦνται καί προσεύχονται γι' αὐτούς στό Θεό...».[36] Ἐάν ὅλα αὐτά, τά ὁποῖα σίγουρα ἀπαιτοῦν «ἐξωτερική» δραστηριότητα, μποροῦν νά γίνουν ἀπό μία ψυχή πού ἐκείνη τή στιγμή «κοιμᾶται», δηλαδή βρίσκεται σέ «μία κατάσταση ἀδράνειας στήν ὁποία δέ λειτουργεῖ, δέν ἀκούει, δέ βλέπει»,[37] τότε ἡ θεωρία τοῦ «ὕπνου τῆς ψυχῆς» δέν ἔχει καμιά πραγματική λειτουργικότητα, ἀφοῦ δέν ἑρμηνεύει τίποτε ἀπολύτως, καί ἡ διατύπωσή της ἀπό τόν ἐπικριτή μόνο σύγχυση ἐπιφέρει στούς πιστούς.

36. *The Tlingit Herald,* 6:12, σελ. 18.
37. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 19.

Εἶναι «φανταστικά» τά τελώνια;

Τό κύριο μένος τοῦ ἐπικριτῆ κατευθύνεται κατά τῆς Ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας περί τῶν δαιμονικῶν τελωνίων τά ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ ψυχή μετά τό θάνατο, καί ὑποπτεύεται κανείς ὅτι εἶναι ἡ ἐπιθυμία του νά ἐξαλείψει αὐτήν τήν ἴδια τήν ἔννοια τῶν τελωνίων πού τόν ὁδήγησε στή σύλληψη μίας τόσο αὐτοαναιρούμενης θεωρίας ὅπως αὐτῆς τοῦ «ὕπνου τῆς ψυχῆς». Ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ γιά νά περιγράψει τά τελώνια εἶναι ἀπόλυτη καί μᾶλλον ὑπερβολική. Μιλᾶ γιά τά «φανταστικά μετά θάνατον τελώνια»[38] καί ἀποκαλεῖ τίς σχετικές ἀναφορές στήν Ὀρθόδοξη γραμματεία «παράλογες ἱστορίες»[39] καί «ἱστορίες φρίκης δεξιοτεχνικά σχεδιασμένες ἔτσι ὥστε νά ρίξουν τήν ψυχή στήν ἀπελπισία καί τήν ἀπιστία»·[40] «τό μύθευμα τῶν τελωνίων εἶναι... παντελῶς ξένο πρός τό Θεό καί τήν Ἁγία Του Ἐκκλησία»[41]. Ὅταν ὅμως ἐπιχειρεῖ νά περιγράψει τό πῶς ὁ ἴδιος ἀντιλαμβάνεται τά τελώνια, τό ἀποτέλεσμα εἶναι μία τόσο παράλογη καρικατούρα ὥστε δέν μπορεῖ κανείς νά πιστέψει ἀκόμα καί ὅτι ἔχει διαβάσει τά ἐν λόγῳ κείμενα. Κατά τή γνώμη του οἱ ἀναφορές στά τελώνια «θέλουν νά μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε ὅτι “ὁ δρόμος πρός τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ” ἀνήκει στό Σατανᾶ, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά εἰσπράττει τέλη ἀπ’ ὅσους διασχίζουν τό δρόμο αὐτόν... Οἱ δαίμονες παραχωροῦν ἄδεια διέλευσης σέ ἀνταπόδοση γιά τό ἐξαιρετικό ποιόν ἑνός ἁγίου».[42] Θεωρεῖ ὅτι τά τελώνια περιγράφουν

38. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 18.
39. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 24.
40. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 33.
41. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 23.
42. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 22.

«μία πλανώμενη ψυχή πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό προσευχές γιά νά ἀναπαυθεῖ» (ὅπως πίστευαν οἱ παγανιστές) καί ὅτι εἶναι μία «ἀπόκρυφη ἔννοια σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά ἔξοδα γιά τό ταξίδι καταβάλλονται ἀπό τίς προσευχές καί τίς ἐλεημοσύνες».[43] Ἀναζητᾶ «θύραθεν ἐπιρροές» γιά νά ἐξηγήσει τό πῶς μία τέτοια ἔννοια εἰσῆλθε γιά πρώτη φορά στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, καί συμπεραίνει ὅτι «τό μύθευμα τῶν τελωνίων εἶναι ἡ ἄμεση ἐπίδραση τῶν θρησκευτικῶν λατρειῶν οἱ ὁποῖες χρησιμοποιοῦσαν τήν ἀνατολική ἀστρολογία καί θεωροῦσαν ὅτι ὅλη ἡ δημιουργία δέ βρίσκεται ὑπό τήν φροντίδα ἑνός δίκαιου καί στοργικοῦ Θεοῦ».[44] «Αὐτά τά τελώνια εἶναι ἁπλῶς μία παράλογη μεταλλαγή αὐτῶν τῶν παγανιστικῶν μυθευμάτων»[45]. Γιά τό συμπέρασμά του, ὡστόσο, δέν παρουσιάζει ἴχνος ἀποδεικτικῶν στοιχείων ἐκτός ἀπό τό ἴδιο εἶδος τῶν ἀσαφῶν παραλληλισμῶν πού ὁδηγοῦν τούς ἀνθρωπολόγους στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Χριστιανισμός εἶναι ἁπλῶς καί μόνον ἄλλη μία παγανιστική «λατρεία πού πιστεύει στήν ἀνάσταση». Θεωρεῖ ὅτι τά τελώνια εἶναι οὐσιαστικά ταυτόσημα μέ τό Λατινικό δόγμα περί «καθαρτηρίου», καί δηλώνει ὅτι «ἡ διαφορά ἀνάμεσα στό μύθευμα τοῦ καθαρτηρίου καί αὐτό τῶν ἐναέριων τελωνίων εἶναι ὅτι τό πρῶτο παρέχει ἱκανοποίηση στό Θεό μέσω τοῦ σωματικοῦ μαρτυρίου, ἐνῶ τό δεύτερο Τοῦ παρέχει τήν ἀναγκαία γι' Αὐτόν ἱκανοποίηση μέσω τοῦ ψυχικοῦ μαρτυρίου»[46].[47] Ὁ ἐπι-

43. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 26.
44. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 23.
45. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 24.
46. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 23.
47. Ἡ σύγκριση τῶν τελωνίων μέ τό «καθαρτήριο» εἶναι ἀσφαλῶς ὑπερβολική. Τά τελώνια ἀποτελοῦν τμῆμα τῆς Ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας

κριτής ἀποκαλεῖ τήν περιγραφή τῆς διέλευσης τῆς ἁγ. Θεοδώρας ἀπό τά τελώνια ὡς «μία ἱστορία πού βρίθει ἀπό αἱρετικά στοιχεῖα»[48], βασισμένη σέ μία «παραίσθηση»[49] κάποιου ἀνθρώπου τόν ὁποῖο, στήν ἐποχή της Παλαιᾶς Διαθήκης, «θά τόν εἶχαν δικαίως σύρει ἔξω καί πετροβολήσει» ἐπειδή «βρισκόταν σέ μία κατάσταση ἀξιοθρήνητης πνευματικῆς πλάνης».[50] Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ὁ ἐπικριτής εἶναι τόσο ἐξοργισμένος μέ τή διήγηση τῆς ἁγ. Θεοδώρας δέν εἶναι σαφής· εἶναι μόνο μία ἀνάμεσα σέ πολλές παρόμοιες διηγήσεις καί δέ διδάσκει τίποτε τό διαφορετικό ἀπό αὐτές, τόσο πού δέν τό θεώρησα ἀναγκαῖο νά τήν παραθέσω στό περί τελωνίων κεφάλαιο.

Αὐτές οἱ ἀκραῖες κατηγορίες συνιστοῦν προσωπικές ἀπόψεις τοῦ ἐπικριτῆ οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς δέν ὑποστηρίζονται ἀπό ἀποδεικτικά στοιχεῖα. Διερωτᾶται κανείς γιά ποιό λόγο ἐμμένει στή διαμόρφωση τῆς δικῆς του ἑρμηνείας περί τῶν τελωνίων καί ἀρνεῖται νά τά κατανοήσει μέ τόν τρόπο πού ἀνέκαθεν τά ἔχει κατανοήσει ἡ Ἐκκλησία· ἡ γελοία ἀπομίμηση κατά τῆς ὁποίας καταφέρεται δέν ἔχει ποτέ ἀποτελέσει διδασκαλία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, καί σαστίζει κανείς

καί ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τή «δοκιμασία» πού περνᾶ ὁ ἄνθρωπος γιά τίς ἁμαρτίες πού ἔχει διαπράξει: δέν παρέχουν καμία «ἱκανοποίηση» στό Θεό καί σκοπός τους σίγουρα δέν εἶναι ὁ «βασανισμός». Ἀπό τήν ἄλλη, τό «καθαρτήριο» εἶναι μία νομικίστικη παρερμηνεία ἐκ μέρους τῶν Λατίνων μίας τελείως διαφορετικῆς πλευρᾶς τῆς Ὀρθόδοξης ἐσχατολογίας – τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν στήν κόλαση (μετά τή δοκιμασία τῶν τελωνίων) ἡ ὁποία ὡστόσο μπορεῖ νά βελτιωθεῖ μέσω τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἴδιες οἱ πηγές τῶν Λατίνων δέν παρέχουν καμία ἔνδειξη περί οἱασδήποτε ἀπολύτως συμμετοχῆς τῶν δαιμόνων στίς ὀδύνες ὅσων βρίσκονται στό «καθαρτήριο».

48. *The Tlingit Herald*, 6:8-9, σελ. 24.

49. Στό ἴδιο 7:2, σελ. 14.

50. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 28.

προσπαθώντας νά ἐντοπίσει τήν πηγή ἀπό τήν ὁποία ἔχει ἀντλήσει τίς παράλογες ἑρμηνεῖες του.

Ἐδῶ καί δεκαέξι περίπου αἰῶνες οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρονται στά τελώνια ὡς τμῆμα τῆς Ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας, τό τελικό καί καθοριστικό στάδιο τοῦ «ἀόρατου πολέμου» πού κάθε Χριστιανός διεξάγει στήν ἐπίγεια ζωή του. Κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν αἰώνων πολυάριθμοι Βίοι Ἁγίων καί ἄλλα Ὀρθόδοξα κείμενα περιγράφουν τίς πραγματικές ἐμπειρίες Ὀρθόδοξων χριστιανῶν, ἁγίων καθώς καί ἁμαρτωλῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συναντήσει αὐτά τά τελώνια μετά – καί, μερικές φορές, πρίν – τό θάνατό τους. Μόνο τά μωρά παιδιά δέν μποροῦν νά ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ ὅρος «τελώνιο» δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνεται μέ τήν κυριολεκτική του ἔννοια· εἶναι μία μεταφορά τήν ὁποία οἱ Ἀνατολικοί Πατέρες θεώρησαν κατάλληλη γιά νά περιγράψουν τήν πραγματικότητα πού συναντᾶ ἡ ψυχή μετά τό θάνατο. Ὁ καθένας ἐπίσης μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ ὅτι μερικά στοιχεῖα στίς περιγραφές αὐτῶν τῶν τελωνίων εἶναι μεταφορικά ἤ συμβολικά. Οἱ ἴδιες οἱ διηγήσεις, ὡστόσο, δέν εἶναι οὔτε «ἀλληγορίες» οὔτε «μυθεύματα,» ἀλλά εἰλικρινεῖς διηγήσεις προσωπικῶν ἐμπειριῶν στήν πιό ἱκανοποιητική γλώσσα πού διαθέτει ὁ διηγούμενος. Ἐάν οἱ περιγραφές τῶν τελωνίων φαίνονται πολύ «ζωντανές» γιά κάποιους, αὐτό ὀφείλεται πιθανῶς στό ὅτι δέν ἔχουν συνειδητοποιήσει πλήρως τήν πραγματική φύση τοῦ ἀόρατου πολέμου ὁ ὁποῖος διεξάγεται στήν ἐπίγεια ζωή. Τώρα, ἐπίσης, πολιορκούμαστε μονίμως ἀπό δαιμονικούς πλανευτές καί κατήγορους, ὅμως, οἱ πνευματικοί ὀφθαλμοί μας εἶναι σφαλισμένοι καί βλέπουμε μόνον τά ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν τους, δηλαδή τίς ἁμαρτίες στίς ὁποῖες ὑποπίπτουμε, τά πάθη τά

ὁποῖα ἀναπτύσσονται ἐντός μας. Ἀλλά μετά τό θάνατο, οἱ ὀφθαλμοί τῆς ψυχῆς ἀνοίγονται στήν πνευματική πραγματικότητα καί βλέπουν, συνήθως γιά πρώτη φορά, τά πραγματικά ὄντα τά ὁποῖα μᾶς ἐπιτίθενταν κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας.

Δέν ὑπάρχει οὔτε παγανισμός, οὔτε ἀποκρυφισμός, οὔτε «ἀνατολική ἀστρολογία», οὔτε ὁποιοδήποτε «καθαρτήριο» στίς περιγραφές τῶν Ὀρθόδοξων πηγῶν γιά τά τελώνια. Ἀντιθέτως, αὐτά τά τελώνια μᾶς διδάσκουν ὅτι ὁ καθένας μας εἶναι ὑπόλογος γιά τίς δικές του ἁμαρτίες, ὅτι στό θάνατο γίνεται ἀναμφισβήτητα μία συγκεφαλαίωση τῆς ἐπιτυχημένης ἤ ἀποτυχημένης πορείας του στόν ἀγώνα κατά τῆς ἁμαρτίας – ἡ Μερική Κρίση – καί τέλος ὅτι οἱ δαίμονες πού τόν παραπλανοῦσαν σέ ὅλη τή διάρκειά τῆς ζωῆς του κάνουν τήν τελική τους ἐπίθεση στό τέλος αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἀλλά ἔχουν ἐξουσία μόνο πάνω σέ ὅσους δέ διεξήγαγαν μέ ἐπιτυχία τόν ἀόρατο πόλεμο κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τους.

Ὅσον ἀφορᾶ τίς κυριολεκτικές μορφές μέ τίς ὁποῖες ἐκφράζονται, τά τελώνια ἐμφανίζονται μέ τήν ἴδια μορφή στίς θεῖες λειτουργίες της Ἐκκλησίας – τήν ποίηση τῆς Ἐκκλησίας –, στά ἀσκητικά κείμενα τῶν Πατέρων, καθώς καί στούς Βίους Ἁγίων. Κανείς Ὀρθόδοξος δέν ἑρμηνεύει ὁποιοδήποτε ἀπό αὐτά τά κείμενα μέ τόν χονδροειδῶς κυριολεκτικό τρόπο μέ τόν ὁποῖο τά ἔχει ἑρμηνεύσει ὁ ἐπικριτής, ἀλλά τά προσεγγίζει μέ σεβασμό καί φόβο Θεοῦ, ἀναζητώντας πνευματικό ὄφελος. Κάθε πνευματικός πατέρας ὁ ὁποῖος ἔχει προσπαθήσει νά καλλιεργήσει στά πνευματικά του παιδιά τήν πανάρχαιη παράδοση τῆς Ὀρθόδοξης εὐλάβειας εἶναι σέ θέση νά ἐπιβεβαιώσει τό εὐεργετικό ἀποτέλε-

σμα τῶν Ὀρθόδοξων πηγῶν οἱ ὁποῖες ἀναφέρουν τά τελώνια· μάλιστα, ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας τοῦ Νόβο-Ντιβέγιεβο, ἕνας ἰδιαιτέρως ἀγαπητός καί σεβαστός πνευματικός πατέρας, χρησιμοποιοῦσε ἀκριβῶς τά εἴκοσι τελώνια, ἀπό τά ὁποῖα περιγράφεται ὅτι διῆλθε ἡ Θεοδώρα, ὡς βάση μίας πολύ ἀποτελεσματικῆς προετοιμασίας τῶν πνευματικῶν παιδιῶν του γιά τό μυστήριο τῆς ἐξομολόγησης. Ἐάν ὑπάρχει κάποια «δυσαρμονία» μεταξύ τῶν κειμένων αὐτῶν καί τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, τό σφάλμα ὀφείλεται στήν τρυφηλή καί ἐπιτρεπτική ἐποχή μας, ἡ ὁποία ἐνθαρρύνει τήν ἔλλειψη πίστης καί τή χαλαρή στάση ἀπέναντι στίς ἀληθινά φοβερές πραγματικές καταστάσεις τοῦ ἄλλου κόσμου, καί εἰδικά τήν κόλαση καί τήν κρίση.

Ἡ διδασκαλία περί τελωνίων στίς Ὀρθόδοξες πηγές δέν ἔχει ποτέ ὁρισθεῖ ὡς «δόγμα», ἀφοῦ μᾶλλον ἀνήκει στήν παράδοση τῆς Ὀρθόδοξης εὐσέβειας· αὐτό ὅμως δέ σημαίνει ὅτι πρόκειται γιά κάτι «ἀσήμαντο» ἤ γιά θέμα «προσωπικῆς ἄποψης». Ἔχει διδαχθεῖ παντοῦ καί πάντοτε στήν Ἐκκλησία, ὁπουδήποτε ἔχει μεταδιβασθεῖ ἡ Ὀρθόδοξη ἀσκητική παράδοση. Τό ὅτι τό συγκεκριμένο θέμα βρίσκεται ἕως τώρα ἐκτός τοῦ πεδίου ἐνδιαφερόντων πολλῶν σύγχρονων Ὀρθόδοξων θεολόγων, ὀφείλεται στό ὅτι οἱ θεολόγοι αὐτοί ἀνήκουν πρωτίστως στόν ἀκαδημαϊκό κόσμο καί ὄχι στόν κόσμο της ἀσκητικῆς παράδοσης. Ὡστόσο, οἱ θεολόγοι μίας πιό παραδοσιακῆς τάσης, καθώς κι ἐκεῖνοι πού θεωροῦν τήν Ὀρθόδοξη ἀσκητική παράδοση ὡς ζωντανή παράδοση, ἔχουν ἀντιμετωπίσει τό θέμα μέ ἰδιαίτερη προσοχή. Ἐντός τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ περί τελωνίων διδασκαλία ἔχει εὐρέως συζητηθεῖ καί ὑποστηριχθεῖ ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο Μπριαντσιανίνωφ, τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη τόν

Ἔγκλειστο, τόν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Μόσχας, τόν ἅγ. Ἰωάννη τῆς Κρονστάνδης, τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, τόν Πρωτοπρεσβύτερο Μιχαήλ Πομαζάνσκυ, καί πολλούς ἄλλους διδάσκαλους καί θεολόγους. Ἀλλά καί ἐκτός τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι μία διδασκαλία στήν ὁποία ἀποδίδει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα ἡ Σερβική Ἐκκλησία, ἀφοῦ καταλαμβάνει μία σεβαστή θέση στή Δογματική Θεολογία τοῦ ἀείμνηστου Ἀρχιμανδρίτη Ἰουστίνου Πόποβιτς (τόμος ΙΙΙ). Ὡστόσο, ἔχει συγκεντρώσει τήν προσοχή περισσότερο κατά τά τελευταῖα χρόνια, καθώς κυκλοφοροῦν περισσότερες μεταφράσεις σέ δυτικές γλῶσσες τῶν κειμένων τῆς Ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας καί τῶν θείων λειτουργιῶν. Θά παραθέσουμε ἀμέσως παρακάτω μερικά σχετικά ἀποσπάσματα πού ἔχουν κυκλοφορήσει σέ ἀγγλική ἔκδοση τά τελευταῖα χρόνια καί δέν τά ἔχουμε ὥς τώρα παρουσιάσει στό βιβλίο μας:

Ἀπό τίς Πενήντα Πνευματικές Ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου, ἕνα ἀπό τά βασικά ἔργα τῆς Ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας:

Ὅταν βγεῖ ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό σῶμα, τότε συμβαίνει ἐκεῖ ἕνα μεγάλο μυστήριο. Διότι, ἄν εἶναι ὑπεύθυνη γιά ἁμαρτίες, ἔρχονται χοροί ἀπό δαίμονες καί πονηροί ἄγγελοι, καί δυνάμεις σκοτεινές παραλαμβάνουν τήν ψυχή ἐκείνη καί τήν κρατοῦν αἰχμάλωτη στό δικό τους τόπο. Καί δέν πρέπει κανείς νά παραξενεύεται γιά ὅλα αὐτά. Διότι ἄν, ὅταν ζοῦσε καί ὑπῆρχε σ’ αὐτόν τόν κόσμο, εἶχε ὑποταγεῖ καί εἶχε ὑπακούσει καί ἔγινε δοῦλος σ’ αὐτούς, πόσο περισσότερο ὅταν φεύγει ἡ ψυχή ἀπό τόν

κόσμο αὐτό, θά ὑποταχθεῖ καί θά κυριευθεῖ ἀπ' αὐτούς.[51]

Ὅπως οἱ τελῶνες πού κάθονται στούς στενούς δρόμους καί πιάνουν ὅσους περνοῦν ἀπό ἐκεῖ καί τούς ἐλέγχουν αὐστηρά, ἔτσι καί οἱ δαίμονες ἐλέγχουν καί κυριεύουν τίς ψυχές ἀκόμα καί ὅταν αὐτές βγοῦν ἔξω ἀπό τό σῶμα· ἄν δέν ἔχουν προηγουμένως τελείως καθαρισθεῖ, δέν ἐπιτρέπεται σ' αὐτές ν' ἀνεβοῦν στίς οὐράνιες κατοικίες καί νά συναντήσουν τόν Κύριό τους· διότι κρατοῦνται κάτω ἀπό τούς δαίμονες. Ἄν ὅμως ἀκόμα βρίσκονται μέσα στό σῶμα πρέπει μέ πολύ κόπο καί μεγάλο ἀγώνα ν' ἀποκτήσουν τήν οὐράνια χάρη τοῦ Κυρίου, δηλαδή αὐτοί μαζί μ' ἐκείνους πού ἀναπαύθηκαν, ζώντας ἐνάρετα, θά ὁδηγηθοῦν πρός τόν Κύριο, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε...[52]

Ἀπό τήν Κλίμακα, ἕνα ἄλλο κλασικό Ὀρθόδοξο ἀσκητικό ἔργο:[53]

Ἄλλοι (ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων) ἔλεγαν θλιμμένα: « θά διαβεῖ ἡ ψυχή μας μέσα ἀπό τήν ἀσυγκράτητη θάλασσα τῶν πνευμάτων τοῦ ἀέρα;» μήν ἔχοντας πλήρη ἐμπιστοσύνη, ἀλλά ζητώντας νά μάθουν τί θά συνέβαινε σέ ἐκείνη τή διαδικασία ἀπόδοσης χρεῶν.

Ἡ «Ἐπιστολή τοῦ ἀββᾶ Ἰωάννη τῆς Ραϊθοῦ», ἡ ὁποία προλογίζει τήν Κλίμακα, ἐπισημαίνει αὐτόν ἀκριβῶς τό σκοπό γιά τόν ὁποῖο γράφονται τέτοια βιβλία:

---

51. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, «Ὁμιλίες Πνευματικές», Ὁμιλία ΚΒ', *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν,* μτφρ. Νικήτα Τσιομεσίδη, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 7, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 373.
52. Στό ἴδιο Ὁμιλία ΜΓ', σελ. 581.
53. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλῖμαξ,* «Λόγος Ε'», μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ιδ' ἐκδ., Ὠρωπός Ἀττικῆς 2000, σελ. 60.

Ὅπως στήνεται μία σκάλα, τό βιβλίο αὐτό θά ὁδηγήσει τούς ὑποψήφιους στίς πύλες της Οὐράνιας Βασιλείας καθαρούς καί ἄμεμπτους, ἔτσι ὥστε νά περάσουν ἀνεμπόδιστα μέσα ἀπό τά πνεύματα τῆς μοχθηρίας, καί ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ σκότους πού κυβερνοῦν τόν κόσμο, καί ἀπό τούς πρίγκιπες τοῦ ἀέρα.[54]

Ἀπό τό Λόγο περί Νήψεως καί Ἀρετῆς *τοῦ ἁγ. Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου:*

(Καί ἐκεῖνος πού δέ ζεῖ μέ τή νήψη) οὔτε θά ἐλευθερωθεῖ ποτέ ἀπό τά πονηρά ἔργα καί λόγια καί σκέψεις πού μισεῖ ὁ Θεός. Καί κατά τήν ἔξοδό του ἀπό τή ζωή δέ θά περάσει ἐλεύθερα ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ σκοτεινοῦ ταρτάρου.[55]

Ἡ ψυχή πού θά πετάξει ψηλά στόν ἀέρα διά τοῦ θανάτου, στίς πύλες τοῦ Οὐρανοῦ, ἔχοντας μαζί της ὑπερασπιστή τό Χριστό, οὔτε ἐκεῖ θά ντραπεῖ τους ἐχθρούς της, ἀλλά μέ θάρρος, ὅπως τώρα, θά μιλήσει σ' αὐτούς· μόνο νά μή χάσει τήν ὑπομονή της μέχρι τήν ὥρα τοῦ θανάτου νά φωνάζει ἡμέρα καί νύχτα πρός τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ. Καί Αὐτός θά τιμωρήσει γρήγορα τούς ἐχθρούς της δαίμονες... Ναί, σᾶς λέω, θά τιμωρήσει τούς ἐχθρούς της καί στή ζωή αὐτή, καί μετά τήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα.[56]

Θά ἔρθει καί σέ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, θά ἔρθει καί δέν εἶναι δυνατό νά τόν ἀποφύγομε. Καί εἴθε τότε, ὅταν ἔρθει ὁ

54. Στό ἴδιο, σελ. 24

55. Ἁγίου Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου, «Λόγος περί Νήψεως καί Ἀρετῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν,* μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. Τό περιβόλι τῆς Παναγίας, τόμ. Α΄, 5η ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 181.

56. Στό ἴδιο σελ. 205.

ἄρχοντας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀέρα, νά βρεῖ τά ἁμαρτήματά μας λίγα καί μηδαμινά γιά νά μή μᾶς ἐλέγξει στ' ἀλήθεια καί κλάψομε τότε ἀνώφελα.[57]

Ἀπό τό λόγο «περί πνευματικῆς γνώσεως καί διακρίσεως» *τοῦ ἁγ. διαδόχου Ἐπισκόπου Φωτικῆς:*[58]

Γιατί ἄν δέν ἐξομολογηθοῦμε καί γι' αὐτά ὅπως πρέπει, θά δοκιμάσομε κάποιαν ἄγνωστη δειλία στήν ὥρα τοῦ θανάτου μας. Θά ἔπρεπε ἐμεῖς πού ἀγαποῦμε τόν Κύριο, νά προσευχόμαστε νά βρεθοῦμε τότε χωρίς κανένα φόβο. Γιατί ἐκεῖνος πού δοκιμάζει τότε φόβο, δέ θά περάσει ἐλεύθερα ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ ταρτάρου· γιατί αὐτοί θά ἔχουν σάν συνήγορο τῆς κακίας τους τή δειλία τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχή ὅμως πού αἰσθάνεται ἀγαλλίαση μέ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου, πηγαίνει πάνω ἀπό ὅλες τίς σκοτεινές παρατάξεις μαζί μέ τούς ἀγγέλους

Ἀπό τά «Παρηγορητικά κεφάλαια πρός τούς μοναχούς τῆς Ἰνδίας» *τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου:*

Ὅταν ἡ ψυχή βγεῖ ἀπό τό σῶμα, ὁ ἐχθρός διάβολος ὁρμᾶ ἐναντίον της μέ θρασύτητα Καί τήν πολεμᾶ καί τήν ὀνειδίζει καί γίνεται αὐστηρός καί φοβερός κατήγορος τῶν ἁμαρτιῶν

57. Στό ἴδιο σελ. 208.
58. Ἁγίου Διαδόχου Ἐπισκόπου Φωτικῆς, «Λόγος περί Πνευματικῆς Γνώσεως καί Διακρίσεως», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν,* μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α΄, 5η ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 325.

της. Ἀλλά τότε μπορεῖ νά δεῖ κανείς τήν ψυχή πού ἀγαπᾶ τό Θεό καί ἔχει μεγάλη πίστη σ' Αὐτόν, ἄν καί πολλές φορές εἶχε πληγωθεῖ ἀπό ἁμαρτίες, νά μήν κατατρομάζει στίς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ καί τίς ἀπειλές του, ἀλλά μᾶλλον νά ἐνισχύεται μέ τή χάρη τοῦ Κυρίου καί νά τή φτερώνει ἡ χαρά· νά τήν κάνουν θαρραλέα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πού τήν ὁδηγοῦν, καί περιτειχισμένη ἀπό τό φῶς τῆς πίστεως νά ἀντιλέγει δυνατά μέ μεγάλο θάρρος στόν πονηρό διάβολο... Καί ἐνῶ λέει αὐτά ἡ ψυχή μέ θάρρος, φεύγει πίσω ὁ διάβολος θρηνώντας μέ μεγάλη φωνή, μήν μπορώντας νά ἀντισταθεῖ στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.[59]

Ἀπό τήν Ὀκτώηχο τῆς Κυριακῆς, ἀπό ἕνα τροπάριο πού ἀπευθύνεται πρός τήν Παναγία:

Καί ἐν ὥρᾳ με τῇ φοβερᾷ τοῦ θανάτου, σύ ἐξάρπασον, κατηγορούντων δαιμόνων, καί πάσης κολάσεως...[60]

Ὅπως θά παρατηρήσει κανείς, κάποια ἀπό αὐτά τά κείμενα ἀναφέρονται μερικῶς στά τελώνια καί δέν παρουσιάζουν ὅλη τή σχετική Ὀρθόδοξη διδασκαλία. Αὐτό συμβαίνει προφανῶς ἐπειδή πρόκειται γιά ἀναφορές *σέ μία διδασκαλία μέ τήν ὁποία οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς ἀσκητικῶν κειμένων καί ὑμνολογίων ἀλλά καί οἱ ἀναγνῶστες τους εἶναι ἤδη ἐξοι-*

---

59. Ἁγίου Ἰωάννου Καρπαθίου, «100 Παρηγορητικά κεφάλαια πρός τούς μοναχούς τῆς Ἰνδίας», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν,* μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 334.

60. *Παρακλητική,* Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1994, Τῇ Κυριακῇ ἐν τῷ μεσονυκτίῳ, ἦχος α', 9η ᾠδή.

κειωμένοι καί τήν ἀποδέχονται, καί δέν ὑπάρχει ἀνάγκη «ὁρισμοῦ» ἤ αἰτιολόγησής της ὁποτεδήποτε γίνεται μνεία αὐτῆς. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτῆ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπισημάνει τήν ὕπαρξη ἀρκετῶν τέτοιων ἀναφορῶν, νά κάνει ἕνα διαχωρισμό μεταξύ τῶν ἐμπειριῶν πού ἐκδηλώνονται «πρίν» καί αὐτῶν πού ἐκδηλώνονται «μετά» τό θάνατο, καί νά ἀπορρίψει αὐτήν ἀκριβῶς τή δυνατότητα ὕπαρξης τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν,[61] εἶναι τελείως τεχνητή, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μόνον ἕνα «λογικό συμπέρασμα» ἀπό τή δική του ψευδή διδασκαλία περί «ὕπνου» τῆς ψυχῆς, καί δέν ὑποστηρίζεται ἀπό τά ἴδια τά κείμενα τῆς θείας λειτουργίας καί τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας. Ἡ πραγματικότητα τῆς «δοκιμασίας» ἀπό τούς δαίμονες εἶναι μία καί μοναδική, καί τά τελώνια ἀποτελοῦν μόνον τήν τελική φάση αὐτῆς τῆς δοκιμασίας ἡ ὁποία μερικές φορές ξεκινᾶ στό τέλος αὐτῆς τῆς ζωῆς, καί ἄλλες μόνο μετά τό θάνατο.

Ἀμέτρητες ἄλλες ἀναφορές στά τελώνια συναντοῦμε σέ ὅλη τήν Ὀρθόδοξη ἀσκητική γραμματεία, στούς Βίους Ἁγίων, καί στά κείμενα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν· τά περισσότερα ἀπό αὐτά δέν ἔχουν μεταφραστεῖ στά Ἀγγλικά. Ὁ ἐπικριτής, ὅταν ὄντως λαμβάνει ὑπόψη του αὐτές τίς ἀναφορές, σπεύδει νά τίς ἑρμηνεύσει, ὄχι σύμφωνα μέ τό πλαίσιο στό ὁποῖο ἐμφανίζονται, ἀλλά μᾶλλον σύμφωνα μέ τά δικά του «λογικά συμπεράσματα» σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή. Γιά παράδειγμα, παραθέτει ἀπόσπασμα ἀπό τήν Εὐχή τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου (ἀπό τό Μεσονυκτικόν), «καὶ μὴ ἰδέτω ἡ ψυχή μου τὴν ζοφερὰν καὶ σκοτεινὴν ὄψιν τῶν πονηρῶν δαιμόνων· ἀλλὰ παραλαβέτωσαν αὐτὴν Ἄγγελοί σου φαιδροὶ

61. *The Tlingit Herald,* 6:12, σελ. 24.

καὶ φωτεινοί»,[62] ὁ ἐπικριτής θεωρεῖ αὐτή τή φράση ὡς ἀπόδειξη ὅτι ἡ ψυχή δέ βλέπει καί δέν μπορεῖ νά δεῖ δαίμονες μετά τό θάνατο, ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιά τή θεωρία του περί «ὕπνου» της ψυχῆς. Ὅμως εἶναι σαφῶς φανερό σέ ὁποιονδήποτε ἀμερόληπτο ἀναγνώστη ὅτι σημαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο: ὅτι δηλαδή ὁ ἅγιος προσεύχεται νά μή δεῖ δαίμονες ἀκριβῶς ἐπειδή αὐτή ἡ συνάντηση εἶναι ἀναπόφευκτη κατά τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο! Αὐτό γίνεται ἀκόμα πιό φανερό ἀπό τό συνολικό πλαίσιο τῆς Προσευχῆς τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τίς ἀμέσως προηγούμενες φράσεις: «...ὅτι τετάρακται ἡ ψυχή μου καὶ κατώδυνός ἐστιν ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀθλίου μου καὶ ρυπαροῦ σώματος τούτου· μήποτε ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου βουλὴ συναντήσῃ καὶ παρεμποδίσῃ αὐτήν, διὰ τὰς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ γνώσει ἐν τῷ βίῳ τούτῳ γενομένας μοι ἁμαρτίας». Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς δοκιμασίας ἀπό τούς δαίμονες μετά τό θάνατο (εἴτε ἀποδίδεται εἴτε ὄχι μέ τόν ὅρο «τελώνια») ἦταν γνωστή στόν ἅγ. Εὐστράτιο καί ἀποτελεῖ τό ὑπόβαθρο καί τό πλαίσιο τῆς εὐχῆς του· καί γι' αὐτόν τό λόγο ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος χρησιμοποιεῖ τή συγκεκριμένη προσευχή γιά νά ἀποδείξει ὅτι ἡ διδασκαλία περί τελωνίων ἦταν πολύ γνωστή στήν Ἐκκλησία ἀκόμα καί σέ μία τόσο πρώιμη περίοδο, ὅπως ἦταν οἱ ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα.[63]

Σέ ἄλλο σημεῖο, ὁ ἐπικριτής παραθέτει τήν ἀπάντηση τοῦ

62. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 23.
Ἡ προσευχή τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου παρατίθεται στό *Προσευχητάριον Κεχαριτωμένης,* ἔκδοσις Ἱεροῦ Ἡσυχαστηρίου Κεχαριτωμένης Θεοτόκου Τροιζήνος, 1998, σελ. 47-48.

63. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμος ΙΙΙ, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1886, σελ. 140-141.

ἁγ. Βαρσανούφιου Γάζας πρός ἕνα μοναχό πού τοῦ εἶχε ζητήσει νά τόν συνοδεύσει «μέσα ἀπό τόν ἀέρα καί στήν κατεύθυνση τοῦ δρόμου πού δέ γνωρίζω», ὡσάν ἡ ἀπάντησή του νά ἀποτελεῖ ἀπόρριψη τῆς ἰδέας τῶν τελωνίων. Γίνεται ὅμως καί πάλι φανερό ὅτι τό πλαίσιο τόσο τῆς ἐρώτησης ὅσο καί τῆς ἀπάντησης εἶναι ἕνα πλαίσιο στό ὁποῖο ἡ συνάντηση μέ τά ἐναέρια τελώνια μετά τό θάνατο γίνεται δεκτή ὡς ζήτημα πορείας, καί ὁ ἅγ. Βαρσανούφιος, εὐχόμενος «νά κάνει ὁ Χριστός ἀνεμπόδιστη τήν ἀνάβαση τῆς ψυχῆς σου καί νά σέ ἀξιώσει νά προσκυνήσεις μέ παρρησία τήν Ἁγία Τριάδα, ὅπως κάποιος πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τήν ἁμαρτία», ἐκφράζει ἁπλῶς καί μόνον ἕνα τμῆμα τῆς πρότυπης διδασκαλίας περί τελωνίων, ἀπό τήν ὁποία ἐμφοροῦνταν ἡ ἀσκητική παράδοση τῆς Γάζας ὅσο καί τῆς ὑπόλοιπης Ἀνατολῆς.[64] Τό περιστατικό αὐτό χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο ὡς μία ἀπό τίς πολλές ἀναφορές του σέ κείμενα ἁγίων Πατέρων πρός ὑπεράσπιση τῆς διδασκαλίας περί τελωνίων.[65]

Ἄλλοι ἀσκητικοί Πατέρες οἱ ὁποῖοι διδάσκουν ξεκάθαρα γιά τά τελώνια εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἀββάς Δωρόθεος Γάζας: «Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀναισθησίας τῆς ψυχῆς, ἀδελφέ μου, βοηθάει ἡ συνεχής ἀνάγνωση τῶν θείων Γραφῶν, οἱ κατανυκτικοί λόγοι των θεοφόρων Πατέρων, ἡ μνήμη τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, τῆς συναντήσεως τῶν

64. Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἁγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (Ἐρωταποκρίσεις), Μόσχα, 1855, Ἀπόκριση 145.
65. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. , σελ. 145.

φοβερῶν δυνάμεων, μέ τίς ὁποῖες συνεργάστηκε γιά τό κακό στήν ὀλιγοχρόνια καί ἐλεεινή αὐτή ζωή.»[66]

Ὅσιος Θεόγνωστος, ἕνας ἄλλος Πατέρας τῆς Φιλοκαλίας: «Ἀνείπωτη καί ἀνέκφραστη εἶναι ἡ ἡδονή τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μέ πληροφορία γιά τή σωτηρία της χωρίζεται ἀπό τό σῶμα... καί προχωρεῖ εἰρηνικά πρός τόν λαμπρό καί ἱλαρό ἄγγελο πού ἔρχεται ἀπό ψηλά. Μαζί μ' αὐτόν διασχίζει ἀνεμπόδιστα τόν ἀέρα, χωρίς νά τήν ἐνοχλήσουν καθόλου τά πονηρά πνεύματα. Ἀνεβαίνει μέ χαρά καί θάρρος καί φωνές εὐχαριστίας, μέχρις ὅτου φτάσει νά προσκυνήσει τόν Ποιητή.»[67]

Εὐάγριος τῆς Σκήτης: «Συμμάζεψε τό νοῦ σου καί ἀναλογίσου πῶς θά ἀντέξεις τήν ξαφνική ἀναχώρηση ἀπό τό σῶμα σου, ὅταν οἱ ἀπειλητικοί ἄγγελοι θά σέ γυρέψουν καί θά σέ ἁρπάξουν κάποια στιγμή πού δέν τήν περιμένεις καί δέν τή γνωρίζεις! Τί πράξεις θά ἔχεις τότε νά παρουσιάσεις γιά νά ὑπερασπιστεῖς τόν ἑαυτό σου στόν ἀέρα, ὅταν οἱ ἐχθροί σου πού κατοικοῦν ἐκεῖ ἀρχίσουν νά σέ ἐλέγχουν;»[68]

Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων: «Ὅταν ἡ ψυχή χωρίζεται ἀπό τό σῶμα καί ἀρχίζει νά ἀνέρχεται στόν οὐρανό, συναντᾶται μέ τάγματα δαιμόνων τά ὁποῖα τήν παρεμποδίζουν καί τήν ἐλέγχουν μέ πολλούς τρόπους. Τήν ἐλέγχουν γιά ψευδολογία, συκοφαντία» (καί γιά μία μακρά σειρά ἁμαρτημάτων

---

66. Ἀββᾶ Δωροθέου, «Σέ ἀδελφό πού τόν ρώτησε γιά τήν ἀναισθησία τῆς ψυχῆς καί γιά τήν ἐξασθένηση τῆς ἀγάπης», *Ἔργα Ἀσκητικά,* Ἐκδ. «Ἑτοιμασία», Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Καρέα, 1993, σελ. 415.

67. Ὁσίου Θεογνώστου, «Περί πράξεως, θεωρίας καί ἱερωσύνης», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν,* μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Β΄, δ΄ ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 340.

68. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 148-149· βλ. καί Πρόλογο, γιά τήν 27 Ὀκτωβρίου.

πού εἶναι παρόμοια μέ τά εἴκοσι ἁμαρτήματα πού ἀναφέρονται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου). «Κατά τή διάρκεια τῆς διαδρομῆς τῆς ψυχῆς ἀπό τή γῆ στόν οὐρανό, οἱ ἅγιοι ἄγγελοι δέν μποροῦν ἀπό μόνοι τους νά τή βοηθήσουν· βοηθεῖται μόνον ἀπό τή δική της μετάνοια, τά ἀγαθά της ἔργα, καί κυρίως ἀπό τίς ἐλεημοσύνες. Ἐάν ἐξαιτίας τῆς ἀμέλειας δέ μετανοήσουμε γιά κάθε μας ἁμαρτία σέ τούτη τή ζωή, τότε χάρη στίς ἐλεημοσύνες μποροῦμε νά σωθοῦμε ἀπό τά βίαια δαιμονικά τελώνια.»[69]

Ἕνας ἄλλος Πατέρας τῆς Φιλοκαλίας, ὁ ὅσιος Πέτρος Δαμασκηνός μιλᾶ γιά: «τήν ὥρα τοῦ θανάτου, ὅταν οἱ δαίμονες θά περικυκλώσουν τήν ἄθλια ψυχή μου καί θά κρατοῦν στά χέρια τους γραμμένα τά κακά πού ἔπραξα»[70].

Στίς θεῖες ἀκολουθίες, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεῖ, ὑπάρχουν πολλές προσευχές, ἀπευθυνόμενες εἰδικῶς πρός τήν Θεοτόκο, οἱ ὁποῖες ἄμεσα ἤ ἔμμεσα ἀναφέρουν τήν ἀσκητική διδασκαλία περί τελωνίων, καί μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουμε ἤδη παραθέσει στό βιβλίο αὐτό. Στά Ἔργα του ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, παραθέτοντας πολύ περισσότερες – ἀπό τήν *Ὀκτώηχο,* τό *Εὐχολόγιον,* ἀπό προσευχές γιά τήν ἀναχώρηση τῆς ψυχῆς, ἀπό Ἀκαθίστους ὕμνους καί κανόνες πρός τή Θεοτόκο καί διαφόρους ἁγίους – συμπεραίνει ὅτι «ἡ περί τελωνίων διδασκαλία ἐμπεριέχεται ὡς μία γενικῶς γνωστή καί ἀποδεκτή διδασκαλία σέ ὅλη τήν ἔκταση τῶν θείων ἀκολουθιῶν τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία διακηρύσσει καί ὑπενθυμίζει στά τέκνα της τή διδασκαλία αὐτή

---

69. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 143· βλ. καί Πρόλογο, γιά τή 19η Δεκεμβρίου
70. Ὁσίου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, «Ἡ τρίτη θεωρία», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Γ′, γ′ ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 103.

προκειμένου νά ἐμφυτεύσει στήν καρδιά τους ἕναν ψυχοσωτήριο φόβο καί νά τούς προετοιμάσει γιά μία ἀσφαλή μετάβαση ἀπό τήν προσωρινή στήν αἰώνια ζωή».[71]

Ἕνα χαρακτηριστικό γιά τίς ἀναφορές του στά τελώνια τροπάριο στά Ὀρθόδοξα *Μηναῖα*, τούς δώδεκα τόμους καθημερινῶν ἀκολουθιῶν πού ἀναφέρονται στούς ἁγίους, εἶναι τό τροπάριο ἀπό τόν ὄρθρο τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου·[72] βρίσκεται στόν Κανόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, πού ἔχει γράψει ὁ «Ἰωάννης» – προφανῶς ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός:

Νοεράν σατραπείαν, καί τυραννικήν ἐναέριον φάλαγγα, παρελθεῖν ἀλύπως, ἐν καιρῷ τῆς ἐξόδου μου πάρεχε, ἵνα σοι τό Χαῖρε, χαρμονικῶς Δέσποινα κράζω· Χαῖρε πάντων ἐλπίς ἀκαταίσχυντε.[73]

Δέν ἔχει, ὅμως, νόημα ἁπλῶς νά παραθέτουμε ὅλο καί περισσότερα κείμενα τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας τά ὁποῖα δείχνουν μέ πόση σαφήνεια ἐκφράζει ἡ Ἐκκλησία τή συγκεκριμένη διδασκαλία στή διάρκεια τῶν αἰώνων. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιερώνει εἴκοσι σελίδες ἀπό τόν τρίτο τόμο τῶν *Ἔργων* του στήν παράθεση τέτοιων κειμένων· ὡστόσο, γιά ὅσους δέ συμπαθοῦν αὐτή τή διδασκαλία θά εἶναι πάντοτε δυνατόν μέ κάποιον τρόπο νά τήν «μεθερμηνεύουν» ἤ νά τήν παρουσιάζουν σάν καρικατούρα. Παρόλα αὐτά, ἀκόμα καί ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ὑποχρεώνεται νά παραδεχθεῖ τήν ὕπαρξη τουλάχιστον μερικῶν Ὀρθόδοξων κειμένων τά ὁποῖα ὑποδηλώνουν τή δοκιμασία ἀπό τούς δαίμονες πού

71. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 149.
72. 27 Ιανουαρίου.
73. *Μηναῖον Ἰανουαρίου,* Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1991.

ὑφίσταται ἡ ψυχή μετά τό θάνατο, καί ὑπερασπίζει τήν ἄποψή του ὅτι τά τελώνια εἶναι «φανταστικά», δηλώνοντας ὅτι «τέτοιες ὁράσεις μποροῦν νά ἀποφευχθοῦν ἐάν ἀγωνιζόμαστε σέ αὐτήν τή ζωή καί μετανοοῦμε γιά τίς ἁμαρτίες μας καί ἀποκτοῦμε ἀρετές».[74] *Αὐτό ἀκριβῶς ὅμως εἶναι τό νόημα τῆς διδασκαλίας περί τελωνίων τήν ὁποία ἀρνεῖται καί διακωμωδεῖ!* Ἡ διδασκαλία αὐτή μᾶς παραχωρεῖται ἀκριβῶς γιά νά κοπιάσουμε τώρα, νά ἀγωνιστοῦμε ἐναντίον τῶν ἐναέριων δαιμόνων σέ αὐτήν τή ζωή καί τότε ἡ μετά θάνατον συνάντησή μας μαζί τους θά ἀποτελεῖ γιά ἐμᾶς νίκη καί ὄχι ἧττα! Πόσο πολλούς ἀγωνιστές τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἔχει ἐμπνεύσει ἡ διδασκαλία περί τελωνίων ὥστε νά κάνουν ἀκριβῶς αὐτό! Ὅμως ποιός ἀπό ἐμᾶς μπορεῖ νά ὑποστηρίξει ὅτι ἔχει ἤδη νικήσει τή μάχη καί δέν ἔχει ἀνάγκη νά φοβᾶται τή δαιμονική μετά θάνατον δοκιμασία;

Ὁ γράφων θυμᾶται καθαρά τίς ἐπίσημες λειτουργίες πού τελοῦνταν ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς τό 1966, καί οἱ ὁποῖες κορυφώθηκαν τήν ἡμέρα τῆς κηδείας του. Ὅλοι οἱ παρόντες ἔνιωθαν ὅτι παρευρίσκονταν στήν κηδεία ἑνός ἁγίου· ἡ λύπη τοῦ ἀποχωρισμοῦ ὑπερκεράστηκε ἀπό τήν χαρά τῆς ἀπόκτησης ἑνός νέου μεσάζοντα ὑπέρ αὐτῶν στούς οὐρανούς. Καί ὅμως ἀρκετοί ἀπό τούς παρόντες ἱεράρχες, καί εἰδικά ὁ Ἐπίσκοπος Σάββας τοῦ Ἔντμοντον, ἐνέπνευσαν τήν ὁλόθερμη προσευχή τῶν παρευρισκομένων, κάνοντας μνεία των «φοβερῶν τελωνίων», τά ὁποῖα ἦταν ὑποχρεωμένος νά διέλθει ἀκόμα καί αὐτός ὁ ἅγιος ἄνθρωπος, αὐτό τό ζωντανό θαῦμα της Θείας Χάριτος στήν ἐποχή μας. Κανείς ἀπό τούς παρόντες δέ θεωρήσαμε ὅτι

74. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 24.

αὐτές καί μόνο οἱ προσευχές μας θά τόν ἔσωζαν ἀπό τίς «δοκιμασίες» των δαιμόνων, καί κανείς δέ σχημάτισε στό μυαλό του κάποια εἰκόνα ἀνταλλαγῆς «τελῶν» σέ κάποια «σπίτια» στόν οὐρανό· οἱ ἐκκλήσεις ὅμως αὐτές συνετέλεσαν στό νά διεγείρουν τήν ἔνθερμη εὐλάβεια τῶν πιστῶν, καί ἀναμφίβολα αὐτό τόν βοήθησε νά διέλθει τά τελώνια. Ὁ ἴδιος ὁ βίος τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἀνθρώπου, γεμάτος ἀπό ἀγαθά ἔργα καί ἐλεημοσύνες, ἡ μεσολάβηση τῶν ἁγίων τούς ὁποίους τιμοῦσε κατά τή διάρκεια τοῦ ἐπίγειου βίου του, οἱ προσευχές τῶν πιστῶν πού ἀποτελοῦσαν στήν οὐσία ἕνα ἄλλο ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης του πρός ἐκείνους, ἀναμφίβολα ὅλα αὐτά, κατά τρόπο πού ὁ Θεός γνωρίζει, καί πού δέν εἶναι ἀνάγκη νά διερευνήσουμε ἐμεῖς, τόν βοήθησαν νά ἀποκρούσει τίς ἐπιθέσεις τῶν σκοτεινῶν ἐναέριων πνευμάτων. Ὁ Ἐπίσκοπος Σάββας, σέ ταξίδι πού ἔκανε εἰδικά γιά νά παρευρεθεῖ στό μνημόσυνο πού τελέσθηκε τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα ἀπό τήν ἀνάπαυση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη, εἶπε στούς πιστούς: «Ἦρθα γιά νά προσευχηθῶ μαζί σας γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἰωάννη αὐτήν τή σημαντική καί ἀποφασιστική τεσσαρακοστή ἡμέρα, κατά τήν ὁποία θά καθορισθεῖ ὁ τόπος πού θά κατοικήσει ἡ ψυχή του μέχρι τήν τελική καί φοβερή Κρίση τοῦ Θεοῦ».[75] Μέ τή δήλωση αὐτή ἐνέπνεε καί πάλι τούς πιστούς νά προσευχηθοῦν μνημονεύοντας ἄλλο ἕνα δόγμα τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Σπανίως ἀκοῦμε σήμερα παρόμοιες δηλώσεις ἀπό Ὀρθόδοξους Χριστιανούς, καί γι' αὐτό θά πρέπει ἀκόμα περισσότερο νά διαφυλάσσουμε ὡς

---

75. *Blessed John, The Chronicle of the Veneration of Archbishop John Maximovitch,* St. Herman of Alaska Brotherhood, 1979, σελ. 20.

πολύτιμο θησαυρό τήν ἐπαφή πού ἀκόμα ἔχουμε μέ τέτοιους ἐκπροσώπους τῆς Ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς παράδοσης.

Ἡ ἀντίθεση πρός τή διδασκαλία περί τελωνίων ἀναγνωρίζεται ἐδῶ καί πολύν καιρό ἀπό τούς Ρώσους Ὀρθόδοξους Ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς ὡς ἕνα δεῖγμα ἐκκλησιαστικοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ». Γιά τό λόγο αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιέρωσε ἕνα μεγάλο τμῆμα τοῦ τρίτου τόμου των *Ἔργων* του, στόν ὁποῖο πραγματεύεται τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, στήν ὑπεράσπιση αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία ἤδη δεχόταν ἐπιθέσεις στή Ρωσία κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα· καί παρεμπιπτόντως, ἀντίθετα πρός τήν ἀβάσιμη ἄποψη τοῦ ἐπικριτῆ ὅτι ἡ ἴδια ἡ θεωρία περί τελωνίων εἶναι ἀποδεκτή μόνον ἀπό ὅσους τελοῦν ὑπό «Δυτική ἐπιρροή», ἡ Ρωμαιοκαθολική καί Προτεσταντική Δύ-ση δέ διαθέτει καμιά ἀπολύτως ἀντίληψη περί τῶν τελωνίων, τά ὁποῖα ἀπαντῶνται μόνον στήν Ὀρθόδοξη ἀσκητική διδασκαλία, καί ἡ ἐναντίον τους ἐπίθεση στή σημερινή Ἐκκλησία ξεκινᾶ ἀκριβῶς ἀπό τούς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονται ἀπό ἔντονα «δυτική» νοοτροπία καί ἐλάχιστο σεβασμό γιά τήν παραδοσιακή Ὀρθόδοξη εὐλάβεια, ὅπως συμβαίνει στά σεμινάρια πού ἔχουν τό πνεῦμα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Σχετικά πρόσφατα, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Μιχαήλ Πομαζάνσκυ, ἴσως ὁ σπουδαιότερος ἐν ζωῇ θεολόγος τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἔγραψε ἕνα ἄρθρο στό ὁποῖο ὑπεραμύνεται τῆς θεωρίας περί τελωνίων, ἐν μέρει ὡς ἀπάντηση στόν παρόντα ἐπικριτή.[76] Στό ἄρθρο αὐτό ἐφιστᾶ τήν προσοχή στό

76. *Ὀρθόδοξη Ρωσία*, 1979, τεῦχος Νο 7· βλ. ἀγγλική μετάφραση στό Nicodemos, Καλοκαίρι 1979.

ὅτι στή σύγχρονη μή ᾿Ορθόδοξη κοινωνία μας ὑπάρχουν συχνά «ζητήματα τῆς Πίστης μας» τά ὁποῖα ἐγείρονται καί ἀντιμετωπίζονται ὑπό μία ἀνορθόδοξη ἀντίληψη ἀπό ἄτομα ἄλλων δογμάτων, καί μερικές φορές ἀπό ᾿Ορθόδοξους Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι δέν πορεύονται ἔχοντας μία σταθερή ᾿Ορθόδοξη βάση... Τά τελευταῖα χρόνια ἔχει γίνει ἰδιαιτέρως ἀντιληπτή ἡ ἐκδήλωση μίας ἐπικριτικῆς τάσης ἀπέναντι σέ μία ὁλόκληρη σειρά ἀπόψεων τῆς ᾿Εκκλησίας μας· αὐτές οἱ ἀπόψεις κατηγοροῦνται ὅτι εἶναι «πρωτόγονες», ἀποτέλεσμα μίας «ἀφελοῦς» κοσμοθεωρίας ἤ εὐλάβειας, καί χαρακτηρίζονται μέ λέξεις ὅπως «μυθεύματα», «μαγεῖες» καί ἄλλα παρόμοια. Εἶναι καθῆκον μας νά ἀνταπαντήσουμε σέ αὐτές τίς ἀπόψεις.

᾿Επίσης ὁ ᾿Επίσκοπος Θεοφάνης ὁ ῎Εγκλειστος δίνει ἴσως τήν πιό σοβαρή καί προσγειωμένη ἀπάντηση σέ αὐτούς πού εἶναι ἀπρόθυμοι νά ἀποδεχθοῦν τήν ᾿Ορθόδοξη ἀσκητική διδασκαλία: «᾿Ανεξάρτητα ἀπό τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά μοιάζει ἡ ἰδέα περί τελωνίων στούς «σοφούς» μας, εἶναι μία δοκιμασία πού ἀναπόφευκτα κι ἐκεῖνοι θά ὑποστοῦν».[77]

Τά τελώνια δέν ἀποτελοῦν «ἠθικό μύθευμα» ἐπινοημένο γιά «ἀφελεῖς», ὅπως πιστεύει ὁ ἐπικριτής μας[78], δέν εἶναι οὔτε «φανταστικά», οὔτε «τρελά παραμύθια» οὔτε «μυθεύματα» ὅπως δηλώνει, ἀλλά ἀληθινή μαρτυρία τήν ὁποία μᾶς μεταβίβασε ἡ ᾿Ορθόδοξη ἀσκητική παράδοση ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, σχετικά μέ τήν πορεία της ψυχῆς μετά τό θάνατο.

77. Βλ. *῾Η Ψυχή Μετά τό Θάνατο*, Κεφ 6, σελ. 144

78. *The Tlingit Herald,* 5:6, σελ. 26.

Συμπέρασμα

Ἡ προσπάθεια διαφύλαξης τῆς πανάρχαιης παράδοσης τῆς Ὀρθόδοξης εὐλάβειας στό σύγχρονο κόσμο ἔχει καταλήξει σέ μία ἐξαιρετικά ἄνιση μάχη. Τό Ὀρθόδοξο ποίμνιο, στό μεγαλύτερο μέρος του, ἔχει υἱοθετήσει τόσο κοσμικές ἀντιλήψεις, ὥστε ὁ Ὀρθόδοξος ἱερέας πού ἐπιθυμεῖ νά μεταδιβάσει καί νά διδάξει αὐτήν τήν παράδοση ἀντιμετωπίζει τόν πειρασμό νά ἀπελπιστεῖ ὅσον ἀφορᾶ τήν ἴδια τή δυνατότητα νά φέρει εἰς πέρας ἕνα τέτοιο ἔργο. Οἱ περισσότεροι ἱερεῖς καί ἐπίσκοποι τελικά ἀκολουθοῦν τό ποίμνιό τους καί «προσαρμόζουν» τήν παράδοση στήν κοσμικότητα τοῦ ποιμνίου· ἔτσι, ἡ παράδοση σταδιακά ἐξασθενεῖ καί σβήνει...

Στήν ἐποχή μας, τά κηρύγματα, οἱ διαλέξεις, καί τά βιβλία τῶν κληρικῶν τῶν περισσότερων Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν πού ἀναφέρονται στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς δείχνουν ὅτι ἡ παραδοσιακή Ὀρθόδοξη διδασκαλία καί εὐσέβεια ἔχει διατηρηθεῖ στό ἐλάχιστο. Ἡ ἁπλή καί μόνον ἀναφορά στόν ἄλλο κόσμο, ἐκτός τοῦ ὅτι γίνεται μέ πολύ γενικούς καί ἀφηρημένους ὅρους, ἀποτελεῖ συνήθως θέμα γιά ἀνέκδοτα σχετικά μέ τόν «ἅγιο Πέτρο» καί τίς «μαργαριταρένιες πύλες» ὅπως αὐτά πού ἐκφέρει ὁ κοσμικός Ρωμαιοκαθολικός καί Προτεσταντικός κλῆρος. Γιά πολλούς σύγχρονους Ὀρθόδοξους Χριστιανούς ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι πλέον κάτι μακρυνό καί ὁμιχλῶδες, μέ τό ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι δέν ἔχουν ζωντανή ἐπαφή καί περί τοῦ ὁποίου κανείς δέν εἶναι σέ θέση νά πεῖ κάτι πολύ συγκεκριμένο.

Ἡ μαρτυρική Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, πιθανῶς λόγω τόσο τῶν δεινῶν της ὅσο καί τοῦ ἐγγενοῦς συντηρητισμοῦ της, ἔχει διατηρήσει τήν παραδοσιακή Ὀρθόδοξη στάση στό συγκεκριμένο θέμα πολύ πιό ἀκέραια ἀπ' ὅ,τι ἄλλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες στήν ἐποχή μας. Στόν ἐλεύθερο κόσμο, ἡ Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς εἶναι σχεδόν ἡ μόνη πού συνεχίζει νά δημοσιεύει κείμενα τῆς παραδοσιακῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας σχετικά μέ τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, συνεχίζοντας τήν παράδοση τοῦ Προλόγου καί ἄλλων θεοσεβῶν ἀνθολογιῶν τῆς παλαιᾶς Ρωσίας, καί εἶναι τυχεροί ὅσοι Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί ἔχουν πρόσβαση στά κείμενα αὐτά καί μποροῦν νά τά ἀποδέχονται μέ ἁπλότητα καί εὐσέβεια, ἀποφεύγοντας τό πνεῦμα «κριτικῆς» τό ὁποῖο ἀπομακρύνει τόσο πολλούς ἀνθρώπους, ἰδιαίτερα τούς προσήλυτους, ἀπό τήν ἀληθινή παράδοση καί αἴσθηση τῆς Ὀρθοδοξίας.

Σχεδόν δέ χρειάζεται νά ποῦμε τό πόσο πολύ «ὀπισθοδρομικούς» θεωρεῖ ὁ κόσμος – ἀκόμα καί ὁ Ὀρθόδοξος – ὅσους δημοσιεύουν καί διαβάζουν τέτοιου εἴδους κείμενα. Ὁ κύριος στόχος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἦταν νά καταστήσει αὐτήν τήν «ὀπισθοδρομική» Ὀρθόδοξη γραμματεία κατανοητή καί προσιτή στούς σημερινούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς, πού μόνο νά ὠφεληθοῦν μποροῦν ἀπό τέτοια κείμενα τά ὁποῖα ἔχουν ἀποφέρει τόσο μεγάλο πνευματικό ὄφελος στούς ἀνά τούς αἰῶνες Ὀρθόδοξους Χριστιανούς ἀναγνῶστες τους.

Ὁ ἐπικριτής μας φιλοδοξεῖ νά πετύχει τό ἀκριβῶς ἀντίθετο: νά ἀποδείξει ὅτι αὐτή ἡ γραμματεία εἶναι ἀπολύτως ἀναληθής, νά τήν ἀπορρίψει θεωρώντας τά περί τελωνίων ὡς «ἠθικά μυθεύματα» ἤ «τρελά παραμύθια» καί νά

ὑποβάλλει τά κείμενα τῶν θείων ἀκολουθιῶν καί τῶν Βίων Ἁγίων σέ μία ἐξονυχιστική «κριτική» ἡ ὁποία θά ἐξαλείψει κάθε τέτοιο στοιχεῖο πού ἐμπεριέχεται σέ αὐτά. Ἕνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι ἡ περίτεχνη ἀπόπειρά του νά κηλιδώσει τό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου ἐπειδή περιέχει περιγραφές τῶν τελωνίων.[79]

Ἀξίζει νά δώσουμε σέ αὐτό τό ἐγχείρημα τό ὄνομα πού τοῦ πρέπει: εἶναι τό ἔργο τοῦ ἴδιου δυτικοῦ ὀρθολογισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τόσο συχνά στό παρελθόν καί ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου τόσο πολλοί ἄνθρωποι ἔχουν ἀπολέσει τήν ἀληθινή κατανόηση καί αἴσθηση τοῦ Ὀρθόδοξου Χριστιανισμοῦ. Στή Ρωμαιοκαθολική καί Προτεσταντική Δύση, αὐτή ἡ ἐπίθεση ἔχει ἐπιτύχει πλήρως τό στόχο της, καί ἀπό ὅσους Βίους Ἁγίων ἔχουν ἀπομείνει ἔχουν πράγματι διαγραφεῖ τά ὑπερφυσικά στοιχεῖα καί θεωροῦνται συχνά ὡς «ἠθικά μυθεύματα». Ἐνῶ ὁ ἐπικριτής κατηγορεῖ γιά «σχολαστικισμό» ὅλους ὅσους διαφωνοῦν μέ τή διδασκαλία του, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἴσως ὁ πιό «σχολαστικός» ἀπ’ ὅλους: ἡ διδασκαλία του θεμελιώνεται ὄχι πάνω στά σαφῆ καί ἁπλά κείμενα πού μᾶς ἔχει μεταβιβάσει ἡ Ἐκκλησία ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀλλά σέ μία σειρά ἀπό δικά του «λογικά συμπεράσματα» τά ὁποῖα ἀπαιτοῦν μία ριζική μεθερμήνευση καί ἀναθεώρηση τοῦ προφανοῦς νοήματος τῶν βασικῶν Ὀρθόδοξων κειμένων.

Εἶναι ἀρκετά λυπηρό τό ὅτι ὁ τόνος καί ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ ὁ συγκεκριμένος ἐπικριτής ἔχουν μία ἔντονη

---

79. *The Tlingit Herald,* 7:2, σελ. 14.

ὠμότητα, ὅτι δημιουργεῖ μία πολύ κακόβουλη γελοιογραφία τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας στήν ὁποία ἐπιτίθεται, καί ὅτι δείχνει μία τέτοια ἀσέβεια ἀπέναντι σέ πολλούς σεβαστούς διδασκάλους τῆς Ὀρθοδοξίας, τούς πιό ἄξιους ἀνάμεσα στούς ἐλάχιστους διδασκάλους πού ἔχουν διατηρήσει ζωντανή τήν Ὀρθόδοξη παράδοση τῆς εὐσέβειας μέχρι τήν ἐποχή μας. Διαβάστε τί δηλώνει, γιά παράδειγμα, γιά τήν ὁμιλία μέ τίτλο «Ἡ Μετά Θάνατον Ζωή» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς,[80] ἑνός ἁγίου ἀνδρός καί σπουδαίου θεολόγου τῆς ἐποχῆς μας: Εἶναι ἕνα «τρελό παραμύθι πού λέει ὅτι ἡ ψυχή ἀπέρχεται καί διώκεται καί βασανίζεται ἀπό δαίμονες... Σέ αὐτό τό παραμύθι, εἶπαν στούς πιστούς ὅτι ὅταν κάποιος πεθαίνει, πρέπει γρήγορα νά ἀρχίσουν νά τελοῦνται ἀκολουθίες γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ἀπελθούσης ψυχῆς, ὡσάν ἡ ψυχή νά χρειάζεται ἀπεγνωσμένα τίς προσευχές μας, καί ὁ θάνατος νά εἶναι κάτι τό πολύ τρομερό – προφανῶς, ὁ Θεός ἦταν ἀνίκανος νά παρακινηθεῖ ἀπό μόνος του ὥστε νά ἐλεήσει ἤ νά βοηθήσει τήν ἀξιολύπητη ψυχή χωρίς νά χρειαστεῖ νά τοῦ τό ὑπενθυμίσουν ἤ νά τόν "ξυπνήσουν" οἱ κραυγές καί τά κλάματα τῶν θνητῶν. Αὐτό τό παραμύθι περιεῖχε ἐπίσης μία ἐμφανῶς βλάσφημη περιγραφή τῆς ἀνάπαυσης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου».[81] Ἄν καί τό ὄνομα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη δέ θίγεται ἐδῶ, ὡστόσο ἀπό τήν περιγραφή γίνεται σαφῶς φανερό σέ ποιά ὁμιλία ἀναφέρεται ὁ ἐπι-κριτής· ἀλλά μία τέτοια γλώσσα φανερώνει μία ἀφόρητη ἀσέβεια ἀνεξάρτητα ἀπό τό σέ ποιά συγκεκριμένη μορφή τῆς Ὀρθοδοξίας ἐπιτίθεται!

80. βλ. *Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο,* κεφ. 10.
81. *The Tlingit Herald*, 6:2, σελ. 22.

Ὅμως τό ἀληθινά τραγικό εἶναι ὅτι ὁ ἐπικριτής προσπαθεῖ παντοιοτρόπως νά στερήσει ἀπό τούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς τό ἴδιο ἐκεῖνο στοιχεῖο τό ὁποῖο, ἀκόμα καί χωρίς αὐτόν, ἤδη ἔχει ἀρχίσει νά ἐκλείπει ἀνάμεσά μας: τήν παραδοσιακή Ὀρθόδοξη εὐσέβεια ἀπέναντι στόν ἄλλο κόσμο· αὐτή ἡ εὐσέβεια ἀποκαλύπτεται ὄχι μόνο στό εἶδος των σχετικῶν κειμένων τῆς Ὀρθόδοξης γραμματείας τά ὁποῖα μελετοῦμε, καί τά ὁποῖα ὁ ἐπικριτής ἀγωνίζεται νά κηλιδώσει, ἀλλά ἀκόμα περισσότερο στή στάση μας ἀπέναντι στούς νεκρούς καί τίς ἐνέργειές μας ὑπέρ αὐτῶν. Εἶναι φανερό ἀπό τήν παραπάνω δήλωση ὅτι ὁ ἐπικριτής, ἀντίθετα μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη, θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἄνευ σημασίας τό νά προσευχόμαστε γιά τούς κεκοιμημένους ἀμέσως μετά τό θάνατό τους, καί μάλιστα νομίζει ὅτι ἡ ψυχή δέ χρειάζεται καί δέν μπορεῖ νά ὠφεληθεῖ ἀπό τίς «κραυγές καί τά κλάματά» μας. Πράγματι, ὁ ἐπικριτής δηλώνει συγκεκριμένα ὅτι «τά αἰτήματά μας γιά τούς κεκοιμημένους εἶναι αἰτήματα γιά δωρεές τίς ὁποῖες ἔτσι κι ἀλλιῶς θά λάβουν»[82] καί ὅτι δέν ἐπηρεάζουν τήν πορεία τους πρός τήν αἰωνιότητα, χωρίς νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι μέ αὐτήν τή διδασκαλία του ὄχι μόνο ἀντιφάσκει πρός τούς ἁγίους Πατέρες ἀλλά ἀφαιρεῖ ἐπίσης τό κύριο κίνητρο τό ὁποῖο ὠθεῖ τούς ἀνθρώπους ἀκόμα καί νά προσεύχονται γιά τούς νεκρούς.

Πόσο ἄκαρδο γιά τούς νεκρούς! Πόσο σκληρό γιά τούς ζωντανούς! Τί ἀνορθόδοξη διδασκαλία! Σίγουρα αὐτοί πού προσεύχονται γιά τούς νεκρούς οὔτε στό ἐλάχιστο δέν ἀντι-

82. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 27.

λαμβάνονται τίς προσευχές τους ὡς «μαγικές ἐπωδούς»[83] ἤ ὡς «δωροδοκίες ἤ μαγικά μέσα μέ σκοπό νά ἐξαναγκάσουν τό Θεό νά δείξει ἔλεος»,[84] ὅπως ὁ ἐπικριτής τόσο ὠμά δηλώνει, ἀλλά προσεύχονται μέ δυνατή πίστη, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν προσεύχονται γιά ὁτιδήποτε ἄλλο, γιά νά τούς παραχωρήσει ὁ Θεός στό ἔλεός Του αὐτά πού τοῦ ζητοῦν. Ἡ «συνεργία» τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καί τῶν προσευχῶν μας δέν μπορεῖ νά γίνει κατανοητή μέ τή στενή, πράγματι χειρότερη ἀπό «σχολαστική», λογική τοῦ ἐπικριτῆ μας.

Ὅσοι ἐξακολουθοῦν *νά ζοῦν* σύμφωνα μέ τά ὅσα διδάσκουν οἱ παραδοσιακές Ὀρθόδοξες πηγές ἀποτελοῦν μία φθίνουσα μειονότητα σήμερα. Αὐτό πού χρειάζεται εἶναι περισσότερη *βοήθεια* στήν κατανόηση αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς εὐσέβειας, ὄχι ὁ ὑποβιβασμός καί ἡ διακωμώδησή της οὔτε ἡ ἀσέβεια πρός ὅσους τή διδάσκουν.

Ἡ ἀντί-ὀρθόδοξη διδασκαλία αὐτοῦ τοῦ ἐπικριτῆ περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι ἀκόμα περισσότερο ἐπικίνδυνη ἐπειδή διεγείρει ἕνα πολύ ἀνεπαίσθητο πάθος τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας. Ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι ἀρκετά αὐστηρή καί ἀπαιτεῖ μία πολύ σοβαρή ἀνταπόκριση ἐκ μέρους μας, μία ἔμπλεη φόβου Θεοῦ ἀνταπόκριση. Ἀλλά ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότητα εἶναι «παραχαϊδεμένη» καί ἐγωκεντρική καί προτιμᾶ νά μήν ἀκούει γιά τέτοιες σκληρές πραγματικότητες ὅπως ἡ Κρίση καί ἡ εὐθύνη γιά τίς ἁμαρτίες μας. Μποροῦμε νά αἰσθανόμαστε πολύ περισσότερο «ἄνετα» μέ μία ὑψηλή διδασκαλία δῆθεν ἡσυχασμοῦ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Θεός δέν εἶναι «στήν πραγματικότητα» τόσο σκληρός ὅσο Τόν περιγράφει ἡ

83. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 23.
84. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 26

Ὀρθόδοξη ἀσκητική παράδοση, ὅτι «στήν πραγματικότητα» δέ χρειάζεται νά φοβόμαστε τό θάνατο καί τήν Κρίση πού τόν ἀκολουθεῖ, ὅτι ἐάν καλλιεργούμαστε μέ ὑψηλές πνευματικές ἰδέες ὅπως αὐτές τῆς Φιλοκαλίας – ἀπορρίπτοντας ὡς «ἀλληγορίες» ὅλα τά χωρία σχετικά μέ τά τελώνια – θά εἴμαστε «ἀσφαλεῖς» ὑπό τή σκέπη ἑνός «στοργικοῦ Θεοῦ» ὁ ὁποῖος δέ θά ἀπαιτεῖ νά λογοδοτήσουμε γιά ὅλες τίς ἁμαρτίες μας, ἀκόμα καί ὅσες ἔχουμε λησμονήσει ἤ δέν ἀναγνωρίζουμε... Ἡ κατάληξη αὐτῶν τῶν ὑψηλῶν στοχασμῶν εἶναι μία κατάσταση ὄχι πολύ διαφορετική ἀπό αὐτήν τῶν «χαρισματικῶν» καί ἄλλων πού αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν ἤδη ἐξασφαλίσει τή σωτηρία τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἤ ἐκείνων πού ἀσπάζονται τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία σύμφωνα μέ τήν ὁποία τίποτε φοβερό δέν ὑπάρχει στό θάνατο.

Ἡ ἀληθινή Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἀντιθέτως, πληρεῖ τόν ἄνθρωπο μέ τό φόβο τοῦ Θεοῦ καί τόν ἐμπνέει ὥστε νά ἀγωνισθεῖ γιά τή Βασιλεία των Οὐρανῶν ἐναντίον ὅλων τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν πού ἐμποδίζουν τήν πορεία του. Ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί καλοῦνται σέ αὐτόν τόν ἀγώνα, καί εἶναι ἀπάνθρωπη ἀδικία εἰς βάρος τους νά ἀμβλύνουμε τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία ἔτσι ὥστε νά αἰσθάνονται πιό «ἄνετα». Καλό θά ἦταν νά διαβάζει κάποιος ἐκεῖνα τά Ὀρθόδοξα κείμενα πού ἀνταποκρίνονται περισσότερο στό σημερινό πνευματικό του ἐπίπεδο· θά ἦταν ἀνεπίτρεπτο ὅμως, νά τοῦ πεῖ κάποιος ὅτι μπορεῖ νά ἀπορρίπτει ὡς «μυθεύματα» τά κείμενα μέ τά ὁποῖα αἰσθάνεται «ἄβολα». Οἱ συνήθειες καί οἱ ἀπόψεις των ἀνθρώπων μπορεῖ νά ἀλλάζουν, ὅμως ἡ Ὀρθόδοξη παράδοση παραμένει πάντοτε ἡ ἴδια, ἀνεξάρτητα ἀπό τό πόσο λίγοι ἄνθρωποι τήν ἀκολουθοῦν. Εἴθε νά εἴμαστε πάντοτε τά πιστά της τέκνα!

Παράρτημα στή δεύτερη ἔκδοση

7 Δεκ., 1980

(Ἑορτή τοῦ) ἁγ. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων

Ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου νά εἶναι μαζί σας!

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν «ἀνοικτή ἐπιστολή» σας τῆς 3ης Νοεμβρίου καί τήν προσωπική ἐπιστολή σας τῆς 4ης Νοεμβρίου. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι καμιά ἀπό τίς δύο δέν ἀπετέλεσε αἰτία δυσαρέσκειας ἐκ μέρους μου ἀλλά μόνον ἀφορμή γιά μία φιλική συζήτηση σχετικά μέ τή διδασκαλία – τουλάχιστον ἑνός τμήματος αὐτῆς – καί τή σπουδαιότητα δύο μεγάλων ἱεραρχῶν καί θεολόγων τῆς Ρωσίας τοῦ 19ου αἰῶνα: τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἐγκλείστου καί τοῦ Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ.

Μέ τό σχόλιό μου στή σελίδα 3[1] τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν ἴσως ὁ «μόνος ἀντάξιος» τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅσον ἀφορᾶ τήν ὑπεράσπιση τῆς Ὀρθοδοξίας κατά τῶν σύγχρονων ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων δέν ἤθελα κατά κανέναν τρόπο νά ὑπονοήσω ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν κατώτερος ὡς θεολόγος ἤ διδάσκαλος· εἶχα ἁπλῶς ἐπικεντρώσει τήν προσοχή μου στόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο στό σημεῖο ἐκεῖνο, μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης νά μοιάζει «λιγότερο σημαντικός» ἐντός τοῦ πλαισίου ἐκείνου, κάτι πού φυσικά δέν ἰσχύει στήν πραγ-

---

1. Σελίδα 12 στήν ἑλληνική ἔκδοση.

ματικότητα. Δηλώνοντας, στό ἴδιο σημεῖο, ὅτι τό ἔργο τῆς ὑπεράσπισης τῆς Ὀρθοδοξίας ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη ἦταν λιγότερο «ἐμπεριστατωμένο» σέ σύγκριση μέ τό ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, δέν ὑπονοοῦσα, ἐπίσης, ὁποιαδήποτε κατωτερότητα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, ἀλλά ἁπλῶς ἐξέφρασα τήν ἄποψή μου γιά τό θέμα: ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γενικά ἔδωσε μεγαλύτερη προσοχή στίς Δυτικές ἀπόψεις καί τή λεπτομερή ἀντίκρουσή τους, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐπικεντρώθηκε σχεδόν ἀποκλειστικά στήν παρουσίαση τῆς Ὀρθόδοξης παράδοσης καί μόνον παρεμπιπτόντως ἀσχολήθηκε μέ τίς ἐσφαλμένες δυτικές ἀντιλήψεις. Εἶχα ὑπόψη, γιά παράδειγμα, τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἐκτενή ὑπεράσπιση καί ἑρμηνεία τῶν τελωνίων, τήν ὁποία παραθέτω στό Ἕκτο Κεφάλαιο τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο,* καί τή λακωνική δήλωση τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη – τή μόνη πού γνωρίζω μέ τήν ὁποία ἐπέκρινε τό Δυτικό σκεπτικισμό ὅσον ἀφορᾶ τή συγκεκριμένη διδασκαλία – ὅτι «ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ θεωρία περί τελωνίων στούς σοφούς μας, δέ θά τά γλιτώσουν».[2] Μιλώντας γιά τό περισσότερο «ἐμπεριστατωμένο» ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, ἤθελα ἁπλῶς νά πῶ ὅτι ἐκεῖνος ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη νά ἀντικρούσει τίς δυτικές ἀπόψεις ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης φαινόταν περισσότερο διατεθειμένος νά τίς ἀπορρίψει χωρίς ἰδιαίτερη συζήτηση. Ὅμως ἴσως αὐτό δέν ἀληθεύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις.

2. *Ὁ Ἑκατοστός Δέκατος Ὄγδοος Ψαλμός*, σέ Ἑρμηνεία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, Μόσχα 1891, ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1976, σελ. 289.

Ἑπομένως, θεωρῶ ὅτι δέν ὑπάρχει πραγματική διαφωνία μεταξύ μας ὅσον ἀφορᾶ τό σχετικό μέγεθος αὐτῶν τῶν δύο ἱεραρχῶν. Ἀναγνωρίζω σαφῶς τό μεγαλεῖο τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη ὡς θεολόγου καί διδασκάλου, καί ὁ μόνος λόγος γιά τόν ὁποῖο ἔδωσα ἰδιαίτερη ἔμφαση στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* εἶναι ὅτι ἐκεῖνος καί ὄχι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀναφέρθηκε τόσο διεξοδικά στίς λανθασμένες δυτικές ἀντιλήψεις σχετικά μέ τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ὑποδέχομαι μέ μεγάλη χαρά τήν ἔρευνά σας γιά τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, τόν ὁποῖο σέβομαι καί θαυμάζω ἰδιαιτέρως, καί ὁ ὁποῖος δυστυχῶς δέν τυγχάνει τῆς πρέπουσας ἐκτίμησης στήν ἐποχή μας ἐξαιτίας τῆς τάσης κάποιων ἀνθρώπων νά τόν θεωροῦν μᾶλλον ἀφελῶς ὡς «σχολαστικό» μόνον καί μόνον ἐπειδή μετέφρασε κάποια Δυτικά βιβλία ἤ ἴσως χρησιμοποίησε μερικές Δυτικές θεολογικές ἐκφράσεις.

Ὅσον ἀφορᾶ τό συγκεκριμένο σημεῖο διαφωνίας τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου: Ὀρθῶς ἐκφράσατε στήν προσωπική ἐπιστολή πού μοῦ ἀπευθύνατε τήν ὑπόθεση ὅτι ὅταν ἀναφέρθηκα σέ αὐτήν τή διαφωνία στή σελίδα 36[3] τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* δέν εἶχα διαβάσει τήν ἐργασία *Ψυχή καί Ἄγγελος* τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, στήν ὁποία ἐπικρίνει τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, καθώς καί ὅτι τά σχόλια πού διετύπωσα στό σημεῖο ἐκεῖνο πράγματι βασίζονταν ἀποκλειστικά στή σύντομη ἀναφορά τοῦ Πατέρα Φλωρόφσκυ στήν ἐργασία αὐτή. Ἀφοῦ κατόπιν ἀπέκτησα καί μελέτησα τήν ἐργασία

3. Σελίδα 57 στήν ἑλληνική ἔκδοση.

τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, διαπίστωσα ὅτι ἐκεῖνα τά σχόλιά μου δέν ἦταν ἀκριβῆ. Ἀναφέρετε ὀρθά, βεβαίως, ὅτι δέν ὑπῆρχε «φιλονικία» μεταξύ τους, ἀλλά μόνον διαφωνία ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, τήν ὁποία ἐξέφρασε μετά τό θάνατο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου. Τό σημεῖο διαφωνίας ἐπίσης δέ διατυπώθηκε μέ ἀκρίβεια – θά ἀναφερθῶ λεπτομερῶς σέ αὐτό παρακάτω. Τό κύριο ἐρώτημα πού θέτετε, ὡστόσο, εἶναι τό ἐάν ἤ ὄχι πράγματι αὐτή ἡ διαφωνία ἦταν «δευτερεύουσα», ὅπως προσωπικά ἔχω ὑποστηρίξει· σέ αὐτό τό ἐρώτημα θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ ἐν συντομίᾳ ἀμέσως παρακάτω.

Ἴσως νά πρόκειται ἁπλῶς καί μόνο γιά σημασιολογικό ἐρώτημα, τό ὁποῖο βασίζεται στή διαφορετική ὀπτική γωνία ὑπό τήν ὁποία ἐξετάζουμε τή διαφωνία ἀνάμεσα στούς δυό αὐτούς θεολόγους. Οἱοσδήποτε ἀναγνώστης τοῦ *Ψυχή καί Ἄγγελος,* στίς διακόσιες – ἄν καί μικροῦ μεγέθους – σελίδες τοῦ ὁποίου ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐπικρίνει τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, βλέποντας πόσο ἔντονα καταφέρεται ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης κατά τῶν λανθασμένων, σύμφωνα μέ αὐτόν, ἀντιλήψεων τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, θά χαρακτήριζε ἴσως τή διαφωνία τους «πρωτεύουσα». Ἐξετάζοντας, ὅμως, τό συνολικό πλαίσιο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἐξακολουθῶ νά θεωρῶ αὐτή τή διαφωνία «δευτερεύουσα» γιά τούς ἑξῆς λόγους:

1. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, σέ ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς του στό *Ψυχή καί Ἄγγελος*, καταλογίζει μόνον ἕνα καί μοναδικό σφάλμα – ἤ ὑποτιθέμενο σφάλμα – στόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο: τήν ἰδέα ὅτι ἡ φύση τῆς ψυχῆς καί

τῶν ἀγγέλων εἶναι σωματική καί μόνον. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης γράφει: «Ἐάν ἡ νέα αὐτή διδασκαλία ὑποστήριζε μόνον ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν σώματα, δέ θά ὑπῆρχε ἀνάγκη διαφωνίας· ἀφοῦ σέ τέτοια περίπτωση ἡ κύρια, ἐπικρατοῦσα πλευρά στούς ἀγγέλους θά ἦταν καί πάλι τό λογικά ἐλεύθερο πνεῦμα. Ἀπό τή στιγμή, ὅμως, πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄγγελος εἶναι σῶμα, αὐτό σημαίνει ὅτι ἀρνεῖται στόν ἄγγελο τήν ὕπαρξη ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης, ἀφοῦ ἕνα σῶμα δέν μπορεῖ νά διαθέτει αὐτά τά χαρακτηριστικά».[4] Ἐάν ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος εἶχε ὄντως ἐκφράσει μία τέτοια ἄποψη, μέ ὅλη τήν ἔμφαση καί τίς συνέπειες πού ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης τῆς ἀποδίδει, θά εἶχε διαπράξει ἀσφαλῶς ἕνα σοβαρό σφάλμα. Ἀλλά ἀκόμα καί σέ αὐτήν τήν περίπτωση, ἡ συγκεκριμένη ἄποψη δέ θά εἶχε ἐπηρεάσει ἄμεσα τήν ὑπόλοιπη διδασκαλία του περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς: ἄγγελοι καί ψυχές θά ἐνεργοῦσαν καί πάλι μέ τόν ἴδιο τρόπο καί στούς ἴδιους «τόπους» εἴτε εἶναι σώματα εἴτε ἔχουν σώματα – ἤ ἀκόμα προσλαμβάνουν σώματα, ἄποψη πρός τήν ὁποία κλίνει περισσότερο ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ἑπομένως, ἡ ἀρνητική κριτική τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη διόλου δέ θίγει τό ὅλο σύστημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, ἀλλά μόνον μία πλευρά του. Ἀλλά ἀκόμα καί στό θέμα αὐτό, τά σημεῖα συμφωνίας τους ὑπερισχύουν τῶν σημείων διαφωνίας: καί οἱ δύο συμφωνοῦν ὅτι οἱ ἄγγελοι μποροῦν νά παρουσιάζονται μέ κάποιο εἶδος σωματικῆς μορφῆς εἴτε σέ αὐτόν εἴτε στόν ἄλλο κόσμο, καί συνεπῶς τά σχετικά περιστα-

4. *Ψυχή καί Ἄγγελος*, β′ ἔκδ., Μόσχα 1902, σελ. 103.

τικά πού ἀναφέρονται στούς Βίους Ἁγίων καί σέ ἄλλες Ὀρθόδοξες πηγές πρέπει νά θεωροῦνται ἀληθινά καί ὄχι «μεταφορές» ἤ «φαντασίες», ὅπως πιστεύουν οἱ δυτικοί ἐπικριτές. Ἔτσι, στό συνολικό πλαίσιο τῆς διδασκαλίας τόσο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅσο καί τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, δέν μπορῶ παρά νά θεωρήσω αὐτή τή διαφωνία «δευτερεύουσα».

2. Ἀμφιβάλλω σοβαρά ἐάν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου πράγματι ταυτίζεται μέ αὐτήν πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης· σίγουρα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν τῆς ἔδωσε τήν ἔμφαση πού θά ἐπιθυμοῦσε νά τῆς δώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἤ δέν ἐξήγαγε τά συμπεράσματα ἐκεῖνα στά ὁποῖα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης κυρίως ἀντιτάχθηκε. Ἔτσι, στό ἀνωτέρω χωρίο ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, ὅπου δηλώνει ὅτι «ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄγγελος εἶναι σῶμα, ἀναιρεῖ ἀναγκαστικά τήν ὕπαρξη ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης» – εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἁπλῶς καί μόνον ἐξάγει τό λογικό συμπέρασμα ἀπό αὐτό πού νομίζει ὅτι πιστεύει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅμως πουθενά δέν μπορεῖ νά ἐντοπίσει κάποιο χωρίο ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο στό ὁποῖο νά ἀναφέρει ὅτι πράγματι πιστεύει ὅτι οἱ ἄγγελοι στεροῦνται ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης· ἀσφαλῶς ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δέν πίστευε κάτι τέτοιο. Μελετώντας προσωπικά τό «Λόγο περί Θανάτου» τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου δέν ἐντόπισα καμιά τέτοια ἄποψη. Δέν ἔχω μελετήσει τό «Συμπλήρωμα» πού συνέγραψε γιά τό ἔργο αὐτό, ἀλλά εἶμαι βέβαιος ὅτι καί ἐκεῖ θά ἀπουσιάζει ἡ ὅλη ἔντονη ἔκφραση καί τά συμπεράσματα τῆς διδασκαλίας γιά τά ὁποῖα τόν κατηγορεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Χωρίς νά

ἐπιθυμῶ νά εἰσέλθω στίς πλήρεις λεπτομέρειες τῆς μεταξύ τους διαφωνίας – κάτι πού θά συνιστοῦσε ἀπό μόνο του μία εὐρύτερη μελέτη καί δέ θά εἶχε, νομίζω, κάποια ἰδιαίτερη ἀξία γιά τήν Ὀρθόδοξη θεολογία ἤ τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς – ὑποπτεύομαι ὅτι τό σφάλμα ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου δέν εἶναι ὅτι ἐκφράζει τή συγκεκριμένη διδασκαλία τήν ὁποία ἐπικρίνει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ἀλλά ἴσως ὅτι ὑπερτονίζει τή σωματική πλευρά της ἀγγελικῆς φύσης καί δραστηριότητας – ἀρκετά εὔκολο νά τό κάνει θέλοντας νά ἀντικρούσει τήν ὑπερβολική ἔμφαση πού ἀποδίδουν οἱ δυτικοί διδάσκαλοι στήν «πνευματική» πλευρά – τόσο πού μπορεῖ νά φαίνεται σέ μερικά σημεῖα ὅτι δηλώνει πώς οἱ ἄγγελοι καί οἱ ψυχές εἶναι σώματα καί ὄχι ὅτι (ὅπως προσωπικά νομίζω ὅτι πράγματι ἐννοεῖ) ἄγγελοι καί ψυχές ἔχουν (αἰθέρια) σώματα ἤ ὅτι ἡ σωματική πλευρά ἀποτελεῖ μέρος τῆς φύσης τους. Ὅπως ἔχει δηλώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, δέ θά εἶχε ὑπάρξει καμιά διαφωνία μεταξύ τους, ἐάν πράγματι ἦταν τέτοια ἡ διδασκαλία του, ἀφοῦ τή θεωρεῖ[5] ὡς μία ἐπιτρεπτή ἄποψη σέ αὐτό τό σύνθετο ζήτημα τό ὁποῖο δέν ἔχει καθορισθεῖ δογματικά ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Ἐάν ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἔσφαλε ἔστω καί ἐλαφρά ὅσον ἀφορᾶ τήν ἔμφαση τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου στό συγκεκριμένο ζήτημα, αὐτός εἶναι ἕνας λόγος παραπάνω, κατά τή γνώμη μου, γιά νά θεωρηθεῖ ἡ διαφωνία τους «δευτερεύουσα».

3. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ρωτήθηκε κάποτε συγκεκρι-

5. Στό ἴδιο, σελ. 139.

μένα ἐάν εἶχε ἐντοπίσει στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου κάποιο ἄλλο σφάλμα, πέραν τῆς ὑποτιθέμενης διδασκαλίας του γιά τήν «ὑλικότητα» τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ὄχι. Ὑπάρχει μόνον αὐτό τό σφάλμα στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου – ἡ ἄποψή του σχετικά μέ τή φύση τῆς ψυχῆς καί τῶν ἀγγέλων, ὅτι εἶναι ὑλική... Δέν ἔχω παρατηρήσει τίποτε τό ἀνορθόδοξο σέ ὅλα αὐτά πού ἔχω διαβάσει στά βιβλία του. Αὐτά πού ἔχω διαβάσει εἶναι σωστά».[6] Ἑπομένως, στό πλαίσιο τῆς συνολικῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας τῶν Ἐπισκόπων Θεοφάνη καί Ἰγνατίου, ἡ διαφωνία τους εἶναι πραγματικά «δευτερεύουσα».

Θά ἐξετάσουμε, τώρα, ἕνα τελευταῖο σημεῖο σχετικά μέ τά ἐναέρια τελώνια πού συναντᾶ ἡ ψυχή μετά τό θάνατο. Στήν ἀνοικτή ἐπιστολή σας παραθέτετε μία ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη στήν ὁποία δηλώνει ὅτι ἡ μετά θάνατον ζωή «εἶναι ἀπαγορευμένο ἔδαφος γιά ἐμᾶς. Τά ὅσα συμβαίνουν ἐκεῖ δέν μποροῦν νά καθορισθοῦν μέ ἀκρίβεια... ὅσο γιά τό τί ὑπάρχει ἐκεῖ – αὐτό θά τό δοῦμε ὅταν φθάσουμε». Ἀπό τήν παραπάνω δήλωση, καθώς καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης δέν ἀναφέρει συχνά τά τελώνια στά κείμενά του, συμπεραίνετε ὅτι «ἡ διδασκαλία αὐτή, μέ ὅλους τούς συμβολισμούς της, ἦταν κυρίως περιφερειακή στή συλλογιστική του» καί θεωρεῖτε ὅτι σφάλλω τονίζοντας ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν πιστός ὑποστηρικτής τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας περί τελωνίων. Θά ἀπαντήσω σέ αὐτή σας τήν ἄποψη παραθέτοντας μία σειρά ἐπιχειρημάτων :

6. Ἐπιστολή τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1893, ὅπως παρατίθεται στό *Ὀρθόδοξος Μοναχός,* Μονή Ποτσάεφ, τεῦχος Νο 17, Σεπτέμβριος 1912.

1. Μπορῶ ἐπίσης νά ἀνακαλέσω στή μνήμη μου μόνον αὐτές τίς δύο ἄμεσες ἀναφορές στά κείμενα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη σχετικά μέ τή διδασκαλία περί τελωνίων, οἱ ὁποῖες, ὡστόσο, ἀρκοῦν γιά νά δείξουν ὅτι πράγματι ἀσπαζόταν τή συγκεκριμένη διδασκαλία καί ὅτι ἦταν ἀρκετά ἐπικριτικός, ἀκόμα καί περιφρονητικός μέ ὅσους τήν ἀρνοῦνταν, ἀφοῦ ὅπως εἶχε δηλώσει: «Ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ ἰδέα τῶν τελωνίων στούς σοφούς μας, δέ θά τά γλιτώσουν» .

2. Τό ἀναμφισβήτητο δεδομένο ὅτι σέ μερικές ἐπιστολές του, ὅταν ἀναφέρεται ἀκροθιγῶς στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, δέν κάνει μνεία τῶν τελωνίων, δέ θεωρῶ ὅτι ἀποδεικνύει ὅτι τό συγκεκριμένο θέμα εἶναι «περιφερειακό» στή διδασκαλία του, ἀλλά μόνον ὅτι μιλᾶ σέ κάθε περίπτωση ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ ἀκροατῆ του, καί ὅτι μερικοί ἄνθρωποι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἤ εἶναι ἀνίκανοι νά ἀκούσουν γιά τά τελώνια. Ἔχω διαπιστώσει τό ἴδιο ἀπό τήν προσωπική μου ἐμπειρία ὡς ἱερέας: Γιά ὅσους εἶναι ἕτοιμοι νά τή δεχθοῦν, ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἕνα ἰσχυρό ἔναυσμα γιά νά μετανοήσουν καί νά ζήσουν τή ζωή τους μέ φόβο Θεοῦ· ὑπάρχουν ὅμως καί ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θά τρόμαζαν τόσο πολύ ἀπό αὐτήν τή διδασκαλία, πού οὔτε κἄν θά τούς τήν ἀνέφερα μέχρι πού νά ἦταν καλύτερα προετοιμασμένοι νά τή δεχθοῦν. Μερικές φορές ὁ ἱερέας συναντᾶ ἑτοιμοθάνατους τόσο ἐλάχιστα προετοιμασμένους γιά τόν ἄλλο κόσμο πού θά ἦταν ἄσκοπο νά τούς μιλήσει ἀκόμα καί γιά τήν κόλαση, πόσο μᾶλλον γιά τά τελώνια, φοβούμενος ὅτι θά τούς ἀφαιρέσει κι αὐτήν ἀκόμα τήν ἐλάχιστη ἐλπίδα καί ἀντίληψη πού ἴσως ἔχουν γιά τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν·

αὐτό ὅμως δέ σημαίνει ὅτι ἡ κόλαση δέν ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς διδασκαλίας ἑνός τέτοιου ἱερέα, ἤ ὅτι δέ θά προασπιζόταν ἀποφασιστικά τήν πραγματική της ὑπόσταση, ἐάν δεχόταν σχετική ἐπίθεση. Εἰδικά στήν «πεφωτισμένη» ἐποχή μας πολλοί Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί εἶναι τόσο ἀνώριμοι πνευματικά, ἤ ἔχουν τόσο πλανηθεῖ ἀπό σύγχρονες ἰδέες, πού εἶναι ἁπλῶς ἀνίκανοι νά ἀποδεχθοῦν τήν ἰδέα ὅτι θά συναντήσουν δαίμονες μετά θάνατον. Κάθε Ὀρθόδοξος ἱερέας στό ποιμαντικό του ἔργο μέ τέτοιους ἀνθρώπους πρέπει, φυσικά, νά δείχνει συγκατάβαση στήν ἀδυναμία τους καί νά τούς δίνει τήν «εὔπεπτη τροφή» πού χρειάζονται μέχρι νά γίνουν περισσότερο ἕτοιμοι νά δεχθοῦν τή δύσπεπτη τροφή μερικῶν Ὀρθόδοξων ἀσκητικῶν κειμένων· ὅμως ἡ Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τελωνίων, ἡ ὁποία μᾶς μεταβιβάστηκε ἀπό τούς πρώτους αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ, παραμένει πάντοτε ἡ ἴδια καί δέν ἐπιδέχεται ἀπόρριψη ἀνεξάρτητα ἀπό τό πόσοι ἄνθρωποι ἀδυνατοῦν νά τήν κατανοήσουν.

3. Ἐπιπλέον μάλιστα, ἡ διδασκαλία περί τελωνίων ὄντως παρουσιάζεται σέ ἄλλα ἔργα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη – στίς μεταφράσεις του, ἐάν ὄχι στά πρωτότυπα ἔργα του. Πολλές σχετικές ἀναφορές ὑπάρχουν στήν πεντάτομη μετάφρασή του τῆς *Φιλοκαλίας*, ἀρκετές ἀπό τίς ὁποῖες ἔχω παραθέσει στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο.*[7] Στόν *Ἀόρατο Πόλεμο*[8] ἐπίσης, ὑπάρχει μία παρουσίαση τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας γιά τήν «ἐξέταση ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου» ἀπό τήν ὁποία περνᾶ ἡ ψυχή κάθε ἀνθρώπου ὅταν ἀποχωρίζεται

7. Σελ. 124-25, 366-68, 372 στήν ἑλληνική ἔκδοση.
8. *Ἀόρατος πόλεμος,* Μέρος II, κεφ. 9.

ἀπό τό σῶμα· ἡ λέξη «τελώνια» δέν ἐμφανίζεται ἐκεῖ, ὅμως τό κείμενο δηλώνει καθαρά ὅτι «ἡ πιό ἀποφασιστική μάχη μᾶς περιμένει τήν ὥρα τοῦ θανάτου,» καί εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιά τήν ἴδια πραγματικότητα μέ αὐτήν πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐνδιαφερόταν τόσο πολύ νά προασπίσει, καί τήν ὁποία σέ ἄλλα σημεῖα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀποκαλεῖ μέ τό ὄνομα «τελώνια».

4. Στό *Ψυχή καί Ἄγγελος* του Ἐπισκόπου Θεοφάνη δέν ὑπάρχει οὔτε μία ἐπικριτική λέξη γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τελωνίων. Στό «Λόγο περί Θανάτου» ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δηλώνει κατηγορηματικά ὅτι «ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας»[9] καί στή συνέχεια αἰτιολογεῖ πολύ λεπτομερῶς αὐτή τή δήλωση. Ἀλλά καί ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, στήν κριτική του γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, δηλώνει ὅτι «στό παρόν ἄρθρο ἡ νέα διδασκαλία πού παρουσιάζεται στά προαναφερθέντα ἔργα[10] ἐξετάζεται πολύ διεξοδικά, χωρίς νά ὑπάρχει ἐκεῖ οὔτε μία σκέψη ἡ ὁποία δέν ἐπικρίνεται ἐνῶ θά ἔπρεπε νά ἐπικριθεῖ».[11] Εἶναι ἀπολύτως ξεκάθαρο, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης δέ βρῆκε ἀπολύτως τίποτε ἄξιο μομφῆς στίς ἰδέες τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τελωνίων, συμφωνεῖ πλήρως μαζί του στό ὅτι «ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία της Ἐκκλησίας».

5. Στό ἴδιο τό *Ψυχή καί Ἄγγελος*, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐκθέτει τίς συνθῆκες ὕπαρξης τῆς ψυχῆς μετά τήν ἀνα-

---

9. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα,* τόμ. 3, ἔκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 138.
10. «Λόγος περί θανάτου» καί τό «Συμπλήρωμα» αὐτοῦ.
11. *Ψυχή καί Ἄγγελος,* σελ. 4.

χώρησή της ἀπό τό σῶμα μέ ὅρους ταυτόσημους μέ αὐτούς πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος. Εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀπαιτούμενες συνθῆκες γιά τήν πραγματοποίηση τῆς συνάντησης τῆς ψυχῆς μέ τούς δαίμονες στά τελώνια, ἔτσι αὐτό τό ἀπόσπασμα μολονότι δέν ἀναφέρει ἄμεσα τά τελώνια, μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ ὡς ἔνδειξη τῆς ταύτισης ἀπόψεων μεταξύ Θεοφάνη καί Ἰγνατίου ὅσον ἀφορᾶ τή φύση τῆς μετά θάνατον πραγματικότητας, καί ἡ μόνη διαφορά τους εἶναι τό ἐάν ἤ ὄχι ἡ φύση των ἀγγέλων εἶναι μόνον ὑλική (κάτι πού, ὅπως δήλωσα παραπάνω, δέν πιστεύω ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἔχει ὄντως διδάξει). Παραθέτουμε ἀμέσως παρακάτω τό ἀπόσπασμα ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη:

«Ἡ ψυχή, μετά τήν ἀναχώρησή της ἀπό τό σῶμα, εἰσέρχεται στόν κόσμο των πνευμάτων, ὅπου τόσο ἐκείνη ὅσο καί τά πνεύματα ἔχουν τίς ἴδιες μορφές δραστηριοτήτων οἱ ὁποῖες παρατηροῦνται στή γῆ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων: ἔχουν ὀπτική ἐπικοινωνία μεταξύ τους, μιλοῦν, ἀνταλλάσσουν ἐπιχειρήματα, ταξιδεύουν, ἐνεργοῦν. Ἡ διαφορά τους ἔγκειται μόνο στό ὅτι ἐκεῖνος ὁ κόσμος εἶναι λεπτά ὑλικός καί αἰθέριος, καί ἑπομένως καθετί στήν ψυχή καί τά πνεύματα εἶναι λεπτά ὑλικό καί αἰθέριο. Ποιό εἶναι τό ἄμεσο συμπέρασμα ἀπό τό παραπάνω ἀπόσπασμα; Ὅτι στόν κόσμο των πνευμάτων ἡ ἐξωτερική μορφή ὕπαρξης καί ἀμοιβαίων σχέσεων εἶναι ἴδια μέ αὐτή των ἀνθρώπων στή γῆ. Τό δεδομένο ὅμως αὐτό δέ μαρτυρεῖ τήν ὑλικότητα τῆς φύσης τῶν ἀγγέλων, οὔτε δηλώνει ὅτι ἡ οὐσία τους εἶναι μόνον ὑλική».[12]

6. Δέ διαφωνεῖτε μαζί μου στήν οὐσία τοῦ θέματος, ὅτι ὁ

12. Στό ἴδιο, σελ. 88-89.

Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ὅπως καί ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, πράγματι ὑποστήριζε τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία περί τελωνίων· τό μόνο σημεῖο διαφωνίας μας ἀφορᾶ τήν ἔμφαση τήν ὁποία τῆς ἀπέδωσαν οἱ δυό διδάσκαλοι – περισσότερη ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, λιγότερη ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Νομίζω ὅτι ὑπάρχει μία πολύ ἁπλή ἐξήγηση γι' αὐτήν τή φαινομενική διαφορά: ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔνιωσε ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νά γράψει μία ὁλόκληρη πραγματεία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ὅπου τό θέμα τῶν τελωνίων, ὡς σημαντικό τμῆμα τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας, καταλαμβάνει κατ' ἀνάγκη μία περίοπτη θέση· ἀπό τήν ἄλλη, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, μήν ἔχοντας γράψει μία τέτοια πραγματεία, ἀναφέρεται σέ αὐτό τό θέμα μόνον ἀκροθιγῶς. Φαντάζομαι, χωρίς νά ἔχω μελετήσει ὅλα του τά ἔργα γιά νά τό ἐπαληθεύσω, ὅτι στά ἄλλα του ἔργα ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δέν ἀναφέρει τά τελώνια συχνότερα ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ἡ μεταξύ τους, λοιπόν, διαφορά δέν ἔγκειται σέ αὐτό πού πίστευαν οὔτε ἀκόμα καί στό πόσο ἔντονα ἐξέφραζαν αὐτό πού πίστευαν, ἀλλά σέ αὐτό πού ἀνέφερα στήν ἀρχή τῆς παρούσας ἐπιστολῆς: ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης νά ἀντικρούσει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τίς ὀρθολογιστικές ἀπόψεις τῆς Δύσης, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης μεταβίβασε τήν Ὀρθόδοξη παράδοση χωρίς νά ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα νά ἀντιταχθεῖ σέ συγκεκριμένες ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦν στή Δύση σχετικά μέ αὐτήν τήν παράδοση.

Λαμβάνοντας ὑπόψη τά ἀνωτέρω, πιστεύω ὅτι εἶναι δικαιολογημένη ἡ δήλωσή μου στόν πρόλογό του *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο*, ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης «δίδαξε τήν

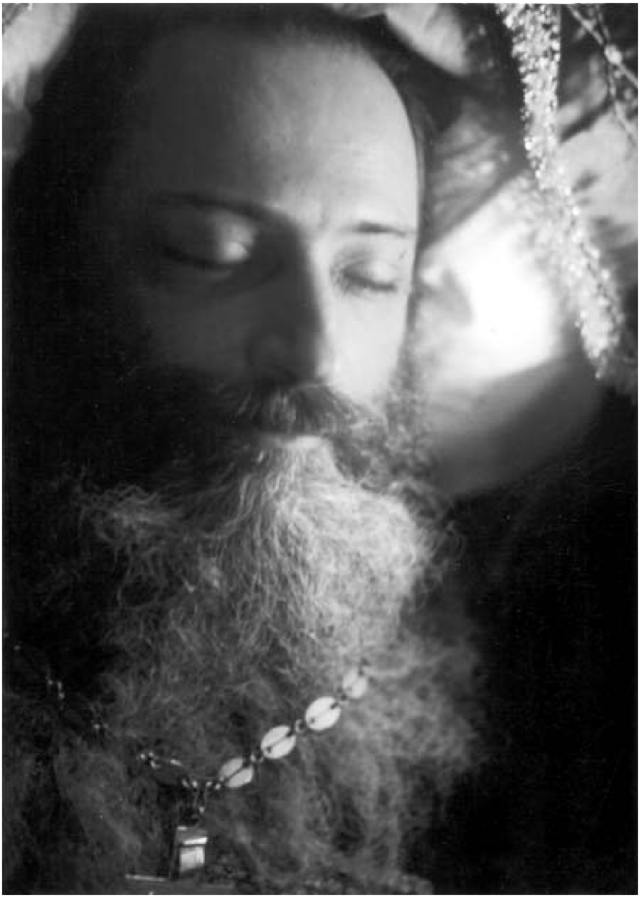
ἴδια διδασκαλία» μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο: θεωρούμενη στό συνολικό πλαίσιο τῆς κοινῆς ἐκ μέρους τους ἀποδοχῆς τῆς ὅλης Ὀρθόδοξης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἡ διαφορά τους σέ ἕνα σημεῖο, αὐτό τῆς «ὑλικότητας» τῆς φύσης τῆς ψυχῆς καί τῶν ἀγγέλων εἶναι πράγματι «δευτερεύουσα». Ἐξάλλου, πιστεύω ὅτι ἡ συγκεκριμένη διαφορά πηγάζει περισσότερο ἀπό τό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ὑπερτόνισε τά περί «σωμάτων» τῶν ἀγγέλων μέ διάθεση δριμείας κριτικῆς πρός τούς ἐκπροσώπους τῶν ἀντίθετων ἀπόψεων παρά ἀπό τό ὅτι ὄντως δίδαξε τή διδασκαλία πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ὅσον ἀφορᾶ τά σημεῖα τῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς τά ὁποῖα ἐκτέθηκαν στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* (ἀφοῦ οὔτε προασπίστηκα οὔτε κἄν ἀνέφερα τήν ὑποτιθέμενη διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅτι ψυχές καί ἄγγελοι εἶναι μόνο σώματα), οἱ ἀπόψεις τους σχεδόν ταυτίζονται. Ἡ σύμφωνη διδασκαλία τους περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς προκαλεῖ ἀκόμα μεγαλύτερη ἐντύπωση ὅταν τή συγκρίνουμε μέ τίς ἀπόψεις τῶν ὀρθολογιστῶν ἐπικριτῶν τῆς Δύσης οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καί μέχρι σήμερα, ἀρνοῦνται ὄχι μόνον τήν πραγματικότητα τῶν τελωνίων ἀλλά καί τήν ὅλη μεταθανάτια πραγματικότητα τήν ὁποία οἱ Ἐπίσκοποι Θεοφάνης καί Ἰγνάτιος περιέγραψαν μέ σχεδόν ταυτόσημους ὅρους, τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν προσευχῶν ὑπέρ τῶν νεκρῶν, καί οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἔναντι τέτοιων ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων ἡ κοινή ἐπιβεβαίωση ἀπό τούς Ἐπισκόπους Θεοφάνη καί Ἰγνάτιο τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας ἡ ὁποία μᾶς ἔχει μεταβιβασθεῖ ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶναι ἀληθινά ἐντυπωσιακή.

Θά μέ ἐνδιέφερε ἰδιαιτέρως μία περαιτέρω ἐνημέρωση

σχετικά μέ τήν ἔρευνά σας γιά τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, γιά τόν ὁποῖο, ὅπως προεῖπα, τρέφω ὕψιστο σεβασμό. Σκοπεύετε νά δημοσιεύσετε κάποιο ἄρθρο ἤ βιβλίο γι' αὐτόν, ἤ κάποια μετάφραση τῶν ἔργων του; Προσωπικά, ἔχω μεταφράσει τό πρῶτο μέρος τοῦ *Ἡ Ὁδός πρός τή Σωτηρία,* τό ὁποῖο δημοσιεύεται αὐτόν τόν καιρό σέ συνέχειες στήν ἐφημερίδα Ὀρθόδοξη Ἀμερική.

Μέ ἐν Χριστῷ ἀγάπη,
Ἀνάξιος Ἱερομόναχος Σεραφείμ

Υ.Γ. Δέ γνωρίζω πόσο «ἀνοικτή» ἦταν ἡ ἐπιστολή πού μοῦ ἀπευθύνατε ἤ ποιοί ἦταν οἱ ἀποδέκτες της. Ἀποστέλλω ἀντίγραφα τῆς ἀπάντησής μου μόνον σέ μερικούς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται ἰδιαιτέρως γιά τό θέμα.

Ἡ ὁσιακή κοίμηση τοῦ π. Σεραφείμ

Λίγα λόγια γιά τόν συγγραφέα

Ὁ π. Σεραφείμ, κατά κόσμον Γιουτζήν Ντένις Ρόουζ, γεννήθηκε στίς 13 Αὐγούστου 1934 στό Σάν Ντιέγκο τῆς Καλιφόρνιας. Μεγάλωσε σέ μία χαρακτηριστική Ἀμερικανική Προτεσταντική οἰκογένεια καί θεωροῦνταν ἀπό γονεῖς καί φίλους ὡς μία νεαρή «ἰδιοφυΐα» προορισμένη γιά λαμπρή καριέρα στίς θετικές ἐπιστῆμες. Ὡστόσο, τήν περίοδο πού εἰσήχθη στό Κολέγιο Πομόνα τῆς Νότιας Καλιφόρνιας, τέτοιες κοσμικές ἐπιδιώξεις τοῦ φαίνονταν ἀσήμαντες σέ σύγκριση μέ ἕνα νέο ἄσβεστο πάθος: νά γνωρίσει, νά κατανοήσει τήν πραγματικότητα, μέ τή βαθύτερη ἔννοια τῆς λέξης κατανόηση. Νιώθοντας ἀποξενωμένος ἀπό τήν κοινωνία πού τόν περιέβαλε, ἐπαναστάτησε κατά τῆς ἐπιφανειακῆς νοοτροπίας καί τοῦ ὑλισμοῦ της καί ἀπέρριψε τό Προτεσταντικό δόγμα ἐντός τοῦ ὁποίου εἶχε ἀνατραφεῖ. Ἡ ἀναζήτησή του γιά τήν Ἀλήθεια τόν ὁδήγησε πρῶτα στή μελέτη τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας καί κατόπιν στή μελέτη τῆς σοφίας τῆς Ἀνατολῆς· γιά τό λόγο αὐτό ἔμαθε τήν Κινεζική γλώσσα, τόσο τήν ἀρχαία ὅσο καί τή σύγχρονη. Ὡς πτυχιοῦχος τῶν Ἀσιατικῶν Γλωσσῶν, γράφτηκε στήν Ἀκαδημία Ἀσιατικῶν Σπουδῶν στό Σάν Φρανσίσκο, καί μαθήτευσε κοντά στόν Δρα Ἄλαν Οὐάτς, κοσμήτορα τῆς Ἀκαδημίας. Ἐκεῖ γνώρισε ἕναν γνήσιο ἐκπρόσωπο τῆς Κινεζικῆς παράδοσης, τό φιλόσοφο Τζί-μινγκ Σιέν. Ὁ Γιουτζήν ἐπισκέφθηκε διάφορους Ἀσιατικούς ναούς καί βοήθησε τόν Τζί-μινγκ νά μεταφράσει τό Ταό Τέ Κίνγκ ἀπό τά ἀρχαῖα Κινεζικά. Τό 1957

γράφτηκε στό Πανεπιστήμιο τῆς Καλιφόρνιας, στό Μπέρκλεϋ, ἀπ' ὅπου ἔλαβε τό Μάστερ του.

Ἡ σοφία τῶν προ-Χριστιανικῶν φιλοσόφων, παρόλο τό βάθος της, ἄφηνε τό Γιουτζήν κάπως ἀνικανοποίητο καί βρισκόταν σέ ἀπόγνωση μή γνωρίζοντας τήν προέλευση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος. Ἀπό τόν Τζί-μινγκ, ὅπως καί ἀπό τά γραπτά τοῦ ἄλλου μεταφυσικοῦ φιλοσόφου Ρενέ Γκενόν, εἶχε γνωρίσει τήν ἀξία τῆς προσχώρησης στήν παραδοσιακή, ὀρθόδοξη μορφή μίας θρησκείας, ὁποιασδήποτε θρησκείας. Μήν μπορώντας νά ἀνακαλύψει αὐτό πού ἀναζητοῦσε στίς παραδοσιακές ἀνατολικές θρησκεῖες πού εἶχε ἤδη γνωρίσει μέσα ἀπό προσωπική ἐμπειρία, ἀποφάσισε μία μέρα νά δεῖ ἀπό κοντά τήν ὀρθόδοξη, ἀνατολική μορφή τῆς θρησκείας τήν ὁποία εἶχε γνωρίσει ὡς παιδί, τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περιγράφοντας τή στιγμή αὐτή, πολλά χρόνια ἀργότερα, ἔγραψε:

«Στά χρόνια τῶν σπουδῶν μου ἤμουν ἱκανοποιημένος μέ τό νά βρίσκομαι «ὑπεράνω ὅλων τῶν παραδόσεων» ἀλλά κατά κάποιον τρόπο πιστός σέ αὐτές... Ὅταν ἐπισκέφθηκα μία Ὀρθόδοξη ἐκκλησία, τό ἔκανα μόνον γιά νά σχηματίσω ἄποψη γιά ἄλλη μία «παράδοση», γνωρίζοντας ὅτι ὁ Γκενόν – ἤ κάποιος ἀπό τούς μαθητές του – εἶχε περιγράψει τήν Ὀρθοδοξία ὡς τήν πιό αὐθεντική ἀπό τίς χριστιανικές παραδόσεις.

»Ὡστόσο, ὅταν εἰσῆλθα σέ Ὀρθόδοξη ἐκκλησία γιά πρώτη φορά – μία Ρωσική ἐκκλησία στό Σάν Φρανσίσκο – μοῦ συνέβη κάτι πού δέ μοῦ εἶχε ξανασυμβεῖ σέ κανέναν βουδιστικό ἤ ἄλλον ἀσιατικό ναό· κάτι μέσα στήν καρδιά μου εἶπε πώς βρισκόμουν «σπίτι» μου, ὅτι ὅλη ἡ ἀναζήτησή μου εἶχε φθάσει στό τέλος της. Δέ γνώριζα τί ἀκριβῶς σήμαινε αὐτό, ἀφοῦ ἡ λειτουργία μοῦ ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη, καί γινόταν

σέ μία ξένη γλώσσα. Ἄρχισα νά παρακολουθῶ Ὀρθόδοξες λειτουργίες πιό συχνά, μαθαίνοντας λίγο-λίγο τή γλώσσα καί τό τυπικό τους, ἀλλά παραμένοντας πιστός σέ ὅλες τίς βασικές ἰδέες τοῦ Γκενόν σχετικά μέ ὅλες τίς αὐθεντικές θρησκευτικές παραδόσεις.

»Μέ τήν ἔκθεσή μου, ὅμως, στήν Ὀρθοδοξία καί τούς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς μία νέα ἰδέα εἰσερχόταν σταδιακά στήν ἀντίληψή μου: ὅτι ἡ Ἀλήθεια δέν ἦταν ἁπλῶς μία ἀφηρημένη ἰδέα, πού ὁ ἄνθρωπος ἀναζητᾶ καί γνωρίζει μέ τό νοῦ του, ἀλλά κάτι προσωπικό – ἀκόμα καί ἕνα Πρόσωπο – πού τό ἀναζητᾶ καί τό ἀγαπᾶ μέ τήν καρδιά του. Καί ἔτσι γνώρισα γιά πρώτη φορά τό Χριστό.»

Ὁ Γιουτζήν ἔγινε μέλος τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τό Φεβρουάριο τοῦ 1962. Μεταλαμβάνοντας γιά πρώτη φορά τά Ἅγια Μυστήρια ἔνιωσε μία οὐράνια, θεϊκή γεύση στό στόμα του ἡ ὁποία παρέμεινε γιά περισσότερο ἀπό μία ἑβδομάδα. Στό Σάν Φρανσίσκο ἔγινε μαθητής ἑνός ἀπό τούς ἁγιότερους ἄνδρες τοῦ 20οῦ αἰώνα, τοῦ Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἁγίου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, ἑνός ἱεράρχη γνωστοῦ στόν κόσμο γιά τά πολλά του θαύματα, ἀσκητῆ, «διά Χριστόν σαλοῦ», πατέρα τῶν ὀρφανῶν, καί λυτρωτῆ τῶν βασανισμένων. Μέ αὐτόν τόν ὑπερκόσμιο ἄνδρα ὡς καθοδηγητή του, ὁ Γιουτζήν εἰσῆλθε σέ αὐτό πού ἀργότερα ἀποκαλοῦσε ὡς τήν ἀπερίγραπτη «γεύση» ἤ «εὐωδία» τῆς Ὀρθοδοξίας. Διαπέρασε ὅλα τά ἐξωτερικά στοιχεῖα – ὅλη τήν κοσμικότητα καί τήν προσκόλληση στούς τύπους της Ἐκκλησίας – γιά νά φτάσει στήν οὐσία καί τήν καρδιά τοῦ ἀνόθευτου Χριστιανισμοῦ, ἡ προέλευση τοῦ ὁποίου δέν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου».

Ἔχοντας ἐπιτέλους βρεῖ τήν Ἀλήθεια πού ἀναζητοῦσε, ὁ

Γιουτζήν ἀφιέρωσε τήν ὑπόλοιπη ζωή του στό νά μεταδώσει αὐτήν τήν Ἀλήθεια στούς συγχρόνους του. Μαζί μέ ἕναν νεαρό Ρῶσο, τόν Γκλέμπ Ποντμοσένσκυ, ἵδρυσε μία ἱεραποστολική ἀδελφότητα ἀφιερωμένη στόν ἅγ. Γερμανό τῆς Ἀλάσκας, τόν πρῶτο Ὀρθόδοξο ἅγιο τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ ἀδελφοί ἄνοιξαν ἕνα Ὀρθόδοξο βιβλιοπωλεῖο στό Σάν Φρανσίσκο καί ἄρχισαν νά δημοσιεύουν τό περιοδικό *The Orthodox Word*, τυπώνοντας κάθε τεῦχος σέ ἕνα ἁπλό τυπογραφικό μηχάνημα.

Μετά τό θάνατο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη τό 1966, ὁ Γιουτζήν καί ὁ Γκλέμπ ἄρχισαν νά ἀναζητοῦν κάποιον τόπο στήν ἐρημιά ὅπου θά μποροῦσαν νά συνεχίσουν τήν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ τους καί ταυτόχρονα νά βιώσουν τή μακραίωνη ἐμπειρία τῶν Ὀρθόδοξων ἀσκητῶν (τῶν «κατοίκων τῆς ἐρήμου»). Τό 1969 ἐγκαταστάθηκαν σέ μία ἀπομονωμένη βουνοπλαγιά, τό «Νομπλ Ρίτζ», στή Βόρεια Καλιφόρνια, μεταφέροντας ἐκεῖ ὅλον τους τόν τυπογραφικό ἐξοπλισμό. Μετά ἀπό ἕναν χρόνο δοκιμασίας στή μοναξιά καί τήν ἀγριότητα τῆς ἐρήμου, ἐκάρησαν μοναχοί, ὁ Γιουτζήν μέ τό ὄνομα τοῦ Ρώσου ἀσκητῆ ἁγ. Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ, καί ὁ Γκλέμπ μέ τό ὄνομα τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας.

Μέσα στήν ἀγκαλιά τῆς φύσης πού ἔπλασε ὁ Θεός, ἡ πνευματικότητα τοῦ Πατέρα Σεραφείμ ἄρχισε νά ἀπογειώνεται. Μένοντας σέ μία μικρή καλύβα στό δάσος πού ὁ ἴδιος κατασκεύασε, βυθίστηκε στήν προσευχή καί στή μελέτη τῶν θεόπνευστων Πατερικῶν κειμένων. Μέσα ἀπό σταδιακή ἐσωτερική κάθαρση, μέσα ἀπό ἀσκητικό ἀγώνα καί ἀόρατο πόλεμο, ἄρχισε νά ἀποκτᾶ τό νοῦ καί τήν καρδιά αὐτῶν τῶν ἀρχαίων διδασκάλων καί ὁραματιστῶν, τόν τρόπο πού σκέπτονταν καί αἰσθάνονταν ἐκεῖνοι – παρότι τόν συνέδεαν

βαθιοί δεσμοί μέ τή φύση καί τά ζῶα καί ἀπολάμβανε τήν κάθε ἡμέρα πού περνοῦσε στό Νόμπλ.

Ἀπό τό ὀρεινό του καταφύγιο, ὁ Πατέρας Σεραφείμ ἐξέδωσε ἕναν πολύ μεγάλο ἀριθμό βιβλίων καί περιοδικῶν μέ τή βοήθεια τῶν ὁποίων ἐνέταξε τήν παραδοσιακή σοφία μέσα σέ ἕνα σύγχρονο πλαίσιο. Ἔγραψε, μετέφρασε, στοιχειοθέτησε, ἐκτύπωσε καί ἀπέστειλε σέ ὅλον τόν κόσμο τά κείμενά του, τῶν ὁποίων ἡ πλήρης ἀξία ἔμελλε νά ἐκτιμηθεῖ μόνο μετά τό θάνατό του. Πάντοτε σέ δράση, φαινόταν ἀποφασισμένος νά κάνει τήν πληρότητα τῆς Ἀλήθειας προσιτή στόν ἀποκομμένο ἀπό τίς ρίζες του, κατακερματισμένο σύγχρονο ἄνθρωπο πρίν νά εἶναι πολύ ἀργά. Προβλέποντας ἐποχές πού θά θυμίζουν ἀποκάλυψη, ἔλεγε, «Εἶναι πιό ἀργά ἀπ' ὅσο νομίζετε! Σπεῦστε, λοιπόν, νά ἐκτελέσετε τό ἔργο τοῦ Θεοῦ.»

Ὁ Πατέρας Σεραφείμ χειροτονήθηκε ἱερέας τό 1977. Παρά τήν ἀγάπη του γιά τή μοναξιά τῆς ἐρήμου καί τήν ἐσωστρεφή, φιλοσοφική του προδιάθεση, πέρασε τά τελευταῖα του χρόνια ἀφιερώνοντας ὅλο καί περισσότερο χρόνο στό ποιμαντικό του ἔργο. Τά πνευματικά του τέκνα τόν ἀγαποῦσαν βαθιά γιά τήν ἀνεπιτήδευτη σοφία του καί τήν ἱκανότητά του νά κατανοεῖ τόν ἀνθρώπινο πόνο. Μερικοί διαπίστωναν μέ ἔκπληξη ὅτι αὐτός ὁ ἄνθρωπος πού ἦταν τόσο ἀδιάλλακτος ὅταν ἔγραφε σχετικά μέ τίς πνευματικές πλάνες πού μποροῦν νά ὁδηγήσουν τούς ἀνθρώπους μακριά ἀπό τό σωστό δρόμο, ἦταν ταυτόχρονα τόσο συμπονετικός στόν τρόπο πού ἀντιμετώπιζε τό κάθε ξεχωριστό πρόσωπο, τό μεταπτωτικό πρόσωπο.

Μία σύντομη καί ξαφνική ἀσθένεια πῆρε τόν Πατέρα Σεραφείμ ἀπό αὐτόν τόν κόσμο στίς 2 Σεπτεμβρίου 1982. Ἦταν μόλις σαράντα ὀκτώ ἐτῶν, στό ἀπόγειο τῶν δυνάμεών

του. Μέσα στό φέρετρο στήν ταπεινή ἐκκλησία τῆς Μονῆς, τό πρόσωπό του πῆρε μία ἔκφραση ὑπερκόσμιας γαλήνης, μαρτυρώντας ὅτι ἀναπαύθηκε ἐν εἰρήνῃ μέ τό Θεό. Ἦταν τόσο λαμπερός – κυριολεκτικά χρυσός – πού τά πνευματικά του τέκνα μέ δυσκολία ἀπομακρύνονταν ἀπό τό φέρετρό του. Τό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, στό ὁποῖο εἶχε ἐντρυφήσει κατά τό μεγαλύτερο μέρος τῆς πνευματικῆς του διαδρομῆς, δέν ἀποτελοῦσε πλέον μυστήριο γι' αὐτόν. Μετά τό θάνατό του, σημειώθηκαν διάφορα περιστατικά θαυματουργικῆς παρέμβασης τοῦ Πατέρα Σεραφείμ ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, σέ προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν τά πνευματικά του τέκνα.

Στά χρόνια μετά τό θάνατό του, τά γραπτά τοῦ Πατέρα Σεραφείμ ἔχουν βρεῖ παγκόσμια ἀπήχηση. Μεταφρασμένα σέ διάφορες γλῶσσες – Ρωσικά, Ἑλληνικά, Σερβικά, Ρουμανικά, Βουλγαρικά, Γεωργιανά, Γαλλικά, Λετονικά, Πολωνικά, Ἰταλικά καί Μαλαγιαλάμ (διάλεκτο τῆς Ν. Ἰνδίας) – ἔχουν ἀλλάξει ἀμέτρητες ζωές μέ τήν ἀφυπνιστική τους ἀλήθεια. Στή Ρωσία κατά τήν περίοδο πού οἱ Κομμουνιστές εἶχαν θέσει ὑπό ἀπαγόρευση ὅλα τά γραπτά ἔργα σχετικά μέ πνευματικά θέματα, τά βιβλία του *Orthodoxy and The Religion of the Future* καί *The Soul After Death* διανέμονταν κρυφά μέ τή μορφή δακτυλογραφημένων χειρογράφων, καί ἔτσι γίνονταν γνωστά σέ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Μετά τήν ἄρση τοῦ θρησκευτικοῦ διωγμοῦ, τά βιβλία καί τά ἄρθρα του ἔχουν δημοσιευθεῖ σέ μαζικές ποσότητες, καί σήμερα διατίθενται παντοῦ, ἀκόμα καί στό μετρό τῆς Μόσχας. Ὅταν Ἀμερικανοί Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί ἐπισκέπτονται κέντρα τῆς Ὀρθοδοξίας στή Ρωσία, ἡ πρώτη ἐρώτηση πού συνήθως τούς ἀπευθύνουν εἶναι: «Γνωρίζατε τόν Πατέρα Σεραφείμ Ρόουζ;»

Οἱ σημερινοί Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί θεωροῦν τόν Πατέρα Σεραφείμ ὡς βασικό συντελεστή τῆς ἀποκατάστασης τῶν παραδοσιακῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι ἕνα φῶς ἐλπίδας μέσα στό ἀβέβαιο μέλλον. Ἄς εὐχηθοῦμε ἡ ἔκδοση τοῦ *The Soul After Death* στά Ἑλληνικά νά ὁδηγήσει περισσότερους πιστούς στήν ἁγία Ὀρθόδοξη Πίστη, ἔτσι ὥστε νά προετοιμασθοῦν γιά τήν Οὐράνια Βασιλεία καί τήν αἰώνια ζωή μαζί μέ τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό.

Ἱερομόναχος Δαμασκηνός
Μονή ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας
Πλάτινα, Καλιφόρνια

Βιβλιογραφία

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΠΗΓΕΣ (ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ)

Adamnan, *The Life of St. Columba,* μτφρ. Wentworth Huyshe, Λονδίνο, George Routledge and Sons, Ltd., 1939.

Ambrose, St., «Death as a Good», *Seven Exegetical Works,* μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press 1972.

«On Belief in the Resurrection», *The Nicene and Post- Nicene Fathers,* Second Series, τόμ. 10, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich., 1969.

Anonymous Monk of Whitby, *The Earliest Life of Gregory the Great,* μτφρ. Benram Colgrave, University of Kansas Press, Lawrence, Kansas 1968.

Athanasius the Great, St., *Life of St. Anthony the Great,* Eastern Orthodox Books, Willits, Ca. 1976.

Augustine, Blessed, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, Νέα Ὑόρκη 1955.

The City of God, Modern Library ed., Νέα Ὑόρκη 1955.

_"The Divination of Demons", *Treatises on Marriage...*, Νέα Ὑόρκη 1955.

Basil the Great, St., *Exegetic Homilies*, Catholic University of America Press, 1963.

Bede, Venerable, A *History of the English Church and People*, μτφρ. Leo Sherley-Price, Penguin Books, Baltimore 1968.

Cyril of]erusalem, St., *Catechetical Lectures, Nicene and Post-Nicene Fathers,* Second Series, τόμ. 7, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich. 1973.

Chrysostom, St. John, *Homilies on St. Matthew, Nicene and Post-Nicene Fathers,* Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich. 1973.

Climacus, St. John, Ladder of Divine Ascent, μτφρ. Archimandrite Lazarus Moore, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca. 1977.

Ladder of Divine Ascent, ἀναθ. ἐκδ. Holy Transfiguration Monastery, Boston 1979.

Damascene, St. John, *Exact Exposition of the Orthodox Faith, The Fathers of the Church,* Νέα Ὑόρκη 1958.

Dorotheus of Gaza, St. Abba, Discourses and Sayings, μτφρ. Eric P. Wheeler, Cistercian Publications, Kalamazoo, Mich. 1977.

Emerton, Ephraim, μτφρ., The Letters of Saint Boniface, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973.

Fastre, J. A M., S.J., μτφρ., *The Acts of the Early Martyrs,* Fifth Series, Philadelphia 1878.

Gregory the Great (the Dialogist), St., *Dialogues, Fathers of the Church,* Νέα Ὑόρκη 1959

Morals on the Book of Job, Oxford, John Henry Parker, 1844.
Gregory of Nyssa, St., «On the Soul and the Resurrection», *The Nicene and Post-Nicene Fathers,* Second Series, τόμ. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich., 1972.
John Maximovitch, Archbishop, «Life after Death», *The Orthodox Word*; 1971, no. 4.
Lenten Triodion, The, tr. Mother Mary and Archimandrite Kallistos Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1977.
Little Russian Philokalia, τόμ. 1: St. Seraphim of Sarov, 3rd ed., St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1991.
Lives of Saints:
Sts. Cyprian and Justina, *The Orthodox Word*, 1976, no. 5.
St. Salvius of Albi, *The Orthodox Word,* 1977, no. 5.
Sts. Timothy and Maura, *Orthodox Life*, Μάϊος-᾽Ιούνιος, 1978.
Macarius the Great, St., Fifty Spititual Homilies, μτφρ. AJ. Mason, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca., 1974.
Octoechos, Sunday, μτφρ. Mother Mary, Bussy-en-Othe, France.
Orthodox Life (κείμενα σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή). 1978, no. 1.
The Philokalia, μτφρ. Palmer-Sherrard- Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1979.
Rose, Fr. Seraphim, and Abbot Herman, *Blessed]ohn the Wonder-worker*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1987.
The Sayings of the Desert Fathers, μτφρ. Benedicta Ward, Λονδίνο, A.R. Mowbray ... Co., 1975.
Savva, Bishop of Edmonton, *Blessed]ohn: The Chronicle of the Veneration of Archbishop*]ohn Maximovitch, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1979.
Sederholdm, Fr. Clement, *Elder Leonid of Optina,* St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1990.
The Spiritual Instructions of St. Seraphim of Sarov, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1978.
Symeon, St., the New Theologian, The Sin of Adam, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1979.
Uekskuell, K, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurtence», *Orthodox Life*, ᾽Ιούλιος- Αὔγουστος, 1976.
Znosko, Vladimir, *Hieroschemamonk Feofil (Theophilus of Kiev)*, μτφρ. Lev Puhalo and Vassily Novakshonoff, Holy Trinity Monastery,]ordanville, Νέα Ὑόρκη 1970.

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΠΗΓΕΣ (ΣΤΑ ΡΩΣΙΚΑ ΚΑΙ ΣΛΑΒΟΝΙΚΑ)

Ἀθανασία Λογκάτσεβα, Βίος μίας Μοναχῆς, στό *Ψυχωφελής Ἀνάγνωση*, Ἰούνιος, 1902.

Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἁγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (Ἐρωταποκρίσεις), Μόσχα 1855.

Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἁγ., *Ἔργα,* ἐκδ. Σοϊκίν, Ἁγία Πετρούπολη 1911.

Βίοι Ἁγίων (κατά τόν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικό Τυπογραφείο, 1902.

Ἅγ. Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (2 Ὀκτωβρίου).

Ἅγ. Βασίλειος ὁ Νέος (26 Μαρτίου)

Ἅγ. Κυπριανός καί Ἰουστίνη (2 Ὀκτωβρίου)

Ἅγ. Μάρκος Θράκης (5 Ἀπριλίου)

Ἅγ. Νήφων Κωνσταντίας (23 Δεκεμβρίου)

Ἅγ. Πατρίκιος Προύσης (19 Μαΐου)

Ἁγ. Περπέτουα (1 Φεβρουαρίου)

Ἅγ. Πρόκλος (20 Νοεμβρίου)

Ἅγ. Τιμόθεος καί Μαύρα (3 Μαίου).

Στρατιώτης Ταξιότης (28 Μαρτίου).

Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἁγ., *Ἔργα,* ἐκδ. Σοικίν, Ἁγία Πετρούπολη 1911.

Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (τοῦ Διαλόγου), Ἁγ., *Ὁμιλίες στά Εὐαγγέλια*, μτφρ. ἱερομ. Clement Sederholm, Ἁγία Πετρούπολη 1860.

Εὐχολόγιον, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902 (ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville., Νέα Ὑόρκη 1961), Μέρος Ι.

Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἁγ., *Ἔργα,* τόμ. 3, Μόσχα 1882.

Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, Ἐπισκόπου, *Ὑπόμνημα στήν Β′ Πρός Κορινθίους Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου,* Μόσχα 1894.

Ὁ Ἑκατοστός Δέκατος Ὄγδοος Ψαλμός (Ἑρμηνεία), Μόσχα 1891 (ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville, Ν. Ὑόρκη, 1976).

«Ἐπιστολή πρός μία Ἑτοιμοθάνατη», *Ψυχωφελής Ἀνάγνωση,* Αὔγουστος, 1894.

Κασσιανοῦ, Ἁγ. Ἰωάννου, *Διαλέξεις*, μτφρ. Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα 1902.

Μακαρίου, Ἀρχιεπισκόπου Μόσχας, *Ὀρθόδοξη Δογματική Θεολογία,* τόμ. 2, Ἁγία Πετρούπολη 1883.

Μάρκου Ἐφέσου, ἅγ., Πρώτη καί Δεύτερη Ὁμιλία γιά τό Καθαρτήριο

Πῦρ, μτφρ. στά ἀγγλικά ἀπό τή ρωσική μετάφραση τοῦ Ἀρχιμ. Ἀμβροσίου Πογοδίν, στό *St. Mark of Ephesus and the Union of Florence, Holy Trinity Monastery, Jordanville,* Νέα Ὑόρκη 1963.
Μπριαντσιανίνωφ, Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, *Ἔργα,* τόμ. 3, ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1883.
π. Ντοῦντκο Ντιμίτρι, *Κυριακάτικες Ὁμιλίες γιά τήν Ἀνάσταση,* St. Job Brotherhood, Montreal 1977.
Ὀκτώηχος (Σλαβονική), Βιέννη 1855.
Σέντερχολμ, ἱερομ. Κλεμάν, *Πρεσβύτερος Λεωνίδας τῆς Ὄπτινα,* St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1976.
Τριώδιον (Σλαβονικό) Βιέννη 1855.
Φλορόφσκυ, Αἰδεσιμ. Γεωργίου, *Σταθμοί τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας,* Παρίσι 1937.
Χρυσοστόμου, Ἁγ. Ἰωάννου, *Ἔργα,* τόμ. 10:1, Ἁγία Πετρούπολη 1904.

ΒΙΒΛΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ «ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ», ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΑΠΟΚΡΥΦΙΣΜΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΜΟ

Apuleius, *The Golden Ass,* μτφρ. Robert Graves, Farrar, Straus and Young, Νέα Ὑόρκη 1951.
Barrett, Sir William, *Death-Bed Visions,* Methuen, Λονδίνο 1926.
Blackmore, Simon A, S.J., *Spiritism:* Facts αnd Frauds, Benziger Brothers, Νέα Ὑόρκη 1924.
Budge, E. A. Wallis, μτφρ., *The* (Egyptian) *Book Of the Dead;* Bell Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1960.
Crookall, Robert, *Out-of-the-Body Experiences,* The Citadel Press, Secaucus, N.J. 1970.
Eliade, M., *Shamanism,* Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1961.
Evans- Wentz, WY., μτφρ., *The Tibetan Book Of the Dead,* Oxford University Press, Oxford 1960.
Fiore, Charles and Landsburg, Alan, *Death Encounters,* Bantam Books, Νέα Ὑόρκη 1979.
Ford, Arthur, *The Life Beyond Death,* G. P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη 1971.
Fortune, Dion, *Through the Gates of Death;* Samuel Weiser Inc., Νέα Ὑόρκη 1977.
Green, Celia, *Out-of-the-Body Experiences,* Ballentine Books, Νέα Ὑόρκη 1975.
Greenhous, Herbert B., *The Astral Journey,* Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1976.
Grof, Stanislav and Halifax,]oan, *The Human Encounter with Death,* E. P.

Dutton, Νέα Ὑόρκη 1977.
HiII, J. Arthur, Spiritualism, *Its History, Phenomena, and Doctrine,* George H. Doran Co., Νέα Ὑόρκη 1919. .
Holzer, Hans, Beyond *This Life,* Pinnacle Books, Los Angeles 1977.
Hynek, J. Allen and Vallee,]acques, *The Edge of Reality,* Henry Regnery Co., Chicago, 1975.
Jung, C. G., *The Interpretation of Nature and the Psyche,* Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1955.
Kubler-Ross, Elizabeth, «Death Does not Exist», *The Co-Evolution Quarterly*, Καλοκαίρι, 1977.
On Death and Dying, Macmillan Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1969.
Ἄρθρα γιά τήν:
Kemf, Elizabeth, στο East- *West Journal,* Μάρτιος, 1978.
Kronisch, Lennie, στο *Yoga Journal,* Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος, 1976.
Laughingbird, Gaea, στο *Berkeley Monthly,* Ἰούνιος, 1978.
Pearre,]ames, στο *San Francisco Sunday Examiner and Chronicle,* 14 Νοεμβ. 1976.
San Diego Union, 2 Σεπτ. 1979.
Loehr, Franklin, *Diary after Death,* Pillar Books, Νέα Ὑόρκη 1976.
Matson, Archie, Afterlife: *Reports from the Threshold of Death,* Harper and Row, Νέα Ὑόρκη 1977.
Monroe, Robert A., *Journeys Out of the Body,* Anchor Books (Double-day), Garden City, Νέα Ὑόρκη 1977.
Moody, Raymond A, Jr., *Life after Life,* Mockingbird Books, Atlanta 1975. *Reflections on Life after Life,* A Bantam-Mockingbird Book, 1917.
Muldoon, Sylvan and Carrington, Hereward, *The Phenomena of Astral Projection,* Samuel Weiser, Νέα Ὑόρκη 1972.
Osis, Karl, and Haroldsson, Erlendur, *At the Hour Of Death,* Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1977.
Powell, A. E., *The Astral Body,* Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1972.
Psychics, ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ *Psychic Magazine,* Harper and Row, Νέα Ὑόρκη 1972.
Sherman, Harold, You *Live after Death,* Fawcett Books, Νέα Ὑόρκη 1972.
Smith, Susy, *Life is Forever,* G. P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη 1974.
Out-of Body Experiences, Dell Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1969.
Spraggett, Allen, *The Case for Immortality,* New American Library, Νέα Ὑόρκη 1974.
Swedenborg, Emanuel, *Heaven and Hell,* μτφρ. George F. Dole, Swedenborg Foundation, Inc., Νέα Ὑόρκη 1976.
Trobridge, George, Swedenborg: *Life and Teaching,* Swedenborg Foundation,

Νέα Υόρκη 1978.
Van Dusen, Wilson, *The Presence Of Other Worlds,* Harper and Row, Νέα ῾Υόρκη 1973.
Walker, Benjamin, Beyond the Body: *The Human Double and the Astral Plane,* Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1974.
Weiss, Jess E., *The Vestibule*, Pocket Books, Νέα ῾Υόρκη 1977.
Wheeler, David R, *Journey to the Other Side,* Ace Books, Νέα ῾Υόρκη 1977.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ – ΚΥΡΙΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΕΣ

Baker, H. A. *Visions Beyond the Veil,* Whitaker House, Monroeville, Pa. 1973.
Brooke, Tal, *The Other Side of Death,* Tyndale House, Wheaton, Ill. 1979.
Eby, Richard E., *Caught Up into Paradise,* ἰδιωτική ἐκτύπωση, 3η, 1978.
Ernest, Victor H., *I Talked with Spirits,* Tyndale House, Wheaton, Ill. 1975.
Faust, Floyd, *Life Death Life,* The Upper Room, Nashville, Tenn., 1977.
Ford, Marvin, *On the Other Side,* Logos International, Plainfield, N.J. 1978. .
Graham, Billy, *Angels, God's Secret Messengers,* Doubleday, Νέα ῾Υόρκη 1975.
Lewis, C. S., *Miracles,* The Macmillan Co., Νέα Υόρκη 1967.
Levitt, Zola, and Weldon, John, *Is There Life after Death?* Harvest House Publishers, Irvine, Ca. 1977.
Lindsay, Hal, *Life after Death,* Christ for the Nations, Dallas, Texas 1977.
Malz, Betty, *My Glimpse of Eternity,* Chosen Books, Waco, Texas 1977.
Myers, John, ed., *Voices from the Edge of Eternity,* Spire Books, Old Tappan, N.J. 1973.
Peale, Norman Vincent, *The Power of Positive Thinking,* Prentice- Hall, Inc., Νέα Υόρκη 1953.
Rawlings, Maurice, *Beyond Death' s Door,* Thomas Nelson, Inc., Nash ville 1978.
Ritchie, George C., Jr., *Return from Tomorrow,* Chosen Books, Waco, Texas 1978.
Sandberg, Anne, *Seeing the Invisible: What Happens after You Die?* Logos International, Plainfield, N.J. 1977.
Swihart, Phillip J., *The Edge of Death,* Inter- Varsity Press, Downers Grove, Ill.1978.
Winter, David, Hereafter: *What Happens after Death?* Harold Shaw Publishers, Wheaton, Ill. 1977.
Wilkerson, Ralph, *Beyond and Back,* Melodyland Publishers, Anheim, Ca. 1977.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ